

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÖZBEK DESTANLARINDA KAHRAMANLAR VE TİP
ÖZELLİKLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Büşra BAYSAL

Danışman
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ

Nisan 2019
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÖZBEK DESTANLARINDA KAHRAMANLAR VE TİP
ÖZELLİKLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Büşra BAYSAL

Danışman
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ

Nisan 2019
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı

İmza :

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

.....
..... adlı Yüksek Lisans / Doktora tezi, Erciyes
Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak
hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Ad Soyad İmza

Danışman

Ad Soyad İmza

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH

KABUL ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Bayram Durbilmez danışmanlığında Büsra Bayral tarafından hazırlanan
“Özbek Dersanlelerinde Katramlar ve Tıp”
adlı bu çalışma, jürimiz
tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul
edilmiştir.

10.4.2019
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman

Prof. Dr. Bayram Durbilmez İPRA

Üye

Prof. Dr. Nihat Bıkan DİŞİ

Üye

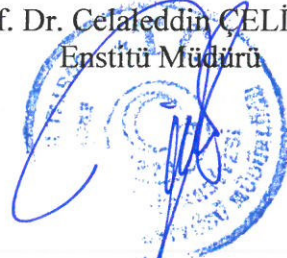
Dr. Öğr. Üyesi Sule Gümüş duf.

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 06.05.2019 tarih ve 20 sayılı kararı
ile onaylanmıştır.

08.05.2019

Prof. Dr. Celaleddin CELİK
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Geçmişten günümüze ulaşan tarihî eserler kadar ehemmiyete sahip sözlü verimlerimiz, destanlardır. Onlar içinde; sevinci, kederi, zaferi, yenilgiyi kısacası hayatın tüm yönlerini ele alan, aktaran, yansıtan metinlerdir. Destanlar, bir ulusun geçmişte yaratıp bugüne kadar getirdiği sözlü yazılı edebî verimlerdir. Bu verimler tarihimize ışık tutan kaynaklardır. Tez çalışması *Özbek Destanlarında Kahramanlar ve Tip Özellikleri* adını taşımaktadır.

Tez çalışmasında bu konunun tercih edilme sebebi, destan ve Özbek destanları hakkında yapılmış çalışmalar olmasına rağmen Özbek destanları ve onların tip özelliklerini tahlil eden bir çalışmanın hali hazırda bulunmamasına dayanmaktadır. Konu belirlendikten sonra, Özbek destanları ve “tip” konusuyla ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş, literatür taraması yapılmıştır. İncelemeye alınacak destan metinleri tespit edilmiştir. Çalışma, genelde “destan” konusu özelde ise Özbek destanları, destanlarda yer alan merkezî kahraman tipinin incelenmesi ve tiplerle ilgili incelemeler olarak üç ana konu etrafında gelişmiştir.

Girişle birlikte iki bölümden oluşan *Özbek Destanlarında Kahramanlar ve Tip Özellikleri* adlı çalışmada Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi’nin *Özbek Destanları* adlı altı kitaptan oluşan serisi ve Göroğlu (Göroğlu’nun Doğuşu, Yunus Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Avazhan, Göroğlu’nun Ölümü) Destanı incelenmiştir. Giriş bölümünde destan türü ve bu türün özellikleriyle Özbek destanları, *Özbek* adı, Özbek Türkçesi, Özbeklerin yaşadığı coğrafyalar vb. konular ele alınmıştır. Türklerin destancılık geleneğinde, destan icra eden kişi için kullanılan bir takım adlar vardır. Çalışmanın giriş bölümünde de destan icra edenler için kullanılan kavramlar, destancılık geleneği ve Özbek destanları üzerine yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Birinci bölüm; Destan Kahramanları üst başlığı altında, Kahramanların tasnifi konusu ele alınmış burada asıl ve yardımcı kahraman incelenmiştir. Kahramanın ailesi, doğumu, adı, mücadeleleri, evliliği, özellikleri de *Kahramanların İncelenmesi* başlığında tahlil edilmiştir. Özbek destanları hakkında genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra, destanlarda tip özelliği taşıyan unsurlar tespit edilmiştir. Bu bağlamda: bilge, alp, alperen gibi tipler ve Alt Tipler (Kadın, At, Düşman Tipler ve Diğer Tipler) ele alınmıştır. Tipler, Türk dünyası destanlarından örnekler de verilerek açıklanmıştır. Son olarak destanlarda yer alan Merkezî Kahraman Tipleri, Türk Destan Kahraman Kalıbı’na göre incelenmiştir. Çalışmada; makalelerden, bildirilerden, Millî Folklor, Folklor/Edebiyat gibi dergilerden ve konu kapsamında olan bilimsel çalışmalardan yararlanılmıştır. Tüm destan incelemeleri çalışmanın sonunda bir değerlendirilmeye alınmış ve Sonuç bölümü oluşturulmuştur. Çalışmamda Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi kapsamında Özbek Destanları serisinin altı kitabından, bu kitaplarda yayınlanan destan metinlerinden istifade edilmiştir. Çalışmada ele alınan konular hakkında yer yer Türk Dünyası’ndaki diğer destanlardan örnekler verilerek değerlendirilmiştir. İstifade

ettiğim kaynaklardan bizzat görülmeyen kaynaklar, “Kaynakça” kısmının başında “*” işaretiyle belirtilmiştir.

Lisans eğitimim boyunca fikirlerinden istifade edip, lisansüstü eğitimimde danışmanlığımı üstlenen; desteğini, emeğini, engin bilgisini şahsımdan hiçbir zaman esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Bayram Durbilmez hocama, teşekkürü borç bilirim. Sonsuz sevgi ve saygılarımı arz ederim. Eğitim hayatım boyunca ilgi, sevgi ve desteklerini gördüğüm annem ve babam Gülten-Serdar Baysal’a, kardeşlerim Burçin ve Gürdal’a teşekkür ederim.

Büşra BAYSAL

Ankara-2019

ÖZBEK DESTANLARINDA KAHRAMANLAR VE TİP ÖZELLİKLERİ

Büşra BAYSAL

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mart 2019

Danışman: Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ

ÖZET

Destanlar bir milletin duygularını, düşüncelerini, hayat felsefelerini yansıtan kültür hazineleridir. Tez çalışmasının amacı Türk dünyasında varlığını sürdüren Özbeklerin belli başlı destanları incelemek ve destanda yer alan tipleri tespit etmektir. Bu sayede Özbek halkının duygu ve düşünceleri, inanış ve hassasiyetleri daha iyi bir şekilde tahlil edilecektir. Tez çalışmamızda Erali ve Şirali Destanı, Melike Ayyar Destanı, Ayçınar Destanı, Huşkeldi ve Belagerdan, Rüstem Han Destanı, Dalli ve Göroğlu Destanı incelenmiştir. Bu destanların Özbek Destanları'nın önemli bir bölümünü teşkil ettiği düşünüldüğünde, çalışmalardan elde edilecek veriler Türk dünyasına önemli katkılar sağlar.

Çalışmada asıl kahraman ve yardımcı kahramanların özellikleri tespit edildikten sonra, kahraman incelemesi yapıp onun ailesi, doğumu, mücadeleleri ve özellikleri tespit edilir. Bu tespit tüm destanlara uygulanır. Böylece Özbek Destanları kahramanlarına genel bir bakış açısıyla yaklaşılması sağlanır. Destanlardaki olay örgüleri tipler etrafında meydana getirilmektedir. Olumlu ve olumsuz özellikler taşıyan tipler o destanı, meydana getiren toplumların dünyaya bakışlarını ve karakterini de ortaya koymaktadır. Bu sebeple Özbek destanlarında tip konusu içerisinde; bilge, alp, alperen, kadın, at, düşman tipleri incelenmeye alınır. Tespit edilen olumlu ve olumsuz tipler, özelde Özbek Türklerinin, genelde ise Türk milletinin karakteristik özelliklerini ortaya koymaya yardım eder. Merkezî Kahraman Tipinin Kahraman Kalıbına Göre İncelenmesi de genelde Türk Dünyası Destanları, özelde ise Özbek Destanları hakkında daha kapsamlı bir bakış açısına sahip olmayı sağlar.

Yapılan inceleme ve değerlendirmeler neticesinde Özbek Destanları'nın Türk Dünyası kültürünün bir parçası olup; gelenek, görenek, yaşam tarzı, şekil ve muhteva anlamında Türkiye Türkleri'nin Destanları'yla büyük benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir. Bezerliklerin yanında Özbek Destan kültürü, kendi içinde özgünlük taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özbek Destanları, Destan, Kahraman, Merkezî Kahraman Tipi, Tip.

HEROES AND TYPES OF FEATURES IN THE UZBEK EPICS

Büşra BAYSAL

Erciyes University, Social Sciences Institute, Master Program Thesis, April 2019

Supervisor: Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ

ABSTRACT

Epics are cultural treasures that reflect the feelings, thoughts and philosophies of a nation. The purpose of the thesis work is to examine the major epics of the Uzbeks which continue to exist in the Turkish world and to determine the characters that play a big a big part of the epics. By this means, the feelings and opinions of the Uzbek people will be analyzed in a better way. Erali and Şıralı Epic, Melike Ayyar Epic, Ayçınar Epic, Huşkeldi ve Belagerdan, Rüstem Han Epic, Dalli ve Göroğlı Epic were studied in our thesis. Considering that these epics constitute an important part of the Uzbek epics, the data obtained from the studies contribute significantly to the Turkish world.

After identifying the characteristics of the main heroes and featured heroes, the examination of the hero is made and his family, birth, struggles and characteristics are determined. This determination is applied to all epics. Thus, it is ensured that the heroes of the Uzbek Epics are examined with a general perspective. Storyline in epics are formed around the characters. Characters with positive and negative characteristics reveal the viewpoint of the societies to the life, and their personality. Therefore, bilge, alp, alperen, kadın, at, düşman are examined in characteristic topic at Uzbek epics. Positive and negative characters help to reveal the characteristics of Uzbek Turks and also the Turkish nation . The examination of the Central Heroic Characters according to the Heroic Pattern also provides a broader perspective on the Turkish World Epics and the Uzbek Epics in particular.

As a result of review and evaluation, It was determined that Uzbek Epics are Major part of Turkish Culture and has great similarities with Turkish Epics about the tradition, lifestyle, content etc. Besides the similarities, the Uzbek Destan culture has its own specificity.

Key Words: Uzbek Epics, Epic, Hero, Center Hero Type, Type.

KISALTMALAR

ABD: Ana Bilim Dalı

AİBÜ: Abant İzzet Baysal Üniversitesi

AKM: Atatürk Kültür Merkezi

AÜ: Atatürk, Ankara, Anadolu Üniversitesi

BÜ: Bilkent Üniversitesi

çev: Çeviren

DKT: Doktora Tezi

Ed. Fak: Edebiyat Fakültesi

EÜ: Ege Üniversitesi

GÜ: Gazi Üniversitesi

İÜ: İstanbul Üniversitesi

KOÜ: Kocaeli üniversitesi

KTÜ: Karadeniz Teknik Üniversitesi

MİKAD: Millî Kültür Araştırmaları Dergisi

MKÜ: Mustafa Kemal Üniversitesi

MÜ: Marmara Üniversitesi

NEÜ: Nevşehir Üniversitesi

PAÜ: Pamukkale Üniversitesi

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

SÜ: Selçuk Üniversitesi

TAED: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

TDAE: Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü

TDE: Türk Dili ve Edebiyatı

TDK: Türk Dil Kurumu

TEB: Türk Edebiyatı Bölümü

TKAE: Türk Kùltürünü Araştırma Enstitüsü

TOD: Tarih Okulu Dergisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğeri

yay. hzl.: Yayına Hazırlayan

YLT: Yüksek Lisans Tezi

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
ONAY	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
GİRİŞ.....	1
1. Araştırma Konusunun Özellikleri.....	1
1.1. Destan Özellikleri ve Özbek Destanları	1
1.2. Destan Tipleri ve Konuyla İlgili Çalışmalar.....	6
2. Araştırma Alanının Coğrafi Konumu ve Tarihi.....	22
2.1.Özbek Türkçesinin Kökenleri ve “Özbek” Adı Hakkında	22
2.2. Özbek Türklerinin Tarih Boyunca Yaşadığı Coğrafyalar ve Bugünkü Nüfusu.....	24
BİRİNCİ BÖLÜM	26
ÖZBEKİSTANDA DESTANCILIK GELENEĞİ	26
1. Destan ve Destancı İçin Kullanılan Kavramlar ve Özbek Türklerinin Destancılık Geleneği ...	26
1.1. Özbek Destanları Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	29
İKİNCİ BÖLÜM	37
DESTAN KAHRAMANLARI	37
1. KAHRAMANLARIN TASNİFİ.....	37
1.1. ASIL KAHRAMANLAR.....	37
1.1.1. Erali ve Şirali Destanı’nda Asıl Kahraman.....	37
1.1.2. Melike Ayyar Destanı’nda Asıl Kahraman	42
1.1.3. Ayçınar Destanı’nda Asıl Kahraman	53
1.1.4. Huşkeldi Destanı’nda Asıl Kahraman	67
1.1.5. Belagerdan Destanı’nda Asıl Kahraman.....	80
1.1.6. Rüstem Han Destanı’nda Asıl Kahraman.....	88
1.1.7. Dalli Destanı’nda Asıl Kahraman.....	100
1.1.8. Göroğlu Destanı’nda Asıl Kahraman	110
1.2. YARDIMCI KAHRAMANLAR.....	128
1.2.1. Erali ve Şirali Destanı’nda Yardımcı Kahramanlar	128
1.2.2. Melike Ayyar Destanı’nda Yardımcı Kahramanlar	139
1.2.3. Ayçınar Destanı’nda Yardımcı Kahramanlar	147

1.2.4. Huşkeldi Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar	161
1.2.5. Belagerdan Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar	176
1.2.6. Rüstem Han Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar	182
1.2.7. Dalli Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar	196
1.2.8. Göroğlu Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar	202
2. KAHRAMANLARIN İNCELENMESİ	205
2.1. KAHRAMANLARIN AİLESİ	206
2.1.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanın Ailesi	206
2.1.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Ailesi	207
2.1.3. Ayçınar Destanı'nda Kahramanın Ailesi	208
2.1.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Ailesi	209
2.1.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Ailesi	211
2.1.6. Rüstem Han Destanı'nda Kahramanın Ailesi	212
2.1.7. Dalli Destanı'nda Kahramanın Ailesi	213
2.1.8. Göroğlu Destanı'nda Kahramanın Ailesi	214
2.2. KAHRAMANLARIN DOĞUMU	215
2.2.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanın Doğumu	215
2.2.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Doğumu	216
2.2.3. Ayçınar Destanı'nda Kahramanın Doğumu	216
2.2.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Doğumu	217
2.2.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Doğumu	217
2.2.6. Rüstem Han Destanı'nda Kahramanın Doğumu	218
2.2.7. Dalli Destanı'nda Kahramanın Doğumu	219
2.2.8. Göroğlu Destanı'nda Kahramanın Doğumu	219
2.3. KAHRAMANLARIN AD ALMASI	221
2.3.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanların Ad Alması	221
2.3.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Ad Alması	222
2.3.3. Ayçınar Destanı'nda Kahramanın Ad Alması	222
2.3.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Ad Alması	223
2.3.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Ad Alması	223
2.3.6. Rüstem Han Destanı'nda Kahramanın Ad Alması	225
2.3.7. Dalli Destanı'nda Kahramanın Ad Alması	226
2.3.8. Göroğlu Destanı'nda Kahramanın Ad Alması	226

2.4. KAHRAMANLARIN MÜCADELELERİ	228
2.4.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanların Mücadeleleri	228
2.4.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri	231
2.4.3. Ayçınar Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri	236
2.4.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri	244
2.4.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri	248
2.4.6. Rüstem Han Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri	251
2.4.7. Dalli Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri	257
2.4.8. Göroğlu Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri	261
2.5. KAHRAMANLARIN EVLİLİKLERİ	273
2.5.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanların Evlilikleri	274
2.5.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Evliliği	281
2.5.3. Ayçınar Destanı'nda Kahramanın Evliliği	283
2.5.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Evliliği	285
2.5.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Evliliği	285
2.5.6. Rüstem Han Destanı'nda Kahramanın Evliliği	287
2.5.7. Dalli Destanı'nda Kahramanın Evliliği	290
2.5.8. Göroğlu Destanı'nda Kahramanların Evlilikleri	294
2.6. KAHRAMANLARIN ÖZELLİKLERİ	301
2.6.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanların Özellikleri	301
2.6.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Özellikleri	305
2.6.3. Ayçınar Destanı'nda Kahramanın Özellikleri	307
2.6.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Özellikleri	311
2.6.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Özellikleri	313
2.6.7. Dalli Destanı'nda Kahramanın Özellikleri	317
2.6.8. Göroğlu Destanı'nda Kahramanın Özellikleri	321
İKİNCİ BÖLÜM	325
DESTAN KAHRAMANLARININ TİP ÖZELLİKLERİ	325
1.Özbek Destanlarında Görülen Tipler	325
1.1. Alp Tipi	325
1.1.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Alp Tipi	325
1.1.2. Melike Ayyar Destanı'nda Alp Tipi	327
1.1.3. Ayçınar Destanı'nda Alp Tipi	329

1.1.4. Huşkeldi Destanı'nda Alp Tipi.....	330
1.1.5. Belagerdan Destanı'nda Alp Tipi.....	334
1.1.6. Rüstem Han Destanı'nda Görülen Alp Tipi.....	335
1.1.7. Dalli Destanı'nda Görülen Alp Tipi.....	337
1.1.8. Göroğlu Destanı'nda Görülen Alp Tipi	338
1.2. Bilge Tipi.....	342
1.2.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Görülen Bilge Tipi.....	342
1.2.2. Melike Ayyar Destanı'nda Görülen Bilge Tipi	345
1.2.3. Ayçınar Destanı'nda Görülen Bilge Tipi.....	347
1.2.4. Huşkeldi Destanı'nda Görülen Bilge Tipi	350
1.2.5. Belagerdan Destanı'nda Görülen Bilge Tipi.....	353
1.2.6. Rüstem Han Destanı'nda Görülen Bilge Tipi	355
1.2.7. Dalli Destanı'nda Bilge Tipi.....	356
1.2.8. Göroğlu Destanı'nda Bilge Tipi	358
1.3. Alperen Tipi	360
1.3.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Alperen Tipi	361
1.3.2. Melike Ayyar Destanı'nda Alperen Tipi.....	361
1.3.3. Ayçınar Destanı'nda Alperen Tipi	362
1.3.4. Huşkeldi Destanı'nda Alperen Tipi.....	363
1.3.5. Belagerdan Destanı'nda Alperen Tipi	364
1.3.6. Rüstem Han Destanı'nda Alperen Tipi	364
1.3.7. Dalli Destanı'nda Alperen Tipi	365
1.3.8. Göroğlu Destanı'nda Alperen Tipi.....	365
2. MERKEZÎ KAHRAMAN TİPİNİN KAHRAMAN KALIBINA GÖRE İNCELENMESİ	367
2.1. Erali ve Şirali Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi	367
2.2. Melike Ayyar Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi.....	381
2.3. Ayçınar Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi.....	387
2.4. Huşkeldi Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi.....	396
2.3. Rüstem Han Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi.....	407
2.7. Dalli Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi	412
2.8. Göroğlu Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi.....	420
3. ALT TİPLER.....	432
1.1. Kadın Tipi.....	432

3.1.1. Erali ve Şirali Destanında Görülen Kadın Tipi	433
3.1.2. Melike Ayyar Destanı'nda Görülen Kadın Tipi.....	435
3.1.3. Ayçınar Destanı'nda Görülen Kadın Tipi.....	436
3.1.4. Huşkeldi Destanı'nda Görülen Kadın Tipi.....	438
3.1.5. Belagerdan Destanı'nda Görülen Kadın Tipi.....	440
3.1.6. Rüstem Han Destanı'nda Görülen Kadın Tipi	443
3.1.7. Dalli Destanı'nda Görülen Kadın Tipi	445
3.1.8. Göroğlu Destanı'nda Görülen Kadın Tipi.....	446
3.2. At Tipi	450
3.2.1. Erali ve Şirali Destanı'nda At Tipi	450
3.2.2. Melike Ayyar Destanı'nda At Tipi.....	451
3.2.3. Ayçınar Destanı'nda At Tipi	454
3.2.4. Huşkeldi Destanı'nda At Tipi	454
3.2.5. Belagerdan Destanı'nda At Tipi	458
3.2.6. Rüstem Han Destanı'nda At Tipi.....	459
3.2.7. Dalli Destanı'nda At Tipi	461
3.2.8. Göroğlu Destanı'nda At Tipi	462
3.3. Düşman Tipi.....	464
3.3.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Düşman Tipi.....	465
3.3.2. Melike Ayyar Destanı'nda Düşman Tipi	467
3.3.3. Ayçınar Destanı'nda Düşman Tipi	470
3.3.4. Huşkeldi Destanı'nda Düşman Tipi	472
3.3.5. Belagerdan Destanı'nda Düşman Tipi	475
3.3.6. Rüstem Han Destanı'nda Düşman Tipi.....	476
3.3.7. Dalli Destanı'nda Düşman Tipi.....	478
3.3.8. Göroğlu Destanı'nda Düşman Tipi	480
3.4. Diğer Tipler.....	484
3.4.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Diğer Tipler	484
3.4.2. Melike Ayyar Destanı'nda Diğer Tipler.....	484
3.4.3. Ayçınar Destanı'nda Diğer Tipler	485
3.4.4. Huşkeldi Destanı'nda Diğer Tipler	485
3.4.5. Belagerdan Destanı'nda Diğer Tipler	486
3.4.6. Rüstem Han Destanı'nda Diğer Tipler.....	487

3.4.7. Dalli Destanı'nda Diğer Tipler	488
3.4.8. Göroğlu Destanı'nda Diğer Tipler	489
SONUÇ.....	492
KAYNAKLAR.....	497
ÖZGEÇMİŞ.....	513

GİRİŞ

1. Araştırma Konusunun Özellikleri

1.1. Destan Özellikleri ve Özbek Destanları

Destan; bir ulusu maddî ve manevî olarak ilgilendiren bir konu hakkında, nesir veya nazım olarak yazılabilen, geçmişten günümüze; kopuz veya dombrayla veyahut sesle oluşturulan bir tınıyla, usta bir anlatıcı tarafından dinleyiciye aktarılmış olan edebî verimlerdir. Destanlar, ulusların; birlik beraberlik duygusunu pekiştiren önemli edebî türlerdendir. Bu edebî yaratmaların merkezinde, halkın arasında yetişen fakat onlardan ruhen, fiziken ve kendisine bahşedilen özellikler itibariyle farklı olan, “kahraman” sıfatıyla vasıflandırılan örnek bir insan vardır.

İbrayev, *Destanın Yapısı*, adlı eserinde destanın; geçmişle gelecek arasında yer aldığını, böylece kişilerin destanları esas alarak bir toplumun dünyüyle bugünü hakkında öngöründe bulunabileceğini bildirir. Destanlar, tarihe etki etmiş toplumların, gelecek zamanda beklediği idealin yansıması olarak değerlendirilir (İbrayev, Akt., Çınar, 1998: 166). Bu anlamda destanlar içinde yaşadığı topluma yön tayin eden yazılı pusulalardır. Geçmişten güç alıp, geleceği şekillendiren sözlü ve yazılı verimlerdir.

Kara Düzgün, destanların oluştukları devrin kurgusal gerçekliklerini yansıttığını, böylece içerisinde tarihî ve mitolojik kanıtlar içerdiğini bildirir. Mit soyut, destan ise somut özellikler taşır. Destan; dinî, millî, mahallî, toplumsal değerler içerir. Destandaki düşünceler daha realisttir. Tahminî olarak gerçekleştiği düşünülen ya da kanıtlarla varlığı ispatlanan olayda, bir kişi olağanüstü özellikler göstermişse ozanlar destan şeklinde bu olayı anlatmışlardır. Bu anlatı zamanla başka ozanlar tarafından da anlatılmış, böylece destanın varyantları ortaya çıkmıştır. Son olarak olay ve kişiler gelenek içinde idealize edilerek tip olma özelliğini kazanmıştır (Kara Düzgün, 2007: 92). Destanlar mit, masal, efsane gibi anlatmalardan farklı olarak gerçeğin temsilcisi ve yaşanmışlığa dair en fazla inancı barındıran edebî yaratmalardır.

Bu duruma bağılı olarak destanlar insanları millî, manevî yönden en fazla etkileyen sözlü ve yazılı değerdir. Bu nedenle Türk tarihinde, mücadeleler boyunca destanlardan yararlanılmıştır. Jirmunsky'nin Epik Gelenek çalışmasında (çev.: Kaynarca, 1998: 174) destanın oluşumu ve gelişiminde mitolojinin etkisine değinilmiştir. Destan şiir türüne ait bir şekil olarak değerlendirilmiştir. Halk şiirinin ortaya çıkışına, büyü törenlerinde kullanılan sihirli kelimeler yardım etmiş, halk şiirinin büyüleyici gücü de bu duruma dayandırılmıştır. İlerleyen zamanlarda, ozan-büyücü-şaman mesleklerinin birbirinden ayrılması, şiirin ayin geleneğinden kopmasına yol açtığı bildirilmiştir. İlk zamanlarda şiir türüne ait bir şekil olarak kabul gören destanın şamanlıkla bağlantılı olan ayin geleneğinden zamanla farklılaşması Türklerin; Gök Tanrı inancından, - İslâmiyetin kabul edilmesiyle beraber- Müslümanlığa geçişiyle ilişkilendirilebilir.

Hainsworth; destanda konu edilen olayların insanların kendilerine olan inançlarını ve değerlerini yükselttiği için, insanların destandan lezzet aldığını belirtir (Hainsworth, 1991: 1). Destanda konu edinilen olaylar; millî, örfî, ahlâkî, geleneksel konuları ele aldığından toplumun içinde bulunan halk, sözlü ve yazılı olarak da içlerinde her anlamda yüceltilmiş olan kahramanı, kendilerinin ulaşabileceği bir mertebede görmüşler ve yüceltilmiş mevkiye ulaşabilmek için çaba sarfetmişlerdir. Bu nedenle destan kahramanları halka yön gösteren kılavuz kişilerdir. Destanlar şifahi anlatmalardır. Bu anlatmalar bir sonraki nesile yazılı olarak aktarılabilirdiği gibi usta-çırak usulüyle de aktarılabilir.

Metin Ekici, bir destanın uzun süre varlığını muhafaza edebilmesini; usta çırak ilişkisi ve tabi olarak halk tarafından destanın sevilmesi ve talep edilmesine dayandırır. Sözlü gelenek olarak adlandırılan yapıyla destanların varlığını uzun süre muhafaza etme imkanına sahip olduğu belirtilir. Ekici, zamanla sözlü şekilleri kalmayıp yazılı şekilleri bulunan Dede Korkut Kitabı içindeki anlatmalar, Divanü Lügati't-Türk'teki parçalar günümüzde yazılı olarak tanıdığımız şifahi eserler olduğu, İslamiyet sonrası Türk destanlarının ise sözlü olmayıp sadece yazılı olarak yaratılmış gibi görüldüğüne parmak basar. Ekici, sözlü gelenekten yazıya geçirilen destanların -Radloff'un "Proben" serisi gibi- bilimsel amaçla gerçekleştirildiğini, burada destanı derleyen kişinin ona kendisinden birşeyler katabileceğini ya da destanın kaset yöntemiyle derlenip yazıya geçirilebileceğini bildirir (Ekici 2002: 29). Destanın konusu günlük yaşamdan veya gerçek üstü yaşamdan beslenebilir.

Gerçek olan olaylar somut kazanımlar sağlamaya etki eden; kahramanlık, buna bağlı olarak yiğitlik vb. konular olabilir. Aşk, dostluk, vatan sevgisi gibi temalar da gerçek olan olayların soyut yönünü ele alırlar. Tüm bu somut ve soyut konuların mübalağalı bir şekilde kaleme veya dile alınması destanın olağanüstü bir çehreye bürünmesine yardım eder. Özbek destanları, farklı isimler tarafından sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar genel konulara bağlı olarak yapıldığı gibi, ayrıntılı bir şekilde de ele alınmıştır. Jirmunskiy ve Zarifov Özbek destanlarını sınıflandıran isimlerdendir. Jirmunskiy ve Zarifov *Uzbekskiy Narodny Geroicheskiy Epos* adlı çalışmalarında Özbek destanlarını ayrıntılı şekilde sınıflandırarak; yeni, yazılı edebiyattan doğanlar, tarihî, savaş harp şiiri destanları gibi adlandırmalarda bulunmuşlardır (Jirmunskiy ve Zarifov, 1947: 61-112).

Selami Fedakar Özbek destanlarını; kahramanlık konulu, aşk konulu, aşk-kahramanlık konulu destanlar olarak üç başlıkta incelemiş, bu üç ayrı başlığın farklı zamanlarda oluştuğuna dair bilgi vermiştir. Fedakar, Özbek destanları içinde tek kahramanlık destanının “Alpamış Destanı” olduğunu belirtir. Tek kabul edilen bu destanın, farklı bahşılar tarafından benzer şekillerde derlenip, yazıya geçirildiğinden, destanın dinleyici kitlesini halktan insanların oluşturduğundan bahseder. Müsait olan her yerde ve zamanda halka aktarılabilceği belirtilir. Fedakar; kahramanlık-aşk konulu destanların ortaya çıkmasını yerleşik hayata geçilmesiyle beraber yeni geçilen bu alanda görülen sıkıntıların varlığına ve İslam dininin Özbek Türkleri tarafından kabul edilip benimsenmesine bağlar.

Anadolu’da Gazavatnâmeler olarak bilinip, Özbeklerin Cenknâme Destanları olarak adlandırdığı destanlarda İslamiyetin etkisinin baskın olduğu bildirilir. Kahramanlık-aşk konulu anlatmalar Dede Korkut Kitabı’ndaki anlatmalara benzetilir. Destandan hikayeye geçiş aşamasının verimlerini Fedakar, epico-romanesk anlatılar çemberine dahil eder. Aşk-kahramanlık Konulu destanlara; Gülnar Peri, Yunus Peri, Avazhan, Hasanhan, Dalli, İntizar, Melike Ayyar, Kunduz bilen Yulduz, Meşrika, Huşkeldi ve Balagerdan gibi destanları örnek verir. Bu türden destanların en bilindik örneğinin ise Rüstem Han Destanı olduğunu bildirir. Konusu aşk olan destanlarda kahraman sevgilisine kavuşmak için birtakım kahramanlıklar gösterir. Ekici kahramanlık destanlarına göre bu durumu, doğrudan değil, dolaylı yoldan bir cesaret örneği olarak değerlendirir.

Bu anlatmaları günlük hayattaki günlük entrikaların destana konu ediliği, aile sevgisi, arkadaşlık, dostluk gibi konuların işlendiği destanlar olarak görür. Cihangir, Ravşan, Nurali Gülihıraman gibi destanların bu türden destanlar olduğu belirtilir (Fedakar, 2005: 216-228). Özbek destanları geniş bir yelpazade incelenebilen, içerisinde farklı konular barındıran sözlü anlatmalardır. Bu sözlü verimler bir sınıflandırmaya tabi tutulacaksa, Fedakar'ın belirttiği gibi Özbek destanları; kahramanlık konulu, aşk konulu, aşk-kahramanlık konulu destanlar olarak ayrılması daha uygundur. Bu sınıflandırma hem ayrıntıya girmemesi sebebiyle hem de Özbeklerin yaşamındaki geçiş dönemleri ele alınarak oluşturulduğundan daha makuldür.

Kahramanlık konulu destanlarda; kahraman toplumun sorunlarını gidermek için mücadele edebileceği gibi, Erali ve Şirali Destanı'nda ya da Ayçınar Destanı'nda olduğu gibi doğrudan kendisini ilgilendiren bir konuda da mücadele halinde olabilir. Aşk konulu destanlardaysa amaç, kahramanın sevdiği kadına ulaşması gibi görünse de destan sonunda bu durum halkın huzura kavuşmasına vesile olan bir sonuca ulaşır. Tüm destanlar Özbek Türkleri'nin yaşamlarına dair ipuçları sunar. 1924'de topraklarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulan Özbekistan, 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ruslar, hakim olduğu yıllar içerisinde folklor çalışmalarına önem vermişlerdir. Sovyet hükümetinin bütün cumhuriyetlerde folklor çalışmalarına büyük önem vermesinin sebebi folklorun sosyalizm ve komünizmin gerçekleştirilmesinde araç olarak kullanılmak istenmesidir.

Köylerde yaşayan halk şairleri, devrimi ve devrim önderlerini öven şiirler yazmaları konusunda teşvik edilmiştir. Şiirleri yazan şairler ödüllendirilmiştir (Dorson, 1984: 14-17). *“Misyoner Ostroumov'un kitaplarında, Çar hükümetinin menfaatlerini savunmaya yönelik ifadeler mevcuttur... Bu nedenle, Rus burjuva bilim adamlarının eserleri bilimsel öneme sahip olsa da, bu eserlere eleştirel açıdan yaklaşmak gerekir.”* (Nurmuradov 1987: 35) Rusların uyguladığı politika nedeniyle esaret yıllarında yazılan eserlere temkinli yaklaşmış ve sözlü verimlerin tekrar derlenmesine özen gösterilmiştir. *“II. Dünya Savaşı yıllarında döneme uygun olarak, özellikle kahramanlık destanlarının yayınlanmasında büyük bir artış görülmektedir. “Dalli”, “Huşkeldi”, “Zülfizar bilen Avazhan”, “Çambil Müdafaası”, “Çambil Kamali” destanları ve Özbek Köroğlu dairesi destanlarından, içinde savaş sahneleri yoğun olan*

destan metinlerinin bulunduğu Tolak Batır, Merdler Meydanda ve Goroğlu gibi seçmeler yayınlanmıştır.’’ (Mirzayev, 1980: 35)

Özbekistan’da destancılığa önem verilmiş, bunun için destancılık merkezleri kurulmuştur. Muhametcan Recepov (1994: 50-52); Bulungur, Korgan, Şehirsebiz, Komay, Şerabad, Güney Tacikistan, Harezmi gibi yerlerin destan söyleme mekanları olduğunu belirtmiş, bu mekanlardan Bulungur’un kahramanlık destanları anlatmasıyla ünlü olduğunu, Bulungur’da bulunan kahramanlık destanları söylemesiyle ünlü mektebin; Alpolmuş, Yadigar, Yusuf ile Ahmet, İntizar, Nurali, Murathan, Şirin ile Şeker gibi destanları derleyen Fazıl Yoldaşoğlu’nu yetiştirdiği belirtilir. Recepov, Korgan mektebinin; Ergeş Cumanbulbuluğlu, Polgen Şair gibi destancıları yetiştirdiğinden bahseder.

Bu büyük destancılardan; Avaz Han, Alpolmuş, Aysulu, Göroğlu’nun Doğumu, Gündoğmuş, Yunus Peri, Hasan Han gibi destanlar derlenmiştir. Harezmi destancılık merkezinde yer alan aşk konulu destanlar başka mekteplerde yoktur. Bu mektepte yetişen bakçıların repertuvarları çeşitli olmasına rağmen Alpolmuş destanı yer almamaktadır. Bu mekteplerde orijinallik ve umum destancılık gelenekleri yer alır. Özbek destanlarının günümüze kadar gelmesinde önemli rol oynayan destancılar vardır. Tahir Kahhar, Özbeklerin büyük ve meşhur bahşıları olduğundan bahseder. Bunlardan birisi Ergeş Cumanbulbuluğlu’dur. Beş cilt olan “Bülbül Teraneleri” ve onun Rusçası olan “Pesni Bulbulya” kitabında bahşının ürünlerinden örnekler verilmiştir.

Göroğlının Tuğılışı ve Babalığı, Küntuğmuş, Rövşen, Avaz Han, Nur Ali, Hasan Han, Alpamış, Yusuf bilen Ahmed, Yekke Ahmed gibi destanları Cumanbulbuluğlu kaydetmiş ve neşretmiştir. Diğer önemli bahşı kırktan fazla halk destanı söyleyip, Alpamış, Rüstem Han, Göroğlının Tuğılışı, İntizar, Murad Han, Melike Ayyar gibi destanları kaleme alan Fâzıl Yoldaşoğlu’dur. Bir diğer önemli bahşı, dombırasıyla otuza yakın destan söyleyebilen İslâm Şair Nazaroğlu’dur. Nazaroğlu’nun söylediği Arzıgül, Alpamış, Küntuğmuş, Zülfikar bilen Avaz Han, Sahibkırın gibi destanlar önemlidir. Bahşının kariyerinde ve yaratıcılık basamaklarında; Cengnâme, Kahramannâme, Tanlangan Eserler gibi eserler önemlidir. Kahhar, son büyük şairin dombırasıyla yetmişden fazla destan söyleyebilen Polkan Şair Muhammedkul Canmuratoglu olduğunu belirtir.

Polkan Şâir; Göroğlu'nın Tuğlusu ve Babalığı, Yunus Peri, Avaz Han, Gülnar Peri, Avazın Üylenişi, Hasan Han, Miskal Peri, Çambil Kamalı, Botaköz gibi Köroğlu destanlarını anlatma konusunda mahirdir (Kahhar, 2000: 39-40). Destancılık mekteplerden öğrenilebileceği gibi ustalık çıraklık yoluyla da öğrenilebilmektedir. Bunun için destancılar diyar diyar gezip, destan söylemeye yeteneği olan öğrencileri yanlarına alıp onlara kopuz çalma, destan söylemeyi öğretmektedirler.

1.2. Destan Tipleri ve Konuyla İlgili Çalışmalar

Destanlar geçmişteki; tarihimizin, inançlarımızın, değerlerimizin, yaşam tarzımızın günümüze ulaşmış sözlü ve yazılı millî manevî değerleridir. Demir ve Erdem'e göre destanlar geçmiş zamanda yaşamış kahramanlar ve yaşanmış olaylar hakkında -ayrıntılı olmasa da- kabataslak bilgi verir. Destanlara bu yönüyle baktığımızda onların geçmişten günümüze önemli bilgiler sunduklarına şahit oluruz. Yazılı bir kaynakta yer almayan bazı bilgileri, dönemin yazı diliyle ilgili özellikleri, halk ağzının özellikleri hakkındaki bilgileri destanlarda bulabiliriz (2006: 98).

Destanlarda yer alan kişiler belli birtakım özellikler gösterirler. Bu özelliklere sahip kişilerde akla gelen ilk sınıflandırma onların iyi (olumlu) ve kötü (olumsuz) olarak iki farklı kategoriye ayrılmasıyla başlar. Kötü tipler kendi içinde farklı adlar taşıyarak destanda varlığını sürdürebilir. Bunun adı kimi zaman bir padişah, kimi zaman cadı-büyücü kadın, dev, üvey anne, kötü baba vs. olabilir. İyi tipler olarak sınıflandırılan kişilerse anne-baba, vezir, kardeş, bilge, yiğit, at vb. olabilir. Tüm bu tiplerin merkezinde kahraman tipi yer alır. Türk ve diğer tüm ulusların destanlarındaki kahraman tipi, Tanrı katından kendisine bahşedilen nitelikler sayesinde yeryüzü halkından üstün konumdadır.

Destan kahramanları insanların hafızasında, her zaman ulaşılacak istenilen yüce bir konumdadır. Destan kahramanlarının varlığı bazı zamanlarda sorgulansa da bu durumu -en kötü ihtimalle- halkın içinde bulunduğu zorlu koşullara yardımcı olması için, onların zihninde oluşturduğu bir yol gösterici olarak değerlendirebiliriz. Çünkü insanoğlu her zaman bir yol göstericiye, örnek alabileceği bir rehber ihtiyacı duyar. Bu kişinin adı kimi zaman Göroğlu kimi zaman Manas kimi zamansa Alpamış olur. Destanı oluşturan halkın yaşam şartlarıyla beraber, inanç ve değerlerinin değişmesiyle, onların kendileri için oluşturduğu kahramanın nitelikleri de farklılaşır.

Örneğin, Türklerin İslam dinini kabul etmesi, destan tiplerinin merkezinde yer alan kahraman tipinin niteliğini değiştirmiştir. O zamana kadar karaman akıncı olarak destanlarda yer alan alp tipi, yerini alperen tipine bırakmıştır. Alperen tipi de daha sonra halkın değişen ve gelişen yaşantısına karşılık evrilip yerini başka bir tipe bırakacaktır. Destanda tüm iyilikleri üzerinde toplamış olan kahraman tipi, Tanrı katından yeryüzüne gönderilmiştir. Kahraman tipinin kut soyundan gönderildiği kabul edilir. O Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir. Bu nedenle, Türk destanlarının kahramanlarında yaşam için çalışıldığı kadar ölüm için de çalışılmış, hatta diğer âlem daha üstün tutulmuştur.

Bu nedenle tarihteki Türk kahramanı Oğuz Kağan evlatlarına "*Ey oğullarım ben çok (dağlar) aştım; çok vuruşmalar gördüm; düşmanları ağılattım; dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tangrıya borcumu ödedim.*" (Bang ve Arat, 1936: 33). demiştir. Bu ifade, kahraman için dünya âleminin çalışılıp borç ödenecek bir yer olduğunu belirtir. Roux, ölüm anlamını belirtmek için Türk dilinde çok fazla "uçmak" fiilinin kullanıldığını belirtir ki bu fiil de Moğol dilinde "göge çıkmak" fiiline karşılık gelir (Roux, 1999: 157). Çünkü Türklerde dünya önemsendiği kadar ahirette önemsenmiş ve ölüm bir yok oluş değil ebedi hayatın bir başlangıcı olarak görülmüştür. İslamiyet öncesinde Türkler Gök-Tanrı inancına sahiptirler. Uğurlu, Gök-Tanrı inancının, tüm Türklerin ana kültü olduğunu; bu kültün Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar gibi eski Türk toplulukları inanç sisteminin başında yer aldığını belirtir (2012: 323-335).

Türkler dünya hayatının haricinde, başka bir yaşamın varlığına inanırlar. Ahiret inancının varlığı kahraman tipinin düşüncelerini ve davranışlarını etkiler. Bu nedenle kahraman tipi soyundan geldiğine inanılan makama layık davranışlar sergileyip, kutlu görevi ifa etmeye çalışır. Kahraman tipinin fizikî yapısı üzerinde, mücadelelerin yoğunlukla işlendiği kahramanlık destanlarında çokça durulmaz. Epik destanlarda olaylar ön plandadır. Her zaman kahramanın yapısı diğer insanlardan üstündür. Söylemez ve Aliyeva kahramanlık destanlarında esas kişi olan kahramanın da halktan olan diğer insanlar gibi; yurduna, devletine, milletine, anne-babasına, yârine, hısım-akrabasına duyduğu sevginin diğer insanlarla benzerlik gösterdiğini, onun da sinirlenip, neşelenip, üzüldüğünü belirtirler. Fakat destan kahramanı bir konuda diğer insanlardan ayrılır. Söylemez ve Aliyeva bu konunun; kahramanlık, yurdun nizamını ve huzurunu sağlamak olduğunu belirtirler. Böylece bu destanlar "kahramanlık destanları" olarak adlandırılırlar (2000: 35-46). Kahramanların aynı zamanda olağanüstü güçleri vardır.

Nogay Destanlarında Orak bâtir nara attığında 7 gün 7 gece boran olduğu anlatılmaktadır (Jirmunsky, 1974: 496). Çetin; destan kahramanlarının sıradan insanlar olmadığını, onların yaşam çizgilerinin çoğunda, kahramanlık vasfının gereğini yerine getirecek mücadeleler olduğunu belirtir. Onların; merhametli, yardımsever olmaları, fizikî yönden diğer insanlardan üstün olmaları kahramanların özelliklerinden birkaçı olarak belirtilir (2016: 328-339).

Kahraman Tipi'nin gücü yaşıyla orantısız bir şekilde ilerler. O çocukken de çok güçlüdür. Yaşına göre orantsız bir güce sahip olan kahramanlardan birisi de Alpamış'tır. Bu durum şöyle tasvir edilir. *“Alpamış on yaşına girdi; göz kapağı kartalinki gibi, boynu kalın idi. Konırat adlı ülkeye hâkim oldu. ‘Babama laf söyleyen köle sen misin?’ diye Ultan’ın kulaklarını, ayaklarını kesip kuyuya attı.”* (Üçüncü, 2006: 77). Bu kahramanlardan bir diğeri de Göroğlu'dur. O oyun oynarken arkadaşlarını yenerse mutlu olup, yenildiğinde de onları kovalayıp, kulaklarını kesmeye kalkışır. Çocuklar onun korkusundan mahallede oyun oynayamaz olurlar. Kahraman Tipi, doğumundan ölümüne kadar geçen sürede yaşamına dair her merhaleyi diğer insanlardan farklı bir şekilde yaşar. Onun doğumu olağanüstü bir şekilde gerçekleşir. Kahramana ulu zatlar ad koyar. Bu kahramanlardan bir tanesi Manas'tır. Kırgız Destan kahramanlarının şahı Manas'a dört ulu peygamber ad koyar.

“Yakup Han, doğan oğlunun adını

Dört ulu peygambere Manas koydurdu,

Dört ulu peygamber onu kucakladı.” (Gülensoy, 2002: 30)

Destanlardaki tüm kahramanlar belli kalıplar içine oturtulur. Ahmet Bican Ercilasun, Deli Dumrul ile Kazakların Korkut Atası Arasında Bir Mukayese adlı çalışmasında; Dede Korkut'un ve Deli Dumrul'un ölümden kaçma ya da Yigenek'in babası Kazılık Koca'yı ve Uruz'un babası Salur Kazan'ı kurtarması durumunu, yani bir olayın farklı hikayelerde aynı şekilde işlenmesini kahraman tiplerinde görülen bir kalıbın destanlardaki farklı tezahürleri olarak değerlendirir. Bu tespit destan kahramanlarının yaşamlarındaki farklı aşamalarda da görülür. Destanda kahraman tipinin ailesinin uzun süre çocukları olmaz. Bu kahraman tiplerinin birisi de Cakıp Han ile hanımı Çıyırçı'dır. Onların on dört yıl boyunca çocukları olmaz.

Manas'ın ailesi şanslı ailelerdendir. Çünkü Özbek destanlarından Erali ve Şirali'nin babası Kara Han evlatlarını yaşlılığında kucağına almıştır. Çıyırçı evladını kucağına almadan birtakım ritüelleri –elmalı yerde yuvarlanma vb.- yerine getirdikten sonra hamile kalır. Bu durum şöyle ifade edilir: *“Yakup Han, Çıyırçı'nın beline bir sadak bağlattı ve O'ndan şimdi bir oğlan doğurttu. (Yakup Han) oğlunun yüzüne baktı, beyaz eti pamuk gibi, kemikleri bakır gibi (idi). Bir ak kısrağ getirdi. Yakup Han doğan oğlunun adını Dört Ulu Peygamber'e 'Manas' koydurdu. Dört Peygamber onu kucakladı... Manas kükredi ve (daha) beşikte yatarken konuştu: 'Ak sakala teke Yakup Han, Müslüman yolunu açacağım, kâfirin malını saçacağım, kâfiri sürgün kılacağım, Müslüman (için) kurtuluş olacağım!' (dedi).”* (Gülensoy 2002: 29-31) Destanın yükünü omuzlarında taşıyan kahraman tipi hedeflediği amaca ulaşmak için olağan ve olağanüstü düşmanlarla mücadele eder.

Halk, gerçekleşecek ülkünün başına yalnız kahramanı layık görür. O, bulunduğu dönemde ve adının geçtiği her yer yerde topluma örnek teşkil edecek davranışlar sergilemekle mesuldür. Kalkan'a göre; Türk milletine ait destanların kahramanlarında, birçok bakımdan olağanüstü özelliklere sahip olma, başladığı işi başarıyla tamamlama ve eli açık olma gibi özellikler vardır. Kalkan, kahramanda bulunan özelliklerin bir milletin zaman içerisinde değişen ve gelişen yapısını ortaya koyduğunu belirtir (2016: 27-47). *“Başka bir ifadeyle, söz konusu kahramanlar, içine doğdukların toplumun niteliğine bürünerek o toplumun hürriyetine, kurtuluşuna ve kutsanmasına vesile olmaktadır.”* (2011: 122)

Selahattin Bekki'de bu konuyu benzer bir yaklaşımla ele alır. Destan kahramanının durumunu içinde yaşadığı toplumla bağdaştırır. Destan tiplerinin başında gelen kahramanın karşısında kimse olmasa dahi sıklıkla dağa, taş, uçan kuşa bakıp konuştuğunu görürüz. Bulgarova'ya göre bu ortak bir yöntemdir. Monolog (tolgawlar) sayesinde; kahramanın iç sesini, duygu ve düşüncesini ya da insan haricinde bir varlığın kahramanla diyalogunu okuyucu veya dinleyiciye aktarabiliriz (Bulgarova, 1995: 55-97). Özbek destanlarında da özellikle kahramanların monoloğa sıkça başvurduğunu görebiliriz. Naciye Yıldız, Manas ve Oğuz Kağan'ın fizikî özelliklerinin güçlü ve yırtıcı hayvanlarla mukayese edildiğini örneklerle belirttikten sonra iki destan kahramanı için kullanılan benzer ifadelerin yaşam koşullarıyla ilgili olduğunu belirtir.

Yıldız'a göre kahramanların; düşmanla ve yırtıcı hayvanlarla geçen mücadelelerinde, kendileri ve sahip olduğu sürüler için fizikî güce sahip olmaları gereklidir (1995: 97-285). Destan kahramanları değişen hayat koşullarında, yaşanan hayata bağlı olarak değişik meziyetler göstermişlerdir. Yaşanılan zamanda ortaya çıkan destanlardaki kahramanlar da hem zihnî hem de fizikî gücünü akıllıca kullanabilecek yiğitler olacaktır. Destan tipleri denilince akla ilk *Kahraman Tipi* gelir. Kahraman Tipi konusunda çok sayıda çalışma mevcuttur. Çünkü destan ve destan kahramanının ele alındığı her çalışma aynı zamanda içinde kahraman tipinin özelliklerini de barındırır. Bu nedenle Kahraman Tipi için başvurulacak kaynak sayısı fazladır. Bu kaynakların birkaçı şöyledir:

Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz'ın, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* adlı kitabında yer alan; Mehmet Kaplan'ın "Oğuz Kağan-Oğuz Han Destanı", Ali Duymaz'ın "Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme", Mehmet Aça'nın "Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşılabilir ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri" adlı çalışmalar, Kahraman Tipi, Alp Tipi konularında yararlanılabilecek kaynaklar arasındadır. Mehmet Kaplan'ın "Oğuz Kağan-Oğuz Han Destanı" adlı çalışmada Türkler açısından atın önemiyle "At Tipi", Oğuz Kağan'ın fiziksel özelliklerinin belirtilmesiyle de "Alp Tipi" hakkında fayda sağlayacak bilgilere yer verilmiştir.

Alp Tipi'nin savaşçı olma, çabuk büyüme, av avlama, dışa dönük olma, kuvvetli olma gibi özelliklerine değinilir. Ali Duymaz'ın "Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme" adlı makalesinde; nasıl alp olunduğu, toplum içinde alplığın yeri gibi kavramlar, Dede Korkut Kitabı'ndaki boylar örnek gösterilerek açıklanır. Alplığa geçiş töreni, mücadele, servet ve mevki sahibi olma gibi konulara değinilir. Son olarak Mehmet Aça'nın kaleme aldığı çalışma da Alp Tipi hususunda yararlanılabilecek kaynaklar arasındadır. Alp'ın yaşadığı toplumda ona ihtiyaç duyulduğu, içinde yaşadığı toplumun sıkıntılarını çözümlediği, zalimlerden intikam aldığı vb. özelliklerden bahsedilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise beş maddede alp kavramı ve bu kavramın Türklerin tarihte uğramış oldukları sosyal, siyasi, iktisadi, coğrafi ve kültürel değişimler sebebiyle iki ana grupta ele alınması gerektiği belirtilmiştir.

Tarik Özcan, ‘‘Oğuz Kağan Destanının Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi’’ adlı makalesinde, Oğuz Kağan’ın ilk tasvirinin Türk milletinin ideal insan ölçülerini yansıttığı üzerinde durulur. Olağanüstü özellikler (annesinden ilk sütünü emdikten sonra çiğ et ve şarap istemesi) gösterdiği, fiziksel görünümündeki sıra dışı nitelikleri ve onun kahramanlığını ispat etmek için yolculuğa çıktığı belirtilir. Kahraman Oğuz Kağan’ın sıra dışı evlilikleri ve çocuklarına değinilir. Kahramanlık mitolojisine göre Oğuz Kağan’ın yanında yer alan Uluğ Türk’ün işlevi, görevi açıklanır. Onun kahramanlık mitosunun farklı sembollerle kendisini gösterdiği belirtilir.

Mehmet Emin Bars, ‘‘Alp Tipi Kavramı Çerçevesinde Manas’’ isimli çalışmasında; Türk Destan Geleneğinde Alp Tipini ele almış, burada olumlu kategoride yer alan alpin özellikleri beş maddeyle (Alp tipinin kahramanlığı olağanüstü biçimde doğumundan itibaren başlar. Alp tipinde toplum menfaatleri ve inanılan dünya görüşünün idealleri için varlığını feda etme duygusu bulunur. Alp tipinde kahramanlar cesaret ve güç bakımından kendilerine denk düşmanlarla mücadele ederler. Alp tipi belirli bir yaşayış tarzının mahsulüdür. Alp tipi avcılık ve hayvancılıkla geçinen bir toplumun bireyidir. O yaman bir akıncıdır. Kendine güvenme ve cesaret alp tipinin en bariz özelliklerinden biridir. vd.) ele alınır. Manas’ın olağan ve olağanüstü özellikleri (beşikteyken konuşması, Müslüman olması, avcı olması, yanında yardımcı kırk yiğidinin bulunması, atıyla arasında sıkı bir bağın olması, halkının faydasını gözetmesi) ele alınır. Sonuç bölümünde kahraman tipi Manas’ın özellikleri beş maddede genel olarak değerlendirilir.

Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları* adlı, çalışmasının Av ve Simgeçiliği bölümünde, Türk topluluğu olan Altaylıların av hususundaki tutumlarını ele almıştır. Avcılığı mitolojik simgelerle ele alan Çoruhlu, tarihî şahsiyetlerin ilk defa avlanmalarıyla, onların yetişkinliğinin artık ispatlandığını belirtir. Uygur duvar resimlerinde Budist destan ve hikâyelerin resmedilmesinde avcılık ile ilgili resimlerin varlığına işaret eder. Dede Korkut Kitabı’ndaki ‘‘av avlamak’’, ‘‘kuş kuşlamak’’ deyimlerinden bahsedilir. Oğuz Kağan Destanı’ndaki kahraman tipi olan Oğuz’un bedeninin hayvanî özelliklerle tanımlanmasına dikkat çekilir. Böylece Çoruhlu, destanlardaki kahraman tipinin özelliklerinden birisi olan *av avlamak*, *ava çıkmak* konularını ele alır.

Destanın iskeletini oluşturan Kahraman Tipi'nin dışında; Bilge Tipi, Alp Tipi, Alperen Tipi, Kadın Tipi, At Tipi, Düşman Tipi, Vezir Tipi, Sihirbaz, Cadı Kadın Tipi, Hızır Tipi gibi tipler de destanlarda yer almaktadır. Destanlarda yer alan bu tiplerin oluşumunda kahraman tipinde olduğu gibi içinde yaşanılan zamana göre ihtiyaçlar belirleyici rol oynamıştır. Değişen ve gelişen yaşam şartları, beraberinde farklı destan tiplerini doğurmuştur. Bu duruma en güzel örnek Alperen Tipi'dir. Alperen Tipi, Alp Tipi'yle benzerlik gösterir. Aslında iki tip birbirinin devamıdır. Bu ikisinin arasında Alp Tipi'nin, Gök Tanrı dininden-bu dine çok benzeyen- İslam dinine geçmiş olma gibi küçük bir fark vardır. Bazı tipler de insanlığın var olduğu zamandan bu yana hayatın akışı içinde ihtiyaç duyulan tiplerdir. Örneğin Bilge Tipi. İnsanoğlu hayatının her aşamasında, yaşadığı olaylar karşısında aklî olarak diğer insanlardan farklı bir mertebeye sahip birisine danışma ihtiyacı hisseder. Destanlarda bu ihtiyacı Bilge Tipi karşılar. Oğuz Kağan Destanı'nda bu kişi Irkıl Hoca'dır.

Irkıl Hoca, içinde bulunulan durumla ilgili şöyle bir çözüm üretmiştir: *‘‘Oğuz Han’ın ölümünden sonra Gün Han tahta çıktı. Oğuz Han’ın veziri Yengi-Kentli Irkıl-Hoca idi. Irkıl Hoca, Gün Han’ın da veziri yol göstericisi ve bir öğreticisi oldu. Bu vezir bir gün Gün Han’a şöyle dedi: ‘‘Oğuz Han, çok büyük bir hakan idi. Yeryüzündeki ülkeleri zaptetmiş ve böylece hazinelere, kıymetli mallara ve sayısız sürülere sahip olmuştu. Ölerken de onları sizlere, yani oğullarına bırakıp gitti. Sizlerin de Allah’ın emri ile dörder tane değerli oğullarınız oldu. Korkarım ki bu çocuklar, dünya malı ve mülkü yüzünden birbirine düşman olacaklar ve kendi aralarında hep savaşır duracaklardır. Bence her birinin ayrı ayrı birer mevki ve makama tayin edilmesi ve bunlara göre de onlara ad ve unvan verilmesi uygun olacaktır. Her birinin ayrı ayrı birer nişanı ve damgası da olsun. Bundan sonra her biri, kendi fermanlarını, hazinelerini, sığır ve diğer hayvanlarını bu damga ve nişanlarla birbirinden ayıracak olursa, aralarında anlaşamamazlık olmayacak ve kavga etmeyeceklerdir’’... Gün Han da Irkıl Hoca’ya, ‘‘Siz benim babama öğütler ve akıllar verirdiniz. Siz, artık benim babam yerindesiniz. Siz neyi hoş görürseniz ben de öyle yaparım! dedi.’’ (Ögel, 1971: 209-210) Kadın Tipi, At Tipi, Düşman Tipi, Vezir Tipi, Zalim Padişah Tipi, Sihirbaz, Cadı Kadın Tipi, Hızır Tipi de tıpkı Bilge Tipi gibi hayatın her alanında ve aşamasında karşılaşılabilecek dolayısıyla destanlara konu olabilecek türdendir.*

Bayram Durbilmez, ‘‘*Efsaneden Destana: Kazakistan’da Korkut Ata ve Korkut Küyü*’’ adlı çalışmasında; Kazakistan’da Korkut Ata konulu çalışmalar, Korkut Ata efsaneleri ve Korkut Küyü gibi konulara değindikten sonra onun bilge şahsiyetine değinir. Burada Korkut Ata’nın sezgisel gücünden, bilgisinden, onun yeryüzündeki tüm hayvanların dilini bildiğinden bahsedilir. Bu bilgiler Bilge Tipi hakkında yol gösterici niteliktedir. Nitekim Korkut Ata hakkında verilen bilgiler Bilge Tipi’nin genel özelliklerini yansıtır (2003: 219-232).

Bilge Esirgen, ‘‘*Türk Destanlarında Bilge Adam Tipi Üzerine Bir İnceleme*’’ adlı tez çalışmasında ilk olarak *bilge* ve *bilgelik* kavramları, Gök Tanrı’dan başlayarak uzun bir süreç içerisinde ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Türk Boylarının Epik Destanlarında Bilge Adam Tipi ele alınır. Burada Bilge Adam Tipi’nin işlevleri (rüya görme ve rüya yorumlama, fala bakma ve bilicilik, ad bulma ve ad koyma, hastalıkları tedavi etme ve kötülüklerden koruma) örneklerle, açıklamalarla uzun uzadıya ele alınır. Sonuç bölümünde ise bilge kişinin toplum içindeki konumu, onun vasıfları, Türk Destanlarındaki Bilge Adam Tipleri, destan kahramanına sağladığı yararlar ele alınır. Bilge Adam Tipi’ne kutsallık atfedilir. Bu kutsallık da hakanın kut soyundan gelmesi ve Bilge Adam Tipi’nin de hakanın her işinde danıştığı, yüce bir makamda bulunmasına bağlanır. Son olarak onun toplum düzeninde ve sosyal işlevleri yerine getirme konusundaki faaliyetlerine değinilir.

Nebi Özdemir, ‘‘Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasrettin Hoca’’ adlı çalışmasında, Nasrettin Hoca’nın mizahî yönünden yola çıkılarak bilge kişiliği üzerinde durulmuştur. Onun mizahî tavrıyla, denetim mekanizması olma, sosyal yaşamı dengede tutma, yaratıcı olma, toplumda hoşgörüyü etkin kılma, onun günümüzde dahi var olma nedeni ele alınır. Tüm bunların altında yatan sebebin bilgelik, buna bağlı olarak da mizah ve eleştirel düşünce olduğu kanısına varılır. Kadın Tipi, destanda bazen kahraman, bazen eş, dost, kız kardeş olarak karşımıza çıkabilir. Tarihimizde, destanımızda kadın her daim yüce bir mevkidedir. Bu durumun tarihimizde akla gelen ilk örneği Orhun Yazıtları’dır. ‘‘*Türk halkının adı sanı yok olmasın diye, babam hakanı (ve) annem hatunu yüceltmiş olan Tanrı, devlet veren Tanrı, Türk halkı(nın) adı sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı hakan (olarak tahta) oturttu.*’’ (Tekin, 2010: 31) Bu kadim kaynaktan alınan veride kadın yüce bir konumdadır.

Bars çalışmasında destanlarda yer alan kadınların farklı farklı konumlarda ve özelliklerde olabileceğini belirtip onları; Alp (aktör, kahraman) kadın tipi, Bilge (sembol) kadın tipi, Eş (sevgili) ve anne kadın tipi, Yardımcı (haberci) kadın tipi, Düşman kadın tipi olarak beş farklı başlıkta değerlendirir. Bu başlıkların kısaca özelliklerini bildirir. Alp (aktör, kahraman) kadın tipi; yaşam şartlarına bağlı olarak erkeğinin yanında güçlü ve cesur olması gerekmektedir. O savaşçıdır. Mücadelecidir. Fakat aşk ve haz konusu değildir. O kendi kaderinin yolunu çizer. Bazı konularda erkekten daha üstün duygular içerisindedir. Bilge (sembol) kadın tipi: Bu tip için Bars, başta olup yönetici konumunda olan insandan ziyade, eşine yardımcı, yoldaş, halka fayda sağlayan, kendi menfaatinden çok toplumun menfaatini düşünen, toplu içinde kendisine sarsılmaz bir yer edinmiş, becerikli, sihir yapabilen, âlim, rehber, doğaüstü güçleri olan bir kadın profili çizer.

Eş (sevgili) ve anne kadın tipi: Destanlarda karşılaşılan kadın tipi iffetli, sadık, becerikli, uyumlu, eşinin her daim yanında olan, merhametli, toplum içinde oğullarının çokluğuyla daha iyi bir mertebede görülen, yeri gediğinde ülke yönetiminde etkin olan, eşine her zaman destek olan birisi konumundadır. Yardımcı (haberci) kadın tipi: Bu kadınlar, büyücü, ihtiyar ya da hasım kadınlarından oluşur. Kahraman, kendisine yardım eden bu kadınlar sayesinde kısa sürede düşmanını alt eder. Yaşlı, dul ve fakir kadınlar kahramana yardımcı olan öncelikli gruptandır. Onlar savaşçı bir kimlikte değil, pasif olarak karşımıza çıkarlar. Düşman kadın tipi: Kahramanın aleyhine çalışan, bahtsız, büyücü kadınlardır. Kahramanla sevdiklerinin arasını açmaya, onları birbirine düşürmeye çalışırlar. Çıkan çatışmaların esas kaynağı bu kadınlardır (Bars, 2014: 16-17).

Türk destanlarında yer alan Kadın Tipi, bazen kahramanın yanında yer alıp ona destek olur. Bazen kahramanı yetiştiren, büyüten anne olur. Bazen de destan kahramanının sevdiği yâri olur. Kimi zaman da kahramana düşman yaşlı bir büyücü olur. Destanlarda karşılaşılan ilk kadın genelde kahramanın annesidir. Destan kahramanının annelerinin hepsi, evladı için canını ortaya kotymaktan çekinmeyen, onlar için cefa çekmeye hazır, kendi iyiliklerinden önce çocuklarının menfaatini düşünen insanlardır. Nitekim kahramanın eşi konumunda yer alan kişi de aynı şekilde iffetli, eşine sadık, bilge, eşine yoldaş, cengâver, cevval bir kadın olarak okuyucu ve dinleyicilere tanıtılır.

Akyüz, ‘‘alp tipi’’ nin oluşumunu, destanlarda yer alan kahramanların yaşadıkları ve ömürlerini tamamladıkları, Asya bozkırlarının çetin yaşam koşullarına bağlar. Bu uçsuz bucaksız bozkırların bir kişiye bağlı olarak kalabilmesi için uzun süren mücadeleler yaşanmaktadır. Bu mücadelede devletler kurulup yıkılmaktadır. Bu durum o topraklarda yaşayan insanlara mücadele halinde olmayı zorunlu kılmış, o insan savaşçı kimliğini geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu durum ise Akyüz için ‘‘alp tipi’’ni meydana getirmiştir (2010: 171-172). Alp Tipi, Türklerin İslâmiyeti kabul ettiği döneme kadar, kahramanlık destanlarında sıklıkla gördüğümüz tiptir. Bu tipin destandaki ismi; Köroğlu, Manas, Melike Ayyar, Huşkeldi, Belagerdan, Hasanhan vd. olabilir.

Özkul Çobanoğlu *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, adlı çalışmasında Türk Destanlarının Teşekkülü ve Tasnifi, Kahramanlık Destanları, Alperen Tipi (Baş Kahraman) ve Düşmanları (Karşı Kahraman), Bilge Devlet Adamı Tipi ve Kahramanın Yoldaşları, Kadın Tipler, Hayvan Kahraman Tipi gibi konuları ele almış ve destan çalışmaları konusunda başucu kitabı yapılacak bir çalışmaya imza atmıştır (2003: 110).

Mehmet Aça, ‘‘Reşideddin Oğuznâmesi’nde Kadın’’ adlı makalesinde kadınları dört gruba ayırır. Bunların ilki; Baba ile oğul arasında kalan, yeni bir dinin kuşatması altında bir anne’dır. İncelenen Oğuznâme’de, destan kahramanı Oğuz’un ilişkileri dine göre şekillenmiştir. Anne kavramı kutsal olduğundan ve kadınları genellikle destanlarda ilk olarak *anne* vafında gördüğümüz için böyle bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci kadın tipi, kocaya ve kocanın dinine tâbi olarak ‘‘kutlanan’’ kadın’dır. Oğuz İslam dini gereğince evlendiği ve evleneceği kadınların Müslüman olmasını ister ve karşı tarafın tutumuna göre davranışlarını şekillendirir. Aça’nın tespit ettiği üçüncü kadın tipi, baba ile oğlu birbirine düşüren kıskanç ve kader kurbanı ‘‘kutsuz’’ kadınlar’dır. Bunlar itaat etmeyen, fesat, arabozucu, islam dinini kabul etmeyen kadınlar olarak tanıtılır. Son kadın tipi, güzel yüzlü ve temiz Oğuz bahadırlarına karşı besledikleri arzu nedeniyle ülkelerine ihanet eden yabancı kadınlar’dır. Oğuz yurdundan uzakta bir memlekete sefer düzenlemiş fakat muradına nail olamamıştır. O yurdun hanımları da eşlerinin aksine çok güzel kadınlardır. Bu kadınlar, Oğuz’a ve askerlerine yardım edip o yurdun Oğuz’un hakimiyeti altına alınmasını sağlamışlardır. İslam dinini benimseyip, eşinin sözünü dinleyen kadınlar hoş görülmüş, diğerleri ise horlanmıştır (2007: 78-86).

Ahmet Saçkesen'in "Er Tabıldı Destanında Kadın Tipler" makalesinde Er Tabıldı Destanı'ndaki kadın tipler İdeal Eş ve Anne Tipi, İdeal Sevgili Tipi, Yardımcı Tipi olarak üç başlıkta incelenir. Bu başlık altında destanda yer alan kadınlar sınıflandırılıp, incelemeye tabi tutulur (Saçkesen, 2007: 489-495).

Orhan Söylemez ve Lezzet Aliyeva'nın kaleme aldığı "Alpamış Batır ve Er Targın Destanlarında Kahraman, Kadın ve At Motifleri Üzerine Bir Deneme" adlı makalede, Er Targın üzerinden "Kahraman Tipi" nin sahip olması gereken özellikler belirtilmiştir. Kadın konusunda ise Alpamış'ın eşi Gülbarşın ve Er Targın'ın Akcünis adındaki kadınların; zeki, insani değerlere önem veren, güvenilir, iffetli olduklarından bahsedilir (2000: 35-46).

Halil İbrahim Şahin'in "Türkmenistan Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler" adlı makalesi Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri'nde yayımlanmış bir çalışmadır. Makalede; Eş ve Anne Tipi, Savaşçı Kadın Tipi, Soylu Kadın Tipi gibi sınıflandırmalar yapılır (2002: 563-572).

Bu çalışmaların haricinde Mehmet Kaplan'ın, "Dede Korkut Kitabında Kadın" adlı makalesinde kadınlar yaşadığı toplum şartlarına göre (göçebe yaşam, yerleşik hayat, Batı medeniyeti tesirinin hakim olduğu dönem) üç maddede değerlendirilir. Bu dönemlerde kadının rolü üzerinde değerlendirme yapılır (2010: 99-112).

Burhan Gökse, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, adlı çalışmasında Türk kadınına birçok farklı başlıkta ele almıştır. Bizi ilgilendiren kısım ise ilk başlık olan, "İslâmiyetten Önce ve Eski Türklerde Kadın" bölümüdür. Burada Kadın Tipi, mitolojik çağda, Şamanizm döneminde başlayarak ele alınır. İlham kaynağı, millî kültür, devlet yönetimi gibi alanlarda kadının konumuyla ilgili değerlendirmeler yapılır (1993: 105).

Hasan Köksal, "Anadolu'da İslâmî Dönemde Teşekkül Eden Türk Destanlarındaki Kadın Tipler" adlı makalede Battalnâme, Danişmendnâme, Dede Korkut Kitabı, Köroğlu Destanı'nda yer alan kadın tipler ele alınır. Kadının anne ve sevgili olarak görüldüğü, alp-kadın tipi özelliği de gösterdiği üzerinde durulur (1999: 207- 214).

Mehmet Kaplan, *Tip Tahlilleri; Türk Edebiyatında Tipler; Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar III*, adlı kitabında Gazi, Veli Tipi gibi konuları ele alır. Bu çalışma yayımlandığı günden bu yana tip konusuna kaynaklık eden eserlerin başında gelmektedir (Kaplan, 2005: 101-118).

Metin Ekici, ‘‘Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipler’’, adlı çalışmasında, Dede Korkut Kitabı’nda yer alan Kadın Tipleri, Ahmet Saçkesen’in ‘‘Er Tabıldı Destanında Kadın Tipler’’ makalesinde olduğu gibi; İdeal Eş ve Anne Tipi, İdeal Sevgili Tipi, Yardımcı Tipi olarak üçe ayırmış, Dede Korkut Kitabı’nda yer alan kadınlar (Burla Hatun, Banı Çiçek, Selen Hatun, Bamsı Beyrek ve Deli Dumrul’un annesi vd.) ele alınmıştır. İdeal eş ve sevgili tipi üzerinde durulmuştur (2000: 123-138).

Alp Tipi’yle ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şöyledir.

Fuzuli Bayat’ın, *Oğuz Destan Dünyası Oğuznamelerin Tarihî Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü* adlı çalışma birçok konuda yararlanılabilecek kaynak konumundadır. Oğuznamelerin ve Oğuz Kağan’ın tüm yönleriyle ele alındığı çalışmada destan kahramanı Oğuz; Alp Tipi, Kahraman Tipi’ni karşılar. Onun için verilen bilgiler destanda kahraman bir Alp Tipi’nin nasıl olması gerektiğini bize açıklar. Kitabın altıncı bölümünde; Türk Destan Ananesinde Türkçülük-Oğuzculuk başlığı altındaki *Töre ve Veraset Paradigmasında Kurtarıcı Kahraman, Türk Epik Geleneğinde Tanrıoğlu Anlayışı ve Diğer Kültürel Sistemlerdeki Paraleli* alt başlığı, Yedinci Bölüm’de *Epik Kahraman Biyografisi / Kahramanın Olağanüstü Doğumu ve Görünüşü, Kutsal Ad Verme Ritüeli, Bir Geçiş Ritüeli Olan Evlenmenin Epik Varyantı, İlk Kahramanlık Olgusu = Baş Kesip Kan Dökme* gibi Kahraman Alp Tipi’nde mevcut olan özellikler ele alınmıştır. *Oğuz Ülküsünün Kahraman Tipi: Alp* başlığında ise Alp Tipi’nin özelliklerine doğrudan değinilir. Önce alplığın bir medeni-davranış kodu olduğundan bahsedilir. Kelimenin anlamına inilir. Köprülü’nün alplığın Selçuklular döneminde bir unvan olduğunu belirttiği bildirilir. Alpta olması gereken meziyetler dokuz maddede bildirilir. Onların savaşmayı şeref kabul ettiklerine vurgu yapılır. Oğuzculuk ve alplik kavramlarının birbirleriyle olan ilişkileri açıklanır. Alperen kavramına değinilir. Dolayısıyla Alperen Tipi’nin özellikleri belirtilir. Dördüncü Bölümde Aksakal, Bilgin Kişi ve Şaman Tipi ele alınmış, Oğuz Destanı’ndaki Ulu Türk, Irkıl Hoca karakteriyle Moğol efsanesindeki Tüsimel Bohak açıklanmıştır. Mitolojik metinlerdeki bilge kişilere

değinilmiştir. Onların halk içinde bulundukları konum ve fizikî görünüşleri hakkında bilgi verilmiştir (Bayat, 2013: 133-162).

Servet Karçığa'nın "Dede Korkut Kitabı'nda Alplık Kavramı ve Alp Tipi İnsanların Özellikleri" adlı çalışmasında; er, eren, alp eren kelimeleri ele alınmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan alpların; cömert olma, töreye ve yönetime sadık olma, mert olma, gururlu olma, iyi bir rol model olma, güçlü, gayretli olma, ata binmek, ok atmak kılıç kullanmak, alp tipi bir kadınla evlenmek, iyi bir ozan olmak başlıkları altında özellikleri değerlendirilmiştir. Bir kişinin alp olabilmesi için türlü meziyetlere sahip olması gerektiği açıklanmıştır (2016: 259-272) .

Ali Duymaz, "Dede Korkut Kitabı'nda Alpların Eğitimi ve Geçiş Törenleri", adlı Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni'nde yayımlanan çalışmasında, alplığın Oğuz toplumundaki yeri ve alplığa geçişin ilk aşaması olan baş kesip kan dökmekten bahsedilmiştir. Bu durum Oğuz elinde ilk alplık göstergesidir. Dede Korkut Kitabı'ndaki alpların genelde tek çocuk oldukları, vahşi hayvanlarla mücadele ettikleri, servet ve mevki sahibi oldukları vs. konuların üzerinde durulur. Oğuz ilinde yaşayan delikanlıların, göstermek zorunda oldukları yiğitlik, alplık üzerinde durulmuştur (Duymaz, 2000: 111-113).

Kürşat Koçak, "Bozkır Kültüründe Alp Karakterinin Ortaya Çıkışında Türk Geleneklerinin Etkisi", adlı makalesinde Alp Tipi'nin içinde bulunduğu topluma etkisi, ilim adamlarına göre alp olabilmenin şartları, alp karakteri oluşurken birtakım gelenekleri (isim verme, balbal dikme, kan kardeşliği ve ant içme, ataya saygı, Bekçem takma, sürgün avı, at kuyruğu kesme ve bağlama geleneği) uygulamak gerektiği açıklanmıştır (Koçak, 2012: 125-135).

Yasemin Koç, "Banu Çiçek'ten Gülcemal'e Alp Kadın Tipinin İzleri" adlı çalışmasında, alp tipinin ortaya çıktığı toplumun ihtiyacını karşıladığı, bu tipin ihtiyaç gereği var olduğundan bahseder. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan "Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı" anlatısındaki Banı Çiçek'in nişanlısı Beyrek'le koşup, güreşip, mücadele ettiğinden, alplığından bahsedilir. İsmail Gaspıralı'nın Tercüman Gazetesi'nde tefrika ettiği "Arslan Kız" isimli eserde kahraman Gülcemal'in yurdunu Çin'lilerin istilasından kurtarması, bu olayda alplık özellikleri göstermesi, iki kahraman arasında mukayeselerle ele alınır (Koç, 2017: 147-154).

Kaşgarlı Mahmut'un belirttiği üzere Türk'ün kanadı olan atın, buna bağlı olarak At Tipi'nin destanlarımızda önemli bir yeri vardır. At Tipi'ni konu edinmiş veya çalışmasında At Tipi'ne yer vermiş birkaç çalışma şöyledir.

Bayram Durbilmez'in, *Türk Dünyası Kültürü I* adlı çalışması; Türk kültüründe at, hızır kültü, bilge kişiler hakkında bilgi vermektedir. Türk Dünyası Kültürü I adlı çalışmanın birinci bölümü *Destanlar* başlığını taşıyıp konuyla ilgili, geçmişten günümüze ana değerler, törenler kültürler ele alınmıştır. Çalışmanın içinde *Maddi Kültür* başlığı altında *At ve Atçılık* hususuna değinilmiştir. Manas Destanı'nda yer alan üç tip at, (Akkula, Taytoru, Maniker) bu atların özellikleri ve görevleri belirtilmiştir. Manas ve atı Akkula arasında olan yakınlık (süt kardeş) hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgi, *At Tipi* bağlamında diğer Türk Destanları için de değerlendirilebilecek bir husustur. Çalışmada tip hususunda değerlendirilecek başka bir konu da *Din ve İnanışlar* üst başlığı altında verilen *Hızır Kültü*'dür. Durbilmez, Manas Destanı'nda Hızır ile alakalı mısraları örnek vererek, onun koruyucu, yardımcı işlevlerini belirtir. Çalışmada *Bilge Kişiler* konusuna da değinilmiştir. Manas Destanında yer alan üç bilge (Bay Oğlu Bakay, Bayyegit, Ak Balta) şahsiyet belirtilerek, bu bilge kişilerin Manas'ın babası Cakıp Han'ın yanındaki değeri belirtilir. Toplum ve Manas yanında *Bilge Kişilerin* değeri belirtilir. Dede Korkut'un bilge, ilahî kişiliğine değinilir. Ele alınan bilge kişiler hakkında verilen özellikler, *Bilge Tipi*'yle ilgili önemli veriler içermektedir (Durbilmez, 2017).

Ali Abbas Çınar, "Türk Destanlarında Alp Tipi At", adlı çalışmasına At Tipi'nin hangi tarihî kaynaklarda geçtiğiyle başlar. Destanlardaki atların özellikleri, onların doğdukları andan itibaren gösterdikleri olağanüstü özellikler, onların düşmanlara karşı gösterdiği mücadeleler, kahramanın en önemli yardımcısı olmaları gibi özelliklere değinilir (2002: 153-157).

Doğan Kaya, "Köroğlu Kollarının Yeni Varyantları" adlı makalede *Kırat'ın Özellikleri* adlı bir başlık yer almaktadır. Bu başlıkta; Köroğlu'nun Zuhuru Kolu'ndaki atlardan, Kırat'ta var olan olağanüstü özelliklerden bahsedilir (1997: 311-334).

Nedim Bakırcı, "Köroğlu Destanlarında Köroğlu ve Binitinin Kıyafet (Şekil) Değiştirmesi", adlı makalesinde; "Köroğlu, kaçırılan Kırat'ını bulmak için dilenci kılığına girer. Köroğlu, Kırat'ı bulmak için dua ile kıyafet değiştirir. Köroğlu Kırat'ı

kurtarmak için tabip kılığına girer. Köroğlu Kırat'ı kurtarmak için seyis kılığına girer. Köroğlu Kırat'ını Bolu Beyinden almak için derviş kılığına girer.” başlıkları ele alınmıştır. Burada Kırat'ın da Köroğlu'nun kıyafetine göre şekil değiştirdiği belirtilmiştir (2010: 860-878).

İhsan Kalenderoğlu, “Nogay Destanlarında At Motifi”, adlı makalede Edige Destanı'nda at ve atlara ait özellikler belirtilmiş, atın Türk kültüründeki yeri hakkında alıntılar yapılmıştır. Mamay, Altın Arığ, Köroğlu, Manas, Adil Soltan Destanı, Şora Batır Destanı'nda yer alan atlardan bahsedilmiştir. Atın Türk kültür hayatında vazgeçilmez bir yerinin olduğunu kanıtlamıştır (2016: 97-117).

Destanlarda varlığı kaçınılmaz olan bir tip de Düşman Tipi'dir. Düşman Tipi'yle ilgili bir takım akademik çalışmalar yapılmış veya bir konunun içinde bu hususa da yer verilmiştir. Onlardan birkaç tanesi şöyledir:

Ülkü Kara Düzgün, “Türk Destanlarında Düşman Olgusu”, adlı çalışmasında, iyilik ve kötülüğün evrenin düzenini oluşturduğundan bahseder. Destanda kahramanın karşısında yer alıp, olay bütünlüğünü sağlayan Düşman Tipi'nin olağan varlıkların yanında olağanüstü varlıklarla da karşımıza çıkabileceği belirtilmiştir. Düşman Tipi ve Olgusu başlığında, düşman tiplerinin tasnifi yapılır. Makalenin sonuç kısmında Olağanüstü Düşman Tipi ve Olağan Düşman Tipi'nin özellikleri maddeler halinde açıklanır (Kara Düzgün, 2016: 1-7).

Mehmet Özdemir, *Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi Üzerine Bir Araştırma*, adlı tez çalışmasının ikinci bölümünde kapsamlı bir şekilde olağanüstü (Sihirbaz, Cadı Kadın, Tepegöz, Peri Kızı Düşman Tipleri) ve olağan (baba, erkek kardeş, amca, âşık, vezir, tüccar, elçi, haberci ve casus, çoban, asker, mirasyedi ve Miço... vd.) düşman tipleri ele alınmıştır. Hayvan ve düşman unsur olarak tabiat konuları ele alınmış, sonuç bölümünde düşman tiplerinin genel özellikleri belirtilmiştir (Özdemir, 2013: 70-184).

Ülkü Kara Düzgün, *Türk Destan Kahramanı ve Başkurt Destanlarının Tipolojisi*, adlı kitabının dördüncü bölümünde, Başkurt Destanlarında görülen; kadın, at, düşman tiplerini ele alır. Ayrıca Kara Düzgün, Başkurt Destanlarında yer alan merkezî kahraman tipini de değerlendirir. Kara Düzgün, merkezî kahraman tipini 24 maddelik Türk Destan Kahraman Kalıbına göre değerlendirilir. Bu değerlendirme; Akbozat, Ural Batır, Zayatülek ile Hıvhlıv, Kızıyürpes ile Mayanhılv gibi destanlara uygulanır.

Başkurt Destanlarında yer alan merkezî kahraman tipinin değerlendirmesi yapılır. Başkurt Destanlarında Rastlanan Kadın Tipinin Özellikleri'nde de Türk milleti için kadının önemi, Yaratılış mitolojisinde Tanrı Ülgen'e evreni yaratması için ilham veren varlığın Akine adlı kadın olduğu belirtilir. Kadında, evlenilecek kızda aranan nitelikler, kadının vasıfları, onun fazilet, sadakat sahibi olması gerektiğine değinilir.

Türk Destanları'ndan örnekler verilir. Yaşlı Kadın, Kocakarı Tipi, Olağan ve Olağanüstü Kadın Tipleri'ne değinilir. Kadının anne olma, fedakâr oma vasfı üzerinde durulur. Evlilik kavramına değinilir. At Tipi değerlendirilirken de Türkler için atın önemi, Türk mitolojisine göre atın önemi, alpın yanındaki konumu değerlendirilir. Başkurt Destanları'nda yer alan Ural Batır destanında yer alan Akbozat'ın özelliklerine değinilir. Destan kahramanı Hevben'in Akbozat'ı alırken sınavlardan geçtiğinden bahsedilir. Akbozat'ın kahramana yol göstermesinden, sezgilerinin kuvvetli olmasından bahsedilir. Kuzıykürpes ile Mayanhılıv Destanında yer alan Gök Tulpar, Zayatülek ile Hıvhılıv Destanı'ndaki Gök Tulpar, Küsek Bey Destanı'ndaki Karagir atın da özellikleri belirtildikten sonra Başkurt Destanlarında yer alan at tipinin on genel özelliği maddeler halinde sıralanır.

Son olarak Kara Düzgün'ün çalışmasında Düşman Tipi ele alınır. Varoluşun iki temel görüş üzerine kurulduğu bunların iyilik ve kötülük olduğu belirtilir. İncelenen Başkurt Destanları'nda düşman olarak nitelenen ilk olgunun ölüm olduğu belirtilir. Daha sonra, Zalim PadişahTipi olarak da adlandırabileceğimiz Katil Padişah, Düşman Tipi olarak ele alınır. Ural Batır Destanı'ndaki düşman tipinin ağabey Şülgen olduğu, onun kardeşine yaptığı kötülükler ele alınır. Akbozat Destanı'ndaki Düşman Tipi'nin Mesim Han, Kuzıykürpes ile Mayanhılıv Destanı'nda Küser Han ve Karagol adındaki Düşman Tipleri'nden bahsedilir. Destanın oluşumunda gerekli olan parçaların, tüm bu tipler aracılığıyla birleştirildiği ve bir bütün olarak destanın amacına ulaştığı bildirilir. Olağanüstü ve sıradan düşman tipinin genel özellikleri verilir (Kara Düzgün, 2014: 606-643).

Kürşat Öncül'ün, "Türk Dünyası Destanlarındaki Olumsuz Kahramanın Temel Nitelikleri", adlı makalesinde Altay, Kırgız, Kazak, Tatar, Tıva, Özbek destanları gibi Türk dünyasının ortak hazinesi olan destanlardaki olumsuz kahramanları genel olarak ele almıştır. Verilerden hareketle dokuz maddede Türk dünyası destanlarında yer alan olumsuz kahramanlarla ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. Türk dünyası ve kültürü göz

önünde bulundurularak destanlardaki düşman tipiyle ilgili ve kahraman tipi hususunda madde halinde bilgi verilmiştir (Öncül, 2010: 268-272).

2. Araştırma Alanının Coğrafi Konumu ve Tarihi

2.1.Özbek Türkçesinin Kökenleri ve ‘Özbek’ Adı Hakkında

Özbek Türkçesi, kökleri Karahanlı ve Harezmi Türkçesine uzanan, olgunluğunu Nevayî'nin eserleriyle kazanan, Çağatay Türkçesi'nin günümüzdeki temsilcisidir (Tekin, 2008: 605). Açık, Özbek Türkçesinin tarihini 1900'lü yılların başına dayandırır. İlminskiy, Ostroumov gibi Türkojiyle ilgilenen Rus bilim adamlarının teşebbüsleriyle Özbek yazı dilinin oluştuğunu, bu dilin Çağatay ve Harezmi Türkçesine dayanarak 13 yy.'a kadar giden bir geçmişinin olduğunu belirtir. Türkçenin güney-doğu grubunda bulunan Özbekçe'de Arabî ve Farsî'den ödünç alınmış kelimeler bulunmaktadır. Açık, Özbekçe'ye daha sonra Rus dilinden kelimeler alındığını belirtir. Bu dilde Taşkent'te konuşulan ağız esas alınır. 1900'lü yıllarda Rusça'dan Özbekçe'ye ödünçlemeler artar. Böylece Özbekçe'de yazı dili anlamında Kıpçak ve Oğuz Türkçesinden uzak bir dil meydana gelir. Açık, bugün Harezmi civarında Türkmen, Fergana vadisinde Kazak Türkçesine benzeyen Özbek Türkçesi adı altında birbirlerinden farklı konuşma biçimlerinin var olduğunu belirtir (Açık, 2010:2). Farklılığın altında yatan siyasi bir takım sebepler yer almaktadır. Dilde ve alfabede bir birliğin olmaması toplumların çoğunu dilde, işte ve nihayetinde düşüncede farklılığa sürükleyip devletin dağılmasına yol açacaktır.

Tokatlı, Özbeklerin; Uygur alfabesi ve 8. yüzyıldan itibaren 1930'a kadar Arap alfabesini kullandıklarını belirtir. Arap alfabesi birtakım değişiklikler geçirmiştir. Bu değişikliklerin en kapsamlısıysa 1923'te Buhara'da toplanan Orta Asya Özbekler İmlâ Konferansında yapılan yeni imlâ değişikliğidir. Burada 25 işaretten oluşan ve okumayı kolaylaştıran bir alfabe kabul edilmiştir. 1920 başlarında Arap harfleri yerine Latin harflerini kabul etme tartışmaları başlamıştır. Bu tartışmalar sonucu 1929'da Lâtin harfleri kabul edilmiştir. Lâtin harflerine dayalı Özbek Alfabesi 34 harften oluşuyordu ve bu alfabede 9 ünlü için ayrı işaretler kullanılmıştır (Tokatlı, 1997: 100-106). Ruslar Türklerin yaşadığı coğrafyalarda, o topraklara hakim oldukları süre boyunca, Türklerin millî birliğini bozma amaçlı alfabe üzerinde bir takım değişikliklere gitmişlerdir. Bunun için önce Türkistan ikliminde hüküm süren devletlerin kullandığı Arap alfabesinin

yerine Latin alfabesi getirilmiş, daha sonra Latin alfabesinin yerini Kiril alfabesi almıştır. Fakat Rusların dayattığı Kiril alfabesi de birlikten yoksun, hepsi ayrı alfabelerin ortaya çıkmasına olanak sağlayacak formdadır. Böylece, Ruslar tarafından dilden başlayarak Türk ulusları arasında ayrılık oluşturulmak amaçlanmıştır.

“1929-1940 yılları arasında Türkistan’da yaşayan Özbek Türkleri Latin alfabesini kullanmışlardır. Aslında Latin alfabesine ilgi Özbek aydınları arasında 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, ‘‘ceditçilik’’ hareketinin güçlendiği bir dönemde ortaya çıkmıştı. Bu dönemde ‘‘Latinciler’’ olarak isimlendirilen aydınların temsilcisi olduğu birtakım yenilikçi akımlar teşekkül etmişti. Bu akımın temsilcilerinin hedefi kısa zamanda halkı okuryazar yapmak, teknoloji ve bilimin gelişmesine zemin hazırlamaktı. Bunun için de tek bir yazı dili, tek bir edebî dil oluşturma bağlamında yeni bir alfabeye de ihtiyaç duyulmaktaydı.’’ (Kuçkartay 1999: 122). 1990’lı yıllarda SSCB dağılır. 30 Ağustos 1991 tarihinde Türkî cumhuriyetlerin bağımsızlığa kavuşmasıyla, geçmiş tarihte Rusların dayattığı birçok konudan kurtulma zamanının geldiği düşünülür. Bu konuların arasında alfabe de yer almaktadır. ‘‘Bu cümleden olmak üzere Özbekistan’da da 1991’den itibaren Kiril esaslı Özbek alfabesini değiştirme konusunda çeşitli projeler ortaya atılıp önemli tartışmalar olmuştur. Bunun sonucunda 2 Eylül 1993’te Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov iki maddelik ‘‘Latin Yazuvige Esaslengen Özbek Elifbasini Cariy Etiş Togriside’’ kanunu ilan ederek resmen Latin esaslı alfabeye geçilmiştir. Birinci madde, 31 harfi ve 1 işaretli (apostrof) Latin esaslı alfabenin yürürlüğe girdiğini, ikinci madde ise pek çok Özbekçe eserin yazılmış olduğu eski Arap ve Kiril esaslı alfabelerin öğretilmesi şartlarının yaratılacağını emretmektedir.’’ (Ercilasun 1998: 118)

Akbay, Özbek ismi hakkında çeşitli görüşlerin varlığını bildirmiştir. Bu fikirlerden en çok taraftar bulan görüş, bu adın 1313-1340 yılları arasında hüküm süren Altın Orda hükümdarı, Özbek Han’dan geldiği görüşüdür. Zira Ebulgazi Bahadır Han, Özbek Han’dan daha önce tarihte Özbek adında kimse olmadığını bildirmiştir. Bu görüşün; M. A. Aristov, A. Y. Yakubovskiy, İ. P. İvanov gibi birçok savunucusu vardır. Bu görüşe A. A. Semyanov gibi karşı çıkanlar da vardır. O, Özbek adının; Ak Ordu döneminde ortaya çıktığını ve hem İran hem de Orta Asya tarihçileri tarafından 14. ve 15. asırlarda Ak Ordu devletinde Türk-Moğol kabilelerinin tamamı için kullanılan ortak bir ad olduğunu bildirir. H. Vambéry’e göre Özbek kelimesinin tam anlamı “kendi

kendinin beği, bağımsız, müstakil” demek olup kelime Öz-bek şeklindedir. Bu söz eski Macarlarda mertebe, unvan sıfatında olan kelimeye karşılıktır ve bu anlamıyla 1150 yılına ait belgelerde kaydedilmiştir. Denis Sinor’a göre Özbek sözü “Oğuz-bek” sözlerinin birleşmesinden çıkmıştır. Hasan Eren ise bu sözün “Özü-berk” sözünden geldiğini bildirmektedir. Akbay, bu sözü; özü sağlam şeklinde yorumlar (Akbay, 2010:1).

Timur İmparatorluğunun parçalanmasıyla Aral Gölü ve Seyhun ırmağı civarında yaşayan Özbek halk, Ebu'l-Hayr'ın liderliğinde toplanırlar. Ebu'l-Hayr halkın, İslam dinini kabul etmesinde etkili olur. *Özbek* adı aynı zamanda Ebu'l-Hayr'ın, yönettiği tebaaya verilen isimdir. Ebu'l-Hayr devlet kurunca da dedesinin ismi olan “Özbek” adını devletine verir. Ayrıca Yakubovskiy, Özbek Han'ın askerlerine de Özbekler denildiğini bildirir. Bazı kaynaklar, Özbeklere bu adın Altınorda Devletinin hükümdarı, Gıyâseddîn Muhammed Özbek tarafından verildiğini ve Ebu'l-Hayr'ın yönettiği devlette, Müslüman Türklere verilen ad olarak varlığını sürdürmeye devam ettiğini bildirir. Tarihte Osman Bey'in Osmanlı İmparatorluğuna ismini vermesi gibi Özbeklerde de devlete Gıyâseddîn Muhammed Özbek'in adı verilmiştir. Bu ad günümüze kadar süregelmiştir.

2.2. Özbek Türklerinin Tarih Boyunca Yaşadığı Coğrafyalar ve Bugünkü Nüfusu

Güneyde Türkmenistan ve Afganistan, Kuzey ve Batı'da Kazakistan, doğuda Kırgızistan ve Tacikistan'a komşu olan Özbekistan, Sovyetler Birliğinden ayrılarak bağımsızlığını 1990 yılında kazanmış bir Türk cumhuriyetidir. Özbekler günümüze kadar birçok şehri kendilerine merkez alarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu yurtlar dünden bugüne dek Orta Asya'yı kapsamaktadır. Kırgızistan, Kazakistan'ın güney kısmı, Tacikistan, Saruhanderya, Kaşkaderya, Siriderya gibi bölgeler Özbek Türklerinin yaşadığı yerlerden birkaçıdır. Özbeklerin bu coğrafyalarda yaşadıkları zaman, değişen hakimiyetlerle birlikte uzun bir süreyi kapsamaktadır.

Çay, Türkiye Dışı Türk Tarihi, Orta Asya'da Türkler adlı çalışmasında, Altun-Ordu Hanı Özbek dolayısıyla, Özbek adıyla anılıp bu devletin kurucusu olduklarını ve

Ebû'l-Hayr idaresinde toplandıklarını, Ebû'l-Hayr'ın ise Sıgnak kentinden, Özkent'e kadar tüm bölgeye hakim olduğunu belirtir. Fakat Moğol Oryatlar'ın istilasına maruz kalması sebebiyle, çıkan karışıklıklarda Moğol ailelerinden bazıları ile bir kısım Özbek grupları Moğolistan'a doğru çekilirler. (Kazaklar) ve oralarda Kırgızlar'la karışırlar ki, bunlar, sonra Kırgız-Kazaklar diye anılır. Ebû'l-Hayr'ın ölümünden sonra oğlu Şah-Budak, Çağatay hanlarının baskılarına dayanamaz. Topraklar, Kırgız-Kazaklar'ın ve Harezm Timurluları'nın hâkimiyetine geçer. Şah-Budak'ın oğlu Muhammed Şibânî, Timur Devletinde çıkan anlaşmazlıklardan faydalanarak Mâveraünnehir'i ele geçirir. Muhammed Şibânî Çağatay Hanı ile Uygur bölgesi hâkimini Fergane bölgesinde yapılan Ahsî Savaşı'nda mağlup eder. Taşkent, Sayram, Harezm, Belh, Herat şehirlerinin hakimi olup; Mâveraünnehir, Fergane, Horasan ve Batı Türkistan'ın hükümdarı olur. Safevilerle yaptığı bir savaşta hayatını kaybeder. Timurlular ve Safevîler'le yapılan mücadelelerden sonra Mâveraünnehir'de yeniden Özbek hâkimiyeti kurulur. Semerkant, başkenttir. Buhâra, Taşkent hânedan üyelerinin yaşadıkları şehirlerdir. Han II. Abdullah'ın, Safevî Şah Abbas'a yenilmesi Özbek hanlığının sonunu getirir. Taşkent Kırgızların, Horasan ise Safevîler'in hakimiyetine geçer. Çay, bu hanlıkların; merkezi Ürgenç daha sonra Hîve olmak üzere Hîve Hanlığı, Hokand merkez olarak, Türkistan ve Balkaş Gölü yakınına kadar genişleyen Hokand Hanlığı ve önce Tobolsk civarı daha sonra Sibir merkez olmak üzere Sibir Hanlığı, Buhara merkez olmak üzere Buhâra Hanlığı olduğunu bildirir (Çay, 2009: 2-3).

Özbekistan'ın fizikî yapısı, oldukça çeşitlilik göstermektedir. Ülkenin doğusunda üç tarafı dağlarla çevrili, Orta Asya'nın en geniş ve verimli topraklarına sahip olan Fergana Havzası bulunmaktadır. Kızılıkum Çölü, ülke topraklarının üçte birlik bölümünü oluşturur. Step formasyonlarından oluşan düzlük alanlar ile özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerdeki dağlık sahalar, Özbekistan'ın diğer arâzi yapısını teşkil etmektedir.'' (Çığır, 2010: 2) Özbekistan'ın güncel nüfusu 1 Ekim 2018 tarihiyle; otuz üç milyon seksen beş bin olarak sayılmıştır. Bilgi, Devlet İstatistik Kurumu tarafından verilmiştir. Asya Kitasının kalbi olarak nitelenen Özbekistan'ın en kalabalık şehri, üç milyon yedi yüz yetmiş yedi binle başkent Semerkant'tır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZBEKİSTANDA DESTANCILIK GELENEĞİ

1. Destan ve Destancı İçin Kullanılan Kavramlar ve Özbek Türklerinin

Destancılık Geleneği

Destanlar nazım olarak yazılabileceği gibi nesir-nazım karışık olarak da karşımıza çıkabilir. Destanlar bir milletin kültür hafızasıdır. Özdemir'e göre destan; Türk Halk Şiiri'nde âşıkların koşma tarzında, uzun bir şekilde yazdıkları, kahramanlık, savaş, göç, deprem gibi olayları konu alan anlatmalardır (Özdemir, 2011: 130-146). Bu eserler ait olduğu topluma; sevgi, saygı, iyilik ve kötülük gibi kavramların yanında; aidiyet duygusu, millî şuur, birlik beraberlik ülküsü gibi duyguları yazılı ve sözlü olarak aktarmada önemli rol üstelenmişlerdir. Onlar geçmişten günümüze, varlıklarını koruyarak ulaşmışlardır. Her toplumsal vaka; millet nezdinde destan konusu olabilecek bir potansiyel taşır. Türk kültüründe destan söylemenin belli kaideleri vardır. İcrası kaidelere dayanan destanın, elbette bir geleneği ve bu geleneği yaşatan insanlara verilen bazı isimler vardır. Özbekistan'da destan icra eden kimseye "bahşı", "bakçı", "destancı", "şair" gibi isimler verilmektedir. Destanların icrası belli bir forma dayanır.

Vambéry, *Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi* adlı eserinde, Türkmenlerdeki bahşılık geleneğini, kendisinin Tahran, Hive, Buhara, Semerkant, Herat gibi merkezlere yaptığı gezilerden sonra Avrupalı bilim adamlarının tanıdığını bildirir. Vambéry'nin seyahat sırasında aldığı notlar daha sonra araştırmacılar tarafından sıkça kullanılır. Bu notlarda Türkmen bahşılarının kış gecelerinde dutar adlı müzik aleti çalarak, toplantılarında hikâyeler anlattıklarını, şiirler söylediklerini bildirmektedir (Vambéry, 1993: 131, 149, 169, 187).

Türk bahşılık geleneğinde bazı çalışmalar bahşıya verilen hediyenin, o dışarı çıkınca topluluk tarafından küçük bir kuşağa sarılıp verildiği yönündeyken, bazı

bilgilerde de bahşının destan anlatımına başlamadan önce halka kendisine ne hediye vereceğini sorduğunu görürüz. Özbek geleneklerinde bahşının bahşiş alması da belli bir yapı çerçevesinde gerçekleşir. Bahşı destan anlatımının ortasında, merak doruğa ulaştığında anlatımı keser, elindeki mendil, kuşak vb. örtüyü bırakıp, destanı anlattığı mekandan dışarı çıkar. Bahşı dışarıda bir müddet istirahat ederken, halk da onun hediyelerini hazırlar. Bu hediye para, elbise olabileceği gibi, koyun, at gibi, yaşamın çeşitli alanlarında yararlanılabilecek hayvanlar da olabilir. *“Bahşının odadan çıkması ile ona ait olan bir örtünün yere serilmesine “rumal yozmak” adı verilir. Bu örtünün üzerinde toplanan bahşişlerin dışında bahşılara gerek ev sahiplerinin gerekse misafirlerin çeşitli hediyeleri (giysi, koyun, sığır, at vb.) olur. Bahşılardan almış oldukları hediyeler, onların icralarının kalitesine veya dinleyicilerin sosyal statülerine göre değişebilmektedir.”* (Fedakar, 2003: 72-73)

Destancılık geleneği, âşıklık geleneğiyle benzerlik göstermektedir. Durbilmez; âşıklık geleneklerinde “saz çalma”dan başka, doğmaca söyleme/ atışma, bade içme / rüya motifi, usta-çırak ilişkisi gibi özelliklerin olduğunu belirtir (Durbilmez, 2010; 150). Destancılık geleneğinde de destancının bade içme sonucu ilahi bir lütfu mazhar olduğuna inanılır. Özbek bahşılarının bir grubunun devamlı olarak hanların, beylerin yanında yaşadığı, bu bahşılardan hanlarla birlikte savaşlara da katıldığı bilinir (Mirzayev, 1979: 25).

Özbekistan’da destancılık geleneğiyle ilgili gelişmeler yakın geçmişte meydana gelmiştir. Bu gelişmeler, Sovyet baskısı altında olan Özbek destancılık geleneği için zorlu şartlar altında gerçekleşmiştir. Çolak, çalışmasında destan oluştururken bahşılardan destan icrasında serbest davranıp, konuya kendilerinden bazı eklemeler yaptıklarını bildirir. Bu nedenle masal motiflerinin; Hurluka ve Hemra, Sayat ve Hemra, Gül ve Bülbül, Gül ve Sanavber Seyfelmelik, Özbek destanları Şirin ve Şeker, Melike Ayyar, Gülnur Peri gibi destanlarda büyük yer tuttuğunu belirtir. Bu durum ise destanların yapı unsuru olarak benimsenir. Masal unsurları, Hurluka ve Hemra destanı gibi destanın tamamında etkili olabilir. Destanlarda konu edilen masal unsurları, konuya göre değişikliklere uğrayabilir. Destanlar; Köroğlu, Alpamış ve Dede Korkut destanlarının tesirinde de kalabilirler. Kahramanlık özelliklerini görebileceğimiz destanlar kahramanlık aşk destanlarıdır. Yârini aramak için maceraya atılan kahraman, yolculuk esnasında kahramanlık sergilemek zorundadır. 16. ve 18. yüzyıllara dek Özbek

destanlarındaki konu bu şekildeyken bu tarihten sonra doğu kültürünün etkisi hakim olmuştur. Bu durum da edebiyatı bir zümreye bağlı kılmamış, geniş kitlelerce sevilmiştir (Çolak, 2001: 15).

“*Hikâyecî-âşıklar hikâyelerini dinleyicilere beğendirmek için gayret gösterir.*” (Durbilmez, 2017: 36) Bu durum destan söyleyen bahşılar için de geçerlidir. Dinleyicilerin anlatımı beğenmesi önemlidir. Çünkü destancı bu anlatımı için halktan hediyeler almaktadır. En önemlisi de bahşının bu anlatımla sarsılmaz bir itibar kazanmasıdır.

“*Özbekistan destanları telli musıkî aletleri (dombra, kopuz, dutar, rubab)’nin eşliğinde icra olunur. Aşk destanlarının nesir kısımları da kafiyeledir. Nesir kısımları musıkî aletinin eşliği olmadan anlatılsa bile nazım kısımları mutlaka musiki aletinin eşliğiyle anlatılır. Şiirler genellikle hece ölçüsünün 7’lisi ve 11’lisi arasındadır. Murabba ve mani gibi kafiye şekli genellikle aaba şeklindedir. Mısra sayısı ise 4 ile 30 arasındadır. Çok az rastlanılsa bile muhammes (aaaaa, bbbba) ve müsemmaların kullanılması da yazılı edebiyatın etkisinin bir başka örneğidir. Kahramanlık-aşk ve aşk destanlarında tasvir vasıtası olarak mübalâğa ve teşbih geniş yer tutmaktadır. Kahramanın çocukluğunun tasviri, atının özellikleri ve kahramanın gücünün tasvirinde bu sanatlardan önemli derecede faydalanılmaktadır.*” (Baydemir, 1998: 8) Özbek destanlarının kahramanlık temasının ağır bastığı destanlarda özellikler savaş, yıkım sahnelerinde hecenin 7’li 11’li kalıpları sıklıkla kullanılmıştır.

Özbek destanları; kahramanlık, aşk ve bu konuların bir arada işlendiği aşk-kahramanlık konulu eserlerdir. İncelenen eserler içerisinde özellikle *kahramanlık* olgusu baskındır. Aşk teması büyük oranda ikinci planda işlenmiştir. Özellikle, Göroğlu Destanı ve onun kollarında aşk, bir kızın güzelliğini, onun methini duyup yola çıkılacak kadar çabuk karar verilen bir durumdur. Yani incelenen destanlarda aşk, kahramanlığın yanı sıra işlenen bir tema olarak yer almıştır. Bu durum Özbek halkının, Sovyet baskısından yeni kurtulduğu ya da kurtulmaya azmettiği zamanlara rastlamasıyla ilişkilendirilebilir. Özgürlük, Türk milleti için her daim ilk sırada yer alır. O nedenle Göroğlu Destanı’nın *Göroğlu’nun Doğuşu* bahsinde, Göroğlu’nun annesi Bibi Hilal; ağabeyi Gecdumbey ve köleyken kendisine eş yaptığı Ravşan tarafından bırakılır. Ata yurda dönülür. Özbek destanlarında yer alan aşk konusu ise olağan ve olağan üstü –peri

kızları gibi- varlıklara karşı oluşabilir. Peri kızı, dev gibi olağanüstü varlıklar da destanlara masalsı özellik katmaktadır. Bu özelliğe bağlı olarak da destanın mekanı bazen yeryüzü bazen de Köyikaf (Kafdağı) gibi yerler olabilmektedir. Bu durumda zaman da göreceli bir hale bürünür. Elli yıllık yol bir devin sırtında iki saatte alınır.

Çolak, bahşının destan anlatacağı evde dinleyicilerin duvar dibine dizilirken, bahşının yerinin başköşede olduğunu bildirir. Burası “tör” olarak adlandırılır. Öncesinde kadın ve çocukların katılamadığı bu toplantılarda, yemek yendikten sonra destan anlatmaya geçmeden, dinleyiciyi destan dinlemeye hazırlamak için “terme” anlatılır. Çolak bu teremelerin Mahtumkulı şiirleri veya destan parçaları olduğunu belirtir. Dinleyicinin veya bahşının isteği destan anlatılır. Özbek destanlarının çoğu bir gecede anlatılıp bitecek düzeydedir. Bu süreyi bahşının destanı anlatım kabiliyeti de etkilemektedir (Çolak, 2001: 15).

Özbekistan’da kadın destan anlatıcılarına “halfe” denilip, halfeler tek halfeler ve grup halfeler olarak incelemeye tabi tutulur.

“TEK HALFELER: *Hiçbir müzik aleti kullanmadan destan ve şiirleri ezberden veya kitaplardan okuyan kadın anlatıcılardır. Saadet Hedayberganova, Paşşa Saidmamedkızı, Raziye Metinyazkızı bu tür halfelerdendir.*

GRUP HALFELER: *Usta bir halfe başkanlığında bir daireci ve bir oyuncudan meydana gelen halfeler grubudur. Bu tip halfeler, destanları destan parçalarını german (bir çeşit akerdeon) ve daire eşliğinde terennüm ederler. Hanımcan Halfe, Anacan Seferova, Bibi Şaire bir grup oluşturup destan vb. anlatan halfelerdir.” (Çolak, 2001: 12)*

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi adlı çalışmasında Tahir Kahhar, Hâdi Zarif’in Özbek destanlarının günümüze kadar ulaşmasında bahşışların önemli rol üstlendiğinden bahsetmiştir. Şaman, falcı, duahan, kinneçi; bazı yerlerde şamen, falçi; bazı yerlerde de duahan, büyücü gibi adlar alan bahşı ismi Özbekistan’da destancı, falcı anlamlarında kullanılmaktadır (Kahhar, 2000:147).

1.1. Özbek Destanları Üzerine Yapılan Çalışmalar

Özbek destanları için ilk verilere Rusların Özbek topraklarında yaptığı çalışmalar neticesinde ulaşılır. Bu durumda siyasî sebepler önemli rol oynar. Ruslar

hakimiyetlerini her alanda artırmak için diğer alanlarda olduğu gibi folklor alanında da araştırmalar yapmışlardır. Günümüze ulaşan veriler de bu yolla elde edilen verilerdir.

Abbas, *Özbekistan'da Folklor Faaliyetleri* adlı çalışmasında bu konuya değinir. Abbas, Özbek destanları için çalışmaların 1860-1870 yıllarında başladığını bildirir. A.L.Kun, Köroğlu destanının bazı kollarını kaydeder. E.F. Kal, günlüğünde Termez/Salihabat köyünde kesintisiz üç saat söylenen –Hadi Zarifov’a göre Alpamış Destanı- bir destan dinlediğini bildirir. 1800’lü yılların sonlarında, sözlü ve yazılı kaynaklarda destan geleneğiyle ilgili bilgiler çoğalır. Bilindik –Köroğlu, Tahir ile Zühre vb.- destanların varyantları ortaya çıkar ve basılır. Molla Hasan Mirbabaoğlu’nun derlediği Köroğlu Destanı, Hikayat-ı Göroğlu Sultan, adıyla Taşkent, Kazan gibi yerlerde basılır. Akabinde; Çar Darveş (Dört Derviş), Şahsanam, Rustemi Destan, Tahir ve Zuhra, Hurilika ve Hamra, Âşık Garip ve Şahsanam, Bozoğlan, “Bahram ve Gülendarm, Dilaram vb. eserler basılır.

Halk Eğitimi Komisyonu Bilim Merkezi içinde “Özbekleri Öğrenme Komitesi” 1925 yılında kurulur. Bu kurum Rusların, partinin sanat ve edebiyat alanındaki siyaseti çerçevesinde kurulmuştur. G. O. Yunusov başkanlığında, destan metinleri halk şairlerinden derlenir. Alpamış, Yadgar, Şaybaniyhan, Yusuf ile Ahmet, Alibek ile Balibek, Rüstem, Köroğlu’nun Doğumu, Yunus Peri, Miskal Peri, Gülnar Peri, Avazhan, Hasanhan, Dalli, Ravşan vd. eserler derlenir. 1926’dan sonra birçok bölgeye folklor grupları gönderilir. D. Palivanov, A.K. Borovkov, Hadi Zarifov, G.O. Yunusov, L.P. Patalov, N.N. Minanov, E.E. Romanovskaya, V.A. Uspenskiy gibi bilim adamlarının katıldıkları çalışmalarda pek çok bilgi elde edilir. Böylece destan arşivi zenginleşir. Bu çalışmalarda Hadi Zarifov etkin rol alır. 1920’li yılların sonunda halk sanatıyla ilgili araştırma yapan araştırmacıların sayısında artış yaşanır. II. Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde destan konularına, destanlarda kahramanlık, yiğitlik, dostluk, erdemlilik gibi konulara önem verilir. Halkın hassas duygularından yararlanılmaya çalışılır. Özbekistan Yazarlar Birliği’nin 1939 yılında hazırladığı II. Kurultay’da folklorla olan ilgi artar. Hamid Alimcan, Maksud Şayhzada, Hadi Zarif, Şakir Süleyman, Büyük Karimov, Mansur Afzalov, Yusuf Sultanov gibi araştırmacılar; Alpamış, Şirin ile Şakar, Arzıgül, Muradhan, Rustamhan, Goroğlinin Togılışı, Balagardan, Kündüz bilan Yulduz, Rustamhan, Malika Ayyar, Kündüz bilan Yulduz, Şirin ile Şakar, Arzıgül, Muradhan, Goroğlinin Togılışı, Balagardan, Malika Ayyar,

Ravşan vb. Özbek destanlarını yayımlarlar. 1950'li yıllar destan türünün yeniden incelenmeye alındığı senelerdir. Hadi Zarif, M. Ağzalov, M. Alaviya, Z. Husayinov'un hazırladığı “Özbek Sovyet Folklorundan Numunalar” başlıklı çalışmalar, Oysulov, Malika Ayyar, Ravşan, Kuntuğmuş, Yadgar, Arzıgul, Şirin Bilan Şakar, İntizar, Muradhan, Rustamhan gibi epik eserlerde “Özbek Halk Destanları (2c.)” adlı çalışmalar basılır. 1956 yılında Taşkent’te Alpamış destanının konu alındığı kongre folklorun değerlendirilmesine, gelişmesine büyük katkıları olur. Kongre sonrasında, Özbek Halk Şayirlerinin Sovyet Davri İcadi (1958), “Alpamış” destanının Fazıl Yoldaşoğlu varyantı 1957 ve 1958 yıllarında tekrar yayımlanır. 1964’de içinde kırk beş (İntizar, Dastagül, Muradhan, Gülperi, Güli Hıraman, Arzıgül, Hasanhan, Latiflar, Altın Alma, Tahir ve Zuhra, Suv Kızı, Aycamal, Goroğlining Tuğılışı, Gülşan-bağ, Gülnar Pari, Ravşan, Dalli vd.) ciltten fazla materyalle, “Özbek Halk İcadi” adlı seri yayımlanır. Ergeş Cumanbulbuloğlu'ndan da beş Özbek destan metni yayımlanır (Abbas, 1994: 10-19).’

İslam Şair Nazaroğlu’nun anlatıp, A. Sabirov tarafından yayıma 1954 yılında Taşkent’te hazırlanan *Nigar ve Zaman Destanı*, Kurbanazar Abdullayev tarafından anlatılıp C. Kabul Niyazov tarafından Taşkent’te Fen Neşriyatında 1963 yılında yayıma hazırlanan *Bezirgan Destanı*, Kuranbay Tacibayoğlu tarafından anlatılıp Z. Sultanova tarafından derlenen *Canadil Destanı* Fen Neşriyatı’nda 1970 yılında yayınlanmıştır.

Mirzayev, Alpamış Destanı’nın Özbek Varyantları adlı çalışmasında bu konuya değinmiştir. Gazi Alim Yunusov, Özbek Bilim Heyeti’nin temsilcisi olarak Taşkent, Semerkant ve Sirderya bölgesinde 1922 yılında derleme yapmıştır. Verimli geçen bu derlemeden Yunusov, Fazıl Yoldaşoğlu ve Hamrakul Bahşı’dan, Alpamış Destanı’nın bir bölümünü derler. Bu derlemeden elde edilen verilerle Yunusov, “Özbeklerde El Tanış İşi” adlı makalesini yazar. Çalışmasında, “Alpamış”, “Goroğlı” ve “Yusuf ve Ahmed” destanları hakkındaki fikirlerini ele alır. Derlediği Alpamış Destanı’nın bazı kısımlarını Bilim Ocağı Dergisi’nde yayımlar. Töre Mirzayev, Yunusov tarafından derlenen destanın iki ayrı bahşidan -Fazıl Yoldaşoğlu, Hamrakul Bahşı-derlendiğini iddia edip, destanın tam bir metin olarak yayımlanmadığını iddia etmiştir (Mirzayev 1968: 7).

“Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin, 23 Nisan 1932 yılında aldığı “Edebiyat ve Sanat Teşkilatlarının Yeniden Yapılandırılması Kararı” doğrultusunda, yeni

komiteler oluşturulmuştur. Bu yıllarda yapılan çalışmaların, Sovyet döneminde yaratılan folklor ürünlerine yöneldiği görülmektedir. Özbek destanlarının tasnifinde “Yeni Destanlar” olarak adlandırılan ve Özbek bahşılarının dönemin şartlarından dolayı, Lenin ve Stalin gibi idarecileri ve övdüğü “Ortak Lenin”, “Merdikar”, “Kooperatif Öğruları”, “Amir Kaçtı” ve “Cizzah Kozğalanı” adlı anlatmaların bazı bölümleri, dönemin yöneticilerinin emirlerine uygun olarak hazırlanan Özbek Sovet Folklorından Numuneler (Taşkent: 1935) adlı kitapta yayınlanmıştır. Töre Mirzayev; bu eserin bilimsel öneminin, 1930’lu yıllarda hazırlanmış olan ve ilk defa bu eserin yayınında kullanılan diyalektolojik transkripsiyon alfabesi ile hazırlanmış olmasından kaynaklandığını belirtmektedir.” (Mirzayev, 1972: 26) Destan çalışmaları, folklor konuları gibi faaliyetlere bir dönem karşı çıkan Rus idareciler, halkın yaşamı ve bu yaşamdan elde ettiği sözlü kültür ürünleri olan destanları kendi ideolojilerine hizmet edecek şekilde düzenleyip, derleyerek, basarak Rus etkisini folklor alanında da etkin kılmak istemişlerdir. Mirzayev’in belirttiği türden Kooperatif Öğruları, Ortak Lenin, Amir Kaçtı gibi çalışmaların bazı kısımları bir bakıma, Rus siyasetine hizmet etmek için yazılmış, methiyelerdir.

Fedakar çalışmasında; 1955 yılında, Hadi Zarifov tarafından yayına hazırlanan ve iki cilt halinde yayınlanan Özbek Halk Destanları (İlk ciltte: Aysuluv, Ravşan, Küntuğmuş Ergaş Cumanbülbüloğlu’ndan derlenmiş; Çambil Kamali Polkan Şair’den; Şirin bilan Şeker, Rüstem, Melike Ayyar Fazıl Yoldaşoğlu’ndan derlendiğini bildirir. İkinci ciltte; İslam Nazaroğlundan Arzıgül, Fazıl Yoldaşoğlu’ndan, Yadgar, Muradhan, Balagerdan, İntizar adlı destanlar derlenmiştir.) M. Saidov’un Özbek Halk Dastançiligida Badii Maharet Meseleleri, Melik Muradov’un Goroğlı Dastanlarining Janr ve Gayevî-Bediî Hususiyetleri, Töre Mirzayev’in Halk Bahşılarının Epik Repertuari, Amanulla Madayev’in 1972 yılında yayınlanan Harezmi Destanları ve Ularning Öziga Has Hususiyetleri, Melik Muradov’un Goroğlı Dastanlarining Janr ve Gayevî-Bediî Hususiyetleri ve Sarçaşmadan Tamçılar adlı eseri, M. Abidova’nın Rüstam Türkümidegi Dastanlar, Muazzam Mirzayeva’nın “Özbek Halk Dastanlarida Türkümlük (Özbek Halk Destanlarında Daireleşme) 1985 çalışmalarının yayınlandığını belirtmiştir. Alpamış Destanı’nın 1000. Yılı Kutlamaları’nda Alpamış Destanı ve Dünya Halklarının Epik Yaratıcılığı adlı uluslararası konferansta Özbekistan ve diğer Türk cumhuriyetlerinden araştırmacılar bildirilerini sunmuşlardır. Bu konferans sonrasında

Alpamiş: Özbek *Halk Kahramanlık Eposı* adlı çalışma yayınlanmıştır. Alpamiş Destanı'nın Fazıl Yoldaşoğlu anlatmasının bazı kısımları Rusça'ya tercüme edilmiş Taşkent'te yayınlanmıştır. Bu çalışmada V. M. Jirmunskiy'nin "Alpamişa" adlı önsözü yer alır (Fedakar, 2004: 67-79).

Alpamiş Destanı'nın birinci bölümünün tamamı V. Derjavin, A. Koçetkova ve L. Penkovskiy tarafından Rusça'ya tercüme edilmiş *Fazıl Yoldaş: Alpamiş* adıyla 1944 yılında Taşkent'te yayınlanmıştır. Özbek destanları hakkında mühim bilgilerin yer aldığı *Uzbekskiy Narodniy Geroişeskiy Epos (Özbek Halk Kahramanlık Destanı)* adlı kitap bu dönemde yayınlanan çalışmalardandır. 1930'lu senelerde destan ve destan anlatıcıları ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Büyük Kerimov, Fazıl Yoldaşoğlu hakkındaki "Fazıl Bahşı" adlı makalesini Kızıl Özbekistan Gazetesi'nde yayımlar. Kerimov, "Balagerdan" makalesini ise Sovyet Edebiyatı Dergisi'nde yayımlar. Ünlü Özbek şairi Hamid Alimcan'ın Alpamiş Destanı'nı değerlendirdiği çalışması "Alpamiş ve Barçın" adlı makale Kızıl Özbekistan Gazetesi'nde okuyuculara ulaşır. Selami Fedakar, Özbek destanları hakkında yaptığı çalışmada II. Dünya Savaşında Özbek halkının düşman askerine karşı daha etkin mücadele edebilmeleri için onları cûşa getirme amacıyla kahramanlık duygularını ön plana çıkaracak destana benzer şiirler oluşturduklarını belirtir. Bu dönemde; Fazıl Yoldaşoğlu'ndan; Selmaş, Armiyam, Ataning Nasihati, Mamatkerim Palvan ve Er Yigitlar Meydanga Polkan Şâir'den Komsomolka Aytoti ve Uzak Yaşasın, İslam Şâir Nazaroğlu'ndan Savga Selamlar Eyledik, Cengçilerge, Kahramanım, Cengnâme, Kahramannâme, Yaşa Ey Moskovam ve Kızıl Kervan vd. termeler derlenerek çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmıştır (Fedakar, 2004: 67-79).

Mirzayev; Folklorşunaslık, Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadı adlı çalışmasında, Özbekistan Yazarlar Birliği'nin 1939'daki II. Kurultayı'nda folklor konusuna ayrı bir seksiyon ayrıldığını ve bu durumun destan çalışmalarına ivme kazandırdığını belirtir. Bu kurultaydan sonra; Hamid Alimcan, Maksud Şeyhzade, Hadi Zarif, Şakir Süleyman, Büyük Kerimov, Mansur Afzalov ve Yunus Sultanov gibi araştırmacıların gayretleri ile Alpamiş, Şirin bilen Şeker, Arzıgül, Muradhan, Rüstemhan, Goroğlining Tuğılışı, Balagerdan, Kunduz bilan Yulduz, Melike Ayyar vb. çalışmalar yayımlanmıştır (Mirzayev, 1980: 35).

Emek Üşenmez de *Yeni Özbek Edebiyatı* adlı kitabında Özbek destanları üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermiştir (Üşenmez, 2013: 55).

Sabır Abdullah/Sobir Abdulla (1905-1972), *Alpamiş/Alpomish* adlı draması da yine Türk dünyasının meşhur destanlarından Alpamiş etrafında şekillenmiştir.

Şirak Rivayeti Orta Asya Saka devletinin İran şahı Dara (522-486) tarafından istilasına karşı mücadele veren Saka Türklerini konu alan rivayet Yunan tarihçi Polien'in (M.Ö. II. Asır) "Harbî Hileler" adlı eserinde yer alır.

Şirak vatan için can veren erlerin ilki olarak kabul edilir. 519'da Sakalar'a saldıran Dara'ya karşı emsalsiz savunma ve kahramanlık sergileyen Şirak'ın savaş hilesi ile Dara ordusunun çöllerde yok edilişi ve kendi ölümü rivayete konu edilir. *Şirak* hakkında Yeni Özbek edebiyatında Mirkerim Asım/*Mirkarim Osim* (1907-1984)'ın *Şirak* hikâyesi, Yevdat İlyasov'un *Halhal Ölüm* kıssası, Mirmuhsin'in *Şirak* destanı eserleri yer almaktadır.

Abdulla Apirov, destan türünde de önemli çalışmalara imza atmıştır. *Ranjkom*, *Jannatga Yo'l*, *Hakim va Ajal* destanları yanı sıra Emir Timur için yazılan *Sohibqiron* destanı Özbek okurları tarafından beğeni toplamıştır (Üşenmez, 2013: 58).

Bu çalışmaların haricinde Metin Ekici'nin 2004 yılında Ankara'da yayınlanmış olan *Türk Dünyasında Köroğlu* çalışması, Fen Neşriyatı'ndan çıkan *Özbek Halk Kahramanlık Eposu*, Rahmetulla Yusufoglu tarafından anlatılıp Töre Mirzayev ve Z. Hüseyinova tarafından hazırlanan *Avazhan* çalışması sayılabilir. R. Yusufoglu tarafından anlatılıp, T. Mirzayev ve Z. Hüseyinova tarafından hazırlanan *Göroğlinin Tuğuluşi*, Töre Mirzayev'in *Alpamiş Destanining Özbek Variantlari*, *Halk Bahşılarının Epik Repertuari*, Dursun Yıldırım'ın "Köroğlu Destanının Ortaasya Rivayetleri" adlı çalışmalardan yararlanılabilir.

Özbek destanları üzerine yapılan kapsamlı çalışmalardan bir tanesi de Filiz Kırbaşoğlu'nun 1993 yılında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığı *Köroğlu Destanı'nın Özbek Rivayeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma* ve 2000 yılında doktora tezi olarak hazırladığı *Köroğlu Destanı'nın Özbek Varyantları Üzerine Bir Araştırma –Göroğlu'nun Doğuşu, Yunus Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Avazhan, Göroğlu'nun Ölümü- (İnceleme-Metinler)* adlı çalışmalardır. Kırbaşoğlu aynı zamanda

Millî Folklor dergisinde “Köroğlu’nun Özbek Rivayetleri Üzerine Bir İnceleme” adlı konuyla ilgili bir makale yayınlamıştır.

Muhammedcan Recepov’un hazırladığı “Özbek Destan Terennüm Düzeni” adlı çalışmada Özbekistan’daki bahşılardan nasıl destan anlattıkları, destan anlatıcılarının yetiştirilmesi, Destancılık Mektepleri ve o mekteplerde yetişen Fazıl Yoldaşoğlu, Polkan Şair, Molla Muratoglu gibi isimler hakkında bilgi verilir.

Karl Reich’in Metin Ekici tarafından çevrilmiş ve 2002 yılında basılmış olan *Türk Boylarının Destanları* adlı kitabı yol göstericidir. Fikret Türkmen’in “Köroğlu’nun Özbek Varyantları” adlı çalışmasında; Pertev Naili Boratav, V. M. Jirmunskiy ve H. T. Zarifov tarafından yapılan çalışmalar ele alınarak Köroğlu Destanı incelenir. Hüseyin Baydemir’in 1998 yılında Bilge Seyidoğlu başkanlığında hazırladığı *Rüstem Han Destanı (Metin-İnceleme)* adlı Yüksek Lisans Tezi, Özbek destanları hakkında yapılan çalışmalardandır. Bu çalışmada Rüstem Han Destanı’nda tespit edilen motifler Motif Index of Folk Literature’a göre tasnif edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde de Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi’yle destan metni yer alır.

Ayhan Çelikkay’ın 2000 yılında İristay Kuçkartayev ve Önal Kaya danışmanlığında hazırladığı *Göroğlinin Tugilişi Destanı – Özbek Varyantı (İnceleme-Metin- Çeviri- Dizin- Ek)* adlı Yüksek Lisans Tezi’nden de destan metninin söz varlığının incelenmesi bağlamında faydalanılabilir. Halil Çolak’ın Nerin Köse danışmanlığında, 2001 yılında hazırladığı *Özbek Kahramanlık Destanı Zülfizar* adlı Yüksek Lisans Tezi’nde; Zülfizar Destanı’nın yapı incelemesi yapılmış, destan anlatma geleneği, Özbek Köroğlu Destan Dairesi gibi önemli konularda bilgi verilmiştir. Dilek Türkmeneli’nin Ekrem Arıkoğlu danışmanlığında 2006 yılında hazırladığı “Özbek ‘Dalli’ Destanında Dil ve Üslup” adlı Çağdaş Türk Lehçeleri Ana Bilim Dalı’ndan hazırlanan çalışmadan destan metni anlamında faydalanılabilir. Dilara Akbay’ın Mahur Tulum danışmanlığında hazırladığı *Özbekçe ‘Küntugmuş’ Destanı* adlı Yüksek Lisans Tezi’nden Özbekçe olarak verilen destan metni anlamında faydalanılabilir. Metin Ergün’ün, Millî Folklor dergisinde yayımlanan *Özbek Türklerinin İntizar Destanı* adlı makalede İntizar Destanı özet olarak verilir. Makalenin sonunda kısa bir değerlendirme yapılır.

Eunkyung Oh tarafından hazırlanan “Kore Cumong ve Özbek Alpamış Kahramanlık Destanlarında Olay Örgüsü” adlı makaleden de Türk destanlarda yer alan; soyluluk, olağanüstü doğum, tehlikeye düşmek ve kurtulmak, yeteneğini göstermek

konularına değinilmiştir. Bu çalışma da Özbek destanları için faydalanılacak bir kaynak konumundadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DESTAN KAHRAMANLARI

1.KAHRAMANLARIN TASNİFİ

1.1. ASIL KAHRAMANLAR

İncelenen destanlardaki asıl kahramanlar, destanın omurgasını oluşturan, olayın kendileri üzerinden ilerlediği, hareketleri destana yön veren, seyri değiştiren kişilerdir. Onlar fiziken ve ruhen destandaki diğer kişilerden üstündürler. Asıl kahramanlar genellikle soylu bir aileden gelip, halka hükmeden kişilerdir. İncelenen destanlardan yalnızca bir tanesi bu genellemeye uymaz. Cesur, yiğit, merhametli, cömert, kendisini görenleri hayrete düşürecek kadar güzel, vefalı kişilikleriyle ön plana çıkarlar. Asıl kahramanlar genellikle erkektir. Yalnız Ayçınar Destanı'ndaki, asıl kahraman *Ayçınar* bu genellemeye uymaz.

1.1.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Asıl Kahraman

Sözlü Özbek Edebiyatı'nın önemli destanlarından olan Erali ve Şirali Destanı Özbek halkının; duyuş, düşünüş ve inanışlarının gösterilmesi açısından yol gösterici niteliktedir. Destanın; adından da anlaşılacağı üzere, Erali ve Şirali adında iki asıl kahramanı bulunmaktadır. İkisinin hayatı ve hayatlarına etki eden faktörler büyük oranda benzerdir. Destanın sonlarına doğru küçük bir kısımda bu durum değişiklik göstermektedir. Erali ve Şirali, Bulgar ilinin padişahı Karahan'ın altmış dört yaşında pîrleri aracı kılarak, Allah'tan dualarla istediği çocuklarıdır. Bulgar memleketinin varisleri olan Erali ve Şirali eğitim görmeleri amacıyla; ilk olarak mollaya, daha sonra oturup kalkmanın kâide ve kurallarını öğrensinler diye bahçıvanın yanına verilir. Bahçıvan ikisine de hayvanların en iyilerinden iki at verir. Erali ve Şirali, Adil adlı ustadan da silahlarını alıp Türk destan kahramanlarının olmazsa olmaz meziyeti

‘avcılığa’ çıkarlar. Destanın omurgasını oluşturacak olaylar da bu avlanma sırasında cereyan eder.

Destan kahramanları elbette büyüdülerinde yiğitliklerini göstereceklerdir. Fakat küçük yaşta da birtakım sorunlara maruz kalacaklardır. Erali ve Şirali adlı Özbek destanında bu sıkıntının adı ‘iftira’ dır. Destan kahramanları, yurtlarına elleri boş dönmeyi yiğitliklerine yakıştıramayıp avlanmak istemişlerdir. Erali ve Şirali’nin babaları Karahan’ın küçük hanımının çocukları yerine koyup sevdiği kazlarını avlamaları üzerine, olayların seyri değişir. Kuma olmanın gereğini yerine getiren Gülçehre, Erali ve Şirali’nin annesinin, çocuğu olmadığı için çocuklarına kazlarını öldürtmek istediğini düşünür.

Bir kadının üç erkeğe eş olmayacağını söyleyip ortalığı ayağa kaldırır. Çocuklara karşı şeriatın uygulanması istenir. Baba Karahan, önce duruma inanmayıp ispat istese de, yine türlü oyunlarla hükümdar Karahan inandırılır. Appak adlı hocadan oğullarına kötülük gelmesin diye yardım isteyen anne Mastura, bir başka hocadan da oğullarının öldürülemeyeceğini öğrenir. Destan kahramanları kaç defa öldürülmek istense de bıçak kesmez, altın darağacı yıkılır. Çocukları bir türlü öldüremezler. Bunun üzerine padişahın emriyle Uludağ’a götürülürler. Orada bir kalender, beylerden çocukların affını ister. Erali ve Şirali’den babaları ölene kadar Bulgar şehrine gelmemeleri istenip, gömlekleri koç kanına bulanıp padişaha götürülür.

Erali ve Şirali hem çocuk denecek yaşta, dokuz yaşında olmaları hem de buna bağlı olarak fiziksel erginliğe ulaşamamaları sebebiyle ‘maruz kalan’ konumunda olmuşlardır. Fakat kahramanlığın göstergesinin sadece fiziksel güç olmaması sebebiyle bilinçlilik anlamında pek çok yerde Erali ve Şirali bulundukları konumun gereğini yerine getirmişlerdir. Örneğin, Erali kardeşi Şirali’yle avlanmaya çıktıklarında yurda eli boş dönmeyi yiğitlere utanç olacağını düşünmeleri anne Mastura’ya hürmetin hat safhada olması bu durumu destekler niteliktedir.

Anne Mastura’dan sürekli; verdiği sütü, yedirdiği tuzu, büyüttüğü için verdiği emeklerini helal etmesi istenilir. Başları kesilmek için götürüldüklerinde Erali’nin önce kendi başını kesmelerini istemesi, büyüklüğünü darağacında bile göstermesi, yine öldürüleceklerinde Erali’nin annesine nâmahremi çok olduğunu söyleyip, sağına, soluna dikkat etmesini, dönüp Bulgar eline gitmesini istemesi kahramanlardaki ahlakî erginliğin göstergesidir.

Ayrıca Erali ve Şirali'nin yaşlarına göre fiziksel güçleri de yerindedir. Bu durumu Gülçehre'nin kazlarına ok attıklarında ok'un birini vurup, aynı zamanda diğerini de yaralayıp öldürmesiyle yahut avladıkları diğer kuşlarla da anlayabiliriz. Fakat destan kahramanlarının muhatap oldukları kitle; yaş, güç ve sayı bakımından kendilerinden fazla olduğundan Erali ve Şirali mağdur olan taraf konumundadır. Dokuz gündüz ve gece yol alan iki kardeş dinlenmek için bir dağın eteğinde uyur. Zenger şehrinde dönen kervanın yolcuları dağın eteğinde uyuyan Erali'yi görür ve beğenip kervanına alırlar. Kervanın yolcuları Bağdat şehrine gitmektedirler. Bağdat şehrinin de padişahı ölmüş ve yeni padişah, atalarından miras kalan devlet kuşunun uçup bir talihlinin başına konmasıyla belirlenecektir.

Devlet kuşu, ne kadar gizlenmeye çalışılsa da üç defa uçar ve hepsinde Erali'nin başına konar. Bunun sonucunda Erali, Bağdat elinin padişahı olur. Erali padişah olur olmaz kardeşi Şirali'yi bulmak için dört bir yana haber gönderir. Fakat bulamaz. Bu arada Şirali yedi yıl avare gezer. Balıkçılarda çalışır. Bir gün Şirali'nin halini soran Kurban adlı dede, Şirali'yi koşulları daha iyi olan Bağdat şehrinin yoluna çıkarır. Şirali de dağ tepe aşp bir kuyumcu dükkanının önünde durur. Ondan ekmek isteyen Şirali, ekmeğin yanında izzet, ikram da görür. Akılay adlı bir kız çocuğuna sahip olan kuyumcu onu evine götürür. Şirali'yi evlat edinmek istese de Akılay onun kendisi için uygun bir eş olacağını annesine söyler. Akılay'ın annesi babası ve Şirali tarafından teklifin kabul edilmesi üzerine üç gün düğün yapılır.

Düğünden yedi gün sonra kuyumcu vefat eder ve Şirali 'Zerger Han' lakabıyla ünlenerek kuyumcu dükkanının başına geçer. Eski padişahın kızı Aftabay da, Zerger Han'ın ününü duyanlar arasındadır ve kendisini onunla tanıştıran *bir kap altın, baştan aşağı da giysi vereceğim* diye vaatte bulunur. Sürhayil adlı yaşlı, kurnaz kadın bu işe talip olur. Feracesinin altından padişah kızını dışarı çıkaran Sürhayil, o gün Zerger Han ve Aftabay'ı buluşturur. Aftabay'ı görünce bayılan Zerger Han, evine gidince olanları hatırlamasa da Akılay'ın önce ona açtığı fallı daha sonra Aftabay'ın, Zerger Han'ın gömleğine koyduğu üç nişane ile durum açıklığa kavuşur. Üç defa buluşmaya gidip üçünde de uyuya kalan Zerger Han'a eşi Akılay 'üçten sonrası güç' diyerek, tırnağını kesmek bahanesiyle küçük parmağını kesip biber ve tuz ekip parmağını bağlar. O gece Şirali uyuyamaz ve Aftabay'la buluşurlar. Saraya giderler. O gecenin sabahında da muhafızlar, aynı battaniyenin içinde sarılı halde âşıkları zindana atar. Fakat Aftabay'ın

zindana sürülmeden hizmetçisine, Şirali'nin evine götürülmesi için bıraktığı üç taş ile Akılay durumu anlar. Patir ve katlama yapıp, muhafızlara bu yaptıklarını zindandaki en düşkün olanlara kendisinin vermek istediğini söyleyip zindana girer. Aftabay, Akılay ile yer değiştirir. İşlenilen suçtan dolayı padişahın huzuruna çıkarıldıklarında Şirali, karşısında yıllardır görmediği ağabeyi Erali'yi görür. Durum anlaşıncı iki kardeş kucaklaşır. Erali, Şirali için üç gün üç gece toy düzenler. Akılay, Erali'ye bir ara Aftabay ile kardeşinin adlarının beraber anıldığını söyler. Erali'de, o işi kardeşinin bileceğini söyleyince Akılay, Aftabay'a görücü gider. Şirali ile Aftabay da evlenir. Erali'nin de Şirali'nin de destan kahramanı nitelikleri taşıdığı çok açık özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi ikisinin de çocukken fark edilir derecede güzel olmalarıdır. Öyle ki dağın yamacında uyuyan Erali, Zenger şehrinden Bağdat'a dönen kervan tarafından güzelliğine hayran olunup kervana alınır.

Keza Şirali ekmek istediği kuyumcu tarafından evlat edinilmek istenir, kızı tarafından da eş edinilmek istenir. Şirali, 'Zerger Han' olarak tanındığında ise yakışıklılığının ünü dört bir yana yayılır ve padişahın kızı ona âşık olur. Erali'ye de yine padişahın kızı âşık olacaktır. Aynı zamanda padişah oğullarının önlerine ne kadar engel çıksa da sonunda hak ettikleri yerde olmaları, haksız olana yenilmemeleri vb.'de bu durumun göstergesidir. Molla Umar ve Hemra bahçıvan sekiz yıl aradan sonra Bağdat'a giderler. Çarşı pazarda kimseyi göremeyince Akılay'ın annesine insanların nerede olduğunu sorarlar. Halkın düğünde oldukları cevabını alan misafirler saraya giderler. Hürmetle karşılanan Molla Umar ve Hemra bahçıvan, bir yıl Bağdat'ta kalırlar. Bu arada Şirali'nin, Akılay'dan çocuğu olmuştur.

Çocuğun adının bahçıvan dostlarınca konulması ricası üzerine çocuğa Hemra bahçıvan 'Gerdan' ismini verir. İsim verme hadisesinden sonra destan Hemra bahçıvan ve Umar üzerinden bir süre devam ettirilse de devreye derhal Erali girer. Hemra bahçıvan ve Umar, Bağdat'tan yola çıktıktan sonra dokuz gün yol alırlar ve yollarını kaybettiklerini fark ederler. Kahraman adlı padişahın askerleri, gerçek adı Aytöre lakabı ise Mastura olan kızının çalınan eşyalarını aramaktadırlar. Umar ve Hemra bahçıvandan şüphelenen askerler şüphelileri padişahın huzuruna çıkarırlar. Bu esnada Gevir isimli pehlivan, suçluları yalnız yakalamış edasıyla hareket etmektedir. Çünkü Gevir, Aytöre'ye âşıktır.

Durumu anlayan Umar ve Hemra bahçıvan bir yüzük için alıkonulduklarına kızıp, işte size yüzük derler. Çok değerli yüzüğü padişahın önüne atarlar. Yüzüğün Aytöre'ye ait olup olmadığını doğrulatmak için Aytöre çağırılır. Aytöre bu çok değerli yüzüğün sahibini merak eder. Yüzüğün sahibi olan Erali'yi bulmak ister ve ona mektup yazar. Hemra bahçıvan ve Umar zindana atılır. Gece yarısı zindana giden Aytöre, Umar ve Hemra bahçıvana da mektup yazdırır. Bu yazılan mektubu da Gevir pehlivana; 'Erali Han tarafından mallarımızın bir kısmı alınmış. Ya malları, ya da o malları satan kişileri bize geri versin.' diye kışkırtır. Gevir pehlivana mektubu vermesi karşılığında ise ne isterse yerine getireceğini söyler. Gevir pehlivan yolda tesadüfen, avlanmaya çıkan Erali ile karşılaşır. Gevir pehlivanın Erali'ye Bağdat'ın yolunu sorarken sergilediği tavır ikisini güreş tutmaya kadar getirir. Erali ve Gevir pehlivan güreşe tutuşur. Kazanan Erali olur. Bunun üzerine Gevir pehlivan Erali'yi üstadı, kendisini de onun öğrencisi kabul eder.

Bu teklif, Erali tarafından kabul edilir. Ne amaçla geldiğini anlatan Gevir pehlivan mektubun sahibinin aslında güreşe tutuştuğu kişi olduğunu anlar. Derhal mektubu Erali'ye verir. Umar ve Hemra'yı kurtarmak için ikisi yola çıkarlar. Kahraman'ın şehri İşkemsal'e vardıklarında, Hemra ve Umar'ın yanında dört yüz altmış esiri de azat ederler. Erali daha sonra kendisine mektup yazmış olan Aytöre ile görüşür. Toplumun her kesiminden kırkar bin asker toplayan Kahraman, Erali ile vuruşur yine de yenen taraf Erali olur. Erali, memlekete padişah olduğu için üç gün üç gece toy yapılır. Bir buçuk yıl sonra Bulgar şehrine giden Molla Umar ile Hemra bahçıvan'dan şüphelenilir. Padişahın emriyle yakalanma kararı verilir. Kara Han'dan rütbe olarak aşağı olmadığını söyleyen Umar, gelen kişiyi Hemra bahçıvanla tekrar Kara Han'a gönderir.

Hemra bahçıvan zindana atılır. Zindanda ise Erali ve Şirali'nin annesi, Mastura vardır. Anne Mastura'ya oğullarının ölmediği haberi Hemra tarafından verilir. Bulgar memleketine yönelen Erali'yi babası Kara Han'ın askerleri çevreler. Gevir pehlivana Erali'nin haber yollaması üzerine o da on bin kişiyi uykudan uyandırır. Erali, Bulgar şehrini askerleriyle sardıktan sonra, Hemra bahçıvanın bahçesine gittiğinde bahçıvanın zindanda olduğunu öğrenir. Zindandan Hemra bahçıvanı, annesini ve diğer esirleri çıkarır. Dokuz yaşındayken kardeşi ile birlikte kendilerine iftira atan üvey anne hayvan pazarında asılır. Baba ise eline bir değnek verilip çöle salınır.

Bu esnada altmış dört gün boyunca abisini görmeyen Akılay; Şirali'ye, Erali'yi bulmak için ya kendisinin yola çıkacağını ya da Şirali'nin ağabeyini araması gerektiğini söyler. Bu işe Şirali talip olur. Yolda karşısına çıkan bir dedenin Erali'nin düşman eline düştüğünü söylemesi üzerine Şirali, önce İşkemsel'e oradan da Registan tarafına doğru yol alır. Registan'ın padişahının, Molla Umar olduğunu öğrenir. Taş adlı kilciden, Umar ve Erali'nin buraya gelip sayısız askeri kırıp geçirdiğini, Erali'nin ise Bağdat'a gittiğini haber verir. Şirali bir mektup yazıp elçiyle gönderir fakat o memlekte Erali kaynatası Kahraman'ı vekil olarak padişah yapmıştır. Kahraman tarafından sarayda ağırlanan Şirali, ağabeyinin yanına gitmek için yola çıkar. Bulgar şehrine gelen Şirali'yi bahçıvan dede (Hemra bahçıvan) saraya götürür. Annesi iki oğluna da kavuşur ve dört gün toy yapılır.

Destanda kahramanlar çıktıkları zorlu yolculuğu başarıyla tamamlamışlar. İftirayla başlayan çetin mücadele, irade ile aşılmıştır. Diğer destan örneklerine bakarak değerlendirdiğimizde, destan kahramanlarının mücadele ettiği kişi farklı bir memleketin padişahı yahut başka düşman güçler değil, altmış dört yaşında dualarla dileyip de kendilerine evlat olarak sahip olan babalarıdır. Bu yönüyle destanın konusu farklılık arz etmektedir. Erali ve Şirali'nin suçlandığı konu da; onların bulunduğu konum ile uygun düşmemektedir. Bu yönüyle farklı bir savunma gerektirmektedir. Mücadele ettikleri konunun aynı olmasından ve destan kahramanlarının taşıdığı duyarlılıktan hareketle, asıl kahramanlar arasında 'kardeş sevgisi' yoğun bir şekilde hissedilmektedir.

1.1.2. Melike Ayyar Destanı'nda Asıl Kahraman

“Melike Ayyar Destanı, Göroğlu destanından doğmuş bir destandır.” (Yoldaşoğlu, Yücel, 2007: 13) Özbek Edebiyatı'nın önemli sözlü miraslarından olan Melike Ayyar Destanı aslında Melike Ayyar ve destanda eşi olacak Avazhan'dan ziyade Göroğlu'nu konu almaktadır. Göroğlu tarafından önce Melike Ayyar, ulaşılmak istenen sevgili gibi görülür. Daha sonra oğlu Avaz'ın verdiği mücadelelere şahit olan Göroğlu, Melike'yi gelini olarak görmüştür. Bu süreçte asıl mücadele edenin, Avazhan'dan ziyade Şakalender yani Göroğlu olması dolayısıyla destanda asıl kahramanı Göroğlu olarak değerlendireceğiz. Göroğlu; Çambil adlı memlekette, kırk atlı serdarı, dört yüz elli atlı sürüsüyle birlikte yaşamaktadır. Göroğlu; iyilerin dostu kötülerin; yılan zehrinin

suyuna batırılmış kılıcıyla, atıyla, askeriyle düşmanıdır. Bir gün Göroğlu ava çıkmak ister. Atını hazırlatması için de ruhî mertebede yüksek hizmetkârı Sakibülbül'e emir verir. Fakat o ay safer ayıdır. Yaşaroğlu, safer ayının; cahiliye devrinde uğursuz kabul edildiğini, bu ayda yapılan evliliklerin uzun ömürlü olmayacağını, başlanan işlerin sonuçsuz kalacağı ya da kötü biteceği şeklindeki inançların İslam'dan sonra da devam ettiğini bildirir (Yaşaroğlu, 2008: 451).

Hizmetkâr Sakibülbül, bu ayda yapılan işlerin hayırla sonuçlanmayacağını, o nedenle Göroğlu'nun ava gitmemesi gerektiğini söyler. Göroğlu hizmetkârını dinlemez. Şeker Gölü'ne avlanmaya gider. Bir müddet sonra Göroğlu bir sarayın belirdiğini fark eder. Kubbesi çelik, kapısı zümrüt, eşiği ise Bağdat'tan olan bu sarayın içerisinde çiçekler yerlere serili, kuşlar bülbüller ötüyor, görkemli üç köşk de karşıdan görünüyor... Göroğlu o esnada gökten takla atarak inen bir güvercinin peri suretli bir kıza dönüştüğünü görür. Kız öyle güzeldir ki Göroğlu, görür görmez ona âşık olmuştur. Bu nedenle Göroğlu peri suretli kıza hemen, kim olduğunu, nereli olduğunu, bulunduğu yeri söylerse kendisini aramaya geleceğini hatta ömrünü kendisini aramakla geçirebileceğini söyler.

Kız ise Göroğlu'na adının Melike Ayyar, şehrinin Türkistan, anne babasının adının Sipar Peri ve Kasımhan olduğunu, insanoğlunun zararına yaratıldığını, yer altında yaşadığını söyler. Göroğlu'nun kendisini görmeye gelmesini ve mutlaka kendisine kucak açacağını da ekler. Tekrar güvercin olup köşküyle beraber gökyüzünde kaybolur. Bu kısımda asıl kahraman Göroğlu'nun kahramanlık göstereceği durumun nedeni, amacı belirlenmiş olur. Göroğlu av avlamadan, perişan bir halde Çambil'e döner. Sakibülbül, Göroğlu'nun elini boş görünce nedenini sorar. Göroğlu'da Melike Ayyar'ı, köşkünü, başından geçenleri bir bir anlatır.

Kırk kapılı çilehanesinde yedi-on gün boyunca yatar. İdarenin Göroğlu tarafından aksatılması Türkmen elinde hoş karşılanmaz. Bu durumun ortadan kalkması için idareye, Göroğlu'nun dayısı Ahmet, talip olur. Bu durumdan haberdar olan Göroğlu'nun oğlu Avazhan babasının yanına gider. Neden bu halde olduğunu Göroğlu'na sorar. O da başından geçenleri teker teker oğluna anlatır. Avazhan da o zaman babasına yârini bulup yanına getirmek istediğini söyler. Göroğlu bu durumu kabul etmese de Avazhan'ın, Göroğlu'na, isteğini kabul etmezse kendisine *oğlum*

dememesini söylemesi üzerine oğluna izin vermek zorunda kalır. Hazırlıklar yapılır. Babası Avazhan'a; Melike'nin kendisine altmış yıllık yolun gidiş yolu olduğunu, bunun bir de dönüşü olduğunu, ömürlerinin bu yolculuğa yetemeyebileceğini söyler. Babasının bu sözleri üzerine Avazhan, on altı ay mühlet verir.

On altı ay sonra babasının yanında olacağını söyler. Göroğlu, Avazhan'ı sağ salim git ve gel diyerek yolcu eder. Avazhan da Çambil halkından ve 'Kâbe'm' dediği babasından yola çıkmadan dua ister. Yola koyulur. Buraya kadar destanda Göroğlu'nu asıl kimliğiyle görürüz. Göroğlu, bu aşamadan sonra kısa bir süre destanda görünmeyecek, sonrasında da Şakalender adıyla, oğlu Avazhan'a Melike Ayyar'ı bulma yolunda yardım edecektir. Bu durum ise okuyanlara, dinleyenlere ve Avazhan'a destanın sonunda bildirilecektir. Buradan sonra Göroğlu'na Avazhan, Kızılkum çölünde bir çınar gördüğünde rastlarız. Çınarı gören Avazhan, meraklanarak o tarafa doğru yürümeye başlar. Çınarın altına geldiğinde, ağacın altına havuz olduğunu gören Avazhan, karşıdan bir kalenderin gelmekte olduğunu görüp ağaca çıkar. Kalender, çınar ağacın gölgesine oturur. Şapkasından bir elma çıkarır. Elmayı çenesine vurur. Elma bir periye dönüşmüştür. Kalender onunla hoş vakit geçirir.

Perinin dizinde, onun yüzüne bakarak uykuya dalar. O uyur uyumaz peri yakasından çıkardığı çuvaldızı çenesine vurarak onu genç bir delikanlıya çevirir. Kalender uyanasıya kadar onunla hoş vakit geçirir. Kalenderin uyanacağı vakit ise peri çuvaldızı tekrar çenesine vurup onu delikanlıyı yok eder. Çuvaldızı yakasına ilişir. Kalender de periyi eski haline çevirip onu şapkasının kenarına elma halinde ilişir. Kalender çınarın altından kalkar. Yoluna devam edecekken, Avazhan kalenderin önüne geçer. Burada ne yaptığını kalendere sorar.

Sonra da gördüklerini kalendere anlatır. Ondan bir parça ekmek ister. Ekmeği önce ikiye daha sonra da dörde böler. Bir parçasını kendisine alır. Diğerini kalendere uzatır. Kalenderden periyi ortaya çıkarmasını ister. Önce bu isteğe yanaşmayan kalender; Avaz tarafından tehdit edilince, şapkasından çıkardığı elmayı periye dönüştürür. Periye de söz geçiren Avaz, perinin yakasındaki çuvaldızdan bir genç delikanlı ortaya çıktığını kalendere bildirir. Kalan iki ekmeği de peri ve âşığına teslim eder. Avaz ve kalender periyle, âşığını yumruklarıyla yere sererler. Aynı amaca ulaşmak için yola çıktıklarından Avazhan'la Göroğlu destan sonuna kadar hiç

ayrılmayacaklardır. Kılık değiştirme motifi Türk dünyasının diğer destanlarında farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu destanlardan birisi Altın Arığ Destanı'dır. *‘‘Altın Arığ Destanında gördüğümüz bozkurt karakteri de dikkat çekmektedir. Metinde Altay dağının üzerinde peyda olan üç kulaç boyunda bir bozkurt, güzel yurdunun viran olduğunu, ocaklarının yıkıldığını, bacalarının ttmediğini görür. Bozkurt uluyarak, şekil değiştirip Huu İney (Kuğu Hanım) adlı bir kadın suretine bürünür. Dizlerine vurarak, vatani için gözyaşı döker. Tekrar kurt derisine bürünerek, halkın peşinden dağlar, dereler aşmış, onlara ulaşmıştır. Huu İney bu defa da, iki gözü görmeyen kız çocuğuna dönüşüp, ağlayarak, halka seslenerek, neden bu duruma düştüklerini sorar. Halkın arasında bulunan İney Kkin adlı bir kadın, Huu İney'e olup biteni anlatır.’’* (zkan, 1997: 18)

Akdevşah'ın kızının aşkıyla yola çıkmış olan şazerger lakaplı Hasan hükümdar, şakalender, Avaz ve avcılar hep beraber yola koyulurlar. şakalender, Avaz ve diğerlerinin çok yorulduğunu görünce onları elmaya, atları ise kuşa çevirir. Göroğlu yani şakalender'i destanın birçok yerinde tılsımlı bir dua okurken yahut Avaz'ı ve arkadaşlarını kuşa vb. canlıya çevirirken ya da düşmanları tılsımlı dua ile yok ederken görebiliriz. Çünkü asıl kahraman Göroğlu'na fizikî üstünlüklerin yanı sıra, onu diğer insanlardan farklı kılacak manevî stnlkler de verilmiştir. Çünkü kut soyundan gelen asıl kahraman yeryüzünde diğer insanlardan üstün olduğu gibi, gökyüzünde de dualarına icabet edilen, duaları kabul olan kişi konumundadır.

Köklem Dağı'na yaklaşıldığında, şakalender; Avazhan, arkadaşları ve atlarını eski hallerine çevirir. Yirmi beş gün ve gece yol alırlar. Kızılıkum l'nden gelen yolcuları, Köklem Dağı'ndaki  yüz altmış dere, her dereden akan dokuz eşme ve bu çeşmelere atılmış bir avuç zehir beklemektedir. Bu durumdan habersiz olana Avazhan, çeşmeye yönelir. Fakat onu şakalender lakaplı Göroğlu hemen uyarır. lden geçip de bir yudum su iemeyen yolcular ağlayıp sızlarlar. Onların bu durumuna zlen şakalender, Allah'tan su niyaz eder. Tövbe eder. Yaradan'dan af diler. şakalender pşkll sopasını yere vurmasıyla yerden bir eşme yeryüzüne çıkıverir. O sudan Avazhan ve yanındakiler kana kana içerler. şakalender Avazhan ve arkadaşlarına; Türkistan şehrinin karşılarında duran dağın ya altında ya da üzerinde olduğunu kendisinin oraya gideceğini bir işaret bulursa da kendilerine haber vereceğini bildirir.

Buraya kadar yeni bir yol, bir yapı görüldüğünde oraya giden, tehlikeyi göze alan ilk kişi Avazhan olmuştur. Avazhan'ın bu durumunu Şadman ile Esad avcı; normal birisinin bu durumdan kaçınacağını Avazhan'ın ise yabancı bir mekanı kolağan etmeyi âdet edindiğini söyleyerek eleştirirler. Halbuki Avaz, Esad ve Şadman'ın karşısına ilk defa bilmedikleri bir mekan çıktığında, Avaz avcılara bakmalarını teklif etmiş fakat onlara bu teklife yanaşmamışlardır. Avazhan da bir dahaki sefere böyle bir durumla karşılaştığında, gözünü karartıp tehlikeye yürümüştür. Şakalender'le de karşılaşıldıktan sonra bu görevi Şakalender adını alan Göroğlu üstlenmiştir. Şakalender'in bu hareketi orada bulunanlardan yaşça, kıdemce ve yetenek olarak diğerlerinden daha mahir olduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Dağa gitmek için patika bir yola giren Şakalender'in önüne aşağı doğru giden kırk merdiven çıkar. Bu merdivenleri inen Şakalender'in önüne, ortasında kemik yığınları bulunan bir şehir çıkar. Kemik yığınlarına yaklaşan Şakalender, yukarıdan kucağında bir oğlan çocuğuyla kendisine yaklaşmakta olan bir dev görür. Dev görür görmez saklanacak bir yer arar. O esnada, kemik yığınlarından kendi aralarına saklanabileceklerine dair ses gelir. Kemik yığını aralanır. Şakalender deve yakalanmaktan kurtulur. Fakat devin kucağındaki çocuk Şakalender'i görmüştür. Kendisi gibi birinin daha Baymak Dev'e yem olmaması için genç çocuk bir kargaşa çıkarır. Baymak Dev'i yanındaki yetmiş bin, huzurundaki bin hizmetkâr ile oradan gönderir.

Baymak Dev'in gittiğinden emin olduktan sonra Zebit şehrinin şehzadesi Mahmudcan; kendisinin de Şakalender gibi Melike Ayyar'ı bulmak amacıyla yola çıktığını, bir sürü askerinin Baymak Dev tarafından öldürüldüğünü, kendisinin ise yedi yıldır hizmetkâr olarak, burada hapsedildiğini söyler. Şehzadenin bu sözlerini dinleyen Şakalender, Mahmudcan'a Melike Ayyar'ın yerini Baymak Dev'den öğrenip öğrenmediğini sorar. Olumsuz cevap alan Şakalender, Şehzade Mahmudcan'a Baymak Dev geldiğinde, Melike'nin yerini sormasını, eğer söylemezlerse de kendisini öldüreceğini söylemesini tembihler. Şakalender'in, Zebit şehrinin Şehzadesi Mahmudcan'la yaptığı bu konuşmada da onun yol gösterici, ileri görüşlü olduğu görülür. Çünkü Baymak Dev, öldürmeye kıyamadığı ve yedi yıldır hizmetini yaptırdığı Mahmudcan'a yine kıyamayacak, Melike'nin yerini söyleyecektir. Nitekim öyle de olmuştur.

Şakalender tılsımlı bir dua okuyup fare kılığına girmiş Mahmudcan'la, Baymak Dev'in konuşmalarını dinlemiştir. Baymak Dev, Melike'nin yerini Mahmudcan'a söylemek zorunda kalmıştır. Fakat Baymak Dev de dahil tüm devler, Melikenin yeri söylenirken herkesin adımının yetip, Şakalender'in adımının yetmemesi için dua ederler. Baymak Dev'in söylediklerine göre Türkistan şehri, Köklem Dağı'nın bir yamacındadır. Üzeri çimen, çiçek ile örtülüdür. Dağda bulunan bir taş Türkistan'a giden yolun kapısını açar. Kapıdan içeriye girildiğinde şehirden bir nehir akar. Bu nehrin sağında Melike'nin kara tulparı otlamaktadır ki buna binen Melike'yi kaçırabilir. Öyle hızlı ilerler. Bundan sonra Baymak Dev, Melike'yi kaçırın kişinin karşılaşacağı tehlikeleri bir bir sayar. Şakalender Baymak Dev'in mekanından çıktıktan sonra Avazhan ve arkadaşlarının yanına gider.

Duyduklarını Avazhan ve yanındakilere anlatır. Şakalender, Avazhan ve yol arkadaşları Köklem Dağ'ın yamacındaki bir büyük taşla "Açıl!" diye seslenir. Taş açılır. Şakalender ve Avazhan Melike'ye bir adım daha yaklaşmış olurlar. Burada Esad ve Şadman avcı, Gırat ile beraber kalır. Kırk gün sonra görüşmek üzere Köklem Dağ'da ayrılırlar. Şakalender bu yolculukta öncü, aksakal, yol gösteren konumundadır. Şakalender, Avazhan ve Şazerger, Türkistan şehrinden akan nehrin kenarında Melike'nin Karatulpar'ını görürler. Bir müddet onunla yol aldıktan sonra, Türkistan şehri görününce attan inen üç yolcu yaya olarak Türkistan'a girerler. Uzaktan üç köşk görünür. Şakalender bu köşklerin Melike'nin olduğunu söyler. Köşklere birinin önüne yaklaşırlar.

Melike'nin bir aslanla, etrafındaki perilerle oynadığını görürler. Aslan yabancı birilerinin ortama dahil olduğunu görüp Şakalender'lerin üzerine doğru yürüyünce Şakalender, aslanı kaldırıp havaya fırlatır. Aslan gökyüzünde parçalanır. Bu olayın üzerine Melike Ayyar, babası Kasımşah'a aslanını parçalayan yabancıların cezalandırılması için bir mektup yazar. Mektubun üzerine Kasımşah, adamlarına derhal kızını üzen yabancıların asılması için emir verir. Kasımşah'ın adamları Şakalender, Avazhan ve Şazerger'i Türkistan'ın meydanında asmaya götürürler. Haberi duyan Türkistan şehrinin halkı da meydana gelir. Bir daha memleketini, babasını ve halkını göremeyeceği için telaşlanan Avazhan'a Şakalender teselli verir. Şakalender, Allah'tan izinsiz bir sineğin dahi canının çıkmayacağını Avazhan'a söyler. Cellatlar meydana gelir. Ölüme her an biraz daha yaklaşırlar. Şakalender tılsımlı bir dua okuyuverir.

Bu duayla, Türkistan meydanındaki insanlar taşa dönüşür. Yaşanan bu durum, hemen Kasımşah'a bildirilir. Kasımşah kızının aslanını öldürüp, üstüne bir de halkından üç yüz kişiyi taşa dönüştüren kişileri görmek ister. Şakalender, Avazhan ve Şazerger, Kasımşah'ın huzuruna getirilir. Kasımşah huzurundakilere; hileci mi yoksa sihirbaz mı olduklarını sorar. Şakalender de; adının yolcu kendisinin ise bir kalender olduğunu, ahıyla bir şehrin viran olacağını, kâmil pîrlerin kendisine yardımcı olduğunu, dostlarına yardım, düşmanlarına ise azap edeceğini, sözlerinin şaka zannedilmemesini söyler. Şakalender'in bu sözlerini duyan Kasımşah; Şakalender, Avazhan ve Şazerger'e yer verir. Hürmet gösterir.

Burada yaşanan olaylarda da Şazerger'in yardımıyla yokuşlar düze çıkmıştır. Babasının bu hareketi Melike Ayyar tarafından hoş karşılanamaz. Melike babasına, bir günlüğüne tahtını kendisine bırakmasını istediğini belirten, bir mektup yazar. Bu mektup Kasımşah'a ulaştığında, Şazerger'e mektupta yazılı olanlar malum olmuş olacak ki Şazerger, Kasımşah'a bir teklif sunar. Şazerger'in teklifi şu şekildedir: Şakalender ve arkadaşlarına kırk gün verilecektir. Kırk günün sonunda Şazerger ve arkadaşları, Melike Ayyar'a ölen aslanının yerine altından bir aslan yapacaklardır. Bu teklif Kasımşah'a makul gelir. Teklif Melike'ye de iletilir. O da kabul eder. Şakalender'in istediği malzemeler verilir. Otuz dokuz gün boyunca gezen üçlü, son gece altından bir aslan yaparlar.

Avazhan'ı aslanın içine, aslanın kollarını idare etmesi için koyarlar. Kırkıncı gün aslanı, Kasımşah'ın askerlerine teslim ederler. Aslan, herkes tarafından çok beğenilir. Hatta Melike Şakalender'leri köşkünde misafir eder. Hal hatır sorarlar. Melike, köşküne ne zaman isterlerse o zaman gelebileceklerini söyler. Şakalender bu arada aralarından bir kişinin eksilmesini, halka üzgün bir şekilde, ölüm kılıfıyla sunar. Bu aşamada yine Şakalender yanındakilere önderlik etmiş ve yol göstermiştir. Kasımşah'la muhatap olan, altın aslanı yapmayı teklif eden de yine Şakalender'dir. Bu aşamadan sonra bir müddet işlerin seyrini değiştiren kişi Şakalender lakaplı Göroğlu'nun oğlu, Avazhan olur. Melike Ayyar hizmetçisine, çok sevdiği arkadaşı Tillekız'ı çağırması, onun da kendisine altından bir aslan yaptırmasını söylemesi için emir verir. Melike'nin hizmetkârı, görevini yerine getirmek için Tillekız'ın yanına gider. Fakat onu ikna edip getiremez. Tillekız'ın gelmeme sebebi de canlı ve altından olduğu zannedilen aslanın içinde, Göroğlu'nun oğlu Avazhan'ın olduğu ve Melike'yi kaçırmak istediği içindir.

Tillekız'ın bu sözleri üzerine hizmetçi Melike'nin köşküne apar topar gider. Köşkün önünde aslanla oynayan hanımının sorusunu cevaplamadan, aslana bir tekme atar. Aslanın kapısı açılır. İçinden Avazhan çıkar. Ortalık karışır. Herkes kaçmaya başlar. O sırada Avazhan'ın gözüne Melike'nin atı, Karatulpar ilişir. Avazhan Karatulpar'a biner. Şakalender de Melike'nin ardı sıra biner. Şazerger'e de binmesi için ısrar edilir. Fakat Şazerger yaya olarak geleceğini söyleyip, bu isteği reddeder.

Türkistan şehri halkının peşlerine düştüğünü gören Şazerger bir tılsımlı dua okuyarak halkın peşlerinden gelmesini engeller. Ali Osman Abdürrezzak, "Türk Dünyası Mitolojik Destanları ile Kalevala Destanının Tipolojik Açıdan Mukayesesi", adlı çalışmasında kahramanın mücadelelerinde fiziksel güç ve büyü gücünün bir arada bulunduğunu bildirir. Bu güç, destanın olduğu topluma göre ağırlık kazanmaktadır. Bu duruma destanın olduğu dönem de etki etmiştir. Örneğin; semavi dinler öncesinde sihir gücü daha etkin kullanılmıştır. O dönemde bireysel mücadeleler hakimdir. Yer altı ve yer üstü ahalisinin yaptığı mücadeleler konu alınır. Abdürrezzak, kahramanın ailesi için yaptığı mücadelelerde, onun önemli bir rol üstlendiğini bildirir (Abdürrezzak, 2014:198-223).

Destanda sihirden ziyade "tılsımlı dua" olarak nitelendirilen duaların Şakalender tarafından çokça okunduğunu görüyoruz. Metinde İslamî etkilerin varlığının baskın olarak hissedilmesi de "dua" kalıbının destan içinde yer bulmasına zemin hazırlamıştır. Destanda, yukarıda belirtilenlerin aksine semavi dinin varlığı mevcutken "tılsımlı" sıfatıyla dualar edilmiştir. Destan metninde hem tılsım hem de duanın varlığı göz önüne alındığında, destanın bir kaynaşma sürecinde ortaya çıktığı düşünülebilir. Avazhan, Köklem Dağ'a geldiğinde, Gırat'ı bulmasına rağmen arkadaşları Esad ve Şadman'ı göremez.

Dağın yüz altmış deresini arar. Fakat arkadaşlarını bulamaz. Avazhan zehirli suyun aktığı yöne Melike'den vazgeçemediği için gitmez. Bu nedenle Şakalender ve Melike'nin gittiği yöne tekrar döner. Şazerger ve Tillekız da Şakalender'lere yetişir. Hep beraber yola çıkacak olurlar. Fakat Baymak Dev, arkalarından yetişir. Burada Şakalender ile Şazerger sahneye çıkar. Taş üstünde taş, kelle üstünde baş bırakmazlar. Kimi dev kılıçtan geçirir, kimisini gökyüzüne fırlatır. Sonunda Şakalender ile Şazerger, devlerin leşlerinden bir dev dağı oluşturacak kadar düşman öldürürler.

İki tulpar atın dizleri yarıya kadar kana gömülür. Devlerin işini bitiren Şakalender'le Şazerger tekrar Avazhan'ın yanına çeşme başına dönerler. Destanın bu aşamasında; Zebit şehri padişahı Mahmudcan'ın, Baymak Dev'i konuşturup, Şakalender'in karşılaşacağı zorlukları söylediği olaylar kahramanın başından geçmektedir. Çeşme başında biraz dinlendikten sonra Şakalender, Şazerger'e halletmeleri gereken bir işlerinin daha olduğunu haber verir. Bu iş, Zebit şehrinin şehzadesi Mahmudcan'ın; Baymak Dev'in elinden kurtarılması işidir.

Şakalender ve Şazerger arkalarında Türkistan halkı olmasına rağmen, Şakalender'in verdiği sözü yerine getirirler. Şakalender yani Göroğlu, Türkistan'a gitmeden Mahmudcan'ın yardımıyla Melike Ayyar'a nasıl ulaşabileceklerini öğrenmiştir. Mahmudcan'ın yanından ayrılmadan da ona kendisini kurtaracağına dair söz vermiştir. Baymak Dev'in mekanına yönelen Şakalender, gidecekleri menzilin önünün Baymak Devin, Kasımşah'ın, Akdevşah'ın askerleriyle dolu olduğunu görür. Yine kıran kırana bir savaş gerçekleşir. Heybetli Akdevşah'ın ölmesi üzerine dev askerler birer birer kaçmaya çalışır. Dereler, tepeler dev cesetleriyle dolar. Dev cesetleri dağ gibi yığınlar oluşturur. Baymak Dev yetmiş bin devini alıp kaçır.

Ortalık mahşer yerine döner. Devler, Kasımşah'ın kızının yüzünden, bu halde oldukları için ona lanet etmeye başlarlar. Bu sözlerin üzerine Kasımşah da askerleriyle beraber kaçmaya başlar. Kasımşah'ın kaçtığını gören Şakalender ve Şazerger, Melike Ayyar'ın hatırına babası Kasımşah'ı öldürmezler. Devler ortadan kaybolduğunda Şakalender, verdiği sözünü yerine getirir. Mahmudcan'ı Şazerger'le beraber kurtarır. Kahraman Şakalender'de değinilmesi gereken başka bir husus; destanın omurgasını oluşturan Melike Ayyar'a kavuşma, onu kendine eş etme isteğinden, oğlu Avazhan'ın bu amaç uğruna sarf ettiği çabayı görünce vazgeçmesidir.

Destan, Göroğlu'nun Şeker Göl'ünde avlanmaya gitmek istemesiyle başlamıştır. Bu durum Göroğlu'nun Çambil yönetimindeki görevini aksatmasına neden olmuştur. Babasının bu durumuna üzülen Avazhan ise ona yârini bulup getireceğine söz vermiş, Avazhan'ın yolculuğuyla destan başlamıştır. Destanın sonunda açıklandığı üzere Şakalender adıyla Avazhan'a yolculuğunun ilk zamanları hariç neredeyse sürekli ona yardım eden de Göroğlu'dur. Yani Göroğlu kimliğini açıkladıktan sonra, yaptıkları iyilikler üzerinden Melike Ayyar adına bir hak talep etmemiştir.

Aksine Melike'nin aşkı için yıllar öncesinden yollara düşmüş, Zebit şehri şehzadesi Mahmudcan'a kendisinin de Melike Ayyar için yola çıktığını fakat kendisine değil Avazhan'a nasip olduğunu söylemiştir. Bu da Göroğlu'nun takdire şayan kişilik özelliği olarak değerlendirilmesi gereken başka bir husustur. Savaş bittikten bir müddet sonra, askerleriyle beraber mekanına gelen Baymak Dev; kilitli odaların açılıp, her yerin karıştırıldığını, içeriden keskin hançerlerin alındığını görür. Aklından "İnşallah Mahmudcan'ı kaçırmamışlardır." diye geçirse de korktuğu başına gelir. Bunun üzerine Baymak Dev, iyice sinirlenir.

Yanındaki askerleri Şakalender'e karşı doldurur. Hatta Baymak Dev öyle sinirlenir ki Köklem Dağ'a elinden Şakalender'i kaçırmaması için seslenir. Şakalender'in peşine düşer. Baymak Dev'i gören Şakalender, bu defa yalnız savaşmayı tercih eder. Baymak Dev'e üzerine ister toplu, ister saf saf gelmelerini, gelmiyorlarsa da yanlarına kendisinin geleceğini söyler. Başlar devleri kırıp geçirmeye... Eline gelen, kılıcına değen, uçan, kaçan kimi görse başını gövdesinden ayıran Şakalender bir ara Baymak Dev'in savaş meydanında kaybolduğunu, Avazhan ve yanındakilere zarar verebileceğini düşünür. Şakalender'in düşündüğü gibi de olmuştur. Atının başını Kızılkum'a çeviren Şakalender, susuzluktan perişan olan Avaz ve arkadaşlarının ortada duran tulum içindeki suya doğru yöneldiklerini görür. Hemen müdahale eder. Şakalender'in püsküllü asasıyla tulum vurup, "Süleyman peygamberin nefesi" demesiyle tulum patlar.

Kırmızı, yeşil alevler göğe doğru yükselir. Şakalender sayesinde bir tehlikenin daha atlatılması, ona duyulan saygı ve sevgiyi biraz daha artırır. Şakalender, Avazhan, Melike Ayyar ve diğerleri yollarına devam ederler. Kızılkum'un içindeki kalaydan kaleye gelindiğinde istirahat ederler. Şakalender ve ekibi yola çıktığında Baymak Dev tekrar yolcuların etrafını sarar. Şakalender yine düşmanlarla tek başına savaşmayı tercih eder. Avazhan'a yollarına devam etmelerini söyler. Şakalender, nara atıp düşman üstüne kılıç sallar. Önüne geleni öldürür. Sayısız güçlü devi alt eder. Düşmanları perişan eder. Ölen devleri leş dağı yapar. Ölmeyen düşman devleri ağlatır. Zergerbek, Avazhan, Melike, Tillekız, Mahmudcan yollarına devam ederlerken birden kendilerini bir ucu yerde diğer ucu gökte olan bir yeşil, bir kırmızı yanan alevin içinde bulurlar.

Avazhan bu defa Şazerger yetişemezse yârine, yurduna kavuşamadan öleceğini, atasını, babasını göremeyeceğini düşünüp üzülür. Avazhan'ın bu hali Şakalender'e malum olur. Şakalender yine tılsımlı duasını okuyup "Peygamberin nefesi" deyip, esasını yanmakta olan aleve doğrultur. Bu alev yanarak göğe yükselir. Baymak Dev yine Şakalender'den canını kurtarmak için kaçacak delik arar. Yanındaki cadılarına artık Melike ve Mahmudcan'ı almaktan umudunu kestiğini, elinden geleni yaptığı için Melike'nin kendisine küsmeyeceğini, eğer peşlerinden gitmeye devam ederse de başka devlerin sınırına girmiş olacağından şimdi ve sonrasında gülünç olmak istemediğini söyler. Kaderine razı olur. Şakalender kahraman, sözüne sadık aynı zamanda yuva yapıcıdır.

Bu özelliğini de Baymak Dev'den kurtulduklarında; yolda giderlerken bir gurup kızın kendilerini daveti üzerine misafir olup, kızların içinden Gülkızay Peri'yi Mahmudcan'a eş olarak istemesinde görüyoruz. Gülkızay Peri bu teklifi, Melike Ayyar ve Tillekız'ın da ikna edici sözleri sayesinde kabul eder. Böylece Şakalender'in de "seni memleketine eli boş göndermeyeceğin Mahmudcan" sözü boş yere söylenmemiş olur. Devlerden bir türlü kurtulamayan ekip bu sefer de Yaprak Dev'in hışmına uğrayacak olur. Fakat Şakalender'i gören Yaprak Dev hiçbir faaliyette bulunamadan; Şakalender, Avazhan, Melike Ayyar ve diğerlerinin yanından uzaklaşmak zorunda kalır. Kahramanın varlığı düşmana korku salmaktadır ki; bir tehlike daha Şakalender'in varlığı sayesinde saf dışı bırakılmıştır. Yolcu kervanına bir hanım eklenerek yola devam edilir. Bir müddet yol alındıktan sonra yolların artık ayrılması gerekir. Sırayla; Şazerger ve Tillekız, Mahmudcan'la Gülkız vedalaşıp kafilenden ayrılırlar.

Yanında Esad ve Şadman avcılarının olmadığını ve Şakalender'in kendisi için tehlike oluşturabileceğini düşünen Avazhan, ne yapacağını bilmez bir vaziyette bekler. Şakalender'in haydi Çambil'e gidelim demesiyle yola devam eden Avazhan'ın aklını hala aynı sorular meşgul etmektedir. Şakalender, Avazhan ve Melike Ayyar Köklemdağ'a geldiklerinde karşılına ellerinde silahlarıyla Esad ve Şadman avcı çıkar. Avazhan'a, Melike'yi kendilerine teslim etmesini, kendisinin de ukde ile öleceğini söylerler. Avaz o kadar yorulmuştur ki, ağzını açmaya mecali kalmamıştır. Onun bu halini gören Şakalender Şadmanhan'a, Avaz'ı bırakmasını, onun Çambil'e gidip, muradını alıp, anasını babasını görmesine izin vermesini söyler.

Şakalender'e cevap olarak aralarına girmemesi gerektiğini, bu görevi kendilerine Göroğlu'nun verdiği, altındaki Gırgök ata da hile ile bindiği, araya girerse kendisinin de öleceği bildirilir. Şakalender, Şadmanhan'a Göroğlu'nun böyle bir görev vermeyeceğini bildirir. Şadmanhan'ın sözlerinde ısrarcı davranması Şakalender diye tanınan Göroğlu'nu kimliğini açıklamak zorunda bırakır. Avazhan kendisini nice belalardan kurtaran Şakalender yani Göroğlu'na sarılır. Günahı varsa affını diler. Avazhan, avcılarının da çocuklarını sağ salim görebilmeleri için babasından onları da affetmesini ister. Göroğlu büyüklük gösterir. Oğlunun ricası üzerine, kendilerine iftira atıp, canlarına kasteden insanları çocuklarının hatırına bağışlar. Göroğlu sadık arkadaşı Yusuf Bey'e emanet ettiği tahtına geçer. Hemen Avazhan ve Melike Ayyar'ın toy hazırlıklarının başlaması için emir verilir.

Kırk gün kırk gece düğün yapılır. Gülünür, eğlenilir. Göroğlu tahtına geçer. Şanı yürür. Oğlu Avaz'ı da nice padişahların, şehzadelerin isteyip de alamadığı güzeller güzeli Melike Ayyar ile evlendirir. Destanda Göroğlu, âşık olduğu Melike Ayyar'ı hem kendisinin hem de oğlunun çetin mücadelelerinden sonra, oğlu Avazhan'ın gösterdiği fedakârlıklar neticesinde, kendisine değil oğluna layık görür. Destanda Göroğlu, uzun bir müddet Şakalender lakabıyla yer almıştır. Bu durum oğlu Avazhan'ı giriştiği işte, başkasının yardımı olmadan da bir şeyleri başarabileceğini göstermesini istemesinden kaynaklanabilir. Yani Avazhan başladığı işte, babasının yardımını almak istemeyecektir. Baba Göroğlu'da Avazhan'ın geçeceği yolların tehlikeli olduğunu bildiğinden oğlunu yalnız bırakmak istemeyecektir. Bu durumda Göroğlu, hem oğlunu yalnız bırakmamış hem de oğlu Avazhan'ı rencide etmemiştir. Zaten destanın sonunda Göroğlu kimliğini, Şadman'ın iftirası sonucunda açıklamak zorunda kalmıştır.

1.1.3. Ayçınar Destanı'nda Asıl Kahraman

Özbek Edebiyatı'nın değerli sözlü ve yazılı anlatımlarından biri olan Ayçınar Destanı, Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması adlı projenin Özbek destanları serisinin üçüncü çalışmasıdır. Türk dünyasının geçmişinde yer alan tüm dünyevî ve uhrevî yaşanmışlıkların hem sözlü hem de yazılı vesikası olan bu destan kadim Özbek halkının yaşayan tarihi hükmündedir. Eserin sonunda belirtildiği üzere destan, Turdı Şair tarafından söylenmiş, Abdülmömin Kahharov tarafından kaleme alınmıştır.

Kaynak kişisi Kadir Rahimov olan destanın asıl kahramanı destana ismini de veren Ayçınar'dır. Ayçınar, Kettepay adlı yurttta yaşayan Aytoti ve Halyar çiftinin kızıdır. Baba Halyar, Nazarbay adında çok cimri bir zenginin çobanlığını yapmaktadır. Dört karısına yalnız bir elbise alıp, hanımlarından biri dışarı çıkacak olduğunda onu sırayla giydiren Nazarbay, koyunlarına baktırdığı çobanına da çalıştığının karşılığını yılda bir koyun olarak verir. Yılda bir koyunun sürüden eksilmesi durumunda da onu da vermez. Halyar'ın yanında ona yardımcı olması için alınmış Ernazar adında yirmili yaşlarda bir de delikanlı vardır. Yıllardır aileyle beraber olan Ernazar da artık ailenin bir ferdi olarak görülmektedir.

Destanın asıl kahramanı Ayçınar on yedi yaşını bitirmiş, çok güzel bir kızıdır. Öyle güzeldir ki Ayçınar anne ve babası kızları dışarı çıkacağında nazar değeceğinden korktukları için, söğüt dalından yapılmış bir tokayı onun başörtüsüne takarlar. Onu kimsenin görmesini istemezler. Ayçınar'ın çevresinde kendisine arkadaş olacak birisi yoktur. Bu nedenle de Ayçınar kendi kendisine eğlenmeyi bilmiş, ağaçlara salıncak kurarak eğlenmiştir. Halyar ve Aytoti yıllardır yanlarında olan Ernazar ile kızları Ayçınar'ı evlendirmeyi düşünmüşlerdir. Ernazar'a bu konu hakkında bir şey söylenmemiştir. Fakat o da aynı fikre sahiptir. Bu düşüncelerden habersiz Ayçınar ise Ernazar'ı ağabeyi olarak görür. Bir gün Ayçınar salıncığını, bir köknar ağacına kurar. Kendince eğlenen Ayçınar kafasını kaldırdığında kendisine doğru yaklaşan bir ayı görür. Çılgılık atan Ayçınar köknara çıkar. Fakat ayı da Ayçınar'ın çıktığı ağacı zorlamaya başlar.

Gözleri kapalı olacakları bekleyen Ayçınar, vuruşma seslerini duyunca gözlerini açar. Karşısındaki Ernazar'dır. O civarda koyun otlatan Ernazar, çılgılık sesini duyup gelmiş sonrasında da ayıyı öldürmüştür. Bu durum karşısında Ayçınar şaşkınlıktan, Ernazar'da Ayçınar'ın güzelliğine bakakalır. Ernazar'ın Ayçınar'a *cin misin, peri misin* diye sorar. Bu sorunun üzerine Ayçınar kendisini tanımayan Ernazar'la biraz eğlenmek ister. Ernazar ilk defa gördüğünü sandığı Ayçınar'a ona elinde öldürücü hançerinin olup olmadığını, kendisine hayran olduğunu vb. bir sürü güzel söz söyler. Ayçınar da Ernazar'ın tahminini boşa çıkarmak istemez. Kendisinin Ayşe perinin çocuğu olduğunu, Kaf Dağı'nda yaşadığını söyler. İsmine Aydın dediklerini, nur cemalini gören bin padişahın bininin de perperişan olduğunu söyler. Baharı kışa çeviren bir peri olduğunu söyleyen Ayçınar, gökteki ayın gel demesine geleceğini, dilinde bin türde tılsımın

olduğunu, güldüğünde kimselerin sıkıntı göremeyeceğini söyler. Ayçınar'ın güzelliğinden büyülenen Ernazar, kendisini nerede bulabileceğini sorar. Bu soruya Ayçınar Kaf Dağı'nın altmış yıl yolunun olduğunu, Ernazar'ın oraya ulaşmak istese seksen yaşına varacağını, zaten kendisinin de o zamana kadar kocakarı olacağını söyler. Biraz daha eğlenmek isteyen Ayçınar, Ernazar'a ayıyı neden öldürdüğünü sorar. Ayçınar'a onu insan zannedip, ayının kendisine zarar vereceği için öldürdüğünü söyleyen Ernazar'a, Ayçınar ayının aslında bir dev olduğunu söyler. Üç gündür kendisini takip ettiğini, şimdi de Ernazar'ın ayıyı öldürmesiyle durumun daha iyi olduğunu bildirir. Bir ömür kendisini arayabileceğini söyleyen Ernazar'a Ayçınar işlerin aksayacağını düşünüp, kendisinin zahmet etmemesini her Çarşamba, koyun sağılacağı zaman bulundukları mekana geleceğini söyler.

Ağaçtan inip evine giden kahraman olayları hatırlayıp güler. Annesine de olanlardan bahsetmez. Buraya kadar anlatılan olaylarda Ayçınar'ı kanının deli aktığı çağların da etkisiyle muzip birisi olarak tanıyoruz. O, -uzun zaman birbirleriyle muhatap olmasalar da- ağabeyi olarak gördüğü Ernazar'ın kendisini tanımamasına şaşırılmıştır. Kendisine yapılan iltifatlarla da sonuna kadar eğlenmiştir. Ertesi hafta günler Çarşamba'yı gösterdiğinde ve buluşma saati yaklaştığında, Ernazar koyunların dağın arasında kaldığını kendisinin onları almaya gideceğini Aytoti Ana'ya söyler. Ernazar'ın konuşmasını duyan Ayçınar, annesine koyunların geldiğini söylemesini tembihler.

Aytoti de koyunların zaten orada olduğunu bildirir. Ernazar'ın bir sonraki acemi bahanesine de Ayçınar tarafından yine bir cevap verilir. Bu cevap anne Aytoti tarafından iletilir. Hâsılı Ernazar, haftalarca koyun sağma vaktinde o yere gidemez. Günden güne sararıp solar. Ernazar'ın halini gören Ayçınar bir gün onun yanına gidip gönlünü almayı düşünür. Bu düşünceyle kapıya çıkar. O esnada koyunlarını kontrol etmeye giden Nazarbay'la karşılaşır. Ayçınar'ı görür görmez âşık olan Nazarbay'ın gözünde o çok değerli dünya malı pul olur. Nazarbay, Ayçınar'a altından ayakkabı yaptıracağını, saçlarına elmaslar, inciler taktıracağını söyler. Fakat Ayçınar yaşlı Nazarbay'ın söylediklerini önce anlamaz. Daha sonra onun söylediklerini ayıplayıp, güler. Bu esnada kapıya Aytoti ana çıkar. Nazarbay, Aytoti anaya kocası Halyar'ın önündeki sürünün artık kendisinin olduğunu, ne isterse yapabileceğini söyler. İki hanımının yanlarında iki erkek gelip kızlarını isteyeceklerini, verirlerse dediklerine

sahip olacaklarını, eğer kızlarını vermezlerse de canlarından ve kızlarından olacaklarını söyler. Aytoti bu sözlerin üzerine ağlayıp, sızlar. Durumdan Halyar'ı da haberdar eder. Ayçınar'a neden yüzünü gösterdin deyip kızar. Kızına, kendisini yaşıtına vermeyi düşündüklerini söyler. Bu duruma asıl kahraman Ayçınar, Nazarbay'ın kendisine gücünün yetmeyeceğini söyleyerek karşılık verir. Ertesi gün yaşlı Nazarbay'ın her şeyi unutacağını söyler. Fakat durumlar, Ayçınar'ın tahmin ettiği gibi olmaz. Ertesi gün Akaman ve Altıyar isimindeki dünürçüler, selam verip Halyar'ın kulübesine girerler. Köyün ileri gelenlerinden olan bu kimseler Halyar'a başına talih kuşu konduğunu söyleyip, elçi olarak dünür geldiklerini söylerler. Halyar'a âdetleri ne ise çekinmeden söylemesini, Nazarbay tarafından tüm isteklerinin karşılanacağı bildirilir. Akaman ve Altıyar Halyar'a bu teklife onay verirlerse ne kadar başlık istediklerini, vermeyecek olurlarsa da kızından ve tatlı canlarından ayrılacaklarını söylerler.

Bu sözlerin üzerine Aytoti ana ağlamaya başlar. Durumdan haberdar olan Ayçınar, dünürçülerin karşısına çıkar. Geleneklerine göre evlenecek kızın kendi başlığını belirlediğini, o nedenle başlığı kendisinin isteyeceğini söyler. Kızın isteği yerine getirilirse, evlenmeye razı olacağını söyler. Akaman ve Altıyar, Ayçınar'ın bu sözlerine karşılık, kendisinin ne isteyeceğini sorarlar. Ayçınar başlar istemeye... On tane kuzu, kırdan gezen yirmi kurdu, otuz tane aslan, kırk kaplan, elli tane aygır, altmış beş tane öküz, seksen adet teke, bir çepiş ve deveyle beraber doksan tahta ister. Ayçınar'ın bu istekleri karşısında dünürçüler şaşırıp kalır. Misafirler Ayçınar'a bunların yerine altın, gümüş istemesini tavsiye ederler.

Bu isteyeceği malların babası Halyar'a da fayda sağlayacağını eklerler. Bu söylenenlere kulak asmayan Ayçınar, zengin dedenin istediklerini alacağına inandığını, düğün için de nasıl istiyorsa o şekilde yapabileceğini söyler. Kalkar gider. Halyar, kızının çok inatçı olduğunu istediği ne varsa yapılması gerektiğini söyler. Akaman ve Altıyar'da durumun şaşkınlığıyla ilk değerlendirme olarak kızın çok ucuza gittiğini kendi aralarında konuşup gülerler. Nazarbay'ın yanına giderken de bir yandan bu isteklerin başlarına bir iş getireceğini düşünüp korkarlar. Nazar'ın yanına gittiklerinde ak çadıra girerler. Kendilerine verilen kaftanı giyerler. Nazarbay'ın kızın ne istediğini sorması üzerine Ayçınar'ın istediği hayvanları tek tek sayarlar. İstekleri duyan Nazarbek, bunları yerine getirmenin zor olacağını söyler. Yaşlı Nazarbay'ın bu düşünceleri üzerine ona Akaman; Kettepay'ın öteki tarafında bir padişahın sayısız asker

ve yiğit pehlivanı olduğunu söyler. Bu askerlerin Endican, Semerkant'lı, padişahlarının adı ise Bambir olduğunu belirtir. Akaman, işte o padişahın askerlerine gerekli para verildiğinde işinin çözüme kavuşacağını Nazarbay'a söyler. Akaman'ın söylediği sözler, Nazarbay'a makul gelir. Ertesi gün uygun kılık kıyafetlerle Nazarbek yola çıkar. Kettepay'ın üzerinde birkaç asker görür. Atıyla onların yanına gider. Selam sabah vermeden, kibirle *Bambir kim?* diye sorar. Nazarbay bu davranışının karşılığında yumruklarla beraber, kendisinin kim olduğunu ve buraya ne için geldiği sorusunu alır. Neredeyse canından ümidini kesecek olan Nazarbay, askerler tarafından kaldırıldığında karşısındaki askeri aradığı kişi zannederek ününde saygıyla selam verir. "Büyük komutan size söyleyeceklerim var." der. Nazarbay'ın bu sözleri karşısında askerler katıla katıla gülerler. Bambir'in kim olduğunu sorarlar. Nazarbay'dan komutanları olduğu cevabını alırlar.

Nazarbay askerlere bir ricası olduğunu onun için komutanlarını görmek istediğini söyler. Askerler önce komutanlarının adının, Emir Babür Şah olduğunu söylerler. Daha sonra da kendisine çeki düzen verip, hürmetle gösterdikleri çadırda komutanları ile Nazarbay'ın görüşebileceklerini söylerler. Nazarbay çadıra gider, komutana bir kız ile evlenmek istediğini utancından söyleyemez. Abdest suyunu ısıtmak için bir dul hanım alacağını, onun da kendisinde Ayçınar'ın saydığı istekleri istediğini söyler. Bu durumu, Emir Babür Şah ve askerleri garip karşılar. Çünkü şimdiye kadar bu başlığı isteyen hiçbir kız veya dul bir kadını duymamışlardır. İçlerinden birkaç kişi acaba istenen vahşi hayvanların etini mi yiyeceklerini düşünse de bu istekleri bir kalıba sığdıramazlar. Biraz düşünen, Emir Babür Şah Nazarbay'a doğruyu söylemesini ister. Çoktan geldiğine pişman olan Nazarbay'da doğruları söyler.

Komutan, yaşlı adamla evlenmek istemeyip bu başlığı isteyen kızın aklına, hayran olduğunu belirtir. Nazarbay'a da bir gün kendilerinde misafir olmasını ve bu fikirden vazgeçmesini ister. Ona dengiyle evlenmesi için nasihatte bulunur. Buraya kadar anlatılanlar Ayçınar'ın başına gelecekleri hazırlayan olaylar dizisinin temelini oluşturmaktadır. Emir Babür Şah'ın, Nazarbay'ın misafir edilmesini istemesi üzerine Babür'ün veziri kendisinin misafir edebileceğini söyler. Nazarbay'ı alıp götürür. Ona adının Kayserbek olduğunu, gece yanına iki asker vereceğini, bu askerlerle beraber istediği kızı evinden kaçıracağını söyler. Fakat bu olanlardan kimsenin haberinin olmaması gerektiğini tembihler.

Nazarbay, akşam askerlerle her adımında pişman olarak Ayçınar'ı alır. Ayçınar kaçırılırken de anne Aytoti öldürülür. Baba Halyar ise bayıltılmıştır. Ağlaya sızlaya giden Ayçınar, Kayserbek tarafından bir çadıra kapatılır. Ertesi gün Nazarbay ve Kayserbek, Emir Babür Şah'ın karşısına çıkarlar. Emir onlara, geceyi at üstünde geçirmiş gibi yorgun göründüklerini söyler. Bu yorumun üstüne Nazarbay, olup biteni sayıp dökmeye niyetlenir. Fakat onun bu niyetini anlayan Kayserbek, duruma hemen müdahale eder. Sohbet, muhabbetin sabaha dek sürdüğünü, sabah ezanında da namazlarını kılıp Babür'ün yanına geldiklerini söyler. Babür son defa çiçeği soldurmamasını yoksa başının elinde olacağını söyler. Ayçınar, kaçırılma durumunda olaylardan etkilenen konumundadır. Ta ki Kayserbek'ten kendisinin Babür'ün yanından kaçıp, kendisini de ajanı olduğu Şeybani Han'a vereceğini duyusuna kadar. Ayçınar, Kayserbek'in bu planını duyduğunda, şu zamana kadar yapmadığını yapma vaktinin geldiğini düşünür.

Ölümden korkmayı bir kenara koyan Ayçınar, Babür'ün nasıl birisi olduğunu bilmez. Fakat Kayserbek'i yakalayıp Babür Şah'a götürmeyi aklına koyar. Destanın bundan sonraki olaylarına Ayçınar'ın faaliyetleri yön verecektir. Bu sözleri duyan Ayçınar, Kayserbek'in ajan askerlerinden birinin atının dizgininden tutup ata biner. Yüzündeki peçeyi bir hamlede atan Ayçınar, atta duran kılıcı da elinde alır. Baştan ayağına bir güç gelen Ayçınar'ın gözleri kartal, bileği çelik, kaşları ok kesilir. Bin yiğide bedel Ayçınar, ajan asker Berdiyar'ın başına kılıcını indirir. Sıra diğer ajan asker Keldiyar'a gelir. Çok zorlanmadan bir kılıç da ona indiren Ayçınar, ölen annesinin öcünü almış olur. Sıra başına gelenlerin tüm sorumlusu Kayserbek'e gelir. Kayserbek'in etekleri tutuşmuştur. Ayçınar'ın karşısında, o zamana dek hiç görmediği merhamette, her cümlesinde *kızcağızım* diye hitap eden bir Kayserbek vardır.

Korkudan kulakları çınlamaya başlayan Kayserbek'e Ayçınar; insanların arasına nifak yayan bir yılan olduğunu, kendinde güç ve kudret olduğunda insanlara kıydığını, halkını ve yurdunu sattığını, annesini neden öldürdüğünü, kendisine ne kötülük yaptıklarını sorar. Kayserbek ise Ayçınar'ın anlattıklarının hiçbirinden haberinin olmadığını, kendisinin yetim bir kız diye yanına getirildiğini, kızı olmadığından dolayı Ayçınar'ı hemen kabul ettiğini söyler. Kayserbek; katar katar develerini sadaka yapayım, saçlarına inci mücevher takayım, senin için tatlı canımdan, malımdan geçeyim, sevdiğine vereyim kızcağızım dese de nafiye...

İnsanın yedisinde ne ise yetmişinde de öyle olacağını düşünen Ayçınar'ın, Kayserbek'le ilgili düşüncelerinde bir değişiklik olmaz. Onu sürüyerek, Babür Şah'ın karşısına çıkarır. Vezirini bir kızın atının ardında bağlı gören Emir Babür Şah, gördüklerine çok şaşırır. Ayçınar'a in mi, cin mi olduğunu sorar. Kendisine hayran olduğunu, fakat vezirini hangi sebeple atının ardına bağlayıp sürdüğünü sorar. Ayçınar son hareketiyle, hayatını zindana çeviren tabuları zincirini kırarak yıkmıştır. O Kayserbek'in adamları ve Nazarbay tarafından kaçırılırken kendisinin erkek olmadığı için, düşmanlarına karşı koyacak gücü olmadığını düşünmüştür. Bu düşünceye de inanıp, ağlayıp sızlamaktan başka bir şey yapamamıştır. Kayserbek onu bir çadıra kapatıp, kimselere göstermediğinde de onu saklayan ihtiyar kadınlardan. Kendisini bırakmaları için yalvarıp yakarmıştır.

İhtiyar kadınların böyle bir duruma izin verirlerse öleceklerini söylemeleri üzerine Ayçınar, kaderine razı olup oturmuştur. Fakat durumunun daha da kötüye gideceğini anlayan Ayçınar iş başa düşünce, ölüm de dahil her şeyi bir kenara koymuş, duruma müdahale etmiştir. Ayçınar, Emir Babür Şah'ın sorusuna, Kettepay'lı olduğunu söyleyerek başlar. Adını söyler. Kendisini Kayserbek'in adamlarının kaçırdığını, onu günlerce kimseye göstermeden çadırda sakladığını, Babür'ün sırlarını başka hanlara ifşa ettiğini, kısacası tüm hilelerini bir bir Babür Şah'a anlatır. Babür bu sözlerin üzerine vezirine bakar. Vezir Kayserbek, Emir Babür Şah'ın ayaklarına kapanıp pişman olduğunu söyler. Ona artık hep sadık kalacağını da söz verir. Ayçınar'ı neden kaçırdığını sorunca da Nazarbay'ın söylediklerinden sonra kendisinin Ayçınar'ın bilgeliğine hayran kaldığını hatırlatır. Bu durumda yerinin Ayçınar tarafından alınabileceğini düşünen Kayserbek böylece tehlikeyi ortadan kaldırmış olabileceğini düşündüğünü söyler.

Kayserbek'i dinleyen Emir Babür Şah, düşmanı Şeybani Han'ın kendisine birisinden bahsettiğini fakat o kişinin kim olduğunu bilemediğinden durumu anlayamadığını söyler. (Destanda bu sözle ilgili bilgi verilmemektedir.) Şeybani'nin, Emir Babür Şah'a kendisine hanlıktan sürekli bilgi veren birinin varlığından söz etmiş olabilir. Dost sandığı kişinin düşman olduğunu öğrenen Babür, yıllardır hanlığının içinde yaşayan yılanı göremediği için üzülür. Dinî hususlara çok özen gösteren Emir Babür'e neden bu konularda kendisine "imansız" yaftasını yapıştırmasının nedenini de Babür o zaman anlamış olur. Emir Babür Şah, cellatlarına emir verir.

Vezir Kayserbek'in kanı orada dökülür. Babür Ayçınar'a kendisiyle kardeş olmasını istediğini söyler. Ayçınar'ın istediklerini de yapacağını söyler. Ayçınar Babür'e cevap olarak; kardeş olmayı kabul ettiğini, fakat arkasında kendisini arayıp soran bir babası olduğunu söyler. Babasını bulacağını, ellerini öpeceğini, varını yoğunu vereceğini, kendisinden başka evladı olmadığını, kara gününde babasının yanına koşması gerektiğini söyler. Ayçınar babası Halyar'ı ikna edebilirse de tekrar Babür'ün yanına geleceğini söyler. Babür Ayçınar'a dualar eder. Ona Şeybani'nin askerlerinin peşine düşmemesi için hanların giydiği erkek kıyafetlerini giydirir. Sarığını saran, kaftanını giyen Ayçınar'a iyi cins bir at verilir. Babür Ayçınar'dan ayrılmadan kendisinden bir isteğinin olduğunu söyler. Ayçınar'a, eğer Endican'a giderse Kamber adlı adamdan, Babürnâme, gazeller, cenknâmeler, babasının hediyesi olan öğüt verici başka kitaplar olduğunu söyler. Onları okursa gönlünün bir yıl hoş olacağını söyler.

Bunları kendisine getirmesini, eğer kendisi gelemese de bir kervanla kitapları göndermesini rica eder. Ayçınar ağabeyiyle vedalaşıp, Amu'nun diğer tarafına geçmek için bir gemiye biner. Bir müddet yol aldıktan sonra karaya iner. Atı Tarlan Kök'le; dağ, taş, dere, tepe demeden yol alır. Bir ses duyup arkasını dönen Ayçınar, ardından iki askerin gelmekte olduğunu görür. Bu askerler Şeybani Han'ın askerleridir. Ayçınar, Babür Şah'ın adamı olduğu için askerler onu Şeybani'ye götürmeye gelmişlerdir. Ayçınar, Babür'ü askerlere söylese de askerler bu sözlere inanmazlar. Askerler Ayçınar'a doğru yaklaşırlar. Askerleri öncesinden uyarmış olan Ayçınar, onları bir kılıç darbesiyle öldürür.

Bu sıkıntıdan kurtulan Ayçınar, arkasından sayısız askerin geldiğini görür. Zorlu bir sürecin başladığını gören kahraman atından iner. Saçını bağlar. Onun üzerinde sarığını sarıp, kaftanını giyer. Allah'a sığınır. Askerlere ne suç işlediğini, neden peşinden geldiklerini sorar. Cevap olarak, Babür'ün adamı olduğunu ve Şeybani Han'ın askerlerini öldürdüğünü söylerler. Ayçınar'ı Şeybani'ye teslim edeceklerini ve kurşunu eritip ağzına koyacaklarını söylerler. O vakit Ayçınar; gözünü karartıp, aslan olup askerlerin arasına girer. Öyle savaş olur ki; başlar elma gibi dökülür, boylar keman olup bükülür. Kısa boylu atlar, diğer atların altında kalır. Tozdan göz gözü görmeyen savaşta Ayçınar'ın; kılıcının, rüzgarının değdiği asker yerinden kalkamaz. Dereler cesetle dolar. Ayçınar bölük bölük askeri etrafa saçar. Böylece askerler yavaş yavaş azalır. Kılıçlar kınına konulmaya başlar. Ayçınar yüzlerce askerin neredeyse üçte birini öldürür.

Meydanda hasıl olan durumu gören nice insanlar; Göroğlu'nun, Rüstem Han'ın geldiğini zanneder. Durumun gidişatını iyi görmeyen askerlerin bir kısmı kaçmaya başlar. Kaçamayacaklarını anlayan askerler de Ayçınar'a kendilerini affetmesi için yalvarırlar. Askerler Şeybani ne derse yapmak zorunda olduklarını, yoksa beş güne kalmadan kendilerinin öldürüleceklerini söylerler. Ayçınar isterse kendisinin adamı olacaklarını, ne isterse yapacaklarını da pişmanlıkla bildirirler. Ayçınar askerlerin bu sözlerine karşı onlara özgür olduklarını söyler. Şeybani'nin askerlerine başlarındaki Han'la sorunu olmadığını, mal ile taht ile işi olmadığını, Şeybani'nin de kendisiyle uğraşmamasını iletmelerini söyler. Bu denilenleri Şeybani Han'a ileten askerlerine Han; onu razı ederse bir kaleye bey yapıp, evlat edineceğini söyler. Kızırık Çölü'nden atının başını çevirip Gülğul şehrine gider. Tarlan Boz'u sulayıp, otlaması için bırakır. Kendisi de bir müddet uyur. Tan vakti uyanır. Atına biner.

Ardına baktığında sayısız meşale yandığını, bunların da kendisine doğru geldiğini görür. Şeybani'nin tüm adamlarını toplayıp, peşine düştüğünü düşünür. "Tilki yetmiş iki hilem var. En iyisi de göze görünmemek demiş." deyip yola koyulur. Dinlenen Tarlan Boz, coşar gider. Tarlan Boz'un toynağını her vuruşu dağın taşını gümbürdetir. Gece gündüz yol aldıktan sonra kahraman memleketi Kettepay'a varır. Tepeden evine bakar. Evlerinin bir harabeye döndüğünü görür. Bir köknar ağacının yanına yapılmış kulübeye doğru ilerler. Kulübenin önündeki çoban köpekleri Ayçınar'ı tanıyınca, Ayçınar'ın ailesini görme ümitleri biraz daha güçlenir. Kulübenin önünde duran Ernazar, Ayçınar'ı tanımaz. Ayçınar ona atının yularını verir. O esnada, kulübeden yabancı bir adam çıkar.

Yabancı adamı gören Ayçınar'ın, tüm umutları yıkılır. Buyur edildiği eve girmek zorunda kalır. Kendisinin veresiye bir koyun aldığını, parasını vermek için de buraya geldiğini söyler. Koyunların önceki sahibinin nerede olduğunu yabancı adama sorar. Adam isminin Abdullah olduğunu, Halyar'ın kızının kaçırıldığını, Aytoti ananın da göğsüne bıçakla vurulduğunu söyler. Günün ertesinde Halyar'ın karısını mezara koyup, kızını aramaya koyulduğunu ekler. Nereye gittiğinden haberi olmadığını da bildirir. Ayçınar oradan kalkıp, yaşlı gözlerle atına biner. Otlara çimenlere, kurda kuşa, güle bülbüle, toprağa vadiye, çayıra, meraya babasını sorup, onu arar. Öyle ah eder ki Ayçınar, her âhından altı batman alev çıkar.

Ayçınar'ın derdine ortak olan Tarlan Boz'da, öfkeyle kişner, gözyaşı döker. Ayçınar bir müddet yol aldıktan sonra kendisini, başına gelen olayların sorumlusu Nazarbay'ın köyünde bulur. Onun kapısına gelir. Yoldan geçerken de kısım kısım insanlar onu görebilmek için yola dökülürler. Ayçınar Nazarbay'ın kapısına geldiğinde, atının yularından tutup onu içeri davet ederler. Nazarbay'a da kapısına bir bey yahut hanın geldiğini haber verirler. Bu haberle yüreği ağzına gelen Nazarbay, korktuğunun başına gelmemesi için dua eder. Kapıya çıkar. Nazarbay'ı gören Ayçınar ona, Halyar'ın kızının nerede olduğunu sorar. Nazarbay'dan "Fakiri ne yapacaksınız, size bir ziyafet vereyim." cevabını alan Ayçınar, sorusunu tekrarlar. Bu defa lafı çeviremeyen Nazarbay; Halyar'ın üç gün önce Tengriharam'da nereden geldiğini bilmedikleri bir kızı aramaya gittiğini söylemek zorunda kalır.

Ayçınar Nazarbay'a "O kızı sen almayacak mıydın?" diye sorar. Nazarbay bu soruya istifini bozmadan, kendisinin ihtiyarladığını, böyle bir niyetinin olmadığını söyleyerek cevap verir. "Beni tanımadın mı?" diye soran Ayçınar'a, Nazarbay'ın tanımadığını söylemesi üzerine Ayçınar kendisinin Halyar'ın kardeşi olduğunu söyler. Ayçınar'ı almak istediğini, Aytoti'yi de Nazarbay'ın öldürdüğünü söyler. Yaptığın zulmü senin çocukların da tatsın deyip kılıcı Nazarbay'ın boynundan geçirir. Orada bulunan halk bağrışıp kaçışmaya başlar. Ayçınar atını Tengriharam'a doğru çevirir. Babası Halyar'ı karanlığına ışık, yıkıldığında asa, kuvvet, kaya olması için arar. Onu ararken de babasının çoban köpekleri, yolu biliyormuş gibi Ayçınar'a eşlik ederler. Köpeklerin kendisine yol gösterdiğini gören Ayçınar, Ernazar'ın yaşadıkları sıkıntılı zamanlarda onlara seyirci kaldığını düşünüp üzülür. Ayçınar, Çeşmiabazang tarafında bir biçare görür. Yanındaki köpekler koşarak adamın yanına giderler.

Ayçınar atıyla adama yaklaşır. Baba, kız birbirlerini görürler. Halyar *kızcağızım* deyip eşeğinden iner. Ayçınar konuşamasa da baba Halyar, günlerdir aradığı kızının saçlarını okşar, öper, koklar. İçini çekip ağlayan Halyar kızına ağlamamasını söyler. Otağının eşiği, çadırının gölgesi, atının kamçısı, bağladığın koyunun ipi olayım kalk gidelim der. Kızının kıyafetine bakıp sevinen Halyar "evladını kız deme, kılı kırk yardım, evladını oğlan deme, sonucu belirsiz iş yaptın" derler. Benim kızım kılı kırk yardı diye düşünür. Ayçınar kâh babasını severek kâh ağlayarak, zalim adamın kendisine ne söylediğini, ne yaptığını, başından tüm geçenleri bir bir anlatır.

Ayçınar annesinin mezarını sorar. Baba kız, Aytoti ananın mezarına Kettepay'a giderler. Ayçınar, babasıyla birlikte annesinin mezarına gider. Saçım ile yolunu süpüremediğim anneciğim, senin ile birlikte can veremedim anneciğim diye Ayçınar annesinin mezarının üzerine kapanıp ağlar. Kızının gözyaşlarına Halyar da dayanamaz. Bir Fatiha okuyup, mezarın başından ayrılırlar. Ayçınar, babasına akrabalarının olup olmadığını sorar. Babası Ayçınar'ın bahsettiği Babür gibi, Endican'lı olduklarını söyler. Anne babasının küçükken öldüklerini, iki ağabey ve kardeşleri olduğunu söyler. Ağabeyi ve Halyar küçükken bir Semender adlı bir tüccarın yanına verilmişlerdir. On beş yaşında tüccar Halyar'ı da gittiği yerlere beraberinde götürmüştür. Halyar; Sayrab denilen yere geldiğinde yanındakilerle birlikte bir çınarın altında uyuduklarını uyandığında kimseyi yanında göremediğini söyler. Hayat hikayesini kızına anlatan baba Ayçınar'ın akrabalarını bulmak istemesi üzerine yola çıkarlar.

Baba kızın yolda karşılarına, Nazarbay'ın oğulları ve yanlarına Şeybani'nin askerlerini de alıp Ayçınar'ı öldürmeye çıkan askerleri çıkar. Ayçınar'ı tanıyan askerlerin beti benzi atar. Nazar'ın oğullarınababasıyla beraber kendisinin de ölmesini söyleyip arkalarına bakmadan kaçarlar. Askerlerin bile korkup kaçtığını gören Nazarbay'ın oğulları babaları için "öldü, malları bize kaldı" deyip arkalarını dönüp giderler. Bu aşamadan sonra Ayçınar akrabalarını arama konusunda pasif durumda kalır. Halyar kardeşlerini bulmak için daha çok faaliyette bulunur. Yani, Halyar insanlarla bu aşamada daha çok muhatap olur. Akrabalarını bulmak için Endican adlı memlekete gelen Ayçınar ve Halyar, kime nereye sorsalar Berdi ve Çariyar isimli adamları tanıyan birisini bulamazlar. Sonunda bir köyde yaşlı bir adam, kale tarafında o isimde birisini tanıdığını ama iki yıldır, kendilerini görmediğini söyler.

Ayçınar ve Halyar yaşlı adamın tarif ettiği yöne doğru yürümeye başlar. Oraya yaklaştıkça yirmili yaşlarda, sakalları yeni çıkmış, gürbüz bir delikanlının önündeki koyunları güttüğünü görürler. Halyar delikanlıya seslenir. Ona kimin oğlu olduğunu, Berdi ve Çariyar'ı nerede bulabileceklerini sorar. Delikanlı adının Amanyar olduğunu, babasının iki-üç yıl önce öldüğünü söyler. Halyar babasının ağabeyi ya da kardeşinin olup olmadığını gence sorduğunda, kendisinin bilmediği cevabını alır. Halyar Amanyar'a evlerinin yerini göstermesini ister. Kendilerine misafir olacaklarını haber verir. Amanyar, misafirlerine evlerinin yerini gösterir. Annesinin isminin Ayparça olduğunu, koyunları otlattıktan sonra yanlarına geleceğini söyler.

Misafirlerini evine gönderir. O zamana kadar kapısındaki adamları hiç görmeyen Ayparça, misafirlerini attan indirir, Fatiha okuyup onları içeri buyur eder. Halyar, ona kocasının ismini kocasının kardeşlerinin ismini sorduğunda, aldığı cevaplar üzerine kendisinin yengesi olduğunu söyler. Üzerindeki kıyafetleri değiştiren Ayçınar'ın da kızı olduğunu belirtir. Amanyar'ın işini bitirip gelmesi üzerine, durum ona da açıklanır. Yıllar sonra birbirlerini gören akrabalar kucaklaşırlar. Orada bulunan Halyar ve Ayçınar'ın diğer akrabaları da onları ziyarete gelir. Bir müddet sonra birbirlerini tanıyıp seven; Ayçınar ve Amanyar için, düğün yapılır. Ayçınar'ın Çınarbek adında bir erkek evladı olur. Çok geçmeden Ayparça vefat eder. Destan Ayçınar'ın mücadeleleriyle devam eder. Ayçınar; eşi Amanyar, babası Halyar ve oğlu Çınarbek'le yaşamaktadır. Ayçınar'ın bulunduğu yer sürekli el değiştirmektedir. Şeybani'nin adamları da bu nedenle halka zulüm edip, yok denecek kadar geliri olan halka, altından kalkamayacakları vergiler yüklemektedir.

Bir gün bu durum halkın canına tak eder. Halk Şeybani Han'ın vergi toplamaya gelen askerlerini döver. Şeybani'ye gönderir. Zalim hana karşı olan başkaldırıların ardında da halka sürekli ne yapmaları gerektiğini bildiren Ayçınar vardır. Askerlerinin dövülmesine sinirlenen Şeybani Han beş yüz askerine, kendilerini döven köyü harap etmeleri için emir verir. Beş yüz asker bu görev için yola çıkar. Köylünün bu durumdan haberi olur. Ayçınar da bu haberi duyanlar arasındadır. O zaman Ayçınar, büyüklerine şimdiye kadar kendilerinin savaş verdiğini, şimdiden sonra ise askerlerle kendisinin savaşacağını söyler.

Çok insanın ölmesinden tek kişinin ölmesini evla gören Ayçınar, yine saçlarını toplar. Başına sarığını sarar. Eline kılıcını alıp, atına biner. Halkın feryatlarına, bebeklerin ağlayışına, annesiz çocukların sokakta annelerini arayışına, kızların kaçırılmasına, malların talan edilmesine dayanamayan Ayçınar, kartal gibi olup, zırhını omzuna geçirip, mızrağını eline alıp yola düşer. Aksakallı dedeler, büyük, küçük Ayçınar'ın yoluna çıkıp ona dua ederler. Askerler köye gelir. Ayçınar'la askerler karşılaşırlar. Askerlerin komutanı ona nereden olduğunu, hangi beyin oğlu olduğunu sorar. Ayçınar'dan cevap olarak; askerlerin geldikleri köyden olduğunu söyler. Ayçınar; halkın açlıktan iliğinin kemiğinin kurduğunu, kendi bulamadıkları hangi eşyayı vergi diye askerlere vereceğini sorar. Bu sözlere sinirlenen komutan kılıcını kınından çıkarır. Kendisine verilen emri yerine getirdiğini söyler.

Ayçınar'a malını, kızını buradan sürüp götürceğini söyler. Kılıçlarını çıkaran askerler olacıklardan habersiz Ayçınar'ın üzerine gelmeye başlarlar. Ayçınar önüne gelen kim varsa, hepsinin başını sıra sıra ardına indirir. Düşman askerlerin bedenlerinde kanlar şırıldayıp akıp gider. O esnada Amanyar, Ayçınar'a yardım etmek için atıyla koşup yetişir. Yeşil olan meydanlar kızıla boyanır. Askerlerin bir kısmı kaçıp giderler. Askerlerin iki tanesi geri döner. İki asker de yere yatar. O yerde yatan iki askerden birisi yayını gerip, Ayçınar'ın göğsünü nişan alır. Atın üstünden Ayçınar dağ gibi devrilir. Karısını vuran okçuyu gören Amanyar, düşman askerinin kafasını gövdesinden ayırır. Ayçınar son olarak; Emir Babür Han'a ulaştırılması gereken kitapların teslim edilmesi, oğlu Çınarbek'in de adam edilmesini ister. Destanın tümünde Ayçınar, iki olayda etkilenen taraf olmasına karşın diğer tüm olaylarda etkileyen, aktif kişi konumundadır.

Ayçınar yaşadığı son hadisede, içinde bulunduğu halkın iyiliğini istemesinden dolayı yaşam yolunun sonuna gelmiştir. Onun yaşamı değerlendirildiğinde; önce genç yaşında güzelliğini gören, babasının yaşlı patronunun kendisiyle evlenmek istemesi, sonrasında da zekasının Emir Babür Şah'ta hayranlık uyandırmasıyla, şahın vezirinin makamından olmamak için Ayçınar'ın hayatıyla oynaması olayların seyrini değiştirmiştir. Güzelliği ve zekası sebebiyle kaçırılan Ayçınar, bu defa zekası ve cesurluğu sayesinde içinde bulunduğu durumdan kurtulmuştur. Asıl kahramanın başından geçen olaylar dikkate alındığında, onun fikirlerinde istikrarlı olduğunu görürüz. Ayçınar; ne kılıcının ucunda Babür Şah *kızcağızım* diye farklı yalanlarla onu kandırmaya çalışırken ne de Şeybani Han'ın adamlarını bir bir kılıçtan geçirdikten sonra kalan askerlerin kendisine tabi olacağını söylediğinde, Babür Şah ona "Gel önce kardeşim, sonra vezirim ol." dediğinde fikrinden dönmemiştir.

O mal, mülk sevdalısı da değildir. Asıl kahramanın güzelliğinin göz kamaştırdığı bir zamanda babasının cimri patronu onun ayağına varını yoğunu serdiğinde, gönlünde kimse yokken de o bu izdivacı istememiştir. O,daima haklının yanındadır. Bunun için de yeni doğan çocuğundan ayrılıp, tatlı canından vazgeçmiştir. Cesurdur. Yalnızken de kılıcını alıp, yüzlerce askerin karşısına çıkmayı bilmiştir. Kısaca Ayçınar'da bir destan kahramanında olması gereken tüm özellikler mevcuttur. Destan kahramanlarının büyük çoğunluğunun erkek olmasına karşın, Ayçınar Destanı'nın kahramanı kadındır. Destanın özellikle başında, fark edilir bir biçimde kahramanın hareketlerini kısıtladığını görüyoruz.

Kahramanın bu kısıtlama durumuna gerekçesi ise kendisinin erkek olmadığı, dolayısıyla kendinde yeterli gücü bulamadığıdır. Sonraki bölümlerde de baba Halyar'ın erkek çocuğu olmadığından ya da destan kahramanı Ayçınar tarafından babasının bir erkek evladı olmadığından bahsedilir. Destandaki bu durumun, Türklerde evlat kavramı noktasında değerlendirilmesi gerekmektedir. Türklerin yaşamlarının; bir göstergesi ve diğer nesillere aktarıcısı görevini gören destanlarda çocuk kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Destanların neredeyse hepsinde evlat istenen, aranan uğrunda türlü fedakarlıkların yapıldığı bir dünya hediyesi konumundadır.

Dede Korkut Kitabı'nda Dirse Han oğlu Boğaç Han Destanı'nda *“Hanlar hanı Bayındır han yılda bir kere ziyafet verir, Oğuz beylerini toplardı. Bir yere ak otağ bir yere kızıl otağ bir yere kara otağ kurdurmuştu. Oğlu olanı ak otağa kızı olanı kızıl otağa kondurun, Kimin ki oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalsın gitsin demiştir.”* (Ergin,1999) Burada Han Bayındır'ın misafirlerini üç kademeye ayırdığını görüyoruz. Birinci sınıf misafirler Türk kültüründe saflığın, temizliğin, iyiliğin sembolü olan ak otağa oturtuluyor. İkinci sınıf misafirler, kızıl çadıra oturtulmuştur. Kızıl ve al rengi hakkında birbirlerine çok yakın olup, ton farkı taşıdıklarından benzer açıklamalar yapılabilir. Al renk günümüzde siyasî anlamda Türk bayrağımız dikkate alındığında; gücün, kuvvetin, kudretin simgesi olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında Ögel, *gebe ve lohusa kadınlara kötülük yapan ruh albastı, al karısı gibi isimlerle anıldığını, bu kötü ruhun hemen hemen bütün Türk grupları tarafından bilindiğini belirtir. Dede Korkut Kitabı'nda, Deli Dumrul hikâyesinde de Azrail için al kanatlı Azrail tabiri kullanılmaktadır.*

Ögel, eski Türk mitolojisinde, insanlara kötülük yapan al ~ kızıl kurt motifi olduğunu, gök kurt ne kadar olumlu vasıflara sahipse al ~ kızıl kurtun da o denli olumsuz vasıflara sahip olması gerektiğini belirtir (Ögel, 2000). Dede Korkut Kitabı'ndaki örnekte kızıl çadırın, ak çadırdan sonra gelmesi nedeniyle, ikinci sınıf durumunda kalması akıllara Ögel'in kızıl renginin olumsuz anlamını getirmektedir. Üçüncü kara çadıra oğlu, kızı olmayanın oturması da misafirlerin üçüncü ve son sınıfının insanların yanında çok da değerinin olmadığını gösterir.

Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda da Pay Büre'nin '*Kara Göne oğlu Kara Budak, Kazan oğlu Uruz, Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek gibi gençlere bakarak ağladığı görülür. Sorarlar, oğlu olmadığı için ağladığını söyler. Beyler oğlu olması için dua ederler. Pay Bicen adındaki bir bey de kızı olsun diye dua ister, onun için de dua ederler. O da kızı olursa Pay Büre'nin oğlu ile beşik kertme nişanlı yapacağını vaad eder.*' (Ergin: 1989) Dede Korkut Kitabı'ndaki bu örnekte de erkek evladın istendiği gibi, kız evladın da o dönemde Türkler arasında rağbet gördüğü söylenebilir. Fakat destanda görülen durumlar, evlat olarak erkeğin de kızın da istenmesine karşın aralarında farklılıkların olduğunu göstermektedir. Bahaeddin Ögel bu durumu Türk Mitolojisi adlı kitabında ele almıştır. Ögel'e göre, eski Türk kültüründe küçük oğlan, babaevinin ocağını tütüren, ışığını söndürmeyen kişidir. Bu nedenle Ögel, en küçük çocuklara "Ot-Tegin", yani "Ateş-Prensi", baba ocağını devam ettiren çocuk denildiğini belirtir. Bu küçük çocuklara babalarının malı mülkü kalır. Fakat hükümdar olamazlar (Ögel, 1989: 28, 29, 85).

Türk siyasetinde bir dönem uygulanan ekber-erşed sistemini göz önüne aldığımızda hükümdarın erkek evlatlarından büyüğüne devletin, Ögel'in tespiti göz önüne alındığında erkek evlatlardan küçüğüne ise babalarının mal ve servetinin kaldığı görülmektedir. Ayrıca kız ve erkek evladın birbirinden ayrı değerlendirilmesinin bir sebebi de Türklerin yaşam koşullarının güç ve çeviklik gerektirmesidir. Bu duruma erkek yapısının daha uygun olmasıdır. O nedenle destanlarda evlenilecek kızlarda aranan bir özellik de kızın atik ve çevik olmasıdır. Ayçınar'ın babası Halyar'da Nazarbay'ın koyunlarını güden bir çobandır. Yani Halyar'ın işinde, vakit gece gündüz dağda, yolda geçer. Bu iş için de Ayçınar uygun değildir. Ayçınar'ın babasının işlerine yardım etmesi şöyle dursun, annesi ve babası kızlarının yüzünü kimseye göstermek istemezler. Güzelliğinin yanında zekasıyla da kendinden söz ettiren Ayçınar da bu durumun farkındadır. O nedenle Ayçınar'ı destanın başlarında sık sık kendisini erkek olmadığı için savunamadığından yakınıırken görürüz.

1.1.4. Huşkeldi Destanı'nda Asıl Kahraman

Köroğlu Destanı'nın, Anadolu'da ve Türkî Cumhuriyetlerde birçok çeşitlenmesi vardır. Huşkeldi Destanı, Köroğlu Destanı'nın bir çeşitlenmesidir. Destan Hadi Zarifov ve Ergeş Cumanbulbüloğlu tarafından derlenmiş, Töre Mirzayev ve Cabbar İşankul tarafından yayına hazırlanmıştır (Öztürk, 2011: 13).

Özbekistan’da anlatılan Huşkeldi Destanı’nın asıl kahramanı, Göroğlu, destanın büyük bir kısmında kullandığı diğer adıyla Huşkeldi’dir. Göroğlu, Çambil adlı memlekette herkes tarafından tanınan, düşmanların korktuğu, dostların sevip saydığı Çambil’de bir beydir. Göroğlu’nın Yunus ve Misgal Peri adlarında iki hanımı vardır. Çocuğu olmayan Göroğlu; Vayangan’dan Hasanhan’ı, Hunhar adlı yerden de Avazhan’ı getirip onları diğer çocuklardan ayrı tutmuş, varisi olarak görmüştür. Bu çocuklardan güzelliği nam salan Avazhan’ı Yunus Peri, Hasanhan’ı ise Misgal Peri büyütmektedir. Göroğlu’nın Ahmet Serdar adında bir dayısı vardır. Ahmet Serdar, Göroğlu’nın oğullarından Hasanhan’ı söylediği isteklerini yerine getirdiği için severken, Avazhan’ı sözünü tutmayıp, işine yaramadığı için sevmemektedir.

Bir gün Göroğlu, meclisten çıkıp gittikten sonra, Göroğlu’nın kırk yiğidi savaşlarda gösterdikleri yiğitliklerden bahsedip sohbet ederler. Orada bulunan Ahmet Serdar yiğitlere, kendilerinin sürekli savaş yaptığını ve zaten yiğit olduklarını söyler. Fakat beyliğin, sırtlarında bir odun dahi taşımamış olan Göroğlu’nın oğullarına ait olduğunu söyleyip, Avazhan ve Hasanhan’ı orada oturmakta olan kırk yiğide kötüler. Göroğlu’nın dayısı Ahmet Serdar’ın bu sözü, destanın olay örgüsünün başladığı noktadır. Bu söz sebebiyle, Avazhan maceraya atılacak, yine bu söz sebebiyle Göroğlu, kılık değiştirip Huşkeldi adıyla düşman şehrinde kalmak zorunda kalacaktır. Ahmet Serdar, Avazhan ve Hasanhan’ın hakkında kötü sözler söylerken Avaz dışarıdan onun söylediklerini duyar.

Kırk yiğit ile gazaya çıkıp tüm hünerini sergilemek, Ahmet Serdar’ın yanıldığını herkese kanıtlamak ister. O gece bu düşüncelerle Avazhan’ın gözüne uyku girmez. Tan atar atmaz, babası Göroğlu’nın yanına varır. Babası Göroğlu’ya bu düşüncesini açar. Fakat asıl kahraman Göroğlu, onun henüz savaşmak için çok genç olduğunu, üç dört defa kendisiyle gaza yapıp tecrübe kazandıktan sonra gaza yapabileceğini söyler. Ama burada Göroğlu’nın asıl amacı kimselere vermediği kıymetli atı Gırkök’ü Avazhan’a vermemektir. Avazhan babasının olumsuz yanıtına, her ne olursa olsun gideceğini belirten bir cevap verir. Avaz’ın isteğinden dönmeyeceğini anlayan Göroğlu, Avazhan’a; Gırat’ın da Mecnunkök atın da kendisinin olduğunu hangisini isterse onunla gazaya gidebileceğini söyler. Göroğlu burada kendisi için çok önemli olan Gırat’ından taviz verir. Fakat bir yandan da Gırat’ı Avaz’ın yanında göndermemenin çaresini arar. Seyis Sakibülbül’ün yanına gider. Ona durumu anlatır.

Ne yapıp edip Avazhan'a Gırat yerine Mecnunkök atı vermesi gerektiğini, işin ehli olarak Avazhan'ı bu duruma ikna etmesi gerektiğini söyler. Kendinden emin bir şekilde bu sorunu çözeceğini söyleyen Sakibülbül'e Göroğlu, Avazhan'ın kendisine kanmayacağını bildirir. Eğer Mecnunkök'ü kabul etmezse de oğlunu ağlatmaması ona istediği Gırat'ı vermesini tembihler. Sabah olduğunda Avazhan, tavlaya Sakibülbül'ün yanına gelir. Ona Gırat'ı hazırlaması gerektiğini söyler söylemez, Sakibülbül Mecnunkök atı övüp, Gırat'ı yermeye başlar. Sakibülbül'ün bu sözlerini dinleyen Avazhan, onun hilesine kanmayacağını söyler. Mecnunkök'le yola çıkmayacağını, Gırat'tan da vazgeçmeyeceğini bildirir. Göroğlu'nın tembihi üzerine Sakibülbül Gırat'ı hazırlar. Avazhan kırk yiğidini alır Çambil halkının dualarıyla yola çıkar. Avazhan'ı görmeye dayanamayan Göroğlu, Avaz'ı göndermeye gelmemiştir. Avazhan bir müddet yol aldıktan sonra Mecnunkök atına binip Avazhan'ın ardına düşer. Onu gören Avazhan, babasına Gırat'ı almasına razı olmadığı için mi peşinden geldiğini söyler.

Gırat'ı babasına vermek ister. Göroğlu'nın Gırat'a ne kadar düşkün olduğunu bilen kırk yiğit de Avaz'ın bu sözü üzerine kendi aralarında gülüşürler. Mahçup olan Göroğlu, Avazhan'a; Gırat'a bindiğini görüp kendisiyle gurur duymak için peşinden geldiğini, giydiği kıyafetlerin de Avazhan'a çok yakıştığını belirtir. Duasını eder. Tez vakitte, gittiği yolu gözletmeden Çambil'e dönmesini tembihler. Avaz'ı yolcu eder. Yiğitlerin başı Ahmet Serdar'la, Haldarhan Mahrem'e bıyığıyla işaret eder. Göroğlu'nın işaretini anlayan Ahmet Serdar ve Haldarhan Mahrem onun yanına gider. Göroğlu, onlara Avazhan'ın henüz toy olduğu için bazı şeyleri bilmediğini söyler.

Yanına çağırdığı bu iki kişiye Göroğlu, düşmanı görmeden Gırkök'e kamçı vurmamasını, Kıya yolundan geçmemesini, Şorbulak'ta yatmamasını, Bulak'ta rakı içmemesini, Çambil'den gözünü yumup geçmemesini, söyledikleri bu sözlerini yerine getirerek verdiği tuzu hak etmelerini tembihler. Göroğlu'yı buraya kadar ve bundan sonra, hep çocuğunun iyiliğini isteyen baba konumunda göreceğiz. Göroğlu'nın Ahmet Serdar ve Haldarhan Mahrem'e kimseye bildirmeden yanına çağırmasının sebebi, oğlu Avazhan'ın hevesini kırmamak ve gururunu incitmemektir. Bu durumu zaten Avazhan'la vedalaşmaya gelememesinden anlayabiliriz. Ayrıca Avazhan'ın, Gırat'ın kendisinden değerli görüldüğü düşüncesine kapılmaması için Göroğlu, Ahmet Serdar ve Haldarhan Mahrem'e söylediği uyarıları Avazhan'a daha sonra iletmelerini ister. Yani oğlunu psikolojik ve fiziksel olarak karşısına çıkacak tüm zarardan korumak ister.

Göroğlu, Ahmet Serdar ve Haldarhan Mahrem'e oğlunu emanet edip, yapmaması gereken şeyleri onlara söyleyip, oğluna iletmelerini ister. Bu aşamadan sonra bir müddet; Ahmet Serdar, Haldarhan Mahrem ve Göroğlu'nın kırk yiğidi gelene kadar Göroğlu'nı destanda aktif bir şekilde göremeyiz. O, bu süre zarfında oğlunun sağ salim gelmesini beklemektedir. Ahmet Serdar, Haldarhan Mahrem ve Göroğlu'nın kırk yiğidi Avazhan olmadan Çambil'e geldiklerinde Göroğlu'nın gözü döner, etrafa ateş saçar, oradakilerin hepsini öldüreceğini söyler. Avazhan'ı kurtarmak için savaşıp yaralanan Haldarhan Mahrem, askerlere dayanarak yatırıldığı saldan başını kaldırıp, hüngür hüngür ağlayarak Göroğlu'na; nice yollar yürüdüğünü, çok sıkıntılar çektiklerini söyler.

Katartal'a ulaştıklarını, sayısız malların olduğu yerde savaşlar yaptıklarını, askerlerin kaçması üzerine malların kendilerinde kaldığını, yapılan savaşta Avazhan'ın kırk yiğitten ziyade savaştığını, kendisinin on yiğidiyle birlikte ganimetleri getirmek için gittiğini bildirir. Ahmet Serdar'ın ise Göroğlu'nın konaklamayın dediği yer olan Şorbulak'a, Avaz'ı kondurduğunu söyler. Haldarhan, Göroğlu'nın nasihatini Avazhan'a aktardığını, fakat Ahmet Serdar'ın sözüyle (Göroğlu'nın derdinin Gırkök'e daha çabuk kavuşmak olduğunu söylemiştir.) Avazhan'ın orada kaldığını, Ahmet Serdar'ın Avazhan'a Göroğlu'nın özellikle içki içmemesini söylediği yerde rakı içirip sarhoş ettiğini, Avazhan'ın Ahmet Serdar'ı dayısı olarak görüp, kendisinin gönlünü kırdığını anlatır. Durumu anlayıp dinleyen Göroğlu, Haldarhan Mahrem'in yarasının iyileştirilmesi için emir verir. Avazhan'ı kurtarmak için plan yapmaya başlar. Göroğlu da Haldarhan ve on yiğidini birbirine yoldaş eder.

Kendisi de yola çıkmak için geceleri hazırlık yapar. Haldarhan'ı, Ahmet Serdar'a karşı dikkatli olması konusunda uyarır. Sırrını kimseye bildirmemesini, etrafını her zaman kollamasını söyler. Göroğlu çocukluk zamanında ermiş kişiler tarafından kendisine verilmiş olan iki tane tüyden, ak tüyü yüzüne sürüp bir pir-i fani kılığına girer. Göroğlu bu sırrı kimseye söylemeden, küçüklüğünden beri saklar. Bu tüy ile yine erenlerin kendisine verdiği külâhı heybesine koyup, büyük hanımı Yunus Peri'ye yurdunu kendisine emanet ettiğini, dostunu ağlatmamasını, düşmanını güldürmemesini, düşmanın sırrından haberdar olmamasını tembihler. Çambil'i kendisine bıraktığını, yurda gelenleri iyi ağırlamasını, bol bol ihsanlarda bulunmasını, yokluğunu bildirmemesini, yerine kendisini geçirdiğini, neyi varsa, menzilini mekanını kendisine emanet ettiğini söyler.

Haldarhan Mahrem'i misafirhanede yerine vekil yapan Göroğlu, onunla da vedalaşır. Göroğlu, er kişinin düşmanı çok olur deyip, varlığını kimseye bildirmez. Göroğlu'nın yalnız yola çıkmasına üzülen Haldarhan, yaralı olduğu için Göroğlu'na eşlik edemez. Haldarhan'ın bu durumunu gören Göroğlu, onu yüreklendirir. Asıl kahraman yaşlı kılığına girip yirmi gün yol aldıktan sonra, Hunhar eline ulaşır. Göroğlu burada kendisini ele verecek, fakat aynı zamanda oğlu Avazhan'a yaklaştıracak bir durumla karşılaşır. Vakti zamanında pirlar Göroğlu'na düşmanı olduğu kişiye baktığında onun yüreğine korku salabilmesi için dua etmişlerdir. Göroğlu'na böyle bir dua edildiği ve bu duanın kabul olduğu da herkesçe bilinmektedir. Göroğlu, Hunharşah'ın memleketine geldiğinde bir kapıda hasta yatan ihtiyara bakar.

Onun bakışıyla; öldüm, bittim diyen ihtiyar kendisine bakan kişinin Göroğlu olduğunu söyler. Adamın kendisini tanıdığını gören Göroğlu, oradan gitmeye kalkışsa da o ortamda bulunan birisi Göroğlu'nı çevirip onun kim olduğunu, nereli olduğunu, ne yaptığını sorar. Yaşlı adamın kendisini Göroğlu'na benzettiğini söyler. Göroğlu bu sözlere karşılık; Göroğlu'nın kırk iki veya kırk üç yaşlarında olduğunu, kendisini ise görüldüğü üzere seksen yaşında olduğunu, bu akılla nasıl kıştan çıktıklarını sorar. Adının Huşkeldi olduğunu, Türkistanlı mollalardan olduğunu, müridinin çok olduğu için sıkça oralara geldiğini, menzilinin, mekânının Kızılcer'de olduğunu, dilenci olduğunu, bu sözleri söyleyenlerde de akıl olmadığını söyler. Fakat Göroğlu bu sözleri söylerken, onun baktığı adam halâ kenarda can çekişip, kendisine bakan adamın Göroğlu olduğunu iddia etmektedir.

Göroğlu ise renk vermeden, ayda veya iki ayda bir şehre indiğini müritlerinin yanına gidip, dua ettiklerini söyler. Oradan bir çocuk kendisini Huşkeldi diye tanıtan Göroğlu'nın sözlerini doğrular. Oradan birkaç kişi de çocuğun söylediği gibi, Huşkeldi'nin evlerine geldiğini söyleyince, halk yaşlı adamın bağirtisini onun öleceğine yorarlar. Hatta ölümün geldiyse sessizce öl diyerek yaşlı adama kızarlar. Onu korkak olmakla suçlarlar. Göroğlu'yı da onun söylediği gibi molla kabul ederler. Huşkeldi'nin keyfini kaçırdıkları için üzülrler. Göroğlu'nın keyfini yerine getirmek için, ona aralarında para toplayıp verirler. Parayı verirken de orada bulunan halka iyi dua etmelerini söylerler. Verilen paraları alan Huşkeldi, halktan ellerini kaldırmalarını, duasının ardından, *âmin* denilmesini ister. Bunun üzerine Huşkeldi, gün gün halkın kırılması için dua eder.

Üç dört gün boyunca padişahın sarayında gözlem yapan Huşkeldi'ye üç gün boyunca kimse bir şey demez. Üç günün sonunda, Göroğlu'nın üçüncü cadısı Kırlangıç Mestan, onu bahçede görür. Görür görmez de Göroğlu'nı tanır. Hemen yaşlı kılığına bürünen Göroğlu'nı Hunharşah'ın huzuruna getirir. Hunharşah'a; yamyamların, hilecilerin battalı, bela dağından aşan, ırmak olup dolup taşan, Tohtamış, Kara dev ile savaşı, onların mekanlarını harap eden, Tohtamış'ın gözünü oyan, Erem'den Misgal periyi alan, Köyikaf'a kırgın veren Göroğlu'nı huzuruna getirdiğini söyler.

Kırlangıç Mestan, Hunharşah'a onu çok geçmeden öldürmesini, başını kesip kanını dökmesini söyler. Tüm bunları Hunharşah'a tuzunu hak etmek için yaptığını da söyler. Cadının bu sözlerine karşılık şah; kendisine hangi belanın uğrayıp da yaşlı adamı buraya getirdiğini söyleyip cadıya kızar. Göroğlu'nın kırk beş, kırk altı yaşlarında olduğunu, karşılarındaki adamın ise yüz yaşına merdiven dayadığını söyler. Hunharşah'ın söylediği sözlere karşılık Kırlangıç Mestan, Göroğlu'nın iki tüyü olduğunu bunlardan ak tüyü yüzüne sürdüğünde yaşlı, kara tüyü yüzüne sürdüğünde ise genç olabildiğini bildirir. Hunharşah, "Eğer Göroğlu değil de başkasıysa günahı ninenin boynuna." der. Cellatlarına, Göroğlu'nın ömrünü sona erdirmeleri için emir verir. Göroğlu ise bu duruma; "tövbe tövbe, adalet bu mu?" diye karşılık verir. O zaman şahın huzurundaki Danişmend Kel, Huşkeldi'ye neden tövbe ettiğini sorduğunda, Huşkeldi adındaki Göroğlu, kendisini dinlemeden darağacına götürüldüğü için tövbe ettiğini söyler. Bunun üzerine Danişmend Kel, padişahın dedenin de dinlenmesini talep eder.

Göroğlu'na konuşma hakkı verildiğinde; Türkistan'lı mollalardan olup adının Huşkeldi olduğunu, Hunharşah'ın şehrine daima gelip halktan sadaka topladığını, dua ettiğini, Kızılcer mağarasında gecelediğini, ağasının İslam Çal olduğunu, geçen ay ağasının öldüğünü, ona Fatiha okumak için geldiğini, içmeden mest olanlardan olduğunu, zalim cadının da kendisiyle karı koca olmasını istediğini, onu ölse de almayacağını söyler. Huşkeldi'nin sözlerine Kırlangıç Mestan hemen itiraz eder. Danişmend Kel ise Kırlangıç Mestan'ın saf kişileri kandırdığını, kendisine oynaş aradığını söyler. Onun yaşının geçmiş olduğunu, er istememesi gerektiğini de söyleyip cadıyı dövüp, itekleyip çıkarırlar. Hunharşah, Kırlangıç Mestan'ın yanında kalma sebebini, şehrine düşman girdiğinde kendisini haberdar etmek olarak açıklar.

Bu nedenle diğer cadıların da huzuruna getirilmesini ister. Ortanca cadıya Göroğlı gösterildiğinde, dikkatlice bakmasına rağmen onu tanıyamaz. Göroğlı'nın boyunun uzun, sakalının kara, iri cüsseli olduğunu, bu kişinin ise; boyunun kısa, sakalının ak ve cılız olduğunu söyler. Fakat kelimeler ettiğinde sözünün, toprağa bakarken gözünün, yürür iken izinin benzediğini söyler. Kırlangıç Mestan'ın sözleri çelişkide kaldığı için, ortanca cadıyla Kırlangıç Mestan çekişmeye başlarlar. Geriye son olarak büyük cadı kalmıştır. Hunharşah büyük cadının getirilmesini emreder. Göroğlı'nın bu duruma canı sıkılır. Çünkü büyük cadı kendisini muhakkak tanıyacaktır. Göroğlı, büyük cadıyı başka yerlerde gördüğünde her zaman onu evinde misafir etmek ister, gelmezse de cebinde ne kadar parası varsa ona vermiştir.

Bir defa da, hekimlik mahareti olan büyük cadı, Belatağ denen yerde dağda ilaç yapmak için ot toplarken, bir ejderhanın pençesinden kurtulamamış, ölümle burun buruna gelmiştir. Belatağ'da avlanan Göroğlı, bu durumu fark edip Gıkkök'le ejderhaya kılıç çekip saldırmıştır. Vuruşmanın sonunda da ejderhayı öldürmüş, büyük cadıyı ölümden kurtarmışlardır. Göroğlı şimdi büyük cadıya yaptığı bu iyiliği eğer büyük cadı hatırlarsa yaşayacağını, hatırlamazsa kesinlikle öleceğini düşünür. Büyük cadı gelirken, kendisini getiren kişiye, tanınmayan adamın kendisini kim olarak tanıttığını, ne olduğunu sorar. İçeri girer. Girer girmez Göroğlı'nı tanır. Diğer cadılara bakar. "Utanmaz mısınız, ayıp değil mi?" diye sorar. Karşısında duran kişinin; mollaları ve pirleri, Kızılcer mağarasında yatan Huşkeldi olduğunu söyler. Göroğlı'na hemen halini hatırlar sorup, çorba ikram etmek ister. Bunun üzerine Göroğlı, Hunharşah'ı kendisine yaklaştıracak konuları bir bir açmaya başlar.

Kırk erenin kendisini aralarına katılması için davet ettiğini, fakat bu daveti kabul etmediğini söyler. Onların da Göroğlı'na bir tembihle bulunduğunu söyler. Erenlere göre; yaşanılacaksa iki şahın himayesinde yaşanmalıdır. Bunlardan birisi Göroğlı, diğeri de Hunharşah'tır. Huşkeldi de erenlerin bu tembihini tutup önce Göroğlı'nın yanına gitmiştir. Fakat Göroğlı ona tüm seyislerin önünden kaçtığı, huysuz mu huysuz Gırat'ın bakımını yaptırmıştır. Gırat öyle huysuz bir attır ki kızdığında bakıcılarını yer. İşte Huşkeldi bu ata on sekiz ay bakıcılık yaptığını ve yanından sağ salim ayrıldığını söyler. Bir umutla belki Hunharşah'ın yanında huzura kavuşurum diye gelen Huşkeldi, kendisine burada da bunca eziyet edildiğini söyleyip, büyük cadıya derdini yakınır.

Aradığını burada da bulamadığını söyleyen Huşkeldi kapıya doğru kalkmaya yeltenir. Fakat işlerine yarayacak özellikler barındıran Hunharşah ve vezir Danişmend Kel, Huşkeldi'yi çevirir. Önce Huşkeldi'ye Gırat'a seyislik yapıp yapmadığı sorulur. Olumlu cevap alan Hunharşah ve vezir Huşkeldi'nin gönlünü almaya başlarlar. Huşkeldi atın kimseyi yanına yaklaştırmadığını, onun sahibi Göroğlu'na da dik başlılık ettiğini, yamyam, huysuz atın günde bir adamı öldürdüğünü söyler. Hunharşah ve vezir Huşkeldi'ye, tam arayana soran olduğunu, Gırat'ı sakinleştirirse ne isterse vereceğini, atın kendilerine alıştırılmasını istediğini söyler.

Göroğlu bu sözlere inanmamış gibi yaparak; başka bir atı Gırkök zannettiklerini, yoksa onu kimsenin zapt edemeyeceğini söyler. Huşkeldi, Gırat'ın kanatları olduğu için kaçamazsa da uçacağını söyler. Bunun üzerine Hunharşah ve vezir Danişmend Kel Gırkök'ü Huşkeldi'ye göstermek için tavlaya yönelirler. Huşkeldi o zaman, Gırkök'e söylenen bir şiir olduğunu, o şiiri duyunca Gırkök'ün kişnediğini söyler. Huşkeldi ve Danişment Kel Huşkeldi'den bu şiirini okumasını ister. Huşkeldi, Gırkök'ün yanına bir haneye götürülür.

Bakar ki ata uzaktan sırığın ucuna bağlanmış tutam tutam yoncalar uzatılıp, yemi ve suyu da tavandan açılan bir delikte verirler. Zincire vurulan Gırat'ın bedeni görülmeyecek hale gelmiştir. Bu nedenle Gırkök, gözünden tane tane yaşları döker. Buraya kadar, Huşkeldi (Göroğlu) gösterdiği çabalarla ilk hedefine ulaşmıştır. Göroğlu, erenlerden istediği Gırat'ına; vefakârım, cancağazım, evvel ahir muradım, evladım, kanadım, devletim, dilediğim evladım, vilayetim ağlar mısın, yolumu bekler misin diye sorar. Onu sağ salim gördüğü için sevindiğini söyler.

Canavar gibi olan Gırkök sahibini gördüğünde dört ayağını yere direyip, gürül gürül sesiyle kişner. Bu sese yedi gök, tüm zemin ve şehir tir tir titrer. Yaşlı Huşkeldi'nin marifetini gören Hunharşah ve vezir onu takdir ve tebrik ederler. Bunun üzerine Huşkeldi Gırkök'ün tüm zincirlerini açar. Gırkök'ün kaldığı haneyi temizler. Huşkeldi bir de padişahın gönlünü hoş tutmak için, Göroğlu ve kendisini daima övdüklerini fakat gördüğü kadarıyla kendisinin Göroğlu'dan daha üstün olduğunu söyler. Baş düşmanına önce Göroğlu'nı görüp, sonra kendi yanına gelmiş bir yaşlının, böyle bir yorumda bulunması Hunharşah'ı hoşnut eder. Onun sadece bir atı olduğunu, onun da şimdi Hunharşah da olduğunu söyler.

Maharetin Göroğlu'nda değil, Gırat'ta olduğunu bildirip Hunharşah'ın gönlünü hoş eder. Bu sözlerin üzerine mest olan Hunharşah, Huşkeldi'ye Gırat'ı uysallaştırmasını, dört-beş seyise de atın alışması gerektiğini söyler. Yine bu atla uğraşmak zorunda kaldım, diye söylenen Huşkeldi, atın şahın söylediği kıvama gelmesi için daha çok zamana ihtiyacı olduğunu bildirir. Hunharşah'ın ata diye Huşkeldiye'ye itibar etmesine karşılık, Huşkeldi kılığındaki Göroğlu ata yirmi gün bakacağını bunun için de yirmi batman arpa, her sabah semiz dört yaşında kesilmiş koyun, büyük bir kazan çorba ve yirmi yün döşek ister. Huşkeldi'nin bu istekleri yerine getirilir. Böylece Gırat'ın gücü kuvveti yerine gelir.

Bir gün Göroğlu, Gırat'a bakıp, evladının olmadığından, azizler muradını iste dediğinde kendisinin, at dilediğini, atını yücelttiğini, oğlu veya kızı olduğunda kendisinin dünyada hiç arzusu kalmayacağını, bahtı kara olduğunu, ölünce nam ve nişanının olmayacağını, evladı olmayınca tüm varının boş olduğunu, mallarına sahip çıkacak bir evladının olmadığını, mallarının mirasçılara kalacağını, oğullunun çırağı, kızı olanın tırnağı olduğunu, evlatsızın ise ziyanda olduğunu söyleyip üzülür. Göroğlu bu düşüncelerle sabahı eder. Tan vakti, çorbasını içtikten sonra atına binip Hunharşah'ın yanına gider. Onu Gırat'ın üstünde gören ahali Gırat'ı ehlileştirdiği için ona hayranlıkla bakarlar.

Gırat'ı bu halde gören Hunharşah'ın da keyfi yerine gelir. Buraya kadar Huşkeldi, düşmanının yanında kendisine saygı gösterilerek, güvenlik sorunu duymadan Gırkök'ün yanında kalabilmeyi garantilemiştir. Ayrıca istediği yiyecekler olan; yirmi batman arpa, her sabah semiz dört yaşında kesilmiş koyun, büyük bir kazan çorba ve yirmi yün döşek gibi istekler de hem Huşkeldi'nin hem de Gırkök'ün kuvvetini yerine getirecek, bu şekilde Göroğlu, oğlu Avaz'ı kurtarabilecektir. Düşman elinde gerçekleştirmesi gereken bir amacı kalan Göroğlu, şimdi onun için mücadele eder.

Bir yandan da Göroğlu'nı Hunharşah'a kötüleyerek Hunharşah'ın güven ve sevgisini kazanmaya çalışır. Huşkeldi'nin bu sözlerine kayıtsız kalmayan Hunharşah, Huşkeldi'ye yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak istediği yerden mekan verip, istediği iki hatunu da kendisine vermek istediğini söyler. Fakat aklı fikri oğlunda olan Huşkeldi, bu teklife cevap dahi vermeden, Gırat'ın henüz doymadığını, onun tok iken daha kuvvetli ve gösterişli olacağını, şimdi yem olarak sadece arpa verildiğini fakat Göroğlu'nın

Gırat'a kuru üzüm de verdiğini, onun dört ayaklılar arasında emsalsiz olduğunu, Gırat'ın birçok hünerinin, oyununun olduğunu söyler. Huşkeldi Hunharşah'a şimdi Gırat'la Göroğlı'nın karşısına geçmeyi, nasıl at bakılırmış Göroğlı'na göstermek istediğini belirtir. Göroğlı'ndan öcünü almış olacağını söyleyen Huşkeldi'nin sözleri Hunharşah'ın hoşuna gider. Bu sözler Hunharşah'ın hoşuna gittikçe, Huşkeldi söylemeye devam eder. Gırat'ın Hunharşah'a yakışacağını, Göroğlı'nın padişah olamayacağını, kendisinin sadece Gırat ile güçlü olduğunu, atı ile nam saldıgını söyleyeceğini bildirdikçe, bu sözler şahın keyfini yerine getirir. Huşkeldi Gırat'ın daha çok lafı olduğunu söyleyince, şah o sözlerin ne olduğunu sorar. Huşkeldi de Göroğlı'nın; mecliste bir gün otururken erenlerin geldiğini, o erenleri kendisi nasıl gördüyse atının da gördüğünü, atın koşumlarını onların verdiğini, kalkan, mızrak, kılıç, zırhın da onlar tarafından verildiğini, yanında ne konuşulsa Gırat'ın o sözleri anladığını, şimdi de koşumları olmadığı için Gırkök'ün keyifsiz olduğunu söyler.

Hunharşah koşumların yanlarında olduğunu haber verir. Koşumlar Gırat'a yerleştirildikten sonra o gün Huşkeldi gidip, ertesi gün tekrar Hunharşah'ın yanına gelir. Gecedan beri Gırat'ın iki tane kılıcı olduğunu ve onları istediğini söyler. O kılıç olmazsa, yem yemediğini de ilave eder. Olanlardan habersiz Hunharşah, kılıcının da yanlarında olduğunu söyleyip, kılıcı Gırat'ın eyerinin kaşına bağlatır. Gırat'ı tamamen kuşatan Huşkeldi, şimdi oğlu Avazhan'ı kurtarmanın çarelerini arar. Dualar eder. Gecenin ertesinde sabah vakti Hunharşah, Huşkeldi'nin yanına gelip atın huysuzluk yapıp yapmadığını sorar. Huşkeldi ise Gırat'ın uysallaştığını, kendisinin de halka haber salıp, geniş bir alanda bir gösteri yapmak istediğini, Gırkök'ü on sekiz kalıp kerpice çıkarmak istediğini, gönlü olursa Gırat'ın bu gösteriyi yapacağını, insanların da böylece gösteriyi hayran kalacağını söyler.

Huşkeldi'nin bu sözü Hunharşah'ın hoşuna gider. Huşkeldi'nin bu isteği kabul edilir. Şahın oluru üzerine Göroğlı, yirmi bin adamın sığacağı bir mekan hazırlar. Halka da Gırat'ın on sekiz kat pişmiş kerpice çıkıp, gösteri yapacağı haberini yayar. Öyle ki memlekette gösteri olacağını duymayan kalmaz. Göroğlı'da nasıl edip Avazhan'ı kurtaracağını düşünür. O esnada da çok sevdiği Gırat'ıyla da konuşur. Onu öven sözler söyler. Gırat'a; ona binen yiğidin savaşa gireceğini, yoldaşlarına evliya kadar himaye verdiğini, on dört defa Bektaş'a uğradığını, onun Gırat'a kırk bin altın verdiğini, *deh* dendiğinde kuş gibi yol aldığını, savaş günü kaplan gibi olduğunu, Baba Kamber'in

şerbet ile su verdiğini, azizlerin sohbetinde bulunduğunu söyler. Muratbahş dağında tüm peygamberlerin ortalarına alıp dua ettiğini, uçan kuştan hisse aldığını, kendisinin dileği, maksadı olduğunu, er kişilerden teveccüh aldığını, Kara Dev'in canını aldığını, Hayrabad'da nice kervanları basıp, birçok malı ganimet ettiğini söyleyip, Gırat'ın kıymetini kendisine bildirir. Gösteri gününde Huşkeldi, Hunharşah'a son hamlesini yapmak için hazırlanır. Tüm halk toplanır.

Şah, ağa, paşalar yüksek yerlere, halk ise alçak yerlere oturup gösteriyi izlemeye koyulurlar. Fakat Gırkök istenileni yapmaz ve huysuzlanmaya başlar. Hunharşah, Gırat ne istiyorsa yapılmasını emir verir. Huşkeldi, bir heybe değerli taş, altın ve gümüşün Gırat'ın üzerine atılmasını söyler. Derhal Huşkeldi'nin bu isteği yerine getirilir. Fakat Gırat yine oynamaz. Şimdi neden oynamadığını soran Şah'a Huşkeldi; Gırat'ın Avazhan'a meftun olduğunu, o üzerindeyken havaya sıçrayıp, kuşlara dahi erişebileceğini söyler. Avazhan'a benzer birisi ellerinde varsa Gırat'ın oynayabileceğini izah eder.

Huşkeldi'nin bu isteği de yerine getirilir. Avazhan, zindandan beş yüz cellatla çıkarılır. Avaz meydana getirildiğinde, Huşkeldi'ye bakar bakmaz onun babası Göroğlı olduğunu anlar ve gözlerinden yaşlar süzülür. Avazhan'ın durumunu anlayan Huşkeldi ona sinirle bakıp, kimselere durumu bildirmemesi için onu ikaz eder. Göroğlı'nın her istediği tam olduktan sonra, atına biner. Adamlara saldırmaya başlar. Neden böyle yaptığını soran Hunharşah'a Huşkeldi, kirişe çıktığında üzerindeki çocuğun düşeceğini bildiği için Gırat'ın adamlara saldırdığını açıklar. Bu durumu duyan oradaki adamlar, Huşkeldi'ye güzel bir kuşak verirler. Huşkeldi oğlu Avazhan'ı sıkıca Gırat'a bağlar. Böylece Gırat, Huşkeldi'nin de söylediği güzel sözlerle, oynamaya hazır hale gelir.

Huşkeldi Gırat'a; aslı Türkmen yoldaşı, atların sultanı, Göroğlı'nın canı, sarhoşken yıkılmamış, tokluk edip tıkanmamış, yelesi toza batmamış, ünü Dağıstan'a varmış, uç deyince kuşu geçmiş, darbesi ile hasmını ağlatmış, aslı Çambil olan, akli zeki, kendi güzel, güzel kızlardan üstün, oyna Göroğlı'nın atı, aslı Türkmen yoldaşı deyip Gırat'ın oynamasını ister. Huşkeldi bu hamlesiyle de Avazhan'a ulaşmış olur. Gırat'ını altına, oğlu Avazhan'ı da ardına alan Göroğlı'nın artık hiçbir şeyden korkusu kalmaz.

Yelesini savurup, kuş gibi uçup, ırmak gibi coşup, adamların aklı şaşıp, delikanlı gibi koşup, pehlivan gibi, aslan gibi olup, görenleri hayrete düşürür. Geyik gibi zıplar, keklik olup şeker, teke olup beler, köpek gibi havlar, koç olup tos vurur. Maymun gibi oynar. Suna olup süzülür. Öküz gibi, çember boynuzlu olur. Kuş gibi kanat açar. Bu hareketlerinden dolayı Gırat'tan tüm hayvanlar çekinir. Gırat'ın maharetini izleyebilmek için, seyirciler birbirlerini ezerler. Huşkeldi bu durumdan memnun kalır. Gırat bu hareketlerle önüne gelen herkesi ezer geçer.

Yüksek yerlerden Gırat'ı izleyenler aşağıda kalan insanların kanlarının aktığını görürler. Göroğlı kılıcını kınından çıkarır. Hunhar elinin halkını kıyıma başlar. Önce ne olduğunu anlamayan ahali, sonrasında saldırıyla karşı karşıya kaldıklarını anlayıp Göroğlı ve Gırat'ın etrafını sararlar. Göroğlı'nın evladı Avazhan, yığılmış insanları görüp oradan kaçmak ister. Düşman kanının dökmekle bitmeyeceğini dile getirir. Babası ise ona; düşmanların gücünün yetmeyeceğini, kılıcıyla hazır bir şekilde beklemesini tembihler.

Güçlerine hiç kimsenin denk olamayacağını söyler. Huşkeldi adlı Göroğlı, Gırkök'ün sağrısına vurur. Çambil'in pehlivanını tanıması için Hunharşah'ı meydana davet eder. O andan itibaren herkes, Huşkeldi'nin belasından korkar. Avazhan'ı ellerinden kaçırmamak için; vuruş, bağırış, mücadele başlar. Makam sahipleri artık Gırat'ın üzerindeki adamın Göroğlı olduğuna kanaat getirirler. Herkes ne bulduysa, tüfek, kılıç, çifte, mızrak, yay, ok, balta alıp ortalarına aldıkları Göroğlı'na karşı mücadele etmeye başlarlar. Bu mücadele içinde Göroğlı, Gırkök'e bir kamçı vurur. Havalanan Gırkök'le Göroğlı, kendisini Hunharşah'ın yanında bulur.

Göroğlı o vakit Hunharşah'a; vilayetine yalnız geldiğini, yara salıp devletine kasteden düşmanın kendisi olduğunu, er kişinin meydanda belli olduğunu, bu meydanların merdi olduğunu, hile ile atını aldığını, askerini, serdarını, toplamasını hepsini kıracağını söyleyip meydan okur. Bela dağından aşan, Kara Dev'in kanını döken, Tohtamış'ı kör eden, Köyikaf Dev'i hor eden, gariplerin zorunu kolay eden, kendisine meydan okuyan aslanın kendisi olduğunu söyler. Bu sözlere karşılık Hunharşah da kılıcını kınından çıkarır. Atını Göroğlı'nın üzerine sürer. Vuruşma başlar. Vuruşmanın şiddetini gören insanları titreme alır. Göroğlı, Gırkök'ü hızlandırır. Gırkök kuş gibi uçar. Ahaliyi kırıp geçirir.

İnsanlar Göroğlu'yı gördüklerinde kaçacak yer ararlar. Göroğlu düşmandan öcünü alır. Meydan kan, duman, ceset ile viran olur. Mertçe bir savaş olur. Çambil'in yiğidi Göroğlu, erliğin nasıl olduğunu kılıcından uzak kalıp yaşayabilenlere gösterir. Altında atını oynatan, elinde kılıcını söyleten, düşmanları ağlatan Göroğlu benim diyen yiğitleri yere serer. Safları bozup, başları koparıp, kırıgın edip, bozgun çıkarıp, düşman leşini kilim gibi yere döşer. Tek başına bir memlekete kafa tutan Göroğlu'nın savaşı büyük söz olur.

Göroğlu'nın mücadelesine ve savaşına Hunharşah aferin deyip, razı olduğunu bildirir. Göroğlu, Gırat'la bir hamlede Hunharşah'ın kalesinden aşar. Bunu gören halkın aklı şaşar. Göroğlu halk tarafından takdir edilir. Muradına eren Göroğlu, Çambil'e vardığında toy yapar. Beylik verip memlekete; öldüğünde yerine kalacak, varisi olacak, kendisinden ne kalırsa alacak kişinin Avazhan olduğunu bildirir. Toya gidenler bu duruma rıza verirler. Huşkeldi Destanı'nda asıl kahraman Huşkeldi, erenlerden dilediği Gırat'ı ve Vayangan'dan getirdiği Hasanhan, Hunhar adlı yerden getirdiği Avazhan oğullarıyla Çambil'de yaşamaktadır.

Bir gün Göroğlu'nın (Huşkeldi) dayısı Ahmet Serdar'ın Avazhan ve Hasanhan'ın sırtlarında bir odun dahi taşımadan, beylik hakkına sahip olduklarını söyler. Bu sözü duyan Avazhan, gazaya gidip hünerini sergilemek ister. Göroğlu'nın da Huşkeldi adını almasına asıl sebep budur. Göroğlu'na Avazhan gazaya çıkmak istediğini ve bunun için kendisinden Gırat'ı da almak istediğini söyler. Göroğlu oğluna; henüz yaşının genç olduğunu söyler. Göroğlu ne Avazhan'ın gazaya çıkmasını ister ne de Gırat'ın Avazhan'la gitmesine razı olur.

Kararından dönmeyen Avazhan'a Göroğlu izin vermek zorunda kalır. Onun korkusu Hunhar elinden getirip evlat edindiği Avaz'ın, tekrar Hunhar memleketine gitmesidir. Göroğlu uzun süre, gözü yollarda oğlunu bekler. Fakat Avazhan'ın düşman elinde esir olmasıyla Göroğlu, erenlerin kendisine verdiği ak tüyü yüzüne sürüp, yaşlı kılığına girip yola düşer. Hunharşah'ın eline geldiğinde Göroğlu'nın mücadelesi başalar. Hunharşah'a çok yakın olabilmeyi başaran Göroğlu, türlü oyunlarla hem Avazhan'ı hem de Gırat'ı düşman elinden kurtarır. Kendisini Huşkeldi diye tanıtan Göroğlu, gerçek kimliği ortaya çıkınca Hunharşah'la mertçe savaş yapmayı da ihmal etmez.

Çambil yurduna dönen Göroğlu; toy yapıp, kendisinden kalan mallara varis olacak kişinin Avazhan olduğunu bildirir. Göroğlu destanda; oğlunun gönlünü kırmak istemeyen, bunun için çaba sarf eden bir yiğit olarak yer alır.

1.1.5. Belagerdan Destanı'nda Asıl Kahraman

Özbek destanları çalışmasının dördüncü kitabı olan Huşkeldi ve Belagerdan Destanı'nın asıl kahramanı Avazhan, diğer adıyla Belagerdan'dır. Belagerdan, Çambil'de yaşayan, Göroğlu'nın Gürcistan'dan getirip kendisine evlat edindiği çocuğudur. Avazhan'ın Belagerdan ismini alması şu şekilde gerçekleşmiştir. Göroğlu'nın evlat edindiği bir diğer kişi Hasanhan'dır. Hasanhan Erzurum ilinden Dallıay adlı kızı Çambil'e getirir. Fakat Göroğlu Hasanhan'la Dallı'nın düğünlerini bir ay boyunca yapmaz. Göroğlu'nın hanımları Yunus ve Miskal Peri, Göroğlu'nın Dallı'yle evlenmek istediğini zannederler. Kendilerinin Göroğlu'ndan çocukları olmayan periler, Dallı'nın Göroğlu'na çocuk verme ihtimaliyle Çambil elinde duramazlar.

Göroğlu'nın seyisi Gacdumhan'ı kendisini güzel perilerle evlendirme vaadiyle kandırıp, Gırat'la birlikte kaçarlar. Bunların kaçtıklarını gören Avazhan, babası Göroğlu'nın da izniyle annelerini ve Gırat'ı almak için yola düşer. Bir müddet yolculuk yaptıktan sonra Bela Dağ'ında, Bela Avazhan'ın karşısına çıkıp kendisini yiyeceğini söyler. Atı ve silahı olmayan Avazhan, kaybedeceği bir şeyin olmadığını düşünür. Çambil'de öğrendiği korkutmalardan birisini Bela'ya söyler. Bela onu tehdit eder. Avazhan da adının Belagerdan olduğunu söyleyip, Bela'dan daha baskın çıkıp onu yiyeceğini söyler. Bela, Avaz'ın bu sözlerine kanar. Fakat emin olmak için, Belagerdanlığını gösterip önce taşı sıkmasını, sonra da kendisine bitini göstermesini ister.

Avazhan; Bela'nın bu isteğine karşılık önce yolda bulduğu bir yumurtayı kaşla göz arasında iki taşın arasına sıkıştırıp kırar. Daha sonra da yolda gelirken gördüğü iki aç kaplumbağayı koynundan çıkarıp, Bela'ya gösterir. Böylelikle Bela, karşısında Belagerdan olduğunu düşünüp, Avazhan'a ne isterse yapacağını söyler. Belagerdan, Bela'ya yaman bakışıyla bir defa bakar. Bela'nın dizinde derman kalmaz. Yüzünü yere verip yatar. Belagerdan'a nereye isterse kendisini oraya götüreceğini söyler. Arayana soran Bela, Avazhan'dan Erem bağına ne kadar zamanda kendisini götürebileceğini sorar.

Bela, Belagerdan'a; Bela Dağı'yla Erem bağının arasının dört yüz altmış yıllık mesafede olduğunu, fakat kendisinin bir Fatiha okunasıya kadar Belagerdan'ı oraya ulaştırabileceğini söyler. O zaman Belagerdan Bela'ya bu yolu gidebileceğini söyler. En iyisinin sabahki avını elinden kaçırmadan yemek olduğunu belirtir. Bela'nın bir yanından ısırır. O zaman Bela Avazhan'a, kendisi ihlası okuyasıya kadar, Erem'e yetiştirebileceğini söyler. Bu sözlerin üzerine Belagerdan Bela'ya; kendisini bir nefeste yiyebileceğini fakat Allah'ı şefaatçi gösterdiği için kendisi Kulhüvallahüehad'ı okuyasıya kadar, Erem'e gitmelerine izin verdiğini söyler.

Eğer Bela'nın söyledikleri yalansa, onu üzerine binmişken kendisini yiyeceğini bildirir. Bela, Avazhan'ın bu sözlerinden korkup, dağlardan taşlardan hızlıca geçer. Önceleri az çok yeryüzünü gören Belagerdan, Bela yükseldikçe yeri göremez olur. Bu durumda Bela, Belagerdan'a; âlemlerin ayaklarının altında olduğunu gözlerini açıp aşağıya bakmasını, on sekiz bin iklimin görüldüğünü söyler. Belagerdan gözünü açtığında, hiçbir şey göremez. Bir nefeslik zamanda doksan dağ aşan Bela bir tepede durur. Belagerdan'ın insanoğlu olduğundan şüphelenen Bela kendisini yıldızların altından geçirdiğini, yeryüzünde ne gördüğünü sorar. Belagerdan ise bu soruya karanlık bir yerden, bir de su basmış başka bir yerden geçtiklerini söyler. Bu yerlerin de gözünü bir defa açtığından neresi olduğunu bilemediğini bildirir.

Bu sözlerin üstüne Bela, Belagerdan'a duruşunun boş olduğunu, kendisinin diğer iki Belagerdan'la yeryüzüne inerken, zindan gibi karanlık olan Koyitir Dağı'nı neden görmediğini sorar. Belagerdan'da bu sözlere yanındaki iki Belagerdan'la yeryüzüne inerken yerin görüntüsünün yaman olacağı için, hepsinin gözlerini kapadığını, bu nedenle yeri göremediğini söyler. Belagerdan, Bela'nın niyetini anlar ve kendisini yiyeceğini söyleyip bir yanından ısırır. Bela, canı tehlikeye girince, ona şaka yaptığını söyler.

Üzerine binmesini istediğini, Erem bağına gideceklerini söyler. Böylece Bela, yine gökyüzüne yükselir. Nice memleketler geçtikten sonra, Erem bağı görünür. Bela dört farklı yolun olduğu ayırmda, yere iner. Bela, Avazhan'a bir bir; Erem'e, Köyikaf'a, Bela'nın köyüne ve büyük köye giden yolları gösterir. Bela, Belagerdan'a; kendisini köylerine götürürse Belagerdan'ın oradaki halkın çoğunu yiyeceğini, kalanların da kendisine kin duyacağını söyler. Bu nedenle kendisinin gitmesini doğru bulmaz.

Köylerinin yolunu Belagerdan'a göstermiş olan Bela, bu sözleri söyleyip kaçmaya yeltenir. Belagerdan tekrar Bela'yı yiyeceğini söylese de Bela'nın kendisinden bir tüy koparıp vermesiyle, onu serbest bırakır. Buraya kadar yaşanan gelişmeler, destanın asıl kahramanı Belagerdan'ın; iyi bir evlat olduğunu gösterir. Çünkü Göroğlu'nın hanımları; Yunus ve Miskal Peri, Gırat'ı da alıp kaçtıklarında, Göroğlu'nın adamlarından bazıları düşman baskınına uğrayabileceklerini bahane edip, Çambil'den kaçarlar. Bir an Avazhan'ın gönlüne de doğduğu yer olan Gürcistan'a kaçmak gelir. Fakat babası Göroğlu zor durumdayken, kaçmayı kendisine yediremez. Bu durumun bir başka örneği de Avazhan yani Belagerdan'ın babası Göroğlu'nın, durumuna üzüлp anneleri ve Gırat'ı getirmek için babasından izin istemesidir. Belagerdan babasına;

“Baba, varıp geleyim Erem yurduna,

Eğer getirirsem Gırkök atını,

Abat etsem yine Çambil yurdunu,

Alıp getirsem iki peri hanımını,

Baba, gider oldum Erem yurduna

Bu hizmete gönder Avaz kuzunu.

Canım baba, her ne olursam olayım,

Ecel yetse, bu yollarda öleyim,

Buradan varıp Gırat'ını alayım,

Ne olacaksa, yolda koyma, varayım.

Varmazsam olmaz sabrım, kararım,

Düşünsem kendimde değil ihtiyarım,

Aklıma düşer bindiğim küheylanım,

Gözüme görünmez Çambil şehrim.

Bu gamla nasıl rahat oluruz, Gönlümden gitmez bu işin dağı...’’ (Öztürk: 2011, 325-329) vb. sözler söyler. Yani Belagerdan babası Göroğlu’nın derdi ile dertlenir. Onun sorununu çözmek için, -babası başta izin vermese de- ona yardım etmek için ısrar eder. Belagerdan, cesaretlidir. Bela’yla karşılaştığında ona meydan okur. Erem bağına kendisini getirir. Bela’ya bu hizmetleri de zekası sayesinde yaptırır. Belagerdan, Erem bağına geldiğinde, inleyen bir adamın sesini duyar. O adam, seyis Gacdumhan’dır. Gözleri oyulmuş bir halde, harabe bir yere atılmış olan seyis, Yunus ve Miskal Peri’nin yaptıklarına pişman olmalarıyla vicdanlarını rahatlatmak için seçtikleri kurban olmuştur. Çünkü kendileri Gacdumhan’a, Erem bağına gitmeyi teklif ettiklerinde, yıllarca Göroğlu’nın ekmeğini yemiş olan seyis, bu teklifi reddetmeden kabul etmiş, perileri caydırmaya çalışmamıştır.

Gacdumhan, yanına Avazhan’ın geldiğini anladıktan sonra, ona kendisini Çambil’e götürmesini ister. Fakat Avazhan seyisi, yalvarmasına rağmen affetmez. Daha kötü olmasını dileyip, oradan ayrılır. Karşısına bir kule çıkar. Kulenin içine girdiğinde; çenesinin eti kalmayan, kel başı yağır olan, nursuz bir ihtiyar kadının durduğunu görür. İhtiyar Avaz’ı görüp, yaşını sorar. Avaz, henüz on sekizini yeni bitirmiştir. İhtiyarda gökteki tan yıldızından dört yaş büyüktür. O yaşına rağmen ihtiyar, boynuna eşek yüzü boncuk takmıştır. Gönlü on sekizine varmamıştır. İhtiyar kadın, Avazhan’a hangi memleketteki beyin oğlu olduğunu, cennet gılmanları gibi olduğunu, kendisine doğru söylemesini, nereye gittiğini sorar.

Avazhan bu ihtiyara güvenmeyip, kendisinin Kâbe’ye gittiğini söyler. Fakat ihtiyar, Avazhan’a; Gürcistan şehrinde onun asıl annesi Aygülayım olduğunu, kendisinin ebesi olduğunu, besleyip büyüttüğünü, ünü Çambil’e ulaştığında Göroğlu kendisini hile ile aldığı, kendisiyle birlikte Çambil’e geldiğini söyler. Çambil’e gelip misafir olduğunda, Yunus ile Miskal kendisini beslediğinde, Gırkök’e bindiğinde, İsfahan’a at oynatıp vardığında, Elmas pehlivan kendisini yayıyla vurduğu zaman, Aşurbek memleketinde hapis olduğunda zindanda beraber yattığı ninesi olduğunu bildirir. Oradan kurtulduğunda, tekrar Çambil’e vardığında, hâlâ İntizar’la oyun oynadığında, düşmanlarla savaştığında yardım eden, Gırat’a kanat olan, her gazada kendisine yoldaş olan nenenin kendisi olduğunu söyler. İhtiyarın bu sözlerini duyunca,

Avazhan'ın canı sıkılır. Doğruyu söylemekten başka çaresi olmayan Avazhan ihtiyara, kendisini başka birisiyle karıştırdığını meğer babasının koca anasının kendisi olduğunu, bu durumu şimdi hatırladığını söyler. Babası Göroğlu'nın büyük kızıl kuleli kapısı kibleye bakan yerde ninesinin olduğunu söylediğini bildirir. Gırat'la annesini aradığını söyler. İhtiyar kadın Avazhan'a; kulesinin altından tünel kazıp, Yunus Peri'nin hizmetindeki kızların her Cuma yıkandıkları cam havuza ulaşabileceğini söyler. O havuza baltayla vurduğunda, kapak gibi bir yerin açılacağını, havuzdan çıkan sularla beraber Akkız Peri'nin de o suyla beraber Avazhan'ın önüne geleceğini söyler.

Akkız, Avazhan'a yardım edecek kişidir. İhtiyar kadın Avaz'ı kulesine davet eder. Beraber kuleye girerler. Avaz, ihtiyar kadının kırk kulplu kazanın kulpunu burmasıyla, çeşitli hayvanların kazana girdiğini görür. O zaman ihtiyarın zararlı birisi olduğuna kanaat getirir. Avaz kazanın yanında durunca, ihtiyar kadın, aklından Avaz'ı kazanda kaynatıp yemeyi geçirir. Bu nedenle Avazhan'a oyun oynamayı teklif eder. Avazhan'ın kazanın başına çıkıp, oynamasını ister. Avazhan ihtiyarın niyetini anlayıp, oyunun üstadının kendisi olduğunu söyleyip, oyunu önce kendisinin göstermesini ister.

İhtiyar kadın türlü işvelerle oynamaya başlar. Avaz elindeki sopasıyla, kadını kazana düşürüp öldürür. Bu olayda asıl kahraman Belagerdan'ın, sezgilerinin güçlü olduğunu anlayabiliriz. Belagerdan önce ihtiyar kadına kimliğini açıklamamış, sonrasında ise onun kendisini öldürmek istediğini anlayıp, ihtiyar kadından önce davranmıştır. Belagerdan, Yunus Peri'ye ulaşmak için yaşlı kadının söylediklerini yapmaktan başka çare bulamaz. Çünkü atı, silahı, kendisini savunacak hiçbir nesnesi bulunmamaktadır. Destanda kahraman Belagerdan'ın davranışlarının, içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde değiştiğini görüyoruz.

O; atı, silah olmadığı zaman kendisini her türlü düşmanla savaşır bahadırılık ederim diyerek, dışarı çıkmaz. Gücünün, durumunun her daim farkındadır. Bu düşüncelerle Belagerdan, kulenin altından tünel kazmaya başlar. Kaç gün kazdığını, nereye ulaştığını bilemeden kazar. Sonunda cam havuza ulaşır. Havuzdan sesler geldiğinde de elindeki baltayı havuza vuran Belagerdan, havuzda kapak kadar bir oyuk oluşturur. O oyuktan, ihtiyar kadının Belagerdan'a yardım edeceğini haber verdiği Akkız'da suyla beraber çıkar. Akkız, Belagerdan'a nereden geldiği, ne için geldiğini sorar. Ona; güzelliğine âşık olduğunu söyler.

Belagerdan, ne için Erem bağına geldiğini sorar. Akkız'ın kötü birisi olmadığını düşünüp doğrudan söyler. Akkız'dan yardım ister. Akkız ise Belagerdan'ı sıkıntısından kurtaracağını söyler. Tünelden çıkıp, Yunus Peri'nin yanına gider. Diğer peri kızlar, Akkız'ı gördüklerine hem şaşırır, hem de sevinirler. Ona diğer dünyadan ne gördüğünü sorarlar. Akkız da Nesimi'yi kesip yüzdüklerini, postuna saman doldurduklarını, Mansur'un asıldığı darağacını, vefasız dünyayı, Göroğlu'nın görenlerin güzelliğine kurban olduğu, yaşı yirmiye varan, genç civan, yiğit duruşlu oğlu Avazhan'ı gördüğünü anlatır.

Yunus Peri, Akkız'ın anlattıklarına, Avazhan ile ilgili söylediği sözün haricinde, diğer söylediklerinin doğru olduğunu söyler. Akkız'da sözlerinin doğruluğunu ispatlamak için Avazhan'ı kolundan tutup, Yunus Peri'nin karşısına getirir. Yunus Peri Avazhan/Belagerdan'ı derhal zindana attırır. Bu durumda kahraman, geldiğine bin pişman olur. Peri soyundan, insana dost olmayacağını anlar. Yunus Peri'nin bu davranışı üzerine Akkız, Avazhan'ın türlü sıkıntılar çekip yanına geldiğini, kendisinin ise anlayıp dinlemeden onu zindana attırdığını söyleyip, Ağa Yunus'a kızar.

Yunus Peri yaptıklarına pişman olup, Avazhan'ı zindandan çıkarır. Fakat Avazhan, annesi Yunus Peri'ye çok kızgındır. Yunus Peri, Avazhan'ın bu kızgınlığına hak verir. Ona, Gırat'ını teslim eder. Avazhan da Yunus Peri'ye babası Göroğlu'nın öldüğünü, Çambil yurdunun viran olduğunu, Fatiha okumaları için onları babasının cenazesine davet etmeye geldiğini söyler. Bu habere üzülen Yunus Peri, Göroğlu'nın kıymetini bilemediklerini, en azından ölüsüne sahip çıkmaları gerektiğini söyler. Yunus Peri, Avazhan'a cenazeye kalabalık gideceklerini bu nedenle, kırk memlekette kırk peri dostuna haber vereceğini söyler.

Avazhan'a da Zenger ilinden Arzıgül'ü alıp getirmesini söyler. Nasıl gideceğini, ne yapacağını bilmeyen Avazhan, annesinden kendisini yola göndermesini ister. Yunus Peri de Avazhan'a üç güne tekrar Erem bağına gelebileceğini söyleyerek, Avazhan'ı yola gönderir. Gırat'a kamçısını vuran Avazhan, izini tozuna karıştırıp, tepelerde aşar, Gırat'ın ayakları yere bazen basar, bazen basmaz. Gırat atılmış ok gibi, nice derbentleri aşar, ıssız çöllerden geçer. Önüne bir dağ çıkar. Dağın önünden geçecek olur. Fakat Gırat endişelenir. Birden havaya uçar, Avazhan, Gırat'ın eyerinin kayışını tutar. Gırat, dört buçuk kazın kanadı gibi olan kanatlarını açar, bulutlara erişir.

Avazhan'ın geçeceği yolda, Göroğlu'nın yıllar önce Zenger şehrinde tepip kör ettiği, Tohtamış adlı pehlivan vardır. Kör pehlivan yıllar önceki kinini diri tutmuş, Gırat'ın ayak sesinden onu tanıyıp, değneğini at sesinin geldiği yöne doğru fırlatır. Gırat semadan yere inmeye az bir müddet kala, şiddetli bir ses çıkar. Avaz, Gırat'ın üzerinden sesin geldiği yöne doğru bakar. Tam o zaman, Avazhan'ın başından bir nesne vızlayarak geçer. Irmağa düşer. Bu düşen nesne yıllar önce Göroğlu'nın kör ettiği pehlivanın değneğidir. Tehlike geçtikten sonra Gırat, sakince yolunu yürümeye devam eder. Irmağa düşen değneğin sesinin geldiği yöne doğru giden pehlivan suya düşüp ölür. Böylelikle Gırat'ın sayesinde tehlike atlatılmış olur.

Avazhan, Zenger şehrine girer. Karşısına orta yaşta güzel bir kadın çıkar. Kadın, Gırat'ın etrafını dolaştıktan sonra Avazhan'ın nereye gittiğini, kim olduğunu sorar. Atının da Göroğlu'nın atı Gırat olduğunu, kendisini düşman görmemesini söyler. Avazhan kimseyi tanımadığı Zenger yurdunda, kimliğini açıklamanın doğru olmayacağını düşünür. Bu nedenle; adının Sengirhan olduğunu, Sengir şehrinin beyzadesi olduğunu, dağı taşı gezen avcı olduğunu, turna, ördek avladığını, izlerin kendisini buraya getirdiğini söyler. Atını tanıyamayacağını, kendisine erenlerin nazarı değdiğini, şehrin pazarında atını satmayı düşündüğünü bildirir. Bir tümen kişiye yeten Göroğlu'nı ve atını nereden tanıdığını da kadına sorar. Kadın, Avazhan'a; kendisini düşman bilip yalan söylediğini, Göroğlu'nın oğlu, Yunus ile Miskal'in bülbülü Avazhan olduğunu, babasının gençken bu memlekete Gırkök'ü ile beraber geldiğini, günlerce burada devran sürdüğünü, düşmanların başlarını bir bir kestiğini, düşmanların Göroğlu'nın önünden kaçtığını anlatır.

Babasıyla sohbetler ettiğini, Göroğlu'nın buraları gurbet gördüğü için, bir gün Gırat'la beraber Erem bağına gittiğini, orada da duyduğu kadarıyla on devin başını kesip, Erem'i kendine bağladığını söyler. Oradan Miskalay'ı Çambil'e götürdüğünü, devleri zorla çalıştırarak Çambil yurdunu bayındır hale getirdiğini, duyduğunu anlatır. O nedenle kendisinin düşman olmadığını, dost olduğunu söyler. Avaz'ı evine davet eder. Avaz'ın kalbi de kadının iyi birisi olduğuna kanaat getirir. Allah'ın işlerini kolaylaştırdığını düşünen Avazhan, kadının evine gider. Kadın Avazhan'a hizmet eder. Vaktini hoş geçirir. Halini anlatır. Avazhan, o gece annesinin evinde konaklar. Yunus annesinin isteği üzerine geldiğini kadına bildirir. O vakit kadın, Yunus Peri'nin amacının kendisini öldürmek olduğunu anlatır.

Peri cinsinin insan soyuna merhamet etmediğini Avaz’a bildirir. Avaz ertesi gün, Kunduz ve Yulduz şehirlerine gittiğinde oradan bir kalenderi öldürüp aldığı külâhını çıkarır. Bu külâhı giyen kimse, aynaya baktığında en az seksen yaşında görünür. Avaz, bu külâhı giyip aynaya bakar. Beli bükük, bir ihtiyar olup dışarı çıkar. Registan’dan türlü ipekler, sakızlar, macunlar alır. Arzıgül’ün kapısının önüne eşeğiyle birlikte gider. Aldığı ipekleri, paralı parasız iki gün boyunca Arzıgül’ün hizmetkârlarına satar. Bu durumdan rahatsız olan Arzıgül, kapısının önünde duran ihtiyardan işkillenip kızlarına onu dövdürüp, kovdurur. Avazhan misafir olarak kaldığı evdeki annesine, durumunu anlatır. Kadın, Arzıgül’ün kendisini sevdiğini bir de kendisinin konuşmaya gideceğini söyler. Arzıgül, annem geldi deyip, onu köşkünde güzel yerlerde misafir eder. Türlü yiyecekler ikram eder.

Kadın, Arzıgül’e kendisine bir soru sormak için geldiğini söyler. Yıllar önce Göroğlu’nın bu memlekete gelip, devran sürdüğünü söyler. Şimdiye kadar hep Göroğlu’nın yolunu beklediğini, fakat Göroğlu’nın dönmediğini, o gittikten sonra Göroğlu’ndan güzelliği karanlığı aydınlatan bir oğlu olduğunu bildirir. Onu bir kızla evlendirmek istediğini, fakat oğlunun kimseleri almadığını, kendisini (Arzıgül) al dediğinde bu teklife de yanaşmadığını söyler. Arzıgül’ün gözünün gök olduğunu söylediğini fakat oğlunun gönlünün olmadığını, kendisine güzel bir kız almasını istediğini söyler. Bu sözlere Arzıgül çok sinirlenir. Oğlunu görmediğini fakat yer ve gökyüzünde kendisinden daha güzel kimsenin olmadığını, bu kişinin nasıl kendisini reddettiğini söyleyip ona çıkışır. Anne o vakit oğlunun Arzıgül’ü açıktan görüp görmediğine emin olmadığını söyler.

Arzıgül anneye, bu durumun kendisine dokunduğunu o nedenle bu akşam köşküne oğluyla beraber gelmelerini istediğini söyler. Akşam olduğunda, Avazhan güzel kıyafetlerini giyinip, annesiyle beraber Arzıgül’ün köşkünün yolunu tutar. Arzıgül, Avazhan’ı görür görmez ona âşık olur. Nereye derse, kendisiyle oraya geleceğini, ne isterse yapacağını söyler. Avazhan, o akşamın sabahında seher vaktinde, Yunus Peri’nin istediği gibi Arzıgül’ü Erem bağına götürür. Avazhan ve Arzıgül, Erem bağına vardığında akşam vaktidir. Geceyi orada geçirirler. Sabah vakti, kırk farklı memleketten gelen periler, güvercin donuna girerler. Gırat’da dört buçuk kazın kanadı kadar geniş olan kanatlarını çıkarır. Yola çıkarlar. Kısa bir süre sonra Bela Dağı’na varırlar.

Avazhan söylediği yalanların ortaya çıkıp, işlerin karışmaması için Yunus Peri'ye önden gidip misafirlerine oturacakları yerleri hazırlamasının uygun olacağını söyler. Avaz'ın bu teklifini, Yunus Peri kabul eder. Avazhan; Gırat'la tez vakitte Çambil'e ulaşıp, durumu anlatır. Yunus Peri'ye söylediği gibi misafirlere yerlerini hazırlar. Kısa bir süre sonra peri donuna girmiş periler Çambil'e gelirler. Her şeyi tertip eden Avaz, Göroğlı'nın cenazesinin, Tevekkel mağarasında olduğunu söyler. Periler mağaraya girdikten sonra, Avaz mağaranın kapısında durur. Yunus ve Miskal Peri, Göroğlı'na ağlarken Avaz da bir yandan, Tanrı'nın babasına tekrar can vermesi için dua eder.

Göroğlı ayağa kalkar. Avaz dualarının kabul olduğu için sevinir. Periler korkar. Kaçacak yer bulamazlar. Göroğlı hanımları Yunus ve Miskal'in yanlarına sinirli bir şekilde gider. Avaz babasına, onları affetmesini söyler. Göroğlı, Avaz'ın sözü üzerine Yunus ve Miskal Peri'ye zarar vermez. Göroğlı şenlik düzenler. Dallıay'ı oğlu Hasanhan'a, Arzıgül'ü Avazhan'a, hanımlarının yanlarında getirdiği kırk periyi de kırk yiğidine eş eder. Herkes, Avazhan'a duacı olur. Onun gayretiyle gönüller şad, Çambil yurdu abat olur. Muratlar alınır. Böylece herkes maksadına yetişmiş olur.

Destanın asıl kahramanı Avazhan; bozulan düzeni tekrar kuran, sevdiği insanların iyiliği için çabalayan, iyi niyetli, ileri görüşlü, sezgileri kuvvetli, durumun gidişatına göre hareketlerinin seyrini değiştirebilen, cesur, kuvvetli, peri kızlarından aşağı kalmayan bir güzelliğe sahip, görenin hayallerini süsleyen, zeki, yiğit birisidir. Atsız ve silahsız bir şekilde Çambil'den çıkıp babasına iki hanımını, kendisine Arzıgül'ü ve Göroğlı'nın kırk yiğidine peri kızlarını eş olarak almalarını sağlayan kişidir. Destan kahramanı Belagerdan/Avazhan; kahramanın sahip olması gereken tüm özellikleri kendinde toplamıştır. Fiziki güç ve güzellik, zekâ, toplumun yararı için çaba sarf etme, zorlukların üstesinden gelebilme vb. gibi özellikler Belagerdan'da vücut bulmuştur.

1.1.6. Rüstem Han Destanı'nda Asıl Kahraman

Özbek destanları adlı çalışmanın beşincisi, Rüstem Han Destanı'dır. Rüstem Han Destanı'nın kahramanı, destana da ismini veren kişi Rüstem Han'dır. Rüstem Han, Aktaş memleketinde yaşayan, Sultan Han adlı hükümdarın oğludur. Sultan Han; yaşlılık zamanına kadar çocuk sahibi olamamış, yaşlılık zamanında yanındaki ehil kişilere

danışarak yaptığı hayırların hürmetine, bir erkek evlat sahibi olmuştur. Fakat Sultan Han'ın gördüğü rüya, asıl kahramanla babasını destanın sonuna kadar birbirlerinden ayrı kalmasına sebep olmuştur. Sultan Han düşünde, Kurudım memleketine sefere çıkıp on dört yıl sonra dönerse çocuğunu sağ bir şekilde görebileceğini, eğer böyle yapmazsa da oğlunun yaşamayacağını görür. Han bu rüyayı kahramanın annesi Hürayim'e anlatır. Hürayim bu fikri kabul eder.

Sultan Han, Aktaş memleketinin idaresini gebe karısı Hürayim'e devrederek yola çıkar. Hürayim bir müddet sonra doğum yapar. Oğlu olmuştur. Oğlunun adını, kocası Sultan Han'ın söylediği gibi Rüstem Han koyar. Rüstem Han, üç yaşına gelince bir molların yanına verilir. Bu arada Hürayim, Aktaş'ı, Sultan Han'dan daha iyi yönetir. Bayındır hale getirir. Bu durumu Sultan Han'ın büyük ve küçük hanımı çekemezler. Aktaş'taki tüm cadıların başı olan Mamagül'ün yanına gidip, Hürayim'in Sultan Han'ın yokluğunu fırsat bilip her yerde delikanlıları, yiğitleri başına toplayıp, gönlünü eğlendirdiği dedikodusunu yayarlar. Cadıların şahı Mamagül'ün bu işi yapması için de devletin hazinesinden dört çuval altın verirler.

Mamagül, çarşıya gidip, Kayistân şehrinden para kazanmak için gelen mollalara dört yüz akçeyi verip, Hürayim'in sokakta, sarayda delikanlılarla, yiğitlerle Sultan Han'ı aldattığını yazıp mektubu kapatır. Bu mektubu da Sultan Han'a yüzüne kahrolmuş bir ifade takınarak, ağlaya sızlaya verir. Sultan Han, Mamagül cadının verdiği bu mektubu araştırıp soruşturmadan kabul eder. Sultan Han cellatlarına derhal Hürayim'i asmaları için emir verir. Hürayim'in hayatını değiştirecek bu olaylar yaşanırken, o günün gecesinde Hürayim başına gelecekleri rüyasında görmüştür. Gecenin sabahında Hürayim, güvendiği hizmetkârı Hımça'ya düşünüyü anlatır.

Hımça hanımının rüyasını iyiye yormaz. Kısa bir müddet sonra Sultan Han'ın askerleri sarayın kapısına dayanır. Önce Hımça sarayın kapısını askerlere açmaz. Fakat askerler, Hımça'yı Sultan Han geldi diyerek kandırıp kapıyı açtırırlar. Hürayim'i yaka paça asmak için götürürlerken, Hürayim, Hımça'ya bu durumu oğlu Rüstem Han'a haber vermesini ister. Burada Rüstem Han, destana tam anlamıyla dahil olur. Hizmetkâr Hımça, hanımının bu isteğini hemen yerine getirmek için molların yanına koşarak Rüstem Han'ı alması gerektiğini söyler. Fakat molla, Hımça'nın bu isteğine izin vermez. Rüstem Han'a ancak altı ay sonra izin vereceğini söyler.

Bu durumun nedeni, Hürayim'in kendisine yeterince hediye vermemesidir. Mollanın bu isteğini duyan Hımça, hemen hazineye gider. Bir tepsi altın alıp, mollanın karşısına çıkar. Altınları görünce fikri değişen molla, Rüstem Han'ın şimdi Hürayim'in yanına gidebileceğini, kendisinin ona kızacağını düşünmeden gönlü ne zaman isterse tekrar gelebileceğini söyler. Hımça ve Rüstem Han yer altından çıkarlar. Rüstem Han, Hımça'nın haline bakıp annesinin durumunun çok mu kötü olduğunu sorar. Hımça da Rüstem Han'ın bu sorusunun üzerine ona, annesini almaya üç yüz altmış celladın geldiğini, ellerini bağladıklarını, onların elinden zulüm gördüğünü söyler. Hanımının kendisine haber vermesini istediğini, merhametsiz cellatların Mansur'un darağacına asmak için annesini götürdüklerini, onun günahsız olduğunu Rüstem Han'a bildirir.

Bu durumun gerçekleşmesiyle Aktaş şehrinin karıştığını, henüz darağacına varıp varmadıklarından habersiz olduğunu, annesinin feryat figan suçsuz yere merhametsiz cellatlar tarafından götürüldüğünü Rüstem Han'a bildirir. Hımça'nın bu sözlerini duyan Rüstem Han, ona neden daha önce kendisini bu durumdan haberdar etmediğini, cellatların kanlarını akıtacağını, annesinin canına kıymışlarsa onun öcünü alacağını, annesini görmezse derdinin artacağını beyan eder. Hımça'nın gidilen yeri kendisine rehber olup, göstermesini söyler. Annesinin ne yöne doğru götürdüklerini sorar. Hımça, Rüstem Han'a bir at verir. Hımça'nın Rüstem'e verdiği at, Rüstem Han'la aynı gün doğmuştur. At da Rüstem gibi görkemli, güçlü bir at olmuştur. Uçmaya hazırmışçasına gözlerini havaya doğru diken, heyecan içinde olan atın eyerleri çıkarılır, yolculuğa hazırlanır.

Rüstem Han'ın beline kılıcı bağlar, kıyafetlerini giydirir. Rüstem Han'ın doğduğu gün doğan atla beraber yetiştirilemeye başlayan tazılar da onları görünce yerinde duramazlar. Hımça, Hürayim'in götürüldüğü yeri görmüş olan tazıları, serbest bırakır. Böylece tazılar da Rüstem Han'ın yol göstericisi olarak onun önünde koşarlar. Atını uçurumda sakinleştirip, düz yerde hızını artıran, çukurda sıçratan, tozu dumana katan Rüstem Han'ın atı, Burak atı gibi uçar. Rüstem Han gece de yol gider. Atı bu hıza ayak uydurur. Tazılar atın önünde ona yol gösterir. Rüstem annesine ulaşabilmek için, tüm gayretini sarf eder. Dağ bayır aşar. Birçok yoldan geçer. Yol, iz sorabileceği kimseyi bulamaz. Biraz daha ilerleyince bir ordunun Aktaş'a doğru gittiğini görür. Rüstem, Sultan Han'ın hemen dikkatini çeker. Yıllar önce Aktaş da böyle heybetli, güzel giyimli bir yiğit olmadığını düşünüp, karşıdan gelen genç kendisine yaklaşıncı hangi beyin oğlu

olup nereye gittiğini sormaya niyetlenir. Rüstem Han kendisine yaklaşıncı onun atının dizginlerinden tutup; nereli olduğunu, hangi beyin oğlu olduğunu, hangi kıymetli bilgenin oğlu olduğunu sorar. Ona; kaşını yaya, çehresini aya, heybetli duruşunu boz atmacaya, yüreğini kaplana benzettiğini söyler. Şimdiye kadar hiç görmediği oğlunu, yiğitliğin miracı olarak görür. Onun kuvvetini, Rüstem'in kuvvetine benzetir. Rüstem Han'a ısrarla memleketini sorar. Rüstem Han karşısındaki yaşlı adamın atını durdurmasına sinirlenir. Fakat onun yaşına hürmeten, saygısızlık etmek istemediğinden; mekansız olduğunu, başına sıkıntıların geldiğini, soysuz bir babanın oğlu olduğunu, kalender, dilenci olduğunu, acelesi olduğunu, kendini bırakırsa sevineceğini söyler. Rüstem Han'dan bu sözleri duyan Sultan Han; sorusunun cevabını almadan kendisini bırakmayacağını, babasız birinin böyle bir heybete sahip olmayacağını, devlet, taht sahibi birisine benzediğini söyler.

Yaşlı adamın ısrarının devam edeceğini anlayan Rüstem Han; Aktaş'lı olduğunu, annesinin adının Hüreyim, babasının adının ise Sultan Han olduğunu söyler. Daha fazla vakit kaybetmeden Mansur'un asıldığı darağacına varması gerektiğini bildirir. Annesinin suçsuz yere asılacağını, bu emri veren bulursa başını gövdesinden ayıracağını, acımasız cellatlara günlerini göstereceğini söyler. Karşısında duran genç adamın oğlu olduğunu duyan Sultan Han'ın ellerinden atın dizginini kayıverir. Dakikalardır babasının susmasını bekleyen Rüstem Han, hızlıca oradan uzaklaşır. Sultan Han bu olanların üzerine, bir şey söyleyemeden bakakalır.

Sultan Han'ın bu olanlara şahit olan bilge veziri ona; oğlunun gitmesine izin verirse bir daha oğlunun Aktaş şehrine gelmeyeceğini, bu durumda kendisinin kalender olacağını, onu bulamayacağını, onu annesi Hürayim'in yanına göndermemesi gerektiğini, sonra onu döndüremeyeceğini söyler. Vezirinin bu sözleriyle kafası karışan Sultan Han biraz önce yanından ayrılan oğlunu, geri döndürmeyi düşünür. Yanındaki askerlerin kendisini vazgeçirmesi üzerine, Sultan Han bu fikrinden vazgeçer. Kahraman Rüstem Han'da annesinin yanına, darağacına yetişir. Annesinin öldüğünü zanneder. Önüne gelen celladın boynunu, çelik kılıcıyla gövdesinden ayırır. Kaçan cellada yetişir. Önünde duran celladın boynu çoktan gövdesinden gitmiştir. Düşmanların üzerine yıldırım gibi atılan Rüstem Han, kara toprağı kızıl kana boyar. Bahre Dağı'nda yaşayan akbabalar, cellatların leşleriyle ete doyar.

Rüstem Han beş celladı da sağ bırakıp; kimisinin kulağını, kimisinin dilini kesip yaptıklarını anlatmaları için Sultan Han'ın yanına gönderir. Ölülerin arasında dolaşan Rüstem Han, birden annesinin görür. Hüreyim oğluna bakıp; gönlünden tüm sıkıntının gittiğini, zulmün bittiğini, artık rahata erdiğini, kibirli cellatların evlatlarının yetim kaldığını, oğlunu görünce hiç derdinin kalmadığını, oğluna canının kurban olduğunu söyler. Cengâver oğlunun yaptığı işi gören Hürayim'in gönlü, gururlanır. Oğlunu bağrına basar. Annesinin öldüğünü zanneden Rüstem Han'da onun hayatta olduğunu görünce gözlerine inanamaz. Annesinin halini hatırlar. Ona cellatların ne eziyetler ettiğini sorar. Annesinin çektiği sıkıntılardan habersiz olduğunu, kendisinin öldüğünü zannedip gamının arttığını, fakat sonunda maksadına yettiğini söyler.

Aktaş ilinde tekrar dönüp dönmeyeceklerini sorar. Hüreyim, Aktaş yurduna dönmektense, başka bir yurttan garip olmayı, mezarlıkta ölmeyi daha üstün tuttuğunu söyler. Rüstem Han eğer Aktaş'a dönerse, kendisine yapıldığı gibi oğluna da iftira atılacağını bildirir. Başka bir yurt aramaları gerektiğini söyler. Sultan Han'ın yurduna gitmektense, dilenci olup gezmenin daha iyi olacağını söyler. Olanları anlayıp dinleyen Rüstem Han'ın babası hakkındaki duyguları, sevgiden öfkeye dönüşür. Annesine hak verir. Nereye giderse beraberinde geleceğini, ne yapacaklarına annesinin karar vermesini ister. "Şaşırmanın önü yoldur." deyip cellatlardan birisinin atına atlanıp, yola koyulurlar. Nereye gideceklerini bilmeden, insan ayağı değmemiş nice göllerden, çöllerden, derelerden, tepelerden geçerler. Ana oğul konuşur dertleşirler.

Gide gide Kökulu Dağı'na varan Rüstem Han; atını durdurup, uzun süredir yolda olduklarını, annesinin de izni olursa, bu dağda konaklamalarının iyi olacağını söyler. Hüreyim ise bu dağın tehlikeli olduğunu, burada kaplanlar olduğunu, yalnız olduğu için kendine güvenmemesini söyler. Rüstem Han yol boyunca bir tehlikeyle karşılaşmadığını, onun evhamlandığını söyleyip o gece dağın bir kenarında konaklamak için atından iner. Sabah vakti tan attığında, Rüstem Han kalkıp dağın tepesine doğru bakar. Gördüğü şeye şaşırıp kalır. Hem doğuda hem de batıda bir güneş olduğunu görür. Gördüğünü annesi Hürayim'e sormak için onun yanına gider. İkinci gördüğü güneşin, ne olduğunu sorar. Hüreyim; Bahre Dağı'nda devler yaşadığını, bu devlerin Aftabay'a sevdalı olduğunu, duvarı da devlerin altın suyuyla yaldızladığını, güneş doğarken gün ışığının duvara vurduğunu böylece iki tarafında aydınlandığını söyler.

Devler defalarca şahın kızı Aftabay için kavgaya tutuşmuştur. Hüreyim dağın içinde yakut ve altından pencereleri olan, ihtişamlı saraylar olduğunu, sarayların da Aftabay için yapıldıklarını söyler. Ana oğul saraya girip, orada yaşamaya başlarlar. Kırk gün geçer. Hüreyim, Rüstem Han'a tuz ve sabun bulması gerektiğini söyler. Rüstem Han da ileride görünen dağın ardında bir memleket olduğunu, oraya gidip birkaç güne kadar döneceğini söyleyip yola çıkar. Destanın başından, bu olayların yaşandığı zamana kadar geçen sürede asıl kahraman Rüstem Han'ı bulunduğu konumun gereğini; davranışlarıyla, düşünceleriyle yerine getiren, sorumluluklarının bilincinde olan, bir kahraman olarak görüyoruz. Bir müddet sonra Rüstem Han'ın yerine getirmesi gereken sorumluluklar, doğru düşünceyle beraber bunun da ilerisine geçerek, kahramanın fiili olarak mücadele etmesini gerekli kılmıştır. Rüstem Han yine bu sorumluluğunu da layığıyla yerine getirmiştir.

Kahraman'ın davranışlarında göze çarpan bir nokta da büyüklerine saygı göstermesidir. O annesinin hizmetkârı Hımça'a büyük olduğu için, saygısından onun arkasında yürümeyi tercih eder. Yine annesinin sözleriyle Aktaş'a gitmekten vazgeçip, başka bir memlekette yaşamayı tercih etmiştir. O olması gerektiğinden, daha güçlü kuvvetlidir. Sultan Han'ın yanındaki askerler de Rüstem Han'ın kendisini tanıtip, Hürayim'in oğlu olduğunu söylemesine rağmen ona inanmamış, yaşının büyük olduğunu söyleyerek Rüstem Han'ı Hürayim'in âşığı zannetmişlerdir. Bu nedenle üç yüz cellattan beş tanesini –kendisinin nasıl kıyım yaptığını anlatmaları için- sağ bırakıp, diğerlerini kılıçtan geçirmiştir. Rüstem Han, yola çıktıktan sonra bir otağ görür. Otağa yaklaşıp, içine bakar.

Otağın içinde elleri bağlı bir şekilde duran; cemali ay, kaşları yay, güzelliği aydan ziyade bir kız görür. Ona, soracağı sorulara cevap verirse ellerini çözeceğini söyler. Kız, Rüstem Han'a bakıp; şehirlerini buranın sahibi olan ejderhanın ele geçirdiğini, kurban olarak her evden bir kız aldığını, bugün de sıranın kendisine geldiğini, güzelliğine aldanmamasını, kendisinin sebebi olmak istemediğini, buralardan gitmesini, yoksa ölümün kendisine yakın olduğunu söyler. Ejderhanın çok tehlikeli olduğunu, gelirse oraları yakıp yıkacağını, her şeyi içine çekeceğini, yeri yurdu viran edeceğini bildirir. Rüstem Han'ın gitmesi için ona dil döker. Rüstem Han kızın sözlerini işitir. Fakat onu bu halde bırakmaya gönlü razı olmaz. Ona; ölümden kaçmanın mert olmayanlara yakışacağını, vakti geldiğinde kendisinin de öleceğini fakat şu an ejderhadan ve

ölümünden korkmadığını söyler. Rüstem, kıza; ejderhanın nereden geleceğini, onun bir yılan olup olmadığını sorar. Yurdunun ahalisine kıızı bir yılan eline bıraktıkları için kızar. Rüstem elleri bağlı kıza ısrarla ejderhanın nereden geleceğini sorar. Onun başını bedeninden ayırıp, bin parça edeceğini söyler. Kız Rüstem'i ne kadar fikrinden çevirmeye çalışsa da nafiye... Rüstem, kaplanın izinden dönmeyeceği gibi merdin de sözünden dönmeyeceğini söyler. Rüstem'in ısrarlarına çaresiz kalan kız karşı tepeleri gösterip ejderhanın oralardan geldiğini söyler. Rüstem bu sözün üzerine kızın tarif ettiği yöne doğru atıyla hızla gider. O sırada ejderha da karşı tepeden gelmektedir. Ağzından ateş çıkan ejderhanın otağa ulaşmak için girdiği yolda, önüne bir göl çıkar. Ejderha içine girdiği gölün suyunu yutar. Sudan çıkınca da etraftaki taşları içine çekmeye başlar.

Ejderha etrafında duran her şeyi içine çekince Rüstem Han, etrafta oluşan rüzgârdan korunmak için yere bir demir saplayıp tutunmaya çalışır. Rüstem Han önce nara atıp, sonra kılıcıyla ejderhayı kırk bir parçaya böler. Ejderhayı öldürdüğünün kanıtı olarak da onun kuyruğundan bir parça alıp, otağda duran kıza götürür. Bu duruma çok sevinen kıza Rüstem Han; yeri, yurdunun neresi olduğunu, kimin kıızı olduğunu, gündün, mahtan daha güzel suretinin olduğunu söyler. Ejderhanın elinden şimdiye kadar nice adamın öldüğünü, Çarhın Gölü'nde karşılaştıklarını ve onu öldürdüğünü anlatır. Rüstem Han'ın bu sorularına karşı kız, adının Aftabay olduğunu, Bucul ilinin şahı Hüsrev'in kıızı olduğunu, bu ejderhanın birçok arkadaşını yediğini söyler.

Aftabay, Rüstem Han'a; ellerini memleketinden gelen akrabalarının çözeceğini, yolundan kalmamasını söyler. Memleketine gittiğinde kendisini arayıp bulacağını, toy yapıp kendisiyle evleneceğini, böyle devran süreceklerini söyler. Aftabay'ın bu sözlerine karşılık Rüstem Han'da atından inmeden Bucul şehrinden tuz ve sabun almak için, yoluna devam eder. Birçok dağ tepeden geçtikten sonra, Bucul'a varan Rüstem Han, çarşıya iner. Fakat şehirde duvarların siyaha boyandığını ve kimsenin birbiriyle konuşmadığını görür. Tuz ve sabun almak istediğini söyleyen Rüstem Han, hiçbir esnaftan yanıt alamaz. Rüstem, kalenin kapısına doğru oturan bir adam görür. Bu yaşlı muhafızın elindeki asa ve tüm kıyafetleri gök rengindedir. Adamın muhafız olduğunu ve kulaklarının duyduğunu düşünen Rüstem Han; orada bulunan insanların hepsinin, neden kara renk kıyafet giydiklerini, kimsenin birbiriyle konuşmadığını, bu hallerini garip karşıladığını, bu durumun nedenini sorar.

Muhafız, Rüstem Han'ın sözlerine cevap vermek istemeyip, ona hakaret etmesi üzerine Rüstem yaşlı muhafızı sözleriyle tehdit eder. Cevap vermek zorunda kalan muhafız, şahın kızının ejderha tarafından yemek için kaçırılması üzerine, padişahın emriyle ülkenin yasa büründüğünü söyler. Rüstem Han o gece, Aksaray denen yerde konaklar. Ertesi gün Aftabay'ın annesi padişahın huzuruna çıkarak, düşünde kızlarının ejderhanın elinden kurtulduğunu gördüğünü söyler. Onlar Aftabay'ı bulmak için uğraşırlarken, destan kahramanı Rüstem Han'ın nerede olduğu hakkında bilgi verilmez. Aftabay, Rüstem Han'ı bulmak için Bucul'da yurdun tüm erkeklerini toplar. Fakat Aftabay, Rüstem Han'ı bulamaz.

Askerler yurttan başka erkek olup olmadığını soruşturan Aftabay ve babasına, Aksaray'da at ticareti yaptığını söyleyen bir kişi daha olduğunu söylerler. Padişahın emriyle o kişi getirilir. Aftabay da böylece Rüstem Han'ı bulur. Rüstem Han, takdir ve hürmet görür. Aftabay'ın babası Hısrav Şah, Rüstem Han'a nereli olduğunu, hangi şahın oğlu olduğunu, kızının ejderhanın elinden kurtardığını, onu hanımı olarak kabul etmesini söyler. Rüstem Han Hısrav Şah'ın bu isteğini kabul eder. Bu durum, halka da ilan edilir. Rüstem Han ve Aftabay'ın günlerce toyu yapılır. Padişah, Rüstem Han'ı zorlayarak, onu padişah olmaya razı eder. Rüstem Han padişah olur. Üç gün geçtikten sonra âh vah etmeye başlar. Rüstem Han'ın bu halini gören Aftabay, onun başka elde bir yâri olduğunu düşünür. Rüstem Han'la bu kuşkusunu paylaştığında, Rüstem ona annesi ve tazılarının günlerdir kendisini beklediklerini, yanlarında tuz ve sabun almak için ayrıldığını ve bir daha yanlarına gidemediğini söyler.

Rüstem, Bucul Dağı'ndan ayrılalı üç ay olmuştur. Rüstem'in bu kaygılarına hak veren hanımı Aftabay, onun yarın annesinin yanına gidip onları memleketine getirmesini söyler. Aftabay'ın da rızasıyla Rüstem Han ertesi gün yola çıkar. Rüstem Han, bulunduğu durumdan da memnun değildir. O babasının tahtını kendisine iftira atılabileceği ihtimaliyle bırakmıştır. Bu nedenle başkasının memleketinde padişah olmayı istemez. Padişahın olduğu yerde haksızlık ve iftiranın kaçınılmaz olacağını düşünür. Bu düşüncelerini hanımıyla paylaşmadan yola çıkar. Kahramanın annesinin başı da yıllar önce kendisine iftira atıp, darağacında sallandırılmasını isteyen Mamagül'le derttedir. Mamagül, Hürayim'i bir odaya elleri bağlı bir şekilde bağlayıp, üzerine kırk kapı kapamıştır.

Rüstem Han'ın kendisini Hüreyim zannetmesi için de onun kıyafetlerini giyip, bir dua okuyup onun suretine bürünmüştür. O esnada Rüstem gelir. Annesinin suretine bürünen kadını tanıyamayan Rüstem Han'a cadı kadın; kendisini üç buçuk ay yalnız bıraktığını, sütünü helal etmeyeceğini, kendisini affetmeyeceğini söyler. Rüstem Han da annesinin kendisine kırıldığını düşünüp, onun gönlünü almaya çabalar. Kendisini affetmesini, Bucul adlı memlekette şahın kızını aldığını, orada üç gün şah olarak kaldığını söyler. Annesine düşmanlarla mücadele edecek tazıların neden bağlandığını sorar. Kendisine kötü söz söylemeyip, affetmesini ister. Cadı kadın Rüstem'e, tazıların aç kalınca huysuzlaştığı için bağlandığını, kendisini yiyecek olduklarını, onları güzel sözlerle kandırdığını bu şekilde bağladığını söyler. Etini tazılar yesin deyip, Rüstem Han'a arkasını dönüp gider.

Üç buçuk ay boyunca kendisi için bir şey yapmadığını, babasıyla evleneceği zaman, kendisinin ipek ipe babasını bağladığını, onun da bu ipek ipi kopardığını söyler. Rüstem Han'ın böyle bir şey yapamadığını söyleyip sitem eder. Annesinin gönlünü almak için her şeyi yapmaya hazır olan Rüstem Han, ipi varsa babası gibi ipi koparmaya çalışacağını, eğer başaramazsa da annesinin ipi çözeceğini söyler. Önceden cadı tarafından hazır edilen ip hemen getirilip bağlanır. Rüstem Han'ın silkinmesiyle ipek ip, onun kemiğine dayanır. Hüreyim kılığındaki cadı kadın, bu durumu görür. Fakat hiç oralı olmaz. Böylece Rüstem Han'ın annesine karşı olan fikirleri değişir. Tövbe ettiğini, ipek ipin kemiğine battığını, merhamet edip, ellerini çözmesini söyler. Kadının halinde bir değişim olmayınca onun bir cadı olduğunu, kendisinin cadı kadın tarafından öldürülebileceğini, ona hile yapıldığını söyler.

Mamagül yer altına gider. Kızıl Dev yer altındaki zindanda durmaktadır. Dev, Mamagül'ü görür. Mamagül, Kızıl Dev'in gözüne ince belli, genç, güzel bir kız gibi görünür. Kızıl Dev cadıya sırayla; dostu, kardeşi, olmayı teklif eder. Mamagül, Kızıl Dev'e aldırış etmez. Kızıl Dev bu defa "Erin olayım bu zinandan çıkar beni." der. O zaman Mamagül Kızıl Dev'e bakıp, oğlunun ellerini bağladığını, eğer onu öldürmezse oynayıp gülmelerine izin vermeyeceğini söyler. Dev Mamagül'e oğlunun nerede olduğunu göstermesini ister. Onu parçalayarak, öldüreceğini söyler. Kızıl Dev, Rüstem Han'ın yanına gider. Fakat Rüstem Han Kızıl Dev'e bir bakış atar. Kızıl Dev kendisini, Mamagül'ün yanında bulur.

Mamagül Dev'e neden döndüğünü sorunca, Kızıl Dev oğlunun çok yaman birisi olduğunu, bir bakışıyla bedeninden canının çıkacağını zannettiğini söyler. Mamagül, zaten devlerin korkak olduklarını söylediklerini duyduğunu, şimdi de gördüğünü söyler. Bir toprağa dua okuyup, Rüstem Han'ın gözüne doğru fırlatır. Rüstem Han'ın gözleri görmez olur. Dev elindeki demirden baltayı kaldır kaldırdığında, karşısında duran yiğidin, böyle bir yaşlı kadının oğlu olamayacağını düşünür. Dev, doksan batman demirden olan baltasını kaldırmışken cadıya doğru dönüp, baltasını onun başına indirir. Cadı Mamagül orada ölüverir. Dev, Rüstem'in ellerini çözer.

Dev Rüstem'i Allah'a emanet ettiğini, kendisinin İrem Bağı'na doğru yol aldığını, ararsa orada olacağını söyler. Rüstem Han tazılarına kendisini götürmelerini, garip kimsesiz kaldığını söyler. Rüstem'in bu isteğiyle uzun süre yol alındıktan sonra bir mezarlığa gelirler. Rüstem boş bir mezar bulup oraya girer. Tazılarına; Bucul şehrine gidip buralarda perişan olmamalarını, rızıklarını bulmalarını, yanından gitmelerini söyler. Bu sözlere tazılar çok üzülür. Rüstem'in etrafında dolanıp dururlar. Sonra sahipleri Rüstem'in istediği gibi Bucul şehrine doğru gitmeye başlarlar. Tazılar, Bucul şehrine varınca, halk onların yolunu şaşırmış olduğunu anlayıp, karınları doysun diye onlara ekmek verirler.

Bu ekmekler çoğalınca da tazılar ekmekleri alıp, mezardaki Rüstem Han'a götürürler. Bu durum devam ettikçe halk tazıların birisine ekmek taşıdığını anlarlar. Olanlar bir gün Aftabay'ın da kulağına gider. Aftabay'ın aklı Rüstem Han'dadır. Onun kendisinden güçlü birisiyle savaşıp öldüğünü düşünür. Eşi Rüstem Han'ın da tazıları olduğundan haberdar olan Aftabay, tüm memleketin haberdar olduğu tazıları görmek ister. Aftabay bu düşüncedeysen, tazılar köşkün önünden geçer. Aftabay tazılara; Aktaş'ın hanı Rüstem Han'ın eşi olduğunu, onun nerede olduğunu biliyorlarsa kendisini haberdar etmelerini ister.

Aftabay'ın bu sözleri üzerine tazıların gözlerinden yaşlar akar. Yollarından dönüp saraya doğru gelmeye başlarlar. Rüstem Han'ın adını duyan tazılar köşkün etrafını dört dönerler. Aftabay, tazıların Rüstem Han'ın tazıları olduğunu anlar. Onlardan, kendisini beyine götürmelerini ister. Böylece tazılarla şehirden çıkıp gider. Dağlar, yollar, çöller boyu, gözünden yaş döküp eşini arar. Akşam olunca, tazılar mezarlığa ulaşırlar. Aftabay tazıların mezarlığa gittiğini görünce, kendi kendine tazıların peşine takılıp oraya kadar

geldiği için kendine kızar. Aftabay mezarlığın içine girmez. Bir müddet sonra inleyen bir adamın sesini duyar. Kendisine korkmaması için telkinler verip kabristanın içine girer. Sesin tam olarak tazıların başında bulunduğu mezardan geldiğini görüp, o tarafa doğru gider. İnleyen sesin Rüstem Han'a ait olduğunu anlar. Günlerdir ayrı kaldığı eşine sarılıp ağlar. Ona, neden bu halde olduğunu, tazılarının yardımıyla kendisini bulduğunu söyler. Rüstem Han; kendisinden ümidini kesmesini, yolundan geri kalmamasını, sesini duyunca daha da üzüldüğünü söyler. Onun Bucul'a tekrar dönmesini, annesinin yüzünden bu halde olduğunu, onun kendisine zulmettiğini söyler. Aftabay ise Rüstem'in bu sözlerine; bunu Rüstem Han'a yapan kişinin annesi değil onun kılığına girmiş bir büyücü olabileceğini bildirir. Rüstem, annesini tanıdığını söylese de Aftabay'ı ikna edemez. Aftabay, gecedan sabaha kadar Rüstem Han'ın iyileşmesi için dua eder.

Dua ettiği ellerini de Rüstem Han'ın gözlerine sürer. Böylece Rüstem Han'ın gözleri iyileşir. Aftabay Rüstem Han'ı sarayına götürür. Gece orada konakladıktan sonra ertesi gün sabah erkenden Rüstem, Aftabay'ın babası Hısrav Şah'ın yanına gidip, Aftabay'la beraber Aktaş'a gitmek istediğini, bunun için kendisine izin verilmesini ister. Hısrav Şah, Rüstem Han ve kızı için atları hazırlar. Hizmetçilerle beraber yola çıkarlar. Güneş tepeye geldiğinde, Bahre Dağı'na ulaşılır. Aftabay dışarıdan güzel görülen sarayı merak ettiği için, sarayın içine girerler. Bu saray Rüstem Han ve annesi Hürayim'in yaşadığı saraydır. Rüstem Han ve Aftabay saraya girdiklerinde tazılar sarayda bulunan kapıyı tırmalamaya başlarlar. Aftabay, tazıların bu hareketinden şüphelenir. Rüstem Han'la beraber kapıları açmaya başlarlar. Kırk kapı açtıktan sonra, Hürayim'i baygın, elleri bağlı bir şekilde görürler.

Hürayim'in öldüğünü zannederler. Fakat Rüstem Han, ılık ve şekerli suyu annesinin ağzına dokundurunca gözlerini açar. Hürayim birkaç güne kendisine gelir. Başına gelenleri oğlu Rüstem Han'a anlatır. Aftabay ve Hürayim tanışır. Konaklamak için geldikleri Akrebat'ta ailece yaşamaya karar verirler. Sultan Han, yıllar önce Hürayim'e iftira atıldığını anlar. Hürayim ve oğlunun hayatta olduğundan haberdar olur. Sultan Han bir gece derviş kılığına bürünüp, tahtından vazgeçip, evladını hanımını bulmak ve tövbe etmek üzere yola çıkar. Yolda kırk kalender gören Sultan Han; onlara katılıp, Akrebat'a gider. Kalenderlerin başı, Rüstem Han'ın evine gidip; evladından, hanımından, tahtından, bahtından ayrıldığını, oğluyla yârini aradığını, tahtının

bozulduğunu, gönlünün sıkıldığını, onca kalendere baş olduğunu, yaptıklarına pişman olduğunu, gönlünün gamla dolduğunu söyler. Rüstem, karşısında duran adamın babası olduğunu bilmeden dinler. Onun bilgili birisi olduğunu düşünür. Hüreyim ise Sultan Han'ı tanır ve onun söylemek istediklerini anlar. Hüreyim oğluna kalenderlerin başının; Aktaş'ın Han'ı olduğunu, söylediklerine göre artık onun tacı, tahtı, devleti kalmadığını, onun haline acıdığını, kapılarına gelen kişinin babası Sultan Han olduğunu, onun kendisini ve oğlunu aradığını söyler. Rüstem Han, kapısındaki kalenderlere biraz sadaka verip; kalenderlerin şehirlerde olacağını, bu ıssız yere bir daha gelirlerse başlarını kesip, kendilerini öldüreceğini söyler. Parası yere batsın, diyen Sultan han utanıp, Rüstem Han'ın kapısından döner. Hacca gitmek için yola çıkmış olan kalenderler de Rüstem'in söyledikleri sözlerden utanırlar.

Sultan Han, oğlu Rüstem Han'ın evine, Aftabay'ın sayesinde girer. Önce Rüstem Han, bir daha evine gelirse öldüreceğini söylediği adamı görür. Sonra annesi Hürayim'in telkinleriyle sakinleşip, durumu kabul eder. Babasının pişman olduğunu belirtmesi üzerine de Rüstem Han, babasını affeder. Beraber Aktaş'a giderler. Babası Rüstem Han'a şah olmasını teklif eder. Fakat Rüstem Han, Aktaş şehrine padişah olursa mutlu olmayacağını söyleyip, tüm ısrarlara rağmen, bu teklifi reddeder. Yıllar önce Hürayim'e iftira atan insanların, Sultan Han'ın büyük ve küçük karısı olduğu anlaşılır. Onlara gereken ceza verilir. Rüstem, yâri Aftabay'la mutlu bir yaşam sürer. Rüstem Han; annesi Hürayim'in duasını, dünyadan da muradını alır. Destan kahramanı yardımseverdir. Bu durumun örneğini, Rüstem Han'ın otağda gördüğü Aftabay'ı kurtarmasında görebiliriz. Rüstem Han; bir memleketteki kızların neredeyse tümünü yiyen ejderhayı, öldürmüştür.

Aftabay'a ejderhayı öldürdüğünü söylemek için gittiğinde, onu bu halde bırakan ailesine kızmıştır. Kahraman anne hakkını gözetken birisidir. Öyle ki Mamagül'ün annesinin kılığına girdiğinden habersiz olan Rüstem Han, onun kendisini affetmesi için ellerinin ipek ipe bağlanmasına dahi izin verir. Kırılan annesinin gönlünü alabilmek için, ona şakalar yapar. Asıl kahraman, alçak gönüllüdür. Sade yaşamı, debdebeli bir yaşama tercih eder. O ne Aftabay'ın babası Bucul memleketinde padişah olmasını teklif ettiğinde ne de babası Sultan Han, Aktaş şehrine padişah olmasını teklif ettiğinde, padişah olmayı istemiştir. Padişahlığın, bir yerde daima oturup kalmak olduğunu, kendisinin çölde, gölde gezmeyi padişahlıktan üstün tuttuğunu söylemiştir.

1.1.7. Dalli Destanı'nda Asıl Kahraman

Özbek destanları serisinin altıncı kitabı olan Dalli'nin kahramanı; destana ismini veren Dalli'nin eşi olan Hasanhan'dır. Hasanhan, Göroğli'nin evlatlık aldığı oğludur. Kahramanın gerçek babası, Temir Şah'tır. Göroğli bir gün yiğitleriyle avlanmak için çıkar. Kısa bir süre sonra gölün etrafına tüccarlar gelir. Göroğli tüccarlardan bağ almak için onların yanlarına gider. Erzurum Han'ının kızı, Aftabay'ın methini duyup gelir. Kurulmuş olan mecliste yiğitlerine, eski zamanlarda yüksek mevkide olan bir adam, bir iş buyuracağında kadehini kaldırır o işe talip olan kişi de gelir, kadehteki içkiyi içer söylenen işe talip olurmuş der. Kendisinin de oradaki yiğitlere bir iş buyurduğunu, bu işe talip olan varsa gelip kadehindeki içkiyi içmesini söyler. Göroğli, yiğitlerine işin yapılması karşılığında hediyeler vereceğini vadetmesine rağmen, işe talip birisi çıkmaz.

Göroğli yiğitlerine bu çağırışı yaptığında, o mekanda oğulları Hasanhan'la Avazhan da vardır. Babasının buyurduğu işe kimsenin talip olmadığını gören kahraman Hasanhan, Göroğli'ne bu işe kendisinin talip olmak istediğini bildirir. Göroğli, Hasanhan'a bu işin kendisine uygun olmadığını ne kadar izah etmeye çalışsa da Hasanhan, isteğinden dönmez. Göroğli, oğlunun gönlünü kırmak istemediği için kahraman Hasanhan'ın isteğini kabul eder. Yerine getirilmesini istediği işin Erzurum'da şahın kızı Dalli'nin, Avazhan'ın eşi olarak Çambil'e getirilmesi olduğunu açıklar. Hasanhan, görevin açıklanmasıyla sarsılır. Çünkü Dalli, Han kızıdır. Onu köşkünden etrafındaki yüzlerce hizmetkârın içinden kaçırmak hiç kolay olmayacaktır. Hatta Hasanhan, babasının yiğitleriyle beraber gitse dahi, bu görevi yerine getirmekte zorlanacağını düşünür.

Bu düşüncelerle mertliği de ele vermeden, işin içinden nasıl çıkabileceği yönünde plan yapmaya başlar. Hemen, Gırat'ı babası Göroğli'nden istemek aklına gelir. Babasının çok sevdiği atını vermeyeceğine emin olan Hasanhan, babasına; Gırkök Arap atını, gözbebeğini istediğini, vermezse babasının kapısında geceleyeceğini, söylediği işine talip olduğunu, ona binenin muradına erdiğini, hizmeti için Gırat'la beraber gayret göstereceğini söyler. Göroğli oğlunun sözlerine karşılık; korkusuz, mert oğlunun bu gayretine, isteğine yüz Gırkök'ün feda olmasını, babasının canının oğluna feda olmasını, Gırkök'e binen kişinin maksadına yettiğini söyler. Hasanhan'ın bu taktiği de işe yaramaz. Kahraman Hasanhan için, Gırat'ın her bir tüyü özenle hazırlanır. Hasanhan babasından, babasının kırk yiğidinden dua aldıktan sonra sokağa çıkar.

Hasanhan dışarı çıktığında; sokakta, damda, yolda belde, tüm halkın kendisini uğurlamaya geldiklerini görür. Onlara hürmetle, saygıyla selam veren Hasanhan; oraya gelen tüm halkın duasını istediğini, oraya gelen çiftçi, çoban, biçare, ulular, ağalar, beyler, büyük küçük, hacı hoca, evliya, molla, hizmetçi, köle, güzel insanların, koruyucuların hepsinin ellerini kaldırıp kendisi için dua etmelerini ister. Erzurum'a yolcu olduğunu, samimi dua istediğini söyler. Halk da Hasanhan'a; Gırat'ın yorulmaması, zor günü olmaması, gönlünde gerçekleştirmediği muradı olmaması, yolculuğunda zor bir durumla karşılaşmaması, çetin gün görmemesi, sağ olup hüküm sürmesi, canının tehlike görmemesi, erenlerin, dervişlerin kılavuzu olması, selamete gelmesi için dua ederler.

Göroğlu, oğlunun yalnız bu göreve gitmesine razı olmaz. Kırk yiğidini yanında göndermek istese, Hasanhan'ın buna razı olmayacağını bilir. Bu nedenle Göroğlu oğluna, dua ve nasihat edip Erzurum'a gönderir. Kahraman Hasanhan ve Gırat'ı Erzurum yolculuğuna başlarlar. Kahraman destan boyunca Dalli'yi Erzurum'dan Çambil'e getiresiye kadar mücadele edecektir. Bu amaca ulaştığında da destan son bulacaktır. Hasanhan; destanın ilk bölümünde sergilediği davranışlarında önce, babasının isteğini yerine getirmeyen kırk yiğidine karşı, Göroğlu'nin yalnız olmadığını göstermek istemiştir. Babasının söylediği göreve talip olunca ve bu görevin zor olduğunu anlayınca da nasıl vazgeçeceğini bilememiş, yaptığı plan da işe yaramamıştır.

Serde yiğitlik olduğu için sözünden de dönemeyen Hasanhan, mecburi olarak Erzurum yoluna çıkar. Yol arkadaşı Gırat olan Hasanhan, uzun ama hızlı, keyifli bir yolculuk yapar. Kırk beş gün boyunca gece gündüz yolculuğundan sonra, yatsı vakti Erzurum'a varır. Şehrin kapısı kapanmıştır. Hasanhan gür sesiyle kapıcıya seslenip, kapıyı açmasını ister. Henüz yeni yatmış olan kapıcı, bu duruma çok sinirlenir. Uzun bir süre kapının açılması için mücadele eden kahraman, Allah'ın adıyla kendisini dost bildiğini söyleyip kapıyı açtırır. Kapı açıldıktan sonra, kahraman konaklayacak bir yer bulur. Kahraman, konakladığı yerde yanındaki insanların konuşmasına kulak misafiri olur. Bu kişiler atlarını satıp satmayacaklarını konuşuyorlardır. Bu konuşmada biri diğerine, Dalli'nin atını almayacağını, onun iri at, Türkmen, Irak, Arap atı, besili, gösterişli atları sevdiğini söylerler. Hasanhan yanında oturan beylere, Han Dalli'nin kim olduğunu sorar.

Onlar da Han'ın biricik evladı olduğunu, şehirdeki bazı kalelerin sahibi olduğunu, kendilerinin de Dalli'nin askerleri olduğunu, bu yıl onun babasına doksan hediye verdiğini, babasının da kızının sevdiği atları ona hediye etmek için, at satın aldığını söylerler. Bu haberi duyan Hasanhan, aklından ne yapması gerektiğine dair bir plan çizer. Ertesi gün Gırat'ı satmak için pazara gitmeyi, bir ihtimal Gırat'a Dalli'nin müşteri olacağını düşünür. Gırat'ı eyerler. Onun örtüsünü, koşum takımlarını, araç gereçleri hazırlar. Gün aydınlandığında, at tüccarı gibi giyinip pazara gider. Gırat'ı yemleyip, etrafa bakınır. İleriden sipahilerin, bölük bölük gelip atlara baktıklarını görür. Avurtları çökük, çenesi tüysüz, zayıf, bir Köse; Hasanhan'ın yanına yaklaşır.

Ona; atına hangi fiyatı istediğini, gücü yeterse onu alacağını, atına bakacağını, onun yürüyüşünü göreceğini, bin altın vereceğini, atına bin olmazsa iki bin, o da olmazsa üç bin altın vereceğini söyler. Dalli'nin aşçısı Köse, onun babasına hediye edebilmesi için daha önce satın alınan atlara baş olacak bir at arar. Gırat'ı görünce onu bulduğunu düşünen Köse'yle Hasanhan'ın pazarlığı, Gırat'la Dalli'nin aynı değerde olmasının belirtilmesine kadar varır. Köse, padişahın bu sözü duyunca çok kızacağını düşünüp, doğru padişah Kubadşah'ın yanına gider.

Şah da Özbek'e içki içirilip sarhoş edilmesini, sonra da elinden atının alınmasını söyleyip, Köse'yi yanından gönderir. Padişahın bu sözleri üzerine Köse doğru at pazarına gidip, Hasanhan'ı bulur. Adamlarına da iki küp, üç yıllık şarap, iki yüz delikanlıyı çağırıp onlara, misafirhaneyi hazırlamalarını, bir misafir getireceğini, ona güzel bir ortam hazırlayıp, sarhoş etmelerini, şarap içirmelerini, içmeyecek olursa zorlamalarını, gelecek misafire saygı göstermelerini, onu kendinden geçirmelerini, hanın emriyle bu işi yerine getirmelerini söyler.

Köse; Hasanhan'ı kandırdığını düşünüp, onu evine getirir. Fakat kahraman tüm olanların farkındadır. Hasanhan padişahın aşçısı olduğunu söyleyen Köse vesilesiyle Han Dalli'ye ulaşabileceğini düşüp, bu teklifi kabul etmiştir. Kahraman Hasanhan, Köse'nin evine geldiğinde Kubadşah'ın istediği gibi ziyafet sofrası ve içkiler hazırlanmıştır. Yemek yendikten sonra delikanlılar onlara söylendiği gibi Hasanhan'a; misafir, ziyafet, nöbet kâsesini içirir. Hasanhan bakar ki yalnız kendisi içmekte, o zaman gençlere yaman gözle bakıp, içmenin böyle olmayacağını, şimdi nöbeti kendilerine devrettiğini söyler.

Gençlerden eski müptelalar, korkularından içmeye başlarlar. Sarhoş olana kadar içerler. Bir müddet sonra Hasanhan, sabah vakti olduğunu fark eder. İçerideki tüm delikanlılar, sarhoş olup yatmışlardır. Hasanhan, artık evden gitme vaktinin geldiğini düşünür. Gırat'ı alır. Köse'nin evinden çıkar. Evden çıktığında karşısında on beş, on altı kız görür. Bu kızlar kahramana, Dalli'nin cariyeleri olduklarını bildirirler. Hasanhan'a köşkün altındaki at pazarına gitmesini, orada bedav atların toplandığını, kurulan pazarda; Han Dalli'nin iyi atları görmeye çıkacağını söylerler. Hasanhan, Rabbine işlerinin rast gitmesi için dua edip, o tarafa doğru yönelir.

Hasanhan Pazar yerine giderken, Gırat'la konuşup ona; Han Dalli'nin dikkatini çekmesini, kendisini fark ettirmesini söyler. Söylenileni anlayan Gırat, hemen Hasanhan'ın dediklerini yapmaya başlar. Bazı tay olup oynar, bazı geyik olur seker. Gırat'ın bu davranışları, mahşer gibi kalabalık olan Pazar yerindeki insanların bakışlarını üzerine çeker. Köşk üzerinde halkı izleyen Dalli'nin gözü de diğer insanlar gibi Hasanhan'a ilişir. Hizmetkârlarına, memleketlerinden olmayan atın sahibini köşkün altına getirmelerini, onun atını görmek istediğini söyler. Hizmetkârlar, Han Dalli'nin dediği gibi Hasanhan'ı atını görmek için, köşkün altına getirirler. Hasanhan, bu duruma çok mutlu olur. O vakit Han Dalli, Hasanhan'a; nereden geldiğini bilmediğini, misafir gibi durduğunu söyler. Atını satıp satmayacağını sorar.

Hasanhan, Han Dalli'ye; ne emri olursa yerine getireceğini, malını kendisi alırsa, satacağını söyler. Hasanhan atının, diğer atlarla aynı olmadığını söyler. Hasanhan'ın atını övmesine karşı, Han Dalli, Gırat'ı yerer. Atını satmak için ne kadar fiyat istediğini sorar. Neyi uygun görürse o kadara alacağını söyleyen Hasanhan için Dalli, kendisi fiyatını bildirmezse ne vereceğini bilmeyeceğini söyler. Atının sayısız alıcısı olduğunu, fakat Han'ın tek evladı olduğundan Han Dalli'ye satmamanın da uygun olmayacağını söyleyerek, Hasanhan bu durumu elinde olmayan nedenlere bağlar. Gönlünden ne koparsa, kendisine eliyle vermesini söyler. Han Dalli, el ile verme mevzusunun çok üzerinde durulduğu için, Hasanhan'ın oyununa gelmez. Fiyatta anlaşamazlarsa kolundan tutup kendisini kaçırabileceğini düşünür. Hasanhan'ın bu sözlerine bakan halk ona atını diğer atlardan ayıran ne özelliğinin olduğunu sorarlar. Hasanhan, atının hiçbir mekanda dengi olmadığını söyledikten sonra, onun pişmiş kerpiç üzerinde altmış iki farklı oyun yaptığını söyler.

Başka atların, kerpicin üzerinde dahi duramayacağını iddia eder. Bu söz meydana hemen ağızdan ağıza yayılır. Han Dalli de Hasanhan'ın bu sözlerini duyanlar arasındadır. Dalli eğer atı sahibinin dediğini yaparsa ve bu oynayışını beğenirse at için ne fiyat istiyorsa onu kabul edeceğini söyler. Halk; Hasanhan ve atını izlemek için birbirini ezer. Gırat sekip, türlü oyunlar yapmaya başlar. Türlü sıçramalar, sekmeler, yürüyüşlerle hünerini gösterir. Hasanhan, Gırat'a bakıp; oyun oynamasını, hünerini Han Dalli'ye göstermesini söyler. İnsanlardan zeki her dilden anlayan Gırat, Dalli'nin dikkatini çekip, ona kendisini beğendirmek için; bazı kaplan gibi olup yelelerini kabartır, bazı zıplayıp, adımını; yavaş, hızlı çift, tek, eğri düz atıp, gözlerinde şimşekler çakıp olan maharetini sergiler.

Gırat'ın sergilediği bu hünerlerin, daha da dikkat çekici olup, güzel hale gelmesi için Avazhan, ona beyit söylemeye başlar. Gırat'ın sergilediği bin bir çeşit oyuna halk hayran kalır. Gırat'ın gösterisini izleyen Dalli, onu daha iyi görebilmek için köşkünden, Pazar yerine iner. Hasanhan o sıra Dalli'ye hâlâ atının hünerlerinden emin olup olmadığını sorar. Atının, diğer tüm atların serdarı olduğunu söyler. Han Dalli, Hasanhan'a söylediği sözler kail olduğunu söyleyip, Gırat'a maşallah der. Gırat'a hayran olduğunu dile getirir. Böyle oynamayı nereden öğrendiğini sorar. Hasanhan, Han Dalli'yle konuşma fırsatını bulmuşken ondan bir kâse su ister. Atının hünerinin bu kadar olmadığını, suyunu içtikten sonra daha güzel hünerlerini sergileyeceğini söyler.

Han Dalli de Gırat'ın gösterisinin verdiği mestlikle hemen bir kadehe su doldurup, hürmetle Hasanhan'a uzatır. Ganimeti bulan Hasanhan, Han Dalli'nin ak bileğinden tutup onu atının arkasına atar. Gırkık de durumun farkında olduğundan sevincinden koyun gibi zıplar. Han Dalli'nin kızları, orada bulunan halk Gırat'ın etrafını sarmaya başlar. Herkesin gözü önünde Hasanhan, Dalli'yi kaçıtır. Bu bölüme kadar Hasanhan'ın olayları planlama, yürütme ve uygulama yeteneğine şahit oluruz. Ayrıca kahraman, halka Gırat'ın yeteneklerini merak uyandıracak şekilde anlatmış, Gırat'ın maharetleri de Hasanhan'ın amacına ulaşmasında önemli rol oynamıştır. Bu durumdan sonra, kahraman uzun bir süre Dalli'nin peşine düşen askerlerle mücadele etmek zorunda kalacaktır. Dalli'nin han babası bu duruma çok sinirlenir, fil gibi soluklanır, ejderha gibi alevlenip, ayı gibi ses çıkarıp, öküz gibi böğürüp, askerlerine; Özbek'i yakalamaları emreder.

Askerler ve halk hazırlıklarını yaparlar. Atılacak topraklar, savaşacak atlar hazırlanır. Padişahlarının tek evladını kaçırdığı için herkes Özbek elinden gelip Han Dalli'yi kaçıran Hasanhan'a düşman olur. Onu Özbek'e vermektense ölümlerinin daha iyi olacağını söylerler. Padişah etrafındaki memleketlerdeki insanlara durumu haber verip, Hasanhan'ı yakalamalarını ister. Civar memleketlerdeki insanların çoğu, padişahın korktuklarından bu emre uyarlar. Böylece Hasanhan'ın peşine ovalara sığmayan, ucu bucağı görünmeyen bir insan topluluğu düşer. Kahraman bir dağın eteğine gelir. Gırat'ın yorulduğunu görüp, dinlenmek için duraklar. Dalli'yi atından indirir.

O esnada Han Dalli, Hasanhan'ın endamını, aslan sıfatını, kaplan gibi kalbini, demir bileğini, çelik tırnağını görüp, insanın eri olacaksa böylesi olsun, diye içinden geçirir. Hasanhan'da, Han Dalli'nin temiz yüzünü, nazik bedenini görüp, onun güzel kız olduğuna kanaat getirir. O zaman Hasanhan, Han Dalli'ye; adının Hasan olduğunu, Çambil'e gittiğini, kendisini Çambil'e getirmesini, babası Göroğlı'nın istediğini, eğer iman ederse kendisini Çambil'e götüreceğini, yoksa onu öldüreceğini söyler. Han Dalli bakar ki ıssız dağda, susuz çölde yalnız, onu koruyacak ne anne babası ne de sayısız hizmetçileri var. Bu duruma çok üzülür. Ona bakıp; kızlar içinde en üstününün kendisi olduğunu, gül yüzünün, selvi boyunun olduğunu söyler. Hasanhan'a talip olduğunu söyleyip, kabul ederse dünya durdukça yâri, rehberi, dilberi, hanımı olacağını bildirir. Gam çekmemesini, çünkü kendisinin de Müslüman olduğunu belirtir.

Hasanhan, Han Dalli'nin bu sözlerine şaşırır. Dalli, Hasanhan'a kendisini er bildiğini, elinden eteğinden tuttuğunu söyler. Hasanhan ise Dalli'nin bu sözüne, kendisine er olacak kişinin kardeşi Avazhan olduğunu, Onun da Teke-Yavmit ilinde, Çambil memleketinde kendisini beklediğini söyler. Hasanhan, Dalli'ye; babası Göroğlı'nın Çambil'e kervan getiren tüccarlardan güzelliğinin methini duyduğunu, babasının kendisini Çambil'e getirme görevini kendisine verdiğini, kendisinin kayınbiraderi olacağını bildirir. Kardeşi, Yunus ile Miskal Peri'nin ışığı, bal Avaz'a eş olacağını, eşinin, güzelliğinin yeni açılan lale gibi olduğunu, pehlivan olduğunu, boyunun servi gibi olduğunu, eşi olmadığını, yiğitlikte bir ejderha kadar gücü olduğunu, babasının Dalli'nin methini duyduğunu böylece onu Avazhaz'a uygun gördüğünü, üzülüp gam yememesini söyler.

Onlara kırk gün toy yapacaklarını, güzel kızların hizmetkârı olacağını, Erzurum'daki saltanatından daha çok saltanatı olacağını, Çambil'de hüküm süreceğini, tasalanmaması gerektiğini söyler. Dalli Han, Hasanhan'dan bu sözleri duyup ona gönlünde birisi olup olmadığını sorar. Bir yandan da Dalli, ölmeyeceğini bildiği için gönlüne sakinlik gelmiştir. Hasanhan, Han Dalli'nin bu sorusuna yâri olmadığı cevabını verir. Dalli'nin bu durumu kabul etmemesi üzerine Hasanhan, konu hakkında daha fazla konuşmak istemez. Çambil'e varasıya kadar Han Dalli'yle konuşmama kararı alır. Kısa bir zaman sonra, Han Dalli'nin babası Kubadşah'ın adamlarının akın akın gelip dereyi tepeyi doldurduğunu görürler.

Hasanhan, o zaman babasının yokluğunu hisseder. Dağın bir yamacına çekilip, kendisini savaşa hazırlar. Han Dalli'yi de bir taşa oturtur. Halini nasıl babasına ulaştıracağını düşünür, dua eder. Tevekkül eder. Günlerce; azimle, kahramanlık gösterip hesapsız kişiye kafa tutar. Onun en büyük yardımcısı Gırat'tır. Dağıstan'ın dağı, taşı kızıl kanla dolar. Meydanda büyük bir hengâme yaşanır. Kaçabilen askerler, ardına bakmadan kaçarlar. İnsan başları, ceviz gibi yerlerde yuvarlanır. Hesapsız insanın sesi, dağı taşı doldurur. Binden fazla insan, bir kişiye denk olamaz. Bu şekilde günlerce savaş olur. Her gün bitiminde, Hasanhan, Dalli'nin yanına gider. Han Dalli, kahramanı hürmetle, sevgiyle karşılar. Han Dalli çok zeki olduğundan nerede, nasıl davranması gerektiğini çok iyi bilir. Bu nedenle Hasanhan'a kah bel kırıp, kah süzülerek durur. Onun gönlünü hoş eder. Hasanhan'da Han Dalli'nin bu davranışlarına âşık olur, mest olur. Bu durum, günlerce devam eder.

Hasanhan ve Han Dalli'nin gönülleri birbirlerine ısınır. Gün ağardığında, Hasanhan savaşmaya başlar. Düşmanın üstesinden de gelir. Fakat düşman askeri azalacağına her an çoğalıyordur. Çünkü Han Dalli'nin babası Kubadşah, eşine dostuna haber göndermiş, komşu beyliklerden yardım istemiş kızını gündüz vakti kaçırarak Hasanhan'ın yakalanmasını emretmiştir. Eli sopa tutan, atı olan civar memleketlerdeki tüm insanları Dağıstan Dağı'na yığar. Padişahın emrinden, yapacağı zulümden korkan halk; fakir fukara dağı taşı doldurup Hasanhan'ın üzerine gelmiştir. Padişahın askerleri de Hasanhan ne kadar güçlü olursa olsun bir gün yorulacağını, onca askerin illa ki onu yaralayacağını, öldüreceğini düşünerek hareket etmektedirler. Hasanhan, savaşmaya devam eder. Bakar ki göz alabildiğince asker karşı taraftan üzerine doğru gelmektedir. O zaman Hasanhan, başına büyük bir bela geldiğini anlar.

Yine de gücü, kuvveti yettiğince yaradana sığınıp, elinde İsfihan kılıcı, altında Gırat'la düşmanları ekin gibi ezip, bağ gibi bozmaya devam eder. Kızılbaşlar, Türkmen oğlunun savaşına hayran kalırlar. Aslan Han Hasan, şahin gibi düşmanlarının arasına dalar. Onları kaplan gibi pençesine alır. Saf saf askeri kırıp, bozup geçer. Ölen çok olsa da ne düşman Hasanhan'la savaşmaktan ne vazgeçer ne de Hasanhan hesapsız düşmanı öldürmekten... Bir kişiye karşı savaşan halk böyle bir insan evladını görmediklerini söyleyip, Hasanhan'a hayret ederler. Hasanhan da bir yandan mert olanları meydana davet eder. Ortalık karışır, kılıçlar vuruşur. Kahraman, Dağıstan'da destan yazar. Halk oraya geldiğine pişman olur. Sel gibi akan halktan bir kişi, Türkmen evladına denk olamaz.

Dereler; insan uzuvlarının kan içinde aktığı bir yer haline gelir. Savaş meydanından feryatlar yükselir. Hasanhan duasını edip, Gırat'a kamçı vurur. Düşman üstüne yürür. Hasanhan bir an yaptığı kırgını görünce, gönlüne gurur dolar. Ertesi gün kahraman; öldürdüğünü zannettiği düşman askerinin attığı bir okla yaralanır. Gırat, Hasanhan'ı güç bir şekilde, Dallı'nın yanına getirir. Han Dallı, Gırat'ın üzerinde al kanlara boyanmış Hasanhan'ı görünce feryat figan ağlamaya başlar. Gırat'ın üzerinden Hasanhan'ı indiren Han Dallı; babasının askerinin attığı okun, göğsünden girip diğer tarafından çıktığını görür. Han kızı, Hasanhan'ın durumunun ağır olduğunu fakat iyileşme umudunun da olduğunu görür. Hasanhan'ın kemerini çıkarıp, yarasını sarar. Bu esnada da Gırat'ın gözünden inci gibi yaşlar akıttığını görür. Han Dallı ona bakıp, Hasanhan'ın haline bir kez daha hüznlenir.

O; Rüstem'inden, yiğidinden, sevgilisinden, canından, cananından, şahininden, yiğitlerin başından ayrıldığını söyler. Hasanhan'ın kanı içine akmasın diye, yarasının kanını içine çekip tükürür. Fakat Hasanhan'ın durumunda bir değişiklik görmez. O hâlâ baygın bir şekilde yatıyordur. Birden Han Dallı; uzun süre düşmanlar Hasanhan'ı görmezlerse onu öldürüp, kendisini de esir alacaklarını, bu nedenle Hasanhan'ın kıyafetlerini giyip, düşman gözüne görünmenin iyi olacağını düşünür. Babasının askerlerinin Hasanhan'dan zaten korktukları için, yanına yaklaşamayacaklarını, bu görünmenin de onlarda bir müddet korku uyandırmaya yeteceğini düşünür. Düşündüğünü uygular ve Hasanhan'ın kıyafetlerini giyer. Kahraman kendine gelesiyeye kadar yâri Aftabay, Hasanhanmış gibi savaşır. Destanda Hasanhan'ın kaç gün sonra uyandığına dair bir bilgi verilmez.

Hasanhan, Aftabay'ı yanında göremeyince, Aftabay'ın kendisinin öldüğünü zannedip, Gırat'la birlikte gittiğini düşünür. Aftabay, babasının askerleriyle savaşıp Hasanhan'ın yanına dönünce, onun uyandığını görür. Hasanhan yaralı olduğu için, buruk bir mutluluk yaşarlar. Aftabay, Hasanhan'a uyuduğu zaman diliminde babasının askerleriyle savaştığını anlatır. Hasanhan ve Aftabay sohbet ederken top, vuruşma sesleri gelir. Hasanhan, Han Dalli'den bu seslerin neden geldiğini anlaması için dağın tepesinden etrafa bakmasını ister. Han Dalli, Hasanhan'ın bu isteğini yerine getirmek için kalktığında, on üç on dört yaşlarında, bedeni ölçülü genç bir çocuğun; bir grup düşman askerini önüne katıp, çift püsküllü mızrağıyla düşman askerleriyle savaştığını görür.

Bu kişinin Hasanhan'ın kardeşi olduğunu anlayan Han Dalli, Hasanhan'a; genç, kuvvetli, al kaftan üzerine, kışık kalpak takan, on üç ya da on dördünde, Hasanhan deyip nara atan, cemali aydan üstün, düşman askerini perişan eden, kalem kaşlı, yiğitlerin şahini, bir orduyu karıştıran, ağlayıp Hasanhan'ı arayan kişinin kim olduğunu sorar. Hasanhan ise bu gelen kişinin sütkardeşi Bal Avaz olduğunu söyler. Hasanhan, Aftabay'a Gırat'a binip tepeden bir yerde Avazhan'a doğru bakmasını, Avazhan'ın bindiği atın Gırat'ı tanıyacağı için kişneyeceğini, Avazhan'ın kendisini tanıyacağını söyler. Böylece Avazhan'ın yanına geleceğini düşünür. Hasanhan'ın düşündüğü gibi de olur. Gırat ve Avazhan'ın atı birbirlerini tanıdıkları için yeri göğü inletip kişnerler. Fakat Avazhan, Aftabay'ın yanına kadar gidemez. Çünkü bu esnada kırk yiğit Avaz'ın yanına yetişir.

Hasanhan'ın yanına giden Han Dalli, ona telaşlı bir halde; Büyük Saman bedav atıyla, kır sakallı bir adamla, çift saçaklı mızrabıyla kendilerine doğru bir kişinin geldiğini, bu adamların kim olduğunu sorar. Han Dalli'nin bu sözlerine Hasanhan; bu kişinin koruyucusu, kiblegâhı, Teke-Yavmit'in şahı ile dayısı Ahmed Serdar olduğunu söyler. Han Dalli'nin, ejder gibi görünen, kara tulpara binen kişinin kim olduğunu sorması üzerine, Hasanhan'da bu kişinin Haldarhan olduğu cevabını verir. Han Dalli, bu soruların akabinde sorduğu sorularla Şadman, Asad gibi kırk yiğitleri ve diğerlerini teker teker araştırıp öğrenir. Dağıstan Dağı'na yetişen kırk yiğit, hazırlığını yapıp savaşa başlarlar. Göroğlı kırk aslanına Kızılbaşları kırmalarını, Hasanhan oğlunu bulmalarını, Rüstem gibi savaşımlarını, atlarını koşturmalarını, davullar çalınmasını ister.

Can pazarının yaşandığı meydanda, düşman askeri nereye saklanacağını şaşırır. Kuş gibi uçan atlar, heybetli kırk celladın savaşında dağı *hey hey, ah vah* sesleri doldurur. Meydanın karmaşasına borazanlar, davullar çalınır. Bu ses kulakları perişan eder. Bu sesleri duyan herkes kıyıdan köşeden, evinden barkından çıkıp gelir. Gelenler bu hengameye şaşıp kalır. Heybetiyle meydanı alt üst eden yiğitlere *aferin* denilir. Şimdiye kadar gözlerin görmediği bu savaşta; Kubadşah'ın askeri perişan olur. Göroğlı'nın yiğitleri tüm hünerini sergilerler.

Ölen düşman askerinin ölüsüne akbabalar konar. Kubadşah'ın askerleri, gündüz yaşadıkları zararı istişare etmek için toplanırlar. Bir düşmanın da kendilerine zarar verdiğini, fakat kırk düşmanın kendilerini kırıp geçirdiğini söylerler. Bu nedenle Kubadşah'a dilekçe yazıp onun da durumu gözüyle görmesini isterler. Askerlerin içinde bir kâtip, durumlarını izah eden bir yazı kaleme alıp, habercilere teslim eder. Haberciler de dörtnala koşan atlarıyla, Kubadşah'ın yanına gider. Ertesi gün Kubadşah, ölen askerlerinin yerine yenilerini getirtse de Göroğlı ve kırk yiğidi o askeri de öldürür.

Nice boyunlar bükülür, hesapsız kanlar dökülür, düşmanın ciğeri sökülür, ecel tohumu ekilir. Tatlı canlar savaş meydanında satılır. Yaylar çekilir. Borazanlar, davullar çalınır. Boğuşmalar, sürtüşmeler yaşanır. Hey heyler, vay vaylar asumana yükselir. Kubadşah, askerlerinin kendisine göstermek istediği manzarayı görür. Göroğlı'nın nefes alan düşman askerini hayatta bırakmayacağını anlar. Kubadşah bu durumda askerlerine, kaçmalarını emreder. Askerler de bu emre uyup, arı namusu bırakıp kaçarlar. Günlerdir devam eden savaşta ölen askerlerin başına kargalar konar. Kubadşah, emrine öncü olmak için kaçar. Göroğlı de peşine düşer. Göroğlı'nın yiğitleri selamete çıkar.

Göroğlı, yiğitlerinin yanına geldikten sonra, hep beraber Hasanhan'ı aramaya koyulurlar. Göroğlı, Hasan oğluna seslenip; *burada mısın, aslanım sağ mısın, selamette misin* diye sorup, yakınlarındaysa oğlunun *baba* demesini ister. Kendisinin ancak yanına gelebildiğini, Hasanhan'ın yerine kendisinin ölmesini istediğini söyleyip oğlunu arar. Hasanhan babasının tüm sözlerini duyar. Duygulanıp, ağlar. Fakat dermanı olmadığı için Göroğlı'na seslenemez. Göroğlı'ndan sonra Avazhan, ağabeyine seslenmeye başlar. Avazhan, Gırat'a bakıp sahibinin nerede olduğunu, ağabeyini ne yaptığını sorar.

Gırat, kendisine soru soran sahibini tanıyıp yeri göğü inletircesine kişner. Avazhan ve Gırat'ın bu haline kırk yiğit ağlar. Hasanhan'ın başına bir iş geldiğini zannederler. Bir köşede duran Hasanhan'ı gören yiğitler hemen koşup Göroğlu'ndan müjde verirler. Hep birlikte, Hasanhan'ın olduğu yere doğru giderler. Hasanhan'ın yarasının ağır olduğunu görürler. Onu bir sedyeye koyup, Çambil'in yolunu tutarlar. Çambil'e vardıklarında Hasanhan, Miskal ve Yunus annesiyle, kız kardeşleriyle görüşür, konuşur. Göroğlu'nin Dalli'ye kimi eşi olarak tercih ettiğini sorması, Dalli'nin de Hasanhan'ı tercih ettiğini söylemesi üzerine kahraman ve Dalli'nin toyları yapılır. Kahraman Hasanhan'ın macerası da burada son bulur.

Kahraman zorlu mücadelesinde, yenilmesi mümkün olmayan bir ordu askere kafa tutmuştur. Fizikî mücadelenin yanında gönül mücadelesiyle de baş eden Hasanhan, bu alanda da galip gelmiştir. O babası Göroğlu'nin istediği gibi Kubadşah'ın kızını Erzurum'dan, Çambil'e canını hiçe sayarak getirmiştir. Dalli ısrarla, kendisinde gönlü olduğunu belirtmesine rağmen kahraman; babasının, kırk yiğidinin içinde kendisine bu görevi verdiğini, görevini layığıyla yerine getirip, Han Dalli'yi Çambil'de babasına teslim edeceğini, sonrasının da babasının bileceği iş olduğunu belirtir. Kahraman azimlidir, zekidir. Bu nedenle, destandaki görevini başarıyla yerine getirir.

1.1.8. Göroğlu Destanı'nda Asıl Kahraman

Göroğlu Destanı içinde; Göroğlu'nun Doğuşu, Yunus Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Avazhan, Göroğlu'nun Ölümü olarak toplam altı ayrı destan bulunur. Bu altı destanın merkezinde Göroğlu vardır. Bu nedenle destan kahramanı Göroğlu'dur. İlk destan "Göroğlu'nun Doğuşu" konusu, asıl kahramanın doğumundan iki kuşak önceki süreyi kapsamaktadır. Destanın başındaki konular, kahraman Göroğlu'nun dedelerinin bulunduğu konum ve yaptıkları mücadelelerle başlar.

Fakat bizim ele alacağımız konular, Göroğlu'nun doğduğu andan onun ölümüne kadar geçen zamanı, bu zamanda yaptığı faaliyetleri kapsayacaktır. Göroğlu'nun annesi Bibi Hilal'i; ağabeyi Gecdumbey ve beyi Ravşan terkettiğinde Şahdarhan'ın kendisini öldüreceğini haber alan kadın, kederinden ölür. Gecdumbey'in koyunlarını güden Rüstembey, Bibi Hilal'i bir kadın yardımıyla toprağa gömer. Bibi Hilal ölmüştür. Fakat karnındaki çocuk, yaşamaya devam etmiştir. Çocuk vakti gelince doğar.

Ölü Bibi Hilal'in Ravşanbey'den bir oğlu olur. Çocuğun çehresinden yayılan ışıkla, tüm mezarlık aydınlanır. Bibi Hilal üç yıl boyunca, mezarda doğurduğu oğlunu emzirir. Bir gün Göroğlu'nun doğduğu zamandan beri annesinin mezarında yanmakta olan ışık söner. Işığın sönmesini takip eden üçüncü günün sonrasındaysa, Bibi Hilal'in göğsünden gelen süt kesilir (Kırbaçoğlu, 2000: 555). Böylece Göroğlu aç kalır. Üç yaşındaki Göroğlu annesine; çok acıktığını, açlıktan takatinin kalmadığını, niçin yüzünün karardığını söyleyip ağlar. Onun feryadına mezarlık titrer. Titreme olunca mezarın bir köşesinden içeriye ışık sızar. Göroğlu ışığı yakalamaya çalışırken mezarın dışına çıkar. Orada geçmekte olan, yavrusu ölmüş bir baytal vardır. Baytal, ağlayan çocuğun sesini duyunca mezarlığa yönelir. Baytalın gönlü Göroğlu'na ısınır. Baytal yavrusu gibi küçük olan Göroğlu'nu üç öğün emzirir.

Küçük Göroğlu, böylelikle karnını doyurur. Mezarların üzerinde oynar. Rüstembey'in at bakıcıları her gün üç öğün mezarlığa giden baytalı fark etmişlerdir. Bir gün yilkıcılar baytalı takip etmeye karar verirler. Rüstembey'in adamları Göroğlu'nu görünce cin gördüklerini zannedip, hastalanırlar. Yaşanılanlar Rüstembey'in kulağına gider. Rüstembey, mezarlığa gider. İlk gidişinde Göroğlu'na yaklaşmaya teşebbüs edemez. Çünkü Göroğlu'na yaklaşan bir aslanın, Hızır tarafından engellendiğini görür. Gün devreder. Ertesi gün Rüstembey mezarda gördüğü, kardeşim dediği Hilalay'ın çocuğunun kız mı oğlan mı olduğunu öğrenmek için yanına aşık, şal ve bez parçaları alıp gider. Aşıkları mezarların üzerine dağıtır. Bez parçalarını da bir tarafa bırakır. Göroğlu, bez parçalarını ve şalları yırtıp mezarın kenarlarına bayrak yapıp asar. Aşıkları alıp, oyun oynamaya başlar. Rüstembey böylelikle Göroğlu'nun erkek çocuk olduğunu anlar (Kırbaçoğlu, 2000: 557).

Oyun sırasında Rüstembey, Göroğlu'nu görünce mezarına doğru kaçır. Mezara ulaştığında, yürekleri çatlatan bir nara atar. Bu sesle korkan Rüstem, Göroğlu'na; kendisinin dayısı olduğunu, bir dayının yedi babaya karşılık geldiğini söyler. Rüstembey, Göroğlu'nu evine götürmek ister. Göroğlu, Rüstem'i Zenger şehrinden gelen düşman zannedip, kendisine yaklaştırmaz. Rüstembey'i casus zanneder. Ona; neden şimdiye kadar yanına gelmediğini, eğer annesinin kardeşi olsaydı bayramlarda geleceğini fakat o zamanda da yanlarına gelmediğini, bu durumu annesine soracağını bildirir. Eğer olur verirse kendisine inanacağını, anne rızasının Huda rızası olduğunu söyler.

Annesinin mezarına girer. Ama kapkara kesilmiş annesinin bedeninden, bir ses çıkmaz. Göroğlu, ağlayarak mezarın yüzüne çıkar. Rüstembey dayısının söylediği sözü kabul eder. Rüstembey'in evine giderler. Rüstem'in, Kongırbay adında bir oğlu vardır. Onun hanımı Göroğlu'na merhametli davranır. Önce kahraman Göroğlu yemek yemez, kendisine söylenileni yapmaz. Daha sonra Kongırbay'ı kendisine arkadaş eden Göroğlu, Rüstembey ve ailesine alışır. Sokakta oyun oynamaya başlar. Kazanırsa sevinir. Kaybederse zorla çocukların elinden aşıklarını alır. Bu durum sürekli olmaya başlayınca, çocuklar korkularından sokağa çıkamaz olurlar (Kırbaçoğlu, 2000: 567). Göroğlu'nun yaptığını öğrenen çocukların babaları toplanıp, Rüstembey'in yanına gitmeye karar verirler. Rüstembey evine misafir geldiğini görünce, onlara ziyafet verir.

Güzelce ağırlar. Böylece misafirler şikayetlerini daha uygun bir dille, iyilikle söylerler. Göroğlu sokakta oynayan çocuklara zarar vermeye devam eder. Bir gün yolda Şahdarhan'ın ünlü pehlivanı Bedkir Pehlivan'ın oğlu Gösfend Töre'yi görür. Onunla aşık oynar. Gösfend Töre, tüm aşıkları kazanır. Göroğlu yenilgiyi kabullenmeyip aşıklarını ister. Gösfend Töre aşıkları vermeyince, Göroğlu ona küfreder. Bir tokat atar. Çocuğun gözleri çıkar. Gösfend Töre durumu babasına anlatır. Bedkir Pehlivan soluğu Göroğlu'nun yanında alır. Göroğlu, Bedkir Pehlivan'a ölümünün kendi elinden olacağını söyler. Göroğlu'nun sözleri üzerine, Bedkir Pehlivan onunla aşık oynamak ister. Kahraman, bu isteği kabul edince oyun başlar. Öğle vakti olduğunda, Göroğlu yenilir. Fakat aşıklarını vermek istemez. Göroğlu pehlivanın çenesine vurmasıyla, Bedkir'in dişi, dilini keser. Onu kolundan tutup yere vurur.

Bu darbeyle pehlivan ölür. Göroğlu, önce Bedkir Pehlivandan aldığı aşıkları annesinin ve kabristandaki diğer mezarların yanına hediye olarak indirir. Daha sonra, Rüstembey dayısının yanına gider. Bedkir Pehlivan'a yaptığını anlatır. Ona gece vakti, babasının memleketi Yavmit'e doğru yola çıkacağını bildirir. Rüstembey, Göroğlu'na tüm varlığının dayısı Gecdumbey'e ait olduğunu, malını alıp öyle gitmesi gerektiğini bildirir. Göroğlu, Rüstembey'i bu davranışından dolayı takdir eder. Tüm varlığını kendisine verdiğini söyleyip, kendisini emziren baytalla beraber yola çıkar (Kırbaçoğlu, 2000: 574). Uzun süre yol aldıktan sonra, Yavmit'e varır. Birçok adamın bir yere doğru ilerlediğini görür. Uzakta oturan bir adamı kendisine yakın görüp, adamların nereye gittiğini sorar. Gözleri görmeyen adam Göroğlu'na sesini Bibi Hilal'e benzettiğini söyledikten sonra, nereli olduğunu ve kimin çocuğu olduğunu sorar.

Ravşan karşısında oğlunun olduğunu anlayınca, onu bağrına basar. Ravşan'ı ziyaret etmeye gelen Gecdumbey, karşısında daha önce görmediği yeğenini görüp, onu bağrına basar. Bu aşamadan sonra, kahraman Göroğlu'nun talihi döner. Yıllarca Yavmit'de kalıp, yardım istediği halde Ravşanbey'e yardım etmeyen, Yavmit şahı Ureyhan, Göroğlu'na hoş geldin demek için sarayında ziyafete çağırır. Ravşanbey, Ureyhan'ın daha önce kendisine yardım etmemesinden dolayı, davete icabet etmek istemez. Gecdumbey ve kahraman Göroğlu'nun ısrarlarıyla, davete katılır. Davette Göroğlu'nun davranışları, herkeste büyük bir hayranlık uyandırır. Davetin sonunda, Ahmedbey tüm halkı üç gün boyunca yapacağı toy ve yemek ziyafetine davet eder. O da Ureyhan gibi gündüz ziyafet verip, geceleri toy temaşa eder. Toya gelen misafirlere kumaşlar hediye edilir. Misafirlerin hepsi Ahmedbey'den razı olur. Ahmedbey'in, Halcuvan adında hanımı vardır. Fakat çocukları olmamıştır (Kırbaçoğlu, 2000: 595).

Ahmedbey halk ziyafetteyken Göroğlu'na; öldükten sonra babası olarak tabutunu tutmasını istediğini, devletin sahibi olmasını, kendisinin hem oğlu hem de yeğeni olmasını talep ettiğini söyler. Göroğlu'nun düşüncesini sorar. Kendisine kırk gün düşün yapmak istediğini söyler. Bu teklif, Göroğlu tarafından kabul edilir. Kahraman Urgenç şehrinde çıktığından sonra, fiziki bir mücadeleye girişmemiştir. Kahramanda sıkça göreceğimiz güç gösterileri, onun baytalını çiftleştirmek istemesiyle başlayacaktır. Şirvan şehrinin Reyhan Arap adlı hükümdarı, Göroğlu'nu evlat edinen Ahmedbey'in hanımı Halcuvan'a sevdalıdır. Fakat Halcuvan'ı eş olarak almak nasip olmamıştır.

Buna rağmen Arap Reyhan, Ahmedbey ne zaman evinden uzaklaşsa Halcuvan'ı görmeye Yavmit'e gelmektedir. Yine bir gün Arap Reyhan Halcuvan'ı görmeye gelirken, Göroğlu'yla karşılaşır. Göroğlu, Arap Reyhan'ın atının baytalına yaraşır bir at olduğunu fark eder. Babası, atası sinci olan Göroğlu, yolda gördüğü adamdan baytalı için atını istemeyi, vermezse de döverek almayı düşünür. Adamın yanına yaklaşınca onun bir padişah olduğunu anlar. Adama yurdunun neresi olduğunu, nereden geldiğini sorar. Biraz konuşunca karşısındakinin Arap Reyhan olduğunu anlar (Kırbaçoğlu, 2000: 600-601). Ona, eğer atını baytalıyla çiftleştirmeyi kabul ederse, Halcuvan'ın kendisine bir kâse su verdireceğini söyler. Arap Reyhan bu fikri kabul eder. Göroğlu, Halcuvan'ın yanına gidip, yaban elden bir misafirin geldiğini fakat onu ağırlayacak bir hanesinin olmadığını söyleyip ağlar. Halcuvan'a iyi atı olan, teyze ve dayılarından bir yakını olup olmadığını sorar.

Göroğlu'nun sözlerini dinleyen Halcuvan, Reyhan Arap'ın geldiğini anlar. Kapıları sıkı tutmasını yoksa kendisini Arap Reyhan'ın kaçıracağını söyler. Yengesinin sözlerine karşılık Göroğlu, olayların aslını anlatır. Halcuvan'dan yalnız bir bardak su vermesini ister. Halcuvan, Göroğlu'nun isteğini geri çevirirse Ahmedbey'in kızacağını, Arap Reyhan'a su verirse de kaçırılabilceğini düşünür. Göroğlu'nun gönlünü kırmak istemez. Korktuğu başına gelir. Halcuvan, Arap Reyhan'a su verirken, Arap Reyhan onu kaçıır. Göroğlu peşinden gitmek istese de Arap Reyhan'a yetişemez. Ahmedbey'in hanımının kaçırılmasına sebep olduğu için, tekrar yurduna dönmez. Kırklarda çobanların ekmeğinden yiyerek, karnını doyurur. Ahmedbey gittiği yerden gelince, Göroğlu'nu sorar. Halk olanları Ahmedbey'e anlatır. Ahmedbey, Halcuvan gibi kadının bulunacağını, Göroğlu gibi evladın bulunmayacağını bildirir.

Bin tane Halcuvan, Göroğlu'na feda olsun der. Göroğlu'nu çağırmasını ister. Göroğlu, yanına gelen kişilere padişah Ureyhan'ın, Halcuvan kaçırıldığı için ordu toplayıp, kendisini de ordunun başına getirip Şirvan memleketine gitmeye niyetinin olup olmadığını sorar. Bu haberi vermek için yanına geldiklerini zannettiğini söyler. Adamlar böyle bir sözün konuşulmadığını söyleyince Göroğlu onlara; *namussuzlar* deyip kimini dövüp kimini kovup adamları gönderir. Göroğlu böylece Ahmedbey'in yanına gitmez. Çünkü Göroğlu sebep olduğu durumun mahcubiyetini her an hissederken, halkın bu durumu unutmuş olmasını gururuna yediremez (Kırbaçoğlu, 2000: 610).

Ahmedbey, Göroğlu'nun öz evladı olmadığı için yanına gelmediğini, böylelikle devletinin sahipsiz kaldığını düşünüp üzülür. Malını, devletini gözü görmez. Hasta olup yataklara düşer. Bu sırada Göroğlu'nun baytalı yavrular. Tay erkek doğar. Ama Göroğlu tayın öleceği korkusuyla, onu annesine vermez. Yavrunun sadece annesini emmesine izin verir. Göroğlu'yla baytalı arasındaki bu çekişme bir hafta boyunca devam eder. Sonunda baytala sinirlenen Göroğlu, onun burnuna vurup yere devirir. Hayvan ölür. Göroğlu, yavrunun kendisi gibi yetim kalmasına üzülür. Ona çeşitli; koyun, deve, aslan, kaplan, geyik, tavşan, katır, fil, gergedan, kunduz, balık, kuş, pars, tilki tazi, kartal, maymun vs. gibi hayvanların sütlerinden hayvanların iyi yönlerini alması için içirir (Kırbaçoğlu, 2000: 616-617). Altı ay boyunca Göroğlu, yavru tayına bakar. Onunla konuşur. Tay da kendisine öğretildiği gibi her şeyi bilir. Konuşulan dilden anlar.

Göroğlu bir gün tayını denemek için onu koştururken enik tarafından ısırılır. Tay hastalanır. Göroğlu yine tayını bakıma alır.

Kahraman Göroğlu, buraya kadar yaşanan olayda, kendisini evlat edinen Ahmedbey'in hanımının kaçırılmasına sebep olduğu için, tekrar yurduna dönmek istememiştir. Onu tekrar yurduna dönmekten alıkoyan bir sebep de Arap Reyhan'dan öcünü almak için tayının at olmasını beklemesidir. Kahramanın tayı at olunca Arap Reyhan'ın memleketine gidip, Göroğlu, onun kızını Ahmedbey'e hanım olarak alacaktır. Böylece Ahmedbey'in ve kendisinin itibarını yükseltecektir. Yavmit'in padişahı Ureyhan ölünce, Yavmit halkı Göroğlu'nun yurda padişah olmasını uygun görür. Bu fikirlerini Göroğlu'na söylerler. Göroğlu adamları ilk gelişlerinde, tayını yemek isteyip bir bahaneyle yanına geldikleri gerekçesiyle onları kovar. Gösterdiği davranışa pişman olan Göroğlu, Yavmit halkının teklifini kabul eder.

Onlarla görüşmek istediği yere gidip baytalarının ipini bir çiviye bağlar. Kahraman Göroğlu beylerle görüşesiye kadar, Gırat, Hızır tarafından çalınır. Erenlerden evlat yerine at dileyen kahraman Göroğlu'nun dünyası başına yıkılır. Her yeri arar. Fakat bulamaz. Önce, Yavmit'li beylerin tayını yediklerini zanneder. Sonrasında çalındığını anlar. Kahramanın dünyada aramadığı bir köşe kalmaz. Tayını aramaktan yorulan Göroğlu, bir yerde uyuyakalır. Düşünde aksakallı, nur yüzlü adamlar Göroğlu'na tayının yerini söyler. Onun artık at olduğunu haber verir. Kahraman uyanınca kendisine söylenen, atının olduğu yere gider. Orada sütunları firuze cennete benzer bir kale görür. Kalenin kapısına doğru yönelir.

İçeride kumruların, bülbüllerin gazelhanlık yapıp öttüklerini, bin bir çeşit meyvenin yanında, içi billur bal havuzun olduğunu görür. Havuzun yanında sofra vardır. Sofrada kırk kız, kırkı da birbirinden güzel kız oturur. Fakat onların içinde iki kız vardır ki güzellikte diğerlerinden daha üstündürler. Kızlar birden etraflarında insan kokusu olduğunu söyleyip telaşa kapılırlar. Etrafa bakınmaya başlarlar. İki kız ansızın Göroğlu'nu görür. Göroğlu, kızlara yaman gözle bakar. Kızlar korksa da kendilerine söylenildiği üzere kaçmazlar. Göroğlu kızlara; köpeğin ısırduğu tayını istediğini, tayı neredeyse ortaya çıkarmalarını söyler. Perilerin başı Miskal Peri, yanındakilere, karşılarındaki kişinin mertebeli bir adam olduğunu, ona gülmemeleri gerektiğini söyler(Kırbaçoğlu, 2000: 628). Göroğlu'nu tanıyan Miskal Peri, ona hoş geldin dedikten

sonra atının bulunacağını, telaşeye kapılmamasını, atının kendisine döneceğini söyler. Göroğlu, Miskal Peri'ye tayını öldürüp, sabun yapmayı düşündüklerini söyleyince Miskal Peri'nin yanında duran kızlar kahkahayla gülerler.

Göroğlu, kızlara; evlerinin yerini artık öğrendiğini, kadı getirip Gırgök atını alacağını söyler. Dışarı çıkar. Gırgök atının sedef çiviye bağlı bir şekilde görür. Atını gören Göroğlu, mutluluktan düşüp bayılır. Gırgök sahibini tanıyıp Göroğlu'nun üzerine kendisini atar. Başında kişner. Göroğlu uyandığında Hızır ona atın sahibinin kendisi olduğunu söyler. Göroğlu, atının boynunda olan izi gösterir. Atın kendisine ait olduğunu ispat etmeye çalışır. Ama Hızır'a söz geçiremez. Sonunda güreşip, yenen taraf kim olursa, ata sahip olacak kişinin o olacağına karar verirler. Güreşirler, fakat at sahibi Göroğlu üç defa yenilir. Göroğlu uzlaşıya varmak için Hızır'ın mağarasına diğer aksakallı ihtiyarlarla beraber girer. Selam verdikten sonra kendisine gösterilen yere oturur. Sakibülbül ortaya girip, şarap dolu kadehini eline alıp sazıyla söz söyler. Kırk çiltandan çokça murat dilemelerini, kadehlerindeki şaraplarını içmelerini söyler.

Göroğlu'nun yanında oturan beyler, Sakibülbül'ün meyini sırayla içip Göroğlu'na verirler. Gırat'ın suyuna da bir kase meyi karıştırıp verirler. Göroğlu orada bulunan pirlere; kendilerinden Gırgök atı, iki peri hanımı istediğini, Reyhan'dan öcünü almak istediğini, kızı Zeydin'i hizmetkâr etmek istediğini söyler. Er Hızır, Göroğlu'nun dileklerinin gerçekleşeceğini söyler. Hatta Hasanhan ve Avazhan adında iki evladının olacağını, Çembil adlı yerin, yurdu olacağını haber verir. Gırgök'le beraber yüz yirmi beş yaşına kadar yaşayacağını da ekler. Tüm bu dileklerine nasıl kavuşacağını bildirir. Göroğlu'nun Er Hızır dedesi Gırat'ın ayağının altına dört yüz nal çakar (Kırbaçoğlu, 2000: 639).

Göroğlu'na giyim verilip, başına sarık sarılır. Gırgök ortaya alınır. Altın kaşağıyla kaşağılanır. Çiçekten süpürgeyle süpürülür. Beline ipek terlik konulur. Onu diğer atlardan farklı kılacak tüm hizmetler, Gırat'a uygulanır. Gırat'ın hazırlığı bittikten sonra, Göroğlu'na giyimleri giydirilir. Hızır, kahramana nasihat edip, Arap Reyhan'ın kızını alacağı zaman, geçireceği zorlukları Göroğlu'na bildirir. Buradan itibaren, kahraman Göroğlu'na yardım edecek isim olan Sakibülbül destana dahil olur. Sakibülbül'ün insanları yeni olan şehre Göroğlu'yla beraber gideceğini haber verilir. Orada altın tahta oturup padişah olacağı, Sakibülbül'ün kendisine hem vezir hem de

üstat olacağı bildirilir. Hızır, Gırgök'ün seyisliğini Sakibülbül'ün yapacağını söyler. Sakibülbül'ün söylediği adın şehre isim olarak verileceğini, onun istediği şeylerin yapılacağını, söylediği sözlerin kabul edileceğini haber verir. Göroğlu bu aşamadan sonra, Arap Reyhan'ın memleketine yönelir.

Amacı, Arap Reyhan'ın kızını kaçırap Ahmedbey'e hanım olarak vermek, üç yıl önce ahdettiği sözünü yerine getirmektir. Göroğlu zor olsa da Halcuvan yengesinin yardımıyla, bu isteğini gerçekleştirir. Arap Reyhan'ın kızı Zeydinay, Göroğlu tarafından Ahmedbey'e hanım olarak verilir. Göroğlu'nun Yavmit memleketine padişah olması ve Ahmedbey'le Zeydinay'ın evlenmesi şanına, kırk gün kırk gece toy yapılır. Göroğlu'nun devleti çoğaldıkça güçlenmektedir. Şimdi sıra kahramanın evlenmesine gelmiştir. Göroğlu'nun ziyafet verdiği bir sırada Ahmedbey, için orada bulunan beylere Göroğlu'na layık bir hanım almaları gerektiğini söyler. Orada bulunan beyler, kızın nasıl olması gerektiğine karar verirken Göroğlu, Yunus ve Miskal isminde yâri olduğunu, Kırk Çiltan'ın nikâhlarını kıydığını, bu konuda endişelenmemelerini söyler. Yunus ve Miskal'i alıp getireceğini, hazırlığını kendisinin yapacağını bildirir (Kırbaşoğlu, 2000: 676).

Ahmedbey, Göroğlu'nun bu sözlerine; yapmak istediği seferin uzun bir sefer olduğunu, Kafdağı'na giderse gelemeyeceğini, Yavmit memleketinde iyi hanımın bulunacağını, dört bin doksan dağı aşmanın zor olacağını, yalnız olduğunu, yolun çetin olduğunu söyler. Yavmit halkından dua ister. Gerekli hazırlıkları yapar. Issız çöllerden, yaban ellerden, dağlardan, taşlardan geçer. Önüne çıkan tavşan, kaplumbağa yumurtası ve kaplumbağayı gerekli olur diye heybesine atar. Kahraman yola çıktıktan on gün sonra, karşısına Beladağ çıkar. Bir bebek sesi ve bu sese hiç uymayan kocaman bir devle karşılaşır. Yunus Peri, Bela Dev'i kendisine bekçi olması, dağa muhafızlık yapması için dağ başına kondurmuştur.

Dev, Göroğlu'nu yemek ister. Göroğlu da korktuğunu belli etmeden Dev'i yiyeceğini bildirir. Kendisini, Huda'nın çocuğu olarak tanıtır. Bela Dev, Göroğlu'ndan Huda'nın oğlu olduğunu ispatlamasını ister. Bela Dev, Göroğlu'nun bitini görmek ister. Bu esnada kendi bitini koynundan çıkarıp atar. Bit kurbağa gibi olup zıplayarak gider. Sıra Göroğlu'na gelince, o da yolda lazım olur diye heybesine aldığı kaplumbağayı çıkarır. Bela Dev onu taş zanneder. Bela Dev şimdi de piresini çıkarır. Göroğlu yine

heybesinden tavşanı çıkarıp, devin önüne atar. Bela Dev, Göroğlu'ndan koltuğunun kılını göstermesini ister. Göroğlu, eşeğin kuyruğunu çıkarır. Dev o zaman karşısındakinin Bela olduğuna inanır. Göroğlu, devi iyice korkuttuktan sonra kendisini Kaf Dağı'na götürmesini ister. Bela Dev kendisine, yedi yaşındaki Semender dev denildiğini, bir sıkıntıyla karşılaştıklarında yardımına koşacağını söyleyip gider. Yunus Peri burnuna insanoğlunun kokusunun geldiğini söyleyip, huzursuz olur (Kırbaçoğlu, 2000: 694).

Göroğlu'nun kendisini kaçırmaya gelmiş olabileceğini söyler. Gülkız Peri, Yunus Peri'nin sıkıntılı halini görünce ona Gülşen bağında gezinti yapmayı teklif eder. Gülkız Peri'nin bu teklifini Yunus Peri kabul eder. Salıncaklarda sallanıp, balhavuzun başında oturmak için Gülşen bağına giderler. Hizmetkâr kızlarına iki günlük eğlence veren Yunus Peri'nin sıkıntısı bu vesileyle biraz gider. Gırat'ıyla beraber gelmekte olan Göroğlu yoldaşı atına, gün içinde Gülşen bağına gireceğini kimselere görünmemesi gerektiğini, devler kendisini yakalarsa kendisini kurtarmasını, kendisi gelinceye dek bir yere sinip görünmemesini tembih edip gider. Bir grup dikilmiş gülün altına saklanır. Çok geçmeden uyuyuverir. Yunus Peri kızlarını; zümrüt köşküne doğru, etrafı kolaçan etmeleri için gönderir. Göroğlu'nun geldiğinden şüphe ettiğini söyler. Gülkız gül ağacından gül almak için Göroğlu'nun altında yattığı ağacın yanına gelip iki gül alır. Gülkız'ın çıkardığı sesle Göroğlu uyanır.

Gülkız, Göroğlu'na; niçin orada yattığını, öldürüleceğinin aklına gelip gelmediğini, buralara kadar nasıl korkmadan geldiğini sorar. Kötü iş yaptığı için kendisini Yunus Peri'ye söyleyeceğini, böylece gözünden kanlı yaşın akacağını, bedeninden başını alacağını söyler. Boynuna zincir takılıp şehirde gezdirileceğini, hanımları Yunus Peri'nin kendilerini öldüreceğini bildirir. Göroğlu, Gülkız'ın bu sözlerine karşılık; kendisini Yunus Peri'ye övmesini, canını yollara kurban edeceğini, yüreğinin kan ve gamla dolduğunu, kendisi için aşk derdine düşmüş bir adam olduğunu, iyi bir insan olduğunu söylemesini ister. Gülkız da Göroğlu'na istediği bir şeyi yapması şartıyla, bu söylediklerini Yunus Peri'ye ileteceğini bildirir. Göroğlu, Gülkız Peri'nin isteklerini kabul eder. Gülkız'a; ne isterse vereceğini, iyi hediye verip, kendisini ölene kadar itibarlı adam yapacağını söyler (Kırbaçoğlu, 2000: 616).

Göroğlu'nun sözlerine ikna olan Gülkız, Göroğlu'nun isteklerini yerine getirmek için Yunus Peri'nin yanına gidecek olur. Göroğlu'na da kendisine yemek getireceğini, vaktini hoş geçirmesini söyler. Yüreğindeki gamı gidermesini bildirir. Ona başından geçenleri anlatır. Gülkız Peri, Yunus Peri'nin yanına gittiğinde; Ağa Yunus ona, üzerine insan kokusunun sindiğini söyler. Periler, Gülkız'ın yürüyüşünün bozulduğunu söyleyip, insan kokusunu onun getirdiğini bildirirler. Bu durumda Yunus Peri, Gülkız Peri'ye; birisiyle evlendiğinden şüphe ettiğini, bir süredir ortalıkta görünmediğini, kiminle görüştüyse kendisine söylemesini, yalan söz söylememesini, eğer söylerse başını bedeninden ayıracağını bildirir.

Gülkız Peri de Yunus'a; gül ağacından gül koparmak için gittiğinde orada uyuyakaldığını, kabahat işlediğini, düşünde insanoğlundan bir adamı gördüğünü uyandığında da kokusunun üzerine sindiğini söyler. Gördüğü rüyasını akşam olup, yanlarında kimse kalmadığında kendisine açıklayacağını bildirir. Akşam olduğunda; rüyasında gördüğü insanoğlunun güzelliğinin Yunus Peri'den üstün olduğunu, adını Efserdağ'da pirlerin koyduğunu, atını Sakibülbül'ün eğerlediği gibi bilgileri verip Göroğlu'ndan bahsedeceğini hissettirir. Göroğlu'nun gelmiş olabileceğini düşünen Yunus Peri'nin gönlü biraz ferahlar. Gülkız'a; kendisine söylediği sözleri herkese söylememesini, gördüğü rüyayı suya anlatmasını, geceleyin gördüğü rüyayı yorumlayacağını, gece nohutla falına bakacağını, gamlanmamasını, söylediği söze kurban olduğunu söyler. Hatta böyle bir rüya gördüğü için, Gülkız'a '‘aferin’' dahi der.

Yunus Peri, Gülkız'a onun bir kocası olduğunu düşündüğünü söyler. Gülkız böyle bir şey olmadığına Yunus Peri'yi inandırır. Gülkız'ın bir söz söylemeyeceğini düşünen Yunus Peri, uyuyormuş gibi yapıp yatağına uzanır. Gülkız, Yunus'u uyandırmak için, yorganını kaldırırsa da Yunus Peri uyanmamış gibi yapar. Gülkız Peri, Yunus'un kırk günlük uykusunun tuttuğunu düşünür. Kapıdan çıkıp; gül ağacının, Göroğlu'nun yanına gider. Gülkız'ın arkasından Yunus Peri onu takip eder. Göroğlu'yla konuştuğunu görüp, usulca yatağına yatar. Gülkız, Göroğlu'na kendisine ne hediye vereceğini sorduktan, güzel hediyeler alacağını kesinleştirdikten sonra kahramanı, Yunus Peri'nin yanına götürür. Kahraman Göroğlu, Yunus Peri'nin yanında kırk gün boyunca kalır. Yunus Peri kırk gün sonra uyandığında yanında yatan kişinin kim olduğunu bilemez (Kırbaşoğlu, 2000: 753).

İçinde bulunduğu duruma şaşırır, utanır. Askerlerine çağırmayı düşünür. Yanındaki kişinin hemen öldürüleceğini düşünüp, bu fikrinden vazgeçer. Çareyi ona kim olduğunu sormakta bulur. Peri mi yoksa melek mi olduğunu söylemesini ister. Kimin rızasıyla böyle bir iş yaptığını sorar. Anne babasının bu durumdan haberdar olup olmadığını sorgular. İşin doğrusunu kendisine açıklamasını ister. Göroğlu da başından geçenleri birer birer Yunus Peri'ye anlatır. Onu daha önce pîrlerden dilediğini, erenlerin nikahlarını kıydığını anlatır. Kibirlilik etmemesini söyler. Göroğlu'nun sözleri üzerine, Yunus Peri kaderine razı olur. Göroğlu'nun kendisini hanımı yaptığını düşünür. Ölünceye dek Göroğlu'nun yâri olacağını bildirir. Kusurunu affetmesini ister. Yunus Peri annesi Kariya Peri'nin yanına gider.

Annesi kızının insanoğluyla beraber olduğunu anlar. Köyikaf'ta bulunan diğer devlere bu durumu söyleyecekken Gırat kişner. Göroğlu görünür. Her şey ortaya çıkar. Savaş başlar. Göroğlu, Bela Dev'in (Semender Dev) kılından yakıp, yardım için devı çağırır. Böylece Kaf Dağı'nda küçük çaplı bir kırgın yaparlar. Yunus Peri, Gülkız'dan rica edip Göroğlu'yla uzlaşıya varılmasını rica eder. Gülkız, Yunus Peri'nin isteğini yerine getirir. Göroğlu'ndan özür dilenir. Yunus Peri'yle düğünü yapılacağı belirtilip savaş sona erdirilir. Kahraman böylece işin zorlu kısmını atlatmış olur. Yunus Peri'nin babasına da, kızları Yunus Peri'nin düğününü Göroğlu'nu aldatmadan yapmasını, onun zaten kızlarını aldığını söyler. Kızlarının Göroğlu'na hizmetkâr olduğunu, Gülkız'ın da bu durumdan haberdar olduğunu, kırk gün kırk gece birlikte yattıklarını, tüm bunları Gülkız'ın hazırladığını bildirirler. Kırk gün kırk gece toy yapılır. Kırk üçüncü günün sonunda kahraman kaynatası Rahmet Peri'ye memleketine gitmek istediğini söyler.

Rahmet Peri, Göroğlu'na önceden Yavmit'e gidip hazırlık yapmasını daha sonra Yunus Peri'yi hizmetkârlarla beraber göndereceğini söyler. Kahraman bu teklifi kabul eder. Yavmit şehrine yaklaştığında, savaş olduğunu anlayıp, Semender Dev'i yardıma çağırır. Semender Dev, Göroğlu'nun isteğini yerine getirir. Dev, koynundan çıkarıp attığı taşla, Reyhan Arap'ın birçok askerini öldürür. Göroğlu, Gırat'a biner. İkisi kahramanca savaşır. Fakat Semender Dev, Reyhan Arap'a taş atacakken yaralanır. Birçok askeri ölen Arap Reyhan, savaş meydanından kaçır. Böylece savaş sona erer. Araplardan kalan ganimetler bölüşülür. Yunus Peri ailesi tarafından verilen; zümrütten, yakuttan, polattan, kırk kapılı, kırk odalı bir ev, iki yüz seksen aşhane, beş yüz cepthane,

doksan hayvanın sığacağı bir ahır, okul, iş yeri ve birçok yapılarla beraber Kafdağı'ndan getirilir. Göroğlu, Gülkız'a vadettiği hediyeleri ona verir.

Çembil'e komşu olan tüm illere haber verilir. Ziyafet yemekleri hazırlanır. Yenilir, içilir, eğlenilir. Üç gündüz üç gece toy yapılır. Kahraman Göroğlu Yunus yâriyle muradına erer. Böylece kahraman Göroğlu ilk eşi Yunus Peri'yle evlenir. Bu olayda kahramanın öne çıkan özelliği, çıktığı yolda inancının tam olmasıdır. Ahmedbey, Göroğlu'na bu yolun çetin olduğunu söylemesine rağmen, kahramanın Yunus Peri'yi Çembil'e getireceğine dair inancı tamdır. Bu durum kahramanda olan kader inancının tamlığını da gösterir. Çembil memleketi, kahraman Göroğlu'yla beraber güç kazanmaya devam eder. Bir gün meclis kurulduğunda, mecliste bulunan beyler ve Göroğlu, kendilerine mey veren bir sakinin olması gerektiğinden bahsederler.

Kahraman Göroğlu yanındaki beylere meclislerine layık bir saki olup olmadığını sorar. Beylerden ses çıkmaz. Yunus Peri; Vayengen memleketinde, Temirhan'ın oğlu olup, güzellikte dengi olmayan, asilzade Han Hasan adında bir padişah çocuğu olduğunu haber verir. Güzellüğünün kendisinden ziyade olduğunu bildirir. Onun gibi bir çocuğun, Çembil memleketine gerekli olduğunu söyler. Göroğlu'na, ustalıkla Temirhan'ın elinden Hasanhan'ı alıp saki yapabileceğini, sonra da Hasanhan'ın Çembil'e serdar olabileceğini söyler. Yunus Peri'nin sözlerini duyan Göroğlu adamlarına; Vayengen memleketine gazaya gideceklerini, tatlı canlarından geçmelerini, Allah'ın izni, yüzlerinin akıyla Hasanhan'ı alıp dönmelerini bildirir. Göroğlu, Sakibülbül'e; Gırat'ı hazırlamasını söyler. Gırat özenle hazırlanır. Kahraman halkından dua alıp, yola çıkar. Gece gündüz demeden kahraman Göroğlu, askerleriyle otuz gün boyunca yol alır. Kahramanın önemli bir özelliği; yapacağı işlerde halkına, askerlerine danışıyor olmasıdır.

Göroğlu, Hasanhan'ın yurduna yaklaştığında kendisine fikir verebilecek bir kişinin olup olmadığını sorar. Parlak fikir Sakibülbül'den çıkar. Sakibülbül, Hasan Çapsan'a bin zil takıp, onu kılıktan kılığa sokarak her makamda oynatıp, Hasanhan'ın babası Temirhan'ı kandıracağını, böylelikle Hasanhan'ı Göroğlu'na getireceğini bildirir. Sakibülbül düşündüğünü uygular. Hasan Çapsan'la beraber Vayengen yurduna gider. Uzun bir süre kahraman yaşanan olaylara dahil olmaz. Sakibülbül, Göroğlu'na Hasanhan'ı getirdiğinde kahraman Hasanhan ve kardeşi Gülçehreyle ilgilenir.

Onları sever. Öyle ki çocuklar kaçırıldıklarına sevinecek hale gelirler. Ailelerini unutacak olurlar. Kahraman Göroğlu'nun bundan sonraki hedefi Miskal Peri'yle evlenmek olacaktır. Bir gün Yunus Peri'ye yeni evlendiği için çeşitli diyalardan periler hayırlı olsun demeye Çembil'e gelirler. Meclis kurulur. Sakibülbül saz çalar. Sözler söyler. O esnada misafirhanede yiğitlerinin yanından evinde dönen Göroğlu, sesleri duyup kapı deliğinden içeri doğru bakar. Yunus Peri'nin yanında oturan, yediği yiyeceğin göbeğine kadar gittiği kızı görünce kendinden geçer. Bir müddet sonra kendine geldiğinde tekrar içeri doğru bakar. Huri gibi, nur yüzlü, kalem kaşlı, cadı gözlü, bedenleri nazik, endamları yerinde kızların zevk ve sefa içinde oturduklarını görür. Adamlarıyla müşavere yapılan yere tekrar gider. Göroğlu'nun adamları, onun gitmesini fırsat bilip, Hasanhan'ı saki yapıp mey içiyorlardır.

Göroğlu'nun geldiğini görünce yiğitler, kendilerine çekidüzen verirler. Göroğlu sazını eline alır. Hasanhan babası Göroğlu'nda başka hallerin olduğunu anlayıp ona; kıblegâhım, babacığım diyerek ona yüzünün şeklinin neden değiştiğini sorar. Yüzünün sarardığını, gözlerinin büyümüş olduğunu bildirir. Tüm bunların nedeninin ne olduğunu sorar. Neden evinden tekrar çıktığını sorar. Göroğlu, karşısında duran kırk yiğidine bakarak; bir haneden diğerine giderken içeriden bir ses geldiğini, sesin geldiği yöne doğru gittiğinde Sakibülbül'ün sazıyla söz söylediğini, yanındaki kadınların da çalınan sazla eğlendiklerini söyler. Bu kızlardan birkaç tanesini tanıdığı söyler. Fakat Yunus Peri'nin sol yanında bulunan periyi hiç görmediğini, onun yediği yiyeceğin karnında görüldüğünü, mis gibi kokusu olduğunu söyler.

O periyi görünce bu hale büründüğünü bildirir. Miskal Peri'yi gökteki güneşten aydan daha üstün tutan sözler söyler. Kahraman sözlerini doğrulamak için Hasanhan'ın da gidip kapıdan kendisine misafir gelen kızlara bakmasını ister. Hasanhan misafirlerin oturduğu odaya bakıp, babasının evinde güzel kızların olduğunu, kaşlarının yay gibi, kendilerinin huri gibi olduğunu söyler. Nereden geldiklerini sormak gerektiğini bildirir. Orada bulunan Yunus Peri ve Zeydinay'dan peri suretli kızların nereden olduklarını öğrenebileceklerini söyler. Ertesi güne kadar kızlar eğlenir. Kızlar saz çalıp söz söylemekten vaktin öğle olduğunun farkına varmamışlardır. Göroğlu kırk yiğidiyle birlikte kızların olduğu kapıya gelir. Kapı açılınca herkes Miskal Peri ve Gülnar Peri herkes tarafından tanınır. Her taraf perileri görmek için gelen adamlarla dolar. Periler

kimseye görünmeden gitmeyi düşünürlerken, Çembil'lilere yakalanınca Türkmen, Özbek'lerin kendilerini alacaklarını söylerler.

Göroğlu, Miskal Peri'yi görünce hanesine çekilip, sırtını nemli yere koyup yatar. Akşam vaktine kadar ortalıkta görünmez. Yunus Peri, misafirlerine hangi aştan pişireceklerini sormak için Göroğlu'nu arar. Onu inleyerek yattığı odasında bulur. Kahraman gönlündeki derdini Yunus Peri'ye söyler. Ona yanından gitmesini söyler. Eğer müşkülünü çözemezse doğduğu yere tekrar gitmesini ister. Başına gelenleri anlatır. Kahramanın içinde bulunduğu duruma da Yunus Peri'ye karşı gösterdiği davranışı olumlu olarak değerlendirmek mümkün değildir. Yunus Peri, Göroğlu'na gönül işinin kolay çözüleceğini, Gülnar Peri'nin hizmetkârı, Miskal Peri'nin de kendisinin kulu olduğunu söyler (Kırbaşoğlu, 2000: 960). Eğer kendisi isterse ölünceye kadar yanında kalabileceklerini bildirir. Gönlü iki periye düştüyse onları kendisine hanım olarak vereceğini söyler.

Eğer kendisi isterse ölünceye kadar yanında kalabileceklerini bildirir. Gün içinde de perileri kendisine göstereceğini, hazırlıklı olması gerektiğini söyler. Yunus Peri'nin bu telkiniyle Göroğlu rahatlar. Kahraman Göroğlu'nun gönlünden gamı gider. Yunus Peri; misafirlerine yemekler ikram ettikten sonra, Göroğlu'nun hazinesini, devletini, tüm varlığını perilere gösterir. Peri kızlar bunları görünce Göroğlu'yla evlenmeye heves ederler. Eğer Göroğlu'yla evlenirlerse, her şeye sahip olabileceklerini düşünürler. Miskal Peri Gülnar Peri'ye; Yunus Peri'nin, söylediği sözlerin sonunu merak ettiğini, yaşadıkları durumun kendisini ürküttüğünü söyler. Durumun idrakine varır.

Miskal Peri'nin yanındaki Gülnar Peri, onu evliliğe yönelik olumlu görüşleriyle etkiler. Yunus Peri, sohbet ederlerken Göroğlu'nun kendilerini gördüğünü, güzelliklerinden akıllarını başından aldığını, şimdi aç susuz yattığını, ikisini hanım olarak istediğini belirtir. Eğer varmazlarsa öleceğini, birazdan yanlarına geleceğini söyler. Yunus Peri'nin ısrarlarına dayanamayan Miskal Peri anne ve babasından izin alıp, tekrar Çembil'e geleceğini söyler. Yunus da perilere; eğer teklifini kabul ederlerse tüm servetini ikisine vereceğini söyler. Yunus Peri kızlara haber verdikten sonra, Göroğlu'yla Gülnar ve Miskal Peri'yi buluşturur. Göroğlu kızların gidişine razı olmasa da periler ailelerini güç bela ikna edip kısa bir süre sonra Çembil'e dönerler. Göroğlu, Miskal yârine de kavuşup muradına erer.

Kahraman Göroğlu'nun Miskal Peri'yle izdivacında fiziki bir zorlukla karşılaşmaz. O ruhî bir bunalımla mücadele etmek zorunda kalır. Hatta bu nedenle Yunus Peri'yi görmek istemez. Onun yurduna dönmesini talep eder. Göroğlu'nun, Miskal Peri'yle evlenmesinin üzerinden uzunca zaman geçer. Kahraman Göroğlu, bir gün yiğitleriyle, serdarlarıyla beraber otururken onlara "bir ihtiyacınız var mı" diye sorar. Yiğitlere sözcü olarak Sahman pehlivan Göroğlu'na sıkıntıların; *Gözünüz aydın* diyememeleri, eğer ölürse tabutunu taşıyacak, babasına ağlayacak bir evladının, akrabasının, kardeşinin, tahtına, devletine sahip çıkacak kimsenin, taç takacakları bir evladının olmaması olduğunu belirtir (Kırbaşoğlu, 2000: 1012).

Göroğlu, Salman Pehlivan'ın bu sözüne üzülür. Kırk yiğit Göroğlu'na; Hunhar Şah'ın Bal Avaz evladını emrederse getirebileceklerini söylerler. Hunhar memleketine gidip Bal Avaz'ı saki yapmak istediklerini, bu dileklerini yerine getirirlerse gönüllerinde hiçbir gamın kalmayacağını söylerler. Bundan sonra kollar, Bal Avaz'ın Hunhar memleketinden getirilmesi için sıvanır. Kahraman Göroğlu, Avazhan'ı getirecek yiğitlerin başına oğlu Hasanhan'ı getirir. Gırat ve Hasanhan hazırlanır. Göroğlu, kırk adamına; önce oğlunu daha sonra da kendilerini Huda'ya emanet ettiğini, genç evladını başlarına serdar ettiğini, onun sözlerini dinlemelerini ve emirlerine uymalarını, oğlunu kendisinden üstün görmelerini, evladına sahip çıkıp, onu sevindirmelerini, sabahları selam vermelerini, hizmeti etmelerini tembih eder (Kırbaşoğlu, 2000: 1023). Eğer Avazhan'ı getiremezlerse de Çembil'e gelmemelerini tembihler.

Sahman ve Halidar pehlivana, Hasanhan'ı korumaları özellikle tembih edilir. Fakat Hasanhan'la beraber giden yiğitler fikir değiştirirler. Avazhan için savaşmak istemezler. Kırk yiğit bir yandan Hasanhan diğer yandan Çembil'e dönerler. Avazhan'ı Çembil'e getirme görevi Göroğlu'na düşer (Kırbaşoğlu, 2000: 1036). Kahraman, Gırkök'ün üzerinde aslan gibi olup, tozu dumana katıp, ok gibi atılıp, Askardağı'na doğru yola çıkar. Uzun bir süre yol gittikten sonra, Bedbaht dağa ulaşır. Karşısında; kafası dağ, gözleri gölet, her kafasında altmış ağzı olan kırk altı gözlü garip bir yaratık görür. Onlarla mücadele etmeye çalışır. Etrafında kırk yiğidini arar. Ama bulamaz. Perişan bir hale düşer, ağlar. Gözünü açtığında süslü bir çadır içinde de Hızır hazretleri, Kırk Çiltan ve erenlerin oturduğunu görür. Kahraman onları görünce, atından iner. Erenlere doğru yürür. Çadırın içinde oturmakta olan Hızır İlyas, Göroğlu'na Bal Avaz'ı alamayacağını

söyler. Onun Bulduruk Kasap ile Gülayım'ın evladı olduğunu söyler. Nasıl, Bal Avaz gibi itibarlı bir çocuğu almaya teşebbüs ettiğini sorar.

Bu amaç için bazı zorlukları aşması gerektiğini bildirir. Bedbaht Dağı'ndan aşır, Kemik İhtiyar isminde Avazhan'a âşık bir çoban göreceğini bildirir. Bulduruk Kasap'ın on yedi bin koyunu olduğunu haber verir. Hızır, Göroğlu'na, Kemik İhtiyar'ın iki bin koyununu alıp Hunhar yurduna pazara gitmesini, Bulduruk Kasap'ı gördüğünde de koyunları satacağını söylemesini tembihler. Satarken de adına Kongırbay, ablasının adına da Gülayım demesini ister. Tembihlediği sözleri uyguladığında Bulduruk Kasap'ın kendisine sahip çıkacağını bildirir. Böylelikle kolayca Bal Avaz'ı Çambil'e götüreceğini bildirirler. O esnada Göroğlu, gözünü açar. Göroğlu rüyasındaki erenlerden bir dilek dileyemediğini düşünüp üzülür. Önüne gelen dağdan aşır. Rüyasındaki Hızır'ın söylediği gibi yaşlı birisinin birçok koyun güttüğünü görür. Kahraman Göroğlu, tüm bu söylenenleri uygular.

Önce Kemik İhtiyar'ın kıyafetlerini giyip pazara gider. Avazhan'ın babası Bulduruk Kasap'ın geldiğini görünce, daha önce satmayacağını söylediği koyunları kendisine satacağını söyler. Göroğlu, Türkmen ilinin Yavmit yurdundan olduğunu bildirir. Bulduruk, Göroğlu'na koyunlarının fiyatını sorar. Göroğlu, Teke-Yavmit'ten olduğunu, Türkmen ilinden geldiğini söyleyip cevap verir. Bulduruk Kasap, Göroğlu'nun özellikle memleketini söylemesine karşılık, onun ismini sorar. Göroğlu, isminin Kongırbay olduğunu söyler. Bulduruk Kasap, ismini bildiğini söyleyince, Göroğlu bulunduğu memlekette Bulduruk Kasap adında eniştesinin olduğunu bildirir. Bulduruk Kasap, Göroğlu'nun sözüne karşılık, ablasının adının ne olduğunu sual eder.

Göroğlu, Bulduruk Kasap'ın sorusuna, Gülayım diye cevap verir (Kırbaçoğlu, 2000: 1052). Bulduruk Kasap, Göroğlu'na sevgiyle bakıp, atından iner. Gözleri yaşla dolu olup, kaynım diye sarılır. Göroğlu'na bakıp ağlar. Kahraman Göroğlu böylece, Avazhan'a giden yolda ilk engeli aşır. Hunhar padişahın sakiliğini yapan Avazhan, babasının isteğiyle dayısı zannedilen Göroğlu'nu görmek için getirilir. Avazhan, Göroğlu'nun sözlerinden onun dayısı olmadığını anlar. Bu düşüncesini ailesine bildirir. Fakat kale alınmaz. Göroğlu, Avazhan'a ulaşınca onu kaçırmanın bir yolunu bulur. Babası Bulduruk Kasap'ın elinden oğlu Avazhan'ı alır. Ona; hakkını helal etmesini, isterse Hunhar padişahla memleketine gelebileceklerini, üç güne kadar Bedbahtdağı'nda

kendilerini beklediklerini bildirir. Kahraman, kırk bin askerle Avazhan için tek başına savaşıır. Kahraman kaplan olup savaşıır. Kılıcını kınından çıkarır. Gönü coşar. Ustaca hançerini kullanır. Atını koşturur. Göroğlu'nun koştuğu yerden, düşman askerleri kaçarlar. Göroğlu, çay hendeklerini düşmanların kafasıyla doldurur. Avazhan da Göroğlu'nun ustaca savaşıını dağın başında hasretle temaşa eder. Göroğlu'nun yiğitliğine gönü inanır. Kaplan gibi olan Göroğlu, Hunhar padişahın askerlerine ölüm saçar. Sahibine eşlik eden Gırat, önüne gelen askerleri ısırır. Göroğlu, Gırat'ıyla iki gün boyunca çarpışır. Hasımlarını ağılatır. Elinin yettiğini, kılıcının değdiğini öldürür. Münsik Padişah savaş meydanından kaçar. Göroğlu, Avazhan'ın yanına gelir. Bal Avaz, Göroğlu'nu takdir eder. Ona olan sevgisi artar. Göroğlu'nun peşinden giderse sıkıntı görmeyeceğini anlar. Göroğlu'ndan razı olur. Göroğlu ve Avazhan atlarına atlanırlar (Kırbaşoğlu, 2000: 1091). Beş yüz ata da savaşta kazanılan ganimetler yüklenir.

Bedabahtdağı'ndan, Çembil'e giderler. Böylece kahraman, bir dileğine daha nail olur. Altıncı ve son bölümde kahraman artık güç kaybetmeye başlar. Onun, ölüme doğru giden yolculuğu anlatılır. Kahraman önce hanımını kaybeden bir gence yardım eder. Annesini emmesi gereken çocuklara süt dadısı ve bir geyik bulur. Geyik annesiz kalan yavruılara iki günde bir süt vermeye gelir. Kahraman misafirhanesine gider. Orada Er Hızır'ın köşede kurulduğunu görür. Ona ağzından çıkan her sözün gerçekleşmesinin, artık gücünün biteceğine işaret olduğunu bildirir. Erenlerden at dileyip evlat dilemediği için Çembil'de düzenin bozulacağını haber verir. Göroğlu yavaş yavaş yiğitlerinden ayrılır. Çembil bakımsız bir hal alır. Göroğlu hastalanır. Yiğitlerin çoğu Horasan'a gider. Kahraman seksen yaşına girer. Yanındaki insanlar da yaşlanır. Periler de yaşlandıkları için dışarı çıkmaz olurlar.

Çembil halkı Göroğlu'ndan bağımsız hareket etmeye başlar. Hatta Mari adlı yerde kendilerine farklı bir baş seçerler. Bu durum uzak yerlerde, Göroğlu'nun isteyerek Çembil'i bozup başka bir yurttan hanlık kurmuş olduğu şeklinde duyulur. Bu duyum da düşmanların Çembil'e gelmelerini engeller. Kahraman fiziksel olarak çaba göstermese de onun namı kendisini korumaya yeter. Yüz yaşından sonra Göroğlu'nun gözleri görmemeye başlar. Bu nedenle, evinden dışarı çıkamaz. Göroğlu'nu kimse ziyarete gelmez. Herkes kendine başka yerleri yurt edinir. Kahramanı bu aşamada çoğu kez eski günlerini düşünüp ağlarken görürüz. O Gırat'ıyla konuşup, saziyle dertleşir. Kahraman

Yunus ve Miskal Peri'den kendisini Bedbahtdağı'na götürmelerini ister. Periler, Göroğlu'nun isteğini yerine getirdikten sonra kahraman orada yaşamaya başlar.

Hızır'ın bir gece düşünde kahramana yalnız kalması gerektiğini söylemesi üzerine Göroğlu, Yunus ve Miskal Peri'yi geldikleri yerlere gönderir. Yunus Peri, Kafdağı'na yüzünün nuru gittiği için alınmaz. Bu nedenle Yunus Peri, tekrar kahramanın yanına döner. Göroğlu'nun Yunus Peri'ye dua etmesiyle Yunus eski güzelliğine kavuşur (Kırbaşoğlu, 2000:1127). Yunus Peri, Göroğlu'na yanında kalmasına razı olmadığı için her gün Çembil'e gidip akşamında yanına gelip yatmayı teklif eder. Göroğlu bu teklifi kabul eder. Yunus Peri, güvercin donuna girip akşam vakti gelmek üzere Çembil'e gider. Hunharşah, Göroğlu'nun yalnız dağ başında bir viranede kaldığını duyar. Onun yakalanıp getirilmesi emrini verir. Hunharşah'ın amacı, önce Göroğlu'ndan savaş yöntemlerini öğrenmek, sonra da her milletten adamları toplayıp Göroğlu'nu öldürmektir. Hunharşah böyle yapıp itibarını yüceltmeyi düşünür.

Bu düşünceyle, yetmiş bin askerine emir verir. Göroğlu askerlerin kendisini yakalamak için geldiğini bilip, kılıcını beline bağlar. Eline sazını alır. Eceliyle ölmeden kendisini öldüremeyeceklerini söyler. Bu sözlerin ardından Göroğlu yedi sekiz tane hasmını öldürür. Göroğlu'nun cengini gören askerler kaçmaya başlarlar. Göroğlu; düşman askerini yok edeceğini, kıran yapacağını, Rüstem'in oku olduğunu, bağırılarını kan ile dolduracağını söyler. Askerler Göroğlu'nun üzerine gelmeyle baş edemeyince, ok ve taş atmaya başlarlar. Göroğlu yaralanır. Şimdi düşman askeri hücumla geçerler. Göroğlu, Gırat'ını çağırır. Yetmiş yerinden yaralandığını, yurdunu düşmanların bastığını, feryadını duymasını söyler. Gırat, otlarken Göroğlu'nun sesini duyar. Var gücüyle sahibinin yanına koşar. Düşman askerinin Göroğlu'na hücum ettiğini görür. Düşman askerlerini ısırp Göroğlu'nu kurtarmaya çalışır.

Fakat Hunharşah'ın askerleri Göroğlu'nun başını bedeninden ayırırlar (Kırbaşoğlu, 2000: 1131). Daha sonra Yunus Peri, Hunhar şehrinin kapısında asılı duran Göroğlu'nun başını alıp bedeninin yanına getirir. Göroğlu, on dokuz yaşında Gırat'ı bulduğu yere defnedilir. Kahraman Göroğlu'nun defnedildiği yerin üzerinde geceli gündüzlü iki güvercin bekler. Bu güvercinlerin Yunus ve Miskal Peri olduğu herkes tarafından bilinir. Kahraman bir ömrü eş alma, evlat edinme, yiğitlerini, halkını koruma, devletini, milletini selamete çıkarma, haklının yanında olma, haksızın karşısında durma

vb. mücadelelerle geçirmiştir. Onun mücadelesinde olağanüstü güçlerin yardımları kahramana ışık tutmuş, Göroğlu'nun gücüne güç katmıştır.

1.2. YARDIMCI KAHRAMANLAR

Yardımcı kahramanlar, asıl kahramanlara göre ikinci planda kalan, isminden anlaşılacağı üzere çoğu zaman kahramana yardımcı olan kişilerdir. Bu kişiler çoğu zaman asıl kahramanın; hanımı, annesi, babası, kardeşi ya da emri altındaki askerelerinden bir grup olarak karşımıza çıkar.

1.2.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar

Akılay: Akılay; Şirali'nin, ağabeyi Erali'den zorunlu olarak ayrıldıktan sonra, Bağdat'ta yaşlı kuyumcudan ekmek isteyip, ekmeğin yanında izzet ikram gördüğü kuyumcunun kızıdır. Akılay isim sembolizasyonundan da anlaşılacağı üzere çok zeki bir kızıdır ve Şirali'nin hayatına hep olumlu yönde gelişim sağlamıştır. Şirali'nin hayatındaki ilk etkisi, onu evlerinde görmesi üzerine daha önceden annesine, kendisini; akıllı, kendine uygun olan bir kimseye vermesini istediğini hatırlatıp annesine, Şirali'yi kendisine uygun bulduğunu söylemesiyle gerçekleşmiştir. İlk olarak ekmek istemek için kuyumcunun kapısına gelen Şirali'yle kuyumcunun kızı Akılay'a, üç gün toy yapılır. Düğünlerinden yedi gün sonra da kuyumcu ölür. Böylece Şirali kuyumcu dükkanının sahibi olur. Güzelliğiyle ün salan Şirali Bağdat'ta Zerger Han adıyla ünlenir. Eski Bağdat padişahının kızı Aftabay, Zerger Han'ın ününü duyup, kendisini onunla tanıştıran kişiye bir kap altın ve baştan aşağı giysi vereceği vaadinde bulunur. Sürhayil adlı yaşlı, kurnaz kadın bu işe talip olur. Aslında Akılay ile ilgisi yokmuş gibi görünen bu olayların kördüğüm olduğu yerde Akılay, zekası ile işleri yoluna koyacaktır.

Feracesinin altından Aftabay'ı dışarı çıkaran Sürhayil, Zerger Han'ın kuyumcu dükkanına giderek ondan sattığı değerli taşlardan en değerlisinin içinde kurt olduğunu söyler. Bu iddiayı hemen reddeden Zerger Han'a Sürhayil, taşı kırmasını eğer içinde yok ise ona kendisinin değerli taşlarından vereceğini söyler. Sürhayil'in iddiasının doğru çıkması üzerine, kurnaz kadın onu evine götürür. Orada Aftabay'ı gören Zerger Han bayılır. Aftabay nişane olarak Şirali'nin gömleğinin içine; yarım ekmek, üç âşık ve bir deste gül koyar. Zerger Han evine geldiğinde durumu fal açıp anlayan Akılay eşini, âşık olduğu Aftabay ile görüştürmek üzere üç gün boyunca hazırlayıp Akılay'ın yanına

gönderir. Fakat üçünde de Zerger Han uyuya kalır. ‘Üçten sonrası güçtür.’ deyip, Akılay, Zerger Han’ın tırnağını kesme bahanesiyle parmağını keser.

Yaranın üzerine biber ve tuz basan Akılay parmağını bağlar ve bağı çözmemesi gerektiğini söyler. O gece sızıdan uyuyamayan Zerger Han, sabaha karşı Afitabay ile buluşur. Afitabay onu saraya götürür. Sabaha kadar bir yatakta uyurlar. Kırk caddede kırk bekçi olmasına rağmen onları kimse görmez fakat sabah, Afitabay’a âşık Çakmakbek köşkte ikisini görüp şehir merkezinde borazan çaldırır. Durumu anlayan Afitabay, hizmetçisi Zirek’e üç tane taş verir. Bunları Şirali’nin evinde üç farklı yere atması gerektiğini söyler. Böylece Akılay, durumdan haberdar olacaktır. Hizmetçi Aftabay’ın kendisine verdiği görevi yerine getirir. Durumu anlayan Akılay, parlak bir fikir bulup, patir ve katlama yapar. Bunları zindandakilere dağıtma bahanesiyle zindana girer. Afitabay’ın yerine kendisi geçer. Zerger Han adıyla ünlenen Şirali’nin hayatının gidişatı, bir kez daha Akılay sayesinde değişmiş olur. Bağdat ilinin padişahı olan Erali’nin huzuruna Şirali ve Akılay çıkarılır. Akılay yine kendilerini savunan bir konuşma yapar.

Konuşma sırası Şirali’ye geldiğinde kardeşler birbirini tanır ve sorun ortadan kalkmış olur. Şirali için tehlikeler atlatıldığında Akılay ona bir iyilik daha yapar. Akılay, Erali’ye bir zamanlar Afitabay ve Şirali’nin adlarının beraber anıldığını söyler. Erali’den “Bunun kararının verecek olan Şirali’dir.” cevabını alır. Yine Akılay’ın yardımcılarıyla Zerger Han’ın ikinci eşi de bu şekilde Afitabay olur. Akılay’ın bir başka özelliği yiğit bir kız oluşudur. Bunu destanın sonunda, Erali ağabeyinin uzun bir müddet avdan dönmediğini görünce Şirali’ye, eğer Erali’yi aramaya gitmezse, kendisinin aramaya gideceğini söylediğinde anlayabiliriz. Bu sözün üstüne ağabeyini aramaya giden Şirali’nin şehri hanımı Akılay’a teslim ettiğini görürüz. Bu da kahraman hanımının diğer konularda olduğu gibi devlet yönetiminde de mahir olduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Kara Düzgün, Türklerde tek evliliğin esas olduğunu belirtir. Bazen kağanların birkaç evlilik yaptığı gözlense de, sonraki hanımlar hiçbir zaman “hatun” konumuna erişemediğini, hatunun, bütün temsillerde kağanın yanında yer alıp, kağanın yokluğunda onun görevlerini yerine getirdiğini bildirir (Kara Düzgün, 2014: 526). Ayrıca destanın sonlarına doğru Akılay, “Gerdan” adı verilen bir erkek çocuğu dünyaya getirir. Destan kahramanlarından birisi olan Şirali’nin hayatına büyük ölçüde etki eden Akılay, isim

sembolizasyonundan da anlaşılacağı üzere zeki, aynı zamanda anlayışlı, yol gösterici bir fonksiyona sahiptir.

Destana dahil olduğu sürecin başında Şirali'yi evinde ilk gördüğünde kendisine uygun görmesi ve babasının ayrıca bir evlat daha edinmemesi için Şirali'yi kendisine eş olarak uygun görmesi bunun bir kanıtıdır. Eşi Şirali'nin halinin o akşam her zamankinden farklı olduğunu anlayıp, sıkıntısını öğrenebilmek için ona fal açması Akılay'ın dikkate değer ayrı bir meziyetidir. Yine eşinin başka bir kadını sevmesi üzerine onunla buluşturmak için çeşitli yollara başvurusu, sonrasında ise Afıtabay'a görücü gitmesi alışılmışın dışında bir durumdur. Eski Türk aile yapısı yahut günümüzdeki Türk aile yapısı dikkate alındığında bu tür bir durumla karşılaşmak oldukça güçtür. Yardımcı kahramanların destan akışına en çok yön veren ismi Akılay, aynı zamanda düşündüklerini çok güzel bir şekilde aktarabilen bir isimdir. Onun bu özelliğini en başta annesine Şirali'yi kendisi için münasip gördüğünü söylemesi üzerine ana-babasının onun bu teklifini kabul etmesinde görüyoruz.

Sonrasında zina suçundan Erali padişahın karşısına getirildiklerinde, Akılay Şirali'ye kendisinin daha güzel konuşabileceği iddiasıyla konuşma sırasını vermemiştir. Afıtabay'ı da bu özelliğiyle önce Erali'den izin alıp, eşi Şirali'ye eş etmiştir. Akılay'ın diğer yardımlarının yanında, Şirali'ye soyunun devamlılığı için bir de Gerdan adında bir evlat vermiştir. Bu durum Erali ve Şirali'nin doğumu göz önüne (Babaları altmış dört yaşındayken, hocaların duasıyla çocuk sahibi olmuştur.) alındığında meşakkatli bir sürecin, kolaylıkla ulaşılan meyvesi hükmünde değerlendirilebilir. Akılay'ın tüm bu özellikleri destan kahramanının eşi yahut annesi olma şartlarına tıpatıp uymaktadır.

Molla Umar ve Hemra Bahçıvan: Molla Umar, Erali ve Şirali dört yaşındayken okuma yazma öğrenmeleri için babaları tarafından çocukların teslim edildiği hocadır. Erali ve Şirali belli bir düzeyde ilim sahibi olduklarında ise oturup kalkmanın kurallarını öğrenmek için Hemra bahçıvana teslim edilirler. Bu iki insan aslında Erali ve Şirali'nin hayatında sonradan da yer alacak, kendilerine yardımcı kişilerdir. Bahçıvan kahramanlara kaşka ve Torık at verir. Bu atlar, kahramanların hayatını değiştirecek olan avın araçları olacaktır. Avlanmak için bahçıvanın aracılığı ile Adil ustadan seksen günde yapılan silahlar alınır. Kahramanlar avlanmak için, yedi karlı dağ aşarlar.

Dokuz yaşında ava çıkan Erali ve Şirali, elleri boş dönmenin kendileri gibi yiğitlere utanç olacağını söyleyerek avlanmak isterler. Karşılarına yedi kaz çıkar,

bunlardan ikisinin avlanması üzerine üvey anne, çocukların canına kast ettiğini ve zina etmek istediklerini söyler. Bu süreçte kahramanların annesine haber veren Molla Umar'dır. Bu olayların sonrasında aradan sekiz sene geçer. Molla Umar ve Hemra bahçıvan Bağdat'a giderler. Çarşıda pazarda kimseyi göremeyen arkadaşlar Akılay'ın annesinden halkın düğünde olduğu haberini alır.

Erali ve Şirali tarafından bir yıl Bağdat'ta ağırılanan Molla Umar ve Hemra bahçıvan yolculuğa çıkmadan evvel Şirali'nin oğlunun adını 'Gerdan' koyar. Bulgar iline gitmek için yolculuğa çıktıklarında, Kahraman adlı padişahın askerleri ile karşılaşır. Bu askerler Kahraman'ın gerçek adı Aytöre lakabı ise Mastura olan kızının o uyurken çalınan, yüzüğü, küpeleri ve bohçasını aramak için gezinen askerlerdir. Padişaha, Mastura'yı sevdiği için yaranmak isteyen Gevir adlı pehlivan, Molla Umar ve Hemra bahçıvanı padişahın huzuruna getirir. Bir yüzük karşılığında serbest bırakılacaksa işte yüzük diyerek padişahın önüne bir yüzük atılır. Bu arada iki arkadaş zindana atılmıştır.

Aytöre'ye yüzüğün kendisinin olup olmadığını doğrulamak için gidildiğinde yüzüğün çok değerli olduğunu görüp, sahibinin kim olduğunu merak eder. Yüzüğün sahibine, mektup yazmaya karar verir. Gece yarısı zindana giden Aytöre, molla Umar ve Hemra bahçıvana istedikleri şekilde mektup yazabileceklerini söyler. Kendisine âşık olan Gevir pehlivanı da yanına çağırıp, mallarının kalan kısmının Erali Han tarafından alındığını, ya o malları ya da malları satan kişileri kendilerine vermesi gerektiğini söyleyip mektubu Erali'ye teslim edilmek üzere Gevir pehlivana verir. Bu olaylar Hemra bahçıvan ve Molla Umar'ın kurtulması yolunda atılan önemli adımlardır. Avlanmaya çıkmış olan Erali ve Gevir'in karşılaşması üzerine güreşe tutuşmaları sonucunda kazanan, Gevir pehlivanın üstadı, Erali olur.

Erali, Gevir'in ne için Bağdat'a geldiği öğrendiğinde, dostlarının tehlikede olduğunu öğrenip hemen Kahraman'ın yurdunun yolunu tutar. Kahramanın yurduna ulaştıklarında zindandaki Umar ve Hemra ile birlikte diğer tutsakları da kurtaran Erali vardığı yurdu ele geçirir. Molla Umar ve Hemra bahçıvanı da Bulgar şehrine gönderir. Bir buçuk yıl sonra, şehre gelen Umar ve Hemra'dan şüphelenilmesi üzerine Ernazar ikisini tutup Kara Han'a götürmek ister, fakat kendisinin Kara Han'dan mevki olarak aşağı olmadığı cevabı verilir. Yanında askerî gücü olmayan Hemra bahçıvan, zindana

atılır. Bu esnada Arpalı çölünde Erali'yi babasının askerleri çevreler. Gevir pehlivana haber gönderen Erali'nin imdadına on bin askerle pehlivan yetişir.

Erali, Bulgar şehrini askerleriyle sarar. Sonra Hemra bahçıvanı aramak için bahçesine gittiğinde, onu bulamaz. Bahçıvanın zindanda olduğunu anlayan Erali, zindana vardığında annesi ile birlikte Hemra bahçıvanı kurtarır. Akılay, Şirali'ye altmış dört gündür yanlarında olmayan ağabeyi için, eğer Erali'yi aramazsa, kendisinin arayacağını söylemesi üzerine Şirali yola çıkar. Kahraman'ın vekil olarak bırakıldığı memlekete varır. Kahraman'dan Erali'nin nerede olduğunu öğrenir. Bağdat şehrine varır. Erali ağabeyi ile birlikte annesini, Molla Umar'ı ve Hemra bahçıvanı bulur. Umar'ı, İşkemsal'e Hemra bahçıvanı ise ailesi ile birlikte Bağdat'a gönderirler. Molla Umar ve Hemra bahçıvanı destanda, kahramanların ilim ve edep öğrenmeleri için gönderildiği yol gösterici kimselerdir. Öyle ki iftira olayından sonra cellatlar dokuz yaşındaki destan kahramanlarını aramaya çıktıklarında, Erali ve Şirali hocalarını babalarından üstün görüp hocalarının yanına gizlenmişlerdir. Aynı zamanda ikisi de iyi bir dosttur.

Destanda bunun pek çok örneğini görebiliriz. Molla Umar ve Hemra bahçıvanının Erali ve Şirali'nin hayatlarında önemli bir yer tuttuğunu, Şirali'nin çocuğuna Hemra bahçıvanının isim vermesinden de anlayabiliriz. Çünkü Türk destanlarında çocuğa ya dinî yönüyle ulu biri ya da toplum içinde saygın, soylu bir kimse ad vermektedir.

Mastura (Gülmastura): Erali ve Şirali'nin annesidir. Mastura'nın destan kahramanlarının annesi olması sebebiyle, soylu bir aileden gelip gelmediği belirtilmemiştir. Destanda Mastura, daha çok “fedakar” olma özelliğiyle karşımıza çıkmıştır. Bu özelliğinin yanında dualarının kabul olduğu da düşünüldüğünde manevi mertebede yüksek bir makama sahip olduğu kanısına varabiliriz. Destanın başında çocuğu olmamış bir hükümdarın karısı olması dolayısı ile yer alır. Appak adlı hocanın duası sayesinde, destan kahramanları olan Erali ve Şirali adlı iki çocuk sahibi olur.

Olaylar ilerlediğinde çocukların başına bela gelmesi ile birlikte Gülmastura'nın da huzuru bozulur. Erali ve Şirali darağacına götürülürken, özellikle Mastura hakkında acı çektiğine dair tasvirlere yer verilir. Destanın girişten sonra büyük bir bölümünde anne Mastura'ya yer verilmezken destanın sonunda onu Hemra bahçıvanla zindanda görürüz. Kısa süre sonra da Erali tarafından zindandan kurtarılırlar. Çocuklarının anneleriyle diyaloglarına bakıldığında, anneye hürmetin hat safhada olduğu görülür.

Örneğin Erali ve Şirali darağacına götürülürken annelerinden; verdiği sütünü, tuzunu, kaçırdıkları uykusunu, hizmetini helal etmesini isterler. Daha sonra anne Mastura'ya destanın sonunda Erali'nin Hemra bahçıvanı evinde bulamaması dolayısıyla onun kurtarmak için gittiği zindanda rastlanır. Aslında bu rastlayış anne ve oğulların birbirlerinden ayrı yaşamalarından ziyade iki tarafın da her an bedellerini ödedikleri bir cezadır. Bu haksız cezanın mükafatı da er geç alınır.

Gülçehre: Karahan'ın küçük karısıdır. Çocuğu olmamıştır fakat çocukları gibi sevdiği kazları vardır. Bu kazlardan ikisi küçük annelerinin olduğundan habersiz Erali ve Şirali tarafından vurulunca Gülçehre, 'Bir kadın hiç üç erkeğe olur mu?' diyerek ortalığı birbirine katar. Önce baba Karahan bu duruma inanmasa da sonrasında halkın baskısı ve Erali'nin gömleğinden alınan bir parçanın Gülçehre'nin elindekiyle eşlenmesiyle Kara Han, iddialara inanır. Halk tarafından şeriatın uygulanması istenir. İdam cezası bir türlü uygulanamaz. Rüzgârın esmesiyle dar ağacı yıkılır yahut bıçak kesmez. Gülçehre, destanın sonunda mal pazarındaki Erali ve Şirali'yi astıramadığı darağacında, Erali tarafından sallandırılır.

Destanda gördüğümüz Gülçehre, genellikle tasvir edilen üvey anne kalıbına uymaktadır. Çünkü kazlarının öldüğünü gördüğünde Erali ve Şirali'nin, annelerinin tembihleri üzerine çocukları gibi sevdiği kazlarının öldürüldüğünü düşünür. Bu düşüncesine de padişah Kara Han'ı duygu sömürüsü yaparak; oğullarını öldürmeyip kendi başının kesilmesini istediğini söyler. Kara Han'ı, sözlerine inandırır.

Kuyumcu ve karısı: Şirali, ağabeyi Erali'den yedi yıl ayrı kaldıktan sonra Bağdat'a gider. Bir kuyumcu dükkanının önünde duran Şirali, dükkanın sahibinden ekmek ister. Kuyumcunun hoşuna giden Şirali'ye, ekmek verilip aynı zamanda izzet ikram da gösterilir. Kuyumcu ve karısının Akılay adlı bir kızları vardır. Şirali'yi de evlat edinmek isterler. Fakat Şirali'yi gören Akılay'ın içine aşk ateşi düşer ve babasından kendisini misafirlerine vermelerini ister.

Akılay'ın annesi de babasına kendisine daha önce, kendini bilmeyen yabancı kişilere vermemelerini istediğini hatırlayıp, kendisi için uygun olan kişinin Şirali olduğuna karar verdiğini anlar. Akılay'ın isteğini kabul eden kuyumcu ve karısı üç gün toy yaparlar. Düğünden yedi gün sonra da kuyumcu vefat eder. Böylece kuyumcu dükkanı Şirali'ye; ünlendiği ismiyle Zerger Han'a kalır. Kuyumcunun annesi ona kaynatasının yerine geçmesini istediğini, bundan dolayı da iş ile ilgili incelikleri ve

tanınasıya kadar toplumda nasıl davranması gerektiğini öğütler. Destanın sonlarına doğru Akılay'ın annesine, Bulgar şehrinden Bağdat'a gelen molla Umar ve Hemra bahçıvan'a çarşı pazardaki insanların nerede olduğunu söylerken rastlarız.

Kara Han: Bulgar memleketinin padişahı olan Kara Han destanın başında altmış dört yaşında ve çocuğu olmayan bir hükümdardır. Kara Han'ın bir gece çocuğu olmadığı için uykusu kaçması üzerine vezirinin Appak Hoca'yı tavsiye etmesi üzerine, hocanın yanına yirmi üç günde varır. Ondan, çocuğu olması için dua etmesini ister. Appak hoca Kara Han'a nakışlı iki elma vererek, yaradılıştan gelen üç özelliğe sahip olan, iki oğlunun olacağını söyleyip gönderir. Bu hasletlerden ilki; güzellik, sonraki mertlik ve güçlülük, en sonuncusu ise akıllı ve devlete münasip kişi olacaklarıdır. Gülmastura yârinin yanına giden Karahan aradan dokuz; ay, dakika ve saat geçtikten sonra kucağına iki oğlan alır. Bulgar memleketinde on bir gün ve gece toy yapar, misafir ağırlanır. Çocuklara isim vermek için halkın da fikri alınarak öneriler sunulması istenir. Hasan ve Hüseyin, Şemsi ve Kamer, Celil ve Kerim isimlerinin yanında, doksan yamalı elbise giyen bir kalenderin önerisi olan Erali ve Şirali isimleri halktan; itibarsız bir dilencinin padişah çocuklarına isim vermesinin uygun olmadığı yönünde tepki alsa da konulur. Karahan ve Mastura, Erali ve Şirali'yi dört yaşında ilim öğrenmeleri için mollanın yanına verirler. Aradan beş sene geçer. Çocuklarının okumayı öğrendiğini gördükten sonra onları baba Karahan âdâp öğrensini diye, bahçıvanın yanına verir. Sonrasında Kara Handestanda, Erali ve Şirali'nin küçük annelerinin kazlarını bilmeyerek avlamaları üzerine, onlara attığı iftiranın Kara Han'da uyandırdığı etkiyle karşımıza çıkar. İftira atıldığı zaman öncesinde Kara Han duruma inanmasa da, Gülçehre'nin sözleri ve o sözlere dayanarak halkın da şeriatın uygulanmasını istemesi, Kara Han'ın altmış dört yaşında dualarla, adaklarla istediği oğullarının başlarının kesilmesi, o olmazsa dara ağacına asılması, o da olmazsa bir şekilde çocuklarının öldürülmesi isteğine kadar varır.

Daha sonra Erali ve Şirali'nin gömlekleri koç kanına bulanarak Kara Han'a çocuklarının kesilen başının kanı diye iletilir. Bu olaydan sonra uzun bir süre Kara Han'ı olaylar dizisinde göremeyiz. Destanın sonlarına doğru Kara Han'ı, Erali'nin etrafının babasının askerleri tarafından Arpalı çölünde çevrelenmesi üzerine Erali'nin, Gevir pehlivan ve yardıma çağırdığı on bin askerle çocukken zulümle çıkarıldıkları toprakları, azimle alırken görürüz. Destanda Kara Han'a son olarak Bulgar iline padişah olan Erali tarafından yaptıklarının cezası olarak, eline bir değnek verilip çöle bırakılmış

olarak rastlarız. Kara Han'ı destanın başında ilerlemiş yaşına karşın çocuğu olmayan bir hükümdar olarak görüyoruz. Yaşanan olaylarla beraber örneklendirilmese de Mastura'nın "Siz zalimliği bırakarak fakirleri sevindirmişsiniz." sözünden Kara Han'ın önceden zalim bir hükümdar olduğunu anlayabiliriz.

Sonrasında Erali ve Şirali'nin üvey anneleri tarafından iftiraya uğramaları sebebiyle önce; Gülmastura'ya çocuklarının günahlarını affetmesini, cesedini sahipsiz koymamasını, onlara iftira atmamasını söylese de Gülmastura'nın elindeki kumaş parçasının Erali'nin gömleğiyle eşleşmesi üzerine Kara Han, her ne pahasına olursa olsun çocuklarının kanını görmek ister. Cellatlarına emreder. Bu olayın arkasında yaşanan tüm olaylarda Kara Han, çok katı ve zalimdir. İsmi itibariyle de Kara Han'ın zalimliği sembolize edilmiştir. Mustafa Kafalı, Türk Kültüründe Renkler, adlı makalesinde bu konuyu ele almış, kara renk için; kara-gün, yas, karalar bağlamak, kara bulutların çökmesi örneklerini verip, yas, bir ızdırap, bir acının karşılığı olarak tanımlamıştır (Kafalı, 2002: 39-41). Kara Han'ın yaptığı zalimlikler göz önüne alındığında, isminin acı anlamına gelen özelliğini "acı çektiren" sıfatında ustaca kullandığını görüyoruz. Yapılan onca işkencenin ardından iyi ile kötünün savaşını, dokuz yaşında iftiraya uğrayan Erali ve Şirali kazanır. Zalim baba Kara Han ise yaptığı kötülüklerin karşılığını bulur.

Sürhayil: Şirali, Akılay'la evlenip, Zerger Han namı ile ünlendiği zaman yakışıklılığı da dillere destan olmuştur. Eski Bağdat padişahının kızı Afitabay da Zerger Han'ın bu ününü duyanlar arasındadır. Kendisini onunla tanıştıran bir kap altın ve baştan aşağı giysi vereceğini vaad eden Afitabay'ın bu ödülüne Sürhayil adlı yaşlı ve kurnaz kadın talip olur. Sürhayil, Bağdat'ta bir hayli ünlü olan Zerger Han'ın kuyumcu dükkanına gider. Bu sırada da altın köşkten Afitabay'ı feracesinin altından kırk hizmetçiye fark ettirmeden çıkarmıştır. Sürhayil, Zerger Han'ın yanına gider ve kızının taş almak istediğini ve kendisinin taşlarını kızına göstermesi gerektiğinden bahseder. Zerger Han, Sürhayil'in önüne üç tane taş çıkarır ve fiyatlarını söyler. Sürhayil ise diğer iki taşın Zerger Han'ın dediği fiyatta olduğunu, fakat gösterdiği taşların en pahalısının içinde kurt olduğundan ve kuyumcuların onu üç kuruşa bile almayacaklarını içinde de kurt olduğunu söyler.

Zerger Han'ın bu iddiayı reddetmesine karşılık, Sürhayil'in taşı kırmasını eğer kurt yoksa evindeki değerli taşlardan kırılan taşın yerine, on tane vereceğini söyler. Taş

kırılır ve Sürhayil'in haklı olduğu ortaya çıkar. Zerger Han'ın aklından, kimse yokken Sürhayil'i getirip kurtlu taşları hendeğe attırmayı düşünür ve Sürhayil'in vaad ettiği gibi kırılan bir taşının yerine on taş almak için Sürhayil'in peşine düşer. Zerger Han'ın Afıtabay'ı görmesiyle bayılması bir olur. Afıtabay ise nişane olarak onun koynuna; bir deste gül, üç tane aşık, yarım ekmek koyar. Sürhayil, Afıtabay'ı köşkünden nasıl aldıysa aynı şekilde kimseye sezdirmeden tekrar yerine bırakır. Seher vakti uyanıp kendine gelen Zerger Han evine gider. Önce olanları hatırlamasa da, koynundan nişanelerin dökülmesi ve Akılay'ın ona açtığı fal ile olan biteni hatırlar. Zerger Han baştan beri kendisine yapılmak isteneni anlayınca, Sürhayil'e karşı kötü düşüncelere kapılsa da bu belirtinin haricinde destanın sonuna kadar yaşlı kadınla ilgili kötü bir düşünceye de yer verilmez onun adı da geçmez.

Kahraman: Molla Umar ve Hemra Bahçıvan Erali ve Şirali'nin yanından; Bağdat'tan Bulgar iline dönerken yollarını kaybederler. O esnada Kahraman adlı hükümdarın kızının uyurken; küpeleri ve bohçaları çalınmıştır. Atlarıyla gezen askerler de lakabı Aytöre ismi ise Mastura olan hükümdar kızının, çalınan eşyalarını aramaktadırlar.

Askerler, Molla Umar ve Hemra bahçıvandan şüphelenip ikisini padişahın huzuruna çıkarırlar. Bir yüzük sebebiyle alıkonduklarına kızıp, düşmanların önlerine ceplerinden çıkardıkları kıymetli yüzüğü atarlar. Bu değerli yüzüğün sahibi Erali'dir. Yüzüğün kendisinin olup olmadığını doğrulamak için Aytöre'ye götürülür. Aytöre de bu yüzüğün sahibini çok merak eder. Yüzüğün sahibini bulmak için ona mektup yazmaya karar verir. Bu sırada da Umar ve Hemra'yı zindana attırır. Bu durum da aslında Aytöre'nin Erali'ye ulaşmak için planladığı bir oyundur. Aytöre gece yarısı zindana gelip Molla Umar ve Hemra Bahçıvan'a da istedikleri gibi mektup yazdırır. Bu mektubu da kendisini seven Gevir pehlivana, mektubu vermesinin karşılığında ne isterse yapacağını söyleyip gönderir.

Ava çıkmış olan Erali ile Gevir pehlivan karşılaşır ve Gevir'in tehditkâr konuşmaları neticesinde ikisi güreş tutarlar. Güreşte yenen Erali'yi, Gevir pehlivan üstadı olarak kabul eder. Ne için geldiğini söyleyip elindeki mektubu da sahibine teslim edince Erali ve Gevir pehlivan, Kahraman'ın memleketinin yolunu tutarlar. Önce zindandaki arkadaşlarını kurtaran Erali, sonrasında Gevir pehlivanla bir olup memleketi ele geçirir. Aytöre ile de gönülleri bir olan Erali, eşinin babası Kahraman'a da Aytöre'nin isteği ile zarar vermez. Kahraman'a bir de destanın sonlarına doğru rastlarız.

Ağabeyini aramaya çıkan Şirali, Erali'nin Kahraman'dan aldığı memlekete uğrar ve ondan ağabeyinin Bulgar topraklarına gittiğini öğrenir. Burada Kahraman da güçlü bir padişaktır fakat Kahraman hem Erali tarafından baş eğdirilmiş hem de kızı alınmıştır. Destadaki kahramanın (Erali) yiğitliğini, gücünü ispatlamak için böyle bir yol izlenmesi muhtemeldir.

Gevir Pehlivan: Erali'nin yar ve yer bulma yolundaki yoldaşı Gevir pehlivandır. Molla Umar ve Hemra Bahçıvan, Bağdat ilinde bir yıl misafir olduktan sonra Bulgar iline gitmek için yola çıkarlar fakat yollarını kaybederler. Bu esnada da Kahraman adlı padişahın, Aytöre adlı kızının küpeleri ve bohçaları çalınmıştır. Aytöre'ye âşık Gevir pehlivan ve diğer askerler bunları çalan hırsızları aramaktadırlar. İki yabancıyı görünce, hemen hırsız vasfıyla padişaha götürürler. Bir yüzük için bunlar yapıyorsa işte yüzük, diyerek padişahın önüne atılan çok kıymetli yüzüğün sahibinin bulunması için Aytöre, kendisine âşık Gevir pehlivana vaatte bulunarak yazdığı mektubu, Erali'ye ulaştırmasını ister.

Avlanmaya çıkan Erali ile Gevir pehlivanın karşılaşması üzerine güreşe tutuşurlar. Gevir pehlivanı yenen Erali, Gevir tarafından üstad kabul edilir. Kahramanın memleketinin yolu tutulur. Erali, Gevir pehlivanın da yardımıyla Kahramanın tahtını ele geçirir. Gevir pehlivan ise bu sırada Aytöre'nin kendisini Erali'ye ulaşmak için bir araç olarak gördüğünü anlamış ve aradan çekilmiştir. Gevir pehlivan, Erali'yle güreş yaptıklarında yenilmiş ve hemen onu kendisine üstad kabul etmiştir. Aytöre'nin kendisini Erali'ye ulaşmak için aracı olarak kullandığını öğrendiğinde ise Erali'ye kendisinin Aytöre'ye âşık olduğunu belli etmeden dostluklarını bozmamıştır. Gevir pehlivan bu davranışları sebebiyle destanda akıllı hamleler yapan bir karakter olarak değerlendirilebilir.

Saray etrafındakiler (cellatlar, hizmetçiler, tebaa, keramet ehilleri, Nur, Azamet, Çakmakbek, Zirek) : Gülçehre, Erali ve Şirali'ye iftira attığında bu iftiraya inanmayan Kara Han önce ispat ister. Sonra Gülçehre'nin elinde bulunan kumaş ile Erali'nin gömleğinin kumaşının eşleşmesiyle Kara Han bu iftiraya inanır. Kara Han; başları tavuk başı gibi kesen, burunları heykel yapıp asan cellatları çağırır. Oğullarının cellatlar tarafından yakalanmasını ister. Bu esnada Erali ve Şirali sırayla uyanarak, birbirlerine gördükleri kötü rüyaları anlatırlar. Babalarının kendilerine düşman olduklarını anlarlar. Cellatlar o kadar zalimlerdir ki Hemra bahçıvandan çocukların yerlerini sorduklarında

onların yerlerini bilmediğini ve üvey annelerinin onlara iftira attığını duymaları üzerine, onu bağlayıp ipin bir tarafını tırnak ucundan diğer tarafını da yürek ucundan geçirirler.

Çocukları ise mescitte yakalayıp, tekmeleyerek dışarı çıkarırlar. Onları adım başı kamçılıyarak, hayvan pazarın asmaya götürüler. Orada asamayınca Uludağ'ı aşıp, sonunda derin bir vadiye varırlar. Cellatlar kendi aralarında fermanı okuyup Erali ve Şirali'nin boyunlarını kılıçla kesmeyi eğer o da kesmezse, üzerlerine taş atarak öldürmeyi planlamışlardır. Vadide önlerine çıkan bir kalender, İmmer cellattan çocukları babaları ölene kadar yurtlarına dönmemeleri şartıyla serbest bırakmasını söyler. Eğer çocukların günahı olsaydı onlar asılacakken güneşin tutulmayacağını da dayanak olarak gösteren kalenderin söyledikleri cellatlarca da kabul edilir. Erali ve Şirali'nin gömlekleri koç kanına bulanıp padişaha götürülür. Cellatlar mesleklerinin gereğini yerine getirsel de edilen ısrarlar ve şahit oldukları olağanüstü durumlar nedeniyle Erali ve Şirali'yi öldürmemişlerdir. Destanın oluşumunda da *hizmetçiler* olayların oluşumunda yardımcı rol üstlenmişlerdir.

Afitabay ile Zerger Han askerler tarafından Afıtabay'ın odasında yakalandıklarında, Afıtabay hizmetçisi Zirek'e, durumu Akılay'ın anlayabilmesi için üç taş verir. Bu taşların biri kapısına diğer, damın üzerine, birisi avlunun ortasına atılacaktır. Sonuncusuyla da Zerger Han'ın kapısına vurulacaktır. Bu görevlerin Zirek tarafından yerine getirilmesiyle, Afıtabay ve Zerger Han'ın hayatları kurtulur. Onlar kurtulduktan sonra Akılay ve hizmetçisi Çinnigül, Afıtabay'ı Zerger Han'a istemeye giderler. Destanda hizmetçilerin adları çok geçmese de gerek Afıtabay ile Zerger Han askerler tarafından Afıtabay'ın odasında yakalandıklarında, gerekse Zerger Han'a Afıtabay'ın istenme meselesinde önemli rol oynamışlardır. Destanda halkı ilk olarak, Bulgar memleketinde görüyoruz.

Onlar, Gülçehre'nin Erali ve Şirali'ye iftira atmasının akabinde, Erali'nin gömleğinin yırtık parçasının Gülçehre'nin elindeki kumaş ile eşleşmesi sonucunda Erali ve Şirali'ye karşı şeriatın uygulanmasını isterler. Bağdat şehrindeki halk ise hükümdarına saygıda kusur etmeyen kimselerdir. Bağdat padişahı öldüğü esnada yoldan Bağdat şehrine gelen kervan, uyuyan Erali'yi görüp kervancı başı tarafından alınmıştır. Ölen padişahın yerine Nur ve Azamet adlı kişiler, tüm halk bir yere toplandığında, devlet kuşuna türlü nasihatler ederek uçurlardı. Bu devlet kuşu kimin başına konarsa o padişah seçilirdi. Azamet kuşa nasihat ederek kuşu uçurur. Nur ise o sırada davulunu

çalar. Kuş üç defa uçurulur hepsinde devlet kuşu Erali'nin başına konar. İlk ikisinde bu durumu Nur ve Azamet'e söylemezler.

Kuş üçüncü defa Erali'nin başına konduğunda da kuşun konduğu yere gitmeleri üzerine durumun farkına varılır. Bağdat halkı yabancı olan Erali'nin kendilerinde hükümdar olmasına razı olmazlar. Bu olayda halk, olumsuz bir rol üstlenmiştir. Çünkü yıllardır uçurulan devlet kuşu, Nur ve Azamet bir bakıma yok sayılmıştır. Afitabay ve Zerger Han yaşlı kadın *Sürhayil*'in onları görüştürmesi üzerine birbirlerine âşık olmuşlardır. Fakat üç defa Zerger Han, Afitabay'ı görmeye gitmişse de üçünde de uyuya kalmıştır. Dördüncü buluşmaya hazırlanırken Akılay, Zerger Han'ın elini isteyerek kesip üzerine tuz, biber ekip kesik parmağını bağlayınca sızıldan uyuyamayan Zerger Han ile Afitabay o geceyi sarayda beraber geçirirler. Saray hizmetçilerle doludur. Sarayın etrafında ise kırk caddede, kırk bekçi vardır. Hiç kimse ikisini görmemiştir. Sabaha karşı Afitabay'a âşık Çakmakbek, onun odasının penceresinden âşıkların beraber olduğunu görür.

Durumu halka haber vermek için şehrin ortasında borazan çaldırır. Afitabay'ın giderken hizmetçisine üç tane taş verip bunların Zerger Han'ın evine, belli yerlere atılmasını istemesi üzerine, durumu anlayan Akılay ikisini, Afitabay'ın yerine geçerek kurtarmıştır. Kardeşi Erali'nin huzuruna çıkan Şirali'nin yanında karısı Akılay olunca, durum yanlış anlaşılmış gibi bir izlenim verilir. Durumu ortaya çıkaran Çakmakbek ise darağacına götürülür. Çakmakbek bu olayda önce hırsının sonra da kaderin kurbanı olmuştur.

1.2.2. Melike Ayyar Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar

Avazhan: Avazhan, asıl kahraman Göroğlu ya da Şakalender'in en büyük yardımcısıdır. Bu durumun en büyük nedeni onun oğlu olması, aralarındaki saygı, sevgi, hürmet bağıdır ki destana baktığımızda Avazhan, Çambil yurdundan babasının âşık olduğu Melike'yi bulmaya giderken babasıyla vedalaştığında, ondan "Kâbe'm" diye bahseder. Yine destanın başında Göroğlu, Melike'ye âşık olduğu için elini eteğini devleti idare işlerinden çekmiştir. Avazhan ise bu duruma üzüлp, babası için elinden gelmeyecek işlere kalkışıp yardım etmek istemiştir.

Bu durumun en büyük örneği Avazhan'ın bin bir tehlikeyle dolu Türkistan yoluna, yanına yardımcı istemeden tek başına çıkmak istemesinde görürüz. Destanlarda

görülen genel tablonun baba-oğul mücadelesi olmasının aksine burada baba-oğul dayanışması destanın sonuna kadar devam eder. Dede Korkut Kitabı'nda; Dirse Han oğlu Buğaç Han Destanı'nda Buğaç, babasının kırk yiğidini anmaz olunca, Dirse Han'ın askerleri Buğaç'a karşı babasını kışkırtmış. Sonuç olarak oğlu babasına ok ile vurdurtmuşlardır. Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in esir düştüğü destanda ise Kazan Bey oğlu Uruz'a örnek olmak için atlanıp, kırk askeri ile birlikte ava çıkarlar.

Kâfir askerleri, bu durumdan haberdar olup Kazan Bey'in üzerine gelirler. Bu durumdan haberdar olan Kazan Bey ise oğlu Uruz'a savaşı yüksek bir yerden izlemesini tembihlemesine rağmen Uruz cûşa gelip, savaşa dahil olur. Esir alınır. Bu durumdan habersiz olan babası oğlunu savaş meydanından kaçtı zannedip öldürmek ister. (Ergin 1989, 4-10) baba oğul arasındaki çatışmanın birçok sebebi olabilir. Özbek destanlarından Erali ve Şirali Destanı'nda oğullarına atılan iftiraya baba Karahan'ın inanması üzerine, oğullarını her ne pahasına olursa olsun öldürmek istemesi vb. durumlar baba-oğul mücadelesine örnek verilebilir.

Fakat Melike Ayyar destanında, örnek bir baba oğul dayanışması görülmektedir. Babasının yârini bulmak için yola koyulan Avaz'a aslında en büyük yardımcı Göroğlu'dur. Baba oğul destanda o kadar bütünleşmişlerdir ki, destanı okuyanlar üzerinde; yapılması gereken tek bir iş –Melike'nin alınması- varmış da, baba-oğul bunun için tek bir insan suretinde bu işi yerine getirmişlerdir gibi bir algı oluşur. Bu yolculukta ipi göğüsleyen taraf Şakalender olur. Örneğin; Melike Ayyar'ın babası Kasımşah ile Şakalender muhatap olur.

İlk defa görülen mekanlara (Baymak Dev'in mekanı vd.) Şakalender girer. Avazhan Şakalender'e Melike'ye altından aslan yapıldığında, o aslanın içine girip aslanı yürüterek yardımcı olmuştur. Aynı zamanda aslanın içinden Avazhan çıktığında, Avazhan Melike'nin Karatulpar'ını alıp Melike, Şakalender'le beraber Türkistan'dan kaçmışlardır. Karatulpar'ın hızına kimse yetişemeyeceğinden kargaşa halinde Avazhan'ın bu hamlesi, Avazhan ve Şakalender'i hedeflerine biraz daha yaklaştırmıştır. Çambil'e dönüş yolunda Avazhan'ın Şakalender'e en büyük yardımı Melike ve yanındakileri koruması olmuştur. Avazhan'ın babası Göroğlu'na en büyük yardımı ise yiğitlikte onun şanını yüceltecek işler yapması ve kendisi öldüğünde tahtının boş kalmamasını sağlayacak olmasıdır.

Melike Ayyar: Melike Ayyar destana ismini vermesi münasebetiyle; destana en büyük katkı sağlayan isim olarak değerlendirilebilir. Avazhan babası Göroğlu için; Melike Ayyar'ı aramaya çıkmış, oğlunun yalnız bu işin üstesinden gelemeyeceğini düşünen Göroğlu; Şakalender adıyla kılık değiştirip Melike Ayyar'ı Çambil'e getiresiye kadar oğlu Avazhan'a yardım etmiştir. Melike Ayyar'la Göroğlu ilk defa karşılaştıklarında Melike, Göroğlu'na kendisini bulması için; adını, nereli olduğunu, nerede yaşadığını âşığına belirtmiştir.

Fakat Türkistan'da Melike aslanını parçalayan Şakalender ve yanındakilerin cezalandırılması için babası Kasımşah'a mektup yazmıştır. Babasına yazdığı mektupla isteğine ulaşamayan Melike bu defa babasından bir günlüğüne tahtına geçmeyi, böylece aslanını öldüren kişilerden intikamını alacağını söyler. İlk aşamada Melike Ayyar'ın kahraman ve dostlarına bir yardımı olduğu söylenemez. Hatta Şakalender, Avazhan ve Şazerger'e zarar vermek istediği söylenebilir. Melike'nin Avazhan tarafından kaçırıldıktan sonra, durumundan şikayet ettiği gözlenmez.

Şakalender ve ekibi Türkistan'dan dönerken Gülkızayım'ın kızları Şakalender ve yanındakileri misafir edebilmek için yol üstünde beklerler. Davete icabet eden Şakalender, Avazhan, Melike vd. geceyi orada geçirir. Mahmudcan'a elini boş göndermeyeceğine dair söz veren Şakalender, verdiği sözü yerine getirmek için peri kızlardan Gülkız adlı periyi Mahmudcan'a münasip görür. Bu düşüncesini Melike Ayyar ve Tillekız'la paylaşır. Onlar da bu fikri uygun görür. Bu işin olması için, Melike gayret eder. Gülkız ile konuşur. Mahmudcan'ın çehresini Gülkız'a tarif eder. Mahmudcan'ın kendisini rüyasında gördüğünü, Gülkız'ı bulabilmek için yollara düştüğünü, sonra devlere yedi yıl boyunca esir olduğunu, Mahmudcan'ın tacının, tahtının olduğunu, eğer olumlu cevap verirse, rahatlık içinde yaşayıp güzelliğine güzellik katacağını hatta Mahmudcan'ın kendisinden güzel olduğunu söyler. Melike Ayyar, Tillekız'la beraber Gülkız'ı ikna ederler. Melike'nin bir olumlu özelliği de Avazhan'a eş olup, Göroğlu'nun şanını yüceltecek olmasıdır.

Şazerger: Rum elinin padişahı olup, adı Hasan olan, lakabı kuyumcu ustası anlamına gelen Şah-ı Zerger, Türkistan şehrine Ak Padişah (Akdevşah)'ın kızı Tillekız'ı aramaya gitmektedir. Destanda, Avazhan ile Şazerger ilk defa karşılaştıklarında Avazhan; Şazerger'in şapkasında taşıdığı perinin, kalenderin haberi olmadan bir

delikanlıyla gülüp eğlendiğini Şazerger'e bildirir. Bundan sonra Avaz ve Şazerger peri ve âşığını yumruklarıyla yere serdikten sonra, ikisi de Türkistan şehrine gideceklerinden yolun kalan kısmına beraber devam ederler. Şazerger, Şakalender'le beraber destana dahil olur. Destanda Şazerger, Şakalender'in savaşta en büyük yardımcısıdır. Şakalender çoğunlukla tek savaşmayı tercih etmiştir. Fakat Türkistan'dan çıktıklarında, arkalarından yetişen devlerle savaşırken yahut Baymak Dev'in elinden Zebit şehrinin şehzadesi Mahmudcan'ı kurtarıken Şakalender'in yanında Şazerger vardır. Çambil'e dönerlerken yol ayrımına geldiklerinde Şakalender ve Şazerger birbirlerinden haklarını helal etmelerini isteyip, ayrılmışlardır.

Tillekız: Tillekız, Şazerger'in bulmak için diyar diyar gezdiği, Türkistan şehrinde yaşayan Melike Ayyar'ın en sevdiği arkadaşıdır. Akdevşah'ın kızıdır. Tillekız'ı destanda karşılaştığımız andan itibaren yardımcı karakter olarak değerlendiremeyiz. O ilk başta Şakalender ve ekibinin düşmanıdır. Sonrasında kaderine razı olup, Şazerger'le birlikte Şakalender, Avazhan ve Melike'nin tarafına katılmıştır. Tillekız aynı zamanda çok akıllı birisidir.

Melike Ayyar hizmetkârına Tillekız'ı çağırması için emir vermiş, hizmetkârı da Melike Ayyar'ın bu isteğini Tillekız'a bildirmiştir. Tillekız hizmetkâra katiyyen gelmeyeceğini bildirmiştir. Hanımının üzüleceğini belirten hizmetkârın bu sözüne sinirlenen Tillekız, Melike'nin üzerine bindiği aslanın içinde Göroğlu'nun oğlu Avazhan'ın olduğunu, aslanın altında kilitli bir yer bulunduğunu, Avaz'ın burada saklandığını, bu durumun ise utanılacak bir durum olduğunu belirtir. Tillekız çok zaman geçmeden sözlerine, Melike Ayyar'ın kaçırılacağını da ekler. Çok geçmeden Tillekız'ın bu söyledikleri gerçekleşir. Tillekız'ın babası Akdevşah Melike Ayyar'ın peşinden giderken yolda bir yüzük görür.

Yüzüğün Melike'den Şakalender'lerle savaşırken düşmüş olabileceğini zanneder. Yüzüğü Tillekız'a verir. Fakat Tillekız yüzüğü takmak istemez. Babası Akdevşah bu durumun nedenini sorduğunda ise Tillekız; Melike'yi kaçırın kalenderlerden birinin yüzük kılığına girmiş olabileceğini belirtir. Kızının bu cevabına hem üzülp hem sinirlenen Akdevşah, Tillekız'a yersiz düşüncelere kapıldığını, böyle gitmesi halinde çok yaşamayacağını belirtir. Akdevşah'ın üzüldüğünü gören perilerin de Tillekız'a ısrar etmeleri üzerine, Tillekız yüzüğü parmağına takar. Parmağına takılan

yüzük, Tillekız'ın düşüncelerini haklı çıkarır. Çünkü Tillekız'ın parmağına taktığı yüzük aslında, Tillekız'ın âşığı Şazerger'dir. Gelişen olaylar neticesinde Tillekız, Şazerger'le izdivacı kabul eder. Şazerger, Avazhan, Melike Ayyar'ın olduğu ekibe Tillekız ile Şazerger'de katılır. Tillekız, Şazerger'le evlilik durumu için kaderine razı olduğu yorumunu yapar. Bir uyumsuzluk göstermeden Melike'lerin arasına katılır. Hatta Mahmudcan'a Gülkız'ı Melike Ayyar'la beraber isterler. Gülkız'ı ikna ederler.

Mahmudcan: Zebit memleketinin şehzadesidir. Melike Ayyar'ı bulmak için yola çıkmış amacına ulaşamadan, Melike Ayyar'ı koruyan Baymak Dev'in eline düşmüştür. Mahmudcan'ın yanındaki on sekiz bin askeri Baymak Dev öldürmüş fakat kendisine kıyamamıştır. Destana dahil olduğunda, yedi yıldır Baymak Dev'in hizmetkârlığını yapmaktadır. Şakalender için Baymak Dev'den Melike'nin yerini öğrenmiştir. Baymak Dev bu esnada Şakalender'in Melike'yi kaçırmaması halinde karşılaşacağı sıkıntıları söylemiştir. Şakalender de bu sıkıntıların bilincinde olarak, karşılaştığı olaylara müdahale edebilme olanağı bulmuştur. Mahmudcan'ın niyeti Türkistan'a gelip de dönemeyen diğer insanlar gibi Melike'yi alabilmektir. Fakat bu durum gerçekleşmemiş Melike'yi Avazhan almıştır.

Bu duruma üzülmemesini söyleyen Şakalender, Mahmudcan'ın memleketine eli boş göndermeyeceğini söylemiştir. Sözünde duran Şakalender Zebit şehrinin şehzadesine Gülkız periyi almış ve memleketine göndermek üzere uğurlamıştır.

Sâkibülbül, Gülkız, Gülzeman, Kızıl Dev: Sâkibülbül, Göroğlu'nun âlim hizmetkârıdır. Göroğlu'nun işlerini düzenler. Ona gerektiğinde yol gösterir. Destanın başında Göroğlu, Şeker Göl'üne avlanmaya gitmek istediğinde de Sâkibülbül Göroğlu'na Safer ayında olduklarını hatırlatarak, tarihte bu ayda başlanan işlerin talihsizlik ve hezimetle sonlandığını belirtmiştir. Buna rağmen Sâkibülbül'ü dinlemeyen Göroğlu, Şeker Gölü'nden dönerken söz dinlemediğine pişman olmuştur. Fakat iş işten geçmiştir. Çünkü Şeker Göl'ünde Melike Ayyar periyi gören Göroğlu ona âşık olmuş hayatının tüm gidişatı değişmiştir.

“Yaşlı bilge arketipi kurtarıcı, yol göstericidir. Bilgiyi, akıllı ve yardımseverliği temsil eder. Kahramanın yolunu ışıklandırır, ona doğru yolu gösterir. Kimi zaman onun yardımı olmadan kişinin yolunu bulması pek de mümkün olmaz; çünkü o kişinin henüz deneyimlemekte olduğu yolu daha önceden deneyimlemiş ve bu bilgilere erişmiştir. O

halde bilge kişinin tavsiyelerine uymak gerekir.’’ (Koçak vd. 2011: 644) Sâkibülbül destanda Dede Korkut gibi, Oğuz Kağan Destan’ındaki Uluğ Türk gibi bir konumda olmasa da (destandaki olaylara müdahil olma açısından) genel bilgiyi Göroğlu’na yansıtan, onu doğru bildiği yöne doğru yönlendiren bir aksakal olarak değerlendirilebilir.

Sâkibülbül destanda sadece giriş bölümünde yer almaktadır. Bu da onun Göroğlu’nun hayatında daha etkili olmasını sınırlandırmaktadır. ŞamirzaTurdimov’a göre (2011: 79-84) ilahî bir atın seyisi olmak, ilahî bir sorumluluğa sahip olmaktır. Turdimov ona verilen görevle Sâkîbülbül’ün sâkî/dindar olmasına dikkat çekildiğini bildirmiştir. Sâkîbülbül’ün Safer ayında Göroğlu’nun avlanmaya çıkmaması için ısrarcı olması, geçmiş zamandaki peygamberlerin bu ayda yaptıkları işte başarısız olduklarını söylemesi, yukarıda verilen bilgileri teyit eder niteliktedir. Gülkız’a; Avazhan Türkistan’a gitmeden, bir de Türkistan’dan döndüğünde rastlarız. Avazhan, Gülkız’ın halasının oğludur. Fakat Avazhan, bu durumun bilincinde olarak Gülkız’ın köşküne gitmemiştir.

Avazhan’ın amacı içeride kimi görürse o kişiye Melike Ayyar’a nasıl ulaşabileceğini sormaktır. Gülkız’ın Avazhan’a karşı niyeti aynı değildir. Çünkü Gülkız Avazhan’ı çok beğenmiştir. Niyetini belli etmek için de geçen günlerde yanına Avazhan’ın annesinin geldiğini, oğluna düşündükleri için de başındaki eşarbyı çıkarıp kendisine bağladığını söyler. Kendisinden Melike Ayyar’ı soran Avazhan’a da geçiştirerek ‘‘Melikeyi Allah bilir’’ der. Avazhan’ı köşküne çıkarır. Hoş vakit geçirilir. Gülzeman ise Gülkız’a Avazhan’ın geldiğini haber veren köşkün aşçısıdır.

Avazhan’a birlikte olmayı teklif eder. Fakat Avaz, Gülzeman’ın bu teklifini duymaz bile... Gülkız abilerinin geleceğini haber alıp Avaz’ı sandığa saklar. Hışımla gelen abileri Gülkız’a tehditler savurur. Fakat köşklere gelen kişinin Göroğlu’nun oğlu Avazhan olduğunu duyunca, korkudan ne yapacaklarını bilemezler. Sandıktan çıkan Avaz, Gülkız’ın söylediği sözlere göre hareket eder. Burada Gülkız’ın abisi Kızıl Dev, Avazhan ve arkadaşlarını Melike periye yaklaştırmak için onlara yardım ederler. Türkistan yolculuğu dönüşünde ise Gülkız, perilerini içlerinde Avaz’ın da bulunduğu Şakalender ve ekibini ağırlamak için yol üzerine çıkarır. Davete icebet edilir. Bir günlük konaklamanın sonunda Şakalender Gülkız’ı, Zebit şehrinin şehzadesi Mahmudcan’a

münasip görür. Gülkız'ın da kabul etmesi üzerine, Mahmudcan'la Gülkız'ın izdivacı gerçekleşir. Bu sayede Şakalender'in Mahmudcan'a söylediği sözü yerde kalmamış olur.

Şadman ve Esad avcı: Göroğlu'nun dayısı Ahmet serdarın adamlarıdır. İki avcılıkta ün salmış kişilerdir. Ahmet, Göroğlu'nun Çambil yönetimini aksattığı için, iktidarı elde etme amacıyla planlar yapar. Şadman ve Esad avcı bu plana gönüllü dahil olan ve planda aktif olarak görev yapan adamlardır. Avazhan, Melike Ayyar'ı aramak için Çambil'den ayrıldığında Nayman kabilesinden Şadman avcı, Kıpçak kabilesinden ise Esad avcı kestirme yolları bildiklerinden Avazhan'ın önünü kesmeyi ve Avazhan'ı öldürmeyi planlarlar. Gecdim ve Mecdim adlı atlarına binen usta avcılar üç gün üç gece yol alırlar. Palapan Dağı'na ulaşırlar. İzlerden Avaz'ın henüz oradan geçmediğini tahmin ederler. Avazhan'ı beklemeye başlarlar. Palapan Dağı'na yaklaşan Avazhan ilerledikçe, Gırat yavaş hareket etmeye başlar. Gırat'ın yanında yöresinde bir tehlike sezdiğinde hareketlerini yavaşlattığını unutan Avazhan, Gırat'a kızar. O esnada Esad, Avazhan'a bir ok atar. Okun gelmesiyle beraber Gırat, kırk arşın yükseğe sıçrar.

Durumu gören Şadmanhan, tüfeğini ateşler. Bu defa Gırat yere yatar. Avcıları tanıyan Avazhan, başlarını gövdelerinden ayıracağını, hangi sebeple kendisine ok attıklarını avcılara sorar. Avcıların cevabı, Göroğlu'nun emriyle kendisinin korkak mı, yoksa cesur mu olduğunu öğrenmek için böyle bir şey yaptıklarını söylerler. Bu duruma sinirlenen Avazhan, avcılara dönüp gitmelerini söyler. Onlar da Avaz'ı öldürebilmek için yanlarında yeterli yiyeceğin olduğunu, kendisine yük olmayacaklarını, Avaz'ın gittiği yerleri görmek istediklerini söylerler. Bu şekilde Avaz'ın yanında kalmayı başarırlar. Hatta Avaz yaralandığında macun yapıp Avaz'ın yarasını iyileştirirler.

Bunun nedeni de Avaz'ın kendilerini gördüğü için öldürememeleri ve Melike'yi tek başlarına Türkistan'dan çıkarabileceklerini zannetmemeleridir. Esad ve Şadman avcının aslında çok korkak olduklarını devleri gördüklerinde attan düşmelerinden, korkudan yemek yiyememelerinden anlayabiliriz. Şakalender, Avazhan ve Şazerger Türkistan'a girdiklerinde; Şadman ve Esad avcı dışarıda kalmayı tercih ederler. Avazhan'la kırk gün sonra buluşmak için sözleşirler. Fakat avcılar sözünde durmazlar. Onlar, Köklem Dağ'da Avaz'ı vurmak için hazırlık yaparlar. Emellerine yine ulaşamayan avcılar, Şakalender kılığındaki Göroğlu'na, Avazhan'ı öldürmelerini

babası, yani Göroğlu'nun istediğini söylerler. Orada düğümler çözülür. Çünkü karşılarındaki Şakalender, Göroğlu'nun kendisidir. Bu durum açığa çıkınca avcılarının öldürülmeleri kaçınılmaz olsa da Avazhan'ın ricasıyla çocuklarını görebilmeleri için avcılar affedilir.

Kasımşah, Akdevşah, Baymak Dev, Yaprak Dev: Kasımşah, Melike Ayyar'ın babasıdır. Onu destanda ilk olarak Şakalender, Avazhan, Şadmanhan Türkistan'a geldiklerinde görürüz. Kızı Melike'nin aslanının tanımadığı insanlar tarafından öldürülmesi üzerine, onların -Şakalender'lerin- öldürülmesini istemiştir. Şakalender'in darağacında keramet gösterip orada bulunan üç yüz kişiyi taşa çevirmesi üzerine Kasımşah, Şakalender ve arkadaşlarını huzuruna getirtir. Burada Şakalender'in keramet ehli birisi olduğunu anlayan Kasımşah; Şakalender, Avazhan ve Şazerger'e hürmet gösterir. Yaşanan bu durum Melike'nin kulağına gidince, Melike babası Kasımşah'a mektup yazar. Mektupta bir günlüğüne tahta çıkmak istediğini, o zaman öldürülen aslanının öcünü alabileceği yazılıdır.

Yazılanlardan haberdar olan Şakalender, kırk gün içerisinde Melike'nin ölen aslanının yerine yenisini yapmayı teklif edince bu teklif, Kasımşah tarafından olumlu karşılanır. Kasımşah'ın olaylara dahil olduğunda sergilediği tavır olumlu yöndedir. Kızı Melike Ayyar kaçırıldığında, Şakalender ve yanındakilerin peşine düşen Kasımşah'ı sürekli mücadele halinde görürüz. Son olarak Kasımşah'ın yanında ve yöresinde tüm devler öldürüldüğünde, Şakalender Melike'nin hatırına babası Kasımşah'ı öldürmez. Akdevşah, Şazerger'in evlenebilmek için Türkistan'a geldiği Tillekız'ın babasıdır. Tillekız ile Şazerger'in buluşmasına istemeden vesile olan da Akdevşah'tır. Melike Ayyar kaçırıldığında, Karatulpar'a binmediği için yaya kalan Şazerger arkasından devlerin geldiğini görünce kendisini bir yüzüğe çevirir.

Yoldaki bu yüzüğü de Akdevşah, Melike'nin düşmanlarıyla mücadele ederken düşürmüş olabileceğini tahmin edip, kızı Tilleşah'a hediye etmek ister. Tillekız'a yüzüğü götürdüğünde kızı kalenderlerden birinin yüzük kılığına bürünmüş olabileceğini söyleyip hediyeyi kabul etmek istemez. Tillekız'ın yardımcısı olan perilerin babasının bu duruma üzüldüğünü söylemesi üzerine Tillekız hediyeyi kabul etmek zorunda kalır. Tillekız'ın tahmin ettiği gibi, kalender yüzük suretine girmiştir. Bu aşamadan sonra da Şazerger, Tillekız'ın peşini bırakmaz. Son olarak Akdevşah, savaş meydanında

Şakalender tarafından öldürölür. Baymak Dev, Melike Ayyar'ın koruyucusudur. Yıllarca Melike Ayyar'la evlenmek isteyen adamları öldürmüş, böylece bulunduğı yerin meydanına bir kemik yığını yapmıştır.

Zebit şehrinin şehzadesini öldürmeye kıyamamış, yedi yıl boyunca kendisine hizmetkârlık yaptırmıştır. Şakalender, şehzadenin yardımıyla Baymak Dev'den Melike Ayyar'ın yerini öğrenmiştir. Olumsuz bir karakter olan Baymak Dev, Şakalender'le olan savaşından kaçarak kurtulur. Şakalender'lerin yoluna türlü tehlikeler hazırlasa da Şakalender, Avazhan, Melike Ayyar ve diğerleri bu tehlikeleri atlarmayı başarır. Yaprak Dev, önce Göroğlu'na olan korkusundan kendisini iyi göstermeye çalışır. Avazhan'a Melike Ayyar'a ulaşması için yol tarif eder. Hatta gidebileceğı son hadde kadar Avazhan'ı götürür. Çambil'e dönüş yolunda Avazhan öldürüp Melike Ayyar'ı kaçırma planı yapar. Fakat Şakalender'i görünce bu düşüncesinden vazgeçip, kimseye görünmeden geldiğı yere döner.

1.2.3. Ayçınar Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar

Halyar: Asıl kahraman Ayçınar'ın babasıdır. Halyar Endican'lıdır. Anne babası küçükken ölmüştür. İki ağabeyi ve kardeğı vardır. Ağabeyi ve Halyar küçükken Semender adlı bir tüccarın yanına verilmiştir. On beş yaşına girdiğinde tüccar, Halyar'ı da gittiğı yerlere beraberinde götürmüştür. Tüccarla beraber Halyar, Sayrab denilen yere geldiğinde yanındakilerle birlikte bir çınarın altında uyumuş, uyandığında kimseyi yanında görememiştir. Sayrab'da kalan Halyar orada odun taşımış, hayvanlara bakmıştır. Yirmi yaşına kadar yalnız, yaşamını idame etmiştir. O zamana kadar da kendisini Sayrab'a getiren kervanın bir daha döndüğünü görmemiştir. Orada bir hocanın hizmetinde de yirmi yılını harcayan Halyar, çalıştığı hocanın yanına adak olarak üç yaşında verilen Ayçınar'ın annesiyle, hocanın kendisinden memnun kalması neticesinde evlenir.

On yıl daha hocanın hizmetini yapan Halyar'ın kırk yaşına kadar çocuğı olmaz. Anne Aytoti'de çınar ağacına bakıp oğlu olursa Çınarbek, kızı olursa adını Ayçınar koyacağını söyler. Bir gün Halyar'ın çalıştığı hocanın mektebine zengin bir adam gelir. Hoca Halyar'ı çağırır, kendisini Nazarbay adlı bir zengine çoban olarak verdiğini söyler. Yanında çalıştığı hoca ayrılırken hizmet hakkı olarak Halyar'a bir şey vermez. Halyar ve karısı Aytoti, Kettepay'a gelip kendilerine bir kulübe yaparlar. O yılın

ertesinde de Ayçınar dünyaya gelir. Halyar'ın babasının adı Begali, annesinin ismi Aysuluv, kardeşlerinin ismi ise Berdi ve Çariyar'dır. Halyar'ın Ernazar adında bir yardımcısı da vardır.

Uzun süredir yanında olan yardımcısı Ernazar'a Aytoti ana ve baba Halyar kızlarını vermeyi, hep beraber yaşamayı düşünmektedirler. Ayçınar Halyar'ın tek evladıdır. Destanın başlarında baba ve kızın arasında çok fazla diyalog geçmez. Ayçınar'ın babasının patronu yaşlı Nazarbay tarafından istendiği zaman, baba Halyar durumdan haberdar olur. Halyar bu durumda bir şey yapamaz. Çünkü geçimini Nazarbay'ın verdiği iş ile sağlıyordur. Dünürçülerin, her halükarda kızını alacağını, bu nedenle ne kadar başlık istediklerini sormaları üzerine anne Aytoti ve baba Halyar zor durumda kalır. Anne babası ve kendisinin içine düştüğü bu zor durumda Aytoti olaya müdahil olur. Dünürçülerin karşısına çıkarak, kendi geleneklerinde evlenecek kızın başlığını kendisinin belirleyip, istediğini söyler. Nazarbay'ın elçileri bu duruma bir şey demezler.

Ayçınar da on tane kuzu, kırdan gezen yirmi kurdu, otuz tane aslan, kırk kaplan, elli tane aygır, altmış beş tane öküz, seksen adet teke, bir çepiş ve deveyle beraber doksan tahta ister. Böyle istekleri ilerleyen yaşlarına rağmen ilk defa duyan dünürçüler, Ayçınar'a altın, gümüş gibi değerli şeyleri istemelerini söylerler. Onların tavsiyelerine kulak asmayan Ayçınar zengin dedenin bu isteklerini yerine getireceğine inandığını, düğün konusunda da yaşlı Nazarbay'ın nasıl isterse o şekilde yapabileceğini söyler. Kızının bu isteklerine sevinen baba Halyar dünürçülere kızının çok inatçı olduğunu, istediğinin mutlaka yapılması gerektiğini söyler. Halyar'ın Ayçınar dolayısıyla yaşadığı en büyük imtihanı, kızını kaçırmaya üç atlı asker geldiğinde o askerlerin karısı Aytoti anayı öldürmeleri olmuştur. Bu olay esnasında da zaten Halyar bayıltılmıştır. Bu durumdan sonra evinden, eşinden, evladından olan Halyar eşeğine birkaç parça eşyasını yüklemiş kızını aramaya başlamıştır.

Ayçınar Kayserbek'in elinden kurtulup, yoluna çıkan askerlerle savaştıktan sonra, Nazarbay'ın köyüne gitmiştir. Babür Şah''ın tanınmaması için giydirdiği kıyafetlerle kendisinin Halyar'ın kardeşi olduğunu söyleyip, Nazarbay'dan önce babasını sonra da kendisiyle neden evlenmek istediğinin hesabını sorar. Sonra da Nazarbay'ı öldürüp yoluna devam eder. Kendi çoban köpekleriyle beraber Halyar'ı

aramaya çıkan Ayçınar, sonunda babasını bulur. Hasret giderirler. Burada dikkat çekici bir husus gerçekleşir. Baba Halyar kızını Babür'ün Han kıyafetlerinin içinde görünce onunla gurur duyar. Halyar “evladını kız deme, kılı kırk yardım, evladını oğlan deme, sonucu belirsiz iş yaptın” derler. Benim kızım kılı kırk yardı diye düşünür. Burada hayırlı evlat olmanın altı çizilir.

Bu söz Dede Korkut Kitabı'ndaki “*Baba adını yürütmeyen hoyrat oğul baba belinden inince inmeşe daha iyi, ana rahmine düşünce doğmasa daha iyi.*” (Gökyay, 2004: 2)) sözünü akla getirir. Kadim Türk geleneğinde baba, kutsal varlık olarak görülür. İslamiyetin Türk toplumunda kabulüyle de Allah'ı rızasından sonra baba rızası gözetilir. Aynı şekilde destanda babanın kızına merhameti de parmakla gösterilecek düzeydedir. O kızıyla buluştuğunda ona hitaben “Otağının eşiği olayım, çadırının gölgesi olayım, atının kamçısı, bağladığın koyunun ipi olayım kalk gidelim kızım” der. Özbek Türklerinin kızlarına değer vermelerinin yanı sıra Uygurların da bu konudaki hassasiyeti dikkate değerdir. Bu hassasiyet onların atasözlerine de yansımıştır. Bu atasözlerinden bazıları şu şekildedir: “*Kadın evin süsüdür. Kadınsız ev cansız beden. Kız çocuğu ev ziynetidir. Kızın sevgisi kırk yıl olur. Kızı olan ev gülü olan bağdır. Kadınsız evden boran eksik olmaz.*” (Karaman, 2016: 97-98) Halyar ve kızı Ayçınar daha sonra, Ayçınar'ın tavsiyesiyle akrabalarını bulmaya koyulurlar. Ayçınar bu konudaki isteğini de “Ne olursan ol, kardeşlerinin içinde ol diye bir söz var, kardeşlerini arayalım baba” diye bildirir. Baba kız, memleketleri Endican'a giderler. Orada ilk olarak yeğeni Amanyar'ı gören Halyar, ona kimin oğlu olduğunu ve Berdi ve Çariyar'ı nerede bulabileceklerini sorar. Yeni yetişmiş, sakalları yeni çıkmış, iri yarı gözlerinde korku olmayan genç kendisinin Çariyar'ın oğlu Amanyar olduğunu, babasının iki-üç sene önce öldüğünü söyler. Halyar babasının ağabeyi ya da kardeşinin olup olmadığını gence sorduğunda, kendisinin bilmediği cevabını alır.

Bu sözün üzerine Halyar evlerinin nerede olduğunu, kendilerine misafir olacaklarını söyler. Evini ve annesinin adını söyleyen Amanyar, önündeki koyun sürüsünü otlattıktan sonra yanlarına geleceğini söyler. Halyar ve Ayçınar Amanyar'ın annesi Ayparça'nın kapısına atlarıyla giderler. O zamana kadar kapısındaki adamları hiç görmeyen Ayparça, misafirlerini attan indirir, Fatıha okuyup onları içeri buyur eder. Halyar, Ayparça'ya kocasının adının Çariyar olup olmadığını sorar. Kadının evet cevabına karşılık, kadına kocasının kardeşlerinin olup olmadığını sorar. Kadın da

kocasının kardeşleri olduğunu, kardeşlerinden birisinin adının Berdi olduğunu söyler. Onun da evlendiğini fakat çocukları olmadığını, karısının bu dünyadan da göçüp gittiğini, kendisinin de bir padişaha asker olmaya gittiğini fakat daha sonra ondan haber alınamadığını söyler.

Ayparça, kocasının ismi Halyar olan bir kardeşi daha olduğunu, bir zengine hizmet etmek için gittiğini bir daha da o kardeşinden haber alamadıklarını söyler. Burada çok yakın olmayan akrabalarının var olduğunu da ekler. Bu sözlerinin üstüne Halyar, yengesine kendini tanıtır. Ayçınar'ın da kızı olduğunu söyler. Koyunları otlatmaktan dönen Amanyar'a da durum anlatılır. O da akrabalarıyla kucaklaşır. Durum köyde yayılır. Etraftan akrabalar ziyarete gelirler. Bu duruma Halyar, kendisine rütbe verilmiş gibi sevinir. Bir süre sonra, Amanyar ile Ayçınar birbirlerini tanıyıp severler. Evlenmeye karar veren gençlere düğün yapılır. Ayçınar'ın bulunduğu köyde Şeybani Han'ın askerleri, halka ağır vergiler ödetir. Halk, bu durumdan rahatsızdır. Ayçınar'ın yönlendirmesiyle halk kendilerinden istenen vergiyi ödemez. Gelen askerleri de dövüp gönderirler. Bunun üzerine Şeybani Han, beş yüz askerini Endican'a gönderir.

Askerlerle tek başına savaşmaya giden Ayçınar, babası Halyar'ın küçük çocuğu olduğu hatırlatmasına rağmen onu dinlemez. Savaşta ölür. Destanın bitiminde baba Halyar, kızının son isteğini yerine getirmek için yeğeni ve damadı Amanyar'la Emir Babür Şah'a istediği kitapları teslim etmeye gidiyordur.

Aytoti Ana: Destan kahramanının annesidir. Ayçınar'ı görüp ona âşık olan Ernazar, ertesi hafta peri zannettiği Ayçınar'ı görmeye gidecektir. Bir bahane bulup gitmek için iki koyunun arkada kaldığını ve kendisinin o koyunları getireceğini söyler. Bu sözleri duyan Ayçınar da annesi Aytoti'ye Ernazar'a koyunların geldiğini söylemesini ister. Bu sözü ilettikten sonra Ernazar, bu defa bıçağının düşmüş olduğunu söyler. Yine Ayçınar annesine bıçağının belinde olduğunu Ernazar'a iletmesini ister. O da kızının istediği gibi yapar. Onu ilk olarak Ayçınar'ın, Ernazar'a söylediği sözlerini Ernazar'a iletirken bu diyaloglarla görürüz. Aytoti ana, bir hocanın yanına üç yaşındayken adak olarak verilmiştir. Ailesinin hiçbir ferdini tanımamaktadır. Anne Aytoti'yi daha sonra kızı Ayçınar'ın Nazarbay'a görünmesi üzerine, Nazarbay'ın Ayçınar'ı istediği zaman karşılarız. Halyar'ın patronu yaşlı Nazarbay, Ayçınar'ı görür

görmez onu sevmiştir. Zaten Halyar'ın evinin önünden geçmekte olan Nazarbay, Aytoti'yi çağırır.

Ona kocasının önündeki sürünün artık kendisinin olduğunu söyler. Kızını alacağını, ertesi gün de iki hanımının yanında iki erkekle birlikte kızını istemeye geleceklerini haber verir. Bu haberle birlikte dünyası kararan Aytoti, Ayçınar'a kendisini yaşıtına vermeyi düşündüklerini söyler. Neden yüzünü açıp dışarı çıktığını sorup kızar. Ama iş işten geçmiştir. Bu duruma karşı Ayçınar'ın tepkisi ise yaşlı Nazarbay'ın ertesi güne her şeyi unutacağını söylemek olmuştur. Ertesi gün Nazarbay söylediği gibi elçi olarak dünürçüleri Halyar'ın evine yollar. Köyün ileri gelenlerinden Akaman ve Altıyar isimindeki dünürçüler selam verip Halyar'ın kulübesine girerler. Gelme nedenlerini söylerler. Akabinde de kızlarını vermek zorunda olduklarını ya ne kadar başlık istediklerini söyleyip kızlarını vereceklerini ya da canlarından, geriye kalan her şeylerinden vazgeçmek zorunda kalacaklarını söylerler. Bu sözlerin üzerine anne Aytoti, ağlamaya başlar. Baba Halyar, ne cevap vereceğini bilemez. Bunun üzerine Ayçınar olaya dahil olur. Nazarbay'ın gücünün yetemeyeceği, şeyler ister. Bu duruma anne baba sevinir.

Dünürçüler bu durumu Nazarbay'a söylediğinde, Nazarbay bu işin zor olacağını söyler. Dünürcü giden adamlardan birisi ona geçenlerde Ayçınar'ın yaşadığı yerin civarında askerleri olan bir komutandan bahseder. Çok güçlü olduğunu söylediği bu padişah, Emir Babür Şah'tır. Nazarbay Babür Şah'tan yardım isteme fikrini makul bulur. Onun yanına bin bir güçlkle gider. Nazarbay yardım isterken dul bir kadınla evleneceğine dair yalan söylese de foyası meydana çıkar. Emir Babür Şah, yanına gelip yorulan Nazarbay'ı bir gün misafir etmek ister. Yanında bulunan veziri bu işe talip olur. Onu çadırına götürür. Akşama, Nazarbay'ın yanına iki adamını vereceğini ve kızı kaçıracaklarını söyler. Vezirin böyle bir işe girişmesinin nedeni; Emir Babür Şah'ın Nazarbay'la evlenmek istemeyip, ondan yerine getiremeyeceği isteklerde bulunduğu için, kızın zekasınahayran kaldığını söylemesidir.

Bu nedenle vezirlik makamını hiç tanımadığı Ayçınar'a kaptırmak istemeyen vezir Kayserbek, onu kaçırmıştır. Bu işi de Emir Babür Şah'ın hanlığından, onun düşmanı olan Şeybani Han'a siyasi ajanlık yapan iki askerine yaptırmıştır. Bu askerlerin yanında Ayçınar'ın evini tarif etmesi için Nazarbay'da gitmiştir. Fakat zaten ölümüne

sayılı günler kalmış olan Nazarbay gidesiye kadar yardım istemeye geldiğine pişman olmuştur. Askerler Halyar'ın evine geldiklerinde, baba Halyar'ı bayıltırlar. Aytoti yavrusunu tutup kurtarmaya çalışırken, casus asker Berdiyar cellat, Aytoti ananın başına kılıçla vurur. Aytoti ana orada can verir. Ertesi gün ise kocası, onu Kettepay'da toprağa verir. Aytoti, baba kız tekrar buluştuklarında mezarı başında ziyaret edilir. Aytoti ile ilgili bir anekdot belirtilmiştir.

O, Halyar ile evlendiklerinde uzun bir müddet çocuğu olmayınca çınar ağacına bakıp, eğer kızı olursa adını Ayçınar, oğlu olursa adını Çınarbek koyacağını söylemiş. Kızı olunca bu isteğini gerçekleştirmiş. Babası tarafından destan kahramanına, annesinin böyle bir hayali olduğu söylenince, Ayçınar da doğan erkek evladına annesinin hayalindeki gibi Çınarbek ismini verir. Destanda anne ve kızın birbirlerine olan saygı sevgi ve hürmeti dikkate değerdir. Bu hürmetin nedenlerinin başında, annesinin ona uzunca yıllar bekledikten sonra, sahip olması gelmektedir. Daha sonra Türk kültüründe günümüzde de yaşamaya devam eden, evladın insana Tanrı hediyesi olarak verildiği düşüncesi, anne ve kızın birbirlerine olan muhabbetlerinin altında yatan sebeplerden biridir. Kızının annesi için çok değerli olduğunun başka ve en büyük kanıtı da onu korumak için canını vermiş olmasıdır.

Emir Babür Şah: Nazarbay'ın, Ayçınar'ın istediği başlığı elde etmek için, yardım istemeye gittiği beydir. Nazarbay'ın, Emir Babür Şah'ın yanına gitmesi Ayçınar'ı istemeye gitmiş olan köyün ileri gelenlerinden Akaman'ın; Kettepay'ın öteki tarafında bir padişahın sayısız asker ve yiğit pehlivanı olduğunu söylemesiyle başlar. Akaman o padişahın, Nazarbay'ın elde etmekte zorlanacağı hayvanları askerlerinin yardımıyla elde edebileceğini söyler. Bu fikri Nazarbay'ın uygun bulması üzerine, günün ertesinde Nazarbay yola çıkar. Nazarbay yamasız elbise ile yola çıktığından olacaktır ki; Babür Şah'ın askerlerine selam vermeden, atından inmeden kibirle "Bambir kim?" diye sorar. Bu sorusunun üzerine askerlerden birisi atın dizginini tutar. Diğeri de Nazarbay'ı alaşağı edip, gümüş kaplı çizmeleriyle Nazarbay'ı döver.

Göğsüne vurulan yumruklardan öldüğünü zanneden Nazarbay'ı birisi tutup boynundan kaldırır. Ona kim olduğunu, hangi beylikten, ne sebeple buraya geldiğini sorarlar. Yakasından tutan adamın heybetinden onu, görüşeceği kişi zanneden Nazarbay, kendisini toparlayıp, selam ve hürmetle "Büyük komutan Bambir size

söyleyeceklerim var.” der. Nazarbay’ın bu sözleri karşısında askerler kahkaha atarlar. Nazarbay’a Bambir dediği kişinin kim olduğunu sorarlar. O da bir isteğinin olduğunu, kendilerinin komutanını da bu sebeple görmek istediğini belirtir. Askerler Nazarbay’a bu hitabının ölümü için yeterli bir sebep olacağını, çünkü komutanlarının adının Emir Babür Şah olduğunu söylerler. Uzakta bir ak çadırı gösteren askerler, Emir Babür Şah’ın orada olduğunu, atını bir kilometre geriye bağlayıp, her on adımda bir eğilerek, edebini koruyup komutanlarının yanına gidebileceklerini söylerler.

Altmış beş yaşında, on yedi yaşını doldurmuş Ayçınar’ı alabilmek için sararıp solup yollara düşen Nazarbay; geldiğine pişman olmuş bir şekilde, yolda sürünüp Emir Babür Şah’ın çadırına gelir. Onu gördüğünde destanda tasvir edilen ilk şey Nazarbay’ın o zamana kadar görmediği nesneler, altınlar, taşlar olmuştur. Şanın, şevketin bir nişanesi olan bu nesneler, onun aklını başından almıştır. Başında altın taç takılmış sarığı, yine altın işlemeli giysileri, onu daha da heybetli gösteren bıyığı, pehlivan görünüşlü, aslan gibi, bakışları kartal gibi olan Emir Babür Şah, onu buyur eder. Okuyucu, Emir Babür Şah’la bu vesileyle destanda karşılaşmış olur. Şah’ın yanında duran beylerden birisi Nazarbay’a nereli olduğunu ve hangi sebepten bulundukları mekana geldiklerini sorar. Babür ve yanındaki adamları Nazarbay’ın yaşına ve haline bakınca onun gelin alacak olup da gelinine başlık parasının yetmediğini düşünürler.

O nedenle Nazarbay’a “Ne dilerseniz vereyim.” denilir. Altını akçeyi gören Nazarbay’ın aklından bir an altın ve giysileri sormak geçer. Daha sonra zengin olduğunu anlarırsa sıkıntı çıkaracağını düşünüp, bu fikrinden vazgeçer. Babür Şah’a bir dul kadınla evleneceğini fakat kadının, -Ayçınar ne istediye onları sayıp – gücünün yetemediği şeyleri istediğini, o nedenle kapısına yardım istemeye geldiğini söyler. Bu istekleri duyan Babür, kaselerin içinde başka kaseler olduğunu düşünüp, Nazarbay’dan doğruyu söylemesini ister. Ona kaç yaşında olduğunu sorar. Altmış beş yaşında olan Nazarbay, Emir Babür Şah’a altmış cevabını verir. Bu cevaptan sonra Şah yanındakilere, bu duruma ne dediklerini sorar. Onlar da, böyle bir başlığı şimdiye kadar ne bir kız ne de bir dulun istediğini söylerler.

Orada bulunanlar bu istekleri talep eden kimsenin zekâsına hayran kaldıklarını söylerler. Bu sözlerin üzerine Emir Babür Şah, Nazarbay’a; gönülce genç olduğunu, varlığının yerinde olduğunu, bahtının da Nazarbay’ın anlattığı gibi kara olmadığını,

evleneceği kimsenin dengi olması gerektiğini söyler. Bir kıza mı âşık olduğunu, bu sebeple utanmadan huzuruna mı geldiğini sorup, onu ayıplar. Kendisinden bu başlığı istemiş olan kızın zekâsına da hayran kaldığını söyler. Söylediklerinin doğruluğunu tasdik etmek için Nazarbay'a baktığında, yaşlı zengin olanı biteni açıklar. Emir Babür Şah, Nazar'a kaç hanımının olduğunu sorar. "Dört tanecik." cevabını alan Babür ve adamları bu söze kahkahayla gülerler. Babür adamlarına o gece Nazarbay'ı misafir edeceklerini söyler.

Oradan Babür'ün veziri bu işe talip olur. Ertesi güne kadar, Babür'ün veziri makamı elden gidecek korkusuyla Ayçınar'ı ajan askerlerine kaçırtmıştır. Nazarbay'ı da Ayçınar'ın evini tarif etmesi için onların yanında göndermiştir. Gece güne kavuşur. Vezir ve Nazarbay, Babür Han'ın huzuruna çıkarlar. Emir Babür Han karşındakileri çok bitkin görüp, "Gece at sırtında mıydınız?" sorusunu sorunca, Nazarbay'ın beti benzi atar. Bu durumu gören vezir, sabaha kadar sohbet edip, sabah namazlarını kıldıktan sonra Şah'ın huzuruna geldiklerini söyler. Bu cevabın üzerine Babür, Nazarbay'ı dengini kendisine eş almasını tembihleyip onu gönderir. Buraya kadar anlatılan Babür Şah hakkındaki olayları değerlendirdiğimizde; Emir'in zeki, gözlemleyici, ileri görüşlü birisi olduğu tahmininde bulunabiliriz. O Nazarbay'ın halinden tavrından zengin birisi olup, söylediği gibi dul bir kadın değil, kız ile evlenmek istediğini anlamıştır. O nedenle yaşını, kaç hanımı olduğunu sormuştur.

Nazarbay'a dengi ile evlenmesi hususundaki sıkı tembihlerinin nedeni ise, talip olduğu kızın kendisiyle evlenmek istemediğini bilmesidir. Bunun için de kız yaşlı Nazarbay'dan, ulaştırılması güç isteklerde bulunmuştur. Emir Babür Şah bu nedenle, Nazarbay'ı bu istediğini gerçekleştirirse canından olacağı haberini verip gönderir. Nazarbay vesilesiyle destana dahil olan Emir Babür Şah'ı, veziri Kayserbek'in entrikalarıyla destanda görmeye devam ederiz. Veziri Kayserbek, Emir Babür Şah'ın güçlenmesini istemediği için, onun düşmanı Şeybani Han'a hanlığın içinde olup biten ne varsa ajan askerlerle haber verir. Bu nedenle Emir Babür Şah ne zaman bir yurda yerleşecek olsa, Şeybani Han ansızın çıkagelip, o mekanı Babür'e bırakmamıştır. Kayserbek'in ajanlığı ile yine böyle bir durum yaşanacaktır.

Bulunduğu yere kale yaptırmaya başlayıp, ekinler eken Babür Şah'ın işlerinin bitmesine on beş gün kalmıştır. Bu işler bittiğinde Emir Babür daha da güçlenecektir.

Bu durumdan hoşnut olmayan Kayserbek, on beş güne kadar Şeybani Han'ın gelip bulundukları yeri istila etmesi gerektiğine dair bir mektup yazar. Bu mektubu ajan askerler; Keldiyar ve Berdiyar'a verir. Mektubu birisi görecektiğinde onu yok etmelerini, eğer biri bu durumdan haberdar olursa da yaşamlarından ümitlerini kesmelerini söyler. En geç on beş gün sonra, Şeybani'nin orada olması gerektiğini yazan vezir, bir davulcu çağırır. Davulcuya bir işi düştüğünü, kendisinden bir davul ve o davulun üzerine her atıldığında dik duracak bir aşık yapmasını ister. Bu isteğin Emir Babür Şah tarafından kendisine iletildiğini ve bunun gizli tutulması gerektiğini söylemeyi de ihmal etmez.

Davulcu Sayhan usta, bu isteği yerine getirir. Kendisine vaad edilen yüz altını alır. Bir gün Babür Şah çadırında otururken, bekçiler karşı tepelerden bölük bölük toz dumanı yükseldiğini ve sayısız atlı askerin derede toplandığını haber verir. Bu haberin üzerine durumu kontrol eden Babür; yine Şeybani'nin kendisine bir baskın düzenlediğini anlar. O sırada elinde beyaz bir bayrakla Şeybani'nin askeri Babür Şah'ı görmek istediğini söyler. Babür kendisini tanıtır. Asker bulundukları yeri savaş yapmadan mı, yoksa savaş mı alacaklarını Babür Şah'a sorar. Babür bir gün mühlet ister. Çadırına gelir. Adamlarıyla bu durumu istişare eder. Tüm bu olanların müsebbibi vezir Kayserbek, günler öncesinden hazırladığı önerisini sunar. Bir davul ve bir aşık ile aşığın davul üzerine düşme şekillerinden hareketle savaşılıp savaşılmamasını kararlaştırmayı önerir. Bu teklif kabul edilir.

Bir davul istenir. Zaten kapıda bekleyen ajan askerlerden birisi davulu, aşık istendiğinde de diğeri aşığı vezirin eline verir. Aşık atıldığında davulun üzerine dik gelir. Kayserbek'in verdiği öneride bu durum savaşılmadan çekilmeyi gerektirmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi imkansız düzeyde iken yaşanması, herkeste hayret uyandırır. Üç defa davulun üzerine aşık atılır. Sonuç aynı olur. Savaşmadan yurdu terk etme kararı alınır. Tasarladığı her şeyin bir bir yerine gelmesinden memnun Kayserbek, kaçma planları yapar. Ayçınar, Kayserbek çadırın dışında adamlarıyla konuşurken onun kaçacağını öğrenir. Ajan askerler Ayçınar'ın ne olacağını sorunca da Şeybani Han'a kendisini hediye edeceklerini duyan Ayçınar'ın artık hiçbir şeyden korkusu kalmaz.

Çadırın kapısında duran ata binen, Ayçınar, yüzünden peçesini atar. Atın üzerindeki takımlarda duran kılıcı eline alır. İki askerin başını çadırın önüne bırakır. Kayserbek'i Babür Şah'a götürüp ona olan hainliklerini açığa çıkardıktan sonra öldürmeyi, kendince daha uygun bulur. Kestirme yoldan Babür Şah'ın önüne çıkar. Vezirin yaptıklarını bir bir açığa çıkarır. Babür Şah, Ayçınar'ın bu yaptıklarına karşılık onun kendisine kardeş olmasını ve yanında kalmasını teklif eder. Ayçınar ise bir babası olduğunu onu bulması gerektiğini söyler. Eğer onu ikna ederse de Emir Babür Şah'ın yanına tekrar geleceğini bildirir.

Emir Babür Şah'ın Ayçınar'dan bir isteği daha olur. Babür Ayçınar'a, Endican'a giderse Kamber adlı adamdan, Babürnâme, gazeller, cenknâmeler, başka kitaplar, babasının hediyesi olan öğüt verici kitaplar olduğunu söyler. Onları okursa gönlünün bir yıl hoş olacağını, eğer kendisi gelemese de bir kervanla kitapları göndermesini rica eder. Emir Babür Şah'ın Ayçınar'a bir yardımı da; ona kaftan, sarık, İsfahan kılıcı ve Tarlan Kök atını vermesidir. Böylece Ayçınar, bir bey gibi görünecek ve ona kimse korkusundan yaklaşamayacaktır. Destanda bundan sonra Babür'ün adı, Ayçınar'dan kendisine ulaştırmasını istediği kitaplarla anılır. Hatta Ayçınar ölürken son nefesini de, ağabeyime kitapları ulaştırın diyerek tüketir.

Ernazar: Ernazar, Nazarbay tarafından Halyar'ın yanına yardımcı olarak verilmiştir. Uzun süre beraber çalışmışlardır. Halyar ve karısı Aytoti Ernazar'ı evlatları gibi görmüşlerdir. Hatta biricik kızları Ayçınar'ı Ernazar ile evlendirip, hep beraber yaşamayı düşünmektedirler.

Bir gün Ayçınar, köknar ağacında salıncağını kurup sallanırken, ayının ona yaklaşmakta olduğunu görür. Çığlık atar. Ağaca çıkar. Ama ayı bu defa ağacı zorlamaktadır. Ayçınar gözlerini kapayıp olacakları beklerken, vuruşma sesleriyle gözlerini açtığında Ernazar'ın ayıyı öldürdüğünü görür. Ayçınar bu hareketinden dolayı Ernazar'a hayretle, Ernazar ise tanımadığı Ayçınar'a aşkla bakar. Ernazar Ayçınar'ı bir peri kızı zannetmiştir. Onun bu düşüncesinden haberdar olan Ayçınar da, ağabeyi olarak gördüğü Ernazar'la dalga geçer. Kendisinin Kaf Dağı'nda yaşadığını, yanına gelmek isterse altmış yıl yol alması gerektiğini vs. söyler. Ernazar'ın her şeyi göze alıp geleceğini gören Ayçınar, işlerin aksamaması için her Çarşamba koyun sağma vaktinde bulundukları yerde olacağını söyler.

Bir sonraki hafta kendisini bekleyeceğini söyleyen Ernazar, koyunlarını alıp gider. Ertesi haftalar Ernazar'ın kaçmak için bulduğu bahanelere, Ayçınar tarafından hep bir engel konulur. Haftalarca âşık olduğu kızı göremeyen Ernazar sararıp solmaya başlar. Bu durumu gören Ayçınar artık Ernazar'ın gönlünü almak ister. Evden çıkacağı sırada Nazarbay'la karşılaşır. Bu olaydan sonra da Ayçınar Ernazar'a âşık olduğu kişinin kendisi olduğunu söyleme imkanı bulamaz. Kahraman Ayçınar kaçırıldıktan sonra, Kayserbek'in elinden kurtulup tekrar Kettepay'a gelir.

Harabeye dönen evlerinin yakınlarında bir kulübe yapıldığını görür. Babasını bulabilmek umuduyla oraya yaklaşır. Orada Ernazar'ı görür. Üzerinde kaftan, sarık olan Ayçınar'ı Ernazar yine tanımaz. Ayçınar babası Halyar'ı bulduğunda, akrabalarını aramak için yola çıkarlar. Baba Halyar kızına, Ernazar'ı da yanlarına almayı teklif eder. Ayçınar, Ernazar'ın kendisine kardeş olmadığını, zor zamanlarında kendilerini yalnız bıraktığını söyler. Onu yanlarında istemez. Ernazar Ayçınar'ı tanıyan birisi değildir. Onu gerçek kimliğinde tanımadığı gibi, kaftanla sarıkla karşısına geçtiğinde de tanımamıştır. Ayçınar'ın herkesçe kabul edilen güzelliğini gördüğünde o da diğer insanlar gibi Ayçınar'dan etkilenmiştir. Onun için yapılabilecek en iyi tahlili "Kardeş değil." yorumuyla Ayçınar yapmıştır.

Nazarbay: Nazarbay destan kahramanı Ayçınar'ın babası Halyar'ın patronudur. Halyar Nazarbay'ın koyunlarına yardımcısı Ernazar'la bakmaktadır. Ücret olarak yılda sadece bir koyun verilmektedir. Eğer sürüden bir koyun eksilirse bu koyun da verilmez. Cimri, zengin Nazarbay'ın biner; tavuk, horoz, tay, deve, kısrak, aygır, keçi, eşiği ve altı bin tane koyunu vardır. Kıyafetinde bin tane yama olan Nazarbay'ın dört karısı vardır. Bunların da sadece bir kıyafeti vardır. Hanımlardan birisi dışarı çıkacak olduğunda kıyafeti dönüşümlü olarak kullanırlar. Birinden borç aldığı anda alacaklıya borcunu balık kavağa çıktığında veren Nazarbay'ın, diğer işleri de aynı şekilde yürür. Ernazar'ın kendisini gördüğünde ona peri kızı olduğunu söyleyen ve haftalarca buluşacakları mekana kendisini göndermeyen Ayçınar, onun gönlünü almak için yanına gitmeye hazırlanır. O sırada da cimrilerin şahı Nazarbay, koyun sürülerini kontrol etmek için Halyar'ın kulübesinin yanından geçmektedir. Ayçınar yüzü açık bir şekilde dışarı çıkar. Atın üzerindeki Nazarbay'la karşılaşır. Ayçınar'ı gördüğünde yaşlı Nazarbay'ın dizinde derman kalmaz.

O çok değerli malı, mülkünü her şeyini gözden çıkarır. Ayçınara'a; gökten mi geldiğini, güzelliğini gören kişinin bin yıl ölmeyeceğini, yoluna malını saçacağını, canının kendisine feda olacağını söyler. Dört hanımına bir kıyafet alan Nazarbay, ne kadar çok sevmişse Ayçınar'ı kendisine altından ayakkabı yaptıracağını, saçlarına elmaslar inciler takacağını söyler. Ayçınar, ihtiyarın sözlerini ayıplayıp güler. Nazarabay, Aytoti'ye kocasının önündeki tüm malın artık kendisinin olduğunu, iki hanımının yanında iki erkekle gelip kızlarını isteyeceğini söyler. Vermezlerse de başlarına geleceklere razı olmalarını bildirir. Atına binip yoluna gider. Ertesi gün gelen dünürçülerden Ayçınar; on tane kuzu, kırdan gezen yirmi kurdu, otuz tane aslan, kırk kaplan, elli tane aygır, altmış beş tane öküz, seksen adet teke, bir çepiş ve deveyle beraber doksan tahta ister.

Ayçınar'ın bu istekleri karşısında dünürçüler şaşırıp kalır. Ona aklının yerinde olup olmadığını sorarlar. Onca gümüş, ziynet dururken Ayçınar'ın neden bunları istediğini merak ederler. Onun istediği malları teker teker sayıp ne yapacağını sorarlar. Bunların yerine altın, gümüş istemelerini söyleseler de Ayçınar zengin dedenin bu saydıklarını alabileceğini söyler. Dünürçülerin yanından kalkıp gider. Bu istekleri Nazarbay'a ileten dünürçüler, ondan bu işin zor olacağı yorumunu alınca, dünürçülerden birisi ona yol gösterir. Kettepay'ın yukarısında bir şah olduğunu, onun birçok askeri olduğunu bu işi o şahın halledebileceğini söyler. Nazarbay ertesi gün, bin yamalı kıyafetini çıkarıp, güzel kıyafetlerini giyinip yola çıkar. Uzun bir mesafe kat ettikten sonra, birkaç askeri görüp onların yanına doğru gider. Atının üstünden hiç inmeden "Babir kim?" diye askerlere sorar.

Nazarbay'ın atının dizgininden tutan bir asker onu alaşağı edip, gümüş çizmeleriyle döver. Sonra da kim olduğunu ve neden buraya geldiğini sorar. Bu soruyu soran askerin önünde eğilip saygıyla selam veren Nazarbay, "Büyük komutan Bambir size söyleyeceklerim var." der. Nazarbay'ın bu sözleri karşısında askerler kahkaha atarlar. Nazarbay'a, Bambir dediği kişinin kim olduğunu sorarlar. O da bir isteğinin olduğunu, kendilerinin komutanını da bu sebeple görmek istediğini belirtir. Askerler Nazarbay'a bu hitabının ölümü için yeterli bir sebep olacağını çünkü komutanlarının adının Emir Babür Şah olduğunu söylerler.

Uzakta bir ak çadırı gösteren askerler, Emir Babür Şah'ın orada olduğunu, atını bir kilometre geriye bağlayıp, her on adımda bir eğilerek, edebini koruyup komutanlarının yanına gidebileceklerini söylerler. Her adımında pişman olup Emir Babür Şah'ın yanına giden Nazarbay, ona dul bir kadınla evlenmek istediğini söyler. Fakat o kadının isteklerini yerine getiremediğini, bu nedenle kendisinden yardım istediğini iletir. Babür Şah, Nazarbay'a sorularıyla onun dört karısı olduğunu, beşinci olarak da bir kızı almak istediğini anlar. Kızın Nazarbay'la evlenmemek için, olmadık şeyler istemesi üzerine Babür Şah, Nazarbay'a bu isteğinden vazgeçmesini emreder. Emir Babür Şah'ın veziri, Babür'ün kızın aklına hayran kalması üzerine Ayçınar'ın yerine geçebileceğini düşünüp, o günün gecesinde Ayçınar'ı Nazarbay'ın yanına iki asker daha verip kaçıtır.

Nazarbay'da ertesi gün evine gönderilir. Ayçınar, Kayserbek'in elinden kurtulmayı başardığında, Nazarbay'ın köyüne giderek, onu öldürür. Nazarbay için; parasıyla elde edemeyeceği bir şey yoktur. O destanda dünya hırsı ve nefsin ete kemiğe bürünmüş halidir. Altmış beş yaşında olan Nazarbay'ın on yedi yaşını doldurmuş Ayçınar'a iltifat etmesi, destan kahramanınca ayıp karşılanmıştır. Destanda anne Aytoti ve baba Halyar'ın kızları Ayçınar'ı hep yaşça dengine verme isteği dile getirilmektedir. Nazarbay, Ayçınar'ın isteklerini yerine getirebilmek için Babür Şah'ın karşısında ona kız ile evlenmek istediğini utancından söyleyememiş, dul bir kadınla evlenmek istediği yalanını söylemiştir. Çünkü bu durum günümüzde de toplumca "ahlaksızlık" olarak değerlendirilmektedir. Emir Babür Şah da genç bir kızın kendisine uygun olmayacağını, mantıksız hareket ettiğini söyleyip, onu ayıplar. Nazarbay, gerek tasvirlerle *"Altmışını aşmıştı, dişleri düşmüştü. Çenesinde dört tüy sakalı vardı, o da tütünden sararmıştı."* (Solmaz, 2007: 23) denilerek, gerekse; yalancı, düşüncelerinden hemen vazgeçen istikrarsız, nefsinin arzularına uyan, cimri birisi olarak tasvir edilip destanda olumsuz karakter olarak yer almıştır. Nazarbay da dikkat çekici başka bir nokta da o Ayçınar'ın isteklerini yerine getirebilmek için Emir Babür Şah'ın yanına giderken, Babür'ün askerleriyle karşılaştıktan sonra, o günün gecesinde Ayçınar'ı kaçırmaya giderken, evine dönerken hep pişman olmasıdır. Bu pişmanlık onun iyi niyetli olmasından değildir. Yaşı gereği yolculuğun zor şartlarını kaldıramamasındandır. Nazarbay bir ara, Aytoti ana'yı öldürdüklerine pişman olsa da kısa süre sonra bu pişmanlık hissi de geçer. Nazarbay yaşadığı bu sıkıntılı günlerde eğer sağ salim kurtulursa biner; tavuk, horoz,

tay, deve, aygır, keçi, altı bin tane koyundan adak olarak bir horoz kesmeyi de unutmamıştır.

Kayserbek: Emir Babür Şah'ın veziridir. Aynı zamanda Şeybani Han'dan faydalanabilmek için Babür'ün hanlığında olanları Şeybani Han'a aktaran bir ajandır. Onunla ilk defa, Nazarbay, Emir Babür Şah'tan yardım istemeye geldiğinde karşılaşırız. Emir Babür Şah'ın Ayçınar'ın aklına hayran olduğunu söylemesi üzerine, Ayçınar'ın makamını alabileceğini düşünüp, gece yarısı onu kaçıır. Birisi annesi olan, iki yaşlı kadının bulunduğu bir çadıra onu kapatır. Ayçınar kadınlara kendisini bırakmalarını ister. Fakat kadınlar, buna izin verirlse öleceklerini söylerler. Bir gün Kayserbek ve ajanları çadırın önünde konuşurlarken, Ayçınar, Kayserbek'in kaçacağını, kendisini de Şeybani Han'a vereceğini duyar.

Bu haberin üzerine Ayçınar'a bir cesaret gelir. Çadırın önündeki ata atlar. Kılıcını çeker ve annesini öldürüp kendisini kaçıran ajan askerleri kılıçtan geçirir. Sıra Kayserbek'e gelir. Ama Ayçınar, Kayserbek'in yaptıklarından Emir Babür Şah'ın da haberdar olmasını istiyordur. Onu atının arkasında sürüyerek Babür Şah'ın huzuruna çıkarır. Tüm yaptıklarını Emir Babür Şah'a anlatmak zorunda kalan, Kayserbek destanın sonunda ölmek zorunda kalır. Kayserbek altmış yaşından fazla, kel, dişi seyrek, köse, çenesi uzun, kulağı dik olan, şaşı, tipi bozuk, sahtekâr bir tiptir. Dede ve babasından gelen mesleği sürdürmektedir. Onun asıl amacı; Emir Babür Şah'a her dediğini yaptırıp, sömürmektir. Fakat Emir, bu durumun farkında olduğu için ona göre hareket etmektedir. Kayserbek bir söz söylediğinde Emir Babür Şah *“Vezirin bilge olursa yurdun da abat olur, vezirin cahil olursa abat yurt viran olur.”* (Solmaz:2007) deyip, Kayserbek'in canını daha da sıkır. Kayserbek'in Babür Şah'a olan kini böylece daha da artar. Ağzını açtığında oyulmuş mezar gibi, burnunun pürüzleri it kemirmiş kemik gibi tasvirleriyle de Kayserbek'in olumsuz bir tip olduğu vurgulanmıştır.

Askerler, dünürçüler: Destan kahramanı birden fazla askerle karşılaşmıştır. Bunların çoğu düşman askerlerdir. Destanda Ayçınar'ın karşılaştığı askerlerin haricinde, Nazarbay'ın muhatap olduğu, onu döven askerler de mevcuttur. Bu askerler; Emir Babür Şah'ın askerleridir. Nazarbay onların yanına gidip selam sabah vermeden *“Bambir kim?”* diye sorunca cevap olarak onlardan tekme ve tokat alır. Nazarbay'a nasıl davranması gerektiğini öğreten askerler onu görüşmek istediği Emir

Babür Şah'ın yanına gönderirler. Ayçınar Şeybani Han'ın askerleriyle çoğu kez karşı karşıya gelmiş, destanın sonunda da yine onlarla yapılan bir savaş sonunda hayatını kaybetmiştir.

Dünürcüler, Nazarbay'ın yaşadığı köyün ileri gelenlerindendirler. Akaman ve Altıyar adındaki dünürcüler, Nazarbay'ın isteğiyle Halyar'ın evine kızını istemeye gelmişlerdir. Aslında isteme, 'ya kızı vereceksin ya da vereceksin' tarzında olmuştur. Çünkü kızın talibi, Halyar'ın onun verdiği işle geçimini sağladığı patronu Nazarbay'dır. Halyar ya kızını istediği bir başlık karşılığında, ya da vermemeyi düşünüp canı karşılığında verecektir. Onlar elçi olarak durumu Halyar'a iletirler. Ayçınar'ın geleneklerinde evlenecek kızın başlığını kendisi belirlemesi gerektiğini söylemesi üzerine, bu durumu kabul ederler.

Ayçınar'ın istekleri karşısında ikisi de şaşırır. Ayçınar'a altın, gümüş gibi maddi değeri fazla olan şeyleri istemesini öğütleseler de Ayçınar zengin dedenin istediklerini alabileceğini söyler. Arkasını dönüp gider. Dünürcülerden Akaman, Nazarbay'ın yanında yer alır. Ona yardım eder. Nazarbay'a Babür Şah'tan yardım isteyebileceğini fikrini o vermiştir. Yine Nazarbay, Emir Babür Şah'ın yanından geldiğinde Akaman'a Halyar'ın çobanlığı bırakmasını, onu işten çıkardığını o haber vermiştir. Bu haberi verirken de gözü yaşlı Halyar, Akaman'ı dost bilip, başından geçenleri anlatmaya çalışırken, onun tepkisi *iyi olmuş* sözüdür. Yani Akaman destanda olumsuz karakter özelliği gösterir.

1.2.4. Huşkeldi Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar

Avazhan: Asıl kahraman Göroğlı'nın oğludur. Çocuğu olmayan Göroğlı, Avazhan'ı Hunhar memleketinden getirmiştir. Göroğlı'nın Huşkeldi olarak tanınması ve destana ad vermesi Avazhan'ın istekleri sebebiyledir. Onu bu isteğe mecbur eden Göroğlı'nın dayısı Ahmet Serdar da Huşkeldi adında etkili olan isimler arasındadır. Avazhan bir gün Göroğlı'nın kırk yiğidinin de olduğu misafirhaneden çıktığında, Ahmet Serdar'ın arkasından konuştuğunu duyar. Konu; Avazhan ve Hasanhan'ın odun dahi taşıyor olup, beyliğin varisi oluşlarıdır.

Bu söz üzerine Çambil'de kendisini garip hisseden Avazhan; başka yerde şah olmaktan kendi ilinde çoban olmak daha iyiymiş der. O gece uyuyamaz. Gazaya çıkıp herkese yiğitliğini ispatlamak ister. Buraya kadar geçen olaylarda görüldüğü üzere,

Avazhan gururlu bir gençtir. Ahmet Serdar'ın kendisine söylediği sözleri gururuna yediremez. Tan vakti kalkıp babası Göroğlu'nın yanına gider. Ona gazaya çıkmak istediğini, bunun için de kendisinde Gırkök'ü istediğini söyler. Bu teklif, Göroğlu'nın hoşuna gitmez.

Bu nedenle Göroğlu, Avazhan'ın daha genç olduğunu, üç dört defa kendisiyle gaza yaptıktan sonra sefere çıkabileceğini söyler. Göroğlu, Avazhan'a kendisini perişan etmemesini, yüreğini incitmemesini, gazanın çetin olduğunu belirtir. Avazhan ise babasından aldığı bu cevaba üzülmek; isteğini geri çevirmemesini, isteğinden dönmeyeceğini, gözyaşına merhamet etmesini, yoksa kendisinin yaya olarak gazaya gideceğini söyler. Avazhan kendisinden Gırat'ı esirgememesini, kavlinden caymayacağını babası Göroğlu'na beyan eder. Avazhan'ın, Gırat'tan başka atı kabul etmeyeceğini bilen Göroğlu, Gırat'ın da Mecnunkök atın da Avaz'ın olduğunu, seyis Sakibülbül'e Gırat'ı hazırlaması için emir vereceğini söyler. Avazhan, bu habere çok sevinir.

Sakibülbül'ün yanına gider. Fakat Göroğlu'nın tembihi üzerine Sakibülbül, Avazhan'ın Gırat'ı almaması için onu sürekli kötüler. Mecnunkök atı da daima yerer. Avazhan seyisin sözlerini dinledikten sonra Sakibülbül'e kanmayacağını belirtir. Mecnunkök'le yola çıkmaktansa yaya kalmayı tercih edeceğini de söyler. Göroğlu'nın Sakibülbül'e çok ağlarsa yavrumu ağlatma, Gırat'ı ver sözü üzerine, Avazhan'a Gırat verilir. Avaz istediği gibi sefere de çıkar. Fakat Göroğlu, Avazhan'ı uğurlamaya üzüldüğü için gelememiştir. Avazhan yola çıktıktan sonra Göroğlu'da Mecnunkök atla onlara yetişir. Avazhan, Göroğlu'nın Gırat için geldiğini düşünüp üzülür. İsterse Gırat'tan inip onu kendisine verebileceğini söyler.

Göroğlu ise Avazhan'a ata binişini görüp gurur duymak için Avaz'ın ardından geldiğini söyler. Onun ata çok münasip olduğunu, üzerine çok yakıştığını, yaman gözden korunması gerektiğini, esenlikle yurduna dönmesini, her seher vaktinde hayır duacısı olacağını, gittiği yolu gözletmemesini, tezce dönüp gelmesini, ana babasını ağlatmamasını tembihler. Sonra Göroğlu, yirmi yiğidin başı Haldarhan ile geriye kalan yirmi yiğidin başı Ahmet Serdar'a bıyığıyla işaret eder. Onlar bu nedenle geride kalır. Bu ikisine Göroğlu, Avaz'a vezir olmalarını, onun daha toy olduğunu, düşmanı görmeden Gırkök'e kamçı vurmamasını, Kıya yolundan geçmemesini, Şorbulak'ta

yatmamasını, Bulak'ta rakı içmemesini, Çambil'den gözünü yumup geçmemesini, söyledikleri bu sözlerini yerine getirerek verdiği tuzu hak etmelerini tembihler. Kendisinin tembihlerde bulunduğunu Avazhan'a söylemelerini, yolculukta söylediği nasihatleri yerine getirmesi gerektiğini Avaz'a iletmelerini ister.

Göroğlu'nın bunu oğlu Avazhan'a doğrudan söyleyememesi Avazhan'ı mahcup etmemek içindir. Avazhan belinde İsfahan kılıcı parlayıp, matarasındaki suyuyla, çakmağındaki kavıyla, babasından dua alıp, sazını çalıp Hunhar yurdunu arar. Atlara kamçı vurulduğunda atlar geyik gibi olup sıçarlar. Uçan kuş gibi olurlar. Atmaca gibi kasılıp, şahin gibi dalıp, bazen çukurda bazen yüksekte yel gibi olup giderler. Eyerinin kaşı, yularının başı, pençeleri, üzengisi altın olan, mertlerin yoldaşı, Hunhar şahın düşmanı olan gayretli, genç Avazhan yol alır. Çöller yollar aşarlar. Bu arada Avazhan, Gırat'ı tımarlar, onun bakımını ihmal etmez. Gırat'ın üzerindeyken de aynı özeni gösteren Avaz, bayırda göğüsletip, önlerine iniş çıktığında atı bekletir. Su arkı çıksa Gırat'ı hoplatır. Her gün iki sefer Gırat'ı otlatır. Kırk yiğit de günde iki defa atlarına bakım yaparlar.

Erali aynı zamanda, görenlerin hayran olacağı bir güzelliğe de sahiptir. On dört gün yol aldıktan sonra, Gülşenbağ denilen bir yere varılır. Burada, malı davarı sığmayınca Çambil'den göçen Erali yaşamaktadır. O bahçesine her çeşit meyveli ağaçlardan dikmiştir. Elvan kokulu güller, bağlarda öten bülbüller, akan sular, olgun meyveler, tavuslar, her türden kuşlar bu bahçede mevcuttur. Bu bağa Göroğlu'nın "Gülşenbağ" demesiyle bağ, bu adla anılır olmuştur. Erali Bey'in Sedane ve Aydane isminde iki kızı vardır. Bu kızlar sabah vaktinde bahçelerine girip gül deriyorlardır. Kerpiç duvarın dibine doğru gül deren Aydane yoldan seslerin geldiğini duyar. Duvara tırmanıp baktığında Avazhan'ı görür.

Omuzları geniş, yüzü elma gibi kızarmış, altın sarısı kâkülü gerdanına düşmüş, belinde İsfahan kılıcıyla, altın işlemeli kapağı başında, henüz on dört yaşında, altında türlü cilvelerle atı Gırkök'le, Avazhan yolda yürümektedir. Görür görmez Avazhan'a âşık olur. Ne yapıp edip onu evlerine götürmek ister. Kardeşinin çok hevesli, gözü bir şeyi görmeyen tavırlarını gören abla Sedane, Avazhan'ı gördüğünde önce kardeşine kendisine iyi bir sevgili seçtiği için tebrik eder. Sonra da niyetini bozup evlenme sırasının kendisinde olduğunu söyler. Kardeşler birbirleriyle kavgaya tutuşur. O esnada

Avazhan, yoldan geçiverir. Aydane ve Sedane ne kadar bağırsalar da Avazhan'a seslerini duyuramazlar. Avazhan da önüne elbet bir düşman çıkar umuduyla yol alıp gider. Ahmet Serdar da kendince çok kolay geçen seferi nasıl olur da zorlaştırabilirim diye düşünüp durur.

Ösmet adlı yerde, Hunharşah'ın memleketinde yaşayan zenginler koyunlarını otlatır. Hunharşah bu sürüleri Göroğlı'nın almak isteyeceğini düşünüp koyunların başında duranlara tüfeklerini hazır etmeleri, verdiği tuzu hak etmelerini söyler. Bekçiler; Avazhan'ın kırk atlısını gördüklerinde, tuğları kaldırıp borularını öttürürler. Bekçilerin işaretiyle on bin asker toplanır. Artık savaş başlamıştır. Düşman askerlerinin kendilerine doğru geldiğini gören Avazhan, askerlerine tuzunu hak etmeleri için onlara güç ve umut veren sözler söyler. Şimdi Göroğlı'nın kendilerine verdiği emeğin hakkını verme zamanı olduğunu dile getirir. Düşman üstüne at salmalarını, kellelerini uçurmalarını, onları kuşatmalarını, mızrak ile süngüleyip, kılıç ile kesip, onları parça parça etmelerini ister. Bağmazar dağının eteğinin kana boyanmasını isteyen Avazhan'ın yiğitleri, nara atıp, gaza deyip, aslan gibi, Rüstem gibi olup, Çambilbel'in ejderhaları, mahşer pazarının içinde tuğları sallayıp, heybetli kaplanları yıkarlar.

Çelik mızraklar çekilir. Canların nicesinin boyu yay gibi bükülür. Boz toprak kızıl kana boyanır. Meydanda eceli yeten ölür. Bir yandan askerler deste deste gelir. Kimi hasta kimi ölü meydan içinde kırılıp kalır. Her biri kırık bine denk olan Avaz'ın kırık askeri naralar atar. Kılıçlar kan ile yıkanır. Atlar döne döne sürülür. O zamana dek meydanda görülmemiş er savaşı olur. Gergin yaylar çekilir. Leşler tarlada buğday gibi serilir. Boz toprağın rengi kızıl kan olur. Atlar coşar, düşman askerleri tutulur. Altın kasede gülgün şaraplar içilir. Ecelleri yetenlere kefenler biçilir. Ölülerin etlerini akbabalar didişir. Avaz'ın yiğitleri heyheylerle birbirlerine coşku verir. Meydan mertlerin savaşını görür. Bal Avaz'ı görenler onun kim olduğunu sorarlar.

Öyle bir yiğittir ki Bal Avaz, bir orduyu tek başına alt eder. Avaz'ın bu halini gören serdar, onu yakalamak için askerlerini harekete geçirir. Çünkü askerler, Avaz'ın kendilerini kırıp geçirmesinden korkarlar. Askerler Çambil'in efesini ortalarına alırlar. Etrafını kuşatırlar. Avaz, yiğitlerine seslenir. Düşmanın çok olup, aralarında kaldığını söyler. Kendileri esenliktelerse yardıma gelmelerini ister. Avaz'ın sesine dağlar yankı yapınca kırık yiğit Çambil efesinin yardımına koşarlar. Avaz'ı kurtarırlar. O vakit Avaz

ve yiğitleri bir tepenin üstüne çıkıp, atlarıyla ilgilenip, yemeklerini yerler. Avazhan, mal alabilmek için düşman ordusunu kovmaları gerektiğini söyler. Bunun için askerleri ve Avazhan tekrar atlanırlar. Avaz askerlerine, düşmanlarının leşlerini taşlara tokuşturup, sel gibi kanlar akıtıp, onları kovalamalarını, kılıçtan geçirmelerini söyler.

Akıbetlerini az çok tahmin edebilen Hunhar'ın askerleri can daha tatlı diyerek kaçmaya başlarlar. Saf saf askeri bozan Avaz, boz sahrayı kızıl kana boyar. Kıyameti meydana taşıyan yiğitler, bir orduyu sindirir. Avaz kırk yiğide Hunhar Şah'ın mallarını buldurur. Kendine mal eder. Urganlar ile malları çeker. Düşman askeri sayısız malı bırakıp kaçar. Avaz ganimetleri, sayısız deve, koyun, keçiyi sürüp, Yamancer denen yerden, Kıya yolundan geçirir. Şorbulak'da Ahmet Serdar otuz yiğidi ve Avazhan'ı dinlendirir. Fakat bu yer Göroğlu'nın sakın orada dinlenmeyin dediği yerdir. Haldarhan, Avazhan ve Ahmet Serdar'ın peşi sıra gelmektedir. Haldarhan bu yerin Göroğlu'nın kendilerini kalmamaları için uyardığı yer olduğunu hatırlayıp, Avazhan'a şimdiye kadar kendisine söylemeyi unuttuğu tembihleri söyler. Avazhan'da bu sözlerden daha önce haberdar olmadığı için hayıflanır. Haldarhan Mahrem'in söylediklerini duyan Ahmet Serdar, Avazhan'ı vazgeçirmek için Göroğlu'nın atına daha çabuk kavuşabilmesi için böyle söylediğini belirtir.

Bu sözün üzerine Avazhan, ayağa kalkmışken tekrar oturur. Haldarhan da yanında on askeriyle yol alıp bir kır geçtikten sonra orada dinlenmek için yatar. Ahmet Serdar ganimet olarak yanlarında duran kızlarla eğlenmek ister. Fakat onun yanındaki askerler, Göroğlu'nın her türlü ganimetin Çambil'e gelesiye kadar zarar görmemesini istediğini hatırlatır. Bunun üzerine Ahmet Serdar, Avazhan'ın yanına varır. Onu öven sözler söyler. Sonrasında da tek eksiğinin içki içmemek olduğunu belirtir. Avazhan da Ahmet Serdar'ın bu sözüne, olsa içeceğini bildirerek cevap verir. Yanında bulunan şişeleri hemen getiren Ahmet Serdar, dört tane içkiyi Avazhan'a, on altı şişe içkiyi de Gırat'ın suyuna katıp ona içirir.

Ahmet Serdar, Avazhan ve Gırat yerinden kalkamayacak olduğunda da ganimet olarak alınan kızlarla eğlenmeye gider. Mallarını kaybeden Bay Hursın adında bir zengin, Hunharşah'ın huzuruna çıkarak mallarının alınmasını ister. Kendilerine yapılan bu saldırının aynı zamanda Şah'a yapılmış bir meydan okuma olduğunu da belirtir. Bunun üzerine Hunharşah, vezir Danişmend Kel'e büyük bir ordu toplayıp, Avazhan'la

savaşmaları için emir verir. Hunharşah, vezirine türlü nasihatler verir. Bir ovayı kaplayan ordu toplanır. Avazhan'ın olduğu yere doğru yol alırlar. Danişmend Kel, dinlenmeden üç günde ordusuyla beraber Katartal'a varır. Burada zenginlerin malının talan edildiğini, halkın halinin perişan olduğunu görürler. Gırat'ın ayak izlerini takip edip, Avazhan'ın Kıyayol'a doğru gittiğini anlarlar.

Danişmend Kel, ordusunu ganimetlerini tekrar almak umuduyla oraya yöneltir. Danişmend Kel ordusuna moral depolamayı da ihmal etmez. Ahmet Serdar, Göroğlu'nın ısrarla kalmayın dediği yerde kalmıştır. Fakat her an tehlikenin gelebileceğini bildiği için yüksek bir yere çıkıp sık sık karşı tepelerden gelen giden var mı diye takip etmektedir. Ahmet Serdar yine karşı tepelere baktığında tozu dumana katıp gelen bir ordu görür. Şimdi öldünüz, eviniz yandı diyerek sayısız askerin kendilerine doğru geldiğini askerlere haber verir. Atına atlayıp kaçmaya koyulur. Ahmet Serdar'ın halini gören askerler de hazırlanıp tek tek kaçarlar. Ahmet Serdar'ın bu davranışı karşısında Haldarhan, kendisinin nankör ve alçak olduğunu, Göroğlu'nın ekmeğini yiyip, ona ihanet ettiğini, bu hareketi yapmaktansa ölmesinin daha iyi olduğunu söyler.

Göroğlu'nın el içinde kendisini dayısı olarak gördüğünü, eğer bu nankörlüğü yaparsa da Göroğlu'nın kendisine verdiği emeklerinin, onun gözünü tutacağını, kendisine ölümün lazım olacağını söyler. Haldarhan, Ahmet Serdar'a kendisinin; şerefsiz, harami, nankör, hileci, yalaka olduğunu söylemeden de durmaz. Ahmet Serdar'da bu hakaretlerin üzerine eğer kör olursa birisinin uşağı olacağını söyler. Bu esnada Avazhan, Ahmet Serdar'ın kendisine içirdiği içkiler sebebiyle uyumaktadır. Haldarhan, Kazaktan gelen on askere Ahmet Serdar ve giden on askerin peşlerinden gitmelerini, misafir olduklarını geç kalmamaları gerektiğini söyler. Yiğit askerler Haldarhan'ı yalnız bırakmayacaklarını söyleyip savaşmaya hazır olduklarını dile getirirler.

Düşman askerinin karşısına çıkıp, mertçe, yiğitçe savaşır. Hadsiz baş kesilen savaşta kükreyen aslan gibi on yiğit; arpa, buğday tarlası gibi onca insanın leşini meydana yığarlar. Fakat akşam olduğunda Avazhan'ın yanına giden on asker ve Haldarhan Avazhan ve Gırat'ı düşman askerlerinin kaçırdığını görürler. Hayıflanmalar, ağlamalar şöyle dursun Avazhan günler sonra kendine gelir. Düşman eline esir düştüğünü anlar. Düşmanın amacı zaten Hunharşah'tan olan Avazhan'ı tekrar kendi

içlerine katabilmektir. İçlerinde Ahmet Serdar'ın da olduğu kaçan otuz asker, Haldarhan ve on yiğidi Çambil'e dönerler.

İçlerinde oğlu Avazhan'ı göremeyen Göroğlı adamlara ateş püskürür. Durumu anlayıp dinledikten sonra, küçüklüğünde erenler tarafından kendisine verilen ak tüyü yüzüne sürüp, yaşlı kılığına girip Hunharşah'ın memleketinin yolunu tutar. Baba ve oğulun ilk defa görüştükleri an zorlu ama bir o kadar da güzeldir. Huşkeldi adında yaşlı bir adam olarak, kendisini tanıtan Göroğlı, Gırat'ın gösteri yapacakken huysuzlanmasını Avazhan'ı çok sevdiği şimdi de yanında olmadığı için huysuzlandığına yorar. Bunun üzerine cellatlar eşliğinde Avazhan, zindandan çıkarılır. Babasını görür görmez ağlayan Avazhan, Göroğlı'nın ona ters bakmasıyla kendisini toparlaması gerektiğini anlar.

Bir kemer isteyip Gırat'a Avaz'ı sıkıca bağlayan Göroğlı artık savaşacak duruma gelir. Kılıcını kınından çıkarıp savaşmaya başlar. Kırgın kıyamet bir savaş olur. Savaşın galibi atı, evladına kavuşmuş olan Göroğlı'dır. Bu bölümde Avazhan'da çok bahsedilmez. Göroğlı Çambil'e varıp toy yapar. Sonrasında da varisinin, oğlu Avazhan olduğunu bildirir. Destanda Avazhan iyi niyetli, kendisine düşmanca duygular besleyen Ahmet Serdar'a dahi kötü duygular beslemeyen, kimseyi kırmak istemeyen bir karakterdir. Gururludur. Ahmet Serdar'ın arkasından konuşmasını duyup, yiğitliğini göstermek istemiştir. Avazhan gazaya çıktığında, Göroğlı onların peşinden gelince babasının gönlünün huzursuz olduğunu anlayıp, Gırat'ı Göroğlı'na vermeyi teklif etmiştir.

Haldarhan Mahrem: Göroğlı'nın yanında bulunan, ona yürekten bağlı olan, gerektiğinde canını hiçe sayan bir askerdir. Göroğlı'nın da Haldarhan Mahrem'e güveni vardır. Onu Avazhan'ın yanına giderken, misafirhaneye kendi yerine bırakmıştır. Haldarhan Mahrem'le ilk defa Avazhan gazaya giderken karşılaşır. Göroğlı oğlu Avaz'ı göndermeye gitmemiş, onlar yola çıktıktan sonra onlara yetişmiştir.

Avazhan'ı yolcu eden Göroğlı, Haldarhan Mahrem ve Ahmet Serdar'a gizlice işaret etmiş, onları Avazhan'ın yapmaması gereken şeyler hususunda tembihlemiştir. Bu söylediklerini de Avazhan'a uygun bir zamanda söylemelerini istemiştir. Haldarhan Mahrem destanda daha sonra, Avazhan'ı uyarmak için görünür. Gazadan ganimetlerle dönülürken Ahmet Serdar, Avazhan'ı Göroğlı'nın sakın konaklamayın dediği yerde

konaklatınca, Haldarhan Mahrem o zamana kadar söylemeyi unuttuğu tembihleri Avazhan'a söyler.

Avazhan bu sözleri duyduğunda, önce bu bilgileri duymadığına hayıflanır. Fakat daha sonra Ahmet Serdar'ın Göroğlı'nın bu tembihleri Gırat'a daha çabuk kavuşabilmesi için söylediğini belirtmesi üzere Avaz kalktığı yere tekrar oturur. Avazhan'ın bu hareketine Haldarhan Mahrem içerler. Fakat bir şey söylemeden, onlardan bir kır uzağa gidip orada geceler. Bir müddet sonra Haldarhan Mahrem'in uyardığı gibi karşı tepelerden düşman askerinin geldiği görülür. Bu durumu gören Ahmet Serdar, arkasına bakmadan kaçarken Haldarhan Mahrem onu görüp, Çambil'e ne yüzle gideceğini, Göroğlı'nın yüzüne nasıl bakacağını söyleyip onu kınar. Ahmet Serdar bu sorulara, kendileriyle savaşmaya gelen hesapsız askerinin elinde ölmektense, birisine uşak olmayı daha evla bulur.

Baş böyle yapınca, onun ardından otuz askerde arkasına bakmadan savaşın önünden kaçır. Geriye Kazak'tan gelen on asker ve Haldarhan Mahrem kalır. Haldarhan onlara, yabandan geldiklerini, misafir olduklarını ve yollarının uzun olduğunu söyler. Bu nedenle onlardan Ahmet Serdar'la dönmelerini ister. Onlar, Haldarhan Mahrem'i yalnız bırakmayacaklarını söylerler. Bu sözlerin üzerine Haldarhan, zırhını giyip davulunu vurup atına biner. Avazhan'dan bir kır ötede olan Haldarhan Avaz'ın yanına geldiğinde onun ve askerinin sarhoş olup olanlardan habersiz uyuduklarını görür. Avazhan'ın haline bir kez daha üzülür.

Ahmet Serdar'a tüm emekleri boşa götürdüğü için kızır. Yanında bulunan askerlere, girecekleri savaştan sağ kurtulmayı düşünmemelerini, savaş meydanını Kerbela bilmeleri gerektiğini söyler. Haldarhan o günü; kan dökülecek, ad bırakılacak, yüz akı olacak gün ilan eder. Askerleri cûşa getirir. Haldarhan, nara atıp meydana doğru saldırıya geçer. Onun narasının sesine askerleri titreme alır. Büyük toplar atılır, nice canlar satılır, kelleler etrafa savrulur savaş meydanı içinde.

Deste deste gelen asker, Haldarhan Mahrem ve askerlerinin önünden aheste aheste giderler. Tüfekler atılır. Dağların taşı kızıl kana boyanır. Elllerinde İsfahan kılıcıyla, on yiğidiyle Haldarhan Mahrem, sayısız baş keser. Haddi olmayan kırıgın yapılır. Arpa, buğday tarlası gibi insan leşleri meydana yığılır. Akşam olduğunda; askerlerin hiçbirisi yara almadan, keyiflice otururlar. Fakat Haldarhan ve adamları

savaşırken Avazhan, Hunharın askerlerinden aldığı bir gurup esir tarafından kaçırılıp Danişmend'in huzuruna getirilmiştir.

Bunun farkına varan Haldarhan Mahrem, Göroğlu'nın yüzüne nasıl bakacağını düşünüp, üzülür. Haldarhan bir yandan Avazhan'a yanar, bir yandan ganimetlerin alındığına üzülür. Ahmet Serdar'a karşı da öfke kusar. Sonra düşünüp, tüm her şeyin gidip de Avazhan'ın kalmasını diler... Bu kederle atına atlanıp Haldarhan Mahrem, askerleriyle birlikte yola çıkar. Askerleri ona o kadar askerin içine artık giremeyeceklerini, Avazhan'ın başına gelenlerinin tek sorumlusunun Ahmet Serdar olduğunu, kendilerinin dönmek istediklerini bildirirler. Bu defa Haldarhan onunla beraber gelmelerini ister. Rüstem gibi savaşmayı, dağın taşını boyamayı, düşmanları ağlatmayı, kelle kesmeyi teklif eder. O zaman Haldarhan'ın askerleri kalabalık askere doğru ilerlerler. Haldarhan'ın sözleriyle askerler mest olurlar. On tane yiğit askerin narasından, gelişlerinden Danişmend Kel'in askerleri korkar. Eğer kırk askeri gelseydi Avazhan'ın ellerinden alınıp, kendilerinin de öldürüleceklerini düşünürler.

Danişmend bu saldırı karşısında askerlerini hazırlar. Şimdi meydanda hüner sergilemenin vakti gelmiştir. Savaşın ortasında bir tüfeğin mermisi Haldarhan'a değip onu yaralar. Çaresiz kalan Haldarhan yiğitlerini toplar. Kendisine yardım etmelerini, şuurunun, aklının gittiğini, dünyanın artık gözüne görünmediğini söyler. Yiğit on asker, Haldarhan'ı atından indirip, bir pınarın yanına götürürler. Yarasını açıp baktıklarında, Haldarhan'ın büyük bir yara aldığını görürler.

Merminin içine işlemediğini gören askerler eceli gelmediyse Haldarhan'ın iyileşeceğine inanırlar. Uzun bir bez ile Haldarhan'ın yarası sıkıca sarılır. Bu esnada da Haldarhan daima Göroğlu ve Avazhan'ı düşünür. Ahmet Serdar'ın yaptığı hainliği de düşünüp, onun yaptığı ihaneti kendilerine yapılmış gibi hissederler. Haldarhan'ın bilincinin yerinde olmadığına iyice kanaat getiren askerler yaban yerde durmak istemeyip Çambil'e doğru yönelirler.

Haldarhan'ı getiren askerler yol üzerinde Ahmet Serdar'a rastlarlar. Hep beraber Çambil'e giderler ve Göroğlu'nın hışımıyla karşılaşırlar. Haldarhan, Göroğlu'na olup biteni anlatır. Göroğlu, Haldarhan'ın yarasını tedavi ettirir. Sonrasında da misafirhanedeki yerini Haldarhan'a emanet edip yola çıkar. Destanda Haldarhan Mahrem'in yeri buraya kadardır. Haldarhan; Göroğlu'nın sadık bir devlet adamıdır.

Onun ve onun kıymet verdiği kişilerin sıkıntısını kendi sıkıntısı bilir. O nedenle, Ahmet Serdar'a çok öfkelenir. Avazhan'ı kurtarmak için; ölürsen şehit, sağ kalırsam gazi olurum deyip, haddi hesabı olmayan askerin içine savaşmak için girer. Göroğlu da ona kıymet verir.

Sakibülbül: Göroğlu'nın atı Gırat başta olmak üzere Mecnunkök, Şebgikök, Temürkök gibi atların seyisliğini yapmaktadır. Göroğlu'na sadıktır. Onun için elinden gelen iyiliği yapmaya çalışır. Avazhan, Gırat'la beraber gazaya çıkmak istediğini söylediğinde Göroğlu bu düşünceye sıcak bakmamıştır. Daha sonra Avazhan'ın bu konudaki ısrarını gören babası Avaz'a izin vermekten başka çare bulamamıştır. Zoraki izin verdiğinden, Göroğlu, Gırat'ı Avazhan'a vermemenin yollarını arar. Soluğu Sakibülbül'ün yanında alır. Ona Avazhan, Gırat'ı almaya geldiğinde, Mecnunkök atı övmesini söyler. Göroğlu'nın bu hareketinin altında; hem Avazhan'ın kendisini bırakıp gitme korkusu, onun henüz genç olup gaza için yeterli donanıma sahip olmaması hem de Gırat'ı kimselere vermeme isteği yatmaktadır. Göroğlu'nın bu sözlerini duyan Sakibülbül, işin ehli olarak dört laf ile Avazhan'ı Mecnunkök ata yönlendireceğini söyler.

Sakibülbül'ün bu sözlerine Göroğlu; Avaz'ın bu hileye kanmayacağını söyleyerek cevap verir. Göroğlu, Sakibülbül'ün yanından ayrılır. Tan vakti Avazhan, Sakibülbül'ün yanına varır. Ona Gırat'ı hazırlamasını gazaya gideceğini haber verir. Göroğlu'nın akşamki tembihleri üzerine Sakibülbül başlar Mecnunkök atı övüp, Gırat'ı yermeye... Gırkök'ün yemi diri diri yediğini, uzak yola ihtiyarlık ettiğini güçten düştüğünü, Mecnunkök'ün has Arap atı olup kemale erdiğini, Gırkök'ten üstün olduğunu söyler. Avazhan, Sakibülbül'ün bu çırpınışlarına; hilesine kanmayacağını söylemekle başlar. Asıl Gırkök'ün has Arap atı olduğunu, Mecnunkök'e binmektense yaya olarak kalacağını, Gırat'a kırk velinin duasının değdiğini vs. anlatır. Allem edip kallem edip Gırat'ı gelin gibi Sakibülbül'e hazırlatır. Sakibülbül'ün destandaki rolü bu kadardır. Göroğlu Avazhan'ı kurtarmak için Hunhar'ın eline giderken veya Çambil'e Avazhan ve Gırat'la tekrar döndüğünde Sakibülbül'den bahsedilmez.

Ahmet Serdar: Göroğlu'nın dayısıdır. Kötü niyetli, gönül kırıcı, fesat, işine geldiği gibi hareket eden, çıkarıcı, bozguncu birisidir. Destanın konusunu oluşturan olaylar dizisi, Ahmet Serdar'ın tek bir sözüyle başlamıştır. O kendi de dahil olmak

üzere orada bulunan kırk yiğidin haftada, on günde bir vuruştuklarını fakat, sırtında odun bile taşımayan uğursuzların beylik hakları olduğunu söyler. Bu sözü duyan Avazhan, o gece uyuyamaz. Sabah, tan ile beraber kalkıp babası Göroğlı'nın yanına gider. Ona, gazaya gitmek istediğini söyler. Avazhan zor da olsa Gırat'la birlikte gazaya gitme iznini babasından alır. Fakat gazaya gidenler arasında, Avazhan'ın arkasından konuşan Ahmet Serdar da vardır.

Göroğlı; Haldarhan Mahrem ve Ahmet Serdar'a konaklamamaları gereken yerleri ve Avazhan'ın neler yapması gerektiğini söyler. Bu söylediklerini de Avazhan'a iletmelerini tembihler. Ahmet Serdar, Göroğlı'nın yapmayın dediği ne varsa yapmaya çalışır. Hatta Göroğlı, Avaz'ın Bulak'ta rakı içmemesini söylemesi üzerine Ahmet Serdar bir işinin çıktığını söyleyip, yirmi şişe içki alıp, atının heybesine saklamıştır. Avazhan'la beraber yolculuğa devam eden Ahmet Serdar'ın bir sorun çıkmadığı için canı sıkılır. Avazhan gücüne göre bir ganimet gördüğünde, askerleriyle birlikte savaşmaya başlar. Savaşı kazanır. Ahmet Serdar, ovaları kaplayan sayısız hayvanı ganimet olarak alan Avazhan'ı bir yerde konaklaması için duraklatır. Bu yer, Göroğlı'nın konaklanmasına izin vermediği yerlerdendir.

Onları görünce, Göroğlı'nın bu tembihini hatırlayan Haldarhan Mahrem, Avazhan'a o zamana kadar unuttuğu Göroğlı'nın tembihlerini söyler. Fakat bu duruma Göroğlı'nın daha çabuk Gırat'ına kavuşabilmesi için bu sözleri söylediği yorumunu yapan Ahmet Serdar, Avazhan'ı tekrar yerine oturtur. Ahmet Serdar bir müddet sonra, ganimet olarak ele geçirilen kızlarla eğlenmek ister. Orada bulunan diğer askerler, bu duruma Göroğlı'nın izin vermeyeceğini söyleyip Ahmet Serdar'ı vazgeçirmeye çalışırlar. Ahmet Serdar'da Göroğlı'na ilk olarak haber verebilecek olan Avaz'ın yanına gider. Ona, beklemediği kadar iyi savaştığını, Göroğlı'ndan bile iyi olduğunu, tek eksiğinin içki içmemek olduğunu söyler. İçkinin olmadığını söyleyen Avazhan'a, Ahmet Serdar derhal yola çıkmadan hazır edip heybesinde sakladığı içkileri çıkarır.

Dört şişe Avazhan'a, on altı şişe de Gırat'ın suyuna katıp onlara içirir. Avazhan kendinden geçince ganimet olarak alınan kızlarla eğlenmeye gider. Avazhan ve Gırat uzun bir süre kendilerine gelemeyecek kadar sarhoş olmuşlardır. Bir yandan da Göroğlı'nın sözü, Ahmet Serdar'ın aklındadır. Bu nedenle sürekli yüksek bir yerden etrafı denetler. Yine bir defa herhangi bir tehlikenin olup olmadığını denetlerken, karşı

tepelerden yeri göğü kaplamış düşman askerini görünce, askerlere durumu haber verip atına binip kaçar. Yolda Haldarhan Mahrem'le karşılaşan Ahmet Serdar, hareketi karşısında Haldarhan'dan her türlü hakareti duymasına rağmen atına atlanıp gider.

Haldarhan ve onu yalnız bırakmayan Kazak'tan gelen on asker; önce ganimetler için, daha sonra Avazhan'ı kurtarabilmek için savaşır. Fakat Haldarhan Mahrem'in yaralanması üzerine, dönmek zorunda kalan askerler, Ahmet Serdar'la karşılaşır, hep beraber Çambil'e giderler. Oğlunu görmeyen Göroğlu, Çambil'e gelenlere öfke saçar. Yatırıldığı saldan zorla başını kaldıran Haldarhan Mahrem olanları ağlayarak Göroğlu'na anlatır. Haldarhan'ın yarası iyileştirilir. Fakat Ahmet Serdar'a bir ceza verilmez. Sadece Göroğlu kılık değiştirip Hunharşah'ın yurduna gideceğinde misafirhanede yerine bıraktığı Haldarhan Mahrem'e Ahmet Serdar'a karşı dikkatli olması gerektiğini söyler. Bunun dışında Ahmet Serdar'a bir ceza yaptırımı söz konusu olmamıştır.

Hunharşah: Göroğlu ve Avazhan'ın düşmanıdır. Aynı zamanda Göroğlu, Avazhan'ı Hunharşah'ın memleketinden getirmiştir. O nedenle Göroğlu, Hunharşah'a diğer düşmanlarından daha dikkatli bir şekilde yaklaşır. Avaz'ın tekrar Hunhar elinde gitmesinden korkar. Hunharşah'a destanda ilk defa, Avazhan'ın onun ilinde yaşayan zenginlerin mallarını almak için savaştığında rastlarız. Bay Hursin adında malları Avazhan tarafından alınan bir zengin; Hunhar Şah'ın huzuruna gidip mallarının Avazhan'dan alınıp, itibarının tekrar kendisine verilmesini ister.

Hunhar'dan adaleti sağlamasını talep eder. Aynı zamanda Hunhar Şah'ın sınırları içinde yaşadığı için kendisine yapılan saldırının, Hunhar Şah'a yapılmış bir hakaret olduğunu belirtir. Bu sözleri duyan Hunhar, Danişmend Kel adlı vezirine; halka haber vermesini, kalabalık bir ordudan asker toplanmasını, boz oğlanların giyinmesini, çifte zurna çalınmasını, muhafızların at koşturmasını, çok gürültü yapılmasını, Çambil'in serdarının bağlanıp getirilmesini ister. Avaz'ı saki olarak almak ister.

Avaz'ın bulunduğu Yavmıt'ın etrafının kuşatılmasını, oranın yakılıp yandırılmasını emir verir. Bu emirlerin üzerine, asker, sivil, muhafız, bekçi, korucu halktan kim varsa toplanır. Yüz kırk bayrak ve yetmiş tuğ olduklarında vezir Danişmend Kel tarafından, şaha haber verilir. Hunhar o vakit vezirine, tuzunu hak etmenin zamanı geldiğini, kendisini askere baş olarak atadığını söyler. Gazada

yapılması gereken türlü nasihatleri vezirine söyler. Arkasını ve önünü iyi kollaması gerektiğini, hiç kimseye sırrını bildirmemek zorunda olduğunu, önüne ve arkasına muhafız koymasını, adamlarına ise memnun kalmaları için düğün elbiseleri ve pilavlarının üç defa vermesini, ihsanı bolca vermesini tembihler. Eğer, hepsi bir orduya bedel olan askerlerin başında Avazhan bulunmazsa, askerlere saldırmalarını, başı olmayan askerlerin boş olacağını söyler. Vezirinin sağ selamet gelmesi için dua eden Hunhar, beklemeye koyulur. Danişmed Kel tüm malları geri alır.

Ayrıca Avazhan ve Gırat'ı da esir alır. Danişmend Kel, Hunharşah'ın yanına geldiğinde, şah bu duruma çok sevinir. Yaşlı adam kılığına giren Göroğlu, oğlunu kurtarmak için Hunhar'ın memleketine gider. Fakat Göroğlu'na azizlerin; düşmana baktığında içine korku salması için ettikleri dua kabul olduğundan, Göroğlu'nın bir yaşlıya bakmasıyla durum fark edilir. Oradan kurtulan Göroğlu'nı bu defa, Kırlangıç Mestan adındaki Hunharşah'ın düşmanlarını tanıması için yanında bulundurduğu cadı tanır. Onu sürüyerek Hunharşah'ın huzuruna götürür. Hunharşah önce Kırlangıç Mestan'ın söylediklerini dinleyip Göroğlu'nı öldürmeye kalkar. Fakat Göroğlu'na söz hakkı doğmasıyla, Göroğlu bu durumu kabul etmez.

Adının Huşkeldi olduğunu, Türkistan'lı mollalardan olduğunu söyler. Hunharşah, hükmettiği memleketine gelen düşmanlardan kendisini haberdar etmek için, orada bulundurduğu ortanca cadıyı çağırır. Ortanca cadıya Göroğlu gösterildiğinde, dikkatlice bakmasına rağmen onu tanıyamaz. Göroğlu'nın boyunun uzun, sakalının kara, iri cüsseli olduğunu, bu kişinin ise; boyunun kısa, sakalının ak ve cılız olduğunu söyler. Fakat kelam ettiğinde sözünün, toprağa bakarken gözünün, yürür iken izinin Göroğlu'na benzediğini söyler. Cadıların çelişkili sözlerinin üzerine Hunharşah sinirlenir. Bu defa, işinin ehli olan büyük cadı çağırılır. Göroğlu bu duruma hiç hoşnut olmaz. Çünkü büyük cadı, bir bakışıyla onu tanıyacaktır. Büyük cadı Hunharşah'ın huzuruna geldiğinde Göroğlu'nın kendisini ejderhanın pençesinden kurtardığını ve kendisine yaptığı diğer iyilikleri hatırlayıp, onu ele vermez.

Kendini Huşkeldi olarak tanıtan Göroğlu, büyük cadıyla konuşurken; erenler tarafından kendisine iki şahın himayesinde yaşamasının daha evla olacağını söylediklerini belirtir. Göroğlu'nın memleketinde yaşadığını fakat orada huysuz Gırat'a bakmaktan huzur bulamadığını, Hunharşah'ın memleketine geldiğinde de böyle

huzursuz olduğunu şaha duyurur. Huşkeldi'den, Gırat'a seyislik yaptığını duyan Hunharşah, Huşkeldi'ye tekrar Gırat'a seyislik yapıp yapmadığını sorar. Gırat'a seyis olduğunu söyleyen Huşkeldi'yi, Hunhar ve veziri çıkmak için yaklaştığı kapıdan çevirirler.

Huşkeldi'ye kendilerine tam arayana soran olduğunu, Gırat'ı sakınleştirse ne isterse vereceğini, atın kendilerine alıştırılmasını istediğini söyler. Göroğlu bu sözlere inanmamış gibi yaparak; başka bir atı Gırkök zannettiklerini, yoksa onu kimsenin zapt edemeyeceğini söyler. Huşkeldi Gırat'a baktıktan sonra etrafındakiler ona, Gırat'a bakıpta ölmeyen sadece kendisini gördüklerini söylediğini de belirtir. Gırat'ın asla bir ata benzemediğini, onun kaçamazsa uçacağını o nedenle Gırat'ı yakalayamayacaklarını belirtir. Gırat'ın Göroğlu'na tek başına bir kale, asker olduğunu da söylemeyi ihmal etmez.

Aslında Göroğlu olan Huşkeldi, Göroğlu'nın tüm hünerinin atında gizli olduğunu söyler. Bu sözlerin üstüne vezir ve Hunharşah ısrarla Huşkeldi'ye Gırat'ı kendilerine alıştırılmalarını isterler. Onlar ısrar ettikçe Huşkeldi, atın Gırkök olmayacağına dair ısrar eder. O vakit vezir ve şah atı göstermeye kalkarlar. Huşkeldi, Gırkök'e söylenen bir şiir olduğunu, o şiiri duyunca Gırkök'ün kişnediğini bildirir. Hunharşah ve Danişment Kel Huşkeldi'den bu şiirini okumasını ister. Huşkeldi, Gırat'ın olduğu yere götürülür. Göroğlu, Gırat'ı gördüğünde önce selam verir.

Daha sonra Gırkök'e güzel sözler söyleyip, "ağlar mısın yolumu bekler misin?" diye sorar. Sahibini gören Gırat'ın kişnemesi, Hunhar'ın tüm yurdunu inletir. Bunu gören Hunharşah'ın yanında Huşkeldi'nin önemi biraz daha artar. Huşkeldi, Hunharşah'tan oğlu Avazhan'a ulaşasıya kadar isteklerde bulunur. Bu isteklerde bulunurken de düşmanı Göroğlu'nı yeren sözler söyler. Huşkeldi'nin bu tutumu da şahı memnun eder. Huşkeldi en son Hunharşah'tan Gırat'ın oynamamasının gerekçesi olarak, Avazhan'ı istediğini belirtir. Hunharşah, Huşkeldi'nin bu isteğini de geri çevirmeyip, Avazhan'ı, Gırat'ın yanına getirir.

Avaz ve Gırat'ına kavuşan Göroğlu, halkla savaşmaya başlar. Kalabalık, Göroğlu'nın etrafını sardığında; Avaz babasına kaçmak istediğini söylese de Göroğlu

kendisine güvenir. Savaşmayı tercih eder. Gırat kalabalığın içinden kanatlanarak Hunharşah'ın yanına konar. Göroğlu o vakit Hunharşah'a; vilayetine yalnız geldiğini, yara salıp devletine kasteden düşmanın kendisi olduğunu, er kişinin meydanda belli olduğunu, bu meydanların merdi olduğunu hile ile atını aldığını, askerini, serdarını, toplamasını hepsini kıracağını söyleyip, tehdit savurur.

Bela dağından aşan, Kara Dev'in kanını döken, Tohtamış'ı kör eden, Köyikaf Dev'i hor eden, gariplerin zorunu kolay eden, kendisine meydan okuyan aslanın kendisi olduğunu söyler. Bu sözlere karşılık Hunharşah da kılıcını kınından çıkarır. Atını, Göroğlu'nın üzerine sürer. Vuruşma başlar. Vuruşmanın şiddetini gören insanları, titreme alır. Göroğlu, Gırkök'ü hızlandırır. Gırkök, kuş gibi uçar. Ahaliyi kırıp geçirir. İnsanlar Göroğlu'yı gördüklerinde, kaçacak yer ararlar. Göroğlu düşmandan öcünü alır. Meydan kan, duman, ceset ile viran olur. Mertçe bir savaş olur. Göroğlu'nın mücadelesine ve savaşına Hunharşah aferin deyip, razı olduğunu bildirir. Huşkeldi Destanı'nda Hunharşah, buraya kadar yer alır.

Danışmend Kel: Hunharşah'ın veziridir. Şah'ına sadıktır. Onun emirlerini eksiksiz yerine getirir. İyi bir komutandır. Ordusuna cömert davranır. Onlara moral vermeyi ihmal etmez. Avazhan ve Gırat'ı askerleriyle birlikte yakalayan Danışmend Kel'dir. Avazhan ve Gırat'ı Hunharşah'ın huzuruna getirdiğinde, şahın yanındaki kıymeti daha çok artar. Avazhan'ın aslının kendi memleketlerinden olduğunu bildiği için, onu Hunharşah'ın safına çekmek isteyen Danışmend Kel'dir. Merhametlidir. Çünkü Kırlangıç Mestan kılık değiştirmiş olan Göroğlu'nı astırmak istediğinde, kendi kendine *tövbe tövbe* diyen Göroğlu'nın sesine kulak vermiştir.

Göroğlu ikna edici bir şekilde konuşup ona, adının Huşkeldi olduğunu, Türkistan'lı mollalardan olduğunu söylemiştir. Göroğlu'nın bu sözüyle Kırlangıç Mestan'ın iddiası askıda kalmış ve başka cadıların da görüşü alınmıştır. Cadılardan en yetenekli ve sözü dinlenir olanı da Göroğlu kendisini ejderhadan kurtardığı, her gördüğünde ona iyi davrandığı için Göroğlu'nı ele vermez. Danışmend Kel'in Göroğlu'nın sesine kulak vermesiyle, Göroğlu'nın hayatı kurtulur. Hunharşah ve Danışmend Kel çoğu zaman beraberdirler. Huşkeldi'ye Gırat'ı göstermek için, ikisi birden tavlaya giderler. Birlikte hareket ederler. Fakat Göroğlu, Gırat'la uçup Hunharşah'ın yanına geldiğinde, baştan beri yaşlı Huşkeldi olarak yanlarında bulunan

kişinin aslında kendisi olduğunu söylediğinde, şahın yanında Danişmed Kel bulunmamaktadır. Danişmed Kel iyi kalpli, işini layığıyla yerine getiren bir vezir olmasına karşın düşman tarafında yer aldığı için o, olumsuz karakter olarak değerlendirilir.

1.2.5. Belagerdan Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar

Göroğlu: Destan kahramanı Belagerdan/Avazhan'ı Gürcistan'dan alıp evlat edinen, Çambil memleketinin hükümdarıdır. Göroğlu'nı destanın başında ve sonunda görürüz. Asıl kahraman Belagerdan/Avazhan'ın destandaki mücadelesinin sebebi, babası Göroğlu'nın yaşadığı mağduriyeti dolayısıyladır. Hasanhan'ın, Erzurum'dan getirdiği Dalliay'ı Göroğlu'nın kendisine eş olarak alacağını zanneden Göroğlu'nın hanımları; Yunus ve Miskal Peri, kendilerine ulaşamaması için Gırat'ı ve seyis Gacdumhan'ı alıp kaçarlar. Destan kahramanı Belagerdan/Avazhan'da babasının eşleri Yunus ve Miskal Peri'yi ve Gırat'ı tekrar Çambil'e getirmek için yolculuğa çıkar. Maceralarla dolu bu yolculukta Belagerdan/Avazhan babasının eşlerini, Gırat'ı ve kırk yiğide kırk periyi eş olarak getirir. Göroğlu, bu duruma memnun olur. Herkes eşini aldıktan sonra Göroğlu, kırk gün düğün yapar.

Yunus ve Miskal Peri: Göroğlu'nın eşleridir. Belagerdan/Avazhan'ın da anneleridir. Yaşanan olaylarda, Miskal Peri'nin adı çok geçmez. Yunus Peri olaylarda daha aktif rol oynar. Onları hem dost hem de düşman safında değerlendirebiliriz. Yunus Peri, Avazhan'ı yetiştirmekle görevlidir. O nedenle destanın başında, Avazhan'a karşı ayrı bir muhabbet duyar. Miskal Peri'yle güvercin donu giyip, Erem bağına kaçacakları zaman, o Avazhan'ı görebilmek için bir duvara konar. Avazhan'a sevgisini beyan eden sözlerin yanında, peşlerinden gelirse başına gelecekleri sayan şu sözleri söyler;

‘‘Anam diye ağlama, kederlenme,

Sakin sen bizi aramaya gitme,

Eğer gidersen bil, mahvolursun,

Beyhude sen gariplikte ölürsün.

Takdir etse kıyamette görürsün,

Yavrum Avaz varma, Erem şehrine,

Evladım alay sanma söylediğim sözümü,

Anan olarak sana acıyamam,

İzleyip gelme öldürürüm seni...

Erem bağ diye arayıp gitme Avaz can...

Arayıp gidersen işitmeyip sözünü,

Giderse ben oyarım nergis gözünü,

Nasihatim budur sana Avaz can,

Ben periyim, sana yardım etmem,

Başımızdan gitsin kaygı duman,

Ta görünceye kadar aman ol Avaz can.” (Öztürk: 2011,

315-317)

Yunus Peri'nin bu sözlerini tehdit olarak değerlendirebiliriz. Aynı zamanda Avazhan'ı çok seven annesinin bu sözlerini, ona elinde olmadan yapacağı davranışlarını önceden bildirme, onu zorluklardan haberdar ederek koruma olarak da değerlendirebiliriz. Nitekim Avazhan, Erem bağına geldiğinde; Yunus Peri'den gördüğü davranışlar da bu sözleri doğrular niteliktedir. Yunus ve Miskal Peri Çambil'den ayrıldıktan sonra, Avazhan binbir türlü zorluk çekip Erem bağına varır. Akkız adlı perinin yardımıyla, Yunus Peri'nin karşısına çıkar. Fakat Yunus Peri, Avazhan'ı derhal zindana attırır. Avazhan bu duruma çok üzülür. Keşke bir çoban olsaydım, gelirken çektiğim zorluklarla ölseydim diye zindanda kahırlanıp ağlar. Çünkü annesi Yunus Peri, Avazhan'a neden oralara kadar geldiğini dahi sormamıştır. Avazhan'a âşık olan Akkız'ın, Yunus Peri'ye yaptığı yanlış davranışları bildirmesi üzerine Yunus Peri Avazhan'ı zindandan çıkartır. Bu defa kahraman Avazhan'ın, annesi Yunus Peri'ye olan düşünce ve davranışları değişmiştir. Yunus Peri bu durumun farkında olduğundan, ona Gırat'ını verir. Avazhan'da Yunus Peri'ye; babasının öldüğünü, Çambil'in viran

olduğunu, Göroğlu'nın cenazesinde bulunup bir Fatiha okumak isterler diye haber vermek için Erem bağına geldiğini söyler. Destan kahramanı Avazhan, bu durumda yine mantığıyla hareket etmiştir. Bin bir güçlkle Erem bağına varmıştır. Fakat atı ve silahı olmayan Avazhan'ın ne Yunus ve Miskal'i Çambil'e tekrar götürme ne de oradan sağ çıkma ihtimali vardır. Bu nedenle Avazhan; zaten Göroğlu'na vefasızlık gösterip Gırat'ı da beraberinde götüren Yunus ve Miskal Peri'ye vicdan azabıyla karışık, bir sorumluluk duygusu yüklemiştir. Onları Çambil'e gitmeye mecbur bırakmıştır.

Yunus Peri'nin soyunun gereğini yapıp Avazhan'a zarar verme planları, zindana onu atmakla sınırlı kalmamıştır. Yunus Peri, Avazhan'a kırk ayrı memleketten kırk periye haber vereceğini, onlarla beraber Göroğlu'nın cenazesine katılacağını söyler. Bunun için de Avaz'a Zenger şehrindeki Arzığül'ü, Erem bağına getirme görevini verir. Fakat Yunus Peri'nin Avazhan'ı gönderdiği yerde, onu yıllar önce babasının kör ettiği, hala intikamını almak için bekleyen Tohtamış pehlivan beklemektedir. Avazhan bu sınavdan da Gırat'ın düşmanın yerini bilmesi ve göğe yükselmesi sayesinde kurtulur. Yunus Peri'nin, Avazhan'dan Erem bağına getirmesini istediği Arzığül Peri de onun işini zorlaştıran başka bir kişidir.

Avazhan, bu sınavın da üstesinden gelerek Arzığül'ü Erem bağına ulaştırır. Şimdi de Avaz'ın perilere yaptığı oyun başlar. O Yunus ve Miskal'le beraber kırk periyi, Çambil'e Göroğlu'nın cenazesine katılma bahanesiyle getirir. Çambil'e gelen Yunus ve Miskal Peri; Göroğlu'na, Arzığül Avazhan'a, geriye kalan kırk peride Göroğlu'nın kırk yiğidine eş olur. Böylece Avazhan'la Yunus Peri'nin arasında olan mücadeleyi Avazhan kazanır. Destan kahramanı Avazhan, önce Yunus Peri'ye iyi niyetle yaklaşır. Hatta Erem bağına giderken yolda çektiği sıkıntılar için, annem (Yunus Peri) ayağıma bir diken değse bin ah ederdi, deyip üzülür. Yunus Peri'nin kendisini gördüğünde kıskançlık duyup, öfkeyle onu zindana atması Avazhan'da Yunus Peri'ye karşı tam bir hayal kırıklığı oluşturur. Böylece Avazhan, Yunus Peri'ye karşı davranışlarında daha temkinli olup, farklı yollar izler.

Arzığül: Destanın sonunda Belagerdan/Avazhan'ın eşi olacak peridir. Avazhan'ı, Arzığül'e yönlendiren Yunus Peri'dir. Yunus Peri'nin Avazhan'dan böyle bir şey talep etmesi, Arzığül'ün Avaz'a zarar vermek istemesi amacıyladır. Fakat durum Yunus Peri'nin umduğu gibi olmaz. Avazhan, Arzığül'e ulaşmak için kalenderlerden aldığı

takkeyi başına geçirip ihtiyar suretine bürünür. İki gün boyunca, Arzıgül'ün köşkündeki kızlara paralı parasız ipek kumaşlar dağıtır. Bu durumdan şüphelenen Arzıgül, hizmetkâr kızlarına Avazhan'ı dövdürüp kovdurur. Bu olayların akabinde Avazhan, Zenger şehrinde gördüğü kadının yardımlarıyla Arzıgül'le tanışır. Arzıgül, Avazhan'ı görür görmez ona âşık olur. Böylece Avazhan, Arzıgül'ü Yunus Peri'nin istediği gibi Erem bağına götürür.

Akkız: Ağa Yunus'un perilerindendir. Avazhan'ı Akkız'ın varlığından haberdar eden ilk kişi, Avaz'ın Erem bağında karşılaştığı ihtiyar kadındır. İhtiyar kadın, Belagerdan'a, Akkız'ın kendisine yardım edeceğini haber vermiştir. İhtiyar kadın; Avazhan'ın Yunus Peri'nin köşküne, kendi kulesinin altından tünel kazarak gidebileceğini söyler. Orada cam bir havuz olduğunu, bu havuza kazma ile vurduğunda kapak kadar oyuk açılacağını, bu oyuktan da Akkız'ın geleceğini haber verir. İhtiyarın söylediği gibi de olur. Avaz ve Akkız'ın karşılaşması bu şekilde gerçekleşir. Akkız, Avazhan'ı gördüğünde onun güzelliğine âşık olur. Avazhan ona ne için Erem bağına geldiğini söyledikten sonra, kendisine yardım etmesini ister. Akkız, Avazhan'a yardım edeceğini bildirir. Avazhan'ı Yunus Peri'nin karşısına çıkarır. Fakat Ağa Yunus, Avazhan'ı Erem bağında gördüğüne çok öfkelenir. Avazhan'ı derhal zindana attırır. Akkız da yaşanan bu durum üzerine Yunus Peri'yle, Avazhan'a yanlış yaptığına dair konuşur. Bu konuşmanın ardından Yunus Peri, Avazhan'ı zindandan çıkarır. Akkız'ın destandaki varlığı buraya kadardır.

Gacdumhan: Göroğlı'nın seyisidir. Yunus ve Miskal Peri, Çambil'den kaçacaklarında Göroğlı'nın arkalarından yetişip, kendilerini öldürebileceğini düşünürler. Bu nedenle Gırat'ı ve onun seyisi Gacdumhan'ı, yanlarında götürme zorunluluğu hissederler. Gacdumhan'ın yanına gidip ona; Erem bağından istediği güzel bir periyle kendisini evlendirmek istediklerini söylerler. Gacdumhan da yıllardır aklında olup da Göroğlı'na bir türlü söyleyemediği bu fikri Yunus ve Miskal Peri'den duyunca, ikiletmeden hemen kabul eder. Seher vakti yola çıkarlar. İlk olarak, Avazhan/Belagerdan'ın durumu fark edilir. Göroğlı bu durumu öğrendiğinde; şaşırır ve böyle bir olayla karşılaşacağını hayaline dahi gelmeyeceğini söyler. Avazhan/Belagerdan babası, Göroğlı'ndan izin alıp Gırat'la, Yunus ve Miskal Peri'yi tekrar Çambil'e getirmek için yola çıkar. Bir dizi zorluklar atlattıktan sonra, Erem bağına vardığında ilk karşılaştığı kişi seyis Gacdumhan olur. Gacdumhan, Yunus ve Miskal Peri tarafından bir harabeye, gözleri kör edilip

terkedilmiştir. Böyle yapmalarının sebebi ise perilerin Göroğlı'na yaptıkları vefasızlıktan pişman olmalarıdır. Bu durumda yıllardır Göroğlı'nın ekmeğini yemiş olan seyis de onları bu düşüncelerinden vazgeçirmeye çalışmamıştır. Bu nedenle, birbirlerine zarar vermeyen Yunus ve Miskal, Gacdumhan'ın gözlerini kör etmişlerdir. Gacdumbek, yanına Avazhan'ın geldiğini anlayınca kendisini tekrar Çambil'e götürmesini ister. Fakat bu istek kahraman Belagerdan/ Avazhan tarafından *bundan beter ol* denilip, reddedilir.

Zenger şehrindeki kadın: Avazhan'ın Arzığül'e ulaşmasına yardım eden kadındır. İsmi verilmemiştir. Avazhan bir müddet sonra kadına "anne" diye hitap etmeye başlamıştır. Avaz, bu kadınla ilk defa karşılaştığında kadın; gençliğinde güzel olduğu belli, kuğuya benzer boyunlu, beli dolamalı olarak tarif edilir. Bu kadının gençlik vaktinde, Göroğlı'yla Zenger şehrine geldiğinde muhabbet etmişliği vardır. Kadın; Avazhan'a Gırat'ı, Göroğlı'nı tanıdığını, nereden geldiğini sorar. Kendisinin dost olduğunu söyler.

Avazhan, yolunu izini bilmediği şehirde gördüğü birisine kimliğini açıklamak istemez. Bu nedenle, Sengir beyzadesi olup, turna, ördek avlamaya çıktığını söyler. Atını satmak için de Zenger şehrine uğradığını bildirir. Kadın ise Göroğlı'nın bir müddet buralarda kaldığını, düşmanları öldürdüğünü sonrasında ise Erem bağına gidip Yunus ve Miskal Peri'yi aldığını, oradan da Çambil'e vardığını anlatır. Avazhan kendisinin ısrarla dost olduğunu söyleyip, evine davet eden kadının davetine icabet eder. Ne için Zenger şehrine geldiğini anlatır.

Kadın Avazhan'a, Yunus Peri'nin bu isteğindeki amacının, Avazhan'ı öldürmek olduğunu söyler. Avazhan, kadının evinde iki gün kalır. Fakat Arzığül'le tanışmayı dahi başaramaz. Avazhan, kadını durumdan haberdar eder. Bu defa kadın işe el atar. Arzığül'ün yanına gider. Annem gelmiş diye hazırlık yapan Arzığül, kadını güzel bir şekilde ağırlar. Bu kadına Arzığül'e bir müşkülü olduğunu söyler. Yıllar önce Göroğlı Zenger şehrine geldiğinde, ondan bir çocuğu olduğunu, şimdi oğlunu evlendirmek istediğini fakat Arzığül'de dahil hiçbir kızla çirkin oldukları için evlenmek istemediğini söyler. Bu söz Arzığül'ün zoruna gider. O günün akşamında, oğluyla birlikte kendisini ağırlamak istediğini söyler. Arzığül, Avazhan'ı görür görmez ona âşık olur. Avazhan'ın

her sözünü kabul eder. Böylece Avaz, Yunus Peri'nin istediği gibi Arzıgül'ü Erem bağına Zenger şehrindeki kadının yardımlarıyla götürür.

Erem bağındaki ihtiyar kadın: Kahraman Belagerdan/Avazhan'ın, Erem bağında Gacdumhan'dan sonra karşılaştığı ikinci kişidir. Kötü karakterli bir kadındır. Kadın Avazhan'ı gördüğünde kaç yaşında olduğunu sorar. Avaz on sekiz yaşını yeni bitirmiştir. Kadın ise gökteki tan yıldızından dört yaş büyüktür. İhtiyar, Avazhan'a nereli olduğunu, hangi şehirdeki beyin oğlu olduğunu sorar. Avazhan zeki gördüğü ihtiyarın dost olduğundan emin olamaz. Bu nedenle ihtiyara, doğruyu söylemek istemez.

Kendisinin dilenci, yurtsuz garip bir kalender olduğunu, Kâbe'ye gitmek için yola çıktığını, birçok şehirde dilencilik yaptığını, adağı varsa kabul edip kendisine dua edeceğini söyler. İhtiyar kadın, Avazhan'ın bu sözlerine babasının Göroğlı olduğunu, Gırkök'ün atları olduğunu, Yunus ve Miskal'in de Göroğlı'nın perileri olduğunu söyler. Babasının artık dilencilik işine mi başladığını sorar. Bu ihtiyar, Avazhan'ın Gürcistan'dan beri tanıyan, onu besleyip büyüten ebesidir. Kadın, Avazhan'ı kulesine davet eder. Avazhan yedi damdan geçtikten sonra, kırk kulplu kazanda; havada uçan yerde yürüyen hayvanların, kazanda piştiğini görür. İhtiyar Avazhan'ı da o kazanda pişirmek ister. İhtiyarın bu niyetini anlayan Avazhan, kadını kazanın içine iterek onu öldürür.

Bela: Avazhan'ın, Erem bağına gitmek için yolculuğa çıktığında Bela dağında karşılaştığı devdir. Bela, Avazhan'a bakıp; kaçıp kurtulamayacağını, gitse yetişemeyeceğini, kemiğini tuza buza çevireceğini, etlerini kebab edeceğini, yoluna çıktığını, canından ümidini kesmesini söyler. Bela'ya rastladığını, mekanından ayrıldığını, teninin kendisine nasip olduğunu, kendisinden çok korktuğunu bildiğini, ama çaresiz olduğunu bildirir. Avazhan'ı yemek istediğini söyleyerek türlü tehditler eder. Bir Bela'ya bakıp bir de kendine bakan Avazhan, atı ve silahı olmadığı için Bela'ya güç yetiremeyeceğini düşünür. Çambil'de öğrendiği Kazak korkutmalarından Bela'ya söylemeyi karar verir. Bu düşüncelerle başlar sayıp söylemeye. Kendilerinin dağları kaldıracak güçte üç kişi olduklarını, birisinin mallara, diğerinin canavara, kendisinin ise Bela'ya geldiğini söyler. Adının Molla Hekim olduğunu, yemeğinde günlük on Bela yediğini, şimdi yiyeceğinin önüne geldiğini, gözünden yaşını,

gövdesinden başını, yüzünden iki gözünü alacağını, adının Belagerdan olduğunu söyler. Pençesinden kurtulamayacağını, bugünkü yemeğinin Bela olduğunu, dokuz tanesinin nerede kaldığını söyler. Bu sözler Bela'yı korkutmaya yeter. Bela yine Avazhan'a onun Belagerdan olduğundan emin olmak için sorular sorar. Şansı yaver giden Avaz Bela'yı kandırır. Kendisini Erem bağına kadar Bela'ya götürür.

1.2.6. Rüstem Han Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar

Hürayim: Asıl kahraman Rüstem Han'ın, annesidir. Hürayim, kahramana her zaman destek olmuştur. Destanda Hüreyim, Sultan Han'ın üç eşinden ortancası ve en şanslı olanıdır. Çünkü Aktaş şehrinin padişahı Sultan Han, ilerlemiş yaşına rağmen çocuk sahibi olamamıştır. Sultan Han, çeşitli hayır dualar ettikten sonra ortanca hanımı Hürayim'in hamile olduğunu öğrenir. Bu haberden birkaç gün sonra Sultan Han rüyasında, Kurudım memleketine gidip on dört yıl kalması gerektiğini, yoksa doğacak çocuğunun öleceğini görür. Bu rüyasını Hürayim'le paylaşır. Kurudım memleketine gideceğini ve orada on dört yıl kalacağını söyler.

Bu geçen on dört yıl içinde de yurdun başında Hürayim'in duracağını bildirir. Hürayim, Sultan Han'a doğacak çocuklarının adını ne koyacağını sorar. Sultan Han; çocukları erkek olursa adını Rüstem Han koymasını, kız olursa da istediği bir adı koyabileceğini söyler. Böylelikle Sultan Han, tahtını Hürayim'e bırakıp gider. Hüreyim, eşinin kendisine verdiği görevi layığıyla yerine getirir. Hatta Aktaş'ı Sultan Han'ın olduğu zamandan daha bayındır hale getirir. Bu durumu Hürayim'in büyük ve küçük kumaları çekemez.

Onu nasıl tahttan nasıl indireceklerini düşünürlerken akıllarına Aktaş'taki tüm cadılara baş olan Mamagül'den yardım istemek gelir. İki kuma Mamagül'ün yanına gidip onu çuval çuval altınlarla ikna edip, Hürayim'e iftira atarlar. Hürayim'in sokakta, sarayda genç yiğitlerle eğlendiğini söylerler. Mamagül adlı cadı Hürayim'e attığı iftirayı, bir mollaya yazdırıp, Kurudım'daki Sultan Han'a da iletir. Sultan Han cellatlarına, Hürayim'in asılmasını emreder. Hüreyim rüyasında, üç yüz altmış celladın başına kamçıyla vurduğunu, yüzünün kızıl kana boyandığını, bağırıldığını fakat onun bu feryadına kimsenin dönüp bakmadığını söyler. Hımça'nın bu rüyayı hayra yormaz. Hüreyim de Hımça'nın bu yorumuna kızsada hazırlık yapıp, saray kapılarını kilitler. Çok geçmeden Sultan Han'ın askerleri sarayın kapısına gelip, Hürayim'i

yakalayacaklarını söylerler. Hizmetkâr Hımça, önce kapıyı açmaz. Fakat askerler Sultan Han'ın geldiğini söyleyince, kapıyı açmak zorunda kalır. Hüreyim yaka paça götürülürken Hımça'ya; Rüstem Han'ı durumdan haberdar etmesini söyler. Buraya kadar Hürayim'in destandaki rolü incelendiğinde onun; vefakâr, sabırlı, işine sadık, başarılı bir kadın olduğunu görebiliriz. O sabırlıdır. Çünkü eşi Sultan Han, kendisini bırakıp on dört yıl sonra yanına geleceğini söylediğinde itiraz etmemiştir.

Vefalıdır. Geçen süre zarfında Sultan Han'dan başka hiç kimseye gönül vermemiştir. İşine sadıktır. Sultan Han'ın kendisine emanet ettiği Aktaş memleketini, ondan daha iyi yönetmiş, daha bayındır bir memleket haline getirmiştir. Bu nedenle Hüreyim başarılı bir kadındır. Hımça, Rüstem Han'a haber verip, Rüstem Han gelesiye kadar Hüreyim darağacının altına götürülmüştür. Fakat o oğlu Rüstem Han'ın imdadına yetişebileceğini ümit edip, cellatlara namaz kılmak istediğini belirtmiştir. Hürayim'in bu isteğine Çöntak Cellat karşı çıksa da Mirzabaşı adlı cellat, bu isteği kabul eder. Hüreyim abdest alıp, namaz kılasıya kadar da Rüstem Han annesinin imdadına yetişip orada bulunan beş cellat hariç iki yüz doksan beş celladı öldürür. Kalan beş celladın da kimisinin kulağını, dilini kimisinin burnunu keser ki yaptıklarını gidip Sultan Han'a anlatsınlar. Hürayim'in destandaki gördüğü sıkıntılar, bunlarla sınırlı kalmaz.

O, oğlu Rüstem Han'la birlikte başka bir memlekette yaşamak ister. Padişah'ın olduğu yerde kendilerine yine iftira atılacağını düşünür. Rüstem Han'da annesinin sözlerini doğru bulur. Böylece ana oğul, başka bir memleket aramak için yola çıkarlar. Memleket görmeden, sahibinin devler olduğu bir dağ karşılarına çıkar. Rüstem Han atını durdurup, uzun süredir yolda olduklarını, annesinin de izni olursa bu dağda konaklamalarının iyi olacağını söyler. Hüreyim bu dağın tehlikeli olduğunu, burada kaplanlar olduğunu, yalnız olduğu için kendine güvenmemesini söyler. Rüstem Han yol boyunca bir tehlikeyle karşılaşmadığını, onun evham yaptığını söyleyip, o gece dağın bir kenarında konaklamak için atından iner. O gece dağda konakladıktan sonra ertesi gün dağda bulunan görkemli, yakut ve altından pencereleri olan, eşikleri mücevher ve yakuttan yapılmış, göz alıcı ışıltıya sahip saraya girerler.

Saraydaki sergiler, oradan henüz yeni ayrılan insanların var olduğunu hissettirir. Etrafta duran olgun elmalar, etraftaki çeşitli eşyalar Rüstem Han ve annesi Hürayim'e bu hissi verir. Fakat bu kalenin içindeki güzel sarayın sahibini soracak kimse bulunmaz.

Rüstem Han orada duran leyleğe; görkemli yerlerin, köşkün, gülistanın, değerli mekanın kimin olduğunu sorar. Ama oradaki kurttan kuştan bir cevap alamaz. Böylece Rüstem Han, annesine dönüp, bu köşkün kendilerinin nasibi olduğunu, bu köşkün sahiplerinin artık kendileri olduğunu söyler. Böylece saraya yerleşirler. Kırk gün boyunca orada yaşarlar. Burada günlerce saraya kimse ayak basmaz. Hüreyim bir gün oğlu Rüstem Han'a yemeklere koymak için tuz bulması ve temizlenmeleri için sabun getirmesi gerektiğini söyler. Rüstem Han'da geçen günlerde avlandığı zaman uzaklarda bir karaağaç gördüğünü, o civarda annesinin bu istediklerini bulabileceğini söyler.

Hüreyim oğluna gündüz vakti gidip dönmesini tembihler. Ertesi gün tan vakti Rüstem Han, atına binerek yola çıkar. Annesinin tembihini yerine getirmek için hızlı hareket eden Rüstem Han, tulpar atını kamçılar. Hüreyim bu sarayda üç ay yalnız kalır. Üçüncü ayın sonlarına doğru Aktaş'ta, Hürayim'in kumaları Mamagül cadıyı işini ya tam yapması ya da kendisine verdikleri altınları geri vermesi için sıkıştırırlar. Mamagül'ün yarım kalan işi, Hürayim'in hala yaşıyor olmasıdır. Sultan Han'ın büyük ve küçük karısının sözünden kurtulmak isteyen Mamagül, Hürayim'in yaşadığı saraya gelir. Kendisini iyi gösterip, Hürayim'le muhabbet eder. Rüstem Han'ın nasıl olduğunu, nerede olduğunu öğrenir. Hüreyim de oğlunun birkaç güne kadar geleceğini, bekleyip Rüstem Han'ı da görmesini söyler.

Mamagül bu teklifi kabul eder. Hürayim'e sarayda bulunan devleri göstermek için, yerin altındaki odalara götürür. Orada Hürayim'in elini ayağını bağlayıp, onun kıyafetlerini giyer. Suretinin de ona benzemesi için bir dua okur. O, yer altında günlerce kalacaktır. Rüstem Han hanımı Aftabay'la beraber Aktaş'a gitmek için yola çıkarlar. Aftabay görkemli sarayı merak eder. Sarayda bir gün konaklamayı kararlaştırırlar. Rüstem Han'ın beraberinde getirdiği tazıları, sürekli bir kapıyı tırmalar. Aftabay bu durumdan şüphelenir. Rüstem Han'la birlikte tazıların tırmaladıkları kırk kapıyı açarlar. Kırkinci kapı açıldıktan sonra, Hürayim'i elleri ayakları bağlı baygın bir şekilde görürler. Önce onun ölmüş olduğunu zannederler. Daha sonra, Rüstem Han'ın şekerli suyu annesinin ağzına damlatmasıyla Hüreyim kendine gelmeye başlar. Birkaç gün sonra da anne Hüreyim tamamen iyileşir. Rüstem Han, Aftabay ve Hürayim'i tanıştırır.

Rüstem Han, Aftabay ve Hüreyim konaklamak için geldikleri Akrebat'ta yaşamaya karar verirler. Yıllar önce Hürayim'e atılan iftiraya inanan Sultan Han bu

durumun yalan olduğunu öğrenip, karısı ve oğlunu aramaya çıkar. Yolda karşılaştığı kırk kalenderle birlikte, kuş uçmaz kervan geçmez Akrebat'a gidip, Rüstem Han'ın sarayının kapısını çalar. Rüstem Han, bin bir sözle birlikte, kapısına bir daha gelmemelerini söyleyip, biraz sadaka verir. Fakat Sultan Han bir müddet sonra yolundan dönüp bu defa tek başına, oğlu Rüstem Han'ın kapısına gelir. Bu defa Rüstem Han avda olduğu için, Sultan Han'ı Aftabay görür. Rüstem Han'ın babası olduğunu anlayıp, Sultan Han'ı evlerine davet eder. Hüreyim de oğlunun izniyle evlerine geldiğini düşünüp Sultan Han'a ses çıkarmaz.

Kendisine yaptığı kötülükleri, haksızlıkları bir bir anlatır. Sultan Han, Hürayim'in anlattığı konulardan mahcubiyet duyar. Rüstem, avdan geldikten sonra geçen gün kapılarından kovduğu kalenderi, annesiyle karşılıklı oturduğunu görür. Kılıcını belinden çıkarır. Evlerinde ne işi olduğunu sorar. Onun başını koparmak ister. Hüreyim, oğluna büyüklenmemesini, kötü davranışın sahibi olmamasını, celallenmemesini, babasını öldürmemesini söyler. Kılıcını yere atan Rüstem Han'a, Sultan Han "evladım" diyerek sarılır. Böylece Rüstem Han'ın gönlünden babasına karşı duyduğu öfkesi gider. Sultan Han, ailesiyle Aktaş'a gitmek ister. Yaptığı iş için pişmanlık duyduğunu belirtir. Rüstem Han önce bu fikri kabul etmese de sonra ikna olur. Ailece Aktaş'a gidilir. Tüm Aktaş halkı, yıllar önce haksızlığa uğrayıp Aktaş'tan sürülen Hüreyim ve Rüstem Han'ı coşkuyla, sevinçle karşılar. Fakat bu insanların arasında, Sultan Han'ın büyük ve küçük eşleri yoktur.

Hürayim'in kumaları önce bu şekilde dikkat çekerler. Daha sonra saray görevlilerine, kumaların ne yaptığını araştırmaları emredilir. Hazineye bulunan askerler, onların dört çuval altın aldıklarını söyleyince, kumaların sırrı biraz daha aydınlanır. Onların, cadı kadın Mamagül'ün evine gittiklerini söylemeleri, onların düşmanlıklarını aydınlatan son delil olur. Aktaş padişahı Sultan Han, cellatları bu defa iki hanımı için çağırır. Onların kollarının bağlanıp, Aktaş'tan sürülmeleri, öldürülmeleri emri verilir. Padişahın dediği yapılır. Hürayim'in iki düşmanı dikenli yerlerde, atların arkasına bağlanarak sürülüp öldürülürler. Bu şekilde yıllar önce Hürayim'e haksızlık yapıp iftira atan kadınlar cezalarını bulmuş olurlar. Destanda Hürayim'in kişiliğine, davranışlarına baktığımızda onun iyi bir anne, hayırlı bir eş, iyi bir yoldaş olduğunu görürüz.

O iyi bir annedir. Çünkü henüz hamileyken, Sultan Han'ın on dört yıl yanında olmayacağını ve hem çocuğunu büyütüp hem de ülkeyi yöneteceğini söylediğinde, bu duruma Hüreyim'in bir itirazı olmamıştır. Bu görevleri yıllarca yerine getirmiştir. Oğluna zarar gelebilecek durumlardan uzak tutmaya çalışmıştır. Onu iyiye, güzele yönlendirmiştir. Hüreyim, hayırlı bir eştir. Sultan Han'ın olmadığı zaman diliminde kimseyle muhatap olmamış, yapması gereken işlerle ilgilenmiştir. Kahramanın annesi iyi bir yoldaştır. O Rüstem Han'la yolculuk yaparken, oğlunu tehlikeli yerlere götürmek istemez. Daima ona öğüt verir. Öngörülü davranır. Yaşadığı olaylardan çıkarım yapar.

Aftabay: Destanda Aftabay ismiyle ilk olarak, Bahre Dağı'nda konaklayan Hüreyim ve Rüstem Han'ın görkemli sarayın Aftabay için yapıldığı belirtildiğinde karşılaşırız. Aftabay, Bucul ilinin şahı, Hüsrev'in kızıdır. Rüstem Han'ın annesi Hüreyim, oğluna sabun ve tuz bulması gerektiğini söyleyince Rüstem Han, dağın ardında bir memleket olduğunu, oradan bu ihtiyaçlarını alabileceğini söyleyip yola çıkar. Kısa bir süre sonra, bir otağ, otağın içinde de cemalinin güzelliği aydan ziyade bir kızı elleri bağlanmış bir şekilde görür. Bu kişi Aftabay'dır.

Aftabay, Rüstem Han'a ejderhanın tüm arkadaşlarını yediğini şimdi sıranın kendisinde olduğunu söyler. Rüstem, Aftabay'dan ejderhanın nereden geleceğini öğrenir. Çarhın Gölü'nde ejderhayla karşılaşp onu öldürür. Öldürdüğünün kanıtı olarak ejderhadan bir parça alıp, Aftabay'ın yanına gelir. Aftabay bu duruma çok sevinir. O, Rüstem Han'a; ellerini memleketinden gelen akrabalarının çözeceğini, yolundan kalmamasını söyler. Memleketine gittiğinde kendisini arayıp bulacağını, toy yapıp kendisiyle evleneceğini, böyle devran süreceklerini belirtir.

Aftabay'ın bu sözlerine karşılık, Rüstem Han'da atından inmeden Bucul şehrinden tuz ve sabun almak için yoluna devam eder. Aftabay, memleketi Bucul şehrine gittikten sonra, Rüstem Han'a söz verdiği üzere onu bulmak için memleketindeki tüm erkekleri toplar. Hepsine bakar. Fakat kendisini ejderhanın elinden kurtaran kahramanı bulamaz. Baba Hısrav Şah askerlerine, memlekette kızının görmediği başka erkeğin olup olmadığını sorar. Askerler, at ticareti yaptığını söyleyen, Aksaray'da kalan bir kişinin olduğunu haber verirler. Bu kişi Rüstem Han'dır. Aftabay'ın aradığı kişiyi bulduğunu belli etmesi üzerine, herkes Rüstem Han'ı tebrik eder. Aftabay'ın babası Hısrav Şah, Rüstem Han'a nereli olduğunu, hangi şahın oğlu

olduğunu, kızının ejderhanın elinden kurtardığını, onu hanımı olarak kabul etmesini söyler. Rüstem Han, Hısrav Şah'ın bu isteğini kabul eder. Bu durum halka da ilan edilir. Rüstem Han ve Aftabay'ın günlerce toyu yapılır. Padişah, Rüstem Han'ı zorlayarak onu yerine padişah olmaya razı eder. Böylece, Rüstem Han padişah olur. Rüstem Han, Bucul'da üç gün kaldıktan sonra, âh vah etmeye başlar. Rüstem Han'ın bu halini gören Aftabay onun başka elde bir yâri olduğunu düşünür. Rüstem Han'la bu kuşkusunu paylaştığında Rüstem ona, annesi ve tazılarının günlerdir kendisini beklediklerini, yanlarında tuz ve sabun almak için ayrıldığını ve bir daha yanlarına gidemediğini söyler. Rüstem, Bucul Dağı'ndan ayrılalı üç ay olmuştur.

Rüstem'in bu kaygılarına hak veren hanımı Aftabay, onun yarın annesinin yanına gidip onları memleketine getirmesini söyler. Aftabay'ın da rızasıyla Rüstem Han, ertesi gün yola çıkar. Bu olaydan sonra Aftabay'dan bir müddet haber alamayız. Daha sonra onunla Rüstem Han'dan haber alamadığı zaman karşılaşırız. Rüstem Han annesi zannettiği Mamagül tarafından kör edildikten sonra, bir mezarlıkta boş bir mezara yatıp ağlamakla gün geçirir. Rüstem Han'ın tazıları da her gün Aktaş şehrinde kendilerine verilen ekmeklerin bir parçasını Rüstem Han'ın karnını doyurması için, şehrin dışındaki mezarlığa götürürler. Aktaş şehrindeki insanlar, bu durumu fark eder. Tazıların bu davranışlarının söylentisi Aftabay'ın kulağına kadar gelir. Rüstem Han'dan tazıların olduğunu işiten Aftabay, o tazıların eşinin tazıları olabileceğini düşünür.

Sarayın önünde tesadüfen tazıları gören Aftabay, onların peşine düşüp şehrin dışına kadar gider. Mezarlıkta inleyen bir insan sesi duyunca korkan Aftabay, daha sonra cesaretini toplayıp mezarlığa girer. Rüstem Han'ı görür. Rüstem Han gözleri kör olduğu için kendisini bırakıp gitmesini istese de Aftabay sabaha kadar Rüstem Han için dualar okuyup, onun gözlerine sürer. Rüstem Han bu şekilde sağlığına kavuşur. Aftabay eşini saraya götürür. Birkaç gün sonra Rüstem Han, Hısrav Şah'tan Aftabay'la beraber Aktaş şehrine gitmek için izin ister. Hısrav Şah'ın izni alındıktan sonra yola çıkılır. Yol üzerinde Rüstem Han ve annesinin konakladığı saray görününce, Aftabay burayı merak edip bir gün konaklamak ister. Aftabay'ın isteğiyle o gün Akrebat'ta kalınır. Aftabay ve Rüstem Han'ın yanlarında bulunan tazılar, ısrarla bir kapıyı tırmalamaya başlarlar. Tazıların hislerine güvenen Rüstem ve Aftabay o kapıyla beraber otuz dokuz kapıyı daha açıp, öldüğünü zannettikleri Rüstem Han'ın annesiyle karşılaşır.

Rüstem'in annesinin ağzına şekerli su damlatmasıyla Hüreyim kendine gelir. Birkaç güne tamamen iyileşen Hürayim'le birlikte Rüstem Han ve Aftabay birlikte yaşamaya başlarlar. Bir gün Sultan Han yıllar önce Hürayim'e iftira atıldığını anlar. Böylece Hüreyim ve Rüstem Han'ı aramaya koyulur. Bir defa kapıdan kovulsa da ikincisinde onu evlerine davet eden kişi Aftabay olur. Aftabay'ın sayesinde küs baba oğul ve karı koca barışır. Hep birlikte Aktaş şehrine gidip mutlu bir yaşam sürerler. Destanda Aftabay; yapıcı, sözünde duran, sevgisine sadık birisi olarak görülür. O, Sultan Han'la karısı ve oğlu arasında yıllardır olan nefreti küslüğü sona erdiren kişidir. Uyumludur. Rüstem Han, Aktaş'a gideceklerini söylediğinde ya da Bahre Dağı'nda Akrebat'ta kalacaklarını söylediğinde Aftabay'ın bu duruma bir itirazı olmamıştır. Aftabay sözüne sadıktır. Aftabay kendisini ejderhanın elinden kurtaran Rüstem Han'a; kendisiyle evleneceğini söylemiştir. Bu sözünü de gerçekleştirmiştir. Rüstem Han annesini bulmak için, yanından ayrıldığında sabırla eşini beklemiştir.

Sultan Han: Bu karakter, hem iyi hem de kötü olarak değerlendirilebilir. Çünkü Hürayim'in darağacına asılmasını emreden, başına bin bir türlü bela getiren kişi, Rüstem Han'ın hayatının seyrini değiştiren kişi Sultan Han'dır. Sultan Han, Aktaş şehrinin padişahıdır. Üç hanımı vardır. Hüreyim de hanımlarının ikincisidir. İleri yaşına rağmen çocuğu olmayan Sultan Han, yaptığı dualar ve hayırlar sayesinde Hürayim'in hamile olduğunu duymasıyla çocuk sevinci yaşar. Fakat gördüğü bir rüya onun bu sevincini doyasıya yaşamasını engeller. O rüyasında Kurudım memleketine sefere çıkıp on dört yıl sonra dönerse, çocuğunu sağ bir şekilde görebileceğini, eğer böyle yapmazsa da oğlunun yaşamayacağını görür.

Han bu rüyayı hanımı Hürayim'e anlatır. Dünyada korku ve övünmenin kötü olduğunu, eğer geç yaşında bir çocuğu olduğunu görürse gönlüne kibir gelebileceğini, böylece öleceğini söyler. Bu nedenle Kurudım iline sefere çıkacağını ve on dört yıl sonra Aktaş'a döndüğünde çocuğunun haberini veren kişiyi ödüllendireceğini söyler. Sultan Han tahtını kime bırakacağını kadıllara danışır. Onlar da bu durumda doğacak çocuğunun varisi olarak, tahtını Hürayim'e bırakmasının uygun olacağına karar verirler. Sultan Han adamlarını toplar. Yola çıkmak için hazırlık yapar. Hürayim'in doğacak çocuğa ne ad vereceğini sormasıyla, eğer çocuk erkek olursa kendi istediği isim olan Rüstem Han adını, kız olursa da istediği bir adı koyabileceğini söyleyip Kurudım'a doğru yola çıkar.

Orada, on dört yıl kalmak için yerleşir. Ta ki Mamagül adındaki cadıların başı, yanına gelene kadar. Sultan Han'ın büyük ve küçük hanımları Hürayim'in ülkede daha çok söz sahibi olmasını kıskanmışlar, bu nedenle büyücülerin şahı Mamagül'ün kapısını aşındırmışlardır. Mamagül de onlardan aldığı altı çuval altınla, Hürayim'in sarayda, dışarıda, yabancı erkekleri yanına toplayıp onlarla eğlendiğini mollalara yazdırıp Sultan Han'a ağlaya sızlaya vermiştir. Sultan Han bu işin aslını öğrenmeden, derhal cellatlarına Hürayim'in öldürülmesi emrini vermiştir. Bu olaydan sonra destanda Sultan Han'la, Aktaş şehrine giderken oğlu Rüstem Han'ı gördüğünde karşılaşırız. Sultan Han'ı son olarak, pişman olup Rüstem Han'ın kapısına geldiğinde görürüz. Aftabay'ın yardımıyla Sultan Han karısı Hüreyim ve oğlu Rüstem Han'a kendisini affettirip, onları Aktaş şehrinde yaşamak için, ikna eder.

Aktaş şehrine gelince oğlu Rüstem Han'ın padişah olması için çok uğraşan Sultan Han, onu ikna edemez. Bu şekilde Aktaş memleketinin hükümdarı olarak hayatına devam eder. Destanın başında Sultan Han yaptıkları sebebiyle zalim bir hükümdar olarak değerlendirilir. O bir cadının getirdiği, mührün dahi bulunmadığı mektuba inanıp, karısı Hürayim'in darağacında asılmasını istemiştir. Destanın sonunda Hürayim'e haksızlık yaptığını anlayan hükümdar karısı ve oğlunu aramaya koyulmuştur. Bir defa oğlu tarafından kapıdan kovulan Rüstem Han yılmamış, bir daha oğlunun kapısına kendisini affettirmek için gitmiştir. Gelini Aftabay'ın sayesinde Rüstem Han'ın evine buyur edilen Han, hanımı Hüreyim ve oğlu Rüstem Han'la barışmıştır.

Mamagül: Aktaş şehrindeki cadıların başıdır. Kendisinin iyilikle işi olmaz. O *alnı tokmak gibi, gözleri ateş gibi, yüzü çökmüş, her yerinden yaralar açılmış yaşlı bir kadındı.*'' (Fedakar: 2016, 41) diye tasvir edilir. Paragözdür. Hürayim'in kumalarının yanına gelip, Hürayim'e bir tuzak hazırlamasını istediklerinde verdikleri altını az görüp, artık kendisinin iyilik yapmaya çalışacağını, ihtiyar kocasının da bu işleri yaparsa kendisine çok kızacağını söyler. Altın bir çuvaldan dört çuvala çıkınca da Hürayim'in kumalarının dertlerine çok üzüldüğünü, bu işi para için değil kendilerini çok sevdikleri için yapacağını söyler. Mamagül cadı uyanıktır. Hürayim'in kumalarının verdiği dört çuval atını kabul edip, işlerini yapacağını söyleyen Mamagül, gidip hazineden altınları almaz.

Hem adının hırsıza çıkacağını düşünür. Hem de altının fazla getirilmesi halinde fazla olan altınları almayı düşünür. Düşündüğü gibi de olur. Kumalar hazineden ağzına kadar dolu, dört çuval altın getirirler. Bu altınların fazla olduğunu gören Mamagül mestan, eksik gelirse de fazla gelirse de ben razıyım deyip, altı çuvala denk gelen altınları alır. Hürayim'in kumalarını gönderdikten sonra Aktaş şehrine gider. Pazar yerine, Kayistân şehrinden para kazanmak için gelen mollaları görür. Ekmek paralarını kazanmak için perişan bir halde bekleyen mollaların eline dört yüz akçeyi tutuşturur. Mollalar Mamagül'ün bu hareketine şaşırarak verdiği parayı, ilimleri için mi, hayır yapmak istediğinden mi, sevap kazanmak için mi verdiğini sorarlar. Mamagül ise hayırla şimdiye kadar hiç işi olmadığını, verdiği parayı, söyledikleri şeyleri herkesi inandıracak bir biçimde yazmalarını, bu yazıların Sultan Han'ın yanında itibarlı olmasını istediği için verdiğini söyler.

Mollalara yazacakları yazılarda; Hürayim'den şikayet etmelerini, onun kurumasını, bedeninin çürümesini, ihtiyar veya genç yiğitleri toplayıp, sokaklarda kollarını açıp yürüdüğünü, onlarla ışıksız yerde oynayıp, gülüp âlem yaptığını, kocası Sultan Han'ın yüzünü kara çıkardığını, nerede bir yiğit görse onu yolundan çevirip, kollarını boynuna doladığını söyler. Mollalar; Hürayim'in Aktaş şehrini kötü yaptığını, bozguncu olduğunu, onun her istediğini yaptırdığını, yurdu karıştırdığını bunun gibi birçok sözü aldıkları dört yüz akçeyi hak etmek için Mamagül'ün tüm söylediklerini yazarlar. Mektubu yazdıktan sonra, Aktaş'ta yaşayan saray görevlilerinin hepsinin ismini yazıp, onlarmış gibi parmak basarlar.

Mektubu okutup dinleyen Mamagül, işini hallettiğine memnun olup, mektubu saklayıp, tahta atının çelik dümeniyle, asumana yükselip bulutlara ulaşp Sultan Han'la görüşmek için Kurudım'a varır. Çukur bir yere atını bıraktıktan sonra, saçını açıp yüzünü tırnaklayıp, gamlı bir hale bürünüp Sultan Han'ın çadırının olduğu tarafa yönelir. Üzgünmüş gibi bir tavır takınıp iki gözü iki çeşme yazdırdığı mektubu Sultan Han'a verir. Bu olaydan sonra Mamagül cadıyla Hüreyim, Bahre Dağı'nda Akrebat'tayken karşılaşırız. Hürayim'in kumaları işlerinin tamamlanmadığını söyleyip Mamagül'e ya altınlarını vermesini ya da Hürayim'i öldürmesini söyleyip onu sıkıştırırlar. Kumaların her gün gelip kendisini sıkıştırması üzerine Mamagül, Bahre Dağı'na gider. Hürayim'in kapısını çalar. Onunla muhabbet eder. İyi bir insanmış gibi davranır. Hürayim'e, Rüstem Han'ın nasıl olduğunu sorar.

Hüreyim de oğlunun birkaç güne geleceğini söyleyip, onu görmesi için kendisiyle kalıp Mamagül'ün beklemesini ister. Mamagül, Hürayim'e yer altındaki devleri göstermek istediğini söyleyip, onu yer altına indirir. Ellerini bağlar, Hürayim'in kıyafetlerini giyer. Okuduğu bir duayla onun suretine bürünür. Üç ay geçtikten sonra, Rüstem Han annesinin yanına gider. Fakat karşısındaki insanın annesinin suretine bürünmüş bir cadı olduğunu anlamaz. Rüstem Han annesinin kendisine kırıldığını düşünüp, onun gönlünü almaya çabalar. Kendisini affetmesini, Bucul adlı memlekette şahın kızını aldığını, orada üç gün şah olarak kaldığını söyler. Annesine düşmanlarla mücadele edecek tazıların neden bağlandığını sorar. Kendisine kötü söz söylemeyip, affetmesini ister.

Cadı kadın, Rüstem'e tazıların aç kalınca huysuzlaştığı için bağlandığını, tazılar kendisini yemeden onları güzel sözlerle kandırdığını söyler. Etini tazılar yesin deyip, Rüstem Han'a arkasını dönüp gider. Üç buçuk ay boyunca kendisi için bir şey yapmadığını, babasıyla evleneceği zaman, kendisinin ipek ipe babasını bağladığını, onun da bu ipek ipi kopardığını söyler. Rüstem Han'ın böyle bir şey yapamadığını söyler. Annesinin gönlünü almak için her şeyi yapmaya hazır olan Rüstem Han, ipi varsa babası gibi ipi koparmaya çalışacağını, eğer başaramazsa da annesinin ipi çözeceğini söyler. Önceden cadı tarafından hazır edilen ip, hemen getirilip bağlanır. Rüstem Han'ın silkinmesiyle ipek ip onun kemiğine dayanır. Hüreyim kılığındaki cadı kadın, bu durumu görür. Fakat hiç oralı olmaz. Böylece Rüstem Han'ın annesine karşı olan fikirleri değişir.

Tövbe ettiğini, ipek ipin kemiğine battığını, merhamet edip ellerini çözmesini söyler. Kadının halinde bir değişim olmayınca onun bir cadı olduğunu, kendisinin cadı kadın tarafından öldürülebileceğini, kendisine hile yapıldığını söyler. Mamagül yer altına gider. Kızıl Dev yer altındaki zindanda durmaktadır. Dev, Mamagül'ü görür. Mamagül, Kızıl Dev'in gözüne ince belli, genç, güzel bir kız gibi görünür. Kızıl Dev cadıya; dost olmalarını teklif eder. Mamagül, Kızıl Dev'e aldırış etmez. Kızıl Dev bu defa kendisini zindandan çıkarırsa, kardeşi olacağını söyler. Cadı yine oralı olmaz. Kızıl Dev, Mamagül'e bu defa kendisini zindandan çıkarırsa eri olacağını belirtir. O zaman Mamagül Kızıl Dev'e bakıp, oğlunun ellerini bağladığını, eğer onu öldürmezse oynayıp gülmelerine izin vermeyeceğini söyler. Dev, Mamagül'e oğlunun nerede olduğunu göstermesini ister. Onu parçalayarak, öldüreceğini bildirir.

Kızıl Dev, Rüstem Han'ın yanına gider. Rüstem Han, Kızıl Dev'e bir bakış atar. Kızıl Dev kendisini, Mamagül'ün yanında bulur. Mamagül, Dev'e neden döndüğünü sorunca, Kızıl Dev oğlunun çok yaman birisi olduğunu, bir bakışıyla bedeninden canının çıkacağını zannettiğini söyler. Mamagül, zaten devlerin korkak olduklarını söylediklerini duyduğunu, şimdi de gördüğünü söyler. Bir toprağa dua okuyup, Rüstem Han'ın gözüne doğru fırlatır. Rüstem Han'ın gözleri görmez olur. Dev elindeki demirden baltayı kaldırdığında, karşısında duran yiğidin, böyle yaşlı bir kadının oğlu olamayacağını düşünür.

Dev, doksan batman demirden olan baltasını kaldırmışken cadıya doğru dönüp, baltasını onun başına indirir. Cadı Mamagül, orada ölüverir. Dev, Rüstem'in ellerini çözer. Dev, Rüstem'i Allah'a emanet ettiğini, İrem Bağı'na doğru yol aldığını, kendisini orada bulabileceğini söyleyip gözden kaybolur. Mamagül destanda kötü karakterlerin en etkili olanıdır. Sultan Han'ın büyük ve küçük karısı, Hürayim'e düşmandır. Fakat ona zarar vermeye güçleri yetmez. Mamagül, Aktaş şehrinde bulunan cadıların başıdır. Hürayim'e zarar vermek isteyen kumaların aklına Mamagül'den yardım istemek gelir. Mamagül de onlardan çuvallarca altını aldıktan sonra, bu teklifi kabul eder. Hürayim'e iftira atan, onu darağacına süren, Hürayim'in ellerini bağlayıp onu yer altına hapseden, onun kılığına bürünen yine Mamagül'dür. Yani destandaki tüm kötülüklerin anası Mamagül cadıdır.

Hısrav Şah: Aftabay'ın babası, Bucul memleketinin padişahıdır. Hısrav Şah'la, ejderhanın yemek için kaçırdığı Aftabay vesilesiyle karşılaşırız. Aftabay'ın annesi rüyasında ejderhanın öldüğünü gördüğünü, bu nedenle kızlarına gidip bakması gerektiğini Hısrav Şah'a söyler. Hısrav Şah hanımının bu sözleri üzerine, etrafında ejderhadan haber alıp gelecek bir yiğit olup olmadığını sorar. Padişahın bu sorusuna cevap gelmeyince askerlerine emredip, bu işe talip olacak kişiyi bulmalarını ister. Fakat ejderha sözünü duyan hiç kimse, bu teklife yanaşmaz. Çünkü şimdiye kadar yurtlarındaki insanlara eziyet edip, onları yiyen bir hayvanın yanına kimse gitmek istemez. Bu nedenle padişahın ejderhanın yanına gidecek kişiye vaat ettiği bağışa talip çıkan olmaz. Bu durumu haber alan padişah askerlerine, hayattan bıkmış, sefalet içinde yaşayan insanlara da haber verilip verilmediğini sorar. Sorulan soru üzerine, fakirlerin toplandığı bir yer olduğu akıllara gelir. Onların kendilerine baş seçtiği, kişi ile görüşülmek üzere Tağay adlı kişinin yaşadığı mekana gidilir.

Bu kişinin padişahın verdiği görevi başarılı bir şekilde yerine getirmesiyle Hısrav Şah, ona ödül olarak bir kalenin beyliğini verir. Son olarak Hısrav Şah'la, Rüstem Han, Aktaş şehrine gitmek istediğinde, ondan izin alırken karşılaşırız. Hısrav Şah destanda olumlu bir tiptir. Kızının ve kızının sevdiği insanların iyiliğini isteyen birisidir.

Kumalar: Destanda Sultan Han'ın büyük ve küçük hanımlarının isimleri belirtilmemiştir. Bu kadınlar Hürayim'in ülkeyi yönetmesini, çocuk sahibi olmasını ve kendilerinden daha itibarlı olmasını kıskanmışlardır. Bunun için Aktaş'taki cadıların başı Mamagül'ün yanına gidip Hürayim'e zarar vermesini, onu tahttan indirmesini isterler. Bunun için de Mamagül'ün isteğiyle ona dört çuval altın verirler. Mamagül cadının isteklerini yerine getirmesiyle, bir müddet bahsi geçmeyen kumalar Hürayim'in yaşadığını duyup tekrar Mamagül cadının yanına gidip ya işini tam yapmasını ya da verdikleri altınları kendisine teslim etmesini isterler. Kumaların bu ısrarlarına dayanamayan Mamagül mestan, bu isteklerini yerine getirmek için Hürayim'inyanına gider.

Onu öldürmek ister. Fakat isteğine nail olamaz. Sultan Han'ın karısı Hüreyim ve oğlu Rüstem Han'a kendisini affettirmesi üzerine onları Aktaş'a getirmek için ikna eder. Aktaş halkı, Hüreyim ve Rüstem Han'ı coşkuyla karşılar. Fakat Sultan Han'ın büyük ve küçük karısı onları karşılamaya gelen insanlar arasında yer almaz. Saray görevlilerine, kumaların ne yaptığını araştırmaları emredilir. Hazineye bulunan askerler, onların dört çuval altın aldıklarını söyleyince, kumaların sırrı biraz daha aydınlanır. Onların, cadı kadın Mamagül'ün evine gittiklerini söylemeleri, onların düşmanlıklarını aydınlatan son delil olur. Aktaş padişahı Sultan Han, cellatları bu defa iki hanımı için çağırır. Onların kollarının bağlanıp, Aktaş'tan sürülmeleri, öldürülmeleri emri verilir. Padişahın dediği yapılır. Hürayim'in iki düşmanı dikenli yerlerde, atların arkasına bağlanarak sürülüp öldürülürler.

Tağay: Tağay, Bucul şehrinde yaşayan fakir insanların kendilerine başkan seçtiği kişidir. Tağay daima, yanında bulunan fakir insanların gönlünü alan, nesi varsa ortaya koyup paylaşan birisidir. Zengin insanlar kendilerine değer vermediği için, o da zenginlere aynı şekilde davranır. Onlara değer vermez. Kimsenin hakkına girmeyen, hainlik, hırsızlık, yolsuzluk nedir bilmeyen, kırk yamalı hırkasından başka kıyafeti olmayan Tağay, hamam ateşi yakarak kazandığı parayla hayatını devam ettiren birisidir.

Bucul şehri padişahı Hısrav Şah'ın kızının ejderha tarafından kaçırılması üzerine, padişah kızından haber getirecek birisini arar. Fakat bu işe kimse talip olmaz. Çünkü ejderhanın yanına yöresine yaklaşan kişinin bir daha yaşama şansı yoktur. Padişah bu işe kimsenin talip olmaması üzerine, yurttaki herkese bu teklifin duyurulup duyurulmadığını sorar. Askerler de fakirlerin bir arada yaşadığı bir mekan ve onların kendilerine baş seçtikleri birisinin olduğunu söylerler. Bu kişi Tağay'dır. Tağay'a bu teklif gelir. O da kabul eder. Ejderhanın yanına yaklaştığında onun öldürülmüş olduğunu gören Tağay, şahın kızının olduğu otağa gidip ejderhayı kendisinin öldürdüğünü söyler.

Tağay'dan önce, Rüstem Han'ın ejderhayı öldürdüğünü ispatlaması üzerine Aftabay, Tağay'ın söylediği yalana inanmaz. Tağay, Bucul şehrine dönüp, şaha verilen görevi başarıyla yerine getirdiğini söyler. Padişah Hısrav Şah da Tağay'a hediye olarak bir kale verir. Destanda Tağay, genel açıdan bakıldığında iyi karakter olarak değerlendirilebilir. Onun davranışlarında görülen tek yanlış, ejderhayı öldürmediği halde kendisinin öldürdüğünü söyleyip, Aftabay'ı kandırmak istemesidir. Zaten bu konuda da ısrarcı davranmamıştır. Bu davranışının dışında, fakirleri koruyan, gözeten birisidir. Hısrav Şah tarafından kendisine hediye edilen kalede de önceden söz verdiği üzere, fakir arkadaşlarına görev vermiştir. Bu durum zengin insanlar tarafından yanlış görülse de o bu davranışının doğruluğunu, her zaman savunmuştur.

Hımça hizmetkâr, Cellatlar: Destanda, Hımça'yı; Hüreyim, Sultan Han'ın yerine padişah olduğu zaman görürüz. O, Hüreyim'in yardımcısıdır. Hımça halkın şikayetlerini dinleyip, Hüreyim'e iletmekle görevlidir. Akıllı birisi olduğu için, ona bu görev verilmiştir. Hüreyim başına kötü bir iş geleceğini önceden rüyasında görüp, Hımça'ya anlatır. Hımça'da hanımı Hüreyim'in rüyasını yorumlar. Hımça'nın kötü yorumu Hüreyim'in hoşuna gitmez. Fakat bu yorum üzerine Hüreyim hazırlık yapmaya başlar. Hımça'ya sarayın kapılarını kilitler. Ona erkek kıyafetleri giymesini söyler. Sultan Han'ın askerleri geldiğinde Hımça kapıyı açmaz. Askerler Hımça'yı kandırmak için Sultan Han'ın geldiğini söyleyince, öldürüleceğinden korkup kapıyı açmak zorunda kalır. Hüreyim, cellatlar ve askerler tarafından asılmaya götürülürken, Hımça'ya bu durumu hemen oğlu Rüstem Han'a haber vermesini ister.

Hımça kendisine verilen bu görevi yerine getirmek için derhal molların yanına koşar. Fakat molla Hürayim'in kendisine yeteri kadar hediye vermediğini gerekçe gösterip Rüstem Han'ın dışarı çıkmasına altı ay sonra müsaade edeceğini söyler. Hımça da bu durum üzerine hazineden bir tepsi dolusu altını, mollaya hediye olarak götürür. O zaman molların fikri değişir. Rüstem Han'a izin verdiğini ve ne zaman isterse geri dönebileceğini söyler. Hımça, Rüstem Han'ı olanlardan haberdar edip, atını ve kendisini hazırlayıp annesini kurtarmak üzere nasihatlerle gönderir. Hüreyim ve Rüstem Han, Aktaş'a döndüklerinde onları coşkuyla karşılayan insanlardan birisi de Hımça olmuştur. Destanda yapıcı, onarıcı bir konuma sahiptir. Davranışları olumludur. Destanda, üç yüz altmış celladın varlığından söz edilir. Fakat bunlardan ikisinin adından bahsedilir. Bunlardan birisi Çöntak cellat diğeri de Mirzabaşı callattır.

Çöntak cellat; Hürayim'i sarayın kapısını kilitli buldukları için alamadıklarında Hımça'ya; Sultan Han'ın geldiğini söyleyip, onu kandıran cellattır. Bunun için de Çöntak cellat, dört ata ağır yükler yükleyip, uzun süre koşturur. Uzun süre koşup yorulan atların, ağızları köpürür. Cellat, hemen bu atların üzerine iki asker bindirir. Borazan çaldırıp bir at önce gelecek şekilde, kalenin kapısına gönderir. Askerlere padişahın geldiğini söyletir. Aralıktan bakan Hımça, yorgunluktan hurdahaş olan atları görünce, padişahın geldiğine inanır. Dışarıdan padişahın kapıda bekletildiğini, bunu yapanların sonunun ölüm olacağını söyleyen sözler duyan Hımça, öldürüleceğinden korkup kapıyı açar. Kapı açılır açılmaz Hımça'yı kapıya bağlarlar. Hemen Hürayim'i bulan cellatlar onun yüreğini dağlarlar, ellerini bağlayıp darağacına götürmek üzere yola çıkarlar.

Çöntak cellat Hürayim'e; iyi insanın sokaklarda âşıklarıyla gezmeyeceğini, âşığının kendisini asılmaktan kurtaramayacağını, padişahın emriyle Mansur'un darağacına asılacağını, olacıklara rıza göstermesi gerektiğini, Aktaş'a döndüklerinde de olanları ahaliye anlatacaklarını, cellatları kandırmaya çalıştığını ama bunu başaramayacağını söyleyerek Hürayim'e zulmeder. Mirzabaşı adlı cellat, Çöntak Cellat'ın söylediği sözlerle karşı onu bu sözlerinin düşürdüğünü, Hürayim'e iftira atıldığını, Sultan Han'a mektup veren kadında akıl olmadığını, o mektupta bir sürü isim yazmasına karşın bir tane bile mühür olmadığını, bu nedenle o mektubun sahici olmadığını söyler. Diğer cellatlar da bu sözü doğru bulur. Böylece Hürayim'e bir

müddet daha izin verilir. Hüreyim bu sürede abdest alıp dua eder. Kısa bir süre sonra da Rüstem Han annesinin imdadına yetişip, cellatları öldürür.

1.2.7. Dalli Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar

Dalli: Destana adını veren Dalli, destanın sonunda kahraman Hasanhan'ın eşi olacaktır. Aynı zamanda, Erzurum padişahı Kubadşah'ın kızıdır. Dalli'yle, kahraman Erzurum'a vardktan bir müddet sonra karşılaşırız. Kahraman Hasanhan, Dalli'nin güzel bir at alacağını öğrenip, Gırat'ı, Dalli'nin köşkünün yakınlarında kurulmuş olan pazara getirir. Gırat'ın güzelliğini, Dalli'de dahil herkes fark etmiştir. Dalli hizmetkârlarına, memleketlerinden olmayan atın sahibini köşkün altına getirmelerini, onun atını görmek istediğini söyler. Hizmetkârlar, Han Dalli'nin dediği gibi Hasanhan'ı atını görmek için köşkün altına getirirler. Hasanhan, bu duruma çok mutlu olur. Dalli, kahraman Hasanhan'a atını satıp satmayacağını sorar. Hasanhan, Han Dalli'ye; ne emri olursa yerine getireceğini, malını kendisi alırsa satacağını söyler.

Han Dalli, Hasanhan'ın bu sözüne karşılık gözünün yüksekte olduğunu, kendisinin almasını söylemesine bakılırsa gönlünün kendisinde mi olduğunu sorarak cevap verir. Hasanhan atının, diğer atlarla aynı olmadığını söyler. Dalli, Hasanhan misafir olduğu için, mevzuyu daha fazla uzatmak istemez. Neyi uygun görürse, o kadara alacağını söyleyen Dalli, Hasanhan için kendisi fiyatını söylemezse ne vereceğini bilmeyeceğini söyler. Dalli'nin bu tutumuna karşı Hasanhan, ne verirse eliyle vermesi gerektiğini söyler. Atının sayısız alıcısı olduğunu, fakat Han'ın tek evladı olduğundan Han Dalli'ye satmamanın da uygun olmayacağını söyleyerek, Hasanhan bu durumu elinde olmayan nedenlere bağlar. Gönlünden ne koparsa, kendisine eliyle vermesini söyler.

Han Dalli, el ile verme mevzusunun çok üzerinde durulduğu için, Hasanhan'ın oyununa gelmez. Fiyatta anlaşılmazlarsa, kolundan tutup kendisini kaçırabileceğini düşünür. Hasanhan'ın bu sözlerine bakan halk, ona atını diğer atlardan ayıran ne özelliğinin olduğunu sorarlar. Dışardan diğer atlar gibi bir at olduğunu söylerler. Hasanhan, atının hiçbir mekanda dengi olmadığını söyledikten sonra onun pişmiş kerpice üzerinde altmış iki farklı oyun yaptığını söyler. Başka atların kerpice üzerinde dahi duramayacağını iddia eder. Bu söz meydana hemen ağızdan ağıza yayılır. Han Dalli de Hasanhan'ın bu sözlerini duyanlar arsındadır.

Dalli eğer atı sahibinin dediğini yaparsa ve bu oynayışını beğenirse at için ne fiyat istiyorsa onu kabul edeceğini söyler. Yirmi kerpici sırayla dizerler. Halk Hasanhan ve atını izlemek için birbirini ezer. Gırat sekip türlü oyunlar yapmaya başlar. Türlü sıçramalar, sekmeler, yürüyüşlerle hünerini gösterir. Hasanhan, Gırat'a bakıp; oyun oynamasını, hünerini Han Dalli'ye göstermesini, herkesin oyununa hayran kalmasını söyler. Gırat kendisine söylenilenleri yapmaya başlar. Kahraman bir de beyit söyleyince Gırat yerinde duramaz olur. Dalli, bu gösteriye hayran olup Hasanhan'ın yanına kadar gelmiştir.

Hasanhan, Dalli'nin yanına gelmesini fırsat bilip, ondan bir kâse su ister. Dalli, bu isteği yerine getirmek için kâseyi ve suyu alır. Hasanhan'a uzatır. Fakat Hasanhan, kâseyi değil Dalli'nin bileğini tutup atına atıverir. Halk, Hasanhan'ın etrafını sarasıya kadar da Dalli'yi kaçıırır. Buraya kadar Dalli, Hasanhan'ın ağına düşmemek için çaba sarf etmiş, olabildiğince uzak durmaya çalışmıştır. Bu aşamadan sonra durum tam tersine döner. Dalli, Hasanhan'a bakıp onun kendisine eş olmasını ister. Fakat Hasanhan, Dalli'ye babasının kendisini, kardeşi Avazhan'ın eşi olarak yurtlarına getirmesini istediğini söyler.

Han Dalli bu durumu kabul etmez ve sorgular. Özbeklerin büyük çocuk dururken küçüğü evlendirmeyeceklerini, kardeşin eşini bekâr ağabeyin getirmesinin uygun olmayacağını dile getirir. Hasanhan tüm bu yorumlara kulağını tıkayıp, böyle bir konu hakkında Çambil'e varasıya kadar konuşmak istemediğini belirtir. Bir müddet sonra Hasanhan'ı Kubadşah'ın askerleri, dağın yamacında dinlenirken çevreler. Hasanhan gücü yettiği kadar günlerce savaşır. Fakat bir gün Gırat'ın omzunda yaralanmış bir şekilde gelir. Dalli bu duruma çok üzülür, ağlar.

Bir süre sonra Hasanhan'ın durumunu babasının askerlerine bildirmemek için, onun kıyafetlerini giyer. Gırat'a binip düşmanlarla savaşır. Birkaç gün sonra Hasanhan kendisine gelir. Dalli, Hasanhan'a yaptıklarını anlatırken, meydanda bağırışlar duyulur. Davullar çalar. Dalli, Hasanhan'ın kıyafetlerini kuşanıp, savaş meydanına doğru bakar. Meydanda bir cengâverin düşmanları önüne katıp kovaladığını görür. Bu durumu Hasanhan'a haber verir. Hasanhan, kardeşi Avazhan'ın geldiğini anlayıp Dalli'ye, Gırat'la beraber kardeşinin görebileceği bir yere çıkıp kendisini fark ettirmesini ister. Dalli, Hasanhan'ın dediğini yapar. Fakat o esnada meydana başka kimseler de gelir.

Dalli, Hasanhan'ın yanına gidip gelenleri tarif ederek kim olduklarını sorar. Hasanhan, Dalli'nin tarifinden babasının ve kırk yiğidinin kendisine yardım için geldiğini anlar. Göroğlı, yiğitleriyle birlikte düşmanı alt ettikten sonra, Hasanhan ve Dalli'yle beraber Çambil'e gider. Göroğlı, Çambil'e gittikten sonra Dalli'ye, kendisini Avazhan oğluna eş olarak düşündüğünü fakat bu konuda kendi görüşünün daha önemli olduğunu söyler. Hangi oğluyla evlenmek istediğini sorar. Dalli'nin bu soruya cevabı, Hasanhan olur. Hasanhan ve Dalli'nin düğünleri olduktan sonra, Dalli'nin destandaki görevi son bulur.

Destanda Dalli, namı diyardan diyara yayılmış bir han kızıdır. Devletinde siyasette de etkilidir. Zekidir. O Hasanhan'ın kendisini kaçırabileceğini tahmin edip, Gırat için istenilen parayı Hasanhan'a vermekten kaçınır. Dalli, Hasanhan yaralandığında onun yaralandığını babasının askerlerine bildirmek istemez. Bunun için, Hasanhan'ın kıyafetlerini giyip savaşıır. Dalli, aynı zamanda sözünden de dönmez. O Hasanhan'la evlenmek istediğini önce Hasanhan'a bildirmiştir. Hasanhan, babasının kendisini kardeşi Avazhan için düşündüğünü söylemesi üzerine, Dalli bu isteğini Göroğlı'na da belirtmiştir. Göroğlı de Dalli'nin bu isteğini memnuniyetle karşılamıştır.

Göroğlı: Destan kahramanı Hasanhan'ın babasıdır. Teke-Tavmit ilinin beyidir. Erenler Göroğlı küçükken ona, at mı yoksa evlat mı dilediğini sormuşlardır. Göroğlı, çocuk olduğu ve atları çok sevdiği için erenlerden çocuk değil, at dilemiştir. Erenler, Göroğlı'nın bu isteği için dua ederler. Dua kabul olur. Erenler, Göroğlı'na; üzerine bindiğinde yorulmayan, kötü gün yaşatmayan bir at vereceklerini fakat evladının olmayacağını söylerler. Zamanla Göroğlı bu isteği için pişmanlık duyar. Evladı olması için çok dua eder. Erenler de Göroğlı'nın bu isteği için, Hunhar memleketinden Avazhan'ı, Vayangan'dan da Hasanhan'ı getirip evlat edinebileceğini söylerler.

Göroğlı erenlerin bu dediklerini yapar. Böylelikle iki evladı olur. Bir gün yiğitleriyle göle avlanmaya giden Göroğlı, gölün etrafına tüccarların geldiklerini görür. Baç almak amacıyla kervanbaşının yanına gider. Kervanbaşına nereden geldiklerini, nereye gideceklerini sorar. Kervanbaşı Göroğlı'nın bu sorusuna; Erzurum'dan gelip Taşkent'e doğru yol almakta olduklarını söyleyerek yanıt verir. Göroğlı'de kervanbaşına; görüp geçirdikleri tuhaf anılarını, kendileriyle paylaşmalarını ister.

Kervanbaşı, tüccar adamların çok gezdiklerini, anlatacak çok sözlerinin olduğunu bildirir. Erzurum'da anlatılan bir hikâyeyi, Göroğlı'ne nakletmeye başlar. Erzurum'da padişahın Han Dalli adında; görenlerde akıl bırakmayacak güzellikte, edalı, nazlı, boylu poslu, güzelliği ay'ı gölgede bırakan, huri gibi bir kızı vardır. Han Dalli, güzelliğini gizlemek için yüzüne dokuz kat örtü örter. Dalli aynı zamanda güçlü, becerikli, siyasetten anlayan, yurdun bir kısmını kendisi yöneten bir kızdır. Tüccarın anlattıklarıyla Göroğlı'nin keyfini yerine gelince, kervanbaşından bağ almaz.

Meclis düzenleyip yiğitleriyle bir araya gelen Göroğlı, halledilmesi gereken bir iş olduğundan bahseder. Fakat bu işe Göroğlı'nin yiğitleri arasından talip çıkan olmaz. Göroğlı, yiğitlerine çağrısını üç defa tekrarlar. Fakat sonuç değişmez. Bu duruma canı sıkılan Hasanhan, babasının yerine getirilmesi istediği göreve talip olur. Göroğlı, bu işin Hasanhan'a göre olmadığını ne kadar söylese de Hasanhan isteğinden dönmez. Göroğlı oğlunu kırmamak için, gözünden bile sakındığı Gırat'ını da oğluna verir. Dualarla, nasihatlerle tezce gidip gelmesini söyleyip oğlunu uğurlar. Hasanhan, Çambil'den gideli uzun zaman olmuştur. Göroğlı, oğlunu merak etmeye başlamıştır.

Bu düşüncelerle Göroğlı kırk yiğidine; oğlunun yaralı ya da daha kötü durumda olup olmadığını bilmediğini, turnaların dönüp oğlunun dönmediğini, onun ya esir ya da hasta olduğunu belirtir. Hasanhan'ı aramaları gerektiğini söyler. Bu esnada Hasanhan'ın Dağıstan'da babasına, kardeşlerine selamını iletmeleri için tembihlediği turnalar, Göroğlı'nin başından uçarak geçmektedirler. Bu durumu gören Göroğlı, turnaların Hasanhan'dan haberleri olduğunu düşünüp; oğlundan haberleri varsa kendisine bildirmelerini, oğlu selamette ise sağ tarafa dönmelerini, öldüyse sola dönmelerini, Hasanhan evladının durumunu kendilerine bildirmelerini ister.

Göroğlı eğer oğlu yaralıysa da turnaların karışık bir şekilde uçmalarını ister. Akıllı turnalar Göroğlı'nin söylediği sözleri anlayıp, bir kısmı sağa bir kısmı sola dönüp, Hasanhan'ın yaralı olduğunu anlatırlar. Oğlunun halini şimdi anlayan Göroğlı, gamlanıp oğlunun yaralandığını, kırk yiğidine, söyler. Onu aramaları gerektiğini bildirir. Hasanhan'ın yaralı olduğu için yanlarına gelemediğini, oğlunun zor durumda kaldığını, başının belada olduğunu, yeni açılan gülünün solduğunu, sabah vakti atlarına atlanıp Hasanhan'ı aramaya gitmeleri gerektiğini söyler. Göroğlı bu durumu yaşlı erenlere de danışıp, onlardan da Hasanhan'ı bulmaya gitmesi gerektiğine dair bir dönüt

alınca yiğitleriyle yola çıkar. O esnada Yartıbay adında bir kişi Göroğlı'nın yiğitlerini yolundan çevirmeye çalışsa da amacına ulaşamaz. Göroğlı, kırk yiğide kırk altı günde bir defa uyku uyuttuğundandır ki yiğitlerin uykusu gelir. Göroğlı o gece dağda geceleyip, sabaha Hasanhan'ı aramaya devam edeceklerini söylerler. Kırk yiğitle birlikte Göroğlı'de uyur. O esnada Avazhan, babasının bu davranışına üzüldü, tek başına yol alır. Göroğlı uyandığında, Avazhan'ın yanında olmadığını görüp üzüldü.

Bu defa iki oğlunu birden aramaya koyulur. Kırk yiğidiyle kısa bir süre yol aldıktan sonra Avazhan'ı Erzurum padişahı Kubadşah'ın askerleriyle savaşırken bulur. Düşman askerleriyle, yiğitleriyle beraber savaştıktan sonra Hasanhan'ı da bulan Göroğlı; oğulları, askerleri ve Dali'yle beraber Çambil'e gider. Göroğlı, Dalli'nin tercihi üzerine Hasanhan'la Dalli'nin kırk gün ve gece toyunu yapar. Böylece destan son bulur. Kahramanın babası Göroğlı, olumlu bir karakterdir. Daima evlatlarının iyiliğini ister. Onların dertleriyle dertlenip, sevinçleriyle mutlu olur. Göroğlı çocuklarına karşı bu tutumunun yanında, gücüyle tanınmış şöhretli birisidir. Cömerttir. O, Hasanhan'ın yaralandığını duyduğunda bir ziyafet verir. Halkı ve erenleri toplayıp sadece kuş sütünün eksik olduğu sofralar hazırlar. Daima yiğitlerini yüreklendirir. Çocuklarını tehlikelere karşı korur. Her zaman onların yanında ve destekçisi olmaya gayret eder.

Avazhan: Destan kahramanı Hasanhan'ın kardeşidir. Göroğlı'ı Avazhan'ı, Hunhar memleketinden getirerek evlat edinmiştir. Destanda Avazhan'ı kısa bir süre görürüz. Avazhan, babası Göroğlı, kırk yiğitle beraber ağabeyi Hasanhan'ı aramaya çıkarlar. Uzun süren yolculuğun ardından yiğitler dinlenme ihtiyacı duyarlar. Avazhan bu durumu ağabeyinin, Göroğlı'nın gerçek evladı olmadığı için, onun kaybolmasını çok önemsemediğine bağlar ve üzüldü. Bu nedenle uyuyamayan Avazhan, kimseye haber vermeden babasının ve kırk yiğidinin yanından ayrılır.

Sabah olduğunda Avazhan oğlunu yanında göremeyen Göroğlı, telaşlanır. Derdinin birken iki olduğuna üzüldü. O esnada Avazhan'ın daha öncede yoldan dönmek gibi bir niyeti olduğunu söyleyen Tolek bahadırın sözüne kulak asılmaz. Avazhan babası Göroğlı'ndan önce, ağabeyi Hasanhan'ın imdadına yetişir. Kubadşah'ın askerleriyle savaşmaya başlar. Bir müddet sonra Göroğlı ve kırk yiğidi, Avazhan ve Hasanhan'ın imdadına yetişir.

Düşmanı alt ettikten sonra Avazhan, Gırat'ın üzerinde yabancı birinin olduğunu babası Göroğlı'ne haber verir. Avazhan'ın verdiği bu haberle Hasanhan'ın yakınlarda olduğunu anlarlar. Çünkü Gırat'ın yanına düşman yaklaştırmayacağını bilirler. Hasanhan'ı arayıp bulurlar. Hep beraber Çambil'e dönerler. Avazhan'ın destandaki işlevi bu kadardır. Fakat onun fiziki hareketlerinden çok Hasanhan'ın kendisinde gönlü olan Dalli'ye; kendisini babasının emriyle, kardeşi Avazhan'ın eşi olması için görevlendirildiğini hatırlatması, destanda Avazhan'ın adını sıkça duymamıza vesile olmuştur.

Köse: Han Dalli'nin aşçısıdır. Bu görevinin yanında Dalli'nin babasına hediye vereceği hayvanların alımıyla da ilgilenir. Gırat'a bu nedenle talip olur. Önce niyeti Gırat'ı ucuza almaktır. Köse bu niyetine nail olmayacağını anlayınca, Gırat için vereceği altın sayısını artırır. Fakat bir türlü Hasanhan'ı ikna edemez. Biraz daha şansını zorlamak isteyen Köse'ye Hasanhan, Gırat'ının Dalli'ye denk olduğunu söyler. Köse bunu duyar duymaz korkudan ne yapacağını şaşırır. Padişah, Kubadşah'ın başkasından duyup sinirlenmesindense bu durumu padişaha kendisinin söylemesini tercih eder. Padişah korkudan karşısında duramayan Köse'nin söylediklerine güler. Daha sonra Özbek'i kandırmasını söyler. Bunun için Köse'ye şehrin gençlerini toplamasını, ziyafet vermesini ve keskin içkileri hazırlayıp Özbek'i (Hasanhan'ı) sarhoş etmesini, seksen gümüşe atı almasını söyler.

Köse bu denilenleri yapar, fakat gece sarhoş olan, Köse'nin adamları olur. Çünkü sadece kendisinin içki içtiğini gören kahraman Hasanhan, o zaman gençlere yaman gözle bakıp içmenin böyle olmayacağını, şimdi nöbeti kendilerine devrettiğini söyler. Gençlerden eski müptelalar, korkularından içmeye başlarlar. Sarhoş olana kadar içerler. Böylece Hasanhan, Köse ve padişahın oyununa gelmez. O günün sabahında Hasanhan, Dalli'nin köşkünün yakınlığında kurulan pazara gidip, önce dikkat çeker. Sonra da bir yolunu bulup Dalli'yi kaçıır. Kızının kim tarafından kaçırıldığını anlayan padişah, Köse'yi zindana attırır. Köse, çıkarıcı bir tiptir. Davranışlarında aşırıya kaçtığı için, olaylarda gördüğü zarar, iki kat artar. Hasanhan'dan Gırat'ı almak için çok çaba sarf etmesi bu tutumunun bir örneğidir.

Kubadşah: Han Dalli'nin babasıdır. Köse, Kubadşah'a; Dalli'nin istediği gibi bir at olduğunu ve bu atın sahibini ikna edemediğini söyleyince, at sahibinin kandırılması için

plan yapan Kubadşah'tır. Kubadşah, Köse'ye; at sahibini kandırmak için gençleri toplamasını, Özbek'in de davet edilmesini, ziyafet verdikten sonra, en keskin içkilerin at sahibi Özbek'e içirilmesini ister. Fakat işler, Kubadşah'ın planladığı gibi ilerlemez. Kubadşah'ın bir tane olan evladı Dalli, kandırmaya çalıştığı Özbek tarafından kaçırlır. Kubadşah, askerlerine ve çevresinde bulunan memleketlerin askerlerini, Dalli için mücadele etmeye çağırır. Askerler, zorunlu olduklarından bu çağrıya kulak verirler. Çoğu asker de korktuğundan, Dalli'yi geri getirmek için uğraşırlar. Fakat Hasanhan'ın yardımına; Avazhan, Göroğlu ve kırk yiğidin yetişmesiyle, Kubadşah'ın askerleri ona gelip durumu yerinde görmesini belirten bir mektup yazarlar. Kubadşah, askerlerin kıyımını gördükten sonra, söylediği tek sözü *kaçın* olmuştur. Hatta askerlerine öncü olmak için kendisi kaçmıştır.

1.2.8. Göroğlu Destanı'nda Yardımcı Kahramanlar

Yunus Peri: Destan kahramanı Göroğlu'nun, Miskal Peri'den önce evlendiği ilk hanımıdır. Yunus Peri, Göroğlu ölesiye kadar onun yanında kalmış, derdine ortak olmuştur. Kahramanla Yunus Peri'nin ilk karşılaşması; Göroğlu, Gırat'ı ararken gerçekleşmiştir. Yunus Peri yanındaki perilere, Göroğlu'na gülmemeleri konusunda uyarırsa da kahramanın davranışları perileri ve Yunus Peri'yi güldürmüştür. Kendisiyle alay edilen Göroğlu da Hızır ve Kırk Çiltan'dan kendisiyle alay eden iki periyi, hanım olarak talep etmiştir (Kırbaşoğlu, 2000: 676). Hızır'ın Göroğlu'nun isteğini kabul etmesi üzerine, Göroğlu'yla Yunus ve Miskal Peri'nin nikahı Kafdağı'nda, Hızır ve Kırk Çiltan tarafından kıyılır.

Göroğlu'nun, Çembil'e gelişinin üzerinden uzun zaman geçer. Bir gün Ahmedbey, Çembil halkına; Göroğlu'na layık bir hanım bulmaları gerektiğini söyler. Halkın telaşesini gören kahraman, nikahını Hızır ve Kırk Çiltan'ın kıydığı iki eşinin olduğunu söyler. Kahramanın, Yunus Peri'ye ulaşabilmesi için dört bin doksan dağı aşmanın güç olacağını söyleyen Ahmedbey'e, Göroğlu aldırılmaz. Atını hazırlamaları için emir verir. Gırat'la beraber tüm engelleri aşar. Yunus Peri ve Göroğlu, Gülkız Peri'nin yardımıyla görüşürler. Göroğlu, Yunus Peri'yi gördüğünde Yunus Peri uykudadır. Yunus, kırk gün sonra uykudan uyanır. Önce ne yapacağını bilemez. Daha sonra kahramanın, nikahlarının çok önceden Hızır ve Kırk Çiltan tarafından kıyıldığını söylemesi üzerine, Yunus olanlara razı olur. Yunus Peri'nin ailesi, kızları Yunus Peri'yi Türk geleneklerine

uygun bir şekilde evlendirmişlerdir. Yunus Peri'nin babası Rahmet Peri, hanımı Kariya Peri'ye; kızlarının evinin kötü olmamasını, ona havuzlu bir ev yapmak istediğini söyler.

Kariya Peri; kızlarının memnun olup evlerinden çıkmasını, çeyizinin, yorganının, döşeğinin çok olmasını, Yunus'un kendilerinden memnun kalmasını, iyi bir yapı, bu yapıya bir de avlu yapılmasını ister. Rahmet Peri, bu sözleri uygun bulur. Kızına; zümrütten, yakuttan, polattan, kırk kapılı, kırk odalı bir ev yapar (Kırbaçoğlu, 2000: 797). İki yüz seksen aşhane, beş yüz cephane, doksan hayvanın sığacağı bir ahır, okul, iş yeri ve birçok yapılar yaptırır. Yunus Peri için düğün yapılır. Yunus Peri'nin altın tahtı hazırlanır. Periler çağırılıp onlara; Yunuscan'ın Yavmit yurduna götürülmesi, ne emrederse yerine getirilmesi, iyi hizmet edilmesi, Hasan Çapsan'ın Yunus Peri'ye yoldaş olması istenir. Gülekız Peri, yine Yunus Peri'nin yanında yer alır. Cadı gözlü, ay yüzlü periler Yunus'a eşlik etmek için gelir.

Rahmet Peri, kızını Yunus Peri'yi göndermek için toplanan halka, emanet ettiğini söyler. Rahmet Peri kızına; çoluklu çocuklu olması, zengin olması, bahtı açık olması, korkusuz olması için dua edip ağlar. Rahmet Peri, çoğu sözünü söyleyemez. Sözleri hıçkırıklarının arasında kaybolur. Yunus Peri, annesinden verdiği sütünü, babasından verdiği tuzunu helal etmesini ister. Selametle kalmalarını diler. Toplanan ahaliden dua ister. Toplanan ahaliye; isteyen kişilere Huda'nın çocuk vermesi için, ana babasının hayatta kalması için dua edip, âmin dedirtir (Kırbaçoğlu, 2000: 804).

Annesi, Yunus Peri'ye sarılır. Yüzünü koklar. Gözlerinden öper. Bunu gören periler ağlaşırlar. Dualara âmin denilir. Yunus Peri, Göroğlu'nun memleketine gideceği zaman günümüzdeki Türk kızlarına yapılan çeyiz, düğün, uğurlama gibi törensel âdetlerin yapıldığı görülür. Yunus Peri; Göroğlu, Miskal Peri'yle evlenmek istediğinde de ona yardımcı olmuştur. Aynı zamanda, kahramanın Hasanhan'ı evlat edinmesine vesile olan kişi de Yunus Peri olmuştur. Yunus Peri kahramanın ölümüne dek ona sadık kalmış, hatta Göroğlu öldükten sonra, onun mezarının başında sonsuza dek beklemiştir. Yunus Peri'nin dikkat çeken ilk özelliği, kahramanın ölümüne kadar ona sadık kalmasıdır. Yunus Peri yapıcıdır, hoşgörülüdür. Çünkü kahraman Göroğlu, Miskal Peri'yi görüp ona âşık olduğunda Yunus Peri'ye tekrar Kafdağı'na gidebileceğini söylemiştir. Bu durum karşısında Yunus Peri, olumlu bir tavır sergilemiş, Göroğlu'na Miskal Peri'yle kendisini evlendireceğini söylemiştir. Kahramana vaadini de gerçekleştirmiştir.

Hasanhan: Vayengen memleketinde, Padişah Temirhan'ın oğludur. Güzellikte dengi yoktur. Göroğlu, kırk kapılı binasında; Ahmedbey, Temirhan, Cigalihan, Hıdırali Elbeği'yle önce istişare edip, sonra sarhoşluk ederler. Ortada içki ikram eden bir sakinin olmamasından dem vururlar. Göroğlu; zengin, bey çocuklarından ya da öğrencilerden birisinin sakilik yapabileceğini, onlardan birisinin getirilmesini söyler. Fakat orada bulunan beyler Göroğlu'na, bir öneride bulunamazlar. Göroğlu'nun söylediği sözleri duyan Yunus Peri ona, Hasanhan adında bir şah çocuğu olduğunu haber verir (Kırbaşoğlu, 2000: 847). Yunus Peri'nin sözü üzerine atlara atlanılır. Göroğlu ve kırk yiğidi Vayengen şehrine doğru yol alırlar.

Şehre yaklaşınca Göroğlu bir vadide durup yiğitlerine; kendisine bir öneride bulunmalarını, selamet bir şekilde evlerine varmaları gerektiğini, yoksa eceli yeten kişinin savaşta öleceğini söyler. Askerlerinin arasında önceden gidip Temirhan'dan haber alabilecek biri var mı diye sorar. Savaşmayacaklarsa, Çembil'e döneceklerini söyler. Göroğlu'nun adamları işi başarıyla tamamlayacak birisinin gitmesini isterler. Bu durumda Sakibülbül, Göroğlu'na; Hasan Çapsan'la beraber, Hasanhan'ı kendisine getirebileceğini söyler. Sakibülbül, Hasan Çapsan'a bin tane zil takar. Onunla birlikte Vayengen şehrine gider.

Sokaklarda Vayengen padişahı Temirhan'ın ölen babasının ruhunun, evliya olup Vayengelileri ziyaret etmek için geldiğini söyler. Bu şekilde hem halkın hem de Temirhan'ın saygı ve sevgisini kazanır. Sakibülbül ve Hasan Çapsan, Vayengen şehrinde bir müddet durduktan sonra, evliya ruh Hasan Çapsan'ın sinirlendiğini söyleyip, Hasanhan ve kız kardeşini kaçırlar (Kırbaşoğlu, 2000: 906). Böylece Göroğlu, Hasanhan'a ulaşır. Hasanhan'ın Göroğlu'na yaptığı en büyük iyilik; ona oğul olup, tahtına devletine sahip çıkmasıdır. Hasanhan aynı zamanda, kahraman Göroğlu'nun kendisi gibi evlat edinmek istediği Avazhan'ı, Çembil'e getirmek istemiştir. Fakat Göroğlu'nun kırk yiğidi Hasanhan'ın sözünü dinlemeyince, Hasanhan isteğini gerçekleştirememiştir. O; destan boyunca kahraman Göroğlu'na maddî ve manevî olarak destek olmuştur. Güzelliği ve gücü sebebiyle diğer insanlardan ayrılır.

Miskal Peri: Kahraman Göroğlu'nun, Hızır ve Kırk Çiltan tarafından nikahı kıyılan hanımıdır. Göroğlu, Miskal Peri'yle Gırat'ını ararken karşılaşmıştır. Yunus ve Miskal Peri'nin Göroğlu'nun söylediği sözlere gülmesi üzerine, Göroğlu, Hızır ve Kırk

Çiltan'dan kendisiyle alay eden perileri hanım olarak talep etmiştir. Göroğlu'nun isteği kabul edilir. Miskal ve Yunus Peri'yle Göroğlu'nun nikahı kıyılır. Miskal Peri'yle, Göroğlu'nun izdivacına vesile olan kişi Yunus Peri'dir (Kırbaçoğlu, 2000: 961). Miskal Peri, Yunus Peri'nin hizmetkârıdır. O da Yunus Peri gibi kahraman Göroğlu'nu, ölene dek yalnız bırakmaz. Öldüğünde de güvercin donuna girip Göroğlu'nun mezarını bekler.

Avazhan: Hunhar Şah'ın sakisi, Bulduruk Kasap ile Gülayım'ın evladıdır. Göroğlu kırk yiğidinin isteğiyle Avazhan'ı kendisine oğul yapmak ister. Bunun için kendisi gayret gösterir. Göroğlu'na, Avazhan'a ulaşmak için Hızır ve Kırk Çiltan yol gösterir. Göroğlu kendisini, Gülayım'ın yıllar önce ayrı düştüğü kardeşi Kongırvay olarak tanıtır (Kırbaçoğlu, 2000: 1052). Gülayım uzun yıllar kardeşini görmediği için, Göroğlu'nu tanıyamaz. Onun Göroğlu olduğunu anlayan tek kişi, Avazhan olur. Ama Avazhan'ın sözleri dikkate alınmaz. Göroğlu, Avazhan'ı kaçıır. Onun için üç gün Hunhar Şah ve askerleriyle mücadele eder. Daha sonra Bal Avaz'ı Çembil'e götürür. Göroğlu, Avazhan'ı evlat edinmekle şanına şan, gücüne kuvvet katar.

2. KAHRAMANLARIN İNCELENMESİ

İncelenen destanlarda, Ayçınar Destanı'nın kahramanı Ayçınar'ın haricinde kahramanların aileleri soylu ailelerden gelmektedirler. Kahraman, Tanrı tarafından yeryüzüne kendisini temsil etmek amacıyla gönderilmiştir. O bulunduğu kavmin, boyun, halkın yöneticisidir. Bu yöneticilik ona ailesinden geçmiştir. İncelenen tüm destanlarda anne; merhametli, evlatları ve yuvası için her zorluğa göğüs gerecek potansiyelde, iffetli, eşine sadık, sabırlı bir Türk hanımı olarak karşımıza çıkar. Kahramanların babalarıysa, Erali ve Şirali Destanı'nda yer alan Kara Han hariç olumlu karakterlerdir. Örneğin Göroğlu, gözünden sakındığı Gırat'ını, oğulları Avazhan ve Hasanhan'a vermekten çekinmez. Oğullar da babalarını, kiblegah olarak görürler. Destanlarda karşı taraftan kahramana bir kötülük gelmediği müddetçe, kahraman ana-babasına saygıda ve hürmette kusur etmez. Onlara daima sevgiyle yaklaşır.

2.1. KAHRAMANLARIN AİLESİ

2.1.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanın Ailesi

Destan kahramanlarının ailesi, genellikle bey yahut hükümdar soyundandır. Eski Türk inancında; ülkeyi yöneten kişinin Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğuna dair 'kut' inancı vardır. Bu inançla ilişkili olacaktır ki Erali ve Şirali destanında baba Kara Han, Bulgar memleketinin hükümdarı olarak karşımıza çıkar.

Tanrı tüm iyilikleri kendinde topladığı için, onun yeryüzündeki temsilcisi de iyiliklerin ve güzelliklerin temsilcisi konumunda olmalı, halkının iyiliğini isteyen, halkının kendisine güvenebileceği birisi olmalıdır. Padişahın iki hanımı vardır. Mastura; Kara Han'ın büyük hanımı, aynı zamanda Erali ve Şirali'nin annesidir. Genellikle padişah hanımlarının da han soyundan gelmelerine karşın destanda Mastura'nın ailesi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Destanda, Kara Han ve Mastura'nın fiziksel özelliklerine değinilmemiştir.

Özellik anlamında belirtilen tek konu, Kara Han'ın altmış dört yaşında oluşudur. Bir gün, gece yarısı uykusu kaçan Kara Han tüm hayatını gözden geçirir. Altmış dört yaşına girdiğini bir çocuğunun olmadığını, kendisi ölürse devletine kimin sahip çıkacağını düşünür. Bilge insanlara danışıp, fakir ve muhtaçlara yardım ederse belki bir çocuk sahibi olabileceğine karar verir. Appak adlı hocanın yanına çocuğu olması için dua etmesi niyetiyle gittiğinde, hoca kendisine dua edip, nakışlı iki elmayı da ellerine tutuşturup Kara Han'ı evine gönderir. Evine vardktan dokuz ay sonra Kara Han ve Gülmastura ikiz çocuklarını kucaklarına alırlar. Mastura'nın çocukları büyüdüğünde iftiraya uğraması üzerine, onun anne olmanın tüm gereklerini yerine getirdiğini görürüz. O, baba Kara Han ile konuşup ikna etmeye çalışır. Çocukları dualarla istediklerini ve onların nasıl olduklarını anlatmaya çalışır. Appak hocaya koşar. Peşlerinden ayrılmaz, dua eder.

Ekici, destanlardaki annelerin çocuklarına çok kıymet verdiklerini, Reşideddin Oğuznamesi'nde Oğuz Han'ın annesi, oğlunun hayatını kurtarmak için oğlu tarafından rüyada tebliğ edilen dini benimsediğini, herhangi bir tepkiyle karşılaşmamak için de bu durumu eşine bildirmediğini söyler (Ekici, 2000: 1-14). Erali ve Şirali öldürölmek üzere Uludağ'a götüröldükten sonra, anne Mastura zindana atılır. Baba Kara Han ise ilk etapta çocukları olmadığı için özülen, samimi duygularla hocaları araya elçi ederek Allah'tan

evlat dileyen baba konumundadır. Çocuklar doğduktan sonra da yine görevini yerine getiren ve onların önce ilim daha sonra da adab-ı muaşeret kurallarını öğrenmesini, hayatta zorluklara karşı yetkin insanlar olmasını dileyen bir baba konumundadır. Sonrasında küçük hanımının oğullarının onun namusunu kirletmeye kastettiklerini söylemesi üzerine, olanlara inanmayıp, hanımından bu olayın yaşandığına dair delil ister.

Kara Han'ın küçük hanımı Gülçehre'nin bu durumu, Erali'nin gömleğinin parçasıyla elindeki kumaşın eşleştirmesiyle halka ve Kara Han'a göstermesiyle, Kara Han olanlara inanır. Bir yandan da halkın şeriatın uygulanmasını istemesiyle Kara Han, cellatları çağırıp oğullarının katline ferman verir. Erali ve Şirali'nin üvey annesi Gülçehre, çocuğu olmamasından dolayı kazlarını çocukları gibi sevmektedir. Onlara iftira atarken, Erali ve Şirali'nin anneleri, yani kumasının çocuklarını tembihleyip, üzerine gönderdiklerini belirtmesi evrensel olan kuma ve üvey annelik vasıflarının, Gülçehre tarafından yerine getirildiğinin kanıtıdır. Bu, o vasfının büründürdüğü karakterle kumasının çocuklarını astırmayı dahi dener. İlk başta sadece ana-baba vasfıyla gördüğümüz kahramanın ailesi, sonrasında gelişen olaylar neticesinde başka vasıflara da bürünmüşlerdir.

2.1.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Ailesi

Destanda, Göroğlu; yani Şakalender'in anne babasından, eşlerinden bahsedilmez. “*Köroğlu'nun babası hakkında Tacikler, Özbekler ve Türkmenler arasında müstakil bir eser yoktur.*” (Gumarova, 1997: 49-61) Onun, Yunus ve Misgal peri adında iki hanımı olduğunu devlerin hal hatır sorma vasıtasıyla duyarız. Bu bilgi de isim vermekten öteye geçmez. Göroğlu'nun, Avazhan adında kendisine saygıda kusur etmeyen bir oğlu bulunmaktadır. Destan kahramanının doğumunda, çokça karşılaşılan çocuksuzluk motifine de rastlanılmaz. Dolayısıyla; Göroğlu'nun anne babasının han soyundan geldiği, soylu bir aileye bağlı olduğu, anne babanın yıllarca çocuksuz kalıp, dualar edilip, evliyalara gidildiğinden, ya da fakir fukaraya iyilik edildiğinden, kahraman doğduğunda olağanüstü özellikler gösterdiğinden vs. bahsedilmemiştir. Göroğlu'nun kahraman olarak nitelenmesini sağlayan ailesi ile ilgili bir özellik de onun tek çocuk olmasıdır. Destanda Göroğlu'nun dayısı Ahmet'ten bahsedilirken, Göroğlu'nun kardeşiyle ilgili bir vurgu yapılmamıştır.

2.1.3. Ayçınar Destanı'nda Kahramanın Ailesi

Ergin, okuyucuların kimi destanlarda ailenin kurulma aşamalarının tümüne şahit olabilme şansına sahipken; bazı destanlarda bu şansın elde edilemediğini belirtir. Oğuz Kağan Destanı'nda kahramanın hanımlarından birisinin gökyüzünden ışık içinde indiğini, Oğuz'un bu kadından Gün, Ay, Yıldız adlı üç oğlu olduğunu, diğer hanımının ise bir ağaç kovuğunda bulunduğunu onunla da evlenip Gök, Dağ, Deniz adlı üç oğlunun doğduğuna okuyucuların şahit olduğuna örnek verir (Ergin 1988: 15-16). Ayçınar destanında ailenin nasıl kurulduğu; Ayçınar'ın, babası Halyar'a akrabalarının olup olmadığını sorması üzerine gün yüzüne çıkar. Ayçınar'ın babası Endican'lıdır. Halyar'ın anne babası, o küçükken ölmüştür. İki ağabeyi ve kardeşleri vardır. Ağabeyi ve Halyar küçükken Semender adlı bir tüccarın yanına verilmişlerdir. Halyar on beş yaşındayken tüccar onu da gittiği yerlere beraberinde götürmüştür. Sayrab denilen yere de ticaret yapmak için gelen Halyar, bir ağacın altına dinlenmek için, yanındakilerle birlikte uzanmıştır. Fakat uyandığında kimseyi yanında görememiştir. Sayrab'da kalan Halyar orada odun taşımış, hayvanlara bakmıştır.

Yirmi yaşına kadar yalnız yaşamını idame etmiştir. O zamana kadar da kendisini Sayrab'a getiren kervanın bir daha döndüğünü görmemiştir. Orada bir hocanın hizmetinde de yirmi yılını harcayan Halyar, hocanın yanına üç yaşındayken adak olarak verilen, Aytoti ile evlenmiştir. Bu durumun nedeni ise hoca'nın Halyar'a verdiği görevlerde, onun başarılı olmasıdır. On yıl daha hocanın hizmetini yapan Halyar'ın, kırk yaşına kadar çocuğu olmamıştır. Anne Aytoti'de çınar ağacına bakıp oğlu olursa Çınarbek, kızı olursa adını Ayçınar koyacağını söylemiş. Bir gün Halyar'ın çalıştığı hocanın mektebine zengin bir adam gelir. Hoca, Halyar'ı çağırır, kendisini Nazarbey adlı bir zengine çoban olarak verdiğini söyler. Yanında çalıştığı hoca, ayrılırken hizmet hakkı olarak Halyar'a bir şey vermez. Kettepay'a gelip, Halyar ve Aytoti kendilerine bir kulübe yaparlar. Beş altı yıl sonra Ernazar, Halyar'ın yanına hizmetkâr olarak verilir. O yılın ertesinde, Ayçınar dünyaya gelir.

Halyar'ın yaşı altmışı geçmiştir. Babasının adının Begali, annesinin ismi Aysuluv, kardeşlerinin ismi ise Berdi ve Çariyar'dır. Anne Aytoti ise doğduğu yeri, annesinin babasının kim olduğunu dahi bilmez. Halyar ve Aytoti yuvalarını bu şekilde kurarlar. Halil İbrahim Şahin, toplumsal yapının oluşumunu konu edinendestanlarda aileyi sosyal yaşamın en küçük ögesi olarak görür. Destanlarda da ilk olarak bir aileyle karşılaşırız. Önce bu ailenin içine girilip onların sorunları tanıtılır. Kahraman ailesine ve

topluma zarar vermek isteyen insanlarla mücadele halindedir. Aile içinde anne ve baba saygın bir konumdadırlar. Aile belli kurallar üzerine kurulmuştur. Töre egemendir. Aile ilişkileri sağlam temeller üzerine kurulur ve bu kavram özendirilir. Anne ve baba çocuklarını eğitir.

Şahin, toplumun en küçük yapısı olan ailenin sağlam temeller üzerine kurulmasını, sağlam bir toplumun ilk aşaması olarak görür. Yine destanda sıkıntılı bir süreçten feraha çıkabilmenin, ailede başlayan birlik beraberlik duygusuyla mümkün olabileceğini belirtir (Şahin, 2012: 117-138). Ayçınar Destanı'nda da ilk olarak, kahramanın ailesi tanıtılmıştır. Halyar'ın, Ayçınar adında bir kızı vardır Karısının adı Aytoti'dir. Halyar, Nazarbay adında zengin, yaşlı ve cimri birisinin koyunlarını otlatır. Yani Nazarbay'ın işçisidir. Onların maddî açıdan problemleri vardır. Çünkü Nazarbay, Halyar'a hiçbir zaman emeğinin karşılığını vermez. Ayçınar destanın sonuna kadar, toplumun huzuru için mücadele etmiştir. Bedelini canıyla ödese de Ayçınar, ailesini ve toplumunu huzura ve rahata kavuşturmuş, kendisinden bekleneni yerine getirmiş ve kahramanlığını ispatlamıştır.

Ayçınar'ın aile ilişkilerinde sevgi, saygı ön plandadır. Bu sevgiyi Halyar'ın kızına "Otağının eşiği olayım, çadırının gölgesi olayım, atının kamçısı, bağladığın koyunun ipi olayım" gibi hitaplarda görebiliriz. Ayçınar'ın ise babasını bulduğunda ne yapacağını düşündüğünde söylediği sözleri de dikkate değerdir. Ayçınar; Onun karanlığına ışık, yıkıldığında asa olacaktır. Babasına kuvvet, kaya gibi olacaktır. Allah'tan yaşaması için dua edecek, arkasına yaslanacak bir dağı olduğu için sevinecek, babasının başını her gün okşayacaktır. Bu sözler de Ayçınar için baba sevgisini yansıtan sözler ve davranışlar olarak değerlendirilebilir. Anne Aytoti zaten, kızı uğruna canını feda etmiştir. Evlada sevgi ve saygı anlamında söylenecek çok bir söz bırakmamıştır. Destanda; ailede ve toplum yapısında sorun yaratan yegane sebep, altmış beş yaşındaki Nazarbay'ın, on yedi yaşını yeni doldurmuş Ayçınar'la evlenmek istemesidir. Bunun için mücadele verilir. Çünkü aile kızlarını yaşça kendisine yakın, dengi birisiyle evlendirmeyi düşünüyorlardır.

2.1.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Ailesi

Aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük ve en temel birliğidir. "Kahramanların ait olduğu ailenin toplumdaki konumu, statüsü destanların

başında bildirilir. Genel olarak başkahramanlar, Manas örneğinde olduğu gibi han soyundan gelmektedir. Manas'ın soyunda Karakan, Oguzhan, Alançahan gibi hanlar yer almıştır.'' (Camgırçıyeva 1995: 43) Destanda Huşkeldi'nin (Göroğlu); Yunus ve Misgal peri adlarında eşleri vardır.

Göroğlu'nın çocuğu yoktur. Bu nedenle Vayangan'dan Hasanhan'ı, Hunhar adlı yerden de Avazhan'ı getirip onları diğer çocuklardan ayrı tutmuş, varisi olarak görmüştür. Destanda Huşkeldi, diğer aile üyelerinden daha çok Avazhan'la vakit geçirmiştir. Avazhan'ın gazaya gitmek isteği, Göroğlu'na Avaz'ın geldiği yere tekrar dönebileceği ihtimalini getirmiştir. Bu nedenle, Avazhan'ın gazaya gitme fikrine sıcak bakmamıştır. Huşkeldi Destanı'nda, Göroğlu'nın evlilikleri hakkında ayrıntılı bir bilgi verilmemektedir. Sadece Göroğlu, Gırat'ı överken; Erem'den Misgal periyi aldığını söyler. Göroğlu'nın aile fertleri arasında kendisine düşman bir kişi bulunmaktadır. Bu isim Ahmet Serdar'dır. Türk dünyasında, akrabalık ilişkileri önemlidir.

Ahmet Serdar, Göroğlu'nın Gırat'ından da üstün tuttuğu Avazhan'a tuzak kurup, onu düşmana esir ettiği halde Göroğlu Ahmet Serdar'a bir ceza vermemiştir. Göroğlu, Türk dünyasındaki *'Hatası olsa da akrabaların hoş görülmesi öğütlenir.'* (Çelik Şavk, 2002: 81) sözünün gereğini yerine getirmiştir Huşkeldi Destanı'nda Göroğlu'nın anne ve babasından söz edilmez. Türk destan geleneğinde kahramanın ailesi, bey yahut han soyundan gelir. Göroğlu'ya karşılaştığımızda, onu Çambil memleketinin başında, bey olarak görürüz. Fakat Göroğlu'na bu görevin, annesinden veya babasından geçtiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Huşkeldi Destanı'nın başında, Göroğlu'nın Hunhar elinden evlat olarak getirdiği Avazhan'la, Yunus Peri'nin ilgilendiği belirtilmiştir. Fakat Avazhan, Hunharşah'ın askerleri tarafından esir alındığında, Avaz'ın annesi konumunda olan Yunus Peri'yle ilgili herhangi bir duygu tasvirine yer verilmemiştir. Bu nedenle, Türk Dünyası'nın destanlarında sıkça karşılaştığımız, annenin çocuğu için fedakarlık yapma durumuna, Huşkeldi Destanı'nda bir örnek veremeyiz. Zaten destandaki şartlar düşünüldüğünde, Yunus Peri'nin de Avaz'ın kaçırılması durumunda yapabileceği yardımın kısıtlı olduğunu görürüz. Bu nedenle Göroğlu, kılık değiştirerek oğlu Avazhan'ı kurtarma yoluna gitmiştir. Destanda ailenin diğer üyesi, Misgal Peri'nin sorumluluğunda olan

Hasanhan'dan çok bahsedilmemiştir. Göroğlu'nın eşi Misgal Peri de Hasanhan gibi geriplanda kalmış, çok bahsi geçmemiştir.

2.1.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Ailesi

Türk Dünyası destanlarında kahramanlar genellikle, soylu bir aileye mensupturlar. Bu durum kahramanların sıradan birisi olmadığı gibi, onun ailesinin de sıradan bir aile olmadığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü onlar Tanrı katından yeryüzüne, Tanrı'nın temsilcisi olarak gönderilmişlerdir. Destan kahramanı Huşkeldi/Avazhan, Çambil beyi Göroğlu'nın küçükken Gürcistan'dan hile ile getirdiği oğludur. Avazhan'ın babası Göroğlu, Çambil'in beyidir. Belagerdan/Avazhan'ın iki tane peri annesi vardır. Ama Avazhan'la birebir ilgilenen peri, Yunus Peri'dir. Belagerdan Destanı'nda destanlardaki genel gidişatın tersi yönde bir durum mevcuttur. Destanda Avazhan'a düşmanlık eden isimlerden birisi, Yunus Peri'dir. Avazhan birçok sıkıntı çekip Erem bağına Yunus Peri'nin yanına geldiğinde, Yunus Peri hiçbir soru sormadan Avaz'ı doğrudan zindana atmıştır. Avazhan'ın bu duruma yorumu ise şu şekilde olur:

“Bedenimde çekildi derman,

Nice zaman zindanda kaldım,

Merhametsiz perisin, bildim,

Annem bana zulmettin,

Üveyliğimi bildirdin,

Eğer bana ak süt verseydin,

Beni etmezdin sersem.

...

Çok iş ettin ana can,

Çıkamaz aklımdan bu zaman,

Bana vermeden dedin, aman,

Koydun kara buluta,

Oğlunu eyledin zindanda.” (Öztürk, 2011: 405-407)

Avazhan, annesi Yunus Peri'nin bu davranışını; kendisini doğuran, sütünden emziren annesi olmamasına bağlar. Bu açıdan anne ile oğul arasındaki bağın, anne nedeniyle sıkı olmadığı söylenebilir. Baba Göroğlu için, bu durumun tam tersi geçerlidir. Baba oğluna söyler sözüm, gören gözüm, canım diye hitap ederken, kahraman babasına; mihribanım, Kâbe'm diye hitap eder. Kahraman Belagerdan'da babasının Tevekkel mağarasında bir başına yatıp kalmasına gönüllü razı olmadığından, onun için maceralarla, mihnetlerle dolu yolları aşıp, babası Göroğlu'na eşleri ve Gırat'ını getirmeye talip olur.

2.1.6. Rüstem Han Destanı'nda Kahramanın Ailesi

Rüstem Han Destanı'nda; kahraman Rüstem Han'ın ailesi seçkin kişilerdir. Kahramanın ailesi, Aktaş şehrine hükmeden Sultan Han ve Hürayim'dir. Kahramanın babasının, Hürayim'den başka iki hanımı daha vardır. Bu hanımlar Rüstem Han ve annesinin hayatının önemli bir kısmını, olumsuz yönde etkileyeceklerdir. Kendisinin soylu bir aileden gelmesine karşın Rüstem Han, padişah olmayı reddeder. Destanda, kahramanın anne ve babasının fiziksel özellikleriyle ilgili bir bilgi verilmemiştir. Sadece Sultan Han'ın ileri bir yaşta olduğundan bahsedilir.

Bu özelliğin dışında destan kahramanının annesi Hüreyim; vefakâr, sabırlı, ileri görüşlü, başarılı, zeki ve merhametli bir kadındır. Hüreyim; eşi Sultan Han'ın on dört yıl yanında olamayacağını söylediğinde bu durumu kabul etmiştir. Sultan Han'ın Aktaş'ın yönetimini de Hürayim'e vermesiyle, Hürayim'in sorumluluğu biraz daha artmıştır. Sultan Han'ın gelmesini sadakatle, sabırla beklemiştir. Devlet yönetiminde, Sultan Han'dan daha başarılı olmuştur. Aktaş şehrini geliştirmiştir. O, temiz kalpli bir kadındır. Başına kötü işler geleceğini rüyasında görmüş, önlem almaya çalışmıştır.

Devlerin olduğu mekana Rüstem Han'ın gitmesine razı olmamıştır. Orada başlarına kötü işler geleceğini söylemiştir. Nitekim öyle de olmuştur. Hüreyim merhametli bir kadındır. Sultan Han, Rüstem Han'ın evine ikinci defa gelince, kahraman bu duruma çok sinirlenir. Kılıcını belinden çıkarır. Evlerinde ne iş olduğunu sorar. Onun başını koparmak ister. Hüreyim oğluna; büyülenmemesini, kötü davranış sahibi olmamasını, celallenmemesini, babasını öldürmemesini söyler. Kılıcını yere atan Rüstem Han'a, Sultan Han "evladım" diyerek sarılır. Böylece Rüstem Han'ın

gönlünden, babasına karşı duyduğu öfkesi gider. Bu duruma önyak olan kimse, yine Hürayim'dir. Bu nedenle, destan kahramanının karakteristik özelliklerinin düzgün olmasının temel sebebi, annesinden gördüğü ve örnek aldığı davranışlar olarak değerlendirilebilir.

2.1.7. Dalli Destanı'nda Kahramanın Ailesi

Türk kültüründe aile önemli bir konumdadır. Aile, *“Türk milletinin en temel sosyal birimidir.”* (Mandaloglu, 2013: 133-159) Dalli Destanı'nın kahramanı Hasanhan'ın ailesi de bu önemli sosyal birimin parçasıdır. Kahramanın babası, Çambil yurdunun beyi Göroğlı'dır. Hasanhan aslında, Göroğlı'nın evlatlığıdır. Hasanhan'ın gerçek babası, Temir Şah'tır. Yani destan kahramanı, her halükarda han soyundan gelmektedir. Göroğlı'nın, Yunus ve Miskal Peri adında iki hanımı vardır. Ayrıca Göroğlı'nın, gözünden bile sakındığı erenlerden evlat yerine, tercih ettiği bir de Gırat'ı vardır. Hasanhan, Erzurum'dan uzun bir süre gelmeyince, Göroğlı bu duruma çok üzülür. Göroğlı, Hasanhan'la beraber giden turnalara oğlundan haber vermelerini ister. Turnaların hareketlerinde Hasanhan'ın yaralandığı sonucunu çıkarır. Bu durumu Yunus ve Miskal Peri'ye anlatır.

Göroğlı'nın anlattıklarına sinirlenen Miskal Peri, Göroğlı'nın Hasanhan'a kastı olduğu için kendisini Erzurum'a bile bile gönderdiğini söyleyip, feryat eder. Göroğlı, bu duruma çok üzülür. Yani, Yunus ve Miskal Peri her ne kadar kahramanın gerçek ailesi değilse bile, ona bu durumu hissettirmeyen duyarlılıktadırlar. Hasanhan'ın ailesinin başka bir ferdi de Avazhan'dır. Göroğlı, Avazhan'ı Hunhar memleketinden getirmiş ve kendine evlat edinmiştir. Destanda Avazhan'ın fizikî görünümünün güzelliğinden, ölçülü bir güzelliğe sahip olmasından bahsedilir. Göroğlı destanın başında, yiğitlerine bir iş buyuracak olmuş, yiğitlerinden ses çıkmayınca da bu işe Hasanhan talip olmuştur. Göroğlı işin ne olduğundan kimseye bahsetmemiştir.

Göroğlı, kahraman Hasanhan'a ne kadar bu iş için uygun olmadığını söylese de kahraman ağzından çıkan sözden dönemez. Göroğlı'nın yerine getirilmesini istediği iş; Erzurum'da, Han'ın kızı güzeller güzeli Dalli'nin, Avazhan'a eş olması için Çambil'e getirilmesidir. Hasanhan bu görevi duyduğunda, çok zor bir görev olduğunun farkına varır. Sözünden de dönemeyen Hasanhan, çeşitli zorluklar görse de Dalli'yi

Erzurum'dan halkın arasından kaçıtır. Dalli, Hasanhan'da gönü olduğunu bildirir. Fakat Hasanhan, Dalli'ye; kendisini kardeşi Avazhan'ın eşi olması için kaçırdığını, bu görevi babasının verdiğini daima belirtir. Kahraman ve Dalli'nin beraber kalmak zorunda oldukları gün sayısı artsa da kahramanın görüşünde bir değişiklik yaşanmaz. Kahramanın kardeşine olan saygısı da kahramanın ailesinde değerlendirilmesi önemli bir konudur.

2.1.8.Göroğlu Destanı'nda Kahramanın Ailesi

Türk kültüründe aile kutsal bir kurumdur. *“Aile bütün toplumlar için daima en önemli kavramlardan biri olmuştur. Küçük sosyal gruplar içinde en sürekli ve vazgeçilmez olanı ailedir. Tüm Türk destanlarındaki gibi Dede Korkut Hikâyelerinde görülen aile yaşayışında gelenekler ve anayasa yerine geçen töre hâkimdir. Türk destanlarının tümünde olduğu gibi Dede Korkut Hikâyelerinde aile çok sağlam bir temel üzerine kurulmuştur. Aile kavramı içinde en önemli yere sahip olan soyu devamlılığının kaynağı olan, yuvayı yapan, fedakârlık ve sadakatiyle toplum içinde farklı bir yere sahip olan kadındır.”* (Oğuz, 1995: 12-13) Kahramanın; annesi Bibi Hilal, babası Ravşanbeydir. Ravşanbey'in annesi, şah Adilhan'ın kızıdır. Bibi Hilal de Teke Türkmen memleketinin beyi Cigalihan'ın kızıdır. Kahramanın, annesi ve babası han soyundan gelmektedirler. Göroğlu'nun annesi Bibi Hilal ölünce, onu Rüstembey adında kahramanın dayısının hizmetkârı evine alır. Evine almasının sebebi, yalnız Göroğlu'nun kimsesiz olması değildir. Rüstembey'in varlığının hepsi, Göroğlu'nun dayısı Gecdumbeyindir. Bu iki nedenden dolayı Rüstembey, kahraman Göroğlu'nu evlat edinmiştir.

Rüstembey'in, Kongırbay adında bir de oğlu vardır. Kongırbay, Göroğlu'yla yaşıt olduğu için, kahraman onunla güzel vakit geçirmiştir. Göroğlu çocukluk çağlarını bitirene kadar o, Rüstembey ve ailesine dahil olmuştur. Destan kahramanlarının genel seyrinin aksine, Rüstembey bir çobandır. Ergin; destan kahramanının her daim, ailenin birlik ve beraberliğini sağlaması gerektiğini belirtir. Aile fertlerinden birisinin düşmanlar tarafından esir alınması, destanda okuyuculara kahramanın mücadele zamanının geldiğini haber verir. Ergin, konuyla alakalı olarak Dede Korkut Kitabı'nda yer alan, Salur Kazan'ın evinin yağmalanmasını ve Salur Kazan'ın tutsak olan annesini, eşini ve oğlunu kurtarmasını konu eden hikayeyi örnek verir. Kazan'ın düşmana galip gelmesiyle aile ve mal mülk kurtarılır. Birlik yeniden kurulur (Ergin 1997: 115). Destan

kahramanı Göroğlu, erenlerden at dilediği için hiçbir zaman evladı olmayacağını bilir. Bu nedenle o evlatlarını korumak için değil, elde etmek için mücadele eder. Göroğlu'nun Hasanhan ve Avazhan'ı evlat edindiği gibi, kahraman Yavmit yurduna geldiğinde, Ahmedbey de Göroğlu'nu evlat edinmiştir. Kahraman bir süre, Ahmedbey ve Halcuvan çiftinin evinde misafir olmuştur. Göroğlu'nun eşleri Yunus ve Miskal, peri soyundan gelirler. Kahraman Göroğlu, Yunus Peri'ye ulaşmak için, dört bin doksan dağı aşmak, Kafdağında yaşayan perilerle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

2.2. KAHRAMANLARIN DOĞUMU

Kahramanların doğum haberi genellikle bir pîr, derviş, aksakallı, ulu bir kimse tarafından haber verilir. Onun öncesinde uzun süre çocuk hasreti çeken anne-baba; adaklar adayıp, fakir kimseleri doyurmuş, hayır işlemiş olabilirler. İncelenen destanlar arasında bu durumun örneği vardır. Kahramanların doğumu, olağanüstü bir şekilde gerçekleşir. Doğa olayları, bu olağanüstülüğün yaşanmasında rol oynar. Kahramanlar kısa sürede büyür.

2.2.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanın Doğumu

Destan kahramanlarının doğumu, olağanüstü bir şekilde gelişir. Bu olağan dışı durum ya doğumları esnasında ya da doğmadan önce çekilen sıkıntılarla gerçekleşir. Bazı destan kahramanları ise doğum sırasında ya da doğmadan önce gösterdikleri ayrıcalıkları dünyaya geldikten sonra da sürdürmeye devam eder. Örneğin, anneden bir defa süt emme, onun yerine kımız, şarap isteme vb. gibi... Özbek destanlarından Erali ve Şirali destanında bu sıkıntı hali, destan kahramanları doğmadan önce gerçekleşir. Bulgar ilinin padişahı, kahramanların babası Kara Han, altmış dört yaşındadır.

Fakat çocuğu olmamıştır. Bu durum bir gece Kara Han'ın uykusunu kaçıtır. Tüm hayatını gözden geçirir ve öldükten sonra tacını tahtını kime bırakacağını düşünür. Fakir ve muhtaçlara yardım ederse belki çocuk sahibi olabileceği kanaatine varır. Bu düşüncelerini veziri Kasım'a açınca, veziri ona; yedi yaşında tarikata girme mertebesine ulaşan, Appak adlı hocayı tavsiye eder. Günlerce yol alıp Appak hocaya ulaşan Kara Han, halini hocaya arz eder. Hoca da ona nakışlı iki elmanın yanında, doğacak çocuklarının, üç hasleti olacağı müjdesini de verir. Padişah Kara Han, kırk bir gün dolduğunda Bulgar şehrine gelir. Gülmastura'nın yanına gider. Dokuz ay sonra Gülmastura iki çocuk doğurur.

2.2.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Doğumu

Destan kahramanlarının doğumu, onların bu dünyada kutlu oldukları gibi diğer dünyada da kutsal sayıldıklarını gösteren işaretlerle doludur. Çünkü kahraman doğduğunda halkının koruyucusu, kollayanı, Tanrı'nın yeryüzündeki sevdiği bir kulu olacaktır. Onu kötülüklerden koruması, diğer insanlardan farklı olarak ona bir güç bahşedilmesinin sebebi de budur. Kalkan, destan kahramanlarının doğumundaki olağanüstülüklerin sadece onun doğumundaki ve gelişimindeki süreçle ilgili olmayıp doğum öncesindeki birtakım hazırlıklarla da bağlantılı olduğunu belirtir. Anne ve baba yaşlılardır. Çocukları olmamıştır. Onlar; aldıkları bir dua, adadıkları bir adak ya da bir hayır sayesinde çocuk sahibi olurlar. Dede Korkut Hikâyeleri'nden Dirse Han'ın çocuk sahibi olması da bu yol ile gerçekleşmiştir (Kalkan, 2016: 30). Destanda kahramanın doğumuyla ilgili herhangi bir bilgi verilmemektedir.

2.2.3. Ayçınar Destanı'nda Kahramanın Doğumu

Çoğu Türk destanında olduğu gibi, Ayçınar Destanında da kahramanın doğumu kolay olmamıştır. Kahramanın doğum evresi destanın sonuç kısmında, Ayçınar yetişkin konumdayken kısa bir bölümde anlatılmıştır. Yıldız, “çocuksuzluk” motifini tüm imkanlara sahip bir beyin ilerlemiş yaşına rağmen çocuk sahibi olamaması, bir mucizenin gerçekleşip yaşlı ana-babanın bu isteklerine kavuşmaları olarak açıklar. Anne ve babanın biyolojik olarak çocuk sahibi olamayacağı bir yaşta çocuk sahibi olmaları, kahramanın ehemmiyetini artırır. Yıldız, bu durumun diğer destanlarda da geçerli olduğunu belirtir. Elmalı yerde yuvarlanma, hayır işleme, açları doyurma veya kahramanlık gösterme durumları da yine kahramanın sıradan bir insan olmayıp ayrıcalıklara sahip olacağının göstergesidir. Bu durum, Tanrı'nın bizzat ilgilendiği çocuk olarak tanımlanır (Yıldız, 2009: 76-88).

Ayçınar Destanı'nda anne ve baba çocuk sahibi olmak için elmalı yerlerde yuvarlanıp su pınarlarında geceleme gibi ritüeller, borçluların borçtan kurtarılması, açların doyurulması, çıplakların giydirilmesi gibi hayır işleri; aksakal, derviş, Hızır gibi bir olağanüstü gücün yardımını isteme gibi davranışlarda bulunmamışlardır. Destan kahramanının babası, çok eşli de değildir. Anne baba önce, kırk yaşına kadar bekleme sürecinden geçmiştir. Bu süreç, Özbek destanlarından Erali ve Şirali Destanında olduğu gibi altmış yıllık bir süreç değildir. Ya da Dede Korkut Kitabında Dirse Han oğlu Buğaç

Han Destanı'nda (Ergin 1994: 77-95) yaşandığı gibi çocuğu olmayan kişinin Tanrı tarafından gökte cezalandırıldığı düşünülüp yerde de insanların cezalandırılması şeklinde yaşanmamıştır. Kahraman Ayçınar'ın ailesi, bir bey veya han sülalesi değildir.

Destan kahramanı Ayçınar'ın annesi Aytoti; anne babasının kim olduğunu dahi bilmeyen, üç yaşındayken bir hocanın yanına adak olarak verilmiş, yetişkinlik çağına geldiğinde de bulunduğu hocanın yanında çalışan Halyar'a yaptığı işin hakkını vermesinden dolayı, eş olarak verilmiş bir kadındır. Baba Halyar'ın anne ve babası ise küçükken ölmüş, çalıştığı bir adamın yanında ticaret yapmak için geldiği yerde, bilinmeyen bir nedenle bir başına bırakılmış bir adamdır. Yani kahramanın ailesi, öyle bir yaşam biçimindedir ki; hiç çocuk sahibi olmasalar dahi bunun için olağanüstü çaba sarf edecek durumda değildirler. Zira destanın sonunda, haberdar olunduğu üzere Halyar'ın bir kardeşi evlenmiş, fakat çocuk sahibi olamamıştır. Ayçınar'ın doğumunda yaşanan olağanüstü durum, anne babasının kırk yaşına kadar çocuk sahibi olmayıp, o yaştan sonra bir çaba sarf etmeden Ayçınar'a sahip olmalarıdır. Nitekim Halyar ve Aytoti'nin çaba sarf edecek maddi güçleri de bulunmamaktadır. Kırk yaşlarına kadar çocuk sahibi olamayan Aytoti ve Halyar çifti, Ayçınar'ı kucaklarına alıp muratlarına ererler.

2.2.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Doğumu

Destanlarda halkın yöneticisi ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisinin doğumu için günün her zamanki rutin akışının dışında, kahramanı karşılayan olağanüstü durumlar, doğa olayları ve benzeri olayların yaşandığı görülür. Bu durum; onun diğer insanlardan farklı olduğunun, yeryüzü ve gökyüzü tarafından tescili olarak değerlendirilebilir. Huşkeldi Destanı'nda kahraman Göroğlu'nın doğumuyla ilgili, herhangi bir bilgi verilmemektedir. Destanda onunla karşılaştığımızda, Göroğlu'nın yaşı hakkında bir bilgi verilmez. Fakat o, Yunus ve Misgal Peri adlarında iki eşe ve Avazhan, Hasanhan adında iki oğula sahiptir.

2.2.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Doğumu

Belagerdan Destanı'nda, destan kahramanının doğumu hakkında bilgi verilmemiştir. Belagerdan'ın küçüklüğüne dair sadece, Göroğlu'nın onu Gürcistan'dan hile ile aldığı hakkında bir bilgi mevcuttur.

2.2.6. Rüstem Han Destanı'nda Kahramanın Doğumu

Rüstem Han'ın doğumunda doğa şartlarında ya da etrafta meydana gelen olağanüstü bir değişim söz konusu değildir. Fakat kahramanın doğumu, babasının yaşı itibarıyla olağanüstülük kazanmaktadır. Destanda Sultan Han'ın kaç yaşında olduğu belirtilmemiştir. Fakat üç hanımı olan Sultan Han, ileri yaşına rağmen çocuk sahibi olamamıştır. Bir gün Sultan Han, çocuğunun olmamasına çok üzülür. Yanına adamlarını toplayıp, onlarla padişahlığı bırakmak istediğine dair görüşme yapar. Artık yurdu kendisinin yönetmeyeceğini açıklamayı düşünür. Onlara; çocuğunun olmadığını, artık şan ve şevket istemediğini, şehrini ve tahtını bırakmak istediğini, sınırı olmayan memleketinin kendisine fayda sağlamadığını, öldüğünde devletine sahip çıkacak kimse olmadığından, garip kaldığından, Kâbe'ye gitmek istediğinden bahseder.

Sultan Han'ın yanındaki saray görevlileri ona; Cuma günü sofuların toplandığı vakit onlardan dua istemesini, meleklerin de bu duaya *amindemesiyle* bir çocuğunun olabileceğini söylerler. Saray görevlilerinin bu sözleri, Sultan Han'ın aklına yatar. Ertesi gün, Cuma namazı için sofular toplanırlar. Namaz kılınır. Sultan Han, başını eğip dervişlerden dua ister. Dervişler de Sultan Han'ın bu isteğini yerine getirirler. Bu olaydan kısa bir zaman sonra, Sultan Han'ın ortanca hanımı Hüreyim, hamile kalır. Hürayim'in doğum yapacağı günler yaklaştığında, Sultan Han bir düş görür.

Düşünde, Kurudım memleketine sefere çıkıp on dört yıl sonra dönerse çocuğunu sağ bir şekilde görebileceğini, eğer böyle yapmazsa da oğlunun yaşamayacağını söylerler. Han bu rüyayı hanımı Hürayim'e anlatır. Dünyada korku ve övünmenin kötü olduğunu, eğer geç yaşında bir çocuğu olduğunu görürse gönlüne kibir gelebileceğini, böylece öleceğini söyler. Bu nedenle, Kurudım iline sefere çıkacağını ve on dört yıl sonra Aktaş'a döndüğünde çocuğunun haberini veren kişiyi ödüllendireceğini belirtir.

Destanda bu bilgiler verilir. Sultan Han evine gittikten sonra, Hürayim'in bir erkek çocuk doğurduğundan bahsedilir. Dede Korkut'ta Beyrek'in doğumu, Oğuz beylerinin duaları sonucunda olmuştur: “*Oğuz begleri yüz göge tutdular, el kaldurup dua eylediler. Allah’u Taâlâ sana dahi bir oğul versün dediler.*” (Alptekin, 1999: 38) Annenin ve babanın yaşlılık döneminde Tanrı yardımıyla dünyaya gelen çocuk, olağanüstü özelliklere de sahiptir ve bu özellikler onun Tanrı ile irtibatının da birer

göstergesidir. Alpamış destanında geçen “*Evliyalr ‘Çocuğun bedenine ok girmez, kılıç kesmez, ateşte yanmaz, suda batmaz.’ dedi.*” (Üçüncü, 2006: 97) ibaresi Rüstem Han’ı da Alpamış gibi, Tanrı ile irtibatlı doğmuş bir destan kahramanı olarak değerlendirmeye olanak sağlar.

2.2.7. Dalli Destanı’nda Kahramanın Doğumu

Destan kahramanı, Temir Şah’ın çocuğudur. Onun doğumuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Göroğlu, kahramanı kaçırmıştır. Kahraman Hasanhan’ın, Göroğlu tarafından kaç yaşında kaçırıldığına dair bir bilgi yoktur.

2.2.8. Göroğlu Destanı’nda Kahramanın Doğumu

Kahraman Göroğlu’nun doğumu mezarda gerçekleşir. Bu durum destanda şöyle anlatılır:

“Hilal’in bedeni mezarda kıpırdadı,

Şimdi tuttu Hilalay’ın doğumu.

Dalga vurup, bir derya gibi taşı,

Hay yazık, dertler derde eklendi.

Bebek kıpırdayıp anne karnında,

Hilalay’ın çocuğu mezara düştü.

Çocuğun yüzünün aydınlığına,

Şimşek çakıp, mezar aydınlık oldu.

Bibi Hilal bir nazenin oğul doğdu

Üç gece üç gündüz aradan geçti...

Hilalay’a can gelmedi, lâkin çocuğa göğsünden süt geldi.” (Kırbaşoğlu, 2000: 555) Göroğlu’nun doğumunda, ilahî güçlerin varlığı görülmektedir. Onun doğumuyla mezarlığın aydınlanması ve bu ışığın üç yıl boyunca yanmaya devam etmesi, bu gücün göstergesidir. Aynı zamanda, Göroğlu’nun Gecdumbey dayısının çobanı olan

Rüstembey, Göroğlu'nu evine götürmek istemiş, fakat kahramana yaklaşan bir arslana Hızır'ın sille vurmasıyla, onun parçalandığını görmüştür. Bu nedenle, bir müddet kahramanın yanına yaklaşılamamıştır.

Kahramanın doğumuyla gerçekleşen farklı bir doğa olayı (zelzele, sarsıntı, deprem, rüzgâr vb.) olmamıştır. Mezar hem Bibi Hilal'e hem de oğlu Göroğlu'na ana olup ikisini bağrına basmıştır. Kırbaşoğlu, doktora tezi çalışmasında bu konuya değinir. Doğumun kimliği belirleyen simgesel değerlerden olduğunu, kahramanın evinden ilk ayrılışını, ilk defa yalnız kalışını, hırs, kin kötülük dolu dünyaya varışını simgelediğini belirtir. Özbek toplumu bu durumu onun savaşçı kişiliğine yorar. HükümdarŞahdarhan'ın gördüğü rüya, onun doğumunun ilk habercisidir. Şahdarhan rüyasını tabircilere yordurduğunda, Bibi Hilal'den doğacak çocuğun yurdun hakimi olacağını ve onun öldürülmesi gerektiğini öğrenir (Kırbaşoğlu, 2000: 116).

Hükümdar, Şahdarhan'ın rüyasında bir doğum gerçekleştiğini görmesi, halka kurtarıcı olacak, onlara cesaret katacak bir kahramanın varlığını haber verir. Hükümdar tahtına göz dikecek olan bebeği, öldürmek ister. Fakat emeline nail olamaz. Toprak onları saklar. Ölüm burada anne ve oğula ödül olur. Halk bir kurtarıcı bekler. Doksan dokuz gün, dokuz saat ve dokuz dakika sonra Göroğlu doğar. Göroğlu'nun nuru tüm mezarlığı aydınlatır. Ölü annesinin göğsünden ona üç yıl boyunca süt gelir. Üç yılın sonunda, sütün kesilmesiyle Göroğlu yeryüzüne çıkar (Kırbaşoğlu, 2000: 97). Bu üç yıl Göroğlu'nun hayatında en rahat ettiği zamanlardır. Çünkü kahraman yaşamının tümünde, öleceği ana dek mücadele içindedir.

“Yüce ana arketipinin simgesel görüntü seviyesi olan anne karnı, sıcaklık, merhamet, besleyicilik ve koruyuculuk özellikleriyle kahramanın evi/yuvasıdır. Köroğlu, anne karnındaki oluşum süreci tamamlandıktan sonra evden/yuvadan ayrılarak bireyleşme yolunda sınavlar yolculuğuna çıkar.” (Şenocak, 2009: 1-17) Kahraman Göroğlu doğmadan önce onun öldürülmek istendiği göz önüne alındığında, onun mücadelesine doğmadan evvel başladığı söylenebilir. Kahraman ilahi güçlerin korumasıyla doğmuş, üç yıl boyunca kimsenin haberi olmadan annesinin mezarında yaşamıştır.

2.3. KAHRAMANLARIN AD ALMASI

İnsanın ismiyle yaşayacağı, ismine çekeceği inancının var olduğu Türk toplumunda ve onun sözlü ve yazılı verimi olan Türk Destanlarında, kahramanlara ne ad verileceği önemli bir konudur. Destan kahramanlarına isim veren kişi kahramanların babası, annesi, ulu bir kimse, Hızır veya kahramanın kendisi olabilir. Kahraman doğarken, içinde bulunduğu duruma göre de isimlendirilebilir. Genellikle isim verildikten sonra ya bir toy düzenlenir. Ya da hükümdar, bey olan baba doğan evladı için halka bir ziyafet verir.

2.3.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanların Ad Alması

Gülensoy; Türk toplumunun İslam dinini kabul ettikten sonra yeni doğan çocuklara isim verirken onların kulaklarına, ezan okuyup besmeleyle ismini seslendiklerini belirtmiştir. Kayseri'de yaşayan ve bu âdeti uygulayan Uygur Türkleri bu durumu, ad toyu olarak adlandırırlar. Kırk günlük çocuklar için bu tören yapıldıktan sonra "Toy yemeği" yedirilerek, dua edilir. Hatmedilmiş Kur'ân-ı Kerim için, hatim duası edilir. Verilen isimler bir nedene dayandırılır. Gülensoy yerine getirilen tüm ritüellerin Türk töresine uygun olduğunu bildirir (Gülensoy, 1994: 5-7).

Erali ve Şirali'nin doğumundan üç gün geçtikten sonra baba Kara Han, memleketin dört bir yanından, tüm miskinleri çağırır. On bir gün ve gece toy yapar. Büyük beyleri ve hanları ağırlar. O zamanın âdeti öyledir ki; çocukların birini padişah, diğerini ise hanımı alırdı. Kara Han halkından, çocuklarına isim konulmasını ister. Çocuklar ikiz oldukları için, halktan gelen; Hasan ve Hüseyin, Şemsi ve Kamer, Celil ve Kerim, gibi isimleri baba Kara Han kabul etmez. O esnada elbisesinde doksan yama olan bir kalender, devam eden toyun ortasına gelip durur.

Kalender, halkın tavsiye ettiği isimlerin ne olduğunu sorduğunda halk tarafından azarlanır. Kalender, bir ad tavsiye edeceğini şayet uygun görürse padişahın bu isimleri çocuklarına koyabileceğini söyler. Padişahın çocuklarının büyüğüne Erali, küçüğüne ise Şirali adını; çocukların doğduktan sonra da ne gibi özellikleri olacağını sıralayarak isimleri söyler. Kalender padişaha çocukların ismini söylerken, onların hayattayken güçlü olacaklarını, intikam alacaklarını, er olacaklarını, yedi yıl birbirlerinden ayrı kalacaklarını söyler. Kalenderin çocuklar için tavsiye ettiği isimleri, Kara Han beğenir. Bu durum halkın hoşuna gitmese de padişah Kara Han, isimlerin halkına da uygun geleceğini söyleyip çocuklarına kalenderin söylediği Erali ve Şirali isimlerini verir.

2.3.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Ad Alması

Türklerde ad verme, önemli bir gelenek ve olgu olarak günümüze kadar süregelmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda kahramanın isim alabilmesi için, öncelikle baş kesip kan dökmesi gerekirdi. *“Aynı olgu Altay-Sayan destanlarında da tekrarlanır. Millî devlet destanlarında: Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Kitabı, Manas, Alpamış vb. ad verme çocukluk devrini kapsar.”* (Bayat,2006c: 153-154) Diğer destanlarda kahramanın ad alması ismini kendisinin belirlemesiyle (Oğuz Kağan gibi) vb. yollarla gerçekleşebilmektedir. Melike Ayyar Destanı'nda ise destan kahramanının ad almasıyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

2.3.3. Ayçınar Destanı'nda Kahramanın Ad Alması

“Destanlarımızda kahramana ad verme işi büyük önem taşır. Ülkenin hanı veya boyun beyi olan baba, çocuğuna ad konulması için bir toy tertip eder. Burada boyun yaşlı ve bilgili veya şamanı çocuğun adını koyar. Bazen de kimde bir ad bulamaz, o zaman da “boz atlı bir er/derviş/Hızır” çocuğa ad vererek kaybolur.” (İnan, 1991: 206-212). Ad verme hadisesi; Güzel Ahmet hikayesinde de (Durbilmez, 2017a: 54) yedi yaşındaki padişah çocuğuna, çocuğun kendisine ad konulmasını istemesi üzerine Koca Adam'ın ad vermesiyle gerçekleşir. Koca Adam; *“Seni bu dünyada Allah'ın yarattığı, kul yenemez. Hiçbir güç sana engel olamaz, atına da sana da... Allah adını hayırlı uğurlu etsin.”* demesiyle gerçekleşir.

Örneklerde görüldüğü gibi ad verme; çocuğun yaşamını yönlendirecek, düzenleyecek bir olaydır. Destan ve hikayelerimizin çoğunda kahraman doğduktan sonra isim verme gerçekleşir. Ayçınar Destanı'nda yaşandığı gibi çocuğa verilecek isim, çocuk doğmadan önce düşünülmüş olabilir. Baba Halyar'ın kısa bir bölümde bahsettiği ad verme hadisesi, şu şekilde gerçekleşmiştir: anne Aytoti ve baba Halyar kırk yaşlarına kadar çocuk sahibi olamamışlardır. Geçen süre boyunca Aytoti çınar ağacını gördükçe kızı olursa adını Ayçınar, oğlu olursa Çınarbak koyacağını söylemiştir. Ayçınar doğduğunda da Aytoti, bu isteğini gerçekleştirmiştir. Ergun, mitolojik dönemde Türklerde ağacın kutsal olup Tanrı'ya ulaşmanın, onların dallarının göğe ağmasının ise cennete ulaşmanın bir yolu olarak düşünüldüğünü belirtir. Bu durum; ağaçların kutsal varlıklar, hatta Tanrı'nın somut bir görüntüsü olarak değerlendirilmesine neden olur.

Dağ, hakan ve ağaç Tanrı'nın yeryüzündeki gölgeleri olarak kabul edilir. Böylece ağaç, Tanrı'yı sembolize eder hale gelir (Ergun, 2000: 22-30).

Çınar ağacı; yetişme süresinin uzun olması ve yıllarca, varlığını koruyabilmesi nedeniyle, Türk toplumunda bilhassa Osman Gazi'nin gördüğü rüya ile birlikte Osmanlı'nın yıllarca simgesi haline gelmiştir. Çınar ağacının uzun ömürlü olması insanlar için, geçmişten geleceğe dünyada bırakılmış bir bağ olarak da görülmüştür. *"Ağaç, kökleri yeraltına inerken gövdesi göğe doğru uzanması sebebiyle kutsanır."* (Durbilmez: 2017b: 33). Durbilmez'in belirttiği gibi; ağacın köklerinin yer altında, gövdesinin yeryüzünde, dallarının ise semaya doğru olması onu yeraltı, yeryüzü ve gökyüzü arasında varlığını sürdüren nadir varlıklar arasında görülmesine neden olur. Görkem'in Halk Hikayesi Araştırmaları: Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı kitabında bir hikâyede geçen *"Allah kimseyi de dünyada evlatsız etmesin! Aynı bir kuru ağaca benzer, gölgesi hafif olur."* (Görkem, 2000: 222) sözü de Aytoti'nin neden çınar ağacına baktığı ve kızının adını Ayçınar verdiği hakkında bize bilgi verir. Çınar ağacının hem uzun ömürlü olması, hem de gösterişli bir ağaç olması onu bu isteğe yönlendiren sebepler arasındadır. Nitekim Aytoti'nin kızı da bakanların dönüp bir daha baktığı, yeryüzünde peri zannedilen, bir o kadar da güçlü, kuvvetli bir kahramandır.

2.3.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Ad Alması

Destanlarda kahramanlar birçok şekilde ad alabilirler. Bu durum: kahramanın kendi adını söylemesi, Oğuz Kağan gibi; kahramanın baş kesip kan döktükten sonra ad alması, Dede Korkut Kitabı'ndaki, Dirse Han oğlu Buğaç Han destanındaki Buğaç Han gibi; veli, evliya gibi dinî mertebesi yüksek birisinin çocuğun olacağını müjdelerken adını da söylemesi, Alpamış Destanı'ndaki Alpamış gibi; kahraman doğduktan sonra, adının bir evliya tarafından söylenmesi, Erali ve Şirali Destanı'ndaki Erali ve Şirali gibi farklı şekillerde gerçekleştirilebilir. Fakat Huşkeldi Destanı'nın kahramanı Göroğlı'nın, ad almasıyla ilgili bir bilgi yer almamaktadır.

2.3.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Ad Alması

Destan kahramanının iki adı vardır. Birisi destanın başında karşılaştığımız, kimin isim verdiğini bilmediğimiz Avazhan ismi, diğeri ise Avazhan'ın karşılaştığı zorluk esnasında aldığı, aynı zamanda destana da ismini veren, Belagerdan ismidir.

Burada Avazhan'ın ikinci ismini alma durumu, Dede Korkut Kitabı'ndaki hikayelerde kahramanların ad alma hadisesiyle yakınlık gösterir. Oradaki bahadrlar, bir yiğitlik gösterdikleri takdirde ad almışlardır. (Dirse Han oğlu Buğaç Han destanı, Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek destanı vb.) Avazhan, Bela Dağ'da Bela'ya yiğitlik gösterecek olup, oracıkta adını Belagerdan koymuştur. Çünkü Bela, Avazhan'ı gördüğünde;

‘‘Kaçmak ile kurtulamazsın,

Menziline yetemezsin,

Ben seni kovalayıp yetişirim,

Ben seni yakalayıp tutarım.

Bahçe bağıını var ederim,

Kemiğini tuz buz ederim,

Etini kebab ederim,

Bir anda yutarım.

Yürüdüğüm Hızır'ın yeri,

Yediğim insan eti,

Benim avım gelir önüme,

Çıktım ben de insan aramaya,

İnsanın bağırını tuzlamaya,

Benim avım gelir önüme.

İnsanoğlu çıktın yolundan,

Ümidini kes canından,

Sen ayrıldın mekânından.’’ (Öztürk, 2011: 343)

Bela bu sözleri söyleyerek, atı ve silahı olmayan Avazhan'ın önüne dikilince, Avaz önce korkudan ne yapacağını bilememiş, sonra da en fazla öleceğini düşünerek Çambil'deyken öğrendiği Kazak korkutmalarını, Bela'ya bir bir düzüvermiştir. O esnada kendisinin, günde on Bela yiyen Belagerdan olduğunu söylemiştir. Yani Belagerdan, Oğuz Kağan gibi, adını kendisi belirlemiştir diyebiliriz.

Gökyay'a göre; yeni doğan çocuğa isim verme, saygı değer bir büyük ya da konuğa veya boyun şamanına aittir. İslamiyet kabul edildikten sonra ise bu görev dervişlerin olmuştur. Yakut, Altay-Yenisey, Kazak-Kırgız ve eski Oğuz destanlarının hepsinde ad verme tören eşliğinde gerçekleşir. Dede Korkut Destanı'nda da gence gösterdiği kahramanlık sonunda ismi verilir (Gökyay, 2000: 386-387). Belagerdan Destanı'nda; bir derviş tarafından kahramana ad verme, ad töreni gibi durumlar yaşanmamıştır. Destanda kahraman, Yunus ve Miskal Peri'yi aramaya çıkmadan evvel bir ada sahipken, Bela Dağ'da Bela'yla karşılaştıktan; zihnen bir yiğitlik sergiledikten sonra kendisine Belagerdan adını vermiştir.

2.3.6. Rüstem Han Destanı'nda Kahramanın Ad Alması

Destan kahramanın ismi, toplum tarafından değeri kanıksanmış birisi tarafından verilir. Bu kişi kimi zaman aksakallı bir ihtiyar, kimi zaman bir kalender ya da derviş olabilir. Kahramanın adını, babası Sultan Han koymuştur. Sultan Han, ikinci hanımı Hürayim'in hamile olduğunu öğrenir. Bu haberden sonra çok geçmeden, rüyasında, Kurudım memleketine sefere çıkıp on dört yıl sonra dönerse çocuğunu sağ bir şekilde görebileceğini, eğer böyle yapmazsa da oğlunun yaşamayacağını görür. Bu rüyasını, hanımı Hürayim'le paylaşır. Gördüğü bu rüya nedeniyle Kurudım'a gideceğini bildirir. Hürayim bu durumu kabul eder.

Sultan Han'a eğer çocukları doğarsa adını ne koyacaklarını sorar. Sultan Han'da doğacak çocuk erkek olursa adını Rüstem Han koymasını, kız olursa da istediği bir ismi koyabileceğini söyler. Doğan çocuğun erkek olması üzerine Sultan Han'ın Hürayim'e tembih ettiği gibi kahramanın adı "Rüstem Han" konulur. Sultan Han da yaşı itibarıyla aksakallı, ihtiyar vasfında değerlendirilebilir. Fedakar, Türk destan kahramanlarının ad alışlarının özel bir törenle gerçekleştiğini belirtir. Alpamış bu kahramanlardan bir tanesidir. Onun alpların sonuncusu manasına gelen adını evliyalardan vermiştir (Fedakar, 2004: 134-141). *"Dünya pehlivanı, ünlü İran efsanelerinin en büyük kahramanı*

Rüstem, yine İran millî kahramanı ak saçlı Zâl'ın Kâbil şahının kızı Rûdâbe ile evliliğinden dünyaya gelmiştir. Annesi Rûdâbe, dedesi Sâm, eşinin adı Tehmîne ve kızının adı da Bânûgoşesb'tir. Doğumu da yaşıntısı gibi olağanüstü ve şaşırtıcıdır. Her şeye çare bulan Simurg'un yardımıyla dünyaya gelmiş ve yaşlılarından daha hızlı büyüüp gelişerek kısa süre sonra yiğitlere yaraşır bir vücuda ve güce kavuşmuştur... Zâloğlu Rüstem yiğitlik, kahramanlık, vatan sevgisi ve cesareti temsil eden mitolojik bir figürdür.” (Cengiz, 2017: 33-43) Destanda kahramanın babası Sultan Han da doğacak çocuğa Rüstem adını bu nedenle vermiş olabilir. Bu varsayımın diğer bir dayanak noktası da destanda, kahramanın savaşı anlatılırken onun gücü tasvir edilirken Rüstem'e benzetilmesidir.

“ Herkesi şaşırtır senin bu heybetin,

Rüstemi Dastan kadar var kuvvetin.” (Fedakar, 2016: 93)

Rüstem Han Destanı'nda Dede Korkut Kitabı'ndaki (Dirse Han oğlu Buğaç Han Destanı'ndaki Buğaç, Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek Destanı'ndaki Bamsı Beyrek) alplar gibi, baş kesip kan döktükten sonra ad alma durumu görülmez.

2.3.7. Dalli Destanı'nda Kahramanın Ad Alması

Destanda kahramanın adının kim tarafından verildiğine dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

2.3.8. Göroğlu Destanı'nda Kahramanın Ad Alması

Destan metninin başında kahramanla ilk karşılaştığımızda, onun adını kimin verdiğine dair bir bilgi yer almaz. İlk olarak onun ismi, mezarında ılık yandığı bilgisiyle birlikte verilir. Fakat destanın ilerleyen bölümlerinde kahraman Göroğlu;

“Yavmit derler benim baba yurduma,

Şimdi söyleyeyim yüreğimde derdimi

Ahali size ağır gelmese,

Er Hızır, Göroğlubey koymuş adımı.

Düşmanlardan alsam daima öcümü,

Günden güne abad etsem kentimi.

Karındaş size ağır gelmese,

Kırk Çiltan Göroğlu koymuş adımı.

Türkmen derler benim vilayetime,

Kime söyleyeyim yüreğimde derdimi?

Ben sana doğrusunu söylersem Gülkızcan

Er Hızır, Göroğlu koymuş, adımı.” (Kırbaşoğlu, 2000: 675, 676, 718)

diye iki farklı yerde Göroğlu'nun ağzından kendisini *Er Hızır* ve *Kırk Çiltan*'ın ad koyduğuna dair bilgi bulunmaktadır. Değişik anlatmalarda kahramanın adı farklılık göstermektedir. Anlatmalarda, Köroğlu'nun ismi hakkında farklı bilgiler yer almaktadır. “*Köroğlu'nun esas adı Ali veya Deli Ali (Kahramanmaraş anlatması) (Arsunar 1963: 16); Ali veya İrişvan Ali (Gaziantep anlatması) (Bayaz 1981: 16, 196); Ruşen (Güney Azerbaycan anlatması) (Kafkasyalı 2002: 412); Rövsen (Kuzey Azerbaycan anlatması) (Tehmasib 1975: 7); Ruşen Ali (Çukurova anlatması) (Korkmaz 2003: 270); Uruşen Ali (Kadirli anlatması) (Hekimoğlu 1996: 4); Ali Ruşen / Ruşen Ali (Kaftancıoğlu 1979: VIII)'dir.” (Alptekin, İçel, 2011: 37-50)*

Örnek, çocuğa ad verilirken çocuğun doğduğu zamanı kapsayan, onu etkileyen tüm (gün, ay, mevsim, kahramanlar, peygamberler, bitki, hayvan, maden gibi öğeler, aile içindeki büyük kimseler, göksel öğeler, moda vs.) öğelerin ad verilmesini etki ettiğini belirtir (Örnek, 1977: 140-158). Göroğlu Destanı kahramanı için de aynı sistem geçerli olmuştur. Kahramanın annesi Bibi Hilal, altı aylık hamileyken ölür, fakat karnındaki bebek yaşamaya devam eder. Vakti saati geldiğinde mezarın içinde doğar. Bu nedenle kahramana Hızır ve Kırk Çiltan “mezarda doğan” anlamına gelen *Göroğlu* adını verirler. Destan kahramanı Göroğlu'nun adı, doğduğu yer ile ilişkilendirilmiştir.

2.4. KAHRAMANLARIN MÜCADELELERİ

Destanlardaki asıl kişiler, kahraman olmanın gereğini yerine getirmek için, küçük yaşta mücadeleye girerler. Bazı kahramanların düşmanları, doğmadan evvel bellidir. Onlar, kahramanın doğacağını rüyalarında görüp veya bir cadı kadının açtığı falda habere alarak kahramanı yok etmek isterler. Kahraman kısa zamanda büyüyüp, yaşlılarından daha üstün bir güce sahip olur. Kahramanın hayatı çeşitli mücadelelerle geçer. Mücadele edilen kişiler bazen bir hükümdar, bey, bazen de yer altındaki peri, dev cinsinden kimseler olabilir. Kahramanların mücadelelerinde cesur, çevik ve güçlü olmaları dikkat çeker. Onların savaşlarında yanlarından hiç ayrılmayan atları en büyük yardımcılarıdır.

2.4.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanların Mücadeleleri

Destan kahramanlarının mücadeleleri, aslında doğmadan başlar. Onlar; altmış dört yaşına girmiş olmasına rağmen çocuk sahibi olamamış padişahbir babanın çocuklarıdır. Doğumlarından sonra da isimlerini almaları, halk ve doksan yamalı kıyafetiyle birden ad toyunda beliren kalender arasında bir çekişme yaşanmasına neden olur. Bunlar kahramanlar üzerinden var olan, fakat onların dahil olmadığı mücadelelerdir. Erali ve Şirali; okuma yazma öğrenip, âdap, usûl ile ilgili dersleri de aldıktan sonra, ava çıkmak isterler. Bunun için de, seksen gün sonra yapılacak olan silahlarını beklerler. Seksen birinci gün, Adil Usta'dan silahlarını alan kahramanlar ava çıkarlar. Bu esnada Erali ve Şirali, dokuz yaşına girmişlerdir.

Yedi karlı dağ aşan kahramanlar, elleri boş dönmeyi kendilerine utanç olarak gördüklerinden, mutlaka bir şeyler avlamak isterler. Karşılarına yedi kaz çıkması üzerine, bir ok ile iki kazı birden vuran kahramanların, bu kazların sahibinin küçük annelerinin çocukları gibi sevdiği kazları olduğunu fark etmeleri, onların tüm mücadelelerinin temelini oluşturur. Bu olaydan sonra Erali ve Şirali; üvey anneleri, halk, hatta babaları Kara Han ile mücadele etmek zorunda kalırlar. Öyle ki baba, oğullarının varlığını ortadan kaldırmak için, bıçak kesmediyse darağacına asın, gibi alternatif çözümler üretmektedir. Kahramanlar bu can mücadelesinden kalenderlerin, hocaların ve annelerinin duası ve kaderlerinin gereği kurtulurlar. Burada Erali ve Şirali'nin fiziki güçlerinin bu durumdan kurtulmalarında etkisi olmamıştır.

Erali ve Şirali bir daha babasının memleketine gitmemek koşuluyla serbest bırakıldıklarında, bir dağın yamacında uyuyakalırlar. Şirali uyandığında abisini göremez. Çünkü Erali Bağdat iline giden kervanın kervancı başı tarafından beğenilip, topluluğa dahil edilmiştir. Erali'nin geldiği Bağdat ilinde, devlet kuşunun üç defa başına konduğu halde onun halk tarafından padişah seçilmemesinin istenmesi de bir mücadele şeklidir. Erali bu durumla uğraşırken, Şirali ise açlık ile mücadele etmek zorunda kalır. Bu nedenle, bir gün kendisini Bağdat'ta bir kuyumcu dükkanının önünde bulur. Şirali'nin çektiği açlık mücadelesinin sonunda, ona yemek ve bir kuyumcu dükkanı, bir de eş verilir.

Şirali gönül mücadelesi de verir. O, Bağdat'ın eski padişahının kızına âşık olur. Bu aşk da karşılıksız değildir. Dolayısıyla bu mücadeleyi, Şirali ile beraber Afıtabay da vermiş olur. Daha sonra verilen mücadeleler, fiziki mücadelelerdir. Bundan sonra destanda Erali'nin mücadelelerine yer verilir. Molla Umar ve Hemra bahçıvan, Kahraman adlı padişah tarafından kızının mücevherlerinin çalındığı için, şüphelenilip zindana atılır. Tüm bunlar bir yüzük içinse işte yüzük, diyerek önlerine iki arkadaş tarafından Erali'nin çok değerli yüzüğü atılır. Yüzüğün kendisinin olup olmadığı Aytöre'ye doğrulatılmaya götürülür. Yüzüğü çok beğenen Aytöre, yüzüğün sahibiyle tanışmak ister. Kendisine âşık olan Gevir pehlivanın ne isterse yapacağı vaadinde bulunup, Erali'nin yanına gönderir. Ava çıkmış Erali ile Gevir pehlivanın tanışmaları bir güreş ile olur. Onlar birbirlerini tanıdıktan sonra, ikisi dost olup Kahramanın memleketi İşkemsal'in yolunu tutarlar.

Erali, oraya ilk vardığında zindana yönelir. Molla Umar ve Hemra bahçıvanı zindandaki diğer dört yüz altmış tutsak ile beraber serbest bırakır. Erali, Aytöre'nin yanına saraya gittiğinde, Kahraman'ın askerleri de Erali'yi yakalamak üzere harekete geçerler. Kahraman; mollalardan, yedi yaşındaki çocuklardan, on beş yaşındaki çocuklardan, acımasızlardan kırkar bin asker toplar. Asker gönderdiğini göstermek için de dört yüz doksan top attırır. Erali tarafında da; üç batman uzunluğundaki yay, yedi kulaçtan daha uzun mızrak hazırlanır. Üç gün vuruşulur ve kan at dizini geçer. On dört gün sonra vuruş biter, düşman boyun eğmiştir. Bu durumdan sonra, Erali'nin vereceği mücadele şu şekilde gelişmiştir.

Molla Umar ve Hemra bahçıvan uzun bir aradan sonra Bağdat şehrine dönünce, onlardan şüphelenilir. Bu nedenle Kara Han, Umar ile bahçıvanın huzuruna getirtilmesi için emir verir. Bu emri Ernazar, Umar'a ulaştırır. Umar, Ernazar'a kırk bir sopa atıp, burnunu da kesip, kendisinin İşkemsal şehrinin padişahı olduğunu, Kara Han'dan aşağı kalır yanının olmadığını söyler. Hemra bahçıvan da Ernazar'ı esir gibi padişahın karşısına götürür. Bu durumda, Hemra bahçıvan zindana atılır. Bulgar memleketinde savaş çanları çalınır. Kara Han tarafından oğullarının yakalanıp esir edilmesi için emir verilir. Kara Han savaş meydanına; koç yiğitlerden on bin, piyade bahadırlardan kırk bin, çiftçilerden kırk bin, usta nişancılardan on bin, cesur pehlivanlardan kırk bin, meşhur pehlivanlardan kırk bin, zalim cellatlardan kırk bin tane asker toplar. Arpalı çölüne de sayısız asker ve top gönderilir.

Bu esnada, Erali ve Şirali'nin annesi de zindana atılır. Sabaha karşı Erali'yi babasının askerleri çevreler. Erali ise Gevir pehlivandan on bin kişiyi uykudan uyandırmasını ister. On bin kişi, ata binip silahlanır. Erali askerlerine düşmana aman vermemelerini, atlarını tez sürmelerini, düşmana kıyameti göstermelerini, düşman üstüne atılmalarını, düşmanın bağırmı tuzlamalarını tembihler. Baba ve oğulun askerlerinin savaşı sonrasında, kuru nehirde su yerine kanlar akar. Meydana leşler dolar. Dağdaki kara taş kızıl kana boyanır. Kan at dizini geçer. Bazı askerler korkup kaçar. Bazıları silahlarını atıp kaçar. Düşman atı, ak tuğlar, gök bayraklar, düşmanın hesapsız silahı ganimet olarak Erali Han'a kalır. Buraya kadar bahsi geçen olaylar, destanda en yoğun fizikî mücadelenin olduğu kısım olarak nitelendirilebilir. Erali, Hemra dedesini görmek için onun bahçesine yönelir. Fakat Hemra'nın karısından, onun on altı gündür zindanda olduğunu öğrenir.

Zindanı bekleyen muhafızlar, ülkedeki durumdan habersizdiler. Erali onlarla da vuruşur. O, Hemra bahçıvan ve annesi ile birlikte zindandaki diğer mahkumları da çıkarır. Erali'nin emriyle, beş yüz molların başı kesilir. Üvey annesi ile dokuz yaşında başlayan iki kardeşin mücadelesi yedi yıl sonra Erali ve Şirali'nin zaferiyle sonuçlanır. Üvey anne, mal pazarında darağacına asılır. Erali ve Şirali Destanı'nda, iki çeşit mücadele türüne tanık oluruz. Bunlardan ilki fizikî, diğeri de ruhî mücadeledir. Fizikî mücadelenin ilk örneği, kahramanların avlanmaya çıktıklarında eli boş dönmeyen kendilerine utanç vereceği yönündeki düşünceleriyle başlar. Çünkü onlar için âlemde er sayılmak, ancak dokuz yaşındaki çocuğun dahi avlanabilmesiyle mümkündür.

Burada, Erali ve Şirali psikolojik bir mücadele de vermektedirler. Şöyle ki; destan kahramanları, padişah çocuğu olduklarının bilincindedirler. Bunun içinde konumun gereğini yerine getirmeye, dokuz yaşında güçlerini halka ve babalarına ispatlamak istemektedirler. Üvey anne, Erali ve Şirali'nin kendisiyle birlikte olmak istediklerini söyleyip, onlara iftira attığında anne Mastura, çocuklarına iftira atıldığının farkındadır. Fakat dua etmekten, hocalardan yardım istemekten, çocuklarının peşinden koşmaktan başka çaresi yoktur. Bu da bir iç mücadeledir. Şirali eski Bağdat padişahının kızına âşık olup, sarayda onunla beraber yakalanınca Afitabay hizmetçisine, Akılay'ı durumdan haberdar etmek için üç adet taş vermesi ve bunları Akılay'a ulaştırmak istemesi, Akılay'ın ise durumu anlayıp zindana girip Afitabay ile yer değiştirmesi psikolojik (ruhî) ve fiziksel bir mücadeledir.

Destanın ilerleyen kısımlarında yine fizikî mücadeleler hakim olur. Erali, Molla Umar ve Hemra bahçıvanı İşkemsal'de, Kahramanın elinden kurtarmak için, on dört gün vuruşur. Kanlar; at dizini geçer, kuru dereye su gibi akar. Burada Erali galip gelir. Sıra doğduğu yurt olan Bağdat'ın fethine gelir. Burada da babasının ordusu Erali'nin askerlerine mağlup olur. Son olarak Erali ve Şirali'nin dokuz yaşından beri verdiği ruhî ve fizikî mücadele, iftiracı annenin mal pazarında astırılması, acımasız babanın da eline bir değnek verip çöle bırakılması ile nihayete erer. Bağdat şehrinin hakimiyeti de Erali ve Şirali'nin olur.

2.4.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri

Destan kahramanları, onları kahraman namına kavuşturacak birbirinden zorlu aşamalardan geçip, kahramanlıklarını ispatlarlar. Bu mücadele bazen doğmadan önce, bazen çocukken, bazen de gençlik çağlarında gerçekleşir. Bu aşamada destan kahramanından beklenen, zorlukları aşmak, zorlukları aşarken de kendi yararının yanında; yanında yöresinde bulunan insanların ve halkının yararını da gözetmektir. Melike Ayyar destanında, destan kahramanı mücadelesine, Melike Ayyar'ı görür görmez başlar. Göroğlu, diğer adıyla Şakalender, Melike Ayyar'ı gördükten sonra av avlayamadan Şeker Gölü'nden, Çambil'e gelir.

Kırk kapılı çilehanesinde yedi-on gün boyunca, sırtını yaş yere verip yatar. Göroğlu bu esnada, Çambil'in yönetimini de aksatıyordu. Bu nedenle Göroğlu, kendisini siyasî bir mücadelenin içinde bulur. Çünkü dayısı Ahmet, Göroğlu'nun bu

durumundan faydalanıp onun yerine geçmek ister. Bu durumdan haberdar olan Göroğlu'nun oğlu Avazhan, babasının bu sıkıntısını gidermek için onun âşık olduğu Melike Ayyar'ı bulmaya karar verir. Kahraman ve oğlu için aşk mücadelesi burada başlar. Avazhan, birkaç zorlu aşamayı atı Gırat'la beraber aşar.

Sonrasında Göroğlu, destana Şakalender namıyla kılık değiştirip dahil olur. Kızılkum adlı çölde Avazhan, Şakalender ve Şazerger yolculuk yaparken bir çınar görürler. Avazhan ne olup bittiğini anlamak için çınara doğru gider. Orada iki kalenderle karşılaşır. Kalenderlerden birisinin adı Hasan lakabı ise "Şazerger"dir. Akdevşah'ın kızı Tillekız'la evlenmek için Türkistan şehrine gidiyordur. Diğeri ise kendisini Çin-Maçin hanı olarak tanıtan, Melike Ayyar'la evlenebilmek için Türkistan şehrine gitmek istediğini belirten, Göroğlu'dur.

Göroğlu, Şakalender namıyla destana dahil olduğu andan itibaren Avazhan'ın yükünü hafifletir. Onu türlü tehlikelere karşı korur. Şakalender; Avazhan'ı Çambil'e, babasını görünceye kadar onu koruyacağına dair söz verir. Sözünü şöyle yerine getirir: destanda birçok sıkıntılı durum mevcuttur. Bu sıkıntıların başında yolculuk gelir. Çünkü çöl yolculuğu susuzlukla mücadeleyi de beraberinde getirmektedir. Çöl yolculuğunun bitiminde, her çeşmenin başında beş yüz çınarı olan Köklem Dağ görünür. Bu dağda üç yüz altmış dere, her dereden akan dokuz çeşme bulunur. Melike'ye kimse ulaşmasın diye, her çeşmeye de bir avuç zehir atılmıştır. Bu durumdan haberdar olan Şakalender, Avazhan ve diğerlerine hiçbir çeşmeden su içirmez. Susuzluktan perişan olan yolcular, ağlayıp sızlayıp bir köşeye otururlar.

Bu mücadeleyi Şakalender, Allah'a niyaz ederek, ondan af dileyerek kazanır. Duası kabul olan Şakalender'in elindeki asasını yere vurmasıyla bir çeşme yeryüzüne çıkar. Avazhan ve Şazerger yerden fışkıran buz gibi sudan kana kana içerler. Şakalender için bir diğer mücadele Baymak Dev'e görünmeden, mekanından sağ salım çıkması ve Melike Ayyar'ın yerini öğrenmesi olmuştur. Şakalender; Şazerger ve Avazhan'la otururken, Türkistan şehrinin karşılarındaki dağın ya altında yahut üzerinde olduğunu söyler. Kendisinin dağa doğru gideceğini bir işaret bulursa da kendilerine haber vereceğini söyler. Patika yola girdikten sonra, kırk merdiven inen Şakalenderkendisini, ortasında kemik yığını olan bir şehirde bulur. Buraya gelir gelmez, kucağında bir oğlanla heybetli bir devin kendisine doğru hızla yaklaşmakta olduğunu görür. Nereye

saklanacağını bilmeyen Şakalender'e, kemik yığınının aralarına saklanması gerektiğini söyleyen bir ses gelir. O sesin dediğini yapan Şakalender, devin kucığında gördüğü delikanlının sayesinde deve yem olmaktan kurtulur.

Zebit şehrinin şehzadesi olan delikanlı, Şakalender'i görmüş onun ölmemesi için de bir şeyler bahane edip Baymak Dev'i göndermiştir. Yani burada Şakalender'in mücadelesinde yardımcı isim Şehzade Mahmudcan'dır. Melike'nin koruyucu devi olan Baymak Dev'den, Melike'nin yeri, yine Şakalender'in Mahmudcan'ı yönlendirmesiyle öğrenilmiştir. Bu mücadelede, fizikî bir güç kullanılmamıştır. Şakalender, konuşulanları daha rahat dinleyebilmek için "fare" kılığına girmiştir. Yani kendisine verilen özelliklerden faydalanmıştır. Alptekin ve İçel, Köroğlu'nun anlatmalarda her zaman darda kalan keleşlerinin (delilerinin, koçaklarının, batırlarının, yiğitlerinin) imdadına yetişen ve onları düşmanlarının elinden kurtaran, bazen de düşmanlarını aldatmak için çeşitli kıyafetlere giren birisi olarak tasavvur ederler (Alptekin, İçel, 2011: 47). Destanda, Göroğlu'nun devleri kolayca alt ettiğini görüyoruz. Fakat insan olmayan bir düşman güruhunu, insanî yollarla yapılan mücadelelerle alt etmek biraz güç olmaktadır. Bu durumda da Göroğlu kendisine ilâh tarafından verilen yetileri kullanarak, rakibini alt etmeyi tercih etmiştir. Bundan sonraki mücadele, Melike Ayyar ile gerçekleşir. Türkistan şehrine gelen Şakalender, Avazhan ve Şazerger üç köşk görürler. Şakalender'in Melike'nin olduğunu söylediği bir köşke yaklaşırlar. Orada Melike'nin aslanıyla oynadığını görürler. Aslan bulunduğu ortama yeni birilerinin katıldığını görünce, Şakalender ve yanındakilerin üzerine doğru yürümeye başlayınca, Şakalender aslanı havaya fırlatır. Aslan havada parçalanır. Melike Ayyar, bu durumu derhal babası Kasımşah'a bildirir. Aslanının öcünün alınmasını ister. Durumdan haberdar olan Kasımşah, cellatlarına kızını üzen her kimse asılmaları için emir verir.

Verilen emir gereğince Şakalender, Avazhan ve Şazerger asılmaları için şehrin meydanına götürülürler. Onları izlemek için Türkistan halkı, meydana doğru toplanır. Avazhan telaşlanıp, sızlanmaya başlar. Şakalender, Avazhan'a hiçbir şeyin yaradandan izinsiz gerçekleşmeyeceği, sineğin dahi canının izinsiz çıkmayacağını söyleyip, teselli verir. Cellatlar kendilerine yaklaştığı sırada Şakalender, tılsımlı bir duayla orada bulunan üç yüz kişiyi taşla çevirir. Bu durum üzerine Kasımşah, Şakalender, Avazhan ve Şazerger'i huzurunda görmek ister. Kasımşah ile konuşan Şakalender, kırk gün içinde kızına altından bir aslan yapılmasına dair bir anlaşma yaparlar. Bu mücadeleyi de

Şakalender konuşarak, ikna kabiliyetiyle halleder. Destanda kahraman, ekseriyetle devlerlemücade eder.

Şakalender'in sonraki mücadeleleri, Avazhan'la beraber Melike Ayyar'ı kaçırdıklarında peşlerine düşen devlerle yaptıkları mücadelelerdir. Sadece destanın sonunda, Esad ve Şadman avcılarının Avazhan'ı öldürmek istemeleri üzerine bir söz münakaşası gerçekleşir. Fakat bu münakaşa, fiilî müdahaleye dönüşmez. Şakalender, ilk olarak Tillekız'ın babası Akdevşah'la mücadele eder. Yanında yardımcı olarak Şazerger de vardır. Gırat'a binen Şakalender, devlerin başlarını gövdelerinden ayırmaya başlar. Kıyamet gibi bir savaş olur. Şakalender önüne gelen devin başını alır. Eline geçen devi havaya fırlatır. Devden ordu, devden bir dağ cesedine dönüşür.

Bu mücadelenin bitiminde Şakalender, Zebit şehzadesi Mahmudcan'ı kurtarmak için kolları sıvar. Fakat Şakalender ve Şazerger'in gideceği yol üzerinde Baymak Dev, Kasımşah ve Akdevşah'ın askerleri vardır. Avazhan'a eşi Melike'yi, atı Karatulpar'ı ve Melike'nin arkadaşı Tillekız'ı emanet eden Şakalender; savaş kıyafetlerini giyer. İsfahan kılıcını kuşanır. Ok gibi düşmanların arasına dalar. Önüne geleni yere seren ikiliye dağ gibi devler dayanmaz. Şakalender ve Şazerger'deki azameti, korkusuzluğu gören devler, kaçacak delik arar. Tillekız'ın babası Akdevşah da Şakalender ve Şazerger'in hışmına uğrayıp nasibini alanlar arasındadır.

Heybetli Akdevşah'ın öldüğünü gören diğer devler, kaçışmaya başlar. Ölüler dereleri doldurur. Bir yandan da şehirlerden devler savaşa gelir. Onlar da tepeye bir yükseklik, dereye bir bir dolgu olur. Kıran kırana bir savaş olur. Nice dev ölür. Bir yandan da kalenderler; savaşı teşvik edici sözler söylerler. Bu hengâmeyi gören Baymak Dev, yetmiş bin askeriyle beraber kaçar. Devler, Kasımşah'ın kızına, kendilerini bu hale düşürdüğü için lanet etmeye başlarlar. Durumun vehametinin arttığını gören Kasımşah, çareyi kaçmakta bulur.

Kasımşah'ın kaçtığını gören Şakalender, onu kızı Melike Ayyar'ın hatırına serbest bırakır. Nihayet Baymak Dev'in mekanına gelen Şakalender ve Şazerger Mahmudcan'ı kurtarırlar. Bir müddet sonra saklandığı yerden mekanına gelen Baymak Dev, kilitli odaların açılıp, kıymetli eşyalarının alındığını, Mahmudcan'ın da orada olmadığını görünce çok sinirlenir. Derhal Şakalender'in peşine düşer. Baymak Dev, askerleri ve Şakalender Kızılıkum'da karşılaşırlar. Şazerger bu defa, tek başına mücadele

etmeyi tercih eder. Düşmana; nasıl isterlerse üzerine o şekilde gelmelerini, tercihlerinde serbest olduklarını söyleyip, savaşa hazır olduğunu belirtir. Savaşmaya başlar.

Bir ara Baymak Dev'in ortadan kaybolduğunu gören Şakalender, Baymak Dev'in Avazhan, Melike Ayyar ve yanındakilere zarar vermek için harekete geçtiğini düşünür. Düşüncesinde yanılmayan Şakalender, Avazhan'ı, Baymak Dev tarafından kızgın çöl kumlarının üzerine bırakılmış bir tulum suyu uzanırken görür. Hemen müdahale eder. Şakalender, "Süleyman peygamberin nefesi" diyerek püsküllü asasıyla tulumu vurur. Tulum o an patlar. İçerisinden kırmızı, yeşil alevler göğe yükselir. Böylelikle Şakalender savaş ortasında bile; Avazhan, Melike Ayyar ve Şazerger, Tillekız çiftini korumayı başarır.

Şakalender'in dönüş yolunda ettiği mücadeleler, Zebit şehrinin şehzadesi Mahmudcan'ın Baymak Dev'den öğrendiği, Baymak Dev'in Melike'yi korumak için kurduğu tuzaklardır. Çambil'e dönüş yolunda, Avazhan'a gidiş yolunda, Göroğlu'nun korkusundan yardım edip, dönüşte Melike Ayyar'ı kaçırabilmek umuduyla Avazhan'ın yolunu kesmek isteyen, Yaprak Dev'i görürüz. Yolcuların içinde Şakalender'i gören Yaprak Dev, üstesinden gelemeyeceği işe bulaşmamış, kimselere görünmeden geldiği yere dönmüştür. Kahramanın son mücadelesi; Esad ve Şadman avcılara karşı gerçekleşmiştir.

Avcılar, Avazhan'ın yolunu kesmiş, kendisini öldüreceklerini, bu emri de Göroğlu'nun verdiğini söylerler. Şakalender adındaki Göroğlu, avcılara Göroğlu'nun böyle bir emir vermeyeceğini ısrarla söylese de avcılar ısrarla, babasının oğlunun öldürülmesini emrettiğini söylerler. Bu durumda kimliğini açıklamak zorunda kalan Göroğlu, Avazhan'ın ricası üzerine avcıları öldürmekten vazgeçer. Bir mücadele de böylece tamamlanmış olur. Melike Ayyar Destanı; aşk kılıfına sarılmış, içi kahramanlık dolu bir olay örgüsünden meydana gelmektedir.

Olayların başında kahramanın Melike Ayyar'a âşık olup, sonrasında Melike Ayyar'ın kahramanın gelini konumunda olması da destan konusunu orijinal kılan bir husustur. Kahramanın aşk ile verdiği mücadele, destanın başında küçük bir yer kaplar. Bu aşk mücadelesinden sonra kahraman oğlunu yalnız bırakmamak için, doludizgin alplık mücadelesinin içerisinde bulur kendisini. *"Ön Asya kültürleri ve edebiyatlarıyla münasebet kurulduktan ve yerleşik hayata geçildikten sonra da sevdiği kız ya da*

sözlüsünüin ardından gurbete çıkan kahramanın kahramanlık özellikleri, yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamış, batır âşık ya da alp-âşık tipi, pasifize olarak yerini âşık tipine bırakmıştır. Kahramanî ya da alplara mahsus evliliğin yerini, daha sonraki dönemlerde aşkî ya da âşıklara mahsus evlilik almaya başlamıştır .’’ (Aça, 2000: 11-21)

Destanda geçen mücadelede alplık vasfı, daha üstün gelmektedir. Kahramanın mücadelelerine baktığımızda, genellikle insan olmayan taife ile mücadele ettiğini görürüz. Özcan, kahramanın sadece güçlü olmasının onun yeterli bir başarıya ulaşmasını sağlamayacağını, gerçek bir başarının ancak klasik insanın tecrübesiyle modern insanın akli melekesi arasında bir ahenk kurduğunda gerçekleşeceğini belirtir. Bu durumun sağlanmasıyla kahramanın macerası son bulur (Özcan, 2003: 76-81).Şakalender’de bu özelliği, Melike Ayyar’ın aslanını öldürdüğünde Melike’nin babasından altın aslan yapabileceğini söyleyip, kırk günlük mühlet istediğinde görebiliriz. Şakalender bu mühletin yanında, aslanı yapabilmek için kırk külçe altın, kırk koyun, pirinç vs. yiyecek de istemiştir. Şakalender’in bu teklifi kabul edilmiştir. Kendilerine tahsis edilen bir köşkte Şakalender; Avazhan ve Şazerger’le otuz dokuz gün boyunca, kendilerine verilen yiyecekleri yemiş ve gezmişlerdir. Yine aslan yapıldıktan sonra, aslanın yürüebilmesi için, içeriden kontrol kolları yapılarak, altın aslanın yürümesi sağlanmıştır.

Bu durum, kahramanda teknik bilginin de mevcut olduğunun göstergesidir. Kahramanın savaş meydanında sergilediği performansa bakıldığında ise onun insanüstü bir güce sahip olduğu söylenebilir. Çünkü savaş meydanında devler arasında konuşulan bir cümlede, Şakalender’in kendilerini sinek gibi gördüklerini belirtirler. Onun elinden uçan, kaçan kurtulmaz. Yerde, gökte fark etmez. Eline geçeni havaya fırlatır. Önüne gelenin başını gövdesinden ayırır. Savaş meydanında bile Avazhan’ı düşünür. Sözüne sadıktır. Mahmudcan’a söz verdiği için eş bulur. Avazhan’a söz verdiği için, onu her daim koruyup kollar.

2.4.3. Ayçınar Destanı’nda Kahramanın Mücadeleleri

Ayçınar Destanı’nda kahramanın mücadelesi, babasının patronu Nazarbay ile karşılaştığında başlar. Diğer yaşadığı tüm sorunlar, mücadeleler de Nazarbay’ın oluşturduğu sorunlardan kaynaklanmaktadır. Ayçınar’ı gördüğünde yaşlı Nazarbay’ın

dizinde derman kalmaz. O çok değerli malı, mülkünü her şeyini gözden çıkarır. Ayçınara'a; gökten mi geldiğini, güzelliğini gören kişinin bin yıl ölmeyeceğini, yoluna malını saçacağını, canının kendisine feda olacağını söyler.

Nazarbay, dört hanımına toplamda bir kat kıyafet alan bir insanken, Ayçınar'ı ne kadar çok sevmişse, kendisine altından ayakkabı yaptıracağını, saçlarına elmaslar inciler takacağını söyler. Ayçınar, ihtiyarın sözlerini ayıplayıp güler. Nazarabay, Aytoti'ye kocasının önündeki tüm malın artık kendisinin olduğunu, iki hanımının yanında iki erkekle gelip kızlarını isteyeceğini söyler. Vermezlerse de başlarına geleceklere razı olmalarını bildirir. Atına binip yoluna gider.

Annesi Aytoti'nin ağlayıp sızlanmalarına bakan Ayçınar, yaşlı Nazarbay'ın yarına söylediği sözleri unutacağını söyler. Fakat durum Ayçınar'ın tahmin ettiği gibi olmaz. Ertesi gün Nazarbay; Akaman ve Altıyar isimindeki dünürçüleri Halyar'ın evine gönderir. Dünürçüler Ayçınar'ı istedikten sonra, Halyar ve Aytoti'ye ya kızlarını başlık isteyip razı olup vereceklerini, ya da kızlarını vermeye razı olmayıp canları ve işleri elinden alınmış bir şekilde vereceklerini söylerler. Yani dünürçüler anne babaya "ya ölürsün, ya da yaşarken ölürsün" seçeneklerini sunarlar. Ne cevap vereceklerini bilemeyen gözü yaşlı Aytoti ve Halyar öylece beklerken, Ayçınar, dünürçülerin karşısına çıkar. Onlara, geleneklerinde evlenecek kızın başlığını kendisinin belirlediğini söyler.

Dünürçüler tarafından Ayçınar'a, ne kadar başlık istediği sorulur. Ayçınar; on tane kuzu, kırdan gezen yirmi kurdu, otuz tane aslan, kırk kaplan, elli tane aygır, altmış beş tane öküz, seksen adet teke, bir çepiş ve deveyle beraber doksan tahta ister. Ayçınar'ın bu istekleri karşısında dünürçüler şaşırıp kalır. Ona, aklının yerinde olup olmadığını sorarlar. Onca gümüş, ziynet eşyası dururken, Ayçınar'ın neden bunları istediğini merak ederler. Dünürçüler istediği malları teker teker sayıp ne yapacağını sorarlar. Ayçınar'a akıl verirler. Kendisine değerli mallar istemesini, babasına bu sebeple rahat yüzü göstermesini öğütlerler.

Ayçınar ise dünürçülere zengin dedenin istediği şeyleri bulacağına inandığını söyler. Bulduğu zaman da zengin dedenin düğünü yapacağını, ne isterse alacağını orasına karışmayacağını söyler. Dünürçülerin yanından kalkıp gider. Ayçınar akıllı hamlesiyle, Nazarbay'ın yerine getiremeyeceği isteklerde bulunup, kendinde bir pürüz

bırakmadan, okları Nazarbay'a çevirmiştir. Nazarbay ise Ayçınar'ı istemeye; dünürçülüğe giden Akaman'ın tavsiyesiyle, Emir Babür Şah'tan yardım istemeye gider.

Babür tarafından ayıplanan Nazarbay, Babür Şah'ın veziri tarafından misafir edilir. Nazarbay'dan Ayçınar'ın evini öğrenen vezir Kayserbek, o gece Ayçınar'ı, ajan askerler ve Nazarbay'ı gönderip kaçırtır. Kayserbek'in, Ayçınar'ı kaçırtmasının amacı, Emir Babür Şah'ın; Nazarbay'la evlenmek istemeyen Ayçınar'ın isteklerine ve zekasına hayran olduğunu söylemesidir. O, kendisini isteyen yaşlı Nazarbay'dan yerine getiremeyeceği ne varsa istemiş, evlenmeyi kabul ettiğini, fakat bu isteklerini yerine getiremezse de kendisiyle evlenmeyeceğini bildirmiştir.

Emir Babür Şah, Nazarbay'ın sorduğu sorularla dört karısı olduğunu, almak istediği kişinin de söylediği gibi dul değil, kız olduğunu öğrenmesi üzerine, bu duruma önce gülmüş, sonra da ciddi anlamda sinirlenmiştir. Orada bulunan beyler de dahil Ayçınar'ın aklına hayran kaldıklarını belirtmişlerdir. Orada bulunan dede, baba mesleğini devam ettiren altmışlık vezir Kayserbek, koltuğunun elinden alınacağını düşünüp, Ayçınar'ı askerine kaçırtmıştır. Kayserbek, içinde bulunduğu, üstelik vezirlik görevini yaptığı hanlığa ihanet etmektedir. Emir Babür Şah'ın ne yapacağını öğrenip, onun en yakın rakibi Şeybani Han'a iletmektedir. Kayserbek bu amaçla, Ayçınar'ı birisi annesi olan iki ihtiyar kadının yanına emanet etmiştir. Bulunduğu çadırdan asla çıkarılmamasını tembih etmiş, Ayçınar'ın kaçması halinde de kadınları öldüreceğini söylemiştir.

Ayçınar oradan kaçmak için kadınlara ne kadar dil döktüyse, korktuklarından ona izin vermemişlerdir. Bu nedenle Ayçınar, bu kısımda pasif konumdadır. Bir gün Kayserbek, yine hainlik yapıp hanlığın sırrını Şeybani Han'a ifşa ederken, çadırın içinde duran Ayçınar onun kaçacağını, kendisini de Şeybani Han'a hediye edeceğini öğrenir. Bu aşamaya kadar Ayçınar; erkek olmadığından kendisini savunacak kuvveti bulamadığını söylerken, duyduğu bu sözden sonra, destan kahramanının gözü dünyaları görmez. İşte bu aşamadan sonra Ayçınar, öğrenilmiş çaresizliği bir kenara bırakır.

Tanrı Teala'nın ince bileklerine dayanıklılık, zarif bedenine güç, kuvvet verdiği Ayçınar'ı kimse tutamaz. Çadır'ın önünde duran ata atlayan Ayçınar, atın üstündeki kılıçla iki ajan askeri öldürür. Sıra Kayserbek'e gelir. Fakat Ayçınar, onun yaptığı gizli işlerin hepsinin, Babür Şah tarafından da bilinmesini ister. Kayserbek, Ayçınar'a

kendisini evlat edinmeleri için çadırına getirdiklerini, kızı olmadığından hemen Ayçınar'ı evlat olarak kabul ettiğini söyler. Ana babasının öldürüldüğüne dair hiçbir bilgisinin olmadığını söylemeyi de ihmal etmez. Ayçınar'a ne isterse alacağını, saçlarına altınlar, mücevherler takacağını söylese de nafiye... Ayçınar, Kayserbek'in hiçbir yalan sözüne kanmaz. Kendisinin en ufak bir güç sahibi olduğunda insanlara zulüm ettiğini, her zaman da aynı davranışları sergileyeceğini söyler. O nedenle vezir Kayserbek'i atının arkasına bağlayıp sürüyerek Babür'ün önüne çıkarır. Babür, bir kızın vezirini atının arkasında sürükleyip önüne getirmesine önce şaşırır. Sonra, Ayçınar'ın bu davranışına hayran olduğunu dile getirir.

Daha sonra da vezirinin suçunu sorar. Ayçınar; Kayserbek'in, Babür Şah'ın hanlığının büyümemesi için yaptıklarını, ajanlığını, hilelerini bir bir itiraf ettirir. Ayçınar'a yalvardığı gibi Babür Şah'a da yalvaran Kayserbek, derhal öldürülür. Kahramanın mücadelesi burada son bulmaz. Emir Babür Şah, Ayçınar'a; kardeşi, dertdaşı, veziri olmasını teklif eder. Fakat Ayçınar, arkasında kendisini bekleyen bir babası olduğunu, bu nedenle onun yanına gitmesi gerektiğini söyler. Eğer babası ikna olursa, Babür Şah'ın yanına geleceğini de belirtir. İleri görüşlü Babür Şah, Ayçınar'a Şeybani Han'ın askerlerinin zarar vermemesi için kaftan giydirebilir. Başına sarığını sardırır. Eline İsfahan kılıcını verir. Bir de Tarlan Boz adında, iyi bir cins at verir. Ayçınar gitmeden Endican'a yolu düşerse, Kamber adlı adamda; Babürnâme, gazeller, cenknâmeler gibi babasının hediyesi olan öğüt verici kitaplar olduğunu söyler. Onları okursa, gönlünün bir yıl hoş olacağını söyler.

Bu kitapları kendisine getirmesini, eğer kendisi gelemese de bir kervanla kitapları göndermesini rica eder. Bu sözlerin üzerine Ayçınar ve Emir Babür Şah vedalaşıp, yollarına devam ederler. Emir Babür Şah'ın tahmin ettiği üzere Ayçınar, bir müddet yol aldıktan sonra arkasından iki asker gelmekte olduğunu görür. Askerler Ayçınar'a, Babür Şah'ın askeri olduğu için onu Şeybani Han'a götüreceklerini söylerler. Bu isteklerinden vazgeçmeyen askerler, Ayçınar tarafından öldürülür. Onları öldürdükten sonra Ayçınar, askerlerin ardından bir ordu geldiğini görür. Atından iner, sarığını sıkıca bağlar, zırhını kuşanır. Huda'ya sığınıp, askerlere ne suç işlediğini sorar. Cevap olarak, Babür'ün adamı olduğunu ve askerleri öldürdüğünü söylerler. Ayçınar'ın karşısındaki askerler ona; kendisini Şeybani Han'ın yanına götüreceklerini, kurşunu eritip ağzına koyacaklarını söylerler. O vakit; kızıl kanın gövdede akma, avare olan

gövdelerin yerlerde yatma vaktidir. Ayçınar aslan gibi olup, korunması için dua edip, askerlerin arasına yıldız kayar gibi girer.

Öyle savaş olur ki; başlar elma gibi dökülür, boylar keman olup bükülür. Kısa boylu atlar, diğer atların altında kalır. Tozdan göz gözü görmeyen savaşta, Ayçınar'ın kılıcının rüzgarının değdiği asker yerinden kalkamaz. Dereler cesetle dolar. Ayçınar bölük bölük askeri etrafa saçar. Böylece askerler yavaş yavaş azalır. Kılıçlar kınına konulmaya başlar. Ayçınar yüzlerce askerin neredeyse üçte birini öldürür. Meydanda hasıl olan durumu gören nice insanlar; Göroğlu'nun, Rüstem Han'ın geldiğini zanneder. Gücü kuvveti kalmayan askerlerin, niceleri kaçır.

Kaçamayanlar Ayçınar'dan ecel şarabını içir. Kahraman Ayçınar, gösterdiği yiğitliğe kendi de şaşırır. Düşmandan dost olmaz diyen Ayçınar, kaçmaya çalışan düşman adamlarını bir bir öldürür. Ayçınar'dan kurtulamayacağını anlayan askerler 'Beyim, bizi bağışlayın.' diye yalvarırlar. Kendilerinin de emir verilen görevi yaptıklarını, yapamazlarsa da öldürüleceklerini söylerler. Ayçınar'a askerler, kendisini bağlayıp götürceklerini, altın eğer ve koşumları da hediye edeceklerini söylerler.

Şimdi eğer Ayçınar razı olursa, kendisinin askeri olacaklarını, ne iş söylerse yapacaklarını belirtirler. Ayçınar, kendisine tabi olacaklarını söyleyen askerlere özgür olduklarını, Şeybani'ye kendisiyle bir işinin olmadığını iletmelerini söyler. Mal ve taht ile işi olmadığını, Şeybani'nin de kendisiyle uğraşmamasını söyler. Askerler olanları Şeybani Han 'a anlatır. Şeybani Han'ın bu durumda niyeti; onu razı ederse bir kaleye bey yapıp, evlat edinmektir. Ayçınar mücadelelerinde her zaman göğüs göğüse çarpışan, kılıçla kalkanla vuruşan birisi değildir. O, bazen aklını kullanıp kaçmasını da bilir.

Bir ağacın altında uyuyup dinlenen Ayçınar, karşı tepelerden sayısız meşalenin yanıp, kendisine doğru yaklaşmakta olduğunu görür. Kendisini uyandırdığı için Rabbine hamd eder. Şeybani'nin tüm adamlarını toplayıp, peşine düştüğünü düşünen Ayçınar, ortadan kaybolmanın daha iyi olacağını düşünüp yola koyulur. Gece gündüz demeden yol alır. Sonunda Kettepay'a varır. Uzaktan evine baktığında, harabeye döndüğünü görüp çok üzülür. Evinin yakınlarında yeni bir kulübe yapıldığını görüp, babasını orada bulabilmek umuduyla kulübeye doğru yönelir. Dışarıda babasının çoban köpeklerini gören Ayçınar'ın umudu, biraz daha artar. Ernazar'ı görür. Fakat Ernazar, Ayçınar'ı her

zaman olduğu gibi tanımaz. Kulübeye yaklaştığında onu yabancı bir adam karşılar. Adamı gördüğü an Ayçınar'ın tüm hayalleri yıkılır. İçeri girmek zorunda kalır.

Bir iç çekip ağlayan Ayçınar; Halyar ve Aytoti'nin, dışarıdaki köpeklerin ağasının nerede olduğunu çobana sorar. Kendisinin veresiye bir koyun aldığını parasını vermek için de buraya geldiğini söyler. Bu koyunların önceki sahibini yabancı adama sorar. Adam isminin Abdullah olduğunu, Halyar'ın kızının kaçırıldığını, Aytoti ananın da göğsüne bıçakla vurulduğunu söyler. Günün ertesinde Halyar'ın karısını mezara koyup, kızını aramaya koyulduğunu ekler. Nereye gittiğinden haberi olmadığını bildirir.

Ayçınar atına binip, gözlerinden yaşları döküp, otlara çimenlere, kurda kuşa, güle bülbüle, toprağa vadiye, çayıra meraya babasını sorup, onu arar. Tekrar babasını bulmak için yola koyulan Ayçınar, kendisini Nazarbay'ın köyünde bulur. Bir han veya bey geldiğini gören halk, guruplar halinde yollara, Ayçınar'ı görmek için çıkarlar. Ayçınar; Nazarbay'ın kapısının önüne geldiğinde, Tarlan Boz'un yularından tutup, Ayçınar'ı içeri davet ederler. O esnada da Nazarbay'a bir bey yahut hanın geldiği haberi verilir. Bu haberle yüreği hop eden Nazarbay, korktuğu durumun başına gelmemesi için, dua edip dışarı çıkar. Ayçınar, Nazarbay'a Halyar çobanının nerede olduğunu sorar. Nazarbay ise onun gibi fakirineden araştırdıklarını sorar. Onlara ziyafet vermeyi teklifeder. Sorusunu tekrar soran Ayçınar'a Nazarbay, Halyar'ın üç gün önce, Tengriharam'da nereden geldiğini bilmedikleri bir kızı aramaya gittiğini söyler.

Ayçınar bu defa, Halyar'ın kızının nerede olduğunu Nazarbay'a sorar. Nazarbay, bilmediğine dair yemin eder. "O kızı sen almayacak mıydın?" sorusuna ise, ihtiyar olduğunu öne sürüp, "hayır" der. Kendisini tanıyıp tanımadığınısoran Ayçınar'a, Nazarbay'ın tanımadığını söylemesi üzerine Ayçınar; kendisinin Halyar'ın kardeşi olduğunu söyler. Ona Ayçınar'la evlenmek istediğini, Aytoti'yi de Nazarbay'ın öldürdüğünü söyler. Yaptığın zulmü senin çocukların da tatsın deyip, kılıcı Nazarbay'ın boynundan geçirir. Nazarbay'dan da intikamını bu şekilde alan Ayçınar, atını Tengriharam'a doğru çevirir. Babasının çoban köpekleri de Ayçınar'a yoldaş olur. Hatta Halyar'ın yerini biliyormuşçasına, önden koşturup giderler. Dağ bayır aştıktan sonra, uzakta bir adam görünür. Köpekler koşup o adamı çevrelerler. Yüreği dolup taşan Ayçınar, adama doğru yaklaşır. Onu gören Halyar "Kızcağızım" deyip, eşeğinden iner.

Ayçınar konuşamasa da baba Halyar, günlerdir aradığı kızının saçlarını okşar, öper, koklar. İcini çekip ağlayan Halyar kızına, ağlamamasını söyler. “Otağının eşiği olayım, çadırının gölgesi olayım, atının kamçısı, bağladığın koyunun ipi olayım kalk gidelim kızım” der. Ayçınar’ın babasızlıkla mücadelesi de böylece biter. Ayçınar için babası yaslanacağı dağdır, yanında gölgelenebileceği korunağıdır. Ayçınar bu nedenle, kendisine teklif edilen makamı, parayı vs. geri çevirmiştir. O, kendisinden başka kimsesi olmayan babasını bulduktan sonra vicdanı ile olan mücadelesini de başarıyla tamamlamıştır. Babasıyla birlikte annesinin mezarını ziyarete giden Ayçınar, babasına akrabalarının olup olmadığını sorar.

Hayatta olduğunu zannettiği iki kardeşinin olduğunu söyleyen Halyar, kızının tavsiyesi üzerine onları aramaya koyulur. Baba – kız memleketleri Endican’a giderler. Halyar gördüğü herkese, kardeşleri Berdi ve Çariyar’ı sorar. Fakat bu isimlerin kim olduğunu bilen yoktur. Sonunda bir köyden ihtiyar bir adam, kale tarafında aradıkları isimde birilerinin olduğunu fakat iki yıldır onları görmediğini söyler. Baba – kız, ihtiyarın söylediği yere giderler. Orada sürüyü otlatan bir gence Halyar, sevgi duyarak seslenir. Halyar ona, kimin oğlu olduğunu, Berdi ve Çariyar’ı nerede bulabileceklerini sorar. Yeni yetişmiş, iri yarı, gözlerinde korku olmayan genç kendisinin Çariyar’ın oğlu Amanyar olduğunu, babasının iki-üç sene önce öldüğünü söyler. Halyar babasının ağabeyi ya da kardeşinin olup olmadığını gence sorduğunda, kendisinin bilmediği cevabını alır. Amanyar’a evlerine misafir olacağını bildiren Halyar, kendilerine evini tarif etmesini söyler.

Amanyar’ın evine giden Halyar ve Ayçınar, Amanyar ve annesi Ayparça’nın, Halyar’ın kardeşi Berdi’nin oğlu ve karısı olduğunu öğrenirler. Sarılıp kucaklaşırlar. Bir müddet sonra, birbirlerini seven Amanyar ve Ayçınar evlenir. Bir erkek evlatları olur. Ayçınar, adını Çınarbek koyar. Bu defa Ayçınar’ın başka bir sorunla başa çıkması gerekmektedir. Bu sorun, Şeybani Han’dan kaynaklanmaktadır. Şeybani Han, Ayçınar’ın yaşadığı toprakların sahibidir. Bu topraklar zaman zaman başka bir Han’ın yönetimine geçmektedir. Bu nedenle Şeybani Han askerlerinden, köylü halktan ağır vergiler toplamalarını talep etmektedir. Zaten çok az bir gelire sahip halktan askerler, zorla neleri var neleri yoksa alırlar. Bu durum üzerine Ayçınar halkla, askerlere direnıp vergi vermemeleri için konuşur. Bu fikir halk tarafından kabul edilir ve uygulanır.

Askerler bir daha köye vergi toplamaya geldiklerinde, halk birleşip askerleri döver ve Şeybani Han'a gönderirler. Şeybani Han bu duruma çok sinirlenir. Beş yüz askerini, Ayçınar'ın bulunduğu köye göndererek, oranın tahrip edilmesini emreder. Askerler emirin yerine getirilmesi için yola çıkarlar. Askerlerin geleceği halk tarafından haber alınır. Bu haberi alanlar arasında Ayçınar da vardır. Ayçınar köyün ileri gelenleriyle, şimdiye kadar askerlerle onların savaştığını, şimdiden sonra da kendisinin savaşaacağını söyler. Emir Babür Şah'ın kendisine giydirdiği kaftanı, sarığı, İsfahan kılıcı kuşanır. Tavladaki atı, Tarlan Boz'a biner. Halkın feryatlarına, bebeklerin ağlayışına, annesiz çocukların sokakta annelerini arayışına, kızların kaçırılmasına, malların talan edilmesine dayanamayan Ayçınar, kartal gibi olup, zırhını omzuna geçirip, mızrağını eline alıp yola düşer.

Ayçınar'ı gören aksakallı dedeler, güçlü olması, düşmanın iki gözünü kör etmesi, Huda'nın güç, sahabenin medet vermesi için dua ederler. Askerler bulut gibi, Ayçınar'ın üzerine gelir. Askerlerin komutanı Ayçınar'a nereden olduğunu, hangi beyin oğlu, kimin sevdiği olduğunu sorar. Komutan Ayçınar'a eğer bey ise önlerinde hiç durmaması gerektiğini söyleyip mızrağını yere saplar. Komutanın sözlerini dinleyen Ayçınar, askerlerin gelmekte olduğu köyden olduğunu, halkın açlıktan ilğinin kemiğinin kuruduğunu, kendi bulamadıkları hangi eşyayı vergi diye askerlere vereceğini sorar. Bu sözlere sinirlenen komutan kılıcını kınından çıkarıp, kendisine verilen emri yerine getirdiğini söyler.

Ayçınar'a malını da kızını da sürüp götürceğini söyler. Kılıçlarını çıkaran askerler, olacıklardan habersiz Ayçınar'ın üzerine gelmeye başlarlar. Ayçınar'ın üzerine gelen askerlerin başları sıra sıra yere iner. Düşman askerlerinin bedenlerinde, kanlar şırıldayıp akıp gider. O esnada Amanyar, Ayçınar'a yardım etmek için atıyla koşup yetişir. Yeşil olan meydanlar, kızıla boyanır. Askerlerin bir kısmı kaçıp giderler. Askerlerin iki tanesi geri döner. İki asker de yere yatar. O yerde yatan iki askerden birisi yayını gerip, Ayçınar'ın göğsünü nişan alır. Ayçınar, atın üzerinden dağ gibi devrilir. Okçuyu gören Amanyar, onun başını gövdesinden ayırır. Karısının başını kaldıran Amanyar'ın gözleri yaşla dolar. Çınarbek'i de alıp gelen Halyar, yavrusu, Ayçınar'ın yüzünü öperler. Onları gören insanların bağı ezilir, Ayçınar Amanyar'a son kez, sandığındaki hediyeleri alıp, ağabeyine teslim edilmesini, Çınar'ını adam etmelerini söyler. Hayatla olan mücadelesine son verir.

Destan kahramanı Ayçınar'ın hayatını değerlendirdiğimizde, onun mücadelesinin hep; haksızlığa, hileci insanlara, hırslarından doymak bilmeyenlere, ahlaksızlara, kavgaya vb. insanlığa dair olumsuz hangi özellik varsa ona dair olduğunu görürüz. Mücadelenin sonunda Ayçınar'ın hayatını kaybetmesi, bir mağlubiyetten ziyade, galibiyet olarak değerlendirilmelidir. Bu galibiyet bir kalenin alınması ya da Ayçınar'ın hayatta kalması olarak görülmemelidir. Bu galibiyet; dinleyicilerin veya okuyucuların destanı okuduklarında haksızlığa veya kötülüğe karşı yapılması gerekenleri öğrenmeleri, ders almaları olarak değerlendirilmelidir.

2.4.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri

Destan kahramanlarının mücadeleleri, zorluk derecesi anlamında diğer insanların mücadelelerinden ayrılmaktadır. Onlar, kendi yararlarından ziyade; halkının, çevrelerindeki eş, dostun iyiliğini gözetmektedir. Huşkeldi namındaki Göroğlı'nın mücadele ettiği tipler, peri, dev gibi masalsı özellik taşıyan varlıklar değildir. Göroğlı destanın bir bölümünde, cadılarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Fakat bu cadılar, olağanüstü özellikler gösteren tiplerden çok günümüzde büyücü olarak adlandırılacak kişilerdendir.

Huşkeldi Destanı'nın kahramanı Göroğlı'nın mücadelesi oğlu Avazhan, kendisine gazaya çıkmak istediğini söylediğinde başlar. Göroğlı, oğlundan gelen bu istekle huzursuz olur. Çünkü Göroğlı, Avazhan'ı Hunhar ilinden getirmiştir. Avazhan'ın tekrar memleketine kaçabilme ihtimali, Göroğlı'nı rahatsız etmiştir. Bu huzursuzluğun başka bir nedeni ise Avazhan'ın gazaya çıkmak için henüz toy olmasıdır. Göroğlı bu nedenle Avazhan'a, birkaç kez kendisiyle gazaya katıldıktan sonra, isteğini gerçekleştirmesini ister. Fakat bu istek Avazhan tarafından kabul edilmez. Göroğlı'nı oğlu Avazhan, Gırat ve kırk yiğidini gazaya gönderdikten sonra destanda bir müddet göremeyiz.

Gazadan kırk yiğidin Avazhan olmadan dönmesi üzerine Göroğlı, ruhî mücadeleyi bırakıp fizikî mücadeleye başlar. Göroğlı; çocukluk zamanında ermiş kişiler tarafından kendisine verilmiş olan iki tüyden, ak tüyü yüzüne sürüp bir pir-i fani kılığına girer. Göroğlı bu sırrı kimseye söylemeden küçüklüğünden beri saklar. Bu tüyle birlikte, yine erenlerin kendisine verdiği külâhı heybesine koyup, büyük hanımı Yunus Peri'ye yurdunu kendisine emanet ettiğini söyleyip, nasihatler edip mücadelesine başlar.

Göroğlu'nın kılık değiştirmesi, tanınmayacak bir yaşlı durumuna gelmesi, bir nevi düşmanlarına karşı verdiği aklî mücadelenin bir örneğidir. Bu örneğin türevlerini, Göroğlu'nın Hunharşah'ın yanına gidip, türlü bahanelerle ondan önce Gurat'ı, Gırat'ın tüm koşumlarını sonra ise oğlu Avazhan'ı yanına alırken istediği isteklerde görebiliriz. Yani destan kahramanının mücadelesinde, sadece at sırtında İsfahan kılıcıyla savaşması yeterli değildir. O fizikî yeterliliklerinin yanında, olağanüstü özellikleriyle aklını da kullanmalıdır. Zaten destan kahramanı Göroğlu bu özelliği sayesinde, sadece kısa bir süre Hunharşah'la kılıç kılıca mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Göroğlu, Çambil'den çıktıktan sonra yirmi günlük yolun sonunda Hunhar eline ulaşır. Göroğlu'na gençlik zamanında pîrlere; düşmanı olan kişiye baktığında onun, yüreğinin yarılp ölmesi için dua etmişlerdir. Göroğlu'nın bu durumundan tüm civar memleketler haberdardır. Göroğlu, Hunhar'ın memleketine girdiğinde kapıda yatıp ölümünü bekleyen bir yaşlıya bakar. Bu bakışın üzerine "öldüm" diyen yaşlı etrafı velveleye verir. Gözüne bakan kişinin, Göroğlu olduğunu söyler. Bu sözün üzerine Göroğlu, sessizce o ortamdan uzaklaşmaya çalışırken, orada bulunan adamlar Göroğlu'nı çevirir. Kendisine yaşlı adamın Göroğlu olduğunu söylediğini iletirler. Göroğlu ise suçlamaları kabul etmeyip üste çıkarak, adamlara bu akıllarıyla kıştan nasıl çıktıklarını sorar.

Göroğlu'nın kırk iki veya kırk üç yaşlarında olduğunu, kendisini ise görüldüğü üzere seksen yaşında olduğunu, adının Huşkeldi olup, Türkistanlı mollalardan olduğunu, müridinin çok olduğu için sıkça oralara geldiğini, menzilin, mekânının Kızılcer'de olduğunu, dilenci olduğunu söyler. Bu sözleri söyleyenlerde de akıl olmadığını da ekler. Fakat Göroğlu bu sözleri söylerken, onun baktığı adam hâlâ kenarda can çekişmektedir. Can çekişen adamın yaşlı olması, ona dezavantaj sağlar. Oradaki topluluk adamın ölümden korktuğunu zannederler. Huşkeldi'ye inanırlar. Bu durumun üzerine Huşkeldi bir de ahaliye ellerini açtırıp, gün gün halkın kırılması için dua edip arkasını dönüp gider. Göroğlu'nın bundan sonraki mücadelesi, cadılardır. Üç gün boyunca padişahın sarayında gözlem yapan Huşkeldi'ye, orada bulunan süre boyunca kimse bir şey demez.

Üç günün sonunda Hunharşah'ın, devletine düşman birisi girdiğinde, kendisini haberdar etmesi için yanında tuttuğu cadılardan küçüğü, Kırlangıç Mestan Göroğlu'nı

tanıyıp, yakasından tutarak, Hunharşah'ın huzuruna getirir. Onun Göroğlı olduğunu, erenlerin kendisine verdiği ak tüyü yüzüne sürüp, yaşlı kılığına büründüğünü söyler. Hunharşah da Kırlangıç Mestan'ın söylediklerini, sorgusuz sualsiz kabul eder. Yaşlı adam, Göroğlı değilse de günahı Kırlangıç Mestan'a ait deyip onu darağacına götürür. O esnada Göroğlı sesli bir şekilde, "Tövbe tövbe adalet bu mu?" deyip durur. Bu sözleri duyan Danişmend Kel, Göroğlı'na niçin böyle söylediğini sorar. Göroğlı ise kendisini dinlemeden darağacına götürüldüğü için tövbe ettiğini söyler. Bunun üzerine Danişmend Kel, padişah'tan dedenin de dinlenmesini talep eder. Kendisine verilen izinle aslı Göroğlı olan Huşkeldi, kendini tanıtmaya başlar.

Adının Huşkeldi olduğunu, Türkistan'lı mollalardan olduğunu, Hunharşah'ın şehrine daima gelip halktan sadaka topladığını, dua ettiğini, Kızılcer mağarasında gecelediğini, ağasının İslam Çal olduğunu, geçen ay ağasının öldüğünü, ona Fatiha okumak için geldiğini, içmeden mest olanlardan olduğunu, zalim cadının da kendisiyle karı koca olmasını istediğini, onu ölse de almayacağını söyler. Kırlangıç Mestan, Huşkeldi'nin sözlerine hemen itiraz eder. Danişmend Kel ise Kırlangıç Mestan'ın saf kişileri kandırdığını, kendisine oynaş aradığını söyler. Onun yaşının geçmiş olduğunu, er istememesi gerektiğini de söyleyip cadıyı dövüp, itekleyip çıkarırlar. Hunharşah, bu şaibeli durum için ortanca cadıyı çağırır.

Göroğlı, ortanca cadıya gösterildiğinde, dikkatlice bakmasına rağmen onu tanıyamaz. Göroğlı'nın boyunun uzun, sakalının kara, iri cüsseli olduğunu, bu kişinin ise; boyunun kısa, sakalının ak ve cılız olduğunu söyler. Fakat kelam ettiğinde sözünün, toprağa bakarken gözünün, yürür iken izin benzediğini belirtir. Göroğlı'nın dilenci olmayacağını, onun külah giymeyeceğini, bu nedenle o kişinin Göroğlı olmayacağını, onu dövmemelerini bildirir. Kırlangıç Mestan ve ortanca cadının farklı görüşleri olması, Hunharşah'ın canını sıkarak. Bu defa işinin ehli, büyük cadı çağırılır. Fakat Göroğlı'nı büyük cadının tanımaması imkansızdır. Eğer büyük cadı; Göroğlı'nın kendisini ejderhanın pençesinden kurtardığını, her karşılaştıklarında kendisini evinde ağırlamak istediğini, cebinde ne kadar parası varsa ona verdiğini hatırlarsa onu ele vermeyecektir. Aksi düşünüldüğünde, Göroğlı eşiğinden döndüğü darağacını boylayacaktır. Göroğlı'nın korktuğu başına gelmez. Büyük cadı onu ele vermez.

Büyük cadı, Göroğlı'yla konuşarak onun padişahı kendisine yaklaştırmasını sağlamıştır. Böylece Göroğlı, önceden yaptığı iyilikler sayesinde bu mücadeleyi de başarıyla tamamlamıştır. Bu aşamadan sonra Göroğlı'nın; Avazhan ve Gırat'ı elde edene kadar, Hunharşah'tan istekleri olacaktır. Huşkeldi bu isteklerde bulunurken de Hunharşah'a, Göroğlı'ndan üstün olduğunu, Göroğlı'nın tek gücünün Gırat olduğunu, onun da ellerinde bulunduğunu söyleyip, bu sözleriyle şahı memnun eder. Gırat'la birlikte, Göroğlı'nın fiziksel mücadelesi, tüm halkı toplayıp gösteri yapmak yerine, Hunharşah'da dahil olmak üzere haddi hesabı olmayan insanlarla vuruştığında yaşanır. Önce durumun farkına varamayan halk, Gırat'ın gösteri yaptığı zanneder. Fakat Gırat'ın önüne geleni ayağının altına aldığı görülünce, halk mücadele etmek için Gırat'ın çevresini sarar.

Bu durumda Gırat havalanarak, Hunharşah'ın yanına konar. Göroğlı o vakit Hunharşah'a; vilayetine yalnız geldiğini, yara salıp devletine kasteden düşmanın kendisi olduğunu, er kişinin meydanda belli olduğunu, bu meydanların merdi olduğunu, hile ile atını aldığını, askerini, serdarını, toplamasını hepsini kıracağını söyler. Bela dağından aşan, Kara Dev'in kanını döken, Tohtamış'ı kör eden, Köyikaf Dev'i hor eden, gariplerin zorunu kolay eden, kendisine meydan okuyan aslanın kendisi olduğunu söyleyip ona meydan okur. Bu sözlere karşılık Hunharşah, kılıcını kınından çıkarır. Atını Göroğlı'nın üzerine sürer. Vuruşma başlar. Vuruşmanın şiddetini gören insanları titreme alır. Göroğlı, Gırkök'ü hızlandırır. Gırkök kuş gibi uçar. Ahaliyi kırıp geçirir. İnsanlar Göroğlı'nı gördüklerinde, kaçacak yer ararlar. Göroğlı, düşmandan öcünü alır. Meydan kan, duman, ceset ile viran olur. Mertçe bir savaş olur. Çambil'in yiğidi Göroğlı, erliğin nasıl olduğunu, kılıcından uzak kalıp yaşayabilenlere gösterir.

Altında atını oynatan, elinde kılıcını söyleten, düşmanları ağlatan Göroğlı benim diyen yiğitleri yere serer. Düşmanlar bu duruma şaşar kalır. Zorlu meydanda rüzgarını estirir. Göroğlı safları bozup, başları koparıp, kırgın edip, bozgun çıkarıp, düşman leşini kilim gibi yere döşer. Tek başına bir memlekete kafa tutan Göroğlı'nın savaşı büyük söz olur. Göroğlı'nın mücadelesine ve savaşına Hunharşah aferin deyip, razı olduğunu bildirir. Göroğlı'nın mücadelesi de burada son bulur. Göroğlı mücadelesinin büyük bir kısmını yalnızken vermiştir. Bu durum da Göroğlı'nın kahramanlığının daha belirgin olarak anlaşılmasını sağlar.

2.4.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri

Belagerdan Destanı'nda kahramanın mücadelesi; babası Göroğlu'nın atı Gırat ile eşleri Yunus ve Miskal Peri'nin Çambil'den kaçtığını gördüğünde başlar. Belagerdan, Yunus ve Miskal Peri'yi Çambil'e tekrar getirene kadar onun yoluna; dev, ihtiyar kadın, babasının eski düşmanı, farklı periler vs. çıkmıştır. Fakat onu en çok uğraştıran ve en savunmasız halde bırakan, annesi Yunus Peri'dir. Yunus Peri için, Belagerdan'a karşılaştığı bir kadın; peri soyluların insana dostluk etmeyeceği yönünde bir söz söylemiştir. Bu uyarıyı Yunus Peri Çambil'den ayrılmadan önce, destan kahramanı Avazhan/Belagerdan'a kendisi de yapmıştır. Ona peşinden gelirse kendisini öldüreceğini, ona yardım edemeyeceğini, nergis gözünü oyacağını, gariplikle öleceğini, annesi olarak kendisine acıyamayacağını söyler.

Bu uyarı Yunus Peri'nin kahramanı başına geleceklerden haberdar ederek, zorluklara karşı koruması olarak da değerlendirilebilir. Fakat kahraman babasını düştüğü zor durumdan kurtarabilmek için, gözünü budaktan sakınmaz. Belagerdan/Avazhan'ın mücadelesinde karşılaştığı ilk zorluğun sebebi, Bela devdir. Bela dev, destan kahramanını yemek için türlü tehditler savurur. Yanında atı ve silahı olmayan kahraman, elinde onu savunacak bir şey olmadığı için Belagerdan/Avazhan Bela'ya, Çambil'de öğrendiği Kazak korkutmalarından okur. Kendisini günde on Bela yiyen Belagerdan, olarak tanıtır. Bela karşısında durup kendisini tehdit eden, Avazhan'ın insan olduğundan şüphelenir. Bu nedenle ona; Belagerdanlığını ispat edecek davranışlar sergilemesini söyler.

Bunlardan ilki Avazhan'ın bir taşı sıkıp parçalaması, diğeri ise Bela'ya bitini göstermesidir. Avaz, Bela'nın kendisinden istediği ilk durumu iki taşın arasına yumurta gizleyerek, ikincisini de koynundan çıkardığı aç kaplumbağaları ona göstererek yerine getirir. Avazhan böylece; adının Belagerdan olduğunu, Bela'yı yiyeceğini söyleyip devî kandırır. Destan kahramanı Avazhan'ın verdiği ikinci mücadele yaşlı bir kadınlardır. Onun kötü bir karakterde olduğu ihtiyarın tasvirinde de okurlara ve dinleyenlere hissettirilir. Yaşlı kadın: çenesinin eti kalmayan, kel başı yağır olan, nursuz, gökteki tan yıldızından dört yaş büyük bir ihtiyar kadın olarak tasvir edilir. Yaşının belirtilmesinden sonra, onun boynunda takılı eşek yükü boncukla da ihtiyarın gönlünün henüz on dört yaşında olduğu belirtilir. Yaşlı kadın Avazhan'ın ebesidir. İhtiyar Avaz'ı mekanına davet eder. Yedi damdan geçerler.

Avaz kırk kulplu kazanda yemek kaynadığını görür. İhtiyar kazanın, kırk kulpundan bir tanesini bükür. Bu hareketle havada uçan kartal, akbaba, yerde gezen tilki, çakal gelip kazana düşerler. Böylece pişerler. İhtiyar kazanın başına gidince, gönlünden Avazhan'ı kazanda pişirmeyi geçirir. Avazhan'da bu gördüğü olaylarla, ihtiyarın yaman biri olduğunu anlar. İhtiyar Avaz'a kazanın kulağına çıkıp kendisinden ilmiyal öğrenmesini ister. Avazhan ihtiyarın niyetini bozduğunu anlar. O vakit Avazhan ihtiyara, bu oyunu kendisinin bilmediğini önce kendisinin usta olarak kazanın kulpuna çıkmasını oyunu kendisine göstermesini, sonra kendisinin de dediğini yapacağını söyler. İhtiyar Avazhan'ın sözlerinden, yaşı genç olduğu için şüphelenmez. Kazana çıktıktan sonra, Avaz'a kız olup oynayacağını söyler.

Avazhan'a kenarda duran kara değneği alıp, yanlarına yavaş yavaş vurmasını ister. İçinden, sıra kendisine geldiğinde Avaz'a sertçe vurup onu kazana düşürmeyi geçirir. İhtiyar Avaz'a oyunu gösterirken de ona; çok cefalar çekip kendisine kız olup oyun oynadığını, oyun öğrettiğini, bu elde kalmamasını söyler. Yârinin olup olmadığını sorar. Avaz da o esnada küreği ihtiyara dörter. İhtiyar kazanı boylar. Yanıp pişer. Böylece Avazhan, ihtiyar kadın canına kastetmeden ondan kurtulmuş olur. Avazhan/Belagerdan'ın bundan sonraki mücadelesi, annesi Yunus Peri'ye karşı olacaktır.

Ağa Yunus'un yanındaki perilerden Akkız; Avazhan'ı, Yunus Peri'nin karşısına çıkarır. Yunus Peri, Avazhan'ı karşısında görür görmez kıskançlık duygusuyla onu zindana attırır. Çambil'den yaya olarak çıkıp, atı silahı olmadan onca sıkıntı gören sonunda Yunus annesine ulaşan Avazhan, böyle bir durumla karşılaşınca, Erem bağına geldiğine bin pişman olur. Onun kendisini kışkandığını anlar. Akkız, Yunus Peri'yle Avazhan için yaptığı davranışın yanlış olduğunu bu davranışıyla, aklının ermediğini ispat ettiğini söyler. Yaptıklarından pişman olan Yunus Peri Avazhan'ı zindandan çıkarır. Avazhan, Yunus Peri'nin kendisine yaşattığı bu durum için, üvey evlat olduğunu kendisine bildirdiğini söyler. Eğer ak sütünden verseydin, bana bu zulmü yapmazdın der. Yunus Peri, Avazhan'ın bu sözlerini haklı bulur. Kendisini affettirebilmek için Avaz'a Gırat'ı verir. Fakat insan soyuna düşman olan Yunus Peri, Avazhan'ın Zenger şehrine gidip, Göroğlu'nın cenazesi için Arzıgül'ü Erem bağına getirmesini ister. Zenger şehrinde ise yıllar önce Göroğlu'nın kör ettiği Tohtamış pehlivan vardır.

Kini dinmemiş olan Tohtamış, Gırat'ın ayak seslerinden tanıyıp, sesin geldiği yöne doğru elindeki değneği fırlatır. Tehlikenin farkına varan Gırat'ın asumana yükselmesiyle Avaz, bu tehlikeyi de atlatır. Tohtamış düşen değneğini almak için giderken, ırmağa düşüp ölür. Avazhan, Zenger şehrine ulaşır. Fakat Arzıgül'le bir türlü tanışamaz. Çünkü Arzıgül'ün sezgileri kuvvetlidir. Güzelliğinin farkındadır ve çok zekidir. Bu noktada ise Zenger şehrinde yıllar önce Göroğlu'yla ahabplık yapmış bir kadın Avazhan'a yardımcı olmak için devreye girer. Bu kadın; Avazhan'ın Göroğlu'ndan olmuş oğlu olduğunu, evlendirmek istediğini fakat onun Arzıgül'ün kendisi de dahil hiçbir kızı, güzel olmadıkları gerekçesiyle istemediğini belirtir. Bu sözler, Arzıgül'ün gururuna dokunur.

Yeryüzünde ve gökyüzünde kendisinden daha güzel bir kız olmadığını söyleyen Arzıgül, hırslanarak akşam vakti, "anne" diye hitap ettiği Zenger şehrindeki kadını ve oğlunu misafir olarak ağırlamak istediğini söyler. Akşam olduğunda Avazhan'la karşılaşan Arzıgül, onu görür görmez âşık olur. O gecenin ertesinde seher vakti Avazhan, Arzıgül'le birlikte, Erem bağına gitmek için yola çıkar. Böylece Yunus Peri'nin isteğini yerine getirir. Avazhan'ın mücadelesi de burada tamamlanmış olur. Avazhan mücadelesine atsız ve silahsız çıkmıştır. "*Türk inancına göre at kutlu sayılmıştır.*" (Durbilmez, 2017b) Çünkü Türk yaşantısında ve Türk Destanlarında at sadece bir binit olarak görülmez, o aynı zamanda Dede Korkut kitabında Bamsı Beyrek'in de dediği gibi kardeştan daha üstündür. Yani diyebiliriz ki; Avazhan yolculuğa sadece atı olmadan değil, kardeşi, yoldaşı olmadan çıkmıştır. Bu at olağanüstü özelliklere sahip Gırat olunca, Avazhan'da daha büyük bir eksiklik oluşmuştur.

Çobanoğlu, kahramanların en büyük yardımcılarının atları olduğunu bildirir. Atlar da kahraman gibi olağanüstü özelliklere sahip, soylu, sezgileri kuvvetli, kahramanlık ahlakına sahip, insan dilinden anlayan, uçma yeteneğine sahip, yeri geldiğinde sahibini uyarabilen, yerde oldukça hızlı hareket eden hayvanlardır. O kahramanın övücü, başarının da başarısızlığın da esas kahramanıdır. Atların her biri; Alaca At, Bayşubar, Ak Boz At, Çal Kuyruk gibi özel isimlere sahiptir (Çobanoğlu, 2003: 110). Avazhan, Gırat'ı ve silahı olmadığı sürede düşmanlarına karşı zekasıyla savaşmıştır. Kimi zaman Çambil'de ezberlediği Kazak korkutmalarıyla düşmanını saf

dışı bırakmış, kimi zaman da güçlü sezgileriyle hareket edip mücadelesini tamamlamıştır.

2.4.6. Rüstem Han Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri

Destan kahramanının mücadelesi, annesi Hürayim'in mücadelesiyle aynı zamanda başlayıp, aynı zamanda biter. Sultan Han'ın büyük ve küçük karısı, Hürayim'in hükümdar olmasını ve çocuk sahibi olmasını kıskanıp ona iftira attırırlar. Sultan Han'ın emriyle Hüreyim, cellatlar tarafından darağacına götürülmek üzere saraydan alınır. Hüreyim saraydan ayrılırken, hizmetkârı Hımça'ya bu durumu oğlu Rüstem Han'a haber vermesini ister. Hımça hanımının isteğini yerine getirmek için, molların yanına gider. Fakat molla, Rüstem Han'ın dışarı çıkmasına izin vermez.

Gerekçe olarak da Hürayim'in kendisine hediyeler vermediğini söyler. Bu söz üzerine o, hazineden bir tepsi altın alıp molların yanına gider. Altınları gören molla, Rüstem Han'a izin verir. Ne zaman isterse, o zaman yanına gelmesini söyleyip Rüstem Han'ı gönderir. Hımça, Rüstem Han'ı molların yanından aldıktan sonra ona atını ve giysilerini giydirip yola çıkarır. O zaman, Rüstem Han'ın fiilî mücadelesi başlar. Rüstem Han, Mansur'un darağacına doğru kuş gibi uçar, nice dağ çöl geçer.

Darağacının olduğu yere yetişen Rüstem Han, annesinin asıldığını zannederek, cellatların üzerine aslan gibi atılır. Önüne gelen celladın boynunu, çelik kılıcıyla gövdesinden ayırır. Kaçan cellada yetişir. Önünde duran celladın boynu, çoktan gövdesinden gitmiştir. Düşmanların üzerine yıldırım gibi atılan Rüstem Han, kara toprağı kızıl kana boyar. Bahre Dağı'nda yaşayan akbabalar; cellatların leşleriyle ete doyar, Hürayim'in yavrusu Rüstem Han'a duacı olurlar. Rüstem sağ kimse kalmaması için ölülerin arasında dolaşır. Rüstem Han, beş celladı sağ bırakır. Bunlardan kimisinin burnunu, dilini kimisinin kulağını, dilini kesip Aktaş'a gönderir.

Giderken bu cellatlara, yaptıklarını Sultan Han'a anlatmalarını, başka baş kesici varsa onları da kendisine göndermesini söylemelerini emreder. Bu küçük kıyamet yaşandıktan sonra, Hüreyim ve Rüstem Han birbirine kavuşur. Hüreyim oğluna, eğer tekrar Aktaş'a dönerlerse rahat yüzü görmeyeceklerini, padişahlığın olduğu yerde haksızlığın olacağını söyleyip, başka bir memlekete yerleşmelerinin daha doğru olacağını bildirir. Böylece kahraman, ilk mücadelesini başarıyla tamamlayıp, başka bir maceraya atılmış olur. Destan kahramanının cellatlarla mücadelesinden sonra ikinci

savaşı, Bucul halkının kızlarını yiyen ejderhaya karşı verilmiştir. Annesiyle birlikte kırk gün devlerin sarayında kalan Rüstem Han'a bir gün annesi, yemeklerinde kullanmak için tuz, temizlenmeleri için de sabuna ihtiyaçları olduğunu söyler. Rüstem Han'da geçen günlerde avlandığı zaman uzaklarda bir karaağaç gördüğünü, o civarda annesinin bu istediklerini bulabileceğini söyler.

Hüreyim oğluna, gündüz vakti gidip dönmesini tembihler. Rüstem Han ertesi gün tan vakti, atına binerek yola çıkar. Annesinin tembihini yerine getirmek için hızlı hareket eden Rüstem Han, tulpar atını kamçılar. Dağın eteğinden aşip bir otağa varır. Rüstem Han burada, varlıklı bir kişinin hayvanlarını otlatıldığını düşünür. Fakat otağın etrafında, herhangi bir hayvanın ayak izini göremez. Otağın kapısına yaklaşan Rüstem Han, içeride görenlerin aklını başından alacak güzellikte bir kızın elleri bağlı bir şekilde içeride alıkonulduğunu görür. Rüstem Han kıza; adının ne olduğunu, nereli olduğunu, kimin kendisini böyle tutsak ettiğini, eziyet ettiğini, güzelliğinin gökteki mah ve güneşten daha ziyade olduğunu, bir suçtan dolayı mı bu durumda olduğunu sorar.

Sorularına cevap verirse de onu bu eziyetten kurtarıp ellerini çözeceğini söyler. Kız, Rüstem Han'a bakıp; şehirlerini buranın sahibi olan ejderhanın ele geçirdiğini, kurban olarak her evden bir kız aldığını, bugün de sıranın kendisine geldiğini, güzelliğine aldanmamasını, kendisinin sebebi olmak istemediğini, buralardan gitmesini, yoksa ölümün kendisine yakın olduğunu söyler. Ejderhanın çok tehlikeli olduğunu, gelirse oraları yakıp yıkacağını, her şeyi içine çekeceğini, yeri yurdu viran edeceğini söyler. Rüstem Han'ın gitmesi için ona dil döker. Rüstem Han, kızın sözlerini işitir. Fakat destan kahramanın gönlü, onu bu halde bırakmaya razı olmaz. Ona; ölümden kaçmanın mert olmayanlara yakışacağını, vakti geldiğinde kendisinin de öleceğini fakat şu an ejderhadan ve ölümden korkmadığını söyler.

Rüstem kıza; ejderhanın nereden geleceğini, onun bir yılan olup olmadığını sorar. Yurdunun ahalisine kızı bir yılan eline bıraktıkları için kızar. Rüstem elleri bağlı kıza ısrarla, ejderhanın nereden geleceğini sorar. Onun başını bedeninden ayırıp, bin parça edeceğini söyler. Kız, Rüstem'i ne kadar fikrinden çevirmeye çalışsa da nafile... Rüstem, kaplanın izinden dönmeyeceği gibi merdin de sözünden dönmeyeceğini söyler. Rüstem'in ısrarlarına çaresiz kalan kız, karşı tepeleri gösterip ejderhanın oralardan geldiğini bildirir. Rüstem bu sözün üzerine, kızın tarif ettiği yöne doğru atıyla hızla

gider. O sırada ejderha da karşı tepeden gelmektedir. Ağzından ateş çıkan ejderhanın otağa ulaşmak için girdiği yolda, önüne bir göl çıkar. Ejderha içine girdiği gölün suyunu yutar. Sudan çıkınca da etraftaki taşları içine çekmeye başlar. Ejderha etrafında duran her şeyi içine çekince Rüstem Han etrafta oluşan rüzgardan korunmak için yere bir demir saplayıp, tutunmaya çalışır. Ejderha Rüstem Han'a yaklaştırmaya başlar. Rüstem kuvvetli sesiyle bir nara atar. Bu ses ejderhayı kendinden geçirir.

Rüstem Han, belinden kılıcını çıkarır. Yılanın başına vurur. Ona kırk bir parça olasıya kadar, vurmaya devam eder. Rüstem Han ejderhayı istediği kadar parçaladıktan sonra, ondan bir parçayı eline delil olarak alıp, otağa doğru yürümeye başlar. Otağa girdiğinde kıza öldürdüğü ejderhanın parçasını göstererek, onu öldürdüğünü söyler. Bu duruma çok sevinen kıza Rüstem Han; yeri, yurdunun neresi olduğunu, kimin kızı olduğunu, günden, mahtan daha güzel suretinin olduğunu söyler. Rüstem Han'ın bu sorularına karşı kız; adının Aftabay olduğunu, Bucul ilinin şahı Hüsrev'in kızı olduğunu, bu ejderhanın birçok arkadaşını yediğini söyler. Aftabay Rüstem Han'a; ellerini memleketinden gelen akrabalarının çezeceğini, yolundan kalmamasını söyler. Memleketine gittiğinde kendisini arayıp bulacağını, toy yapıp kendisiyle evleneceğini, böyle devran süreceklerini söyler.

Aftabay'ın bu sözlerine karşılık Rüstem Han'da atından inmeden, Bucul şehrinden tuz ve sabun almak için yoluna devam eder. Rüstem Han bu mücadelesini, ileride kendisine eş olacak insan için verir. İlk mücadelesinde annesini kazanan destan kahramanı, şimdi de bir eş kazanmış olur. Rüstem Han, Bucul şehrine gittiğinde, şehirde bir yas havasının hakim olduğu görülür. Rüstem Han, yaşlı bir muhafızabu durumun nedenini sorar. Muhafız, Rüstem Han'ın sorusuna; sesini yükseltmeden konuşmasını, eğer şehrin şahı sesini duyarsa başını keseceğini, casusluk etmemesini, oralardan gitmesini söyler. Yaşlı muhafızın Rüstem Han'a ithamları onun zoruna gider.

Rüstem Han muhafıza; casus kişinin şehre gelip böyle sorular sormayacağını, bu sözü söylerse bedenini başından ayıracağını, yavrularını yetim, akrabalarını gözü yaşlı bırakacağını, beyhude söz söylememesini, hiddetlenirse aziz başını yere alacağını söyler. Muhafız Rüstem'in bu sözlerini duyunca onun hiddet ve heybetine bakıp kibre kapılıp büyük laf ettiğini anlar. Kılıçla başı kesilirse de kimsenin bu durumun farkında dahi olmayacağını düşünür. Bu nedenle Rüstem'e dürüstçe cevap verir. Memleketlerine

Baba Dağı'ndan bir ejderha geldiğini, halkla yedi yıl boyunca savaş yapıp, memleketlerini ele geçirdiğini söyler. Daha sonra halk ejderhayla anlaşma yapar. Ona her gün bir kız verilir. Ejderhada bu kızları yer. Sıra Şah'ın güzeller güzeli kızına gelir. Ejderha onu da götürür. Bu olay üzerine, padişah ferman verir. Yurtta konuşmak yasaklanır. Herkes karalara bürünür. Rüstem Han, Bucul şehrinde karşılaştığı olumsuz bir durumu da bu şekilde atlatır. Yaşlı muhafızın davranışlarının değişmesinde, Rüstem Han'ın sözleri ve heybeti etkili olur.

Rüstem Han'ın son mücadelesi, annesinin suretine bürünen Mamagül cadıya karşı verdiği mücadeledir. Destan kahramanı, Bucul hükümdarının kızı Aftabay'ı ejderhanın pençesinden kurtarmasının ödülü olarak, Aftabay'la evlendirilir. Ödül olarak, Bucul şehrinin hükümdarlığı kendisine verilir. Fakat Rüstem Han üç gün geçince, ah vah etmeye başlar. Rüstem Han'ın bu halini gören Aftabay, onun başka elde bir yâri olduğunu düşünür. Rüstem Han'la bu kuşkusunu paylaştığında, Rüstem ona; annesi ve tazılarının günlerdir kendisini beklediklerini, yanlarından tuz ve sabun almak için ayrıldığını ve bir daha yanlarına gidemediğini söyler. Rüstem, Bucul Dağı'ndan ayrılalı üç ay olmuştur. Rüstem'in bu kaygılarına hak veren hanımı Aftabay, onun yarın annesinin yanına gidip onları memleketine getirmesini söyler. Aftabay'ın da rızasıyla Rüstem Han ertesi gün yola çıkar.

Sultan Han'ın büyük ve küçük hanımları Hürayim'in yaşadığını duymuşlardır. Bu nedenle, yıllar önce dört çuval altın verip Hürayim'i öldürmesi için görevlendirdikleri Mamagül'ün yanına giderler. Ya verdikleri altınları kendilerine vermesini ya da işini tamamlamasını söylerler. Mamagül'de kadınların sözlerinden kurtulamayınca soluğu Hürayim'in yanına alır. Ona iyi görünmeye çalışır. Rüstem Han'ın ne yaptığını sorar. Hürayim'in, oğlundan yüz beş gündür haber alamadığını öğrenir. Cadı kadın, Hürayim'e yakınlık gösterdikten sonra, gideceğini söyler. Fakat Hürayim, onun Rüstem'i gördükten sonra gitmesini ister. Cadı kadın, Hürayim'e devlerin yaşadığı yerleri göstermek amacıyla yer altına indirip, ellerini ayaklarını bağlar. İki tazıyı da bağlar. Hürayim'in kıyafetlerini kendisine, kendi kıyafetlerini de Hürayim'e giydirir. Kırk kapıyı üzerine kilitler. Bir dua okuyup, Hürayim'in kılığına bürünür. O esnada Rüstem gelir. Annesinin suretine bürünen kadını tanıyamayan Rüstem Han'a cadı kadın; kendisini üç buçuk ay yalnız bıraktığını, sütünü helal etmeyeceğini, kendisini affetmeyeceğini söyler. Rüstem Han da annesinin kendisine kırıldığını düşünüp, onun

gönlünü almaya çabalar. Kendisini affetmesini, Bucul adlı memlekette şahın kızını aldığı, orada üç gün şah olarak kaldığını söyler. Annesine, düşmanlarla mücadele edecek tazıların neden bağlandığını sorar. Kendisine kötü söz söylemeyip, affetmesini ister. Cadı kadın Rüstem'e tazıların aç kalınca huysuzlaştığı için bağlandığını, tazılar kendisini yemeden, onları güzel sözlerle kandırdığını söyler. Etini tazılar yesin deyip, Rüstem Han'a arkasını dönüp gider. Üç buçuk ay boyunca kendisi için bir şey yapmadığını, babasıyla evleneceği zaman, kendisinin ipek ipe babasını bağladığını, onun da bu ipek ipi kopardığını söyler. Rüstem Han'ın böyle bir şey yapamadığını söyler. Annesinin gönlünü almak için her şeyi yapmaya hazır olan Rüstem Han, ipi varsa babası gibi ipi koparmaya çalışacağını, eğer başaramazsa da annesinin ipi çözeceğini söyler.

Önceden cadı tarafından hazır edilen ip hemen getirilip bağlanır. Rüstem Han'ın silkinmesiyle ipek ip onun kemiğine dayanır. Hüreyim kılığındaki cadı kadın, bu durumu görür. Fakat hiç oralı olmaz. Böylece, Rüstem Han'ın annesine karşı olan fikirleri değişir. Tövbe ettiğini, ipek ipin kemiğine battığını, merhamet edip ellerini çözmesini söyler. Kadının halinde bir değişim olmayınca Rüstem Han, onun bir cadı olduğunu, kendisinin cadı kadın tarafından öldürülebileceğini, kendisine hile yapıldığını söyler. Mamagül yer altına gider. Kızıl Dev, yer altındaki zindanda durmaktadır. Dev, Mamagül'ü görür. Mamagül, Kızıl Dev'in gözüne ince belli, genç, güzel bir kız gibi görünür. Kızıl Dev, cadıya; kendisini zindandan çıkarması için dostu olmayı teklif eder.

Mamagül, Kızıl Dev'e aldırış etmez. Kızıl Dev bu defa kendisini zindandan çıkarması için, kardeşi olmayı teklif eder. Cadı yine oralı olmaz. Kızıl Dev, Mamagül'e bu defa kendisini zindandan çıkarması için eri olmayı teklif eder. Bu sözün üzerine, Mamagül Dev'i zindandan çıkarır. O zaman Mamagül, Kızıl Dev'e bakıp, oğlunun ellerini bağladığını, eğer onu öldürmezse oynayıp gülmelerine izin vermeyeceğini söyler. Dev, Mamagül'e oğlunun nerede olduğunu göstermesini ister. Onu parçalayarak, öldüreceğini söyler. Kızıl Dev, Rüstem Han'ın yanına gider. Rüstem Han Kızıl Dev'e bir bakış atar. Kızıl Dev kendisini, Mamagül'ün yanında bulur. Mamagül, Dev'e neden döndüğünü sorunca, Kızıl Dev oğlunun çok yaman birisi olduğunu, bir bakışıyla bedeninden canının çıkacağını zannettiğini söyler. Mamagül, zaten devlerin korkak olduklarını söylediklerini duyduğunu, şimdi de gördüğünü söyler. Bir toprağa dua okuyup, Rüstem Han'ın gözüne doğru fırlatır. Rüstem Han'ın gözleri görmez olur.

Dev elindeki demirden baltayı kaldır kaldırdığında, karşısında duran yiğidin, böyle bir yaşlı kadının oğlu olamayacağını düşünür. Dev, doksan batman demirden olan baltasını kaldırmışken cadıya doğru dönüp, baltasını onun başına indirir. Cadı Mamagül, orada ölüverir. Dev, Rüstem'in ellerini çözer. O, Rüstem'i Allah'a emanet ettiğini, kendisinin İrem Bağı'na doğru yol aldığını, kendisini orada bulabileceğini söyler. Destan kahramanı bir mücadelesini de bu şekilde sonlandırır. Kahraman bu mücadelesinin ilk aşamasında, annesine tam olan güveni, saygısı, sonsuz sevgisi nedeniyle düşmanı Mamagül'e yenik düşmüştür.

Böyle bir durum yaşanmasında, Mamagül'ün de ustalığı görmezden gelinemez. Çünkü o Aktaş'taki üç yüz altmış cadının başıdır. Bu vasıf dahi ustalık gerektirmektedir. Mamagül'ün yaptığı hileleri Rüstem Han'ın anlayamamış olmasındaki diğer bir neden de bu durumdur. Destan kahramanı, Kızıl Dev'in akıllılığı sayesinde, bu mücadelesini de başarıyla tamamlamıştır. Rüstem Han'ın bu olaydan sonraki mücadelesi yine Bahre Dağı'ndaki köşkte olacaktır. Destan kahramanı burada kapısına kırk kalenderle beraber gelen babasını kovup, bir daha kapısına gelmemesini, yoksa sonlarının ölüm olacağını söyleyecektir. Destan kahramanının hanımı Aftabay'ın öncülüğünde, Hürayim'inde yardımcılarıyla Rüstem Han babasını affedip mücadelesini tamamlayacaktır. Baba-oğul mücadelesi Dede Korkut Kitabı'nda da işlenir.

Dirse Han oğlu Buğaç Han Destanı'ndaki mücadele şöyle meydana gelmiştir: Buğaç bey olunca babasının kırk yiğidinin adını anmaz olur. Yiğitler bu duruma sinirlenirler. Buğaç'ı öldürmeye karar verirler. Bu isteklerinin gerçekleşmesi için de Buğaç'ın babası Dirse Han'a; oğlunun kendisini öldürmek için fırsat kolladığını söyleyip dolduruşa getirirler. Dirse Han da oğlunu ok ile yaralar (Ergin, 1989: 4-6). Dede Korkut Kitabı'ndaki baba-oğul mücadelesi üstünlük kavramına dayanırken, Rüstem Han Destanı'ndaki baba-oğul mücadelesi, tamamen anne Hürayim'e yapılan haksızlık ve ona atılan iftira sebebiyledir. Baba-oğul mücadelesinin başka bir örneği de Erali ve Şirali Destanı'nda, baba Kara Han ile oğulları Erali ve Şirali arasında yaşanmıştır. Burada konu edilen baba-oğul mücadelesinde de Kara Han'ın oğullarına atılan iftiraya babanın da inanması ve çocuklarını cezalandırmak istemesi söz konusudur. Bir başka baba-oğul mücadelesi de Oğuz ile babası Kara Han arasında yaşanmıştır. Bu mücadele, Oğuz Kağan'ın İslam dinini benimsemesi sebebiyledir. Baba Kara Han, Oğuz Kağan'ın hanımlarından oğlunun başka bir dini benimsediğini

öğrenince askerlerini toplayıp Oğuz'un karşısına geçer. Mücadele sonunda, Kara Han öldürülür. Destan kahramanının mücadelesi, babasının görevlendirdiği cellatlarla savaşmasıyla başlamıştır. Kahramanın bundan sonraki mücadelesi, masalsı olarak tanımlanabilecek öğelerle yaşanır. Rüstem Han ve annesi, devlerin Aftabay için yaptırdıkları köşkte yaşamaya başlarlar. Bu masalsı öğenin ilk ayağıdır. Devlerin yaptırdığı bu köşkte kahraman ileride annesi için mücadele verecektir. Destan kahramanının bundan sonraki mücadelesi Aftabay'ı yemek için kaçırان ejderhayladır. Burada Rüstem Han'ın ejderhayı kırk bir parçaya bölməsi de masalsı öğelerin yanında formel sayıların kullanıldığına kanıttır. Rüstem Han'ın başka bir düşmanı da Mamagül'dür. Mamagül'ün kağıttan yaptığı atına binip gökyüzüne havalanması vb. özellikler, onu da gerçeklikten uzak bir çizgide değerlendirmemizi gerektirecektir.

2.4.7. Dalli Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri

Destan kahramanının mücadelesi, ısrarla babasının yiğitlerine yerine getirmelerini teklif ettiği işe talip olmasıyla başlar. Babası Hasanhan'ın bu işe uygun olmadığını ısrarla belirtmesine rağmen kahraman, söz ağızdan bir kere çıkar deyip isteğinden dönmemiştir. Kahraman, Erzurum hanının kızı Dalli'yi Çambil'e getirmek için mücadele vermiştir. Bunun için bazen bir orduyla, bazen bir kapı muhafızıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kahraman, zorlu mücadelesinde ağır bir yara da almıştır. Tüm bunlara rağmen mücadelesini başarıyla tamamlamıştır. Hasanhan ilk olarak, kırk beş gece ve gündüz yol alır. Bu uzun yol mesafesi, kahramana engel olarak değerlendirilmese bile, doğa koşullarının oluşturduğu zahmetli bir yolculuk olarak kabul edilmelidir.

Kahramanın ilk mücadelesi Erzurum şehrinin kapı muhafızıyla olur. Hasanhan, Erzurum'a yatsı vakti ulaşır. Şehir kapısı kapanmıştır. Hasanhan gür sesiyle kapıcıya seslenip, kapıyı açmasını ister. Henüz yeni yatmış olan kapıcı, bu duruma çok sinirlenir. Onun çölden geldiğini, düşüncesiz olduğunu söyleyerek, Hasanhan'a kibirle bakar. Şimdi kapıyı açmayacağını, vaktinde gelmiş olsaydı içeriye girebileceğini, şimdi ancak atında uyuyup sabahleyin içeri girebileceğini söyler. Hasanhan, kapıcının sözlerini kabul etmez. İçeri girip kervansarayda konaklayacağını, uzun yoldan dur durak bilmeden geldiğini, zamanın bu saate denk geldiğini, buralarda kimsesiz olduğunu söyler. Kapıcı Hasanhan'a, hanın emriyle kapının açılacağını belirtir. Hasanhan muhafıza tekrar; uzak yollardan geldiği için geç kaldığını, henüz yaşının küçük

olduğunu, kimsesiz olduğunu, gece dışarıda kalmak istemediğini, yolcunun dışarıda kalmamasını hanın da istemeyeceğini söyler. Kendisini darda bırakmaması için Rabbine dua eder. Kapıcı; Hasanhan'ın bu sözlerini edepsizlik olarak, söz bilmezlik olarak değerlendirir. Sabah olmadan kapının açılmayacağını, o gece dışarıda kalacağını, bağırmanın bu durumu değiştirmeyeceğini söyler. Bu durumda, Hasanhan'ın muhafızı kandırmaktan başka çaresi kalmaz. Hasanhan kapıcı dedesine; uzak yollardan geldiğini, Allah'ın adını verip kendisiyle dost olduğunu, aralarına Allah'ı koyduğunu artık şimdi kapıyı açmazsa da kendisi bileceğini söyler. Hasanhan'ın bu sözlerini duyan üç yüz otuzluk muhafız, karşısındaki Özbek'in uyanık birisi olduğunu anlar. İki kişinin Allah'ın adıyla dost olduktan sonra, bu dostluğu bozan kişinin rezil olacağını aklına getirir.

Şimdi karşısındaki Özbek, böyle yaptığı için ne yapacağını bilemez. Şimdiye kadar kapıyı açmamak için ayak direten muhafızın fikirleri, değişmeye başlar. Kapıdan baktığında yeni yetişen, on beş on altı yaşlarındaki, cemali aya benzeyen, omuzları geniş, yanakları elma gibi, örülü kakülleri belinde, İsfihan kılıcı, gergedan derisinden yapılmış kalkarıyla Hasanhan'ı görür. Kapı muhafızı, zamanında nerede kötü bir olay olsa içinde bulunan, çapkınlığın, bozgunculuğun olduğu yerde eksik olmayan birisidir. Heyecanı seven, dediği dedik, çapkın, aksi, köpek alınlı, saçları uzun, muhafız sonra tüm bu yaptıklarına tövbe eder. Hasanhan'ı görünce, onu on iki on üç yaşlarında görmek istediğini düşünür. Düşe kalka kapı anahtarını bulup, kapıyı açar. Hasanhan, Gırkök'le içeriye girer.

Yaşlı muhafız, elini uzatıp Hasanhan'ı tutmak istese de Gırat'ın kuyruğuna eli yetişir. Hasanhan'a yanında kalmasını, sohbet edebileceklerini söyler. Hasanhan, muhafızın tavrını iyiye yormaz. Bu nedenle, Gırat'a kamçı vurur. Gırat sıçrayıp, muhafızı yere düşürür. Muhafızın burnu kırılır. Yüzü kan içinde kalır. Böylelikle kahraman Hasanhan, fiziksel olarak ilk mücadelesini vermiş olur. Kahramanın bundan sonraki mücadelesi Dalli'nin aşçısı Köse ile. Dalli, aşçısı Köse'ye babasına hediye vermek istediğini söylemiştir. Bu amaçla; koyundan, keçiden, geyikten, sığırdan doksanar tane satın aldırmaya başlamıştır. Han Dalli, Köse'den hediye olacak tüm atlara baş olan, görenlere benim olsun dedirtecek bir at satın almasını, satın alırken de pahasının ne kadar olduğunun önemli olmayacağını söyler.

Köse'nin pazarda alışverişe girişmesi de bu nedenledir. Önce Köse, Gırat'ı ucuza alma amacındadır. Hasanhan'la pazarlığı uzadıkça fiyat da artar. Ama Köse, kahramanı razı edemez. Pazarlığın son dakikasında Hasanhan atının, Kubadşah'ın kızı Dalli'yle eş değerde olduğunu söylemesi üzerine Dalli, korkusundan, öfkesinden, şaşkınlığından ne yapacağını bilemez. Soluğu Kubadşah'ın yanında alır. Kubadşah, Köse'ye bir ziyafet verip gençleri toplamasını, at sahibi Özbek'in de bu ziyafete davet edilip, içki içirilmesi ve sarhoş edilmesini ister. Bu esnada da seksen gümüşe atını almasını söyler. Fakat olaylar, Kubadşah'ın planladığı gibi gerçekleşmez. Kahraman Köse'nin evine gider. Ama sarhoş olan Köse'nin adamları olur.

Hasanhan birkaç kadeh içki içtikten sonra, kendisinden başka kimsenin içmediğini görüp gençlere yaman gözle bakıp içmenin böyle olmayacağını, şimdi nöbeti kendilerine devrettiğini söyler. Gençlerden eski müptelalar, korkularından içmeye başlarlar. Sarhoş olana kadar içerler. Hasanhan bu şekilde, Köse ve padişahın oyununa gelmez. Kahramanın bu olaydan sonraki mücadelesi Dalli'yledir. Hasanhan, önce Gırat'la beraber Dalli'nin dikkatini çekmek istemiştir. Bunu başaran kahramanın diğer amacı, Dalli'nin yakınında olabilmektir. Hasanhan bu amacı için, Dalli'ye atını satacağını fakat parasını kendisinden alıp el sıkışmaları gerektiğini söyler. Bu sözünde de ısrarla duran Hasanhan'ın sözleri, zeki Dalli'yi tedirgin eder. Kendisini kaçıracağını anlayan Dalli, Hasanhan'ın bu teklifini reddeder. Fakat kahraman Hasanhan, Gırat'a beyitler okuyup, öyle güzel bir gösteri yaptırır ki herkes Gırat'ı daha yakından izleyebilmek için birbirlerini ezerler.

Gırat'ın gösterisine hayran olan Dalli'de köşkünden, Gırat'ın gösteri yaptığı Pazar yerine iner. Ayağına gelen fırsatı değerlendiren kahraman, Dalli'den bir kâse su ister. Fakat kahraman suyu değil, Dalli'yi alıp kaçır. Kahramanın bundan sonraki mücadelesi, Dalli'nin yanında bulunmasının diyetidir. Hasanhan, Dalli'yi kaçırdığı için, Dalli'nin babası Kubadşah emri altındaki askerlere ve çevresinde bulunan memleketlerdeki halka kızını kurtarmaları için çağrı yapar. Böylelikle kahraman Hasanhan, ne kadar savaşırsa savaşsın, hiç bitiremeyeceği bir orduyla mücadele etmek zorunda kalır. Hasanhan, Gırat'ın her tüyünden ter damladığını görünce bir dağın yamacına dinlenmek için durur. Burada Kubadşah'ın askerleri Hasanhan'ın etrafını çevreler. Günlerce sürecek bir savaş başlar. Hasanhan, burada bir orduya karşı kahramanca savaşır.

Bir gün kahraman o kadar düşman askerini öldürür ki akşam Dalli'nin yanına gidecekken, ardını dönüp baktığında içini bir gurur duygusu kaplar. O günün ertesinde kahraman, düşman askerinin attığı bir okla yaralanır. Kahramanın en çaresiz kaldığı zamanları bu olaydan sonra yaşar. Kahraman düşmanına yarasını göstermemek için dişini sıkıp; Gırat'ın kendisini Han Dalli'ye ulaştırmasını, onun kendisini son defa görmesini, artık diğer dünyaya yolcu olduğunu, ailesinin bu halini bilmediğini, zeki, vefalı atına söyler.

Yarasını saracak bir dostu olmadığını, yurduna gidemeyeceğini, Han Dalli'nin önünde canını vermek istediğini, artık gamlı, dünyasının kararmış olduğunu belirtir. Düşmanlarının haline gülmemesi için, Gırat'ın kendisini düşmanlarına göstermemesini ister. Akıllı Gırat, Hasanhan'ın zor duruma düştüğünü anlar. Düşmanların görmemesi için kulaklarını dikip, kuyruğunu yayar. Yine Hasanhan'ın düşmesini önlemek için, yelesi ve kuyruğunu Çambil'in ejderine dayanak yapar. Gırat güçlükle, Hasanhan'ı Dalli'nin yanına ulaştırır. Han Dalli, Gırat'ın üzerinde al kanlara boyanmış Hasanhan'ı görünce, feryat figan ağlamaya başlar. Gırat'ın üzerinden Hasanhan'ı indiren Han Dalli, babasının askerinin attığı okun, göğsünden girip sırtından çıktığını görür.

Han Dalli, Hasanhan'ın durumunun ağır olduğunu fakat iyileşme umudunun da olduğunu görür. Hasanhan'ın kemerini çıkarıp, yarasını sarar. Bu esnada da Gırat'ın gözünden inci gibi yaşlar akıttığını görür. Han Dalli ona bakıp, Hasanhan'ın haline bir kez daha hüzünlenir. Hasanhan'ın kanı içine akmasın diye, yarasının kanını içine çekip tükürür. Onun iyileşmesi için elinden geleni yapar. Han Dalli; uzun süre düşmanlar Hasanhan'ı görmezlerse onu öldürüp, kendisini de esir alacaklarını, bu nedenle Hasanhan'ın kıyafetlerini giyip, düşman gözüne görünmenin iyi olacağını düşünür.

Babasının askerlerinin Hasanhan'dan zaten korktukları için, yanına yaklaşamayacaklarını, bu görünmenin de onlarda bir müddet korku uyandırmaya yeteceğini düşünür. Düşündüğünü uygular ve Hasanhan'ın kıyafetlerini giyer. Düşmanlarla savaşı. Kahraman'ın ne kadar baygın bir şekilde kaldığından bahsedilmez. Ama Dalli, birkaç gün düşmanlarla savaşı. Kahraman kendine geldiğinde, yanında Dalli'nin olmadığını görüp, onun Gırat'la beraber gittiğini düşünür. Dalli akşam vaktinde savaştan döndüğünde, Hasanhan'ın uyandığını görüp, bu duruma çok sevinir. Hasanhan ve Dalli bu mutluluğu yaşarken, savaş meydanından bağırsılar

duyulur. Davul sesleri gelir. Han Dalli, ne olduğunu anlamak için yüksek bir yere çıkıp bakar. Hasanhan'a düşmanları önüne katıp kovalayan bir kişiyi tarif eder. Hasanhan, bu kişinin kardeşi Avazhan olduğunu anlayıp sevinir. Kısa bir süre sonra Avazhan'ın yanına Göroğlu ve kırk yiğit de katılır. Düşman askeri alt edildikten sonra, Hasanhan; ailesi tarafından bulunur. Hep beraber Çambil'e gidilir. Dalli'nin tercihiyle, Hasanhan ve Dalli evlenir. Böylece kahraman Hasanhan, mücadelesi boyunca çektiği sıkıntıların mükâfatını almış olur. Kahramanların verdiği mücadeleler, çeşitli konularda olabilir. Bu mücadelenin adı çocuksuzluk, Altın Arığ Destanı'ndaki gibi mitolojik karakterlere karşı verilmiş olan bir mücadele veya Kara Yorga Destanı'ndaki gibi zengin bir beye karşı (Gökdağ ve Üçüncü, 2015: 128-139, 174-182), Er Töştük Destanı'ndaki gibi kahramanın babasına karşı (Ögel: 2006: 26) verilmiş bir mücadele olabilir.

2.4.8. Göroğlu Destanı'nda Kahramanın Mücadeleleri

Göroğlu destanının kahramanı, gerçek ve gerçeküstü varlıklarla mücadele etmiştir. O iki eşinin de peri olması sebebiyle, perilerle daima iç içedir. Kahramanın ölümü yaklaştığında da o, psikolojik bir mücadele içine girmiştir. Göroğlu doğacağı zaman, kahramanın annesinin bulunduğu memleketin sahibi Şahdarhan rüyasında, yaban elden gelip memleketine kastedecek bir çocuğun doğacağını görünce, henüz annesinin karnındayken Göroğlu'nu öldürmek ister. Fakat kendisinin öldürüleceğini, ağabeyinin çobanından haber alan Bibi Hilal, Şahdarhan'ın askerleri kendisini öldürmeden, kederinden vefat eder (Kırbaşoğlu, 2000: 553). Böylece Göroğlu, doğmadan kendisine düşman olan padişahı, mücadelede saf dışı bırakır. Göroğlu'nun yetişkinlik çağındaki ilk mücadelesi, Gösfend Töre'nin babası Bedkir Pehlivan'ladır. Gösfend Töre'yle sokakta aşık oyunu oynayan Göroğlu, oyunu kaybedince yenilgiyi kabullenmeyip, aşıkclarını ister. Gösfend Töre, aşıkcları vermez.

Göroğlu küfredip, ona bir tokat atar. Çocuğun gözleri çıkar. Gösfend Töre evine gider. Durumu babasına anlatır. Bedkir Pehlivan, soluğu Göroğlu'nun yanında alır. Göroğlu, Bedkir Pehlivan'a ölümünün kendi elinden olacağını söyler. Göroğlu'nun sözleri üzerine, Bedkir Pehlivan onunla aşık oynamak ister. Göroğlu, bu isteği kabul edince oyun başlar. Öğle vaktinde Göroğlu yenilir. Fakat aşıkclarını vermek istemez. Pehlivanın çenesine vurmasıyla Bedkir'in dişi, dilini keser. Onu kolundan tutup yere vurur. Bu darbeyle pehlivan ölür (Kırbaşoğlu, 2000: 569). Böylece Göroğlu, karşısına çıkan ilk insanla mücadelesini vermiş ve başarıya ulaşmış olur. Kahramanın bundan

sonraki mücadelesi, baytalına at bulmak istemesi ve devamında gelişen olaylarla meydana gelmiştir. Göroğlu'nu Yavmit memleketinde Ahmedbey adında itibarlı bir bey evlat edinir. Ahmedbey'in Halcuvan adında bir hanımı vardır.

Çocukları olmamıştır. Şirvan şehrinin, Reyhan Arap adlı bir hükümdarı vardır. Irak ve Arabistan Reyhan Arap'ın yönetimindedir. Reyhan Arap, küçük yaştan beri Halcuvan'a sevdalıdır. Halcuvan Ahmedbey'le evlenmeden evvel, Reyhan Arap da ona talip olmuştur. Fakat şans Ahmedbey'den yana olmuş, Halcuvan'ı o almıştır. Bu nedenle Reyhan Arap, Ahmedbey'in yok olduğu zamanı fırsat bilip alamadığı Halcuvan'ı görmeye gelir. Bir gün Göroğlu baytalıyla beraber gezerken, bir adamla karşılaşır. Hemen adamın atının, baytalına yaraşır bir at olduğunu fark eder. Babası, atası sinci olan Göroğlu, yolda gördüğü adamdan baytalı için atını istemeyi, vermezse de döverek almayı düşünür. Adamın yanına yaklaşıncı, onun bir padişah olduğunu anlar. Ona yurdunun neresi olduğunu, nereden geldiğini sorar. Ona, atını baytalına bırakıp bırakamayacağını sorar. Göroğlu'nun bu sözlerine karşılık yolcu; şehla gözlü, huri yüzlü, lâl dudaklı Halcuvan'ın evinde olup olmadığını sorar.

Göroğlu, yolcunun sözlerinden karşısındaki kişinin Arap Reyhan olduğunu anlar. Bu sözlerle karşı Göroğlu, Reyhan'ın kızı için ona; Zeydincan yârim evde mi, ondan ver haberi, Şirvan'daki Arap Reyhan'ın çift göğüslü kızı, yârim evde mi diye sorar. Göroğlu'nun sözlerini duyan Reyhan, kılıcını kınından çıkarır. Fakat Göroğlu'nun, Arap Reyhan'a attığı yaman bakışı, onu durdurmaya yeter. ReyhanArap, karşısında duran kişinin beyzadelerden olduğunu anlar. Göroğlu, Reyhan'a edepsizliği önce kendisi yaptığını söyleyip, yengesini sormasına karşılık, kendisine o cevabı verdiğini söyler. Reyhan, karşısında zeki birisinin olduğunu anlar. Reyhan'a sorduğu soruyu tekrarlar. ReyhanArap da eğer, Halcuvan eliyle bir bardak su verirse, atını baytalına vereceğini söyler.

Göroğlu, Reyhan'a istediğini yapacağını fakat suyu verse de vermese de atını kendi atına vereceği sözünü alır. Göroğlu ağlayarak, Halcuvan'ın yanına gider. Halcuvan, Göroğlu'na neden ağladığını sorar. Beyi Ahmedbey'in başına kötü bir iş geldiğini zanneder. Göroğlu; Rüstembey'in elinden kendisi için bir misafir geldiğini, onu ağırlayacak yeri olmadığını, bu nedenle ağladığını söyler. Halcuvan, Göroğlu'nun bu sözlerine misafirini getirmesini, ona hizmet edeceğini, evlerinin Göroğlu'nun

olduğunu söyler. Göroğlu, Halcuvan'a iyi atı olan, teyze ve dayılarından bir yakını olup olmadığını sorar. Göroğlu'nun sözlerini dinleyen Halcuvan, Reyhan Arap'ın geldiğini anlar. Kapıları sıkı tutmasını, yoksa kendisini Arap Reyhan'ın kaçıracığını söyler. Yengesinin sözlerine karşılık Göroğlu, olayların aslını anlatır. Halcuvan'dan yalnız bir bardak su vermesini ister. Halcuvan, Göroğlu'nun dediğini yapmazsa Ahmedbey'in dayağını yiyip öleceğini düşünerek, bir bardak suyu vermeye razı olur. Reyhan Arap, atının üstünden inmez. Fakat baytalan, atının yanına gelmesine razı olur. O esnada su getiren Halcuvan'ın kolundan tutan Arap Reyhan, onu kaçıır (Kırbaşoğlu, 2000: 607).

Göroğlu kaçırılan yengesinin ardından atıyla beraber koşar. Göroğlu'nun atı önüne çıkan deyayı geçemez. Arap Reyhan deryayı aşip Göroğlu'na; cadı gözlü yengesini alıp, kendisini şaşırttığını söyler. Göroğlu bu sözlere; üç yıl sonra kızı Zeydin'i Ahmedbey'e vereceğini, meclislerde kızına mey sunduracağını, kızını hizmetkâr yapacağını, başına olmadık işler açacağını, mutluluğunun kısa süreceğini, kızının düğün yemeğini yemeye geleceğini söyleyerek cevap verir.

Göroğlu'nun sözlerine sinirlenen Arap Reyhan, bir an deryayı aşip Göroğlu'nu öldürmeyi düşünür. Sonra Göroğlu'nun söylediklerini mümkün görmeyip, zaman kaybetmek istemez. Bu olanlar üzerine Göroğlu, yurduna dönemez. Aradan üç yıl geçer. Göroğlu'nun, Arap Reyhan'a karşı olan kini hâlâ diridir. Göroğlu'nun tay Gırat'ı, artık at olur. Kahraman, Arap Reyhan'ın yurdunun yolunu tutar. Bir çeşmenin başında, Halcuvan yengesini görür. Hasret giderirler. Kahraman yengesine, Yavmit eline gitmeyi teklif eder. Halcuvan, bu durumun halk tarafından yanlış anlaşılabilceğini düşünüp, teklifi reddeder. Fakat Arap Reyhan'ın kızı Zeydinay'ın, eski eşi Ahmedbey'e, hanım olabileceğini söyler.

Bu konuda Göroğlu'na yardım eder. Göroğlu Ayzeydin'i kaçıırken, olanlara üzölmüş gibi bir tavır takınan Halcuvan, Arap Reyhan'a, kızının âşığına kaçtığını söyleyip, işin içinden çıkar. Kızının arkasından yetişmek için koşan Arap Reyhan, karşısında üç yıl önce yengesini kaçırdığı Göroğlu'nu görür. Göroğlu, Arap Reyhan'ın haline bakıp; benden beter oldun, gülünü soldurdum, yüreğini gamla doldurdum, için yansın deyip sevinir. Göroğlu'nun sözlerini duyan Arap Reyhan, ölmezse kendisini yakalayacağını bildirir. Kızını kendisine hanım olarak almasını söyler. Yavmit yurdunu bayındır etmesini tembihler. Mert bir adam olduğunu, sonunda kendisinden öcünü

aldığını belirtir. Göroğlu, Arap Reyhan'ın kızı Zeydinay'ı Ahmedbey'e eş olarak verir (Kırbaşoğlu, 2000: 667). Arap Reyhan da öcünü almak için, Çembil topraklarına gelir. Fakat yenilen yine Arap Reyhan olur. Bu mücadele, kahramanın bey gürûhundan olan birisiyle ilk mücadelesidir.

Göroğlu, daha sonra Yunus Peri için mücadele edecektir. Fakat bu mücadelede kahraman bir insanla değil, dev ve perilerle mücadele etmek zorundadır. Göroğlu, Yunus Peri'yi Kafdağı'ndan getirmek için yola çıkar. Issız çöllerden, derelerden, tepelerden geçer. Kahramanın karşısına bir dağ çıkar. Gün ortasında Göroğlu, dağın üzerine çıkar. Beladağı'nın üzerine çıkıp dümdüz, kızgın çöle bakan Göroğlu, Allah'a seslenip bu dağları kimin için yarattığını, kendisine malum etmesini ister. Canlının yaşaması için ne bir ot ne de bir damla su bitiren yaradana, üzerinde bulunduğu dağı ne için yarattığını sorar. Göroğlu böyle kendi kendine konuşurken, bir çocuğun ağladığını duyar. Bakar ki yere uzanmış; kirpikleri çınar, kulakları sofra, boyu minareye benzeyen bir dev. Bu deve, Bela Dev denilir (Kırbaşoğlu, 2000: 689). Bela Dev'i Yunus Peri kendisine bekçi olması için, dağa muhafız niyetine kondurmuştur. Bela Dev, Göroğlu'nu görünce; şükredip avının geldiğini, Göroğlu'nun başını ezip, kemiğini kıracağını, kellesini kemireceğini söyler.

Bela Dev'in bu sözlerine Göroğlu; yiyeceğinin dev eti olduğunu, avının ayağına geldiğini, gözünü oyacağını, gözünden yaşını akıtacağını, işini bitireceğini, etini yiyeceğini, Huda'nın kendisini yiyeceğini alması için buraya gönderdiğini bildirir. Göroğlu, Huda'nın çocuğu olduğunu söyler. Göroğlu'nun sözleriyle, Bela Dev'in yüreği ağzına gelir. Bu durumu anlayan Göroğlu, hemen devin yanına yaklaşır. Ona yaman gözle bakar. Dev, Göroğlu'na; gözüne görünmemesini, yolundan kalmamasını, yanına yaklaşmamasını, genç olduğu için kendisini affettiğini söyler. Göroğlu, devin korktuğunu anlayıp Gırat'a, kaçarsa kulağından tut diye uyarır. Bela Dev, Göroğlu'na, Huda'nın yavrusu olduğuna dair kendisine alâmet göstermesini ister. Göroğlu, devin bu sözüne acıktığını, kendisinin yemeği olacağını, Huda'nın devi öldürmesini istediğini, açlıktan takatinin kalmadığını, önce devi öldürüp sonra Kafdağı'na gideceğini söyler. Üç kardeş olup, birisinin insanları, diğerinin malları, kendisinin de devleri yediğini söyler. Bela Dev, Göroğlu'nun sözlerini dinledikten sonra, bela olduğunu bitini gösterip ispat etmesini söyler. Bu esnada da kendi bitini koynundan çıkarıp atar. Bit kurbağa gibi olup, zıplayarak gider. Sıra Göroğlu'na gelince, o da yolda lazım olur diye heybesine

aldığı kaplumbağayı çıkarır. Bela Dev, onu taş zanneder. Bela Dev, şimdi de piresini çıkarır. Göroğlu yine heybesinden tavşanı çıkarıp, devin önüne atar. Bela Dev, Göroğlu'ndan koltuğunun kılını göstermesini ister. Göroğlu, eşeğin kuyruğunu çıkarır. Dev o zaman, karşısındakinin Bela olduğuna inanır. Göroğlu böylece devin yanına yaklaşıp, bıçağıyla devin kulağının bir kısmını keser.

Dev feryat eder. Kendisini öldürmemesini, istediği şeyi yapacağını, İrem bağa, Kaf Dağı'na kendisini götüreceğini, ulaşılmaz yerleri bir saatte geçireceğini, Huda'sına kul olup, kendisini pir kabul ettiğini söyler. Göroğlu deve, ecel gömleğini giyeceğini, hançerini göğsüne saplayacağını söyler. Devin başı üzerinde yürür. Böylece dev, Göroğlu'nun kendisini yiyebileceğini düşünür. Göroğlu'na, kendisini Kaf Dağı'na üç günde ulaştıracağını söyler. Göroğlu bu söze hiddetlenerek, üç günde kendisinin de gidebileceğini, üç günde üç bin devi tüketeceğini söyler. Devin üzerine çıkar. Bela Dev korktuğu için, Göroğlu'nu istediği yere kadar götürür. Yol ayrımına gelince; Kafdağı ve İrem bağının yolunu gösterir. Gitmek için izin ister. Göroğlu, Gırat'tan izin almasını söyleyince, Gırat izin verircesine başını sallar. Bela Dev; kendilerine yedi yaşındaki Semender dev denildiğini, bir sıkıntıyla karşılaştıklarında yardımına geleceğini söyleyip gider.

Bu mücadelede Göroğlu, devden güçsüzdür. Bu durumun farkında olan kahraman, deve Allah'ın çocuğu olduğunu söyleyerek, kendisini devin ulaşamayacağı bir güç noktasına taşır. Bela Dev'e de Göroğlu'na hürmet etmek düşer. Göroğlu, Gülkız Peri'nin yardımıyla Yunus Peri'yle evlenir. Yunus Peri, annesi Kariya Peri kızının yüzüne bakınca yüzünün nurunun gittiğini, insan öpmüş gibi bir izin olduğunu anlar. Kariya Peri, bir gün Göroğlu'nun gelip kızını kaçırabileceğini düşünerek, tetikte beklemektedir. Kariya Peri, tam Tohtamış Dev'e bu konu hakkında söz söyleyecekken, Göroğlu'nun Gırat'ı kişner. Tohtamış Dev, derhal sesin geldiği yöne doğru gider. Gırkök şaha kalkıp, Tohtamış'ın iki gözünü oyar. Tohtamış Dev'in imdadına yetişen Kara Dev'i, Gırat kulağından ısırır. Tohtamış ve Kara Dev'e yaptıklarını görünce, diğer devler Gırat'tan kaçmaya başlar. Göroğlu elmas okunu alıp, ejderha gibi ağzından ateş çıkarıp, Semender Dev'in kılından yakar. Semender Dev, bu kılı Göroğlu'nun yardıma ihtiyacı olduğunda kendisini çağırması için vermiştir (Kırbaçoğlu, 2000: 697). Böylece Semender Dev (Bela Dev), Bela dağdan Göroğlu'nun imdadına yetişir. Semender Dev'in diğer devlere söylediği sözler, onları canlarından geçirir. Yunus Peri, Gülkız

Peri'ye; Göroğlu ne isterse yapacaklarını, savaşın sona ermesini istediklerini, Kafdağı'nın kanla dolmasını istemediklerini söyler. Gülkız bu tembihleri tutup, Göroğlu'nun yanına gider. Ona; kusurlarını affetmesini, yurttan huzur olmasını istediğini, Yunus Peri'yle kendisinin nikahını kıydırmak, toylarını yapmak için hazırlıklar yapılması gerektiğini söyleyip, Göroğlu'ndan kendilerini affetmesini diler.

Böylece kahraman, Kafdağı halkını affeder. Mücadele, burada sona erer. Kahraman bundan sonraki mücadelesini, Hasanhan için verir. Bir gün Göroğlu, yiğitleriyle beraber sarhoşluk ederken, ortada içki ikram eden bir sakinin olmamasından dem vurulur. Göroğlu; zengin, bey çocuklarından ya da öğrencilerden birisinin sakilik yapabileceğini, onlardan birisinin getirilmesini söyler. Göroğlu, duvardaki sazını ele alıp, söze başlar. Sazı söze koşup güzel bir oğlan varsa, onu ortalarına saki yapmak istediğini, böyle bir oğlan varsa kendisine haber verilmesini istediğini söyler. Göroğlu'nun karşısındaki adamlar, farklı memleketler görmedikleri için, Göroğlu'nun sorusuna yanıt veremezler. Göroğlu'nun söylediği sözleri duyan Yunus Peri; Vayengen memleketinde, Temirhan'ın oğlu olup, güzellikte dengi olmayan, asilzade, Han Hasan adında bir padişah çocuğu olduğunu haber verir.

Güzelliğinin kendisinden ziyade olduğunu bildirir. Onun gibi bir çocuğun, Çembil memleketine gerekli olduğunu söyler. Vayengen memleketinden Hasanhan'ın, Göroğlu'na münasip olacağını beyan eder. Bunun üzerine Vayengen memleketine, Han Hasan'ı almak amacıyla sefer eyerler. Vayengen memleketine yaklaşıncı Göroğlu, adamlarına kendisine bir öneride bulunmalarını, selamet bir şekilde evlerine varmaları gerektiğini, eceli yeten kişinin savaşta öleceğini söyler. Askerlerinin arasında, önceden gidip Temirhan'dan haber alabilecek biri olup olmadığını sorar.

Sakibülbül, Hasan Çapsan'la beraber bu işe talip olur (Kırbaşoğlu, 2000: 866-867). Vayengen halkını ve padişah Temirhan'ı kandırıp, Hasanhan ve kız kardeşi Gülçehre'yi, Göroğlu'na getirir. Kahramanın savaşmasına gerek kalmaz. Bu olayda Göroğlu, halkının da fikrini alarak erdem göstermiştir. Bu nedenle, onun savaşmasına gerek kalmamıştır. Kahraman fizikî mücadelenin yanında, hanımı Miskal Peri için gönül mücadelesi de vermiştir. Göroğlu bir gün yiğitleriyle istişare ettikten sonra, Yunus Peri'nin hanesine doğru yönelir. Orada bir takım seslerin geldiğini duyar. Kahraman, seslerin geldiği yere doğru yönelir. Sakibülbül'ün hem çalıp hem

söylediğini, yanındaki kızların da ona eşlik ettiklerini görür. Göroğlu kızlara baktığında, Yunus Peri'nin sol yanında oturmuş, ondan kat kat daha fazla güzellikte olan bir peri görür. Perinin bir de ilginç özelliği vardır. Onun ağzına aldığı üzüm, göbeğine kadar dışarıdan görülebilir. Göroğlu bunu görünce kendinden geçer. Hint padişahının kızı, Gülnar Peri de bu toplantıya katılmıştır. Göroğlu yaşadığı şaşkınlıktan sonra, kendine gelir. Tekrar seslerin olduğu yere doğru yönelir.

Huri gibi, nur yüzlü, kalem kaşlı, cadı gözlü, bedenleri nazik, endamları yerinde kızların zevk ve sefa içinde oturduklarını görür. Adamlarıyla müşavere yapılan yere tekrar gider. Göroğlu'nun adamları, onun gitmesini fırsat bilip, Hasanhan'ı saki yapıp mey içiyorlardır. Göroğlu'nun geldiğini gören yiğitler, kendilerine çekidüzen verirler. Göroğlu sazını eline alır. Hasanhan, babası Göroğlu'nda başka hallerin olduğunu anlayıp ona; kıblegâhım, babacığım diyerek onun yüzünün şeklinin neden değiştiğini, neden sarardığını, evinden neden tekrar çıktığını sorar. Gözlerinin büyümüş olduğunu bildirir. Tüm bunların nedeninin ne olduğunu sorar. Haline üzüldüğü söyler. Göroğlu, karşısında duran kırk yiğidine bakarak; bir haneden diğerine giderken içeriden bir ses geldiğini, sesin geldiği yöne doğru gittiğinde, Sakibülbül'ün sazıyla söz söylediğini, yanındaki kadınların da çalınan sazla eğlendiklerini söyler.

Bu kızlardan birkaç tanesini tanıdığı bildirir. Fakat Yunus Peri'nin sol yanında bulunan periyi hiç görmediğini, onun yediği yiyeceğin karnında göründüğünü, mis gibi kokusu olduğunu söyler. O periyi görünce, bu hale büründüğünü bildirir. Gördüğü kızı gökte duran aya, kaşlarını yaya benzetir. Gönlünü ona kaptırdığını söyler. Evine; dişleri inci, sözleri baldan tatlı, melek gibi kızların geldiğini bildirir. Hanım olmaya değer kızların, evine geldiğini haber verir. Göroğlu, oğlu Hasanhan'ın da gidip misafirleri görmesini, o zaman söylediklerine hak vereceğini iddia eder. Ona; içeri girmeden, tez vakitte dönmesini söyler. Hasanhan, Göroğlu'nun söylediği gibi eve gider. Kapı deliğinden, içeriye doğru bakar. Sakibülbül'ün saz çalıp, oda dolusu güzel kızın eğlendiğini görür. Miskal Peri'yi görünce dizinde derman kalmaz. İçeri girmek istese de babasına verdiği söz aklına gelir. Tekrar Göroğlu'nun yanına döner (Kırbaşoğlu, 2000: 949).

Babasının evinde güzel kızların olduğunu, kaşlarının yay gibi, kendilerinin huri gibi olduğunu söyler. Nereden geldiklerini sormak gerektiğini bildirir. Kahraman kısa

bir süre, ne yapacağını bilmez bir halde dolaşır. Ertesi gün Göroğlu, Miskal Peri'yi tekrar görünce hanesine çekilip, sırtını nemli yere koyup yatar. Akşam vaktine kadar ortalıkta görünmez. Göroğlu'nu göremeyen Yunus Peri, misafirlerine hangi aştan pişireceklerini sormak için, Göroğlu'nu arar. Kızlara onun nerede olduğunu sorar. Fakat bulamaz. Yunus Peri, Göroğlu'nun kapısının önünden geçerken, onun inleme sesini duyar. İçeri girdiğinde Göroğlu'nun hastalanıp yattığını görür. Ona; ıslak yerden kalkmasını, yüce başını kaldırmasını, gözlerini açmasını, sevdiğinin geldiğini, onun bu hale gelmesine neyin sebep olduğunu sorar.

İki önemli misafirinin geldiğini, kendisine yol göstermesi gerektiğini, Gülnar Peri'nin Hindistan'dan, Miskal Peri'nin İrem bağından geldiğini söyler. Göroğlu, bin bir güçlkle gözlerini açar. Yunus Peri, Göroğlu'nun kalkmasına yardım eder. Göroğlu, Yunus'a; daima iyilik görmesini söyleyip söze başlar. Gönlünde bir dert olduğunu söyler. Yanından gitmesini talep eder. Eğer müşkülünü çözemezse, doğduğu yere tekrar gitmesini ister. Başına gelenleri anlatmaya başlar. Evine gidecekken çalınan dombıranın sesini duyduğunu, kapının deliğinden baktığında içerisinin kızlarla dolu olduğunu gördüğünü söyler. Kendisinin solunda oturan kızı görünce aklını kaybedeceğini düşündüğünü bildirir. Bu dertle meyhanede içki içtiğini, soğuk yerlerde yattığını, derdini anlatmaya utandığını, derdini içine atıp saz çaldığını, solunda oturan kız için tüm bu sıkıntıları çektiğini söyler.

O kızın yurduna gideceğini, ona âşık olduğunu söyler. Yunus Peri; gönül işinin kolay çözüleceğini, Gülnar Peri'nin hizmetkârı, Miskal Peri'nin de kendisinin kulu olduğunu söyler (Kırbaşoğlu, 2000: 960). Hizmetkârlarına gönül verdiğini açıklar. Eğer kendisi isterse, ölünceye kadar yanında kalabileceklerini bildirir. Gönlü iki periye düştüyse, onları kendisine hanım olarak vereceğini söyler. Gün içinde perileri kendisine göstereceğini, hazırlıklı olmasını bildirir. İsteğinin zor olmadığını Miskal Peri'yi Göroğlu'na alacağını, düğünlerini yapacağını açıklar. Ekici'ye göre (1999: 10-17) Köroğlu ve yiğitleri için aşk sade ve dosdoğrudur. Onlar bir güzelin haberini aldıklarında, kendileriyle evlenmek isteyen birisinin varlığından haberdar olduklarında, o güzelin yurduna gidip akıl ve fiziksel yetenekleriyle kızı alıp Çambil'e getirirler.

Göroğlu'nun, Yunus Peri ile evlenmesi Ekici'nin bahsettiği gibi yaşanmıştır. Fakat Miskal Peri için, aynı durum geçerli değildir. Kahraman, Miskal Peri'yi görür

görmez ona âşık olmuştur. Göroğlu, Miskal Peri'yi ilk defa Yunus Peri'nin sol yanında otururken görmüştür. Göroğlu, Miskal Peri'nin, Yunus Peri'den kat be kat daha güzel olduğunu düşünür. Oda dolusu güzeller güzeli periler vardır. Fakat huri gibi yüzü olan, yıldız gibi, ayın on dördü gibi Miskal Peri, güzellik ve özellik bakımından diğerlerinden farklıdır. Onun yediği üzüm ağzından karnına giderken dışarıdan görülebilmektedir. Göroğlu, bu manzarayı da görünce kendinden geçer. Bir müddet sonra ayılıp, tekrar aynı manzarayla karşılaşır. Destanda bu durum şöyle ifade edilir:

‘‘Misk kokusu bütün evi tutmuş,

Yunus Peri, Çehre Peri büyüktür,

Yunuscan'ın tam sol tarafında,

Yediği yemek göbeğinden görünüp,

Sırasıyla karnına diziliyor.

Gördüğümü söylesem çoktur,

Onu görünce aklım başımdan gitti.

Beğlerim, yol gösterin, lütfen.’’ (Kırbaçoğlu, 2000: 944-947)

Destan kahramanı Göroğlu'nun yaşadığı bu durum halk hikâyelerinde yer alan *‘‘Birbirini tanımayan iki genç herhangi bir yerde (bahçede, pencerede, yolda), ilk defa karşılaştıklarında birbirlerine âşık olurlar.’’* (Alptekin, 1997: 20-21) maddesini akla getirmektedir. *‘‘Ferhat ile Şirin Hikâyesi’nde Şirin ile ablasının yaptırdığı sarayda çalışan Ferhat bir görüşte birbirlerine âşık olurlar.’’* (Alptekin, 1997: 266) Göroğlu ise Miskal Peri'yi görünce, baygınlık geçirmiştir. Kahraman veridği aşk mücadelesini, Yunus Peri'nin yardımıyla başarıyla tamamlar. Kahramanın bir sonraki mücadelesini; zeka ve fiziksel güç kullanarak evlat edindiği, Avazhan için verir. Bir gün Göroğlu yiğitleriyle otururken bir istekleri, eksikleri olup olmadığını sorar. Yiğitler tek bir eksikten bahseder.

Bu noksan Göroğlu'nun evladı olmamasıdır. Kırk yiğit Göroğlu'na; Hunhar Şah'ın Bal Avaz evladını yanına getirebileceklerini söylerler. Hunhar memleketine

gidip Bal Avaz'ı saki yapmak istediklerini, bu dileklerini yerine getirirlerse, gönüllerinde hiçbir gamın kalmayacağını bildiriler. Bunun için de gerek olursa savaş yapacaklarını, Avaz'ı alıp, saki yapacaklarını belirtirler. Göroğlu, bu teklifi kabul eder. Önce Hasanhan ve kırk yiğit yola çıkarlar. Fakat kırk yiğit, Hasanhan'ın sözünü dinlemez (Kırbaşoğlu, 2000: 1032). İş, Göroğlu'na düşer. Göroğlu, Avazhan için ilk mücadelesini rüya âleminde verir. Göroğlu günlerce yol yürüdükten sonra, Bedbaht Dağı'na varır. Karşısında; kafası dağ, gözleri gölet, her kafasında altmış ağzı olan kırk altı gözlü, garip bir yaratık görür.

Şimdiye kadar böyle bir ordu görmemiş olan Göroğlu'na ordunun serdarı; karşılarındaki köpeği esir almalarını, pezevenkin kafasını koparmalarını, eşini dostunu ağlatmalarını, Gırat'ı da tekmeleyip öldürmelerini söyler (Kırbaşoğlu, 2000: 1038). Türkmen güçlüsünü öldürmelerini, Çembil yurdunu harap etmelerini, etrafını kuşatmalarını, gözlerini oymalarını, Yunus'a baş eğdirip, Miskal'in saçını yaymalarını söyler. Göroğlu, kılıcını kınından çıkarır. Kendi kendine yiğitleri Sahman Pehlivan, Haldarcan, Şadman Mergen, Ahmet Serdar'ı çağırıp imdadına yetişmesini, güllerini soldurmasını, mallarını ganimet etmelerini, düşmanlarının başını çuvala sokmalarını ister. Karşısında duran ordu Göroğlu'na karşı; kendisine yardım edecek kimsesinin olmadığını söyleyip, onu ortalarına alırlar. Göroğlu, gün akşam olana dek savaşır. Dizlerinde derman kalmaz. Elinde savaştacak teçhizatı kalmaz. Gırat'ın ağzı köpük, bedeni ter içinde kalır. Göroğlu dayanamayıp gözlerinden yaş akıtır.

Allah'ın kendisini bağışlamasını, belanın içine uğradığını, derdini anlayacak, anlatacak kimsenin olmadığını, savaş meydanında kimsesiz kalıp öleceğini, Çembil'in viran olacağını, güllerinin solacağını, mirasına sahip çıkacak evladının olmadığını, ölmeden yurdunu görmek istediğini söyler. Rezil olmaması, galip gelmesi için Allah'a bol bol dua eder. Zor zamanında yardım etmesi için Huda'ya yalvarır, yakarır. Göroğlu, gözünü açınca karşısında duran ordunun yok olduğunu görür. Kahraman, kısa süreli de olsa çaresizlik ve umutla karşı karşıya kalır. Kahramanın müşkülünü, Hızır ve Kırk Çiltan çözer. Ocak, Hızır'ı; beş yüz yılda bir vücudu yenilenen, hastalandığında kendi kendisini tedavi edebilen, cömert, insanlara mal, para yardımında bulunan, ilahî sırlara mazhar olmuş, bazen insanların içinde gezen yardımcı kimse olarak tanımlar (Ocak, 1999). Kahraman Göroğlu da karşısında Hızır olduğunun farkındadır. Hatta Göroğlu,

Hızır kaybolduktan sonra, neden bir dilek dilemediğini düşünüp hayıflanır. Göroğlu, gözünü açınca karşısında duran ordunun yok olduğunu görür.

Süslü bir çadır içinde Hızır hazretleri, Kırk Çiltan ve erenlerin oturduğunu görür (Kırbaşoğlu, 2000: 1041). Göroğlu onları görünce, atından iner. Onlara doğru yürür. Çadırın içinde oturmakta olan Hızır İlyas, Göroğlu'na Bal Avaz'ı alamayacağını söyler. Onun, Bulduruk Kasap ile Gülayım'ın evladı olduğunu söyler. Nasıl Bal Avaz gibi itibarlı bir çocuğu almaya teşebbüs ettiğini sorar. Bu amaç için, bazı zorlukları aşması gerektiğini bildirir. Bedbaht Dağı'ndan aşip, Kemik İhtiyar isminde Avazhan'a âşık bir çoban göreceğini bildirir. Bulduruk Kasap'ın on yedi bin koyunu olduğunu haber verir. Bulduruk Kasap, Kemik İhtiyar'a kurban bayramlarında, iki lira bayram harçlığı vermektedir. O gün Bal Avaz'a koyunlar gösterilmekte, Kemik İhtiyar, Avaz'ı çok sevdiğinden o iki lirayı da Avazhan'a vermektedir.

Hızır, Göroğlu'na, Kemik İhtiyar'ın iki bin koyununu alıp, Hunhar yurduna pazara gitmesini, Bulduruk Kasap'ı gördüğünde de koyunları satacağını söylemesini tembihler. Satarken de adına Kongırbay, ablasının adına da Gülayım demesini ister. Tembihlediği sözleri uyguladığında, Bulduruk Kasap'ın kendisine sahip çıkacağını bildirir. Böylelikle kolayca Bal Avaz'ı, Çambil'e götüreceğini bildirirler. O esnada Göroğlu, gözünü açar. Göroğlu Hızır, erenler ve Kırk Çiltan'ın dediklerini uygular. Avazhan'ın babası Bulduruk Kasap'a kendisini, hanımı Gülayım'ın kardeşi Kongırvay olarak tanıtır. Çocukken kardeşinden ayrılan Gülayım da kardeşini tanıyamaz. Göroğlu'nu kardeşi zannedip, evinde misafir eder.

Bu aşamada isminin Kongırvay olduğunu söyleyen Göroğlu'ndan şüphelenen tek kişi, Avazhan olur. Avazhan bu düşüncesini dile getirdiğinde, onun sözleri dikkate alınmaz. Göroğlu, Avazhan'ın babasının yanında oğlunu kaçırr. Kahraman, Bulduruk Kasap'a; oğlu Avazhan'ı yanına aldığını, hakkını helal etmesini, isterse Hunhar padişahla memleketine gelebileceklerini, üç güne kadar Bedbahtdağı'nda kendilerini beklediklerini bildirir. Güçlü orduyla gelip, başarabilirlerse kendileriyle savaşmalarını söyler. Bulduruk Kasap, evlat acısına dayanamayıp, gözlerinden yaşlar akıtmaya başlar. Bulduruk Kasap'ın elini çabuk tutup, Hunhar Şah'a haber vermesini ister. Hunhar Şah'ın sakiliğini yapan Avazhan, padişah tarafından çok sevilmektedir. Bulduruk Kasap Hunhar Şah'a haber verir. Bu aşamadan sonra Göroğlu'nun fizikî mücadelesi başlar.

Padişah; Çembil'in harap olması, Göroğlu'nun yakalanması, Gırat'ın öldürülmesi, Avazhan'ın tekrar memleketine getirilmesini emreder. Türkmen halkının öldürülmesini ister. Askerlerini toplar. Hunhar padişahın askerleri, dağları ovaları kaplar. Hunhar Şah, önce putlarını ziyaret eder. Daha sonra, adağını adar. Kırk bin asker, Avazhan'ı kurtarmak için yola çıkar. Hunhar Şah bu hazırlıkları yaparken, Göroğlu da kılıcını kınından çıkarır. Beline kemerini bağlar. Göroğlu, Avazhan'a hasmı gelmeden ata binmesini, onların etraflarını kuşatacağını, kendisini rezil etmeden Gırat'a binmesi gerektiğini söyler. Avazhan; Göroğlu'nun çabasını görmeden ata binmeyeceğini, Teke Yavmit'e gitmeyeceğini söyler. Göroğlu'yla Avazhan'ın arasında, kısa bir sürtüşme yaşanır. Avazhan, Göroğlu'nun kendisi için savaşmasını, hatta ölmesini ister.

Göroğlu, Avazhan'ın ters sözleri üzerine, onu öldüreceğini dahi söyler (Kırbaşoğlu, 2000: 1080). Kılıcını kınından çıkarır. Fakat Avazhan, gözünü bile kırpamaz. Göroğlu, Avazhan'ın korkusuzluğunu görünce, ona olan sevgisi ve saygısı artar. Onu takdir eder. Avazhan'a düşman atlarının tozlarının görüldüğünü, kendisini dağa çıkıp izlemesini söyler. Hunhar Şah'ın askerleri Göroğlu'nu görünce, onu ortalarına alarak savaşılırsa daha çabuk alt edebileceklerini düşünürler. Göroğlu, Hunhar padişahın askerlerine Hunhar'ın; tuzunu yiyenler, giyimlerinden giyenler, kılıcını alanlar, gücüne güvenip gezenler, atına binen, peşime yetişenler şimdi teker teker gelin diye meydan okur. Hunhar padişahın; şarabını içen, ekmeğini yiyen askerleri, kendisiyle teke tek savaşmaya davet eder. Ölümlerinin yakın olduğunu söyler. Aslan gibi düşman askerlerinin üzerine atılır. Kaplan olup savaşır. Kılıcını kınından çıkarır. Gönlü coşar.

Ustaca hançerini kullanır. Atını koşturur. Göroğlu'nun koştığı yerden, düşman askerleri kaçarlar. Göroğlu, çay hendeklerini düşmanların kafasıyla doldurur. Avazhan da Göroğlu'nun ustaca savaşını dağın başında, hasretle temaşa eder. Göroğlu'nun yiğitliğine gönüllü inanır. Kaplan gibi olan Göroğlu, Hunhar padişahın askerlerine ölüm saçar. Sahibine eşlik eden Gırat, önüne gelen askerleri ısırır. Göroğlu, Gırat'ıyla iki gün boyunca çarpışır. Hasımlarını ağlatır. Elinin yettiğini, kılıcının değdiğini öldürür. Padişah, savaş meydanından kaçar. Göroğlu, Avazhan'ın yanına gelir. Bal Avaz, Göroğlu'nu takdir eder. Ona olan sevgisi artar. Göroğlu'nun peşinden giderse sıkıntı görmeyeceğini anlar. Göroğlu'ndan razı olur. Kahraman önce, Avazhan'ın kendisine

karşı olan kötü düşüncelerini, daha sonra da Hunhar Şah ve askerlerini yenmiş olur. Göroğlu'nun son mücadelesi kendisinin yalnız olduğunu öğrenip, üzerine askerlerini gönderen Hunharşah'a karşı verilir.

Hunharşah ezeli düşmanın, yakalanıp getirilmesi emrini verir. Hunharşah'ın amacı, önce Göroğlu'ndan savaş yöntemlerini öğrenmek, sonra da her millettten adamları toplayıp, Göroğlu'nu öldürmektir. Hunhar böyle yapıp, itibarını yüceltmeyi düşünür. Bu düşünceyle, yetmiş bin askerine emir verir. Göroğlu askerlerin kendisini yakalamak için geldiğini bilip, kılıcını beline bağlar. Eline sazını alır. Eceliyle ölmeden kendisini öldüremeyeceklerini söyler. Bu sözlerin ardından Göroğlu, yedi sekiz tane düşman askerini öldürür. Göroğlu'nun cengini gören askerler kaçmaya başlarlar. Göroğlu; düşman askerini yok edeceğini, kıran yapacağını, Rüstem'in oku olduğunu, bağırılarını kan ile dolduracağını söyler. Askerler Göroğlu'nun üzerine gelmeyle baş edemeyince, ok ve taş atmaya başlarlar.

Göroğlu yaralanır. Şimdi düşman askeri hücumla geçerler. Göroğlu, Gırat'ını çağırır. Yetmiş yerinden yaralandığını, yurdunu düşmanların bastığını, feryadını duymasını söyler. Gırat, otlarken Göroğlu'nun sesini duyar. Var gücüyle, sahibinin yanına koşar. Düşman askerinin Göroğlu'na hücum ettiğini görür. Düşman askerlerini ısırp, Göroğlu'nu kurtarmaya çalışır. Fakat Hunharşah'ın askerleri, Göroğlu'nun başını bedeninden ayırırlar (Kırbaşoğlu, 2000: 1131). Gırat da Göroğlu'nun başını alan askerleri kovalayabildiği kadar kovalayıp, yakalayabildiklerini teperek öldürür. Hunhar Şah, Göroğlu'nu sağ getirmeyi başaramayan askerlerini darağacına astırır. Yani Göroğlu'nun öcünü, öldürülmesi için emir veren Hunharşah almış olur. Göroğlu'nun dünya ile mücadelesi burada son bulur. *“Köroğlu, bütün versiyonlarında, zulme karşı savaşıyor, suçsuz insanları koruyan, düşmana acımasız davranan, zor durumlarda kolayca çözüm bulan, akıllı, hünerli bir kahraman olarak tasvir edilir.”* (Gumarova, 1997: 49-61) O mücadelesini haksızlığa, zulme karşı verir.

2.5. KAHRAMANLARIN EVLİLİKLERİ

Tüm insanlar gibi destan kahramanları da belli bir yaşa geldiklerinde, kendilerine uygun bir eş bulup, yuvalarını kurmaya çalışırlar. Kahramanların kendilerine eş olarak seçtikleri kişiler, onlara her bakımdan uygundur. Kahramanlar çoğunlukla erkektir. Onların hanımları da kendileri gibi; soylu, güzel, güçlülerdir.

Kahramanların evlenebilmeleri için, yerine getirilmesi gereken bazı şartlar vardır. Bu şartlar maddî olarak para, mal gibi eşyalar olabileceği gibi kahramanlık gösterme, güç gösterisi de olabilmektedir. Bu şartlar yerine getirildiğinde, kahramanın yurdunda ziyafet verilerek, üç gün üç gece veya kırk gün kırk gece toy yapılır.

2.5.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanların Evlilikleri

Türk Destanları'nda genellikle boy dışından evlenilir. Akriba evliliği tercih edilmez. İnan, (1988: 341-342) Çin kaynaklarında Hun hükümdarlarının belli bir boydan evlilik yaptıklarını bildirir. Dede Korkut Kitabı'nda İç Oğuz beyi Kazan'ın dayısı Dış Oğuz'dandır. Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek birbirlerini tanımazlar. Kazan Bey'in oğlu "yad kızı helalime destur versin", Deli Dumrul'un "yad kızı helalim var" sözleri bu kanıyı güçlendirir. Kahraman eşini kendisi seçer. O bu uğurda yapılan mücadeleye de tek başına göğüs gerer. Kahramanın eşi de kendisi gibi bey veya han kızıdır.

Destanda Şirali'nin iki, Erali'nin bir evliliği olmuştur. Şirali'nin bu evliliği darağacına giderken dahi, keramet ehilleri tarafından kendisine ve annesine bildirilmiştir. Şirali, ağabeyi Erali'den ayrıldıktan sonra, bir müddet balıkçılarda çalışır. Avare gezer. Bir gün Kurban adlı dede, onu Bağdat yoluna çıkarır. Bağdat'ın yolunu tutan Şirali, bir kuyumcu dükkanının kapısının önünde durur. Bir müddet onu fark etmeyen kuyumcu, sonrasında bu durumu telafi etmek için Şirali'yi evine götürüp, yemek ikram etmek ister. Zaten aç olan Şirali, bu teklifi reddetmez. Kuyumcunun evine gider. Kuyumcu, Şirali'ye nereli olduğunu sorar. Şirali ise başına gelenleri ve yedi yıldır ağabeyinden ayrı olduğunu söyler.

Yaşlı kuyumcu halk arasında itibarı olduğunu, işlerinin yerinde olduğunu, ancak artık dayanamadığını bu nedenle Şirali'ye kendisinin evladı olup olamayacağını sorar. Şirali ise bu soruya "Oğulsuza oğul, kızsıza kız olmak istiyorum." diye cevap verir. Bu esnada kapı aralığından Şirali'yi gören kuyumcunun biricik kızı Akılay, misafirlerine âşık olur. İsmi ile müsemma olan Akılay, düşünüp mantıklı bir karara varır. O; babasının işlerine bakacak kimse olmadığından Şirali'yi, hem kendisine eş hem de işlerine yardımcı olacak kişi olarak düşünmüştür. Bu düşüncesini önce annesi ile paylaşır. Sonra babasına bu düşüncesini iletir. Eğer münasip görürse kendini misafirlerine vermesini, böylece hem kendisine eş hem de babasına oğul olacağını

belirtir. Akılay'ın annesi de hem evlatlık oğul hem de kızına eş almaktansa, kızının düşüncesini daha uygun bulur.

Düşüncelerini Şirali'ye teklif ederler ve olumlu cevap alırlar. Halka haber verilir. Üç gün, üç gece toy yapılır. Erali'nin ilk evliliği bu şekilde gerçekleşir. Bu evliliğin gerçekleşmesinde ipi göğüsleyen taraf, Akılay olmuştur. Akılay yerinde hamleleriyle, Şirali'yi hem kendisine eş hem de babasının işlerine yardımcı tayin etmiştir. Şirali'nin ikinci evliliği; ölen Bağdat padişahının kızı Afıtabay ile olur. Bu evliliğin gerçekleşmesinde etkili olan asıl sebep Şirali, diğer adıyla Zerger Han'ın dillere destan güzelliğidir. Zerger Han güzelliğiyle o kadar ünlenir ki her gün kuyumcu dükkanı onu görmek için gelen kadın müşterilerle, dolup taşar. Bağdat padişahının kızı Afıtabay da kendisini yakışıklı Zerger Han ile tanıştırabilen kişiye, bir kase altın ve baştan aşağı giysi vereceği haberini verir.

Ortaya konulan ödül, birçok kimseye olduğu gibi yaşlı ve kurnaz kadın olan Sürhayil'e de cazip gelmiştir. Kuyumcu dükkanının yolunu tutan Sürhayil, Zerger Han'a evdeki kızı için, kıymetli bir taş almak istediğini söyler. Müşterisine taşları gösteren Zerger Han'ın taşlar için söylediği fiyatlar, Sürhayil tarafından, tepkiyle karşılanır. Çünkü Sürhayil, Zerger Han tarafından en pahalı fiyatın verildiği taşın içinde, kurt olduğunu iddia eder. Bu iddiasında ısrarcı davranan Sürhayil, taşı kırmayı ve kırılan taşın yerine evinde olan on değerli taşı vermeyi teklif eder. Zerger Han da bu teklifi reddetmez. Değerli taş kırılır. Herkesin ortasındakırılantaşın içinden kurt çıkar. Sürhayil için burada amaç taş veya kurt değil, Zerger Han'ı eski Bağdat padişahının kızının yanına götürmektir. Yanına Zerger Han'ı alan Sürhayil, evin yolunu tutar. Eve giren Zerger Han, Afıtabay'ı görür görmez bayılır.

İçine aşk ateşi düşen Zerger Han, olanları unutmuş bir şekilde uyanır. Evine varır. Kocasının halinden her zamankinden farklı olduğunu anlayan Akılay, ona fal açmak ister. Önce bu teklifi hoş karşılamayan Zerger Han, sonrasında teklifi kabul eder. Kocasına kendisinin birisine âşık olduğunu söyleyen Akılay, Zerger Han tarafından böyle bir durum olmadığı, kendisinin gün boyu kuyumcu dükkanından çıkmadığı cevabını alır. Kendisinin biraz yorgun olduğunu ve uyumak istediğini söyleyen Zerger Han'ın yatağını hazırlayan Akılay, eşinin kuşağını çözdüğünde Afıtabay'ın nişaneleri olan; üç aşık, yarım ekmek, bir deste de gül yere dökülür. Nişaneleri gören Zerger Han,

olup biteni hatırlar. Akılay'a anlatır. Akılay, Zerger Han'ın bu anlattıklarından eşinin âşık olduğu kişinin, eski Bağdat padişahının kızı Afitabay olduğunu anlar. Hatta eşinin âşık olduğu kişiye ulaşabilmesi için ona yol gösterip, Akılay'ın nerede olduğunu tarif eder.

Üç gün Afitabay'la Zerger Han görüşemez. Akılay, "Üçten sonrası güç." der. Zerger Han'ın yanına gidip tırnağını kesen eşine yardım etmek isteyen Akılay, Zerger Han'ın küçük parmağını boğumuna kadar keser. Bu yaranın merhemi bende var diyen Akılay, eşinin parmağını ufalanmış biber ve tuzla sarar. O gece tekrar Afitabay'ın yanına giden Zerger Han, ilk defa o gece parmağının sızısından uyuyamaz ve Afitabay'ı görür. Her şeyi göze almış olan Afitabay, Zerger Han'ın karşı çıkmasına rağmen, onu saraya götürür. Sabah Afitabay'a âşık olan Çakmakbek, sevdiğini görme umuduyla, atının üzerinde ayağa kalkar ve köşke bakmaya çalışırken âşıkları beraber görür. Bu olay üzerine, şehrin meydanında borazan çaldırır.

Bir kilime sarılan âşıklardan Afitabay, hemen hizmetçisine Zerger Han'ın evinin damına, bahçesine, kapısına atılmak üzere üç tane taş verir. İstediklerini yerine getirmesi durumundaysa, kendisini ailesiyle görüştüreceği vaadinde bulunur. Hizmetçi Zirek, hanımının kendisine söylediği tembihi yerine getirerek, üç adet taşı istenilen yerlere atar. Durumu anlayan Akılay, hemen harekete geçer. Yatsı vakti dokuz tane çörek yapıp, dağ başındaki zindanın yolunu tutar. Zindana geldiğinde kapıda duran muhafıza, yedi yıldır kayıp olan ağabeyiyle eğer görüşürse zindandaki insanlara hayır yapmayı ahdettiğini, ağabeyiyle görüştüğü için de şimdi zindana girip, mahkumlara çörek dağıtmak istediğini belirtir. Muhafız bu durumun ne kadar sakıncalı olduğunu söylese de fikirlerinde ısrarcı olan Akılay, zindanın içine girmeyi başarır.

Zerger Han ile Afitabay'ı bulan Akılay, Afitabay'a kıyafetlerini verir. Kendisini de Afitabay'ın yerine kilime sardırır. Akılay'ın kıyafetleriyle zindandan çıkan Afitabay, köşküne gider. Her zamanki gibi, kokularını sürünür. Zindandaki Akılay ile Zerger Han ise kısa bir müddet sonra yaka paça Bağdat padişahının yanına götürülür. Bağdat padişahı Erali, küçükken kendisine yapılan haksızlığı hatırlar. Bu nedenle önce huzuruna getirilenlerle konuşmak ister. Eğer söylenilenin aksine bir durum ortaya çıkarsa, görevli kırk muhafız asılacaktır. Bu muhafızların başında da Çakmakbek vardır. Kilim açılır, kilimin içinden eski padişahın kızı değil, tanımadığı biri çıkar. Akılay,

kendisinin daha ikna edici konuşacağını söyleyip, padişahla önce kendisi konuşmak ister.

Padişah neden kendilerine bu günahı işlediklerini sorar. Akılay ise kırk askerin yârine âşık olduğunu, bir askerin ise kocasıyla yaşadıkları kulübelerine gelip, kendilerini apar topar bir kilime sardığını ve kilim açıldığında kendilerini padişahın huzurunda bulduklarını anlatır. Bu esnada padişahın yüzüne bakan Şirali, gözlerinden akan yaşa hakim olamaz. Erali, Akılay’a kendilerinin kim olduğunu sorar. Akılay ise eşinin kendilerinin kapısına ekmek istemeye gelen biri olduğunu, sonra onu isteyerek kendisine eş olarak aldığını, fakat onun adını dahi henüz sormadığını söyler. Bu cevaptan sonra Zerger Han namıyla ünlenen Şirali, konuşmaya başlar. Şirali, Uludağ’ da ardından ağlayan bir kardeşin var mıydı? Efendim adın Erali mi? diyerek, Bağdat padişahı Erali’ye, soru sorar.

Padişah, Şirali’nin yüzüne bakınca, yıllar önce kaybolan kardeşinin karşısında olduğunu anlar. Kardeşler kucaklaşır ve hemen üç gün üç gece toy düzenlenir. Padişah bu olayda görevli kırk muhafızın yirmisini minareden atar. Diğer yirmisinin ise başını keser. Erali halkına, Bağdat yurdunun artık kardeşi Şirali’ye tabi olduğunu ilan eder. Akılay, Erali’ye bir ara kardeşinin isminin Afitabay ile anıldığını söyler. Onlar evlenirse nasıl olur? diye sorar. Erali’den kardeşinin gönlünü bilemeyeceği, bu konuyu kendi bileceği cevabını alır. Evlilik sorusunu Zerger Han’a da soran Akılay, olumlu cevap aldıktan sonra Afitabay’ı istemeye gider. Akılay bu teklife, Şirali’nin otuz kadının aklına bedel bir hanımı olduğunu düşünüp, çekimser yaklaşır. Akılay’a kuma olacağı için, ileride düşman olacaklarından korkar. Fakat Akılay verdiği akıllıca cevaplarla Afitabay’ı ikna eder.

Toy için hazırlıklara başlanır. Üç gün üç gece düğün yapılır. Şirali’nin ikinci evliliği de bu şekilde gerçekleşir. Burada Türk geleneklerine aykırı bir durum gözlenmektedir. *“Türk destanlarında genellikle monogami esastır. Ancak, zaman zaman poligamiye de rastlanmaktadır. Bu durumda kahramanın eşleri arasından bir tanesi her zaman diğerlerinden üstündür. Bu eş büyük ihtimalle uğruna en fazla mücadele verilerek evlenilen eştir ve destanda onun dışındaki eşlerin üzerinde fazla durulmaz.”* (Kara Düzgün, 2014: 556) Destanda Akılay’ı ön plana çıkaran, kendisine çok emek verilmesinden ziyade, her zaman Şirali’ye yardımcı ve yol gösterici oluşudur.

Eşler arasında üstünlük noktasında, Şirali tarafından belirli bir ayırım yapılmamıştır. Fakat çocukluk safhasından sonra, Şirali'yle ilgili olayların odak noktasında Akılay yer almaktadır. Çünkü Akılay zekasıyla, olayları derleyen toplayan konumundadır. Şirali, Afitabay'ı gece üç defa görmeye gitmiştir. Üçünde de isteğine nail olamamıştır. Burada Akılay'ın, eşi Zerger Han'a söylediği bir söz dikkat çeker. "Üçten sonrası güçtür."

" 'Kapsayıcı sentez' olarak tarif edilen 'üç' , 'başı, ortası ve sonu olan' ilk 'gerçek sayı' olarak görülür. Hayat da üç aşamadır: 1. Başlangıç, 2. Orta, 3. Son. 'Bir'in çokluğa açılımı üç ile olur: 'Birlik ikiliği, ikilik üçlüğü, üçlük de her şeyi oluşturur.' (Schimmel, 2000: 69) Destanda Akılay, Şirali'yi üç defa Afitabay'ın yanına göndermiştir. Schimmel'in ifadesine göre, Şirali'nin Afitabay ile görüşme durumunu şöyle değerlendirebiliriz. Yaşam gibi her hadise de kendi içinde üç aşamadan oluşan bir bütündür. Tamlık göstergesidir. Birinci görüşme bu hadisenin başlangıcı, ikinci buluşma ortası, üçüncü aşama ise bu hadisenin sonudur. Yani bir nevi gerçekleşen bu fiiliyatın, kendini tamamladığı düşünülmüştür. Bundan dolayı Akılay, böyle bir söz söylemiş olabilir. Türk dünyasındaki birçok destanda üç sayısına yer verilir.

"Oğuz Kağan destanında; 'üç gün üç gece anne sütü emmeme', 'üç gece üst üste bir rüya görme', 'gergedanla yapılan mücadeleyi üçüncü denemesinde kazanma', 'iki eşinden üçer oğul sahibi olma' {İlk eşinden olan çocukları Gök Han, Dağ Han ve Deniz Han Boz-Okları, ikinci eşinden doğan Gün Han, Ay Han ve Yıldız Han'da Üç-Okları oluşturmuşlardır.}, 'rüyada bir altın yay ile üç gümüş ok görme', {Oğuz'un yanındaki Ulu Türk görür.}, 'oğullarından üçünü doğuya, üçünü batıya gönderme', 'yayı üçe bölme', {Oğuz, Gün, Ay ve Yıldız'ın getirdiği yayı üçe böler.}, 'üç oku üçe üleştirme' {Gök, Dağ ve Deniz'in getirdiği üç oku üçe üleştirir.}, gibi motifler vardır.' (Durbilmez, 2005: 1-22)

Verilen bu örneklerde de "üç" sayısı tamamlayıcı, kutsal, birleştirici ve denge unsuru olarak kullanılmıştır. Erali'nin evliliğinin, uzun bir başlangıç süreci vardır. Molla Umar ve Hemra bahçıvan, Erali ve Şirali'yi ziyaretlerinden sonra, Bağdat şehrinden dönerken belli bir müddet yol alırlar. Yollarını kaybettiklerini anlarlar. İşkemsal şehrinin Kahraman adlı padişahının, gerçek adı Aytöre, lakabı Mastura olan bir kızı vardır. Aytöre'nin; yüzük, küpe ve bohçaları çalınmıştır. Yolunu kaybeden Molla Umar ve Hemra bahçıvan, Aytöre'nin kayıp olan eşyalarını arayan askerlerle karşılaşırlar. Bu

askerlerin başında da Aytöre'ye âşık olan Gevir adlı pehlivan vardır. Askerler yolunu kaybetmiş bu yolculardan şüphelenip, doğrudan Molla Umar ve Hemra bahçıvanı Kahraman'ın huzuruna getirmişlerdir.

Ne söyledilerse suçsuzluğunu ispatlayamayan Molla Umar ve Hemra bahçıvan, bir yüzük için alıkonduklarına sinirlenip, ceplerindeki yüzüğü padişahın önüne atarlar. Bu yüzük Erali'nin hediyesidir. Askerler bu yüzüğü Aytöre'ye kendisinin olup olmadığını teyit etmek için götürdüklerinde, yüzüğün Aytöre'nin olmadığı cevabını alırlar. Ama farklı bir durum yaşanır. Aytöre bu yüzüğün sahibini merak eder ve ona mektup göndermeye karar verir. Aynı zamanda Molla Umar ve Hemra bahçıvanı da yüzüğün sahibinin yerini ve kim olduğunu öğrenebilmek için zindana attırır. Gece yarısı kimseye görünmeden zindana giden Aytöre, Molla Umar ve Hemra bahçıvanı bulur. Mektup yazmak için gerekli olacak araç gereci de yanına alan Aytöre, mektubunu yazar. Mektupları ulaştırması için Gevir pehlivanı yanına çağırır.

Gevir pehlivanın kendisine âşık olduğunu bilen Aytöre, ona ülkelerinin mallarının bir kısmının Erali tarafından alındığını söyler. Ya o malların tekrar kendisine verilmesini ya da malları satan kişinin kendisine teslim edilmesini istediğini Gevir pehlivana söyler. Aytöre, okuma yazma bilmeyen Gevir pehlivana, yazılan mektupları verir. Bu mektupları Erali'ye ulaştırması durumundaysa, kendisinden ne isterse yerine getireceğini vaad eder. Gevir pehlivan ise Aytöre'den; bir busenin yanında, Alapayça adlı atı ister. Erali bu esnada avlanmaya çıkmış Bağdat'tan iki, iki buçuk gün alınan yol kadar uzaklaşmıştır. Yıldız dağı tarafında avladığı hayvanları yemeye hazırlanan Erali, uzaktan tozu dumana katan bir atlının geldiğini görür. Gevir uzaktan Erali'yi görünce, aradığı kişiyi soracak bir çoban bulduğunu düşünür. Yanına varınca Erali'ye, Bağdat'ın ne tarafta olduğunu sorar. Bu soruyu sorarken de kendisine doğruyu söylemezse, türlü kötülükler yapacağını söyleyerek tehditler savurur.

Erali'de Bağdat'ın yolunu söyler ama konuşmanın seyri onları, güreş tutmayakadar getirir. Zorlu güreşte kazanan, Erali olur. Gevir pehlivan Erali'den bir oğlu olduğunu ve kendisini affetmesini ister. Sözlerine, Erali adlı birine verilecek bir mektubunun olduğunu da ekler. Bu durumda Erali, Gevir pehlivanın aslında kendisine haber ulaştırması için gönderilen bir ulak olduğunu anlar. Kendisi için yazılan mektubu okur. Dostlarının tehlikede olduğundan haberdar olur. Gevir pehlivanın da aslında

kendisine haber getiren bir dost olduğunu düşünür. Erali, Aytöre'nin aşk mektubunu okuyunca Gevir pehlivana Aytöre'nin kendisini ne zaman gördüğünü sorar. Gevir pehlivan da bu sayede Aytöre'nin kendisinde gönlü olmadığını ve amacına ulaşabilmek için Gevir pehlivanı, maşa olarak kullanmak istediğini anlar.

Hemra bahçıvan ve Molla Umar için tanınan kırk günlük mühlet dolmadan Erali ve Gevir pehlivan, atlarına binip, İşkemsal şehrinin yolunu tutarlar. Önlerine gelen herkesi kırıp geçirerek, zindanın kapısına gelen Erali ve Gevir pehlivan, zindandaki dört yüz altmış kişiyi azat eder. Zindanın etrafını saran Kahraman'ın askerlerine doğru Erali'nin attığı ok, iki çınarı devirir. Gevir bu esnada Aytöre'nin yanına gidip kendisine verilen görevi tamamladığını, fakat Aytöre'nin kendisine hile yaptığını söyler. Erali, Gevir pehlivandan yüzüğü kendisine getirmesini, eğer yüzük kendininse onu teslim alacağını söyler. Aytöre de buna karşılık yüzüğü tarif ederse, kendisine verebileceğini haber verir. Buraya kadar Erali'nin evliliği için anlatılan olaylar, bundan sonra meyvesini vermeye başlar.

Erali üzerine uygun bir kıyafet giyip Aytöre'nin yanına gider. Yüzüğünün altındaki yazıyı, Yemen taşından olduğunu, taşın altında yüzüğün sahibinin adı olduğunu, yüzüğün Kahraman'ın topraklarından daha değerli olduğunu ve eğer kendisinin yâri olursa ona daha güzelini vereceğini söyler. Yüzükteki altın çemberin altında ismini gören Aytöre, Erali'nin ismini duyup kendisine âşık olduğunu düşünür. Onun da gönlü Erali'ye kayıverir. Erali'nin, Molla Umar ve Hemra bahçıvanın sayesinde başlayan evlilik hikayesi, bu durumdan sonra ivme kazanır. Bu esnada Kahraman, ülkesinde yediden yetmiş her kesimden asker toplar. Erali bu durum karşısında dışarıda olanlardan haberdar olmak için Umar'ı gönderir. Gevir'den Erali'ye gelen mektupla, olup bitenden haberdar olan Erali, zırhını giyip kemerini, yayını alıp savaş meydanına gider. Kahraman'ın askerlerinin komutanı Gevir, Kahraman'a; Erali'yi yalnız gördüğünü ve öldürmek istediğini söylese de Kahraman, onu elleri bağlı bir şekilde görmek istediğini söyler. Bu şekilde vuruşma başlar. Kan at dizini geçer. On dört günün sonunda vuruşma nihayete erer. Galip olan taraf, Erali'dir. Erali ve dostları Aytöre-Mastura'nın köşkünde toplanır. Erali dedesinin de fikrini aldıktan sonra Aytöre-Mastura'ya üç gün üç gece toy yapar. Fakir fukaraya aş dağıtır. Böylelikle Erali ve Aytöre-Mastura da muratlarına ererler.

2.5.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Evliliği

İnsanoğlunun hayatındaki üç önemli aşamadan ikincisini oluşturan evlilik kavramı, destanlarda da önemli bir hadise olarak anlatılmalıdır. Destanda; Göroğlu'nun Yunus ve Misgal adında hanımları olduğundan sadece ismen bahsedilir. Onların fizikî özellikleri veya başka bir konu hakkında bilgi verilmez. Destanda asıl husus, Melike Ayyar ve onun evliliğidir. Türk destanlarında evliliğin gerçekleşmesi için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu şart; Dede Korkut Kitabı'ndaki boylarda gördüğümüz üzere, kızın yakınları tarafından (baba, ağabey) belirlenen, maddî bir şartı yerine getirmek olduğu gibi, kızın kendisine eş olarak seçeceği erkeğin güçte de kendisine denk olmasını isteme gibi bir şart olabilir. Melike Ayyar Destanı'nda da Türk dünyası destan geleneğindeki evlilik şartnamesi, benzer bir şekilde uygulanmaktadır. Melike Ayyar, Göroğlu ve diğer âşıklarına kendisini görmeye gelmelerini istemektedir.

Aslında bu davet, bir nevi kendisine talip olan kişinin gücünü sınaama davetidir. Yani bu sınavdan başarılı olan kişi, Melike Ayyar'la evlenmeye hak kazanacaktır. Türker'in incelemiş olduğu tez çalışmasında, Kız Darıka destanında Kıpçak kızı Darıka'nın da aynı şeyi yapmış olduğunu görüyoruz. Darıka, babasının evlenmesini istemesi üzerine bir mektup yazmış ve âşıklarını kendisiyle güreşmeye böylelikle güçlerini sınamaya davet etmiştir. Çevresinde kendisine denk birini bulamayan Darıka Hz. Ali'nin ününü duymuştur. Sadece Hz. Ali'yi çağıramayacağını farkında olan Darıka, bir mektup yazar. Mektubu komşu ülkelere gönderir (Türker, 2005: 31-32). Burada Darıka'nın, Hz. Ali'yle tanışmak istediğini görüyoruz. Yani evliliğin yapılacağı kişi, kız tarafından kısmen belirlenmiştir. Melike Ayyar Destanı'nda da Baymak Dev Melike'nin yerini hizmetkârına söylerken, kendisi de dahil herkesin adımının yetip, Şakalender'in adımının yetmemesi için dua ederler. Yani Göroğlu'nun ve oğlu Avazhan'ın Şakalender adıyla Melike Ayyar'ı kaçırmaya gelecekleri devler tarafından bilinmektedir. Üstelik bu daveti Göroğlu'na yapan da Kız Darıka gibi Melike Ayyar'dır.

Melike Ayyar'ın güçlü bir kız olduğu, aslanla oynamasından anlaşılmaktadır. Yani Melike Ayyar da güç olarak diğerlerinden üstün, kendisine hem hayatta hem de güç olarak eş olacak birisiyle evlenmek istemektedir. Bir gün Göroğlu, Şeker Gölü'nde avlanmaya niyet eder. Hizmetkâr Sakibülbül, geçmişte Safer ayında sefere çıkan, büyük bir iş yapmaya niyet eden din büyüklerinin işlerinde başarısız olduklarını, bu nedenle

Göroğlu'nun avlanmaya çıkmasının doğru olmayacağını söyler. Sakibülbül'ün bu sözüne sinirlenen Göroğlu, isteğinin hemen yerine getirilmesini talep eder. Avlanmaya Şeker Gölü'ne gider. Gittiğine pişman olarak da döner. Çünkü gölde güzeller güzeli, Melike Ayyar periyi görmüştür.

Melike Ayyar'a görür görmez âşık olan Göroğlu, onu bulabilmek için nereli olduğunu, kendisini nerede bulabileceğini sorar. Karşılık olarak Melike Ayyar, Göroğlu'na; adını, anne babasının ismini, yeraltında yaşadığını, kendisini Türkistan şehrinde bulabileceğini ve insanoğlunun zararına yaratıldığını söyler. Göroğlu av avlayamadan hasta bir şekilde Çambil'e döner. Kırk kapılı çilehanesinde, yedi-on gün boyunca uyur. Çambil'in beyi olan Göroğlu'nun yönetim işlerini aksatması halk tarafından hoş görülmez. Bu durumdan haberdar olan Göroğlu'nun oğlu Avazhan, babasının halini hatırlar ve neden bu halde olduğunu sormak için yanına gider.

Göroğlu, başından geçenleri oğluna da anlatır. Babasının Çambil'i yönetmesi gerektiği için Çambil'den dışarı çıkamayacağını düşünen Avazhan, Melike Ayyar'ı bulup babasına getireceğini söyler. Fakat bu teklif, Göroğlu tarafından kabul edilmez. Avazhan'ın "bu hizmete gitmez isem, babacığım bana "oğlum" deme" sözü üzerine Göroğlu oğluna izin vermek zorunda kalır. Bir müddet sonra Göroğlu, oğlu Avazhan'ı korumak için Şakalender adıyla aynı amaç için destana dahil olur.

Hatta Melike Ayyar'ın yanında da ikisi eş zamanlı olur. Fakat altın aslanın kapısının kilidinin açılması, Avazhan'ı ortaya çıkarır. Avazhan da o kargaşada, Melike Ayyar'ı atı Karatulpar'a bindirerek Şakalender'i de alıp kaçar. Bu durum olayın seyrini ve niyetleri değiştirir. Çünkü Melike Ayyar'ı Şakalender değil, Avazhan kaçırmıştır. Şakalender, bu durumu bir daha bahsi geçmemek üzere kapatmıştır. Hatta Zebit şehri şehzadesi Mahmudcan'ın Melike'yi gördüğünde düşüp bayılması ve Melike'nin aşkı için birkaç söz söylemesi Şakalender'i rahatsız etmiştir. Ona aynı niyet için yola çıktıklarını, fakat nasibin kendilerinde değil Avazhan'da olduğunu, kendisinin bu yaşta bu sonucu kabul ettiğini ama Mahmudcan'ın hala durumu kabullenemediğini söylemiştir. Bu sözlerinin üzerine kızaran Mahmudcan'a, Şakalender; kendisini evine eli boş göndermeyeceği, ona da bir eş bulacağı sözünü vermiştir. Bu sözünü de yerine getirmiştir. Göroğlu, Avazhan ve Melike Ayyar Çambil'e geldiklerinde, tahtına çıkıp kırk gün kırk gece Avazhan ve Melike Ayyar'a toy yapar.

2.5.3. Ayçınar Destanı'nda Kahramanın Evliliği

Ayçınar Destanı'nın olay örgüsü, destan kahramanı Ayçınar'ın, evlenme hadisesi üzerine kurulmuştur. Ayçınar'a talip olan altmış beş yaşındaki yaşlı ve cimri Nazarbay, aynı zamanda Ayçınar'ın babası Halyar'ın patronudur. Dediği dedik bir karaktere sahip olan Nazarbay, Ayçınar'ı gördüğü günün ertesinde, Halyar'ın evine kızını istemeleri için dünürçüleri gönderir. Ayçınar'ın; ertesi güne söylediklerini unutacağını düşündüğü Nazarbay'ın elçileri, Ayçınar'ı ne olursa olsun alacaklarını söylerler. Bu nedenle de baba Halyar'a geleneklerinde nasılsa öyle yapabileceğini, Nazarbay'ın kız tarafının isteklerini karşılayacağını söylerler. Türk kültüründe "kalın" olarak da bilinen başlık, kızı istenen aileye itibar vermekle de ilişkilendirilebilir. Destanda verilen başlık, Ayçınar'ın güzel olması sebebiyle, Nazarbay'a göre sınırsız bir çizgidedir. Nazarbay, Halyar'a önünde durduğu bir koyun sürüsünü başlık olarak verecektir. *"Kalın ödenmeden düğün yapılmazdı. Kalın esas olarak hayvanlardan oluşmaktaydı. Kalının miktarı ne kadar yüksek olursa gelinin, güveyin ve ailenin itibarı da o kadar artmaktaydı."* (Koca, 2000: 108)

Dünürçülerin isteklerinden vazgeçmeyeceklerini anlayan Ayçınar, duruma müdahil olur. Başlığını kendisinin isteyeceğini, çünkü geleneklerinin böyle olduğunu söyler. Daha sonra öküz, deve, kuzu gibi Nazarbay'ın rahatlıkla bulabileceği hayvanların yanında, kurt, aslan, kaplan gibi vahşi hayvanları da başlık olarak istediğini söyler. Bu istekleri karşısında şaşırان dünürçüler, Ayçınar'a bu istediği hayvanları ne yapacağını sorarlar. Altın, gümüş istemesini tavsiye ederler. Böylece baba Halyar'ın da rahat edebileceğini bir ağızdan söylerler. Dünürçülerin sözlerine kulak asmayan Ayçınar, zengin dedenin istediği şeyleri bulacağına inandığını söyler. Bulduğu zaman da zengin dedenin düğünü yapacağını, ne isterse alacağını orasına karışmayacağını belirtir. Dünürçülerin yanından kalkıp gider. Halyar; kızının bu sözlerinin üzerine, dünürçülere onun çok inatçı olduğunu, isteğinin derhal yapılması gerektiğini söyler.

Babasının da kızıyla aynı görüşte olduğunu gören dünürçüler, kızın çok ucuza gittiğini söyleyip, kendi aralarında gülüşürler. Zira evlenme, insan için pahalı bir geçiş dönemidir. Ögel, Türklerde kız almanın güç bir iş olduğunu belirtmiş ve Göktürk yazıtlarında "kız" sözünün başka bir karşılığının da "pahalı" anlamına geldiğini bildirmiştir (Ögel, 1979: 261). Dünürçüler, Nazarbay'ın yanına gittiklerinde de ak otağa geçip, Ayçınar'ın ne istediğini Nazarbay'a iletirler.

Dede Korkut Kitabın'da da başlık konusu işlenmiştir. Delü Karçar, kardeşi Banu Çiçek'e talip olan Bamsı Beyrek'den; maya görmemiş bin tane buğra, kısrağa aşmamış bin aygır, koyun görmemiş bin koç, kuyruğu ve kulağı olmayan bin köpek ve bin tane püre ister (Ergin, 1997: 126–127). Delü Karçar'ın deve, aygır, koç, köpek ve pireyi başlık olarak istemesi dikkat çekicidir. Gönen, bu durumu işi yokuşa sürmek ya da hikâyelere masal unsurlarının karışmış olmasına bağlar (Gönen, 2006: 62-71). Aslında destan kahramanı Ayçınar'ın yapmak istediği de Delü Karçar'ın yaptığı gibi işi zora sokmak, hatta onu imkansız hale getirmektir. Ayçınar'ın isteklerini duyan Nazarbay, bu işin biraz zor olacağını düşündüğünde kız evine dünürü olarak giden Akaman, Nazarbay'a Bambir (Babür) Şah'ın kendisine yardım edebileceğini söyler. O günün ertesinde Nazarbay giyinir kuşanır. Bin bir zorlukla Emir Babür Şah'ın karşısına çıkar. Ona, durumunu yalan yanlış bir biçimde izah eder. Yardım etmesini ister. Emir Babür Şah ise birkaç soruyla Nazarbay'ın yalan söylediğini ortaya çıkarır.

Kendisinin dengiyle evlenmesi gerektiğini, istediği kız ile evlenecek olursa kendisini yaşatmayacağını söyler. Emir Babür Şah; yaşlı misafiri Nazarbay'ı bir gece misafir etmek ister. Ayçınar'ın zekasının, Emir Babür Şah tarafından beğenilmesi üzerine; vezir Kayserbek, tahtının alınacağından korkar. O gece askerlerine emir verir. Ayçınar'ı kaçırtır. Nazarbay'dan kurtulmuş olan Ayçınar, bu defa da Kayserbek tarafından, Şeybani Han'a verilmek istenir. Nazarbay ile evlendirilmek istendiğinde fiili bir mücadeleye girişmeyen Ayçınar, işlerin daha da kötüye gittiğini görüp, yüzüne taktığı çaresizlik maskesinden kurtulur. Atına atlar, kılıcını kuşanır, kendisini yiğitçe savunur. Kayserbek ve askerlerini öldüren Ayçınar, bu evliliği de başlamadan sonlandırır. Nazarbay'ın, Ayçınar'a evlilik teklifi ilerlemiş yaşına rağmen; dünürlerle, bir kalıba, geleneğe, göreneğe göre olurken, vezir Kayserbek; Ayçınar'ı Şeybani Han'a "hediye" olarak vermeyi düşünmüştür. Burada bir durum dikkat çeker. Kayserbek'in Hanlığa yapmış olduğu ihanet, diğer tüm davranışlarına da yansımıştır.

Böylece Kayserbek, insani değerlerini yitirmiştir. Ayçınar'ın annesi ve babası tarafından ona uygun görülen birisi daha vardır. O kişi Ernazar'dır. Ernazar, uzun yıllar Halyar'la beraber çalışmıştır. Anne Aytoti ve baba Halyar, kızlarını Ernazar'la evlendirip, hep beraber yaşamayı düşünmüşlerdir. Bu nedenle Nazarbay, Ayçınar'la evlenmeyi istediğinde, anne Aytoti'nin hayıflanıp ağladığı konulardan biri de Ayçınar'ı dengine vermek istemesi olmuştur. Ernazar'da bu konuyu dillendirmemiştir. Ama o da

Aytoti ve Halyar'la aynı düşüncelere sahiptir. Ayçınar'la evlenme düşüncesindedir. Fakat yaşanan olaylar neticesinde, Ernazar'ın sessiz kalması Ayçınar tarafından ailesine karşı dost olmadığını düşünmesine neden olmuştur.

Ayrıca Ernazar, Ayçınar'ı ne salıncakta sallanırken ne de han kıyafetlerinin içinde tanımıştır. Yani Ernazar, Ayçınar'ı tanımıyordur bile... Ayçınar'ın gönlünce razı olup, evlendiği kişi aynı zamanda amcasının oğlu olan Amanyar'dır. Ayçınar, babası Halyar'la kavuştuğunda babasına, akrabalarının olup olmadığını sormuştur. Akrabalarının olduğunu, fakat nerede olduklarını bilmediğini söyleyen Halyar'a, kızı Ayçınar'ın önerisi akrabalarını bulmak olur. Baba-kız, memleketleri Endican'a giderler. Zor da olsa akrabalarını bulurlar. Baba-kız akrabalarının yanına yerleşirler. Bir müddet sonra, birbirlerini tanıyıp seven Ayçınar ve Amanyar evlenirler. Destanda bu evliliğe dair kaç gün olduğu, başlık verilip verilmediği gibi konulara dair, hiçbir detay verilmemiştir.

2.5.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Evliliği

“Evlilik birbirlerini seven, birbirleriyle bir ömür bir arada yaşamayı göze alan iki insanın birlikteliklerinin zihinlerde ve toplum gözünde resmileşmesidir.” (Erkul, 2002: 52) Huşkeldi Destanı'nda destan kahramanı Göroğlı'nın, Yunus Peri ve Misgal peri adında iki eşi bulunmaktadır. Göroğlı'nın eşleriyle ve evlilikleriyle ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Sadece Göroğlı, oğlu Avazhan'ı Hunharşah'ın elinden kurtarmaya giderken, Çambil'i Yunus Peri'ye emanet etmiştir. Yokluğunu belli ettirmemesini söylemiştir.

2.5.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Evliliği

Destan kahramanı Avazhan'ın evliliği, Yunus Peri'nin vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Erem bağına gidip, Göroğlı'nın öldüğünü haber veren Avazhan'a, Yunus Peri; kendisinin kırk ilden kırk periye, cenazeye katılmaları için haber vereceğini, Avazhan'ın da Zenger şehrinden Arzıgül'ü getirmesi gerektiğini söyler. Avazhan, Gırat'la beraber Zenger şehrine vardığında onu türlü tehlikeler beklemektedir. Kahraman önce, babasının yıllar önce kör ettiği bir pehlivanla mücadele etmek zorunda kalır. Daha sonra Arzıgül ile doğrudan görüşemeyeceğini bildiği için, kalenderlerden aldığı bir takkeyi başına geçirir. Böylece Avazhan, yaşlı suretine bürünür. İki gün

boyunca, Arzıgölün köşkünün önünde onun hizmetkâr kızlarına, paralı parasız ipek kumaşlar satar.

İkinci günün sonunda Arzıgöl, kapısının önünde duran yaşlı adamın hareketlerinden şüphelenip, hizmetkâr kızlarına Avazhan'ı dövdürüp, kovdurtmuştur. Ne yapacağını bilmeyen Avazhan, Zenger şehrinde evinde kaldığı kadına, başına gelen durumu anlatmıştır. O da son çare olarak, Arzıgöl'ün kendisini sevdiğini söyleyerek, Arzıgöl'ün evine gider. Arzıgöl'e; yıllar önce Zenger şehrine gelen Göroğlu'ndan bir oğlu olduğunu, şimdi onu evlendirmek istediğini, fakat oğlunun çevresindeki tüm kızları –Arzıgöl'de dahil- çirkin gördüğü için beğenmediğini söyler. Hatta oğlunun Arzıgöl için, onun gözünün gök olduğunu, gönlünün olmadığını, kendisine güzel bir kız almasını istediğini söyler.

Arzıgöl, bu sözlere çok sinirlenir. Oğlunu görmediğini fakat yer ve gökyüzünde kendisinden daha güzel kimsenin olmadığını söyler. Bu kişinin nasıl kendisini reddettiğini sorar. Kadın o zaman, oğlunun Arzıgöl'ü açıktan görüp görmediğine emin olmadığını söyler. Arzıgöl anneye, bu durumun kendisine dokunduğunu o nedenle bu akşam köşküne oğluyla beraber gelmelerini istediğini söyler. Akşam olduğunda Avazhan, güzel kıyafetlerini giyinip, annesiyle beraber Arzıgöl'ün köşkünün yolunu tutar. Arzıgöl'de kendisini hazırlar. Misafirleri gelince, onlara altın kaplarda kendisi, hizmet eder. O zaman Arzıgöl, Avazhan'a; kendisine gönlünün aktığını söyler. Ona içecekler ikram eder. Meclisteki kızlar ve Avaz ile Arzıgöl mest olup kalırlar.

Avaz, Arzıgöl'e kendisini atına bindirmek, Çambıl'e götürmek istediğini söyler. Arzıgöl'ün aklını alan Avaz, boynuna kolunu dolayıp, yanağına bir buse kondurup, ata binip Erem yurduna gitmek istediğini söyler. Akli başından giden Arzıgöl, Avaz'ın her dediğini kabul eder. Kendisinden ayrılmamasını, nerede olursa kendisiyle beraber olacağını, nereye gelirse gideceğini, ayrı kalırsa öleceğini, tan atmadan Zenger'den beraber gitmelerini söyler. Bu sözlerin üzerine Avaz, annesinin evinden eşyalarını almaya gider. Arzıgöl annesine; oğlunu, şakıyanını, servi nazını, nereye gönderdiğini, onu kendisinden ayırmamasını ister. Atını hazırlayıp gelen Avaz'ı gören annesi, Arzıgöl'e oğlunun geldiğini söyler. Arzıgöl ve anne beraberce, köşkün bahçesine inerler. Zenger şehrinde hem Avazhan'a hem de Arzıgöl'e annelik yapan kadın, onları yolcu eder. Avazhan; Yunus Peri'nin istediği gibi Arzıgöl'ü Erem bağına götürür. Kırk

farklı memleketten, kırk ayrı periyi toplamış olan Yunus Peri, Avazhan ve Arzıgöl'ün geldikleri gecenin ertesinde, tüm perilerle toplanıp Çambil'e yola çıkarlar.

Avazhan, perilerle beraber Bela dağa geldikten sonra durup, Yunus Peri'ye Çambil'in eski düzeni kalmadığı için, misafirlerine önden gidip yer hazırlamasının gerektiğini söyler. Yunus Peri, Avazhan'ın söylediği sözleri uygun bulur. Bu nedenle, Yunus Peri ve yanındaki diğer periler, Çambil'e gelmek için daha yavaş hareket ederler. Avazhan, Gırat'la beraber Çambil'e gidip olup bitenlerden herkesi haberdar eder. Babasına, kendisinin ölümü bahanesiyle perileri Çambil'e getirdiğini, bir müddet Tevekkel mağarasında ölü taklidi yapmasını söyler. Periler gelir. Avazhan onları Göroğlu'nın yanına götürür. Bir müddet sonra Göroğlu dirilir. Avazhan'ın ricasıyla babası, Yunus ve Miskal Peri'yi affeder. Göroğlu; eşleri Yunus ve Miskal Peri'yle tekrar evlenir. Kahramanın babası Göroğlu, Avazhan'a Arzıgöl'ü, diğer oğlu Hasanhan'a Dallı'yı, kırk yiğidine de kırk farklı memleketten toplanıp gelen periyi alır. Destan kahramanı; kendisi, babası ve babasının kırk yiğidinin evlenmesine vesile olur.

2.5.6. Rüstem Han Destanı'nda Kahramanın Evliliği

Aile kutsal bir kurumdur. Yeryüzündeki kişiler ve ilahî kaynaklardan gelen emirler evliliği teşvik etmektedirler. Çetindağ, evliliği soy devamlılığını sağlamak, toplumda zihinsel ve bedensel açıdan sağlıklı bireylerin yetişmesini sağlamak için, aile kurmanın ve evliliğin gerekli olduğunu belirtir (Çetindağ, 2007: 218-231). Rüstem Han Destanı'nın kahramanı Rüstem, bir kişiyle evlenmiştir. O, evleneceği kişiye özel bir yolculuğa çıkmamıştır. Hüreyim, Rüstem Han'dan sabun ve tuz ister. Rüstem Han da annesinin isteklerini yerine getirmek üzerine yola çıkmaya hazırlanır. Hüreyim oğluna, gündüz vakti gidip dönmesini tembihler. Ertesi gün tan vakti, Rüstem Han atına binip yola çıkar. Annesinin tembihini yerine getirmek için, hızlı hareket eden Rüstem Han, tulpar atını kamçılar. Dağın eteğinden aşır bir otağa varır. Rüstem Han burada varlıklı bir kişinin hayvanlarını otlattığını düşünür. Fakat otağın etrafında, herhangi bir hayvanın ayak izini göremez.

Otağın kapısına yaklaşan Rüstem Han, içeride görenlerin aklını başından alacak güzellikte bir kızın elleri bağlı bir şekilde içeride alıkonulduğunu görür. O kıza; adının ne olduğunu, nereli olduğunu, kimin kendisini böyle tutsak ettiğini, eziyet ettiğini, güzelliğinin gökteki mah ve güneşten daha ziyade olduğunu, bir suçtan dolayı mı bu durumda olduğunu sorar. Sorularına cevap verirse de onu bu eziyetten kurtarıp ellerini

çözeceğini söyler. Kız, Rüstem Han'a burada oyalanmamasını, ejderhanın kendisini yiyeceğini, elinden kurtulamayacağını, ejderhanın tüm arkadaşlarını yediğini, şimdi de sıranın kendisine geldiğini söyler. Fakat Rüstem Han'ın gönlü, kızı bir başına bırakıp gitmeye razı olmaz.

Geri dönmenin namert işi olacağını söyleyip, kıza sorular sorar. Ejderhanın ne taraftan geleceğini sorar. Kızın yurdundaki bir yılını öldüremeyen insanlara kızar. Onu nasıl ejderhaya verdiklerini sorgulayıp öfkelenir. Kız, Rüstem Han'ı ne kadar fikrinden döndürmeye çalışsa da başaramaz. Sonunda, onun da ölecek günü yaklaşmış diyerek, ejderhanın geldiği yönü Rüstem Han'a gösterir. Rüstem Han'da yol tarifini alır almaz, ejderhayı bulmak üzere hareket eder. Ejderhanın, uzak bir noktadan kendisine doğru geldiğini görür. Ejderhanın önüne bir göl çıkar. O, göle girer. Fakat gölden çıktığında, orada bir damla su kalmadığını görür. Çünkü ejderha göle girdiğinde, tüm suları yutmuştur.

Suları yutan ejderha, şimdi de etrafındaki taşları içine çekmeye başlar. Rüstem oluşan rüzgârdan korunmak için, yere kanca atıp tutunmaya çalışır. Birbirlerine yaklaşıncı, Rüstem Han kuvvetli sesiyle bir nara atar. Bu sesle ejderha büzüşür. Rüstem, İsfihan kılıcını çıkarıp önce ejderhanın başını keser. Onu kırk bir parçaya ayırır. Onun derisinden bir parça alıp, otağda gördüğü kıza götürür. Kız bu duruma çok sevinir. Rüstem Han kıza, nereli olduğunu, kimin kızı olduğunu sorar.

Çarhın Gölü'nde ejderhayı öldürüp, kendisini kurtardığını söyler. Kız, adının Aftabay olduğunu, Bucul şehrindeki Hısrav Şah'ın kızı olduğunu, ailesinin ellerini çözmeye gelirlerse kendisini arayıp bulduracağını, toy yapıp kendisiyle evleneceğini, kötü gününde yanında olduğu için, Rüstem Han'a hizmet edeceğini söyler. Bu durum, destan kahramanı Rüstem Han'ın evliliği için atılan ilk adımdır. Rüstem Han, Aftabay'ın bağlı olan ellerini çözmek ister. Fakat Aftabay, ailesi geldiğinde onların ellerini çözmesini, Rüstem Han'ın yolundan geri kalmamasını ister. Bu durumu kabul eden Rüstem Han, annesinin istediği gibi şehirden tuz ve sabun bulmak için yoluna devam eder.

Aftabay'ın annesi rüyasında kızının kurtulduğunu görür. Bu düşünüyü hemen, Aftabay'ın babasına anlatır. Hısrav Şah hanımının bu sözleri üzerine, civarında ejderhadan haber alıp gelecek bir yiğit olup olmadığını sorar. Padişahın bu sorusuna cevap gelmeyince askerlerine emredip, bu işe talip olacak kişiyi bulmalarını ister. Fakat ejderha sözünü duyan hiç kimse, bu teklife yanaşmaz. Çünkü şimdiye kadar

yurtlarındaki insanlara eziyet edip, onları yiyen bir hayvanın yanına kimse gitmek istemez. Bu nedenle, padişahın ejderhanın yanına gidecek kişiye vadettiği bağışa talip çıkan olmaz. Hısrav Şah'ın vereceği hediyeler arasında kızını kurtaran kişiyle, kızını evlendireceği vaadi de vardır.

Bu göreve fakirlerin başkanı olan, Tağay adlı bir adam talip olur. O ejderhanın yanına gittiğinde, onun çoktan öldürülmüş olduğunu görür. Tağay, Hısrav Şah'ın kızının yanına gidip ejderhayı öldürdüğünü söyler. Aftabay, Tağay'a ejderhayı öldüren kişinin kendisi olmadığını, onun başka bir genç tarafından öldürüldüğünü söyler. Tağay ejderhanın yanından dönüp, Hısrav Şah'a kızının yaşadığını haber verir. Hısrav Şah tarafından Tağay'a, bir kale hediye olarak verilir. Aftabay, bulunduğu otağdan kurtarılıp getirilir. Şimdi sıra Rüstem Han'ı bulmaya gelir. Aftabay, Bucul'daki tüm erkekleri meydana toplatıp, Rüstem Han'ı arar. Fakat onu bulamaz. Hısrav Şah, askerlerine Bucul şehrindeki herkesin, bu meydanda olup olmadığını sorar. Askerler, Aksaray'da kalıp at ticareti yapan birisinin daha olduğunu söylerler. O kişi padişahın emriyle getirilir. Aftabay, Rüstem Han'ı görünce aradığı kişiyi bulduğunu belli etmek için ona elmayla vurur.

Aftabay'ın aradığı kişiyi bulduğunu anlayan hükümdar, Hısrav Şah ve halk Rüstem Han'ı tebrik ederler. Aftabay'ın babası Hısrav Şah, Rüstem Han'a nereli olduğunu, hangi şahın oğlu olduğunu, kızının ejderhanın elinden kurtardığını söyler. Rüstem Han'dan, kızını hanımı olarak kabul etmesini söyler. Rüstem Han, Hısrav Şah'ın bu isteğini kabul eder. Bu durum halka da ilan edilir. Rüstem Han ve Aftabay'ın günlerce toyu yapılır. Hısrav Şah, Rüstem Han'ı zorlayarak, onu padişah olmaya razı eder. Rüstem Han padişah olur. Destan kahramanından, Banı Çiçek'in abisinin Bamsı Beyrek'den istediği uç örnekler gibi bir istek talep edilmemiştir. Hatta Aftabay'ın babası Hısrav Şah, yedi yıl savaş verip öldüremedikleri ejderhayı öldürdüğü için Rüstem Han'a kızını almasını kendisi teklif etmiştir. Yani Banı Çiçek'in abisi Delü Karçar, kız kardeşini vermemek için nasıl elde edilmesi güç şeyler talep ettiyse, Aftabay için de aynı durum geçerli olmuştur.

Rüstem Han'ın, ejderhayı öldürmesiyle Aftabay'a yiğitliğini ispatlamıştır. Bucul halkı ejderhayla yedi yıl boyunca mücadele etmiş, daha sonra her aileden bir kızı yemesi koşuluyla, halkla savaşı bırakmıştır. Bu nedenle de Hısrav Şah, kızı Aftabay'dan haber getirilmesi için birçok ödül, hatta kızıyla izdivaç vaat etmesine rağmen, bu teklife kimse yanaşmamıştır. Evlilik anlamında diğer destanlardan farklı bir durum da, kız

tarafının damadı bulmak için tüm halkı aramalarıdır. Aftabay, Rüstem Han kendisini kurtardığında ona; kendisini arayıp bulacağı ve evleneceğine dair söz verir. Bu nedenle de Bucul şehrine geldiğinde, babası Hısrav Şah'la beraber, Rüstem Han'ı aramaya koyulurlar. Destanda evlenecek çiftin, birbirlerine bulundukları konum bakımından eş olmaları da önemlidir.

2.5.7. Dalli Destanı'nda Kahramanın Evliliği

İki kişinin birbiriyle yaşamaya söz vermesi, anlamına gelen evlilik aynı zamanda *“kadın-erkek ilişkilerine yön veren geleneksel değerlerin biçimlendirdiği bir kurum (Günindi Ersöz, 2010)”* olarak da değerlendirilir. Dalli Destanı'nda kahraman evlilik niyetiyle mücadelesine başlamamıştır. Fakat destan boyunca verdiği tüm mücadele, onun evliliği için atılan bir adım olmuştur. Kahraman Hasanhan'ın babası Göroğlı, Erzurum'dan han kızı Dalli'nin güzelliğinin methini duyar. Dalli'yi Avazhan'la evlendirmek ister. Bu niyetle yiğitlerine, yerine getirilmesi gereken bir işinin olduğunu söyler. Bu isteğini üç defa tekrarlamasına rağmen, Göroğlı'nın yiğitlerinden ses çıkmayınca Hasanhan, görevin ne olduğunu bilmeden bu işe talip olur.

Göroğlı işi açıkladığında, Hasanhan'da babasının neden böyle tepki verdiğine hak verir. Ama sözünden de dönemez. Babasından gözünden bile sakındığı Gırat'ını isterse, Göroğlı'nın izin vermeyeceğini, böylece talip olduğu işten vazgeçebileceğini düşünse de bu planı da gerçekleşmez. Çünkü Göroğlı, oğlu Hasanhan'ı çok istekli görünce, eğer Gırat'ı vermezse oğlunun alınabileceğini düşünür. Bu şekilde Hasanhan, kardeşiyle evlendirilmesine niyet edilen Dalli'yi, Çambil'e getirmek için yola çıkar. Teke-Yavmit'in ejderi, Rabbeni deyip, bir başına, Gırat'ını kamçılıyıp, gece gündüz, durmadan dinlenmeden, gayretle, yıldırım gibi, ana babasını arkasında bırakıp, kızgın çölleri aşp, kuş olup uçup, bin bir zahmetle, her şeyi göze alarak, tam kırk beş gece ve gündüz yol alır. Sınırı olmayan çölü aşp, sonunda Erzurum'a ulaşır. Onun karşısına çıkan ilk engel şehrin kapı muhafızı olur. Muhafız kapıyı açmak istemez. Kahraman ne kadar Erzurum'un yabancısı olduğunu söylese, dil dökse de muhafız sözünden dönmez.

En son Hasanhan, muhafıza Allah'ın adıyla kendisini dost bildiğini söyleyince, muhafız başına bir bela geleceğini düşünüp kapıyı açmak zorunda kalır. Hasanhan'ın güzelliğine mest olan muhafız, kahramanla sohbet etmek ister. Hasanhan, muhafızın iyi birisi olmadığını anlayıp Gırat'la kaçarak ondan kurtulur. Kahramanı evleneceği kız

olan Dalli'ye yaklaştıran ikinci olay; Hasanhan'ın, Dalli'nin aşısı Köse'yle tanışmasıdır. Köse, Dalli'nin isteği üzerine babasına hediye etmek için, önceden aldığı atlara baş olacak bir at almak ister. Gırat'ı görünce de Dalli'nin aradığı atı bulduğuna karar verip, Hasanhan'la pazarlığa başlar. Köse, Gırat'a önce düşük bir fiyat biçer. Hasanhan kabul etmeyince, Gırat için biçilen fiyat arttıkça artar. Ama kahraman bu değerlerin hiç birisini Gırat'a layık görmez. En son Hasanhan, Gırat'ın Dalli'yle eş değer olduğunu söyler. Bu sözün üzerine Köse, çok şaşıır, sinirlenir, korkar.

Başkası padişaha söylemeden, olanları anlatmak için hemen Kubadşah'ın yanına gider. Kubadşah, Kösenin anlattıklarına güler. Ona; akşama gençleri çağırıp at sahibi Özbek'i de davet edip bir ziyafet vermesini, Özbek'e içki içirip sarhoş ettikten sonra atı, seksen gümüşe almasını söyler. Köse, Hasanhan'ın yanına gider. Hasanhan'ı akşama evine davet eder. Hasanhan da bu teklifi, Köse, Dalli'nin aşısı olduğu için kabul eder. Kahramanın amacı, Köse vesilesiyle Dalli'ye ulaşmaktır. Köse, Kubadşah'ın dediklerini uygular. Ama sonuç umdukları gibi olmaz. Gençlerin arasında sadece kendisine içki ikram edildiğini gören kahraman, orada bulunan gençlere, yaman gözle bakıp, içmenin böyle olmayacağını, şimdi nöbeti kendilerine devrettiğini söyler. Gençlerden eski müptelalar, korkularından içmeye başlarlar. Sarhoş olana kadar içlerler.

Bir müddet sonra Hasanhan, sabah vakti olduğunu fark eder. Gırat'ı hazırlayıp dışarı çıkar. O esnada Köse'nin evinin önünden geçmekte olan kızlardan o gün Dalli'nin köşkünün yakınlarında, Pazar kurulacağını öğrenir. Hemen yönünü kızların tarif ettiği tarafa çevirir. Pazara girer girmez gözler, Gırat'ın üzerinde toplanır. Köşküden Pazar yerine bakan Dalli de hizmetkâr kızlarına Gırat'ı köşke doğru yaklaştırmalarını, ona bakmak istediğini söyler. Dalli, Gırat'a talip olur. Hasanhan, Dalli'yi köşkten yanına getirmek için Gırat'ı kendisine satacağını, fakat parayı Dalli'nin eliyle vermesini istediğini söyleyince, Dalli kahramanın kendisini kaçırmak istediğini anlar. Bu fikre karşı çıkar. Hasanhan, Gırat'a öyle güzel beyitler okur ki Gırat okunan beyitler sayesinde, görenleri kendisine hayran bırakacak bir gösteri yapar.

Bu gösteriyle mest olan Dalli, köşküden iner. Bu durumu fırsat bilen Hasanhan, Dalli'den içmek için bir kâse su ister. Dalli suyu Hasanhan'a getirir. Fakat Hasanhan suyu değil, Dalli'yi alıp kaçar. Bu olaydan sonra, Dalli'nin gönlü Hasanhan'a ısınır. Kahraman Hasanhan'ın kendisini, evlenmek için kaçırdığını düşünür. Bu düşüncesini

dile getirdiğinde kahraman Hasanhan, Dalli'ye kendisini babası Göroğli'nin isteği üzerine kardeşi Avazhan'a eş olması kaçırıldığını söyler. Dalli; Hasanhan'ın bu sözlerini kabul etmez. Hasanhan'ın babasının söylediklerini yanlış anladığını iddia eder. Özbeklerde büyük çocuk evlenmemişken, küçüğünün evlenmesinin âdetlerince yanlış olduğunu söyler. Evlendirilecek kişi küçük kardeşse de bekâr büyük abinin neden kendisini almaya geldiğini sorar, bu durumun yanlış olduğunu belirtir.

Dalli'nin bu sözlerine karşılık Hasanhan, babası Göroğli'nin kırk yiğidi içinde kendisine bu görevi verdiğini, kendisini Çambil'e götürene kadar bu konunun tekrar açılmasını istemediğini söyler. Hasanhan ve Dalli bu konuyu konuştuktan sonra, Kubadşah'ın askerleri, dağın etrafını çevrelerler. Hasanhan, önce Dalli'ye korunaklı bir yer yapar. Daha sonra, düşman askerleriyle savaşmak için hazırlanır. Gırat'ı da hazırladıktan sonra günlerce savaşır. Akşam olduğunda Dalli, Hasanhan'ı güzel sözlerle karşılar. Onun gönlünü hoş eder. Hasanhan da Dalli'nin bu sözlerinden hoşlanır. Fakat babasına verdiği sözden dönmek için Dalli'ye karşı duygularının değişmemesi için kendisini zorlar. Dalli, kahramana kendisiyle evlenmek istediğini söylemiştir. Dalli'nin görüşünde kararlı olması, kahramanla yollarının birleşmesinde etkili olacaktır.

Bir gün kahraman, Dalli'nin babasının askerleriyle savaşırken düşman askeri tarafından okla vurulur. Yaralanan Hasanhan'ı Gırat, Dalli'nin yanına getirir. Bu ağır yarayla Hasanhan, birkaç gün kendine gelemez. Bu esnada da Dalli, kahramanın yerine onun kıyafetlerini giyip savaşır. Daha sonra Hasanhan uyanır. Kahramanın imdadına Göroğli, Avazhan ve Göroğli'nin kırk yiğidi yetişir. Hep beraber Çambil'e gidilir. Göroğli, Dalli'ye niyetinin kendisini küçük oğlu Avazhan'a almak olduğunu, ama Dalli'nin kararının daha önemli olduğunu belirtir. Han Dalli de Göroğli için iki oğlunun da bir olduğunu fakat kendisinin Hasanhan'ı istediğini söyler. Göroğli, Han Dalli'nin bu sözünü memnuniyetle karşılar. Göroğli, Han Dalli'nin bu sözü üzerine Çambil'de kırk gün, Hasanhan ile Han Dalli'nin düğününü yapar. Hasanhan, evliliği adına verdiği zorlu yolculukta; iradesi, fizikî mücadelesi, kararları ve zekâsı sayesinde başarılı olmuştur.

Olayların gidişatı göz önüne alındığında destanın tamamı, kahraman Hasanhan'ın evliliğinin inşa edildiği bir bina gibidir. Fakat olayların başında Dalli'ye eş olarak düşünülen kişi, kahramanın kardeşi Avazhan'dır. Hasanhan bu durumdan haberdar olduğu için, eşi olacak Dalli'ye hep mesafeli yaklaşmıştır. Bu durum da

okuyucularda-dinleyicilerde uyanan merak duygusunu daima diri tutmaya vesile olmuştur. Dalli'nin kendisine sorulan soru karşısında, Hasanhan'a söylediği sözlerini tekrar etmesi kahramanın evliliğinde etkili olmuştur. Güngör Ergen, evlenecek çağa gelen kişinin eş seçmede çevresine danışması, kızın da erkek gibi köklü bir aileden gelmesi, eşlerin yetiştiği aile bakımından birbirlerine denk olmaları gerektiğini, böylece kurulacak ailenin sağlam temeller üzerinde duracağını belirtir (Ergen, 2002: 82).

Destanda evliliğe konu olan kahraman ve destana isim veren Dalli, bulundukları konum itibariyle birbirlerine denktirler. Hasanhan, Göroğlı kendisini evladı olarak kaçırmadan önce Temir Şah'ın çocuğudur. Yani kahramanın gerçek babası bir şahtır. Göroğlı ise Teke-Yavmit civarında, Çambil memleketinde hüküm süren bir beydir. Dalli'nin babası Kubadşah, Erzurum ilinin padişahıdır. Kahraman için yapılan kırk günlük toy da önemlidir. Kahramanın toyunda, Teke-Yavmit halkına, semiz develer, toy kısraklar, hayvanlar kesilir. Gazelhanlar, şarkıcı, türkücüler gelir. Bunları dinlemeye çeşitli yerlerden birçok insan gelir. Han Dalli'yle, Hasanhan'ın düğünü şenlenir. Toya cambazlar çağırılır.

Atlar yarıştırılır. Hünerler sergilenir. Bu hünerleri görenlerin keyfi yerine gelir. Göremeyenler üzülür. Misafirlerin gönlü hoş olur. Müsabakalar yapıp atlar koşturulur. Han Dalli ve Hasanhan'ın akıllardan silinmeyecek görkemli bir düğünleri olur. Her memleketten insan gelir. Onlara sayısız ikram, güzel hediyeler verilir, kaftanlar yapılır. Gündüz oyunlar oynanır. Geceleri meclisler kurulur. Kızlar şarkılar söyler. Beyler köpkari oynar. Göroğlı, Han Dalli ile Hasanhan'ın toyunu kırk gün ve gece kimseyi kırmadan, herkesin gönlünü hoş ederek tamamlar. Destanlarda evlenmeye niyetlenmiş kişiler gücünü ispatlamak, yiğitliğini göstermek amacıyla bazı engelleri aşar. Dede Korkut Kitabı, Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda (Ergün, 1997: 122) evlenecek Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek arasında bu amaçla bir sınama gerçekleşir. Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek'in yarışa girmelerinin amacını Gönen, kadının evleneceği erkeğin yiğitliğini sınamak istemesine bağlar. Bamsı Beyrek'in galip gelemesi ise ataerkil yapının gereği olarak görülür (Gönen, 2006: 62-71).

Dalli Destanı'nda kahraman, böyle bir ispata gerek duymaz. Hasanhan'ın Dalli'yi tüm şehrin toplanmış olduğu bir meydanda kaçırması, kahraman için bir yiğitlik, hüner ve zeka ispatıdır.

2.5.8. Göroğlu Destanı'nda Kahramanların Evlilikleri

Bekki, evlenme sürecini; kahraman için kendini ispatlama evresinin bir parçası olarak görür. Çünkü kahraman, yurdundan uzakta, çeşitli sınavlardan geçerek memleketine dönme görevini başarıyla tamamlamak zorundadır. Evlilik süreci, bazı destanların ana temasıdır (Bekki, 2015: 623-632). Göroğlu'nun, Yunus Peri'yle olan evliliği de bu şekilde gerçekleşmiştir. Destan kahramanı Göroğlu'nun; Yunus, Miskal ve Gülnar Peri'yle izdivacı olmuştur. Destanda Gülnar Peri'nin üzerinde uzun uzadıya durulmaz. Kahraman Miskal Peri'yle beraber, Gülnar Peri'yi de görmüştür. İkisiyle de evlenmek istediğini söylemiştir.

Bunun haricinde, “*Kahramanın Peri'yle evlenmesi*” kaynak itibariyle çok eskilere giden bir motiftir. Bunun için Uygurların Türeyiş mitindeki Böğü Han'ın bir kızın hayaliyle Ak Dağ'da yedi sene, altı ay ve yirmi iki gün buluşmasını, Oğuz Kağan'ın gökten ışıık içerisinde inen kızla evlenmesini hatırlatmak gerekir. Bunlar, Tanrı tarafından gönderilen kutsal kadınlardır.” (Ögel, 1989: 87). Göroğlu; Yunus ve Miskal yârini Gırat'ı kayborduğunda onu diyar diyar gezerken karşısına çıkan Hızır ve Kırk Çiltan'dan dilemiştir. Hızır ve orada bulunan diğer erenler, Göroğlu'nun dualarına amin demişler, Göroğlu'yla Yunus ve Miskal Perilerin nikahını kıymışlardır. Göroğlu, Gırat'ını bulup, Çembil'e gelir.

Çembil halkı, Göroğlu'nu kendilerine padişah yaparlar. Kahraman halka ziyafet verir. Halkın arasında bulunan Ahmedbey, onlara Göroğlu'na bir eş bulmaları gerektiğini söyler. Herkes öneride bulunmaya başlayınca kahraman, zaten Hızır'ın kendisine nikahladığı eşleri olduğunu söyler. Kafdağı'na gidip Yunus Peri'yi getireceğini haber verir. Kaf Dağı'nın oluşumuna yönelik mitolojik anlatımlar vardır. Bu anlatımlardan bir tanesi şöyledir. “*Kaf Dağı'nı anlatan bu mitte Tanrı arzı yerinde sabitlemek için yetmiş altı bin altı yüz yetmiş üç dağ yaratır. Arz yine yerinde durmaz. Bir melek cennet derelerinden Tanrı'nın emriyle bir lacivert cevher çıkarır. Bundan Kaf Dağı'nı peyda eder. Böylece yer sükûn bulur. Bu dağın altında cinler ve ejderhalar bulunmuş. Gökler rengini bu dağın renginden alır. Hiçbir insan bu dağa çıkamaz. Orada ay ve gün yoktur. Bu dağ olmazsa depremler meydana gelir. Kaf Dağı arzın bütün dağlarının anasıdır. Meşhur Anka kuşu da bu dağda yaşar.*” (Seyidoğlu, 2005: 46-47) Göroğlu'nun Kaf Dağı'na ulaşmak için, dört bin doksan dağı aşması gerekmektedir.

Ahmedbey bu dağları aşmanın zor olacağını, yalnız olduğunu, yolun çetin olduğunu söyler. Ahmedbey ne söylerse söylesin, Göroğlu sözünden dönmez. Halkın duasını alıp, Gırat'la beraber yola çıkar. Göroğlu; on gün boyunca yol yürüdükten sonra, Beladağ'a varır. Göroğlu gün ortasında, dağın üzerine çıkar. Beladağ'ın üzerine çıkıp dümdüz, kızgın çöle bakan Göroğlu, Allah'a seslenir. Bu dağları kim için yarattığını kendisine malum etmesini ister. Canlının yaşaması için ne bir ot ne de bir damla su bitiren yaradana üzerinde bulunduğu dağı, ne için yarattığını sorar. Göroğlu böyle kendi kendine konuşurken, bir çocuğun ağladığını duyar. Bakar ki yere uzanmış; kirpikleri çınar, kulakları sofra, boyu minareye benzeyen bir dev.

Bu deve, Bela Dev denir. Bela Dev'i Yunus Peri kendisine bekçi olması için dağa muhafız niyetine kondurmuştur. Bela Dev, Göroğlu'nu görünce; şükredip avının geldiğini, Göroğlu'nun başını ezip, kemiğini kıracağını, kellesini kemireceğini söyler. Bela Dev'in bu sözlerine Göroğlu; yiyeceğinin dev eti olduğunu, avının ayağına geldiğini, gözünü oyacağını, gözünden yaşını akıtacağını, işini bitireceğini, etini yiyeceğini, Huda'nın kendisini yiyeceğini alması için buraya gönderdiğini söyler. Göroğlu, Huda'nın çocuğu olduğunu söyler. Kahraman ve Bela Dev arasında, söz mücadelesi olur. Bela Dev, Göroğlu'na Huda'nın yavrusu olduğuna dair kendisine alâmet göstermesini ister (Kırbaşoğlu, 2000: 694).

Göroğlu, devin bu sözüne acıktığını, kendisinin yemeği olacağını, Huda'nın devi öldürmesini istediğini, açlıktan takatının kalmadığını, önce devi öldürüp sonra Kafdağı'na gideceğini söyler. Bela Dev, Göroğlu'nun sözlerini dinledikten sonra bela olduğunu, bitini gösterip ispat etmesini söyler. Bu esnada da kendi bitini koynundan çıkarıp atar. Bit kurbağa gibi olup zıplayarak gider. Sıra Göroğlu'na gelince, o da yolda lazım olur diye heybesine aldığı kaplumbağayı çıkarır. Bela Dev, onu taş zanneder. Bela Dev şimdi de piresini çıkarır. Göroğlu yine heybesinden tavşanı çıkarıp, devin önüne atar. Bela Dev, Göroğlu'ndan koltuğunun kılını göstermesini ister. Göroğlu, eşeğin kuyruğunu çıkarır. Dev o zaman, karşısındakinin Bela olduğuna inanır.

Göroğlu böylece devin yanına yaklaşıp, bıçağıyla devin kulağının bir kısmını keser. Dev feryat eder. Kendisini öldürmemesini, istediği şeyi yapacağını, İrem bağa, Kaf Dağı'na kendisini götüreceğini, ulaşılmaz yerleri bir saatte geçireceğini, Huda'sına kul olup, kendisini pir kabul ettiğini söyler. Bela Dev korkusundan, Göroğlu'nu istediği

yere kadar götürür. Yol ayırımına gelince; Kafdağı ve İrem bağının yolunu gösterir. Gitmek için izin ister. Göroğlu, Gırat'tan izin almasını söyleyince, Gırat izin verircesine başını sallar. Bela Dev kendilerine yedi yaşındaki Semender dev denildiğini, bir sıkıntıyla karşılaştıklarında yardımına geleceğini söyleyip gider. Kahraman Kafdağı'na ulaştığında, onun yardımcısı Yunus Peri'nin hizmetkârı Gülkız Peri olacaktır. Gülkız Peri, kendisine çeşitli hediyeler verilmesi şartıyla Göroğlu'na yardım etmeyi kabul eder. Göroğlu'nu, Yunus Peri'nin yanına getirir.

Yunus Peri kırk günlük uykuya yatmıştır. Göroğlu'yla Yunus Peri kırk gün boyunca bir yerde uyur. Uyandığında önce Göroğlu'nu öldürtmek istese de kahraman ona kim olduğunu anlatır. Yetim tayını aramaya çıktığında, Yunus Peri ve yanında Yunus Peri'den daha güzel olan bir peri kızla düştüğü durumla alay ettiklerini, böylece kendisiyle alay eden Yunus ve bir periyi daha (Miskal Peri), hanım olarak pirlerden dilediğini anlatır. Pirlerin, Yunus'u kendisine verdiğini açıklar. Kibirlilik etmemesini söyler. Göroğlu'nun sözleri üzerine Yunus Peri, kaderine razı olur. Göroğlu'nun kendisini hanımı yaptığını düşünür. Ölünceye dek Göroğlu'nun yâri olacağını bildirir. Kusurunu affetmesini ister. Göroğlu, Yunus Peri için Kafdağı'ndaki devlerle mücadele de eder.

Yunus Peri'nin annesi Kariya Peri, Yunus'un üzerinde insan kokusunun geldiğini söyler (Kırbaşoğlu, 2000: 723). Hasan Çapsan, Yekdeste, Hasan Kölber gibi perilere etrafı aramalarını söyler. O esnada Gırat kişneyerek, Göroğlu'nu ele verir. Savaş başlar. Göroğlu kendisini Kafdağı'na getiren Bela Dev'i yardıma çağırır. İki beraber Kafdağı'nda kırıgın yaparlar. Yunus Peri derhal Gülkız Peri'yi bulup, savaşın bitmesini Göroğlu'nun perileri affetmesini ister. Yunus Peri'nin bu isteği üzerine Göroğlu savaşı bitirir. Uzlaşıya varılır. Gülkız Peri, Yunus Peri'nin anne ve babası Rahmet ve Kariya Peri'ye kızlarının Göroğlu'yla evlendiğini, kızlarının düğününü zorluk çıkarmadan yapmalarını söyler. Rahmet Peri, halkını toplar. Onlara; toyun kurulmasını, mallarının yağma edilmesini, her yere haber verilmesini, kuzusunun toyunu güzel yapmalarını, kızını selamete dünürlerinin yurduna götürmelerini, yeni kıyafetlerin giyilmesini, Huda'nın takdirine razı olduğunu söyler. Kırk gece kırk gündüz, Yunus Peri'nin toyunun yapılmasını ister. Halk, Rahmet Peri'nin isteğini yerine getirir. Gülkız, perilere Göroğlu'nu getirip Yunuscan'ı göstermelerini, ziyafet için yemek hazırlamalarını, tüyden döşekler sermelerini, ikisini muratlarına erdirmelerini,

vakitlerini hoş etmelerini söyler. Göroğlu, saltanatla, önce sedef softaya götürülür. Daha sonra altın odada yemek yedirilir. Akşamleyin bir molla Göroğlu ve Yunus Peri'nin nikahını kıyar. Kırk gün boyunca eğlenceler düzenlenir. *“Çeyiz gelinin bahtının göstergesidir (Genç, 1997a: 99).”* Destanda çeyiz konusu önemsenmiştir.

Kariya Peri; kızlarının memnun olup evlerinden çıkmasını, çeyizinin, yorganının, döşeğinin çok olmasını, Yunus'un kendilerinden memnun kalmasını, iyi bir yapı, bu yapıya bir de avlu yapılmasını ister. Bu düşüncenin temelindeyse, önce kızının rahat etmesi, daha sonra da halk içinde saygıdeğer bir yer edinmesini istemesi vardır. Rahmet Peri, bu sözleri uygun bulur. Kızına; zümrütten, yakuttan, polattan, kırk kapılı, kırk odalı bir ev yapar. İki yüz seksen aşhane, beş yüz cephane, doksan hayvanın sığacağı bir ahır, okul, iş yeri ve birçok yapılar yaptırır. Yunus Peri için düğün yapılır. Yunus Peri'nin altın tahtı hazırlanır. Tüm bunlar Yavmit memleketine, Yunus Peri'nin çeyizi olarak getirilir.

Periler, Yunus Peri'yi getirmek için Yavmit'e geldiklerinde, hürmetle karşılanır. Onlara, çeşitli hediyeler takdim edilir. Ziyafet verilir. Hannan ve Mennan adlı şairlere her yurttan insanı toya davet etmek için görev verilir. Urganç-Şirak, Elseri yurduna, doksan iki Özbek memleketine haber verilmesini, toyun olacağından habersiz hiç kimsenin kalmamasını ister. Her boya mektup yazılır. Hazırlıklar yapılır. Çeşitli halklardan insanlar toplanır. Kırk kapılı hanede misafirler ağırlanır. Sakibülbül kâselerle, misafirlere mey ikram eder. Misafirlere coşkulu sözler söyler. Nöbet kâseleri ikram eder. İnsanlara kâseleri verip, gezintiye çıkmaları, yüreklerinden gamı atmaları için sözler dizer. Misafirler mest olur.

Üç gece üç gündüz toy yapılır (Kırbaşoğlu, 2000: 844). Destanda Yunus Peri'nin çeyizinden uzun uzadıya bahsedilir. Yunus Peri'nin anne ve babası kızlarına hediyelerin yanında birçok yapı da hediye ederler. Fakat destan kahramanı Göroğlu, Cakıp Han'ın oğlu Manas gibi *"Altı yüz kızıl tek hörgüçlü deve, üzerlerinde torba torba altın olsun, yakındaki tepe dolusu hayvan sürüsü ile iki bin ak koyun olsun, elli gün devam eden düğün yapılsın. Sığırdan iki yüz vereceksin, bunların hepsinin alnında akı olacaktır. Bunlara bakan da kız olsun, yük hayvanlarından iki yüz, av kuşu sungurdan doksan kuş, yedi pars, iki arslan vereceksin"* gibi bir kalın ödeme durumuyla karşılaşmaz. Bu istekler, Manas'ın hanımı olacak kızın babası Temir Han tarafından talep edilmiştir.

Yunus Peri'nin babası Rahmet Peri'nin Göroğlu'ndan böyle bir talebi olmaz. Yüksekaya, destanlarda erkeğin bir kızla evlenebilmesi için gösterdiği yiğitliğin, kalın yerine geçtiğini bildirir (Sağol Yüksekaya, 2004: 304).

Göroğlu, kalın yerine geçecek yiğitlik sergilemiştir. O, Yunus Peri'nin yanına ulaşabilmek için dört bin doksan dağı aşmış, Yunus Peri'nin kendisini koruması için görevlendirdiği Bela Dev'i geçmiştir. Kahraman ikinci defa, iki peri hanımla daha evlenmek istemiştir. Destanda, Göroğlu'nun hanımlarından bir kişinin daha üzerinde durulur. Bu kişi Miskal Peri'dir. Yunus Peri'nin evlendiğini duyan farklı memleketlerdeki periler, Yunus Peri'ye hayırlı olsun demek için gelirler. O esnada perilerin olduğu kapının önünden geçen Göroğlu, seslerin geldiği yere doğru yönelir. İçeride birbirinden güzel bir oda dolusu peri kızı görür. Göroğlu, Yunus Peri'nin yanında oturan peri kızına gönül verir. Perinin bir ilginç özelliğidaha vardır. Onun ağzına aldığı üzüm, göbeğine kadar dışarıdan görülebiliyordur. Göroğlu bunu görünce, kendinden geçer.

Hint padişahının kızı Gülnar Peri de bu toplantıya katılır (Kırbaşoğlu, 2000: 944). Göroğlu yaşadığı şaşkınlıktan sonra kendine gelir. Tekrar seslerin olduğu yere doğru yönelir. Huri gibi, nur yüzlü, kalem kaşlı, cadı gözlü, bedenleri nazik, endamları yerinde kızların zevk ve sefa içinde oturduklarını görür. Adamlarıyla müşavere yapılan yere tekrar gider. Göroğlu'nun adamları, onun gitmesini fırsat bilip, Hasanhan'ı saki yapmış mey içiyorlardır. Göroğlu'nun geldiğini görünce yiğitler, kendilerine çekidüzen verirler. Göroğlu sazını eline alır. Hasanhan, babası Göroğlu'nda başka hallerin olduğunu anlayıp ona ne olduğunu sorar. Göroğlu başından geçenleri anlatır. Sözlerinin doğruluğunu tasdik etmek için Hasanhan'a, peri kızlarının olduğu kapıdan bakmasını ister. Babasının isteğini yerine getiren Hasanhan, ona hak verir. Göroğlu ertesi gün de eğlenceye dalmış periler içinde Miskal ve Gülnar Peri'yi görünce, hanesine gider. Sırtını ıslak yere yaslayıp, ışısız odada inler, durur.

O günün akşamına, misafirlerine ne yemek ikram edeceğini danışmak için Göroğlu'nu araya Yunus Peri, onun inleme sesini duyup odasına girer. Göroğlu'nu iyi görmeyen Yunus Peri, bu durumun nedenini sorar. Göroğlu bin bir güçlkle gözlerini açar. Yunus Peri, Göroğlu'nun kalkmasına yardım eder. Göroğlu, Yunus'a; daima iyilik görmesini söyleyip söze başlar. Gönünde bir dert olduğunu söyler. Yanından gitmesini

talep eder. Eğer müşkülünü çözemezse, doğduğu yere tekrar gitmesini ister. Başına gelenleri anlatmaya başlar. Evine gidecekken çalınan dombıranın sesini duyduğunu, kapının deliğinden baktığında içerisinde kızlarla dolu olduğunu gördüğünü söyler. Kendisinin solunda oturan kızı görünce, aklını kaybedeceğini düşündüğünü bildirir.

Bu dertle meyhanede içki içtiğini, soğuk yerlerde yattığını, derdini anlatmaya utandığını derdini içine atıp saz çaldığını, solunda oturan kız için tüm bu sıkıntıları çektiğini söyler. O kızın yurduna gideceğini, ona âşık olduğunu söyler. Yunus Peri gönlü işinin kolay çözüleceğini, Gülnar Peri'nin hizmetkârı, Miskal Peri'nin de kendisinin kulu olduğunu söyler. Hizmetkârlarına gönül verdiğini, eğer kendisi isterse ölünceye kadar yanında kalabileceklerini bildirir. Gönlü iki periye düştüyse onları kendisine hanım olarak vereceğini söyler. Gün içinde perileri kendisine göstereceğini, hazırlıklı olmasını bildirir. İsteğinin zor olmadığını belirtir. Gülnar ve Miskal Peri'leri Göroğlu'na alacağını, düğünlerini yapacağını söyler. Bu işlerini halledebilmek için de misafirliğe gelen diğer kızları göndermelerini sonra planladıkları işleri yapmaları gerektiğini söyler.

Göroğlu, Yunus Peri'nin söylediği sözlere mutlu olur (Kırbaçoğlu, 2000: 960). Yunus Peri önce ziyaretine gelen perilere Göroğlu'nun tacını, tahtını, devletini gösterir. Göroğlu'nun varlığını gören periler, akıllarından eğer onunla evlenirlerse hiç sıkıntı görmeyeceklerini düşünürler. Yunus Peri'nin amacı da onlara bu duyguyu hissettirebilmektir. Daha sonra Ağa Yunus, ziyaretine gelen perileri gönderir. Sadece Miskal ve Gülnar Peri'yi yanında bırakır. Yunus Peri kızlara bakıp; kendisine yol göstermelerini, bir gün önce akşam kendileri saz çalıp söz söylerlerken bir adamın kapıdan kendilerine baktığını, bakar bakmaz aklını yitirecek olduğunu, bu adamın Türkmen yurdunun başı olduğunu, eğer onu isteğine nail etmezse Hindistan'a gideceğini söyler. Tüm bu olanları, onun halini hatırlı sormaya gittiğinde öğrendiğini söyler.

Kızlar, Yunus Peri'nin anlattığı sözlerden bir şey anlamadıklarını belirtirler. Miskal Peri, Gülnar Peri'ye; Yunus Peri'ye yardım etmesi gerektiğini, bu sözlerin sonunu merak ettiğini, yaşadıkları durumun kendisini ürküttüğünü söyler. Hindistan'a gitmek istediğini belirtir. Yunus Peri'nin söylediği sözleri garip bulur. Önce Hindistan'a gidip orada birkaç ay kalacaklarını, sonrasında gezi için Sanembağ'a varacaklarını

söyler. Derhal yurtlarına gitmeleri gerektiğini bildirir. Gülnar Peri, Miskal Peri'ye bakıp Yunus Peri için; kendisini ona teslim ettiğini, Yunus'un kötü söz söylemeyeceğini, kötülük düşünmeyeceğini, ya mey doldurmalarını ya da evlenmelerini isteyeceğini söyler. Bir başına yatmaktansa, bir adamla yatmanın daha iyi olacağını bildirir. Kendisinin evlenmekten korkmadığını söyler. Miskal Peri'ye korkup korkmadığını sorar. Kocası olmayan kişilerin gönüllerinin harap olacağını söyler. Yunus Peri, Gülnar ve Miskal Peri'ye; işin aslını anlatır. Sohbet ederlerken, Göroğlu'nun kendilerini gördüğünü, güzelliklerinden akıllarını başından aldığını, şimdi aç susuz yattığını ikisini hanım olarak istediğini belirtir. Eğer varmazlarsa öleceğini, birazdan geleceğini söyler. Göroğlu'nun onlar için yollara bekçiler koydurduğunu söyler. Gülnar ve Miskal Peri'den Göroğlu'yla evlenmelerini ister.

Göroğlu'nun kendilerini her koşulda alacağını, güçlük çıkarmamalarını belirtir. Miskal Peri, Yunus Peri'ye bakıp, izin verirse anne ve babasıyla konuşmak için İrem bağına gitmek istediğini, kırk beş gün sonra Çembil'e tekrar geleceğini, geldiğinde de ölünceye dek Yunus'un hizmetinde olacağını, isterse geleceğine dair kendisine yazı dahi verebileceğini söyler. Eğer Göroğlu fikrinden dönmezse, onunla evleneceğini söyler. Yunus'un sözlerini duyan periler, ona bir takım şartlar sunar. Yunus Peri'yle kuma olacakları için, ondan kavga çıkmayacağına dair bir yazılı belge isterler. Yunus Peri'ye bu şartları yerine getirirse Göroğlu'yla evleneceğini söyler.

Gülnar ve Miskal Peri, eğer Göroğlu'yla evlenirlerse kocasını kendisinden alacaklarını söylerler. Yunus, perilere; eğer teklifini kabul ederlerse tüm servetini ikisine vereceğini söyler. Kızların ilk olarak İrembağ'a sonra da Hindistan'a gitmelerini söyler. Askerdağ'ı seyrettikten sonra Çembil'e gelmelerini, o zaman kendilerine Türkmen yurdunu vereceklerini söyler. Böylece Yunus Peri, Göroğlu'nun âşık olduğu kızları onunla evlenmeye ikna eder. Miskal ve Yunus Peri ailelerinin yanına gidip, onlara karşı mücadele verirler. Kahraman Göroğlu, bu mücadeleye dahil olmaz. Peri kızlar ailelerini ikna edip Çembil'e dönerler. Miskal Peri'nin ailesinin bu duruma rıza göstermesindeki en etkili sebep Miskal Peri'nin babasının fal açıp, kızlarının çok önceden Hızır tarafından Göroğlu'na verildiğini görmesi olmuştur. Bu durumu kızlarının kaderi olarak gören anne baba, duruma razı olmuşlardır.

2.6. KAHRAMANLARIN ÖZELLİKLERİ

Destan kahramanları her daim, örnek insanlardır ve örnek kalmak zorundadırlar. Çünkü Tanrı onları; insanlar arasında kendisini temsil etmesi için göndermiştir. Bu göreve layık görmüştür. Yeryüzündeki insanlar da kahramanı kendilerine yönetici yapmışlar. Onun bilgin, yardımsever, gözünü budaktan sakınmayan, cesur bir kahraman olarak görmüşlerdir. Kahraman bulunduğu yere huzur ve güven verir. O, cömerttir. Haksızlığın olduğu yerde zalimlerin karşısına ilk duran insandır. Ana-babalarına ve halkına saygılı davranırlar. Sevgiyle yaklaşırlar. Kendi faydalarından önce toplumun faydasını gözetirler. Onların belirli bir maddî varlıkları yoktur. Halk daima, kahramanların varlıkları üzerinde hak sahibidir. Kahramanlar, ahlak bakımından da diğer insanlardan üstün bir donanıma sahiptirler.

2.6.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Kahramanların Özellikleri

Destan kahramanları içinde doğdukları toplumun tüm özelliklerini yansıtan mikro örnekleridir. Onlar yaşadıkları toplumun en küçük davranışından en önemlisine kadar temsilidirler. Kahramanların diğer insanlardan farklı olması, genellikle anne-babalarının uzun süre çocuksuz kalıp kendilerine yaşlılık dönemlerinde dua, adaklarla sahip olmalarıyla başlar. Bu farklılık kahramanın doğumunda başlar. Kahramanın ölümüne dek devam eder.

Kara Düzgün'ün çalışmasından hareketle, bu farklılıklar şu şekilde maddelendirilebilir; Kahraman; yol göstericidir, töresini yaşatır, töreyi yaşattığı müddetçe başarılı olduğu herkesçe kabul edilir. Millî birliği korur. Kut soyundan geldikleri için, kahramanlara saygı gösterilmesi gerekmektedir. Kahraman kendine gösterilen saygının ve bulunduğu yüksek mertebenin gereklerini yerine getirmelidir. Kimse onun malı üzerinde hak iddia edemez, çünkü hakanın olan mal doğrudan milletindir. Destan kahramanları, kendilerine en çok ihtiyaç duyulduğu dönemde ortaya çıkarlar. Kahramanın kutsal bir tarafı olmalıdır. O, halkı için savaşmalıdır.

Kahramanın olağanüstü doğumu, büyümesi gibi epizotlar kahramanın kutsal hüviyetinin anlaşılabilmesi açısından özellikle üzerinde durulan hususlardır. Kahraman daima halkla iyi ilişkiler içindedir. Millet kendi ideal ve ilkeleri doğrultusunda yarattığı kahraman tipini, ulaşabileceği en yüksek karakter ve kudret ağıyla donatmıştır. Kahramanın fizikî özellikleri, birçok insandan farklıdır. O, cömerttir, tok gözlüdür. Usul

ve erkan bilmelidir. İyi bir at binicisidir. Geçmiş ve gelecek nesilleri için örnektir. Kahraman; milletin duygu ve fikirlerinin tercümanıdır. O milleti adına hareket eder. Onu bu duyguya yönlendiren ise milletinden aldığı sevgi, saygı, duygu ve azimdir (Kara Düzgün, 2014: 86-95). Kahramanların doğumu, altmış dört yaşındaki baba ve annenin bir ömürlük bekleyişlerinin vücut bulmuş halleridir.

Kahramanların doğumunda olağanüstü bir hal görülmemiştir. Fakat onlar doğmadan önce hocaya gidilmiş, nakışlı elmalar yenmiş, fakirler sevindirilmiş ve dualar edilmiştir. Erali ve Şirali destanında kahramanlar, adaletin ve hakkın koruyucusudur. Erali, Bağdat şehrine padişah olduğunda, eski padişahın kızıyla âşığının yakalandığını söylerler. Erali ise kendisine söylenen bu durumun, küçükken kardeşi ve kendisine atılan iftira gibi bir hadise olabileceğini düşünüp, suçluları bir de huzurunda görmek istediğinde anlarız. Yine, Erali ve Şirali'nin dostları Molla Umar ve Hemra bahçıvan dostlarını ziyaret etmeye Bağdat'a gelmiş, bir yıl boyunca hürmet gösterilerek ağırlanmış fakat Bulgar şehrine dönerlerken, Kahraman adlı padişahın askerleri tarafından alıkonmaları üzerine, zindana atılmışlardır. Bu durumu haber alan Erali, gece gündüz yol giderek ve türlü hünerler sergileyip yiğitlik göstererek dostlarını zindandan kurtarmıştır.

Kahramanlar cömert olmalıdır. Bunu Erali'nin İşkemsel şehrini aldıktan sonra padişah Molla Umar'a, Kahraman'ı yardımcı olarak tayin etmesinden anlıyoruz. Çünkü Erali, İşkemsel şehrini alabilmek için kıran kırana mücadele etmiş mücadele on dört sürmüş, kan at dizini geçmiş, pınarlardan su yerine kan akmıştır. Bu mücadeleye rağmen Erali, önceden düşmanı fakat şimdi tebaası ve kaynatası olan Kahraman'ı affetmiştir. Kahraman cömerttir. Erali bin bir zahmetle aldığı İşkemsel'i, Molla Umar'a vermiştir. Yardımcı olarak da Kahraman'ı atamıştır. O yüksek bir mertebededir. Affetmesini, cömert davranmasını, merhametli olmasını bilir. Kahramanlar usul ve erkanı bilirler. Bunun için babaları Kara Han, okuma yazma öğrendikten sonra, çocukları Erali ve Şirali'yi bahçıvanın yanına verir.

Onlar büyüklerine saygıda kusur etmezler. Erali ve Şirali atlarına koşum yapmaları için ustaya gönderildiklerinde, ustanın gösterdiği hürmetten çekinirler. Onların bu çekincelerine karşılık usta misafirin atadan babadan ulu olduğunu söyleyip, misafirlerini rahatlatmıştır. Kahramanların fizikî özellikleri, diğer insanlardan farklıdır.

Onlar diğer insanlardan fark edilir derecede güzeldir. Öyle ki Erali, Bağdat şehrine doğru giden kervanın kervancıları tarafından çok beğenilmiştir. Onun belindeki altın kemerden de bir han, bey çocuğu olabileceğini düşünen kervan yolcuları, çocuktan hizmetçi olarak faydalanabilecekleri düşüncesiyle, onu kervanlarına alırlar. Bağdat'a geldiklerinde devlet kuşu, üçüncü defa uçurulur.

Devlet kuşunun ilk ve ikinci uçuşunda Erali'nin başına konduğunu gizleyen halk, üçüncüsünde emellerine nail olamazlar. Devlet kuşunu uçuran Nur ve Azamet adlı kişiler, devlet kuşunun konduğu bir odalı eve girdiklerinde "boy lu pos lu, çol pan yıldız" gibi keskin gözlü, nur yüzlü güzel bir çocuk" diye tarif edilen Erali'yle karşılaş ırlar. Şirali ise; kuyumcudan ekmek istemek için onun kapısına gittiğinde, uzun süre onu fark etmeyen kuyumcu, Şirali'nin karnını doyurmak için onu evinde misafir edip karnını doyurmak ister. Şirali, kuyumcunun öyle hoşuna gider ki ona oğlu olmasını istediğini söyler. Evlerindeki misafirden habersiz odaya yönelen kuyumcunun kızı Akılay, babasının bir yerde ışık yaktığını zanneder. Çünkü evleri gündüz gibi aydınlanmıştır. Odaya baktığında Şirali'nin cema lını gören Akılay, kaşını kaldırıp dudağını ısırarak, hayretler içerisinde kalır.

Bahadır gözlü, nur yüzlü, çok cazibeli, çol pan yıldız gibi, gözleri yıldız gibi, oturuşu kız gibi, çok akıllı bir yiğide benzeyen, eve ışık saçan Şirali'ye, Akılay'ın gönlü kayıverir. Mutfağa gidip, cesaretini toplayan Akılay, babasından kendisini misafirlerine vermesini, bu şekilde misafirlerinin hem kendisine eş hem de kendilerine oğul olacağını belirtir. Akılay'ın bu sözlerini mantıklı bulan anne ve babası misafirlerinin de bu teklifi kabul etmeleri üzerine, Akılay ve Şirali'nin düğünü yapılır. Şirali'nin güzelliği nedeniyle yaşadığı hadiseler burada bitmez. O, Akılay ile evlendikten bir hafta sonra kuyumcu dükkânının başına geçmek zorunda kalır. Çünkü kuyumcu ölmüştür. Şirali, Bağdat şehrinde; Zerger Han namıyla ünlenir. Bu ününü ise güzelliğine borç lu olan Zerger Han'ın kuyumcu dükkânı her gün, onu görmek için dükkâna gelen müşterilerle dolup taşar. Öyle ki onu gören hanımlar iki gün kendilerine gelem ezler.

Zerger Han'ın namını duyan eski Bağdat padişahının kızı da ona uzaktan gönül verenler arasındadır ki Zerger Han'la kendisini tanıştıracak olana bir kase altın ve baştan ayağa giysi vereceğini vaad eder. Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul edilen kahraman, diğer destanlarda da olağanüstü güzellik ve kendisini diğer

insanlardan ayıran farklılığa sahiptir. “*Oğuz Kağan doğduğunda; ‘yüzü gök: ağız ateş (gibi) kızıl: gözleri elâ; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi .’*” (Bang, Arat, 1936: 11) diye tasvir edilir. Destanlarda, kahramanların çocukluklarının üzerinde çok durulmadığını görürüz. Bahsi geçtiğinde de genellikle kahramanların gücünün tasvir edildiğini görürüz. Kahramanlar iyi at binicileridir. Açıklamayı teyit eden bilgiler, destanın sonuna doğru yer alan Erali’nin, Kahraman’ın şehrini ele geçirmesi, sonrasında da babasının toprakları olan Bulgar memleketini ele geçirmek için hareket ettiğinde görüyoruz. Şirali için ise bu bilginin örneği; ağabeyi Erali’yi bulmak için çıktığında atıyla, yer ile göğü bir yapıp yollar aştığında mevcuttur.

Türk destanlarında at; her daim kahramanın yolu, yoldaşı, en sadık arkadaşı olmuştur. Bu nedenledir ki; Dede Korkut Kitabı “Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda Bamsı Beyrek atını kardeşinden üstün tutmuş ve ona; “*At dimezem sana kartaş direm kartaşumdan yig/ Başuma iş geldi yoldaş direm yoldaşumdan yig.*” (Ergin, 1969: 45) demiştir. Başkurtların, Kara Yorga Destanı’nda da at, farklı ve yine güzel bir fonksiyonda yer almaktadır. Destanda birbirlerini seven Mahtımhlıv ve Ebley, Ebley’in yeterli yolkısı ve malı mülkü olmadığından evlenememektedir. Mahtımhlıv’ın babası Mesem Ağa ise becerikli, edebi ve güzelliğiyle adından her mekanda söz ettiren kızını, zengin Nöğöş Ağa’nın oğluna vermeye niyetlenmektedir.

Bu durumdan haberdar olan Mahtımhlıv, sevdiğini son defa görmek ister. Çevrede at otlatan Mokaş adlı birinden, parasını verip Ebley’in atını çaldırır. Ebley, atını aramaya çıkar ve Mahtımhlıv’ı atına binerken görür. Mahtımhlıv’a onunla evlenecek parası olmadığından, henüz sevgisini itiraf etmemiş olan Ebley, arkasını dönüp gider. Çok sevdiği atı Kara Yorga ise sahibini koşarak takip eder. Ebley obalarına varır. Sevdiğine, onunla ilgili duygularını söyler. Mahtımhlıv, babasının istediği malın kendisine göre bir değeri olmadığını söyleyince, toy hazırlıkları yapılır. Toy başladığında Mahtımhlıv’ın babası obayı basar. Kızına eğer kaçtıysa kendisini, kaçırıldıysa Ebley’i öldüreceğini söyler. Mahtımhlıv, söylenen iki durumun da gerçekleşmediğini, kendisini bir at olan Kara Yorga’nın kaçırdığını söyler.

Duruma baba inanmaz. Bunun üzerine, Mahtımhlıv Kara Yorga’ya bindirilerek oba dışına çıkarılmaya çalışılsa da Kara Yorga’nın obadan ayrılmadığı görülür. Kızını vermeye kolay kolay razı olmayan Mesem Ağa, Ebley’den türlü hüneler sergilemesini

ister. Bu görevin de Ebley tarafından yerine getirilmesi üzerine baba Mesem Ağa, kızını Ebley'e vermeye razı olur (Gökdağ ve Üçüncü, 2007: 141-148). Burada da at iki âşığı birleştirici pozisyonundadır. Kara Yorga'nın sayesinde suçlanacak kimse de bulunamamıştır. Kahramanlar geçmiş ve gelecek nesiller için örnektir. Erali ve Şirali, vatanlarına ve halkına yaptıkları maddî yardımın yanında manevî olarak, Türk dünyası okuyucularına çeşitli mesajlar vermektedirler. Bu mesajlar, evrensel doğrulardan oluşmaktadır. Destandaki gelişmeler gösterir ki; kötülük yapan er ya da geç cezasını bulur. Destanda ulu kişilerin Erali ve Şirali'ye çocukluklarında, ileri zamanda hangi konumda olacaklarını söylemelerinden hareketle; kişinin nasibi dağa da kaldırılrsa, dağ eteğinde de olsa, diyar diyar aşsa da kendisine isabet eder.

2.6.2. Melike Ayyar Destanı'nda Kahramanın Özellikleri

Melike Ayyar Destanı'nın kahramanı Göroğlu'nu ilk olarak, Çambil'in yöneticisi konumunda görürüz. Kısa bir süre sonra kahramanın âşık olması, onun yaşamını aksatır. Bu aksaklığı gidermek için de oğlu Avazhan, babasının âşık olduğu Melike Ayyar'ı bulmaya koyulur. Çok geçmeden Şakalender adıyla, oğluna yardım etmek için olaylara müdahil olan Göroğlu, bin bir türlü zorluğun üstesinden gelerek destanı neticelendirmiştir. Destan kahramanı öncelikle, halk arasında sevgi ve saygı duyulan birisidir. Özellikle baba-oğul arasındaki saygı ve hürmet aralarında iktidar mücadelesi olan baba-oğul destan kahramanlarından Göroğlu ve Avazhan'ı ayırmaktadır.

Göroğlu; Şakalender adıyla Şazerger'le vedalaşırken Şazerger'in, Göroğluna minnet ve teşekkür ettiğini görürüz. Mahmudcan yine aynı şekilde, kendisini Baymak Dev'in elinden kurtaran ve ona bir eş kazandıran Şakalender'den hakkını helal etmesini ister. Kahraman Göroğlu, yanındaki diğer insanlardan bir adım önde olduğundan "yol gösterici" konumundadır. Bunu Şakalender adıyla geçirdiği yolculukta, Avazhan ve Şazerger'e gösterdiği tavırdan anlayabiliriz. Yolculuk esnasında Göroğlu, hep tehlikelere göğüs geren, tehlikenin varlığını sezdiğinde ilk olarak kendisi müdahale eden kişidir.

Örneğin; Baymak Dev'in mekanına ilk Göroğlu gider. Savaş olacağını anladığında Avazhan'a; Melike Ayyar'ı, Şazerger'e; Tillekız'ı emanet edip tek başına savaşı. Atiktir, çeviktir. Bu özelliğine savaş meydanında şahit oluruz. Savaşta yüzlerce

asker, Şakalendere denk olamaz. Dereler tepeler dev cesetleriyle dolar. Bitmek bilmeyen dev ordusuna yeni binlerce dev askeri katılır. Bu binlerce askerin yüz binlercesi, leş dağını oluşturur. Şakalender savaşıırken düşmanlar korkudan kaçır. Devlerin başları gökyüzünde güvercin gibi uçar. Savaş tasvirinin yapıldığı bir yerde Şakalender'in dev öldürme alfabesini Hazreti Hızır'dan öğrendiğı belirtilir. Kahraman aynı zamanda yönettiğı ülkenin, memleketin millî birlik ve beraberliğini korur. Bu nedenle de Göroğlu, Şakalender adıyla Çambil'den kimselere görünmeden çıkacakken yönetimi, çok sevdiği Yusuf Bey'e bırakmıştır. Böyle düşünmesinin sebebi ise Göroğlu geldiğinde, Çambil yurdunu memlekette kargaşa çıkaran insanların elinde görmek istememesidir.

Avazhan'da aynı fikirdedir ki Melike Ayyar'ı babasının yerine kendisi aramayı tercih etmiştir. Tanrının yeryüzündeki temsilcisi konumundaki kahraman, kendisine gösterilen saygının gereklerini yerine getirmek zorundadır. Bunun için darağacından Kasımşah'ın huzuruna getirtilen Şakalender, kırk gün sonra öldürdüğü aslan yerine, altından bir aslan yapacağı teminatını vermiştir. Oğlunu tehlikelere karşı yalnız bırakmamak için kalender kılığında yolculuk boyunca Avazhan'a eşlik etmiştir. Oğlunun Melike Ayyar'a ulaşabilmek için ne çetin zorluklar, tehlikeler atlattığını görüp âşık olduğu Melike'yi Avazhan'a layık görmüştür. Yani bu mücadeleleri oğlu Melike Ayyar'a kavuşabilsin diye vermiştir. Kahraman sözüne sadıktır. Kendisi gibi Mahmudcan'ın da Melike Ayyar'ı eş olarak alamaması üzerine, Zebit şehrinin şehzadesine memleketine elini boş göndermeyeceğine dair söz veren Şakalender, Gülkız periyi şehzadeye almıştır.

Kahraman, usta bir at binicisidir. Şakalender'in atı da diğer atlardan mayası itibariyle üstün Gırat'tır. Kırbaşoğlu atları; kahramanların en yakın dostları, dert ortakları, kahramanların dilinden anlayan bir kısmı kanatlı olabilen canlılar olarak tasvir eder. Gırat da bu kanatlı atlardandır (Kırbaşoğlu, 1997: 31-35). Avazhan, Gırat ile yola çıktığında Gırat'ın ona ilk yardımını, Esad ve Şadman avcılarının tüfeğinden ve okundan kendisini koruması olmuştur. Sonrasında Gırat'ın yanında, yöresinde bir düşman gördüğünde huysuzlanıp sahibini ısırıldığını, onu rahat bırakmadığını görüyoruz. Gırat'ın bu özelliğı sayesinde Avazhan, Arbatın şahının emriyle, Çambil yurdunu viran etmek için giden Makatil'i öldürmüş Çambil yurdunu ve halkını tehlikeye atmamıştır. Destanda rüzgar gibi giden, kuş gibi uçan Gırat'a binen kimseye, hiç kimse eş olamaz.

Kaya'ya göre Köroğlu'nun Kırat'ının huyu ve yapısı olağanüstü özelliklere sahiptir. O ölümsüzlük suyundan içmiştir. Çeviktir. Ayakları bir çınarın tepesine yetecek kadar büyüktür. Kırat yayılırken otları koparsa, o toprak ekime hazır bostan gibi olur. Ayağını yere vurduğunda büyük büyük çukurlar açar (Kaya, 1997: 311-334).

2.6.3. Ayçınar Destanı'nda Kahramanın Özellikleri

Ayçınar destanında kahraman, çoğu Türk Destanı'ndaki kahramandan farklıdır. Çünkü destanın kahramanı bir kadındır. Bu özelliğiyle Ayçınar Destanı, dinleyici ve okuyuculara Türk kadınının geçmiş yüzyıllardaki tutum ve davranışları hakkında bilgi vermektedir. Destan kahramanının göze çarpan ilk özelliği "cesur" oluşudur. O, kendisinin vezir Kayserbek tarafından Şeybani Han'a hediye olarak verileceğini duyunca, üzerindeki kabullenilmiş çaresizliği atar. Atına biner, kılıcını kuşanır. Canını yakanların, canlarını alır. Hiç tanımadığı Babür Şah'a, kendisine hainlik yapan vezirinin aslında nasıl bir karaktere sahip olduğunu gösterir. Kendisini Babür Şah'ın askeri olduğunu zannedip öldürmeye gelen Şeybani Han'ın askerlerini, canını koruyabilmek için kılıçtan geçirir. Ayçınar, intikam günü geldiğinde tüm bu mücadelelerinin sebebi olan Nazarbay'dan da onu öldürerek intikamını alır.

Ayçınar, Emir Babür Şah'ın yanında onun veziri, kardeşi olmak gibi bir imkana sahipken günlerce yol kat edip, nerede olduğunu bilmediği babasını aramayı seçer. Kahramanın hayatı da, haksızlıklarla mücadele ederken son bulur. Ayçınar, karşılaştığı ilk zorluklarda kendisinin "kız" olduğu için, bu zorlukların üstesinden gelemeyeceği düşüncesindedir. Ona göre, karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmek için güç ve kuvvet gereklidir. Bu da erkeklerde mevcuttur. Destan kahramanı, bu düşüncelerle bir müddet yaşar. Taa ki hayatının daha iyi gideceği yerde, daha kötüye gittiğini anlayasıya kadar. Ayçınar, bulunduğu çadırdan kaçıp kurtulup babasına kavuşmayı planlarken, onu çadırında alıkoyan vezir Kayserbek kendisini, ajanlığını yaptığı Şeybani Han'a vermeyi planlamıştır. Bu plandan Ayçınar'ın haberi olunca da Ayçınar tüm tabuları yıkmış, adeta küllerinden tekrar doğmuştur. Bu haliyle de hayatının sonuna kadar haksızlığa karşı, güçsüzlerin yanında savaşarak devam etmiştir. Türk Dünyası destanlarında, Ayçınar gibi örneklerden birisi de Satanay Biyçe'dir.

"Nart kahramanlarına akıl veren, sahip olduğu doğaüstü güçleri sayesinde Nartları çeşitli tehlikelerden kurtaran Satanay Biyçe'dir. Nartların her türlü müşkülünü

çözen yine Satanay Biyçe'dir. Bu yüzden Nartlar, Satanay Biyçe'ye danışmadan hiçbir işe kalkışmazlar. Satanay Biyçe Nart kadınları için kumaş dokuma makinesini ve kirmanı icat etmiştir. Böylece Nart kadınları yünden iplik imâl etmeyi, iplikten de kumaş dokumayı Satanay Biyçe sayesinde öğrenmişlerdir. Ayrıca elbise dikmeyi, ekmek pişirmeyi, boza yapmayı, süttten peynir ve yoğurt yapmayı ve bunun gibi birçok şeyi Satanay Biyçe'den öğrenmişlerdir. Nartlar önceden eti çıplak ateş üzerinde pişirerek yerlermiş. Bu yüzden Satanay Biyçe bir tencere imâl etmiş ve Nartlara eti suda haşlamayı öğretmiş. Bunun dışında, Satanay Biyçe yeryüzündeki bütün ağaçların ve bitkilerin dilini bilmekte ve onlarla konuşabilmektedir. Bu sayede bütün hastalıkların çaresini bitkilere sorup öğrenmekte ve bitkilerden her türlü hastalığın ilacını yapabilmektedir.'' (Hacıyeva, vd., 1994: 105)

Ayçınar, Satanay Biyçe'nin sahip olduğu insan dışı varlıklarla konuşabilme özelliğine sahip değildir. Onun, Satanay Biyçe gibi olağanüstü özellikleri yoktur. Fakat içine sıkıştığı kabuğun dışına çıkarak Ayçınar, hayatında olağandışı bir evre yaşamıştır. Özbek kahramanı Ayçınar da yaşadığı bölgenin insanlarına öncülük ederek, fikir vererek kısa sürede herkes tarafından tanınıp, sayılıp, sevilmiştir. Türk Dünyası'nda bu özelliklere sahip başka kadın kahramanlar da yer almaktadır. Çobanoğlu, çeşitli Türk boylarının destanları; Cangıl Mırza, Nözügüm, Zaya Tülek ile Su Suluv, Altın Arıg gibi destanlarda başkahramanların kadın olduklarını, onların, sadakat, güzellikleriyle okuyucunun, dinleyicinin karşısına çıktığını bildirir. Onlar, gerektiğinde acımasız olmayı da bilirler. Yerleşik hayata geçen toplumarda kadınlar, önceki aktif yapısını kısmen kaybetmişlerdir. Çobanoğlu, bu toplumların kadınlarının ancak müşkül bir durumda olduğunda kahramanlık göstermeye kalktığını, bu durumun dışındaysapasif kadın tipi; Oğuz Kağan, Dede Korkut Destanları, Altın Arıg, Maaday Kaara destanlarında olduğu gibi karşımıza çıktığını bildirir (Çobanoğlu, 2007: 109).

Çobanoğlu'nun belirttiği gibi toprağa bağlı yerleşik yaşamda hayatını devam ettiren Ayçınar, Kanikey, Nözügüm, Cangıl Mırza örneklerinde de görüldüğü üzere zor durumda kaldığında silaha sarılmış, kahramanlığını sergilemiştir. Destan kahramanında görülen bir özellik de Ayçınar'ın kararlarında istikrarlı oluşu, dönmeyişidir. O, Nazarbay kendisine altınlar, gümüşler teklif ettiğinde, Emir Babür Han; makam, mal, mülk teklif ettiğinde, Kayserbek; kızım ol, saçlarına altınlar, sırmalar takayım deyip, güzel sözlerle onu ikna etmeye çalıştığında, kısacası hangi koşulda hangi şartta olursa

olsun, destan kahramanı kararını verdiği, amaca ulaşacağı yolda önüne çıkan hiçbir teklifi kabul etmez. O, aynı zamanda merhamet sahibidir. Şeybani Han'ın kendisini öldürmek için yolunu kesen askerlerinin çoğunu öldüren Ayçınar, kalan askerlerin kendisine tabi olacaklarını, canlarını bağışlamalarını, ne isterlerse onu yapacağını söyleyen askerleri affetmiştir.

Onları özgür bırakmış, mal ve tahtta gözünün olmadığını söylemiştir. Destan kahramanının özelliklerinden biri de, kendisini halkın güvenliğini sağlayacak, onların şartlarını iyileştirecek, koruyup kollayacak yegane insan gibi görmesidir. Bunun örneklerini destanda; Ayçınar'ın, Kayserbek'i yakaladıktan sonra onu öldürmeyip, Emir Babür Şah'a da vezirinin nasıl birisi olduğunu göstermek istediğinde görürüz. Ya da Şeybani Han, Ayçınar'ın yaşadığı köyde çok az gelirle yaşamlarını idame ettiren insanlara ağır vergiler yükleyip, önüne gelen her şeyi kırıp geçirdiğinde Ayçınar'ın halkı mücadele etmek için örgütlediğini görüyoruz. Daha büyük ve çetin bir mücadele söz konusu olduğunda da Ayçınar, canını ortaya koymaktan çekinmez. Nitekim yine haksızlığa karşı savaşırken, destan kahramanı canını feda etmiştir. Ayçınar'ın gözü toktur. O bulunduğu ortama kolaylıkla ayak uydurabilir. Hiç görmediği akrabalarıyla tanıştığında, hemen birbirleriyle kaynaşmaları ve kısa bir süre sonra Amanyar'la evlenmesi kahramanın uyumlu olduğunun göstergesidir.

O, kendisine verilen göreve sadıktır. Emir Babür Şah'ın ricasını, son nefesinde dahi yerine getirmeye çalışmıştır. Kahraman Ayçınar'ın fiziksel özellikleri, diğer insanlardan ayırt edilir derecede farklıdır. Ayçınar'ın güzelliği şöyle tasvir edilirken; Tanrı'nın tüm güzelliği ona verdiği, dışarıya çıkınca onun güzelliğine kuşlar, bıldırcınlar, kekliklerin ötüştüklerini, boyu posunun, kaşı gözünün pek güzel olduğu belirtilir. Ayçınar'ı gören Ernazar, onun peri kızı olduğunu zannetmiş, kendisine hayran olduğunu, hangi cinsten olduğunu, Ayçınar'ı görüp de kendisi gibi deli divane olmayan birisi var mı diye ona sormuştur. Ayçınar, Ernazar'ın bu durumuyla eğlenmek istemiş, kendisini mutlaka görmek isteyen Ernazar'a, altmış yıllık yol alması gerektiğini söylemiştir.

Aşk bağına giren Ernazar, altmış yıl yol olsa da Ayçınar'ın yanına geleceğini bildirir. Ayçınar'ın yüzünü bir daha göremeyecekse, yaşamının bir anlamı olmayacağını söyler. Ayçınar'ın hayatının tümünü etkileyen Nazarbay da ona hayran

olan insanlar arasındadır. Yaşlı Nazarbay, Ayçınar'ı gördüğünde dizinde derman kalmaz. O çok değerli malı, mülkünü her şeyini gözden çıkarır. Ayçınara'a; gökten mi geldiğini, güzelliğini gören kişinin bin yıl ölmeyeceğini, yoluna malını saçacağını, canının kendisine feda olacağını söyler. Dört hanımına bir kıyafet alan Nazarbay'ın bu sözleri söylemesi Ayçınar'ın güzelliğinin ispatlayan başka bir kanıttır. Nazarbay, Ayçınar'a kendisine altından ayakkabı yaptıracağını, saçlarına elmaslar inciler takacağını söyler. Ayçınar, ihtiyarın sözlerini ayıplayıp güler. Ayçınar usta bir at binicisidir. At ve Ayçınar'ı ilk olarak Kayserbek'in çadırının önünde görüyoruz.

Kayserbek'ten kendisini Şeybani Han'a vereceğini duyan Ayçınar çadırın önünde duran ata bir hamlede atlar. Kayserbek'in, annesini öldüren askerlerini öldürür. Ayçınar, Babür Şah'a vezirinin gerçek yüzünü gösterdiğinde, Babür ona Tarlan Kök adında iyi bir cins at verir. Tarlan Kök, Ayçınar'la beraber destanın sonuna kadar yer alır. Çiçek desenli işlenmiş, saçağında zümrüt, nakışlı, örtüsü ipekten, yularının üstünde elmas taşlar olan, Tarlan Kök atın koştuğunda başı bulutlara değer. Ayçınar'ın Tarlan Kök'ü sağrısında sekiz ihtiyar yatıyor gibi, göğsüne vurulduğunda dağ yarılıyor gibi, iki burnunun nefesi köknar ağaçlarını devirecek gibi, uçan kuşu geçecek gibi dağları geçer. Türkmen'in Ala Boz'u gibi, tazi gibi, al yıldız gibi, keskin şahin gözü gibi, keskin alev gibi yolları bir bir aşar.

Ayçınar'ın savaşlarda kahramanlık göstermesinde yanındaki en büyük yardımcısı, atı Tarlan Boz'dur. Tarlan Boz'un toynağını her vuruşu, dağın taşını gümbürdetir. Öyle şiddetli yürür ki, onun geçtiği yerin tozu altı gün boyunca geçmez. Tarlan Boz'un rüzgarından bulutlar kaçar, köknar ağaçları yan taraflarına yatar. Zor gününde Ayçınar'a yoldaş olan Tarlan Boz; dere tepe, taş, kum, vadi demeden bastığı kara taşı paramparça edip gider. Ayçınar, gittiği son savaşa da Tarlan Boz'la beraber katılır. Destanın sonunda Tarlan Boz'un ne olduğuna dair bir bilgi verilmez. Destan kahramanının hayatı değerlendirildiğinde, Ayçınar'ın önce kendisinde hangi gücün gizli olduğunu bilmeden yaşadığını görürüz. Bu durumun nedeni ise, günümüzde daha yaygın görülen kabullenilmiş çaresizliktir. Destan kahramanı kaçırıldığında dahi, bu perdenin arkasına gizlenmiştir.

Ayçınar kurtulmayı düşünürken, başka birisine verileceğini öğrenip, işlerinin çıkmaza gireceğini anladığında çaresizlik perdesini yırtar. Hakkını tek başına, yiğitçe,

kendisi de bu gücüne şaşırarak savunur. O yardımseverdir. Merhametlidir. Anne ve babasına saygılıdır, sevgilidir. Karar verdiği konuda istikrarlıdır. İleri görüşlüdür. Başarılı bir şekilde durum muhakemesi yapar. Yani o; bir kahramanın taşıyabileceği tüm özelliklere sahiptir.

2.6.4. Huşkeldi Destanı'nda Kahramanın Özellikleri

Destan kahramanlarını özel kılan onların, diğer insanlardan farklı fiziksel ve ruhsal yetilerle donatılmış olmalarıdır. Huşkeldi Destanı'nın kahramanı Göroğlı da bu özel kişilerdendir. Destanda, Göroğlı'nın savaşta gösterdiği mücadelelerden, onun kuvvetli bir beden yapısına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Göroğlı'nın ruhî bakımdan üstün olduğunu kanıtlayan birçok örnek vardır. Ona erenler tarafından verilen, Göroğlı'nı genç ve yaşlı suretine büründürebilen iki tüy, ya da Göroğlı'nın erenlerden Gırat'ı istemesi, yine onun koşumlarının erenler tarafından verilmesi, bu durum için örnek teşkil eder. Onun; doğumu, ad alması, evlenmesi gibi durumlar destanda yer almamıştır. Bu nedenle bu başlıklardaki destan kahramanının diğer insanlardan farklı olan özelliklerine değinilmeyecektir.

Destandaki akış sırasına göre açıklayacak olursak Göroğlı; ileri görüşlüdür. Oğlu Avazhan karşısına gazaya gitme isteğiyle geldiğinde Göroğlı oğluna, gazaya gitmek için henüz yaşının çok genç olduğunu, birkaç defa kendileriyle birlikte gazaya katıldığında bu isteği gerçekleştirebileceğini söyler. Fakat Avazhan, babasının bu nasihatlerini dinlemez. Destan kahramanları için atları, onların her daim yanlarında olan yol arkadaşları, dostlarıdır. Göroğlı da atına meftun destan kahramanları arasındadır. Öyle ki erenler ondan bir şey dile dediğinde Göroğlı "at" dilemiştir.

Avazhan, gazaya gitmek için babasından Gırat'ını da istemiştir. Göroğlı'nın bu teklife sıcak bakmamasındaki bir sebep de Gırat'a kendinden başkasının binmesini istememesidir. Göroğlı onun yemesine, içmesine özen gösterir. Bu nedenle Hunharşah'a şimdi sadece arpa ile beslendiğini, Göroğlı'nın arpanın içine kuru üzüm katıp verdiğini, henüz Gırat'ın iyi bakılmadığını söylemiştir. Gırat'ın diğer atlardan farklı olmasının bir nedeni de insanların konuşmasını anlayabilmesidir. Bu nedenle Göroğlı'nı destanda sık sık Gırat'la konuşurken, onu överken, ona coşkulu sözler söylerken buluruz.

Göroğlı'nın, Gırat'ın üzerine örttüğü örtüler, koşumlar da hem manevi hem de maddi değeri olan eşyalardır. Bundan dolayı Göroğlı, Gırat'ı gösteriye çıkardığında

Gırat, erenlerin verdiği koşumlarının olmaması sebebiyle oynamamıştır. Göroğlu, etrafındakilere kılavuzluk eder. O üzüldüğü için Avazhan'ı göndermeye gidememiş, bir müddet sonra Mecnunkök atla Avazhan'ın ardına yetişmiştir. Göroğlu, kısa bir süre Avazhan'la konuşup, yanına dayısı Ahmet Serdar'la, Haldarhan Mahrem'i çağırır. Onlara yolculuk esnasında neleri yapıp, neleri yapmamaları, nerelerden geçmemeleri, Avazhan'ın Gırat'a nasıl davranması gerektiği gibi hususlarda bilgi verir. Söylediği bu sözlerin, Avazhan'a iletilmesini ister. Göroğlu, Avazhan'la konuşurken bu bilgileri ona da söyleyebilirdi. Fakat Avazhan'ın, Göroğlu'nı Gırat'ını görmek için peşinden geldiğini zannetmesi üzerine, Göroğlu oğlunun gönlünün kırılmasını istememiştir. Bu nedenle onu tüm tehlikelerden koruyacak nasihatleri söyleyememiştir.

Ailesinin ve Çambil'in birliğini korumaya özen gösterir. Zaten destanın konusunda da aile birliğinin korunması için gösterilen çabalar anlatılmaktadır. Aile birliğine Göroğlu'nın dayısı Ahmet Serdar'da dahildir. Ahmet Serdar'ın Avazhan'a tuzak kurması, onu bir başına düşman askerinin eline bırakmasına rağmen Göroğlu dayısı Ahmet Serdar'a bir ceza uygulamamıştır. Sadece Avazhan'ın yanına giderken Haldarhan Mahrem'e, Ahmet Serdar'a karşı dikkatli olması gerektiğini söylemiştir. Bu durum da Türk geleneklerindeki akrabaya saygı ile ilişkilendirilebilir. Göroğlu; misafirperverdir, cömerttir. Göroğlu, Avazhan'ın yanına gitmek için hazırlanır. Eşi, Yunus Peri'nin yanına gider.

Ona; yurdunu kendisine emanet ettiğini, dostunu ağlatmamasını, düşmanını güldürmemesini, düşmanlarının sırlarından haberdar olmaması gerektiğini tembihler. Çambil'i kendisine bıraktığını, yurda gelenleri iyi ağırlamasını, bol bol ihsanlarda bulunmasını, yokluğunu bildirmemesini söyler. Göroğlu yardımseverdir. Bu özelliğinin faydasını, canının kurtarılmasıyla görür. O, Hunharşah'ın memleketine ihtiyar kılığında gittiğinde, şahın Kırlangıç Mestan adındaki yüz on yedi yaşındaki küçük cadısı Göroğlu'nı tanır. Onu Hunharşah'ın huzuruna götürür. Tam darağacına götürülecekken, şahın veziri Danişmend Kel'in, Göroğlu'nın sözüne kulak vermesiyle, ihtiyarın Göroğlu olup olmaması konusunda diğer cadıların fikri de alınmak istenir. Şansı yaver giden Göroğlu'nı ortanca cadı tanıyamaz. İki cadının da farklı şeyler söylemesi Hunharşah'ın canını sıkar.

Bu nedenle büyük cadı getirilir. Tecrübeli büyük cadının yanılma payı yoktur. Büyük cadı getirilir. Göroğlu'nı tanır. Fakat onun kendisini ejderhanın pençesinden kurtardığını, her karşılaştıklarında Göroğlu'nın kendisini evine davet ettiğini, cebinde ne kadar para varsa hepsini kendisine verdiğini hatırlayan büyük cadı, İhtiyar Huşkeldi'nin aslında Göroğlu olduğunu söylemez. Böylece, Göroğlu'nın başına gelecekleri düşünmeden yaptığı iyilikler, zamanı geldiğinde onun hayatını kurtarmıştır. Huşkeldi Destanı'nın kahramanı Göroğlu zekidir.

O nedenle her defasında fizikî kuvvete başvurmak yerine çoğu zaman aklını kullanarak, beden mücadelesini en aza indirmiştir. Özellikle düşmanı Hunharşah'ın güvenini kazanıp, yirmi gün boyunca istediği yiyeceklerle kendisine baktırması, Gırat'ın kuvveti yerine gelince de Hunharşah'a karşı savaşması taktik ve zeka gerektiren bir mücadele biçimidir. Göroğlu'nı tüm bu mücadelelere yönlendiren ise evlat sevgisidir.

2.6.5. Belagerdan Destanı'nda Kahramanın Özellikleri

Destan kahramanı, hem dışarıda görüldüğü fiziksel özellikleriyle hem de davranışlarına yön veren karakteriyle bulunduğu toplumda fark yaratan, farkındalık oluşturan, güzeli, iyiyi, doğruyu öğreten bir konumdadır. Destan kahramanı Avazhan/Belagerdan'ın en dikkat çekici özelliği, zeki olmasıdır. Belagerdan bu nedenle, destanda çok az yerde fiziksel güç kullanmak zorunda kalmıştır. Destanın başında kahraman atı ve silahı olmadan dışarı çıktığında, Bela dağda, Bela adlı devle karşılaşmıştır. Bela dev Avazhan'ı görünce elinden kaçamayacağını, kaçsa dahi kurtulamayacağını, buna benzer türlü tehditleri söyleyerek Avaz'ı korkutur.

Avazhan ise Bela'nın söylediklerini gerçekleştireceğinin ve kendisinin savunmasız olduğunun farkındadır. Bu nedenle, o da zekasıyla savaşır. Karşısındaki devin de hafife alınmayacak bir zekası vardır. Fakat beyinlerin savaşını, destan kahramanı Avazhan kazanır. Avazhan'ın, annesi Yunus Peri'nin yanına gitmesi, yolda gördüğü dev, yaşlı kadın, aşması gereken zorluklar vs. yine kahramanın zekası sayesinde aşılmıştır. Belagerdan, Yunus Peri'nin karşısına çıktığı ilk anda Yunus Peri onu zindana attırmıştır. Fakat kahramanın hem Akkız periye dürüst davranması hem de onu güzelliğiyle etkilemesi kahramana bu durumda fayda sağlamış, Akkız peri kahramanı annesinin gazabından kurtarmıştır.

Kahramanı bu yolculuğa yönlendiren asıl sebep de babası Göroğlu'nın sahip olduğu tahtın Gırat ve eşlerinin gidişleriyle sarsılmasından korktuğu içindir. Yani kahraman, yaşadığı yerde var olan millî birliğin korunmasına özen gösterir. Bu birlik sağlanasıya kadar mücadele eder. Bu aşamada zekası olduğu kadar onun atikliği de kahramana yardımcı olur. Yunus Peri, Miskal Peri ve yanında kırk periyle beraber Bela dağına geldiklerinde Belagerdan, söylediği yalanın açığa çıkmaması için Yunus Peri'ye Çambil'e gidip misafirleri için hazırlık yapmasının doğru olacağını söyler. Avazhan'ın bu söylediklerini, Yunus Peri de uygun bulur.

Böylece Belagerdan/Avazhan Gırat'la beraber Çambil'e hızlı bir şekilde varır. Babasını ve Çambil'de bulunan diğer erleri durumdan haberdar eder. Yunus Peri'ye söylediği gibi de Çambil'in orta yerine kilimler serip misafirler için yer hazırlar. Kahraman Belagerdan aynı zamanda iyi bir at binicisidir. Onun atı diğer atlardan farklı olan Gırat'tır. Bu durum çoğu zaman, kahramanın fizikî bir savunma yöntemi kullanmasını gerekli kılmamıştır. Örneğin, kahraman Yunus Peri'nin isteğiyle Zenger şehrinden Arzıgül'ü almaya giderken karşısına çıkan düşmanından, Gırat'ın tehlikeyi sezip asumana yükselmesiyle korunmuştur. Arzıgül'le beraber Erem bağına giderken yolları Gırat'la beraber aşmıştır. Yine Çambil'e Gırat'ın sırtında gelmiştir.

Kahraman Belagerdan, babasına ve halka kötülük yapan seyis Gacdumhan'ı, Erem bağına geldiğinde affetmez. Gözleri Yunus ve Miskal Peri tarafından kör edilen Gacdumhan'ı terkedilmiş barakada yeteri kadar eziyet gördüğünü düşünüp bırakıp gider. Kahramanın ihanet edenlere merhameti yoktur. Onun güzelliği her ortamda ve her yaşta insan tarafından fark edilir. Onu gören genç kızlar, kendilerini de yanında götürmesini isterler. Akkız da bu nedenle Belagerdan'a yardım etmiştir. Arzıgül'de aynı sebeple Belagerdan'ın isteğini yerine getirip, onunla beraber Erem bağına gitmiştir.

2.6.6. Rüstem Han Destanı'nda Kahramanın Özellikleri

Rüstem Han Destanı'nın kahramanında gördüğümüz özellikler, bir insanda bulunması gereken iyi özelliklerin tümünü kapsamaktadır. Zaten destanın amacı da budur. Destan kahramanı; içinde bulunduğu topluma örnek olacak, onları daima iyiye, güzele teşvik edecek birisi olmalıdır. Rüstem Han'da bu özelliklere sahip bir kahramandır.

Rüstem Han'ın göze çarpan ilk özelliği, onun uzun yıllar evlat sahibi olamamış Sultan Han'ın dualar edip, hayırlar yaptıktan sonra dünyaya gelmesidir. Bu durum kahramanın diğer insanlardan farklı olduğunun ilk örneğidir. Rüstem Han'ın da doğumuna veya çocukluğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece, anne Hürayim'in Rüstem Han'ı üç yaşında molların yanına eğitim görmesi için verdiğinden bahsedilmektedir. Bu belirtiden sonra Rüstem Han'ı on dört yaşına geldiğinde görürüz. Rüstem Han, Dede Korkut Kitabı'nda belirtilen “*O zamanda bir oğlan baş kesme kan dökmese ad koymazlardı.*” (Ergin, 2005: 59) denilen çağa gelmiştir. Fakat o bu güç gösterisini, ad almak için değil annesini cellatların elinden kurtarmak için yapmıştır. Kahraman güçlüdür. Kuvvetlidir.

Rüstem Han, annesini kurtarmak için atıyla beraber yol alırken, babası olduğundan bilmediği Sultan Han'a rastlar. Sultan Han Rüstem Han'a nereye, ne için gittiğini, adının ne olduğunu sorar. Rüstem Han da bu sorulara dürüstçe cevap verir. Fakat Rüstem Han'ın verdiği bu cevaba, onun yanında bulunan askerleri inanmaz. Rüstem Han'ın yaşının daha büyük olduğunu, hatta onun Sultan Han'ın hanımının âşığı olabileceğini söylerler. Rüstem Han adaletsizliğin olduğu her yerde savaşmak için en ön safta yer alır. Bu kişi annesi olsa da hiç tanımadığı birisi olsa da kahramanın tutumu değişmez. Kahraman bu tavrının mükafatı olarak, annesinin duasını alır. Evleneceği insanla tanışır. Rüstem Han'ın annesi Hüreyim, Mansur'un asıldığı darağacına asılacağında, cellatlardan dua etmek için izin istemiştir.

Bu isteğin arka planında ise oğlu Rüstem Han'ın imdadına yetişip, kendisini kurtarması isteği yer almaktadır. Hürayim'in dua etmek için kendisine biraz zaman vermeleri isteği Çöntak cellat tarafından reddedilir. Çöntak cellat Hürayim'inbu isteğini reddederken ona hakaretler de etmiştir. Çöntak celladın bu sözlerini duyan Mirzabaşı cellat, Çöntak Cellat'ın söylediği sözlere karşı onu bu sözlerinin düşürdüğünü, Hürayim'e iftira atıldığını, Sultan Han'a mektup veren kadında akıl olmadığını, o mektupta bir sürü isim yazmasına karşın bir tane bile mühür olmadığını, bu nedenle o mektubun sahici olmadığını söyler. Diğer cellatlar da bu sözü doğru bulur. Böylece Hürayim'e bir müddet daha izin verilir. Hüreyim de gönlünden bu esnada belki oğlu Rüstem Han'ın gelebileceğini düşünüp ümitlenir. Hüreyim abdestini alır. Gül yüzünün solduğunu, artık ölüm vaktinin geldiğini, feryadını kimselerin duymadığını, oğlunun bu durumundan haberdar olmadığını, onlara günlerini göstermediğini söyleyip üzülür.

Çöntak Cellat ise umut etmemesini, başının kesileceğini, namazının kabul olmayacağını, bu kadar uzun süre namaz kılınmayacağını, sonunun kaçınılmaz olduğunu söyler. Çöntak Celladın bu sözleri üzerine Hüreyim, tekrar kibleye doğru bakıp dua eder. Artık umudunu kesmiştir. O esnada uzaklardan bir karartının, çölün tozunu dumanına katarak geldiğini görür. Bu kişinin eğer Hımça haber verdiyse Rüstem Han olduğunu tahmin eder. Tek bir atla böylesi heybetle gelip, çölü toz dumanı eden oğlundan başka birisi olmayacağını düşünür. Bu defa Hüreyim, Çöntak Cellat'a dönüp; oğlunun geldiğini, artık yaşamlarından ümitlerini kesecek kişilerin kendileri olduğunu söyler.

Oğlunun ejderhanın gücü kadar kuvveti olduğunu, kendilerinin yalvarmalarına kulak asmayacağını, arkalarında yetim çocuklar bırakacağını söyler. Hüreyim'inbu tehditlerini duyan Çöntak, Mirzabaşı'nın iyilik ettiği insanın kendilerini öldürmeye çalıştığını söyleyip, Hüreyim'i darağacına doğru sürükler. Hüreyim darağacına bakıp, celladın ipinin boynuna yetmemesini, ağacın dört bin defa göğe yükselmesini, günahının olmadığını söyleyip bekler. Hüreyim darağacına bakıp; Mansur'un da iftiraya uğrayıp bu ağaca asıldığını, bu darağacına asılan insanların suçsuz olduğunu, bu daracının iftiraya uğrayan insanların asılması için kurulduğunu, kendisinin de suçsuz yere asılacağını söyler. Hüreyim'insözü bittiğinde darağacı yerinden oynayıp, asumana yükselmeye başlar. Cellatlar Hüreyim'inboynuna ipi geçirip darağacına atmak isteseler de durmadan yükselen ağaca yetişemezler.

Cellatlar durumun şaşkınlığını yaşamaktan Hüreyim'e zarar veremezler. Rüstem'den kısa bir süre önce Hüreyim'inyanına yetişen tazılar cellatların ellerindeki ipi kaparlar. Rüstem Han cellatların annesini öldürdüğünü zannedip onların hepsini öldürür. Yalnız içlerinden beşini; kimisinin kulağını kimisinin, dilini, burnunu kesip yaptıklarını babası Sultan Han'a iletmeleri için sağ bırakır. Rüstem Han bu olayda son dakikada yetişip annesinin hayatını kurtarmıştır. Destan kahramanının en ihtiyaç duyulan dönemde ortaya çıkıp, çözdüğü bir sorun da, yedi yıl boyunca Bucul şehrindeki insanlara zulmedip, ülkenin kızlarını birer birer yiyen ejderhayı öldürmesidir. Ejderha, yedi yıl boyunca Bucul şehrindeki insanlarla savaşmıştır. Daha sonra ejderha şehirdeki insanlarla, her gün bir kızı yemek şartıyla kendilerine dokunmayacağını söyleyip anlaşmaya varmıştır. Ejderha ülkedeki tüm kızları yemiş, sıra şahın kızı Aftabay'a gelmiştir. Rüstem Han da bıçağın kemiğe dayandığı bu noktada ortaya çıkmıştır.

Ejderhayla mücadele eden destan kahramanı onu kırk bir parçaya bölmüştür. Rüstem Han Destanı'nın göze çarpan diğer bir özelliği onun şaşaalı bir yaşamdan çok mütevazı bir hayatı tercih ediyor olmasıdır. Rüstem Han, Aftabay'ın babası Hısrav Şah kendisine Bucul ilinin hükümdarlığını teklif ettiğinde, kendi memleketinde de, Bucul şehrinde de hükümdar olmak istemediğini belirtip, bu teklifi reddetmiştir. Fakat Hısrav Şah'ın ısrarları sonucu bu teklifi kabul edip, hükümdarlık görevine üç gün katlanabilmiştir.

Rüstem Han'ın babası Sultan Han, yine oğlunun Aktaş şehrine hükümdar olması için çok ısrar etmiştir. Fakat Rüstem Han gölde, çölde dolaşmayı hükümdar olmaktan üstün görmüş, mutsuz olacağını izah ederek bu teklifi reddetmiştir. Onun tevazu sahibi olduğunun bir diğer kanıtı da Hısrav Şah'ın kızı Aftabay'ı yiyecek olan ejderhayı öldürdükten sonra, Bucul şehrine gidip şehrin neden yas içinde olduğunu öğrenmesine rağmen, kendisinin şahın kızını kurtardığını kimseye söylememesidir.

2.6.7. Dalli Destanı'nda Kahramanın Özellikleri

İçinde bulunduğu toplumun yol göstericisi olan kahraman, tüm davranışlarıyla etrafında bulunan kişilere örnek olmalıdır. Dalli Destanı'nın kahramanı Hasanhan da bu özelliklere sahiptir. O cesurdur. Göroğlı'nın üç defa tekrar etmesine rağmen kırk yiğidin talip olmadığı işe kahraman Hasanhan talip olmuştur. Dalli'nin babası Kubadşah'ın askerleri etrafını sardığında bir orduya meydan okumuştur:

‘İşte savaş oldu zordan zor

Nice safi Hasan pehlivan boşalttı,

Kılıcı elinde, keskin İşfihan,

Meydanda at koşturup Hasan kırdı.

Hasan'a hayret etti düşmanın hepsi,

Denk olamadı Kubadşah'ın askeri,

Aferin derdi hepsi Hasan'a,

İnsan değil, bu bir yurdun ejderi.

İnsanda böyle de afet olur mu,

Ölüyle böyle büyük dere dolar mı,

İnsan değil, bela imiş yârenler,

Tek insan orduya zorluk çıkarır mı?

Herkes hayret etmiş Hasan'ın işine,

Tek başına zorluk çıkarıp sayısız kişiye,

Hasanhan'ın elinde vardır kılıcı,

Kimse yaklaşılamaz onun yanına.” (Eşankul, Sezer, 2017:

277)

Kahraman, sorumluluk bilincine sahiptir. Emanete ihanet etmez. Bu emanet hem görev hem de kendisine olan güvendir. “*Destan kahramanları halkın onlara en ihtiyaç duyuyuyu dönemlerde ortaya çıkar. Bu dönemler çoğunlukla törenin bozulmaya başladığı, dolayısıyla millî birliğin tehlikeye düştüğü zamanlardır.*” (Kara Düzgün: 2014, 91) Bu durum destan kahramanı Hasanhan için de geçerlidir. Hasanhan, babası Göroğlı'nın yiğitlerine üç defa tekrarlayıp kimsenin kabul etmediği işe talip olarak, hem babasının yiğitlerine karşı kin duymasını, huzurun bozulmasını önlemiştir hem de onun sevgisini kazanmıştır. Kahraman Hasanhan'ın olağanüstü özellikleri vardır. Bu özellikler daha çok, kahramanı güçlü hayvanlara benzetme yoluyla okuyucuya aktarılmıştır:

‘‘Aferin derdi hepsi Hasan’a,

İnsan değil, bu bir yurdun ejderi...

Elinde hançeri merdin kınsız,

Aç aslan gibi savaşa koyuldu.

Pars gibi sessizleşip aslan gibi olup atı,

Kırgından istediğini Hasan bastırdı.

Adım Hasanhan'dır, anladıysan kurdum,

Meydana girdiğimde erlerin eriyim,

Yavmit'in şanlı kaplanı, aslanıym,

Gel ha, korkak Kubadşah'ın askeri!

Bilerseniz, tanısanız erlerin eriyim,

Sizler bir sürü koyun, ben aç kurdum.'' (Eşankul, Sezer: 2017, 277, 275, 273) Bu durum diğer destan kahramanlarının tasvirinde de görülür. Huban Arığ Destanı'nda Hara Han kızını tasvir ederken şu cümleleri kullanır:

“Kalın vücudunda yara izi yoktur,

Katı kemiğinde birleşimi yoktur,

Soluduğu soluğu alev gibi.

Baktığı gözü göz gibi,

Kırılacak kemiği yoktur,

Ağzından çıkan soluğu,

Ak alev olup yayılmakta,

Göğsünden çıkan buğusu,

Kök alev olup yayılmakta.'' (Davletov, 2006: 57. 3570-3578)

Kahraman Hasanhan'ı; babasının söylediği işe talip olup, Erzurum padişahının kızı Dalli'yi kardeşi Avazhan'ın eşi olması için hayatını tehlikeye atarak, bin bir mihnet çekerek mücadele ederken görürüz. Kahraman babasının üç defa yiğitlerine buyurup

talip olmadıkları işe sahip çıkarak, hem kırk yiğidin hem de Göroğlı'nın iyiliğini gözetmiştir. Babası ve askerlerinin arasında oluşabilecek olumsuz durumu önlemiştir. Kahramanın bu işe sahip çıkması, aynı zamanda Göroğlı'nın sözünün yerde kalmamasını sağlamıştır. Kahraman bekâr olduğu halde, kendisinden küçük kardeşine eş olacak han kızını; zorlu yolları, başına gelecek halleri göze alıp Erzurum'dan Çambil'e getirmeye talip olmuştur. Erzurum'dan Çambil'e gelirken yol yarıldığında Dalli, Hasanhan'da gönlü olduğunu kendisine söylemiştir. Kahraman Hasanhan, Dalli'ye babası Göroğlı'nın kendisini küçük kardeşi Avazhan'a eş olarak düşündüğünü belirtir. Kendisinin de bu göreve hizmet ettiğini belirtir. Dalli, bu durumu kabul etmez.

Özbeklerin geleneklerinde, büyük evlat dururken küçük evladı evlendirilmenin olmadığını söyler. Böyle bir niyet için de bekâr abinin kendisini Çambil'e götürmesinin doğru olmadığını belirtir. Kahraman Hasanhan'a, babası Göroğlı'nın sözlerini yanlış anladığını söyler. Dalli, gönlünün Hasanhan'da olduğunu bildirir. Kahraman bu konuyu daha fazla uzatmamak için, bu konuyu konuşmama kararı alır. Hasanhan'ın bu davranışı örnek bir davranıştır. O hem babasının kendisine verdiği görevi eksiksiz yerine getirmiştir hem de Dalli'nin gönlü kendisinde olsa bile, emanete ihanet etmemiştir. Çobanoğlu'nun belirttiği *ideal insan* yelpazesinin içine kahramanın zeki olma özelliği de dahil edilebilir.

Hasanhan, Dalli'nin aşçısı olduğunu belirten ve Gırat'a talip olan Köse'nin davetine; Dalli'yle bağlantı kurabilme umuduyla icabet etmiştir. Umduğunu Köse'den bulamayan kahraman, Köse'nin evinden çıkarken Dalli'nin hizmetkâr kızlarıyla karşılaşmıştır. Bu kızlar kahramana o gün Dalli'nin köşkünün yakınlarında pazar kurulacağını, Dalli'nin pazarda atlara bakınacağını söyler. Kızlar, Hasanhan'a Dalli'nin atına talip olacağını kendisinin de o pazara gelmesini söylerler. Kahraman, Gırat'a türlü beyitler söyleyip, onun tüm hünerini Dalli'nin gözü önünde sergiletir. Dalli, Gırat'ın gösterisinin verdiği hayranlıkla, Hasanhan'ın yanına kadar gelir. Bu durumu fırsat bilen Hasanhan, Dalli'den içmek için bir kâse su ister. Dalli bir kâse su alıp, hürmetle Hasanhan'a uzatır. Hasanhan, Dalli'nin kolundan tutup onu atına bindirir. Pazarda birçok insan olmasına rağmen hiç kimse Dalli'yi Hasanhan'ın elinden alamaz. Kahraman bu davranışında zekasını ve çevikliğini kullanmıştır.

2.6.8. Göroğlu Destanı'nda Kahramanın Özellikleri

Göroğlu doğumu itibariyle hayata, etrafından bulunan tüm insanlardan önde başlar. Onun bu özelliği, hayatı boyunca etrafına sarsılmayacak bir ün salmasına vesile olur. Mezarda doğma durumu ona has bir özellik olarak yer alır. Diğer kahramanlık vasıflarında kahramanda yer almaktadır. Jones, Dünya Folklor Sözlüğü'nde; Türk destan kahramanının; akıncı, güçlü, cesur gibi özelliklerle betimlendiğini, onun toplum adına hareketettiğini, dışa dönüklük, sürekli mücadele halinde olma gibi sebeplerle de destan kahramanının çoğunlukla, savaşçı ve erkek olduğunu bildirir (Jones, 1995: 225). Destan kahramanı içinde bulunduğu toplumun temsilcisi olarak onlardan ahlak, insani değerler, güç vs. bakımından daha üstün bir konumdadır. Göroğlu'nda gördüğümüz en baskın özellik onun toplumu derleyen, toplayan konumunda olmasıdır.

Halk ısrarla, Göroğlu'nu kendilerine baş olarak seçmek ister. Göroğlu, Gırat'ın elinden alınacağı korkusuyla önce bu isteği reddeder. Göroğlu, yiğitlerine başka istekleri olup olmadığını sorar. Onların fikirlerini önemser. Yeri geldiğinde onlara danışır. Zira Hasanhan'ı almak için Vayengen şehrine yönelen Göroğlu, şehre yaklaştığında yanındaki adamlarına ne yapacaklarını danışmış, Sakibülbül'ün önerisiyle fizikî bir mücadele vermeden Hasanhan'ı Çembil'e götürmüştür. O kibirli değildir. Etrafındaki kişilerin de tevazu sahibi olmasını ister. Yunus Peri kırk günlük uykusundayken Göroğlu onunla beraber uyumuştur. Yunus Peri uyandığında perilere haber vermek ister. Sonra yanında yatan kişinin kesin öldürüleceğini düşünüp bu fikrinden vazgeçer. Göroğlu'na kim olduğunu, annesi ve babasının bu durumdan haberdar olup olmadıklarını sorar. Göroğlu, Yunus Peri'ye;

‘‘Göroğluyum sözü söze ekledim,

Pirler, Göroğlubey dile dediğinde,

İkinizi hanımlığa diledim,

Nara çekip Kırk Çiltanlar coşmuştu

Şu sohbetle aklım şaşmıştı,

Böyle deme bir Allah'a hoş gelmezsin,

Takdirini pirler bana katmıştı...

Pirler vermiş, kendin, perizatımı...

Kibirlilik etme hiçbir zaman Yunuscan.’’

(Kırbaşoğlu, 2000: 756-757) diyerek uyarır.

Kahraman merhametlidir. Yardımseverdir. Göroğlu kendisinden yardım dileyen herkese yardım eder. Öyle ki, iki kuş dahi kavga etse Göroğlu’na gelip, onun kendilerine yardım etmelerini isterler (Kırbaşoğlu, 2000: 1092). Göroğlu’nun hükmü herkesi memnun eder. Göroğlu, hanımını kaybetmiş çocuklarıyla beraber çaresiz kalmış bir adamın çocuklarına sütanne bulur. Kahraman, genç adama nasihat eder.

Tüm sevenlerin; Leyla ile Mecnun’un, Yusuf ile Züleyha’nın, Berke ile Gülşah’ın, Vamık ile Üzra’nın, Ferhat ile Şirin’in birbirinden ayrıldıklarını söyler. Bu âşıkların nice çileler çektiklerini, fakat sonunda onların da birbirlerinden ayrıldıklarını bildirir. Bu ayrılıkların yanında insanların vatanlarından da ayrıldığını hatırlatır. Önüne bakması gerektiğini, geçmişini hatırına getirmemesi gerektiğini tembih eder. Nasihatlerini tutarsa gencin rahata kavuşacağını söyler. Göroğlu cesurdur. Gözünü budaktan sakınmaz. Avazhan’ı aldıktan sonra onu Çembil’e götürmek isteyen Göroğlu’nun teklifini Avazhan kabul etmez. Göroğlu’nun kendisi için savaşmasını hatta ölmesini ister. Göroğlu, Avazhan’ın sözünden dönmeyeceğini anlayıp, Hunharşah’ın askerleriyle savaşmaya başlar. O savaş sahnesi destanda şu şekilde tasvir edilir:

‘‘Kafa kaldı yuvarlanıp,

Allah’tan itibar isteyip,

Göroğlubey meydanda,

At koşturuyor arslan gibi olup.

Kaplan gibi parlayarak,

Göroğlu nereye gitse,

Düşman kaçtı dağılarak.

Kaçın dedi, düşmanlar,

Gürültü kopup bağırarak.

Mızrak vurdular dağa,

Toz çıkmıştır göğe.

Göroğlubey süründü,

Çaylar doldu ölüyle.

Kafaları yuvarlattı,

Göroğlu Pehlivan tek.

Atlar koşturuldu,

Ölüler karıştı.

Aferin Göroğlu'na,

Çok usulca savaştı.

Yüksek dağın başında...' (Kırbaşoğlu, 2000: 1084)

Boratav, Köroğlu'nu; bazen saf, mert bir Oğuz beyi, bazen de gücü yetmediği zaman hileye başvuran dессas bir adam olarak tanıtır (Boratav, 1984). Kahraman, bazı durumlarda hasımlarını aldatma yoluna gitmiştir. Örneğin, Avazhan'ı Çembil'e getireceğinde, kendisini Avazhan'ın annesinin kardeşi olarak tanıtmış etrafındaki insanları aldatmıştır. Hasanhan'ı evlat etmek için Çembil'e getireceğinde de Sakibülbül'ün, Vayengen halkını aldatmasına izin vermiştir. Bu şekilde savaşmadan Hasanhan'ı evlat edinmiştir. Göroğlu, Yunus Peri'yi almak için Kafdağı'na yolculuğa çıkmıştır. Önüne bir dağ çıkan Göroğlu, bu dağın hikmetini düşünürken bir devle karşılaşır. Beladağ'daki Bela Dev'e kendisini; Tanrı'nın çocuğu olarak tanıtır. Çetin, Tanrı soyundan gelmenin bir kahramanın lider olmasının ilk koşulu olarak değerlendirir. Bu insan halk arasında ayrıcalığa sahiptir. Tanrı soyundan gelen kahramanlar olağanüstü bir doğumla dünyaya gelirler. Bu olağanüstülük, yaşlı ana-babanın çocuk sahibi olabileceği gibi, ulu bir kimsenin dua edip çocuk sahibi olunmasıyla gerçekleşebilir (Çetin, 2016: 328-339).

Göroğlu burada çok güçlü olan devi yenemeyeceğini anlayınca, adeta dokunulmazlık zırhı olan “Tanrı’nın çocuğu olma” korunağına sığınmıştır. Bu şekilde hem kendisini Kafdağı’na götürmüş hem de istediği zaman yardımına koşacak bir yardımcı edinmiştir. Destan kahramanı Göroğlu’nun doğumu yukarıda bahsi geçen doğum şekillerinden farklı olarak mezarda gerçekleşmiştir. Kahraman üç yaşına kadar, annesinin mezarında kalmıştır. Daha sonra yavrusu ölen bir baytal tarafından emzirilmiştir. Kahramanın atı her zaman ona en büyük yardımcısıdır. Göroğlu’na erenler at mı evlat mı istediğini sorduğunda o evlada atı tercih etmiştir.

Çobanoğlu, mit ve masalların destanlara kattığı bir özellik olan hayvan kahraman tipinden bahseder. At kahramanın her daim yanında olan, ona ilk yardım edendir. Bu atlar da sahipleri gibi olağanüstü vasıflarla birlikte kahramanlık ahlakına sahiplerdir. Kahramanın yaptığı yanlışlarını uyaran, çevik, uçma yeteneğine sahip olan canlılardır (Çobanoğlu, 2003:110). Destan kahramanı Göroğlu’nun atı son derece zekidir. Göroğlu’nun söylediği sözleri anlar. Kahramanın sevdiği kişileri dost, sevmediklerini düşman bilir. Göroğlu savaşırken Gırat da önüne gelen düşman askerlerini ısırır. Tekmeler. Uçması için kanatları vardır. Destanda kahraman Göroğlu’nun savaş hazırlığı yapmasından çok Gırat’ın hazırlanması tasvir edilir.

Ona değerli koşumlar giydirilir. Er Hızır’ın duası üzerine kahraman ve Gırat aynı zamanda ölür. Göroğlu güçlüdür. Sesi gürdür. Yaramaz bir çocukluk dönemi yaşamış, çevresindeki insanlara eziyet etmiştir. Her şeyden önce o, mezarda hayatta kalmayı başarabilmiş ve orada üç yıl bebeklik dönemini geçirebilmiş bir kahramandır. Göroğlu’nun tanımadığı insan ve periler ona saygı ve sevgi duyarlar. Kahraman Avazhan’ı evlat edinmek için, Hunharşah’ın yurduna gider. Avazhan’ın annesi kendisini kardeşiymiş gibi tanıtan adamın Göroğlu olduğunu bilmez. Fakat sürekli kardeşi zannettiği Kongırvay’a Göroğlu’nu sorar. Onun bir yurt aldığını duyduğunda sevinçten uyuyamadığını, bir harbi kaybettiğini haber aldığında da gamdan duramadığını söyler. Yine, Yunus Peri’nin annesi Kariya Peri, Göroğlu’nu beğenir. (Kırbaşoğlu, 2000: 769) Kahraman gücünün yetmeyeceğini bildiği yerde zekasıyla düşmanlarını alt eder.

İKİNCİ BÖLÜM

DESTAN KAHRAMANLARININ TİP ÖZELLİKLERİ

1.Özbek Destanlarında Görülen Tipler

1.1. Alp Tipi

Alplık kavramı kadim Türk topluluklarında var olmuş, edebî eserlerde de varlığını sürdürmüştür. Manevî cephesi baskın olan kahraman anlamına da gelen alpin belli başlı bazı özellikleri vardır. Bu özellikler onu alp tipinin varlığının sonrasında gelen alperen tipinden ayırır. Alp tipi fizikî gücüyle ve dış görünüşüyle ön plana çıkar. O korkunun ne olduğunu bilmez. Zalime başkaldırır. Mazlumun yanındadır. Alp tipinin düşmanı da kendisi gibi çok güçlüdür. Alpin karşısındaki kim olursa olsun, onu alt eder. Aslında alpin rakibinin güçlü olması onun, fizikî gücünü, yenilmezliğini okuyucu ve dinleyicilere hissettirmek için tasarlanmıştır. Alp tipi; cömert, cengaverdir. O fizikî gücünü ve zekasını birlikte kullanır. Onun eşi de güzelliği, soylu olması ve gücü bakımından kendisine benzer.

1.1.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Alp Tipi

Her toplumun değerlerini, yaşayışını, inancını, görüşlerini yansıtan veya toplumun bu özellikleri bir kişiye mal ettiği örnek tip vardır. Bu tip o topluma, her devirde olması gereken insan profilini çizer. Bu kişi efsanelerde bir bey, masalda masal kahramanı, destanda ise alp olabilir. Alp tipinde olması gereken özellikler hoşgörü, merhamet, yardımseverlik gibi sosyal konularda olabileceği gibi mertlik, yiğitlik, gözükaralık gibi, devletler, boylar arasındaki ilişkilerde, siyasi anlamda, ahlâkî anlamda olabilir. O her daim, öncü ve örnek alınacak kişi konumundadır. Asırlardır süregelen Türk toplumundaki alp tipi değişen şartlara göre şekillenmiş örnek Türk insanının kriptosudur.

Akyüz, alp tipinin halkın gücü olduğunu, onun bitmek bilmeyen bir savaş gücünün varlığı olduğunu, eli açık, hünerli, iffetli, vatansever olduğunu, cesur olduğunu belirtir. Alp kişi kendine çok güvenir. Öyle ki Manas, ilk yarasını almadan önce kendisini Tanrı

zannediyordur. Alp kişi manevî olarak da güç alır. Alp tipine yetenek, meleke olarak bahşedilmiştir (Akyüz, 2010: 172) . Erali ve Şirali destanında, alp tipi destana isimlerini veren Erali ve Şirali'dir. Onlarda alp tipinin özelliklerinin görüldüğüne dair, birçok örnek gözlemlenebilir. En başta Erali ve Şirali arasında olan genel davranış gidişatına bakıldığında, birbirlerine saygıda kusur etmediklerini görürüz. Şirali tarafından ağabeyine saygı gösterildiğini, iki kardeş ava çıktıklarında kazları kimin avlayacağını düşündükleri zaman Şirali'nin abisine hürmet gösterip kazları avlamaktan vazgeçmesinde tanık oluruz.

Abinin kardeşine sevgisini ise en kritik zamanda Şirali darağacına asılacakken, cellattan önce kendi boynunun kesilmesini istediğinde şahit oluruz (Fedakar, 2009: 207). Erali ve Şirali'nin birbirlerine saygı, sevgi göstermesinde temel neden kan bağı değil insana ve insanlığa olan sevgi ve saygılarıdır. Bu düşünceye sahip olaya sebep olansa yalnız birbirlerine değil mollaya, bahçıvana aynı şekilde saygıda ve hürmette kusur etmiyor olmalarıdır. Alplığa mahsus bir başka husus kahramanların cengaver birer yiğit oluşlarıdır. Bu özelliklerini ilk defa ava çıktıklarında, Erali'nin bir okla iki kazı birden vurmasında, ilerleyen zamanlarda da İşkemsal şehrinin padişahı Kahraman'a karşı savaştığında bir ok ile iki çınarı devirmesinde, şehrin yarısını harap etmesinde görebiliyoruz.

Şirali'ye gelince o ağabeyi Erali'yi aramaya yola çıktığında, atıyla birlikte öyle heybetli bir şekilde yol alırlar ki altındaki cins atı dağın taşını ayağıyla ceviz (gibi) eder. Yol üzerinde duran bir ihtiyara, ağabeyini sorup ihtiyardan, ağabeyinin düşman eline düştüğü cevabını alınca kılıcını taşa çalarak parlatan Şirali'nin önünde, artık kimse duramaz. Gittiği yerlerin padişahını soran Şirali, bir memlekette mektup yazar. O mektubu da elçiyle padişaha gönderir. Şirali'den çok korkan elçi padişaha, onda on yiğit yüreği olduğunu, taşa dahi vursa silahının onu da kesebileceğini, atının uçan kuşu bile geçebileceğini söyler. Padişaha iline bir; cengaver, kahraman, yiğit, alp geldiğini haber verir (Fedakar, 2009: 561-563).

Bu tasvirler, Şirali hakkında alplık özelliğine dair yeterince bilgi verir niteliktedir. Onlar savaştan korkmaz. Alpin karşısındaki düşman çok kuvvetlidir. Destanda yer alan alpların karşısındaki düşman, babalarıdır. Fiziki ve maddi erginliğe ulaşamamış kahramanlar, zorlu rakiplerini alt etmek için uzun yıllar beklemeleri gerekmektedir. İlk fırsatta da düşmanlarını alt edeceklerdir. Erali'nin ilk etapta karşısına düşman olarak,

yâri Aytöre-Mastura'nın babası Kahraman çıkar. Halkındaki neredeyse her kesimdeki insandan binlerce asker toplayan Kahraman da alp Erali'ye yenilen insanlar arasındadır. Alpın bir dayanağı da manevi güçlerdir. Onlar çocukluklarından beri annelerinin dualarıyla, en kritik zamanda pîr, derviş, Hızır, kalender, mollaların yardımıyla hayatlarını kurtarmış kahramanlardır. Bu durumların en yoğun yaşandığı dönem Erali ve Şirali destanında kahramanların çocukluk dönemleridir.

Dîvân-u Lugati't-Türk'te Kâşgarlı Mahmut, ''Kuş kanatın er atın.'' diyerek aslında Türk dünyası destanlarındaki alplığın bir özelliğini belirtmiştir. Atlar; alpların en yakın dostu, yardımcısıdır. Çünkü uzun yollar onunla aşılır. En kritik zamanlarda alpın yanında atı vardır. Erali ve Şirali destanında ata önem verildiğini, at için yapılan birden çok tasvirden –kaşka at, torık at, cins at, bedav at, tulpar at- anlıyoruz. Alp nasıl insanlar arasında seçkin ise alpın atı da diğer atlardan ayrılan farklı özelliklere sahiptir.

Örneğin, Erali ve Şirali'ye bahçıvan tarafından kaşka ve torık atlar hediye edildiğinde, kahramanlar atlarıya gezmek, etrafı keşfetmek isterler. Bahçıvan; bu atalara binenin düşmandan öcünü alacağını, düşmanın mekan ve tahtını bozacağını, o atlara binenin hiç kimseyle denk olamayacağını belirtir. Yine Şirali ağabeyi Erali'yi aramaya gittiğinde, atının ayağının altındaki dağın taşını ceviz gibi un ufak ettiği, kuştan bile daha hızlı koştuğu belirtilmiştir. Alp konukseverdir. Erali ve Şirali, Bağdat şehrine gelen misafirleri Molla Umar ve Hemra bahçıvanı bir yıl boyunca en güzel şekilde ağırlarlar. Hatta Şirali'nin oğluna isim verilmesinin istenmesi üzerine Hemra bahçıvan çocuğa 'Gerdan' ismini verir (Fedakar, 2009: 403). Alp cömerttir. Alp, halkın iyiliğini kendi iyilikleri olarak görürler. Bu nedenle ayırım gözetmeden halka, dostlarına cömert davranırlar.

1.1.2. Melike Ayyar Destanı'nda Alp Tipi

Kaplan, Alp Tipi'yle ve Velî, Derviş Tiplerini birbirlerine taban tabana zıt görür. Çünkü Alp Tipi dışa dönük (extroverti), Velî, Derviş Tipleriyse içe dönük (introverti) yapıdadırlar. Birisi kuvvette maddiyatı, diğeri ise maneviyatı esas alır (Kaplan, 1952: 399-417). Kaplan'ın iki konuya dair açıklamalarını Melike Ayyar Destan'ı tek bir kahramanda birleştirmiştir. Destanın kahramanı Şakalender'de hem alp tipinin hem de Velî ve Derviş tipinin belirtileri görülmektedir. O savaş meydanında cengaverliğini sergilerken, tehlike durumunda ilk kendisi atılırken, tek kişi olarak saf saf düşmanlarla

savaşırken, kılıç kuşanırken, Gırat’a binerken alp tipi özelliği göstermektedir. Destanda Şakalender’in savaş meydanında attığı naralar ve söylediği “Meydandaki demir davulu duymayanlar, ak kaftan, altın zırh giymeyenler, bu devlerin ölüsünü yığmayanlar namert olsun.” gibi sözler Oğuz Kağan’ı hatırlatmaktadır. Destanda Oğuz Kağan alplığın tüm özelliklerini taşıyan nitelikleri, yapacaklarını belirtirken şöyle sıralamıştır.

“Ben sizlere oldum Kağan; alalım yay ile kalkan; nişan olsun bize buyan; kurt olsun (bize) uran (savaş bağırtı) ; demir kargı olsun orman; av yerinde yür(ü)sün kulan; daha deniz daha müren (ırmak) ; güneş bayrak, gök kurıkan, (çadır)' dedi. Ondan sonra Oğuz Kağan dört yana emirler yolladı; tebliğler yazdı ve ilçilere verip gönderdi. Bu tebliğlerde şöyle yazılmıştı: 'Ben uygurların kağanıyım ve yer yüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir. Sizden itaat dilerim. Kim benim emirlerime baş eğerse, hediyelerini kabul ederek, onu dost edinirim. Kim baş eğerse, gazaba gelirim; düşman sayarak, ona karşı asker çıkarır ve derhal baskın yapıp onu astırır ve yok ettiririm.’” (Bang, Rahmeti, 1936: 17)

Göroğlu, Çambil memleketinin hanıdır. Bu statüsünü de kaybetmek istemez. Âşık olduğu Melike Ayyar’ın yanına gitmeye de bu nedenle –karşılaştıklarında, Göroğlu Melike’yi bulacağına teminat vermesine rağmen- Avazhan talip olur. Avazhan’ın bu zorlu yola katlanamayacağını düşünen Göroğlu, Çambil’den kimselere haber vermeden bir kalender kılığına bürünüp çıkar. Yerine de çok güvendiği Yusuf Bey’e bırakır. Burada amaç Göroğlu hastalandığında idareyi ele geçirmek isteyen dayısı ve onun gibilere yokluğunu sezdirmeden Melike Ayyar’ı, Çambile’e getirmektir. Destan yurduna yurt katmak isteyen bir hanın destanı değil, sevdiği için tüm tehlikeleri göze almış bir kahramanın hikayesi konu alınmıştır. Alpin karşısındaki düşman, onu zorlayacak kuvvete sahiptir. Göroğlu’nun karşısındaki düşman tabiri caizse bir değil bin tanedir. Çünkü destanda Şakalender düşman devleri öldürdükçe, ölen devlerin yerine saf saf yenilerinin geldiğinden bahs olunur. Düşmanların arasında Şakalender’i zorlayacak; Akdevşah, Baymak Dev ve Kasımşah gibi isimler vardır. Fakat onlar da Şakalender’in meydandaki savaşını görünce ya kaçacak delik aramışlardır ya da kaçınılmaz sonu görüp dev leşinden oluşan dağa bir yükselti olmuşlardır.

At, Türk dünyası destanlarında alpin önemli bir yardımcıdır. Bu durum atasözlerimize de konu olmuş “Atın üstündeki Türk değilse yüküdür.” gibi sözler

günümüze kadar ulaşmıştır. Mevzu bahis at, Gırat olunca daha da önem kazanmaktadır. Destanda Gırat'ın insanî niteliklere sahip olduğu belirtilir. Örneğin; Göroğlu ava gitmeden bir saat önce ava gidileceği Gırat'a haber verilir. Göroğlu, Şeker Gölü'ne gideceğinde aniden karar verdiğinden, Gırat'a haber verilmemiştir. Bu nedenle Gırat, yanına yaklaşan Sakibülbül'ü bir kenara fırlatmış, sorun çıkarmıştır.

Destanın içeriğine baktığımızda neredeyse tüm olumlu tiplerin birer atı olduğunu görürüz. Bu atlar da insanî vasıflara sahiptir. Örneğin, Zebit şehzadesi Mahmudcan'ı, Şakalender ve Şazerger Baymak Dev'in elinden kurtardığında Mahmudcan, atını da beraberinde götürmek istemiştir. Atının yanına gittiğinde onun bakımsız, perişan bir halde olduğunu görüp üzüлp, ağlamış onun bu durumuna karşı atı da boynunu bükmüş ve üzölmüştür. Melike Ayyar'ın, Karatulpar adında bir atı vardır. Bu at öyle hızlı koşar ki Karatulpar'a binen kişinin Melike Ayyar'ı kaçırmamasından korkulur. Nitekim öyle de olur. Altın aslanın kapısının açılması üzerine Avazhan, Karatulpar'ı görür. Melike'yi Türkistan'dan kaçıır (Yücel, 2007: 201).

1.1.3. Ayçınar Destanı'nda Alp Tipi

Alp tipinin ortaya çıkması birden çok etkenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Akyüz'e göre Türklerde alplık kavramının ortaya çıkması, geniş ve zorlu Asya bozkırında yaşama ve varlığını devam ettirebilme çabası, kahramanlık ve cengâverlik ruhunu doğurmuştur. Toprak kavgalarıyla beraber gelen, göçebe yaşam tarzı, tüm bunlar içinde oluşan cengaver ruh "alp tipi" nin oluşumunu sağlamıştır (Akyüz, 2010: 169-180). Ayçınar Destanı'nda alp tipinin tanımı olan "*kahraman, babayiğit, bahadır, pehlivan*" (Dilçin, 2009: 20) niteliklerinin sahibi, aynı zamanda destana ismini veren Ayçınar'dır.

Ayçınar'ın kendisini kurtarmak için verdiği mücadelesi kısa süre sonra toplum için verilen bir mücadeleye dönüşür. Onun mücadelesi önce kendisini kaçıran, sonra da başkasına vermek için hazırlıklar yapan Kayserbek'e karşı verilir. Kayserbek aynı zamanda, Emir Babür Şah'ın hanlığında olup bitenleri onun düşmanı olan Şeybani Han'a aktaran bir ajandır. Bu durumdan Babür Şah'ın da haberdar olmasını isteyen Ayçınar, Kayserbek'i yakaladıktan sonra yaptıklarını açıklaması için onu Emir Babür Şah'ın karşısına sürüyerek çıkarır. Araz'a göre alp tipinin yapısında cihan hakimi olma, kahramanlık sergileme gibi meziyetlerin yanında, sosyal yardım konuları -açları

doyurmak, çıplak olanı giydirmek, fakir halkı zengin kılmak vb.- da önemli yer tutmaktadır. Bu maneviyatın temelindeyse Tanrı inancı yer alır. Bu inanç kahramana alp tipinin karakter yapısını kazandırır (Araz, 2006: 32-38). Ayçınar'ın da sosyal konulara hassasiyet gösterdiği görülür. O, Kayserbek'e, elinde güç olduğu zaman her daim insanlara zarar vereceğini söyleyip öldürmüştür. Şeybani Han'ın askerleriyle yoksul halktan, sürekli vergi aldıkları için savaşımıştır.

Alp tipinin merkezinde yer alan kahraman da diğer alplar gibi avcılık ve hayvancılıkla geçinir. Ayçınar'ın babası Halyar da geçimini hayvancılıkla sağlamaktadır. Alpin atı her daim ona yardımcıdır. Ayçınar'a Babür Şah tarafından hediye edilen Tarlan Boz, alpin bu özelliğini yerine getirmesine yardımcı olan attır. Bars'a göre; kahramanların atlarına verilen isimler, onlara verilen değerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kahramanlar gibi onların atları da ilahî bir nesilden gelir. Onlar diğer atlardan ileri bir konumdadırlar. Kahraman ve atı ayrılmaz bir bütündür. Atı olmayan kahramanın kıymeti de yoktur (Bars, 2014: 345-357).

Tarlan Boz'un destandaki tasviri de ona verilen ehemmiyetin bir göstergesidir. O Ayçınar'a hediye edilmek için hazırlanırken çiçek desenli, işlenmiş, saçağında zümrüt, nakışlı örtüsü örtülmüştür. İpekten, yularının üstünde elmas taşlar olan, Tarlan Kök atın koştuğunda başı bulutlara değer. O hızlıdır, çeviktir. Sağrısında sekiz ihtiyar yatıyor gibi, göğsüne vurulduğunda dağ yarıyor gibi, iki burnunun nefesi köknar ağaçlarını devirecek gibi, uçan kuşu geçecek gibi, Ayçınar'ın Tarlan Kök'ü, Türkmen'in Ala Boz'u gibi, tazı gibi, al yıldız gibi, keskin şahin gözü gibi, keskin alev gibi yolları bir bir aşar (Solmaz, 2007: 169-173). Tarlan Boz, insani hislere sahiptir. Ayçınar, Kettepay'dan çıktığında babası Halyar'ı yana yakıla ararken öyle ah eder ki Ayçınar, her âhından altı batman alev çıkar. Tarlan Boz'da Ayçınar'ın derdine, öfkeyle kişner, gözyaşı döker. Destanda alp kişinin atı daima onun yanında ve işlerine yardımcıdır.

1.1.4. Huşkeldi Destanı'nda Alp Tipi

Türk tarihinde alplik kavramı önemli yer tutmaktadır. Kafesoğlu'na göre Türk düşüncesinin temelini oluşturanbeylik duygusu, insan sevgisi gibi değerleri hayatına mal etmiş insan alp olarak adlandırılır. Alp, yiğit insan anlamına gelir (Kafesoğlu, 1998:

347). Destanda Eski Türk düşüncesinin esaslarını yaşatan kişi, kahraman Göroğlu/Huškeldi'dir.

Destanda ilk olarak onunla tanıştığımızda Göroğlu, Çambil beyidir. Yunus ve Misgal Peri adlarında iki eşi olan Göroğlu'nın çocuğu olmamıştır. Bu nedenle Hunhar'dan Avazhan'ı, Vayangan adlı yerden de Hasanhan'ı getirip, onları diğer çocuklardan farklı tutmuştur. Varisi olarak görmüştür. Yani Göroğlu, içinde bulunduğu şartları kabullenip oturmamış, evlat özlemine böylece gidermiştir diyebiliriz. Motivasyonunu düşürecek düşüncelerden bu şekilde uzaklaşmıştır. Başar'a göre (2012: 1016) göçebe bir toplumun cinsiyet ayrımı olmaksızın tüm çocukları; cesur, yiğit, kısacası alp tipine uygun olmalıdır.

Bu durum, destanlardaki çoğu Türk çocuğunda mevcuttur. Göroğlu'nın oğlu Avazhan da bu çocuklar arasındadır. Bu isteğin üstüne, Göroğlu'nın dayısının Avazhan ve Hasanhan için beylik göstermediklerine dair söyledikleri sözler tuz biber olmuştur. Bu nedenle de Avazhan, alplığını herkese kanıtlamak istemiştir. Baba Göroğlu'nın oğluna henüz toy olduğunu, birkaç gazaya beraber katılmaları gerektiğini söylese de Avazhan babasının sözünü dinlememiş, alplığını cümle âleme göstermek için gazaya çıkmıştır. Başarılı da olmuştur. Fakat Avazhan'ın düşmanı adamlarının içinde olunca bu başarıya gölge düşmüştür. Kaplan, destan kahramanlarının alp karakterleri, kendilerini ispatetmek amacıyla şan ve şerefle taşındıklarını belirtir. Mücadelesiz bir günün geçmediği bozkır toplumunda; kişilere gösterdikleri kahramanlıklara göre yer, değer verilmektedir. İsim almak da ancak baş kesip kan dökmekle mümkün olmaktadır (Kaplan, 1976: 15).

Kaplan'ın bahsettiği bu duyguyu Göroğlu'ndan daha baskın bir şekilde Avazhan'da görüyoruz. Destan da zaten, Avazhan'ın zedelenen; kuvvet, şan, şeref duygusunu tekrar kazanmak istemesi, bu yolda tutsak edilmesi ve Göroğlu'nın Huškeldi adında bir ihtiyar kılığına girerek oğlunu bu durumdan kurtarmak için gösterdiği mücadeleler üzerine kurulmuştur. Günay; alpin birtakım sorumlulukları olduğunu belirtir. Alpin cihan fethi, insanlara galip gelmek gibi duygularının sebebi, üstün olma duygusu değil, Tanrı tarafından kendilerine verilmiş olan görevi yerine getirmek istemeleri sebebiyledir (Günay, 1998: 3-4). Destan kahramanı Göroğlu'nın sürekli olarak yaptığı mücadele de bu ülküyü gerçekleştirmek amacıyla. Nitekim Göroğlu'nın

gazaya çıkmadan önce hayatını tehlikeye sokacak bir durum söz konusu değildir. O zor durumda kalanlara, yardım etmeyi kendisine bir borç bildiği için böyle bir mücadeleye girişmiştir. Alpların bir başka özelliği de kendileri gibi alp bir kızla evlenmek istemeleridir. Dede Korkut Kitabı'nda; Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda ve Kanlı Koca oğlu Kan Turalı Destanlarında bu durumun örneklerine rastlayabiliriz. Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda baba Beyrek'e sana kimin kızını alayım diye sorduğunda o, öyle cevaplar verir ki babası oğluna; sen kendine eş değil hempa istiyorsun demesine sebep olur (Drs/42b/1-5).

“Kanlı Koca oğlu Kan Turalı Destanı'nda: Oğlan eydür: Baba, çün meni evereyim dersin, mana lāyik kız nece olur? [Koca eydür: Nece olur?] Kan Turalı eydür: Baba men yerümden turmadın ol turmuş ola, men kazaguç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir eline varmadın ol varmış mana baş getürmüş ola, dedi. Kanlı Koca eydür: Oğul, sen kız istemezmişsin, bir cılasun bahadur istermişsin anun arkasında yeyesin, içesin, hoş geçesin” (Drs/87b/1-5) Huşkeldi Destanı'nda alp Göroğlu'nın eşleri Yunus Peri ve Misgal Peri ile evlenmeleri konu edilmemiştir. Fakat Göroğlu'nın oğlu Avazhan'ı kurtarmaya giderken, şu sözleri söylemesi onun kendisine alp bir eş seçtiğini göstermektedir.

“Dostumu ağlatıp, düşmanımı güldürme,

Açılmamış taze gülümü soldurma,

Ben sana ısmarladım bütün varımı,

Senemcan, düşmana sırrını bildirme.

Yavrum gitti, iki göze yaş vurdum,

El göçürüp Alatağ'dan aşırdım,

Sağlıcakla kal varıp gelene kadar,

Ben gelinceye kadar hepsini sana ısmarladım.

*Şimdi senindir Çambil gibi diyar,
Göroğlu'nun yerinde her ne varsa,
Büyük küçük, elim obam, adamlar,
İyi bakın benim için periler,*

*Gelenin gönlünü iyice hoşnut edin.
Bey yok deyip ahaliyi horlayıp kovmayın,
Elim yurdum, peri, şimdi senindir,
Her kim gelse sus pus olup oturmayın.
Dostumu ağlatıp, düşmanımı güldürme,
Dostlarımın gönlünü asla kaldırma,
Periler, senin, kalanın hepsi,
Karılık edip yokluğumu bildirme.*

*Ben sana ısmarladım memleketimi,
Çambilbel gibi elimi, memleketimi,
Her neyim varsa nazlım, sana ısmarladım,*

Elimi, halkımı, hazinemi, hükümetimi.''' (Öztürk: 2011, 199-201)

Aslında Göroğlu, Yunus Peri'den bu istekleriyle, her zaman yerine getirdiği sorumlulukları yerine getirmesini istemiştir. Ekici, Köroğlu hikâyelerinin Anadolu sahası anlatmalarında onun eşi Nigar Hanım, Döne Sultan, Akşehirli Telli Nigar, Köse Kenan Dana Hanım alp kadın tipi özellikleri gösterir (Ekici, 1999a: 12-14).

1.1.5. Belagerdan Destanı'nda Alp Tipi

Köprüyü'ye göre alplar; göçebe boylarda yaşayıp yetenekli, iyi bir at binicisi olan, uzun boylu, yiğit, savaşçı kimselerdir. Kadınlar da bu özelliklere sahip olabilir. Ozanlık yeteneğine sahip olan alplar da vardır. En büyük alp kendisine bağlı olan alpları toplayıp, ziyafetli şölen düzenler (Köprülü, 1997: 382). Belagerdan Destanı'nda alp tipini temsil eden kişi, kahraman Belagerdan'dır. Onun fizikî yapısı, destanda yer alan çeşitli kişiler tarafından tasvir edilir. Bunlardan ilki Belagerdan'ın Erem bağında karşılaştığı ikinci kişi, kule evin sahibi ihtiyar kadındır. O Belagerdan/Avazhan'ı görünce:

“Cemalini benzettim gökteki aya,

Kaşını benzetirim eğilen yaya,

Cüssesi benzetirim boz doğana

Doğan pençelim, kimin oğlusun?

Vücuda geldin hangi cevher tanesinden,

Senin gibi oğlan vücuda gelmez anadan.” (Öztürk: 2011, 367)

Belagerdan'ı gören bir diğer kişi Yunus Peri'nin hükmettiği kızlardan Akkız'dır. Akkız alp Avazhan'ı görünce;

“Güzelliğini görüp sana oldum meftun,

İnsan oğlu böyle hoş yüzlü olur mu?” (Öztürk: 2011, 385)

deyip Avazhan'ın cemaline âşık olur. Ona yardım edeceğini, isterse de memleketine kendisiyle beraber gidip, Avazhan'a bir ömür hizmet edeceğini söyler. Arzıgül de Avazhan'ı gören diğer insanlar gibi onun bakışına, duruşuna, boyuna posuna hayran olur. Bu nedenle, sorgusuz sualsiz Belagerdan'ın atına atlanıp, onunla beraber gider. Alp tipinin diğer bir özelliği iyi bir at binicisi olmasıdır. Destan kahramanı da bu özelliğe sahiptir. Gırat, diğer tüm atlardan farklı niteliklere sahiptir.

Bu nedenle, ona binmek de ayrı bir maharet gerektirmektedir. Destan kahramanı Zenger şehriden Arzıgül'ü almaya giderken yolda, yıllar önce Göroğlu'nın kör ettiği pehlivan Gırat'ı ayak sesinden tanır. Saldırmaya hazırlanır. Tehlikeyi sezen Gırat, birden asumana yükselir (Öztürk, 2011: 421). Bu arada Avazhan da Gırat'a sıkı sıkı tutunmak, ona ayak uydurmak zorundadır. Bunlar da iyi bir at binicisi olmanın gereklerindendir. Duymaz ve Sakaoğlu alplığın iki temel özelliği olduğunu bildirirler. Bunlardan ilki, yiğitliğin ispatı olarak görülen "baş kesip kan dökmek", diğeriye aç insanları doyurmak, muhtaç kimselere yardım etmektir (Duymaz ve Sakaoğlu, 2003: 125-138). Duymaz'ın belirttiği 'baş kesip kan dökmek' durumunu Avazhan; Bela Dağ'da karşılaştığı Bela'ya Belagerdan olduğunu ispatlamak için taşı sıkmasıyla ve ona bitini göstermesiyle kanıtlamıştır. Belagerdan'ın misafirperverliği de cömert olmasıyla ilişkilendirilebilir.

1.1.6. Rüstem Han Destanı'nda Görülen Alp Tipi

Rüstem Han Destanı'nda, Alp Tipi'nin temsilcisi aynı zamanda destana adını veren kahraman Rüstem Han'dır. Destanda onun yiğitliğini gördüğümüz ilk yer, on dört yaşındayken annesini cellatların elinden kurtardığı Mansur'un darağacına asıldığı yerdir. Rüstem Han orada, cellatların üzerine aslan gibi atılır. Önüne gelen celladın boynunu çelik kılıcıyla gövdesinden ayırır. Kaçan cellada yetişir. Önünde duran celladın boynu gövdesinden kopup gitmiştir. Düşmanların üzerine yıldırım gibi atılan Rüstem Han, kara toprağı kızıl kana boyar. Bahre Dağı'nda yaşayan akbabalar cellatların leşleriyle ete doyar, Hürayim'in yavrusu Rüstem Han'a duacı olurlar. Destan kahramanı alplığını, ikinci olarak ejderhaya karşı sergilemiştir. Baydemir, Bucul şehrideki, insanlara yedi yıl eziyet eden, iri, olağanüstü güce sahip, kimsenin yenemediği ejderhanın Rüstem Han tarafından kırk bir parçaya bölünerek öldürüldüğünü, bu durumun alp kişinin gücünün ve cesaretinin göstergesi olduğunu belirtir (Baydemir, 2002: 169-177). Rüstem Han'ın gücünün dolaylı yoldan anlatımı için kullanılan ejderhanın heybeti şöyle tasvir edilir:

"Koşturup ejderha içine çekti,

Göldeki kamışlar etrafa yattı,

Gürleyip ejderha içine çekti,

Çarhın Gölü'nün suyunu yuttu.

Ejderha gürleyip içine çekince,

Dünyayı kapkara duman bürüdü...

Dağın taşları vızıldayıp geçiyordu.

Ejderha taşları içine çekiyordu.'' (Fedakar, 2016: 143)

Rüstem Han böyle heybeti ve gücü olan ejderhayı alt etmiş ve güç olarak ondan daha yüksek bir mertebeye ulaşmıştır. Rüstem Han'da alplığının göstergesi olarak değerlendirilebilecek başka bir özellik de sorumlu olmadığı durumda bile başka bir insanın iyiliğini düşünüyor olmasıdır. Aftabay'ı gördüğü otağda yalnız bırakamaması, onu koruyamayan memleketinin insanlara kızması bu durumun bir örneğidir. Kahramanın bakışı dahi düşmanlarına korku salmaya yeter Rüstem Han, elleri bağlı bir şekilde kendisini öldürmek için yaklaşan Kızıl Dev'e hiddetle bakar.

Kızıl Dev yolundan geri döner. Mamagül cadıya; Rüstem'in heybetli ve çok güçlü olduğunu az kalsın bir bakışıyla canını çıkaracağını söyler. Rüstem Han, kendisiyle aynı gün doğmuş atına usta bir binici olarak biner. Onunla uzun mesafeleri kısa eder. Keskin kılıcıyla, Bucul memleketinin yedi yılda alt edemediği ejderhayı kırk bir parçaya böler (Fedakar, 2016: 143). Rüstem Han'ın heybetli bir yapısı vardır. Kahraman annesi Hürayim'i darağacına asılmaktan kurtarmak için dağ, çöl aşırıp giderken, daha önce hiç görmediği babasına rastlar.

Sultan Han, çölün ortasında gördüğü oğluna, nereye gittiğini ve kim olduğunu ısrarla sorar. Rüstem Han, babası olduğunu bilmediği yaşlı adamı kırmak istemez. Adının Rüstem Han olduğunu, Hürayim'le Sultan Han'ın oğlu olduğunu söyler. Yoluna devam eder. Baba Sultan Han, bu duruma şaşır kalır. Oğluna yetişmek ister. Fakat Sultan Han'ın adamları, Rüstem Han'ın on dört yaşındaki birine hiç benzemediğini, karşılaştıkları kişinin yaşının büyük olduğunu söylerler. Rüstem Han'ı, Hürayim'in âşığı zannederler (Fedakar, 2016: 89-97). Çünkü Rüstem Han akranlarının aksine uzun boylu, gösterişli bir bahadırır.

1.1.7. Dalli Destanı'nda Görülen Alp Tipi

İslamiyetin kabulünden önce, destan kahramanının gösterdiği yiğitlik, cengâverlik başta olmak üzere sergilediği tüm davranışlarla Türk kültüründe örnek olarak gösterilen kişiyi alp tipi olarak tanımlayabiliriz. Dalli Destanı'nda alp tipi olarak değerlendirilecek isim Hasanhan'dır. Koçak, alp savaşçıları milleti için canlarını feda etmekten çekineyen, tevazu sahibi ve fedakâr insanlar olarak tanımlar (Koçak, 2012: 125-135). Dalli Destanı'nın alp tipinde en dikkat çeken özellik, onun fedakâr olmasıdır.

Destanın konusunu oluşturan Dalli'yi Erzurum'dan Çambil'e getirme görevine, kırk yiğit yerine henüz yetişme çağına yeni giren alp Hasanhan talip olmuştur. *"Eski Türklerde bir alp; yüksek sıçrama, kuşlarla konuşma, devleri yenme, kimsenin öldüremeyeceği yabani hayvanlarla mücadele ve onları öldürme, büyük bir orduya karşı tek başına savaş gibi özellikler taşırdı."* (Demirel, 1995: 35-36) Hasanhan, Kubadşah'ın Toklubay adlı askeri tarafından okla yaralanınca, Gırat'a; kendisini Han Dalli'ye ulaştırmasını, onun kendisini son defa görmesini istediğini, artık diğer dünyaya yolcu olduğunu, kıymetli, zeki, vefalı atına söyler.

Yarasını saracak bir dostu olmadığını, yurduna gidemeyeceğini, Han Dalli'nin önünde canını vermek istediğini, artık gamlı, dünyasının kararmış olduğunu, gül gibi solduğunu söyler. Düşmanlarının haline gülmemesi için, Gırat'ın kendisini düşmanlarına göstermemesini ister. Akıllı Gırat, Hasanhan'ın zor duruma düştüğünü anlar. Düşmanların görmemesi için kulaklarını dikip, kuyruğunu yayar. Yine Hasanhan'ın düşmesini önlemek için, yelesi ve kuyruğunu Çambil'in ejderine dayanak yapar. Gırat güçlükle Hasanhan'ı, Dalli'nin yanına ulaştırır.

Bir müddet sonra Hasanhan, yarası ağır olduğu için bayılır. Kalktığında yanında Dalli ve Gırat'ı göremez. Dalli'nin kendisini öldü zannedip, Gırat'la beraber gittiğini düşünür. Dağıstan'da bir başına kalan Hasanhan, üzerinde uçan kargaları, şahinleri, kuzgunları görüp kendisini yemek için beklediklerini anlar. Elini kaldırır. Fakat bu tepesinde uçan kuşları ürkütmeye yetmez. O zaman Hasanhan kuşlara; bahadırılıkta seçkin birisi olduğunu, erlerin içinde bir tane olduğunu, ölüm haberini kardeşine, anasına-babasına kimin duyuracağını, dağın başında bir başına öleceğini, uzaktan uzağa kendileriyle helalleştiğini söyler. Kuşlara da ölmeyip diri olduğunu söyleyip hüznlenir. O sırada Hasanhan'ın başında beş turna dönüp durur.

Hasanhan önce bu duruma üzülp, gözyaşlarını döker. Sonra da onlara, Çambil'e gidip Havdak Gölüne inmelerini, orada babası Göroğlu'yle kardeşi Bal Avaz'a selamını götürmelerini, kendisinden haber vermelerini ve onlarla helalleştiğini söylemelerini ister (Sezer, 2017: 279-319). Hasanhan turnalara; ailesine bedenini karakargaların yediğini, garip kaldığına çok üzüldüğünü, babasını düşünüp çok ağladığını, bir başına olduğunu, içinde derdiyle ölp gideceğini, bilginken cahil olduğunu, bey iken sefil olup kaldığını, yiğit iken naçar kaldığını, kükreyen aslanen başına belalar geldiğini, gönlüne gurur dolduğundan böyle şeylerin başına geldiğini söyleyip, ağlamaktan kendinden geçer. Kahraman alp bu şekilde, başına toplanan kuşlarla konuşur. Hasanhan, dev, peri gibi varlıklarla mücadele etmez. O büyük bir orduya karşı tek başına günlerce savaşı. Kubadşah'ın askerleri, Hasanhan'ı yalnız görünce hemen onu alt edeceklerini düşünürler. Fakat düşündükleri gibi olmaz. Hasanhan bir orduya tek başına karşı gelir. Kubadşah'ın dereleri tepeleri dolduran askeri bir kişiye karşı meydan okur. Bu durum destanda şöyle belirtilir:

“Top top oldu, saf saf oldu, saf oldu,

Al, savaş başladı, büyük söz oldu,

Tek Allah, deyip daldı Hasanhan,

Onlar çok ya, bu tek başına taraf oldu.

Gel hadi, gel deyip Hasanhan bağıyordu,

Toplayıp toplayıp, hepsini sürüyordu,

Karışarak nice askere, bahadır,

Acımadan Hasan kırıp geçiriyordu.” (Eşankul-Sezer,

2017: 211)

1.1.8. Göroğlu Destanı'nda Görülen Alp Tipi

Alp tipi; asil ve cesurdur. O toplumun diğer üyelerinden, görünüm ve mertebe olarak farklıdır. Kısa sürede büyür. Fiziken, olması gerekenden daha fazla gelişmiştir. Bu nedenle, akranlarından katbekat daha güçlüdür. Bu ifadeler kahraman Göroğlu için

düşünüldüğünde onun yiğitlikte nam salmış bir kahraman olduğunu görürüz. Kahraman öleceği zamana yakın düşkün bir hale geldiğinde Çembil halkı, Mari adlı yerde yerleşmiş ve kendilerine yeni bir baş seçmişlerdir. Fakat diğer halklar bu durumu, Göroğlu'nun isteyerek Çembil'i bozup başka bir yurtta hanlık kurmuş olduğu şeklinde düşünürler. Bu düşünce de düşmanların Çembil'e gelmelerini engeller. Düşmanların; Göroğlu'nun adını duymaları, geri çekilmeleri için kâfi gelir. Onlar Göroğlu'nun güçsüz kalacağı ihtimalini dahi düşünmezler. Alp Göroğlu, toplumdaki diğer insanlardan doğum, yaşayış ve fiziki güç itibarıyla daha üstündür.

Kahramanın doğumundan başlanacak olursa, destandaki alp tipi Göroğlu; mezarda doğup, üç yıl boyunca yerin altında hayatta kalmayı başaran bir kahramandır. Onun alınmamış bir öcü, reddedilmiş bir isteği olmamıştır. Öldüğünde dahi, kendisine ölüm emri veren Hunharşah, Göroğlu'nun huzuruna sağ getirilmediğine kızıp askerlerini darağacına astırmıştır. Göroğlu'nun öldüğünü gören Gırat, önüne kattığı düşman askerlerini kovalamış, yakalayabildiklerini ısıırıp tekmeleyerek öldürmüştür (Kırbaşoğlu, 2000: 1131).

O bir yurdun halkı içinde kendisine padişahlık teklif edilen kahramandır. Göroğlu bu isteği reddetse de Yavmit halkı ısrar etmeye devam eder. O Beladağ'daki devle, Kafdağı'ndaki perilerle, Araplarla, Kızılbaşlarla, kâfirlerle savaşır. Kahraman cesurdur. Onu sürekli, savaş meydanındaki binlerce askere karşı meydan okurken görürüz. Kahraman Göroğlu; Avazhan'ı, Hunharşah'ın yurdundan kaçıtır. Avazhan'ın babası Bulduruk Kasap'a da savaşmak için kendilerini üç gün boyunca bekleyeceğini bildirir. Üç gün sonra Hunharşah dağları, ovaları dolduran ordusuyla Göroğlu'nun karşısına çıkar. Göroğlu karşısındaki askerlere şöyle meydan okur:

‘‘Arkamdan takip edenler,

Hunhar'ın ekmeğini yiyenler,

Demir giysi giyenler,

Başlı, başsız toplayanlar,

Gelin, düşmanlar, teker teker!

*Atı, takımı alanlar,
 Haçeri beline asanlar,
 Biz güçlüyüz diye gelenler,
 Gelin düşmanlar, teker teker!*

*Atlarını oynatanlar,
 Mızrağını kaldıranlar,
 Peşimden yetişenler,
 Düşmana ateş açanlar,
 Gelin, düşmanlar, teker teker!*

*Bu kadar askeri toplayanlar,
 Çelik defî düğümleyenler,
 İçki, şarabı dolduranlar,
 Gelin, düşmanlar teker teker! ''(Kırbaşoğlu, 2000: 1082-1083)*

Göroğlu'nun savaştaki gayreti şöyle tasvir edilir:

*''Göroğlu Pehlivan at koşturup,
 Gitti kaplan gibi kalkıp.
 Kafa kalır yuvarlanıp,
 Ölüler kalır uzanıp,
 Savaş meydanı dolup,
 Gel ha, erler, teker teker!...*

*Arslan olup Göroğlu,
Yıldırım akmış gibi olup,
Mızrak ile hançerini,
Göroğlu parlattı...
Göroğlu savaşa karıştı,
Düşman ile vuruştı
Hiç dönmeyecek Göroğlu,
Askerlerle savaştı.
Hançerini çıkardı,
Çok ustaca kullandı,
Keskin hançer kime değse,
Yere düşüp uzandı...*

*Göroğlubey meydanda,
At koşturuyor arslan gibi olup.
Kaplan gibi parlayarak,
Göroğlu nereye gitse,
Düşman kaçtı dağılarak.
Kaçın dedi, düşmanlar,
Gürültü kopup bağırarak.
Mızrak vurdular dağa,*

Toz çıkmıştır göğ.

Göroğlubey süründü,

Çaylar dolu öliyle.

Kafaları yuvarlattı,

Göroğlu Pehlivan tek. '' (Kırbaşoğlu, 2000: 1083-1084)

Alp Tipi'nde aranan başka bir meziyet de asalettir. Göroğlu'nun asilliği, dedelerinden gelmektedir. Kahramanın anne ve baba tarafından ataları, Meri yurdunun beyi Kaviştihan ile Yavmit yurdunun padişahı, Adilhan'dır. Göroğlu'nun annesi Bibi Hilal, Teke Türkmen yurdunun padişahı olan, Cigali beyin kızıdır. Destan kahramanı da yaşamı boyunca bulunduğu ortamda lider konumundadır. Göroğlu'nun doğumu ve çocukluğu olağanüstü bir şekilde geçtiği için, onun büyüme süresinin diğer çocuklardan daha kısa bir süreyi kapsadığı hakkında değerlendirme yapılamamaktadır. Sadece onun güçlü olduğuna dair belirtiler yer almaktadır.

1.2. Bilge Tipi

İnsanoğlu yeryüzünde var olduğu müddetçe, bilgiye ve bilge insana ihtiyaç duyulmuştur. Bilgi kavramını üzerinde baskın bir şekilde taşıyan, bilge kişiliğiyle insanlara yol gösteren kişiler; bilge kişi, aksakal olarak adlandırılır. Destanlarda böylesi davranışları baskın bir şekilde gerçekleştiren, fikirlerini akıl süzgecinden geçirerek uygulayan, ileri görüşlü, sabırlı kimseler bilge tipi olarak adlandırılır. Türk destan dairesinde yer alan Özbek destanlarında bilge tipi; kimi zaman kahramanın eşi, kimi zaman bir vezir ya da bey olup çeşitli vasıflarda karşımıza çıkmaktadır. Bilge Tipi çeşitli vasıflara sahip olsa da onun belli bir takım özellikleri vardır. Onlar fikirleriyle toplum tarafından beğenilmiş ve kabul görmüş insanlardır. Bilge tip olarak adlandırdığımız insanlar, sabırlı ve hoşgörülülerdir. Onlar toplumun içinde bulunduğu zor bir süreçte ortaya çıkıp, sıkıntıları feraha kavuştururlar. Onların davranışlarına duygularından çok fikirleri yön verir.

1.2.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Görülen Bilge Tipi

Bilge insan davranışlarına aklın ışığında yön veren, sabırlı, hoşgörülü, kendisine toplum içinde haklı bir yer edinmiş kimsedir. Esirgen, bilge kişiyi; uzun ömürlü, ilahi

sezgilere sahip, devlet düzeni üzerinde etkili olan, kağanın danışmanı olan kişi vb. özelliklerle vasıflandırır. Bilge Tonyukuk ve Bilge Kağan'ın başarılarını Tanrı tarafından kendilerine verilmiş olan bilgiye bağlar (Esirgen, 2007: 20). Destanda bilge tipine sahip en baskın karakter isim sembolizasyonundan da anlaşılacağı üzere "Akılay" dır.

Destanda Akılay'la ilk tanıştığımızda onda gördüğümüz meziyet, düşüncelerinin mantık çerçevesinde olmasıdır. Akılay bu durumun örneğini; Şirali'yi evlerinde gördüğünde, anne-babasından, misafirlerinin hem kendisine münasip bir eş hem de ailesine münasip bir oğul olacağını düşündüğünü dile getirerek göstermiştir. Bu fikri uygun bulan Akılay'ın anne ve babası onları başgöz etmiştir. Düğünlerinden bir hafta sonra ise kuyumcu vefat etmiş, kuyumcunun işleri Şirali'ye kalmıştır. Böylece aile içinde hem baba rızasıyla hem de gönül rızasıyla işler yoluna girivermiştir. Böylelikle Akılay ailesini ve kendisini ilgilendiren bir konuyu ileri görüşlülükle çözüme kavuşturmuştur. Bilge Tipi'nin bir diğer özelliği "hoşgörü" ye sahip olmasıdır.

Akılay'ın hoşgörüsünü günümüz Türk kadınlarının birçoğunun kabullenmeyeceği bir hususta görüyoruz. Destanda bu husus "çok eşlilik" tir. Çok eşliliğin birtakım sebepleri olabilir. Bu sebeplerden birisi kişinin evlilik sayesinde siyasî bir bağ kurmak istemesidir. Bu durum "kut" soyuna katılma veya hısımlık ilişkisi ile yahut toplum içinde statü kazanma amacıyla gerçekleşmiş olabilir. Tarihte bu amaçla atalarımızın evlilik yaptığını görüyoruz. Örneğin; atamız Bilge Kağan, "*İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin milletiyle anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sıkıntısız öylece veriyor. Çin milletin sözünü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştıırıp, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş.*" (Ergin, 2013: 26) demiştir.

Türk hakanları Çinli prenseslerle siyasî çıkarlar doğrultusunda evlilik yapmışlardır. Bu evliliğin akabinde Çin'den gelen yumuşak ipek kumaşlar Türk toplumunun çevik yapısını bozmaya, yumuşatmaya teşebbüs etmiştir. Çinli prenseslerle gelen yardımcı konumundaki Çin'li ajanlar ise devlette olup biteni Çin'e aktarmışlardır. Yani yakın tarihimizde siyasî amaçla yapılan evlilikler devlete olumlu katkılar sağlamamıştır. Türk destan kahramanlarının çoğu, tek eşliliği tercih etmiştir. Çok eşli olan kahramanlar da vardır. Fakat bu eşlerden daima uğruna en çok mücadele verilmiş olan hanım, diğerlerine göre üstündür.

Şirali'nin Afıtabay ile olan evliliği, Afıtabay'ın soylu bir aileden gelip, Şirali'nin de bu durumdan faydalanması için gerçekleştirilmemiştir. O kalbî duygularla Afıtabay'ı sevdiği için onunla evlenmek istemiştir. Şirali, Bağdat şehrinde yalnız olduğu için Afıtabay'ın yanına gitmek istememiş, Akılay'ın ısrarları üzerine Afıtabay'la buluşmuştur. Onların evliliğine neden olan baskın duygunun 'aşk' olduğu görülür.

Akılay sahip olduğu pratik zeka gereği destanda daima, Afıtabay'dan üstün konumdadır. Bunu, destanın sonuna kadar isminin geçmesinden, Şirali'ye "Gerdan" adında bir çocuk vermesinden, yol göstermesinden ve Şirali'nin ağabeyi Erali'yi aramak için yola koyulduğunda, tahtını Akılay'a verip, memleketi Akılay'a emanet etmesinden anlayabiliriz. Destanda Şirali, Akılaydan ziyade Afıtabay'a ulaşmak için daha fazla çaba sarf etse de Akılay'ın zekası her daim Şirali'yi kendine bağlamıştır. Akılay'ın pratik çözümlerinden en önemlisi eşi (Şirali) Zerger Han'ın Afıtabay'la üç defa buluşmaya gitmesine karşın uyuması neticesinde, Şirali'nin tırnağını kesmesine yardım etmek isteyerek, kasten parmağını boğumuna kadar kesmesidir (Fedakar, 2009:331).

Bunun üzerine bir de yaranın üzerine tuz biber ekip, yarayı sıkıca sarması o gece Zerger Han'ın uyumasına izin vermemiştir. Bu sayede Afıtabay ve Zerger Han görüşebilmiştir. Bu olayın akabinde Afıtabay'ın köşkünde sarmaş dolaş sabahlayan âşıkların yakalanıp zindana atılmaları sonucu, Akılay'ın yaptığı çörekleri zindandaki mahkumlara "ahdım var" diyerek dağıtmak istemesi ve içeride Afıtabay ile yer değiştirmesi olayların seyrini değiştiren başka bir hadisedir (Fedakar, 2009: 339-363).

"Bilge" sıfatına sahip kişiler; ailenin kurulmasında ilk adım olan, gelenek-göreneklerimizce asırlardır yaşatılan "kız isteme" merasimini gerçekleştirirler. Bilge kişiyi bu konuma getiren özellik; toplum ve kızın ailesi tarafında sözü geçen, akıllı eren, sayılır sevilir bir kişi olmasıdır. Destanda Akılay, bu işe önyak olan ve kız isteyen kişidir. Eşi Zerger Han'a Afıtabay'ı kendisi ister. Hatta Afıtabay'ın "Şirali'nin otuz kadının aklına bedel bir hanımı var, nasıl olur?" (Fedakar, 2009: 379) demesi üzerine onu kendisini ikna eder. Destanda Akılay'ın eşine eş istemesindeki temel sebep zekasına güvendiği için, Şirali'nin yanında tahtının sarsılmayacağını bilmesidir. Eski Türk geleneklerinde -Erali ve Şirali'nin anneleri ve üvey annelerinde gördüğümüz üzere- padişah han, beyin büyük hanımları esas kadındır. "Hatun" olma vasfı yalnızca onlara aittir. Diğer eşler yardımcı olarak görülür. Türk geleneklerinin içinden doğan destan elbette ki yaşanan toplumun özelliklerini barındıracaktır. Destandaki eşine eş isteme konusunun mantığı da bu şekilde yorumlanabilir." (Ögel, 1988: 252)

Bilge kişi kendi faydasından ziyade çevresindekilerin, toplumun yararını gözetir. Onun için evrensel doğrular, hümanist yaklaşımlar esastır. Destanda Akılay ilk olarak, hem babasının hem de kendi faydasını gözeterek Şirali'nin kendisine eş olmasını istemiştir. Bu Akılay'ın ilk akıllı hamlesidir. Eşinin âşık olduğunu fal açıp öğrendikten sonra ona Afitabay'la buluşması için yardım etmiştir. Bu yardımı, ne destan kadınları ne de destan dünyasında olmayan kadınlar yapar. Erali ve Şirali'nin üvey annelerinin, suçsuz çocukları, defalarca darağacına götürdüğü de hanım-kuma düşmanlığına somut bir örnektir. Şirali'den önce altmış dört gündür ağabeyi Erali'yi görmediğini Şirali aramaya çıkmıyorsa, kendisinin arayacağını belirtmesi Akılay'ın yardımsever oluşunun birkaç örneğidir.

Destanda bilge tipine örnek teşkil eden, kahramanların çocukluk çağında zor zamanlarında karşısına çıkmış, - Gülmastura'nın veya çocukların karşısına çıkıp Erali ve Şirali'nin ölmeyeceklerini, içinde bulundukları kötü duruma küçük annelerinin sebebiyet verdiğini, Erali'nin padişah, Şirali'nin ise kuyumcunun oğlu ve gül yüzlü bir yârinin olacağını haber veren kişiler - kalenderler, ak sakallılar, pîrler, dervişler, Hızır vd. türünden yardımcı karakterler mevcuttur. Fakat bu kişiler birden fazla olup destanda devamlılık sağlamayan, görünüp kaybolan tiplerdir. Bu kişiler gelecekte haber vermeleri, destan kahramanlarına yardımcı olmaları hasebiyle "bilge" olarak değerlendirilebilir. Fakat destanda devamlılık arz etmezler.

1.2.2. Melike Ayyar Destanı'nda Görülen Bilge Tipi

"İnsanla ve evrenle ilgili bütün bilgileri kapsayan bilgelik; XVII. yüzyıldan sonra özel olarak ahlakla ilgili bir anlam kazanarak erdemle eşanlamlı duruma gelmiş ve davranışlarını usun ışığında düzenleyen, hoşgörülü ve uzlaşmalı, dinginliğe kavuşmuş kişi olarak tanımlanmıştır. Kötülükleri anlayışla, iyilikleri ağırbaşlılıkla karşılayabilen bilge kişi, dünyevi ihtiraslara karşı akıllı savunur." (Afşar, 2004: 65) Melike Ayyar Destanı'nda "bilge tipi" olarak değerlendireceğimiz isim Şakalender'dir. Şakalender'in bu vasıfta değerlendirilmesine sebep olan ilk neden, oğlu Avazhan'ın tehlikelerle dolu Türkistan yolculuğunu yapamayacağını anlaması ve onu vazgeçirmeye çalışmasıdır. Sözüden dönmeyen Avazhan'ın Türkistan'a ulaşmak için yola çıkması üzerine Göroğlu kılık değiştirip, Şakalender adıyla bir an bile oğlu Avazhan'ı yalnız bırakmamıştır. Göroğlu'nun fiziksel özelliklerinin, bilge kişiliğiyle birleşmesi, bunun üzerine

“kalender” kimliğiyle onun zorluklar karşısında “tılsımlı dua” lar etmesi onu her ortamda öncü konumuna getirmeye yetmektedir. Bu durum Kasımşah’la karşılaştığında kırk gün sonra Melike Ayyar’ın ölen aslanının yerine yenisinin yapılması konusunda anlaşılmaya varıldığında, Mahmudcan’a Gülekız Peri’nin istenmesi hususunda, Göroğlu’nun lider olduğunda örnek olarak değerlendirilebilir. Bilge insanda aranacak diğer bir meziyet de erdemlilikler. Göroğlu, kendi emrini yerine getiriyormuş gibi oğlunu öldürmek isteyen Esad ve Şadman avcılarını affetmiştir. Bu durumun müsebbibi ise Avazhan’dır.

Avazhan, Esad ve Şadman avcılarının niyetinden habersizken onlara kendilerini çocuklarına kavuşturacağına dair söz vermiştir. Avazhan avcılarının kendisini öldürmek istedikleri için peşinden geldiklerini öğrendiğinde bile onları çocuklarının hatırına affetmiştir. Türk Dünyası’ndaki diğer destanlarda da “Bilge Tipi”nin birden çok örneğini görebiliriz. Esirgen, Hakas Destanı olan Altın Arığ Destanı’nda bilge tipinin Altın Arığ ve Huu İney’e ait olduğunu bildirir. Halkın mutluluğu için çabalayan Altın Arığ, yurdu düşmanlardan koruyup, gerekli durumlarda düşmanlarla savaşır (Esirgen, 2007: 75-76).

Bilge tipinin özelliklerinden birisi olan ahlakî üstünlüğün Şakalender’de mevcut olduğuna şu durum örnek teşkil eder; şehzade Mahmudcan, Baymak Dev’in elinden yedi yıl sonra Şakalender’in vesilesiyle kurtulmuştur. Şakalender, Mahmudcan’ı Avazhan ve Melike’nin yanına getirdiğinde ise Mahmudcan uğruna yedi yıl devlere esir olduğu Melike Ayyar’ı görür görmez bayılmıştır. Bayılmasına bir kılıf bulan Mahmudcan, daha sonra Melike Ayyar’a karşı birkaç aşk sözü söyler. O ortamda Mahmudcan’ın Melike Ayyar uğruna onca yıl yol geldiği ve esir düştüğünü de Şakalender’den başkası bilmemektedir.

Bu durumdan haberdar olan Şakalender, Mahmudcan’la konuşur. Kendisinin de aynı niyetle yola çıktığını fakat Melike Ayyar’ın Avazhan’a nasip olduğunu söyler (Yücel, 2007: 293-297). Bu durumu kendisinin kabullendiğini, Mahmudcan’ın da kabullenmesi gerektiğini dile getirir. Melike Ayyar Destanı’nda, bilge tipi olarak değerlendirilmesi gereken diğer bir isim Tillekız’dır. Tillekız, Melike Ayyar’ın en yakın arkadaşısıdır. Melike hizmetkârı Hadiçe’yi Tillekız’ı çağırması için gönderdiğinde

Tillekız, Melike'nin yanında onu kaçıracak insanların olduğunu, hatta üzerine bindiği atın içindeki kişinin Göroğlu'nun oğlu Avazhan olduğunu söyler.

Bu sözleri duyan hizmetkâr Hadîçe, Melike'nin köşküne koşarak gelir. Tillekız'ın söylediklerinin doğru olduğunu görür. Tillekız'ın babası Akdevşah kaçırılan Melike Ayyar'ın peşinden giderken yolda bir yüzük bulur. Bu yüzüğü Melike'nin düşürmüş olabileceğini düşünüp kızına vermek ister. Tillekız ise babasının bu hediyesini kabul etmek istemez. Bu durumun nedeni sorulduğunda ise kalenderlerden birisinin yüzük suretine bürünmüş olabileceğini, o nedenle yüzüğü parmağına takmak istemediğini belirtir. Bu durum baba Akdevşah tarafından üzüntü ve öfkeyle karşılanır. Akdevşah kızına böyle düşünceler içinde olursa hayatta mutlu olamayacağını, çabucak öleceğini söyler. Babasının üzüldüğünü gören Tillekız, yanındaki yardımcı kızların da ısrarıyla yüzüğü parmağına takar. Fakat yüzüğün içinde Tillekız'ın tahmin ettiği gibi, kalenderlerden birisi vardır (Yücel, 2007: 205).

Hatta Tillekız, yüzüğü parmağına taktığı andan itibaren peşini bırakmayan Şazerger'le de evlenir. Kumarbaz kılığına giren Şazerger, Tillekız'la kumar oynamak ister. Tillekız kendisiyle kumar oynamak isteyen kişinin, âşığı Şazerger olduğunu biliyordur. Fakat kumarı icat eden kişi Tillekız olduğundan Şazerger'i yenebileceğini düşünerek kumar masasına oturur. Önce malını, mülkünü sonra da kendisini kaybeden Tillekız, kaderine razı olur. Baştan beri de karşısındaki kişinin Şazerger olduğundan haberdar olduğunu kendisine belirtir. Bilge tipinde aranması gereken başka bir meziyet de yardımsever olmasıdır. Tillekız'da atını, malını, kıymetli giysileri, neyi var neyi yoksa Şazerger'le paylaşır (Yücel, 2007: 215-231).

1.2.3. Ayçınar Destanı'nda Görülen Bilge Tipi

“Âlim, hakim, bilgin.” (Dilçin, 2009: 45) sıfatlarına sahip olan bilge, Türk destanlarında daha çok aksakallı olarak karşımıza çıkar. Türk kültürüne göre bilge insan, gelenek göreneklere uyan, açıksözlü, tevazu sahibi, ahlaklı, herkesin iyiliğini isteyen ve düşünen, kötü duygularını akıl yoluyla dizginleyen, hoşgörü sahibi kimsedir. Destanda ilk olarak bilge tipinde değerlendirilmesi gereken isim Ayçınar'dır. O kendisine talip olan Nazarbey'dan sorunsuz bir şekilde kurtulabilmek için ondan yerine getiremeyeceği şeyler istemiştir. Bu istekleri de “başlık” adı altında sıralamıştır. Burada amaç kendisine talip olan kişiye, fırsat veriyormuş gibi görünmek, aslında

yıldırma politikası uygulamaktır. Bu ağa takılan Nazarbay, Ayçınar'ın isteğiyle defalarca ölümle burun buruna gelecektir. Nazarbay, Emir Babür Şah'tan kendisinden istenen başlık için yardım talep ettiğinde, durumu anlayan Babür Şah ve Şah'ın yanında bulunan beyler şimdiye kadar görüp, duymadıkları bu isteğin sahibinin zekasına hayran olduklarını belirtirler. Bu bilgelik de Ayçınar'ın başına türlü sıkıntılar açar. Çünkü hiç tanımadığı insanlar tarafından kışkırtılan Ayçınar, artık Babür'ün veziri tarafından rakip olarak görülmektedir. Ayçınar kendisine danışılarak, fikri alınan birisidir. Destan kahramanı Amanyar'la evlenip o zamana kadar yaşamadığı bir mekana yerleşmiştir. Kısa süre sonra o toplumun sevilen, danışılan tek kişisi haline gelmiştir. Ayçınar Destanı'nda bilge tipi olarak inceleyeceğimiz diğer isim Emir Babür Şah'tır. Emir Babür Şah'la destanda, Nazarbay'ın vesilesiyle tanışırız.

Ayçınar'ın istediği başlığı yerine getirmek için Nazarbay, Emir Babür Şah'tan yardım istemeye gelir. Huzura gelirken selam veren Nazarbay'ın gözüne, ömründe daha önce görmediği altın taç vb. nesneler takılır. Hanlığın bu küçük göstergeleri Nazarbay'ın aklını başından alacak olur. Emir Babür Şah, Türk Dünyası destanlarında görmeye alışık olduğumuz aksakallı, yaşlı bir bilge tipinden farklı görünümündedir. Babür Şah; başında altın taç takılmış sarık, üzerine giydiği altın işlemeli giysiler, dudağının üzerinde kendisine yakışan bıyığıyla, omzu tepe, gözleri kartal, bakışları aslan gibi olup, pehlivan duruşuyla, köşede oturur (Solmaz, 2007: 51).

Onun bilge tipi görünüşünde değil, davranış ve düşüncelerinde kendisini gösterir. Emir Babür Şah'ın yanındaki yiğitlerden birisi, Nazarbay'a nereli olduğunu ve ne sebeple yanlarına geldiğini sorar. Nazarbay'ın adı, hali hatırı, hangi sebeple perişan olduğu yoksa alacağı gelinine parasının yetmediğini zannederler. Emir Babür Şah, Nazarbay'a; yanına başka bir sebepten gelinmiş olamayacağını tahmin ettiği için, kendisinden ne kadar başlık istendiğini sorar. Nazarbay, Ayçınar'ın istediklerini bir bir sıralar. Bu sözlerin üzerine Emir Babür Şah, Nazarbay'a kaç yaşında olduğunu, doğruca söylemesini ister.

Nazarbay, beş yaş eksik söyleyerek yaşını bildirir. Bilge Emir, kapısına gelen Nazarbay'a kendisine neden yalan söylediğini, kendisine denk olacak birisini alması gerektiğini, genç kızın kendisiyle evlenmeyeceğini, bu istekle utanmadan neden karşısına geldiğini, yaşlandığını fakat aklının yerinde olmadığını vs. söyleyip onu kınar.

Nazarbay, hiç beklemediği sözlerle karşılaşınca, gözünün önü kararır. Dizlerinde derman kalmaz. Emir Babür Şah'ın yakınında olan adamları Nazarbay'a, özür dilemesi gerektiğini söylerler.

Özür dileyip, bağışlanmasını isteyen Nazarbay, aslında dört karısının olduğunu, şimdi evlenmek istediği kişinin de kız olduğunu söyler. Emir Babür Şah, çadırına kadar gelip yorulan Nazarbay'ı o gece misafir etmek ister. Bilge Emir Babür Şah'ın yanında duran veziri bu işe talip olur. Vezir Kayserbek, Nazarbay'la evlenmek istemediğinden olmayacak şeyler isteyen Ayçınar'ın zekasını kıskanır. Bu kıskançlığın en güçlü sebebi de Emir Babür Şah'ın Ayçınar'ın zekice hilesini anlayıp, onun zekasına hayran kaldığını dile getirmesidir (Solmaz, 2007: 59).

Bu nedenle vezir o gece adamlarına emredip, Ayçınar'ı kaçırır. Nazarbay'da Kayserbek'in adamlarının yanında gidip onlara, Ayçınar'ın evini tarif etmiştir. Ertesi gün Kayserbek ve misafir Nazarbay Babür Şah'ın huzuruna çıkarlar. Onların yüzündeki yorgun ifadeyi gören Babür Şah, Nazarbay ve Kayserbek'e akşamı at üzerinde geçirmiş gibi göründüklerini söyler. Akşamı at üzerinde geçiren Nazarbay, Emir Babür Şah'ın bu sözü üzerine afallar. Onun bu durumunu gören Kayserbek, akşam yaptıklarının ortaya çıkmaması için hemen olaya müdahil olur. Babür Şah'a gecedan sabaha kadar muhabbet ettiklerini, zamanın farkına vardıklarında da sabah ezanının okunduğunu söyler.

Beraber namazlarını kılıp, Han'ın huzuruna çıktıklarını da ekler. Vezirinin bu sözü üzerine Babür, Nazarbay'a dengini alması gerektiğini, eğer dediğini yapacak olursa da canından ümidini kesmesi gerektiğini söyler. Böylece Nazarbay'ı gönderir. Aslında, Emir Babür Şah'ın tahminleri çok kuvvetlidir. Fakat karşısında olan veziri bir durumun önünü ve ardını daima hesaplayabilen kurnaz, hileci birisidir. O nedenle Kayserbek'in foyası biraz daha geç ortaya çıkacaktır. Bilge tipinin özelliklerinden birisi de sezgi gücünün kuvvetli olmasıdır.

Emir Babür Şah, kendisini sürekli yönlendirip, maddi olarak faydalanmak isteyen vezirinin sözlerine gülüp “*Vezirin bilge olursa yurdun da abat olur, vezirin cahil olursa abat yurt viran olur.*” (Solmaz, 2007: 89) der. Bu sözlerin üstüne umduğunu bulamayan, kini iyice artan Kayserbek, asilzadelere cömert davranan Şeybani Han'a casusluk yapar. Din konusunda da hassas olan Babür Şah, Kayserbek tarafından bu konu itibarıyla aldatılmaya çalışılır. Ayçınar'ın Babür'ün yanına gelmesi

demek, Kayserbek için açıklarının ortaya çıkması demek olacağından, vezir Ayçınar'ı kaçıır. Emir Babür Şah bilge kişiliğini, kitaplarla da destekler.

O nedenle Ayçınar'la vedalaşırken kendisine Endican'a gidecek olursa, Kamber adlı adamdan Babürnâme, gazeller gibi başka kitapların olduğunu onları kendisine ulaştırmasını, eğer onları okursa bir yıl gönlünün hoş olacağını söyler. Bu kitaplar onun ahlakına, vicdanına da tesir etmiş olacaktır ki o Nazarbay'ı affeder, Ayçınar'ın kendisine yaptığı iyilikten dolayı onu kardeşi olarak görür. O bilge bir devlet adamıdır. Bilge olmasına rağmen, başka insanların da fikrini alarak onlara önem verdiğini gösterir. Bu nedenle kibirli değil, alçakgönüllüdür (Solmaz, 2007: 53-139).

1.2.4. Huşkeldi Destanı'nda Görülen Bilge Tipi

Huşkeldi Destanı'nda bilge tipinin temsilcisi, aynı zamanda destan kahramanı olan Göroğlu'dur. Göroğlu'nın bu vasfa sahip olmasındaki en büyük etken, onun manevî olarak desteklenmesi ve tecrübeleridir. Destanın başında Avazhan, babası Göroğlu'nın sözünü dinleyerek, birkaç gazaya Göroğlu'yla birlikte çıksaydı ya da Göroğlu'nın Avazhan için verdiği tavsiyelere uyulsaydı Avazhan, Hunharşah'ın elinde esir olmayacaktır. Göroğlu'nın bilge tipi aktarılırken, Oğuz Kağan Destanı'ndaki Uluğ Türk'ün tasviri gibi bir tasvir göremeyiz. Destanda Uluğ Türk'ün tasviri şu şekildedir:

“Söz dışında kalmasın, bilsin herkes bu işi,

Oğuz Han'ın yanında, vardı bir koca kişi.

Sakalı ak, saçı boz, çok uzun tecrübeli,

Âsil bir insan idi, akıllı düşünceli.

Ünvanı Tüşimel'di. Yani Kaan veziri

Uluğ Türük'dü adı, Oğuz'un seçme eri.

Altından bir yay gördü, uyur iken uykuda,

Yayın bulunuyordu, üç gümüşten oku da.

Ta doğudan batıya, altın yay uzanmıştı.

Üç gümüş ok kuzeye, sanki kanatlanmıştı.

Anlattı Oğuz-Han'a, uyanınca uykudan,

Rüyayı tâbir etti, içindeki duygudan.

Dedi: "Bu düşün sana, dirlik düzenlik versin!

Hakanuma inşallah, birlik güvenlik versin!

Rüyada ne gördüysem, Gök Tanrının sözüyle,

Seni de öyle yapsın Tanrı kutsal özüyle!

Yeryüzünün ki hepsi, dolup taşar boyuna,

Tanrım, bağışlayıver! Oğuz Kağan soyuna!"

Oğuz-Han çok beğendi, Uluğ Türük'ün sözün,

Ögüd ver dedi bana, tuttu onun ögüdü'n." (Ögel, 2003: 126)

Bilge kişinin, başka bir örneği Manas Destanı'nda mevcuttur. Durbilmez, Manas Destanı'nda üç bilgenin olduğunu bunların; Bay Oğlu Bakay, Bayyegit ve Ak Balta adındaki kimseler olduğunu bildirir. Manas, yeni doğduğu sırada konuşmaya başlayınca, baba Cakıp Han veziri Bay Oğlu Bakay'a danışır. Manas büyüyünce, Bakay için; Tanrı tarafından kendilerine gönderilen bir dost olarak bahseder. Durbilmez, Bakay'da Dede Korkut'un ilahî kişiliğini hatırlar. Manas, zor durumda kaldığında Bay Bakay'a danışır. Manas'ın doğacağını haber veren Bayyegid ve Manas'a isim veren, onun ilerleyen zamanlardaki durumunu bildiren bilge isim Ak Palta'dır (Durbilmez, 2017b: 36).

Bilge kişinin özellikleri arasında olan çocuğa ad verme durumu, Huşkeldi Destanı'nın bilge kişisi Göroğlu, için söz konusu değildir. Bilge kişinin bir diğer vasfı da sorunlara çözüm bulmaktır. Bu durum Huşkeldi Destanı'nda, Göroğlu'nın sorun olacak durumları, gerçekleşmeden haber vermesi olarak görülür. Göroğlu'nın söyledikleri uygulanmış olsaydı, bir sorun ortaya çıkmadan giderilmiş olacaktı. Destanda Göroğlu; dayısı Ahmet Serdar ve Haldarhan Mahrem'e bu sorunları şöyle haber verir:

"Nasihat eyleyeyim, kulak veriniz.

İkiniz Avaz'a vezir olunuz,

Biriniz dayım, biriniz Haldarhan Mahrem,

Avaz genç daha, ikiniz yola salınız.

Avaz toy, bundan havaya girmesin.

Düşmanı boşuna çok ağlatmasın.

Evvelce diyecek nasihatim sizlere,

Düşmanı görmeden Gır'a kamçı vurmasın.

Avaz cahil, vursa vurur atına,

Esenlikle alsa elden putunu,

Vazgeçip arasa Çambil yurdunu,

Aman söyleyin, Yamancer'den geçmesin.

Avaz bilmez geçse geçer Yaman'dan,

Atını sıçratsın, başını çekmesin.

Avaz bilmez atlatamaz atını,

Aman söyleyin, Kıya yolundan geçmesin.

Avaz bilmez geçse geçer Kıya'dan,

Aman söyleyin Şorbulak'ta yatmasın.

Namerde inanıp belini çözmesin,

Göz yumup Çambil'den, bizden geçmesin.

Yatsa yatar cahil yavrum Bulak'ta,

Sakın ha sakın, orada rakı içmesin.” (Öztürk, 2011: 55)

Burada Göroğlu, toplumsal düzeni bozacak bir durumu gerçekleştirmeden önce engellemeye çalışmıştır. Göroğlu'nın söylediği sözlerden onun hem sorunları çözücü hem de yol gösterici özelliğini görmüş oluruz. Oğuz Kağan Destanı'nda da destan kahramanı Oğuz da toplum için sıkıntı oluşturacak bir sorunu şöyle gidermiştir:

“Gergedan geldiğinde, Oğuz'u görüp durdu,

Oğuz'un kalkanına, gerilip bir baş vurdu!

Kargıyla gergedanın, başına vurdu Oğuz!

Öldürüp gergedanı, kurtardı yurdu Oğuz!” (Ögel, 2003: 56-59)

Destanda Hunharşah'ın veziri Danişmend Kel'de şahın bilge kişisi, akıl hocası olarak değerlendirilebilir. Avazhan, Danişmend Kel komutasındaki askerler tarafından Hunharşah'ın huzuruna getirilmiştir. Danişmend Kel, Hunharşah'a; Avazhan kendi soylarından olduğu için bir müddet sonra onu kendi aralarına alacaklarını söyleyip, zindana atılmasını ister. Bu şekilde Avazhan'ı zindana attırmıştır. Yine Hunharşah'ın emriyle, Göroğlu darağacına götürülecekken Danişmed Kel'in isteğiyle Göroğlu da dinlenmiş ve bu sayede Göroğlu'nın hayatı kurtulmuştur (Öztürk, 2011: 197-227).

1.2.5. Belagerdan Destanı'nda Görülen Bilge Tipi

“Merd-yiğit’ ve ‘er-yiğit’ olarak da anılan, Türk kültüründe çağlar boyunca değişmeyen göreve sahip örnek insan yani bilge tipinin en belirgin özelliği, olumsuz tutum sergilemeyen; sevgi ve sadakati sürekli, cesur, sorumluluk sahibi olmak gibi erdemli bir kişilik taşımasıdır. Bilge kişinin, inandığını söyleyen ve daima söylediğinin arkasında duran, belli etik ve millî değerlere sahip ve bunların dışına çıkmayan bir tip

olduğunu söyleyebiliriz. Tüm bu özellikleri benliğinde barındıran bilge tipi, güvenilir, yapıcı ve saygıdeğer kişiliği ile toplumda dirlik ve düzeni sağlayan kişidir.” (Esirgen, 2007: 14)

Destanda bilge tipine sahip kişi aynı zamanda destana adını veren, kahraman Belagerdan’dır. Belagerdan destanın başından beri örnek insan profili çizer. O, babası Göroğlu’nın karşılaştığı zor duruma kayıtsız kalmaz. Göroğlu’nın eşleri Yunus ve Miskal Peri’nin Gırat’ı da alıp Çambil’den gitmeleriyle, yurttan düzenin bozulduğunu düşünen insanlar kargaşayı fırsat bilip kaçarlar. Kahraman Belagerdan/Avazhan küçükken Göroğlu tarafından Gürcistan’dan kaçırılmıştır. Çambil’den kaçan beyleri görünce Avazhan’ın gönlüne bir an doğduğu memleketi Gürcistan’a kaçmak geçer.

Daha sonra bu fikri kendisine yakıştıramaz. Babasına Yunus ve Miskal Peri’yle Gırat’ı getirmek istediğini, bunun için kendisine izin vermesini istediğini söyler. Göroğlu bu fikri önce reddetse de sonra Belagerdan’ın ısrarlarıyla kabul eder. Kahraman, destan boyunca bu ülküyü yerine getirmek için çalışır. O cesaretlidir. Yanına at ve silah almadan yüz yıllar sürecektir bir yolculuğa çıkar. Destanda bilge kahraman, zekidir. Yalnız başına kat edemeyeceği yolu bir dev kandıracak kısa sürede alır.

İlk defa karşılaştığı birçok kişiye kimliğini açıklamaz. Bilge kişinin sezgileri kuvvetlidir. Erem bağında karşılaştığı yaşlı kadının kendisini kaynayan kazana atacağını anlayıp, ondan önce davranmış, yaşlı kadını öldürmüştür. O sorumluluk sahibidir. Kendisine verilen görevi, hangi koşulda olursa olsun yerine getirir. Yunus Peri’nin Avazhan’dan, Arzıgül’ün Erem bağına getirmesini istemesi, kahramanın bu yolda sarf ettiği çabalar bu duruma örnektir.

“Bir Altay destanı olan Er Samır’da bilge adam tipini yaşlı bir kadında görmekteyiz. Destanda, kardeşini aramak için yola çıkan Er Samır, kardeşinin yeraltına Erlik Biy’in yanına gittiğini bu yaşlı kadından öğrenir.” (Dilek, 2002: 25) Belagerdan Destanı’nda kahraman Avazhan’ın, Erem bağında karşılaştığı kuledeki yaşlı kadın, kahramana yol göstermesi bakımından bilge tipine örnek gösterilebilir. Yaşlı kadın Belagerdan’a, Yunus Peri’ye nasıl ulaşacağını, izlemesi gereken yolu, o yolda karşısına kimler ve neler çıkacağını kahramana haber vermiştir. Belagerdan’ın küçüklüğünden beri neler yaşadığını ona bildirmiştir. Fakat onun kötü karakterde olması, bilge tipinin tüm özelliğini yaşlı kadının karşılamadığına kanıttır. Onun kendisini yardımcı kişi gibi

tanıtıp Avazhan'ı kaynayan kazanın içine atıp yeme düşüncesi, bilge tipi özelliğini taşımasına engel teşkil edecek bir durumdur. Destanda yaşlı kadın, yıkıcı ve toplumda dirliği bozan bir konumdadır.

1.2.6. Rüstem Han Destanı'nda Görülen Bilge Tipi

Bilge kişi içinde bulunulan olumsuz durumları fikrî becerisiyle iyileştiren, toplum içinde haklı bir yer edinmiş, olgun kimsedir. Rüstem Han Destanı'nda, Bilge Tipi'nin tüm özelliklerini taşıyan bir karakter gözlenmez. Fakat destan kahramanına yol göstermesi, gördüğü haberci rüyası, mantıklı kararları Rüstem Han'ın annesi Hüreyim'i, Bilge Tipi olarak değerlendirmemize olanak sağlamaktadır. Hüreyim; Mamagül'ün kendisine attığı iftiranın sonucunda, Sultan Han tarafından öldürülmek istenmiştir. Sultan Han cellatlarına, Hüreyim'i Mansur'un asıldığı darağacına asmaları için emir vermiştir. O gece Hüreyim, bir rüya görür. Bu rüyasını hizmetkârı Hımça'ya;

“Felek titrer düşümdeki avazımla,

Şefkat göstermez kimse gözyaşıma,

Üç yüz altmış cellat geldi karşıma,

Kar, yağmur gibi kamçı vurdular başıma.

Hâlimi anlatamadan eşime dostuma...

Ak yüzüm kırmızı kanla boyandı,

Kara saçım her tarafa yayıldı.

Cellatlar sürür ben gibi hanımı...

Aktaş ülkesinden bütün rızkım kesildi.

Ölürken göremedim Rüstem kuzumu,

Acımasız cellatlar hiç umursamadı...

Hunhar cellatlar iki elimi bağladılar,

Gül bedenime acı kamçı saldılar.” (Fedakar, 2016: 63)

diyerek rüyasını anlatır. Çok geçmeden Hürayim'in kapısına, Sultan Han'ın cellatları dayanır. Hürayim rüyasında nasıl gördüyse, aynı şekilde darağacına götürülür. Bu olayda Hürayim'in rüyasını yorumlayan hizmetkâr Hımça'nın söyledikleri onun bilge yönünü ortaya koymaktadır. Fakat Hımça'yı sadece destanın başında Hürayim'in rüyasını yorumlarken ve destanın sonunda Hürayim ve Rüstem Han'ı karşılarken görürüz. Bilge insanın bir başka özelliği de davranışlarına aklıyla yön vermesidir. Hürayim iftiraya uğrayıp, darağacına asılmaktan son anda kurtulunca oğlu Rüstem Han'a;

“Tekrar dönüp babana gideceğime,

Şehirlerde dilenci olup gezerim!

Yurdum deyip geri döneceğimize,

Başka yurttan garip olsak olmaz mı?

Yurdum deyip geri döneceğimize,

Garip bir mezarlıkta ölsem olmaz mı?” (Fedakar, 2016: 121)

diyerek Sultan Han'ın işlerini iftirayla yürüttüğünü söyler. Böylece daha güvende olacakları bir yer aramaya başlarlar. Hürayim'in Rüstem Han'dan tuz ve sabun istediğinde ona bu ihtiyaçlarını temin edeceği yere gündüz vakti gidip dönmesini, bulundukları yerin tehlikeli olduğunu söylemesi yine onun karşılaşabileceği her türlü duruma karşı temkinli yaklaşığının göstergesidir.

1.2.7. Dalli Destanı'nda Bilge Tipi

Dalli Destanı'nda bilge tipi olarak değerlendireceğimiz kişi kahramanın babası Göroğlı'dır. Göroğlı aynı zamanda bir devlet adamıdır. Çambil'in yöneticisidir. *Destanlarımızda, kahramanın teşkilatlanışı dolayısıyla da son tahlilde devlet mekanizması olan yapılanışın dışında bağımsız olarak yer alan bilge tipi yoktur. Bu nedenle bilge insan tipini bilge devlet adamı tipi olarak adlandırıyoruz. Türk epik destanlarında, Oğuz Kağan'ın “Uluğ Türk”ün şahsında, prototipini gördüğümüz bilge devlet adamı, Manas'ta Bakay, Dede Korkut destanlarında “Dede Korkut” ve diğer anlatılarda İrkıl Ata, Yuşi Hoca, Tevabil gibi örneklerle sahne olarak karşımıza*

çıkmaktadır. Tarihsel bağlamlarda da Bilge Kağan ve Tonyukuk, Alparslan ve Nizamülmük, Fatih Sultan Mehmet ve Akşemsetdin gibi pek çok örneklere sahip olan bu olgunun destanlara yansıtılması söz konusudur.” (Çobanoğlu, 2003: 104)

Çobanoğlu’nun, devlet adamı konumunda belirttiği bu örnek isimler, destanda Göroğlı’nın gördüğü işlevin benzerini uygulamışlardır. Bilge isimler kahramana yol göstermesi, onu ileride karşılaşacağı durumlardan haberdar etmesi bakımından ortak özellikler taşımaktadırlar. Göroğlı’nın destanın başındaki tutumlarına baktığımızda o kırk yiğidine üç defa tekrar edip, vermek istediği işe talip olmadığı için kimseyle fizikî bir mücadele içine girişmemiştir. Ya da onları yanından uzaklaştırma gibi bir çabaya girmemiştir. Yine destanın sonuna doğru yer alan olaylarda, Göroğlı’nın kırk yiğidinden bir kişi savaşmak istememiştir. Kendi savaşmak istemediği gibi, yanında bulunan diğer yiğitleri de savaşma fikrinden vazgeçirmeye çalışmıştır.

Göroğlı, bu tutumun farkındadır. Fakat tüm bunlara rağmen o Tolek bahadırın bu yaptıklarını görmezden gelmiştir. Böylece kendisine zarar veremeyeceği Tolek’in davranışlarını görmezden gelip, yaşanacak olumsuz durumun önüne geçmiştir. Onun sevgisinin etrafındaki insanlara karşı sonsuz olduğunu davranışları kanıtlar. Hasanhan, Göroğlı’nın yiğitlerine teklif ettiği işe talip olunca babası ısrarla bu işin ona göre olmadığını, sıkıntı çekeceğini, büyük sözü dinlemesini söylemiştir. Bilge Göroğlı’nın oğluna yaptığı nasihatlerinden ilki, Hasanhan bekar olduğu için onun, kardeşine eş olacak olan Dalli’yi Erzurum’dan Çambil’e getirmesinin uygun karşılanmamasıdır. Göroğlı’nın ikinci nasihatı; Erzurum ve Çambil’in birbirine uzak olması, tek bir kişinin etrafında birçok koruması ve hizmetkârı bulunan padişahın kızı Dalli’yi getirmesinin güç olacağıdır (Sezer, 2017: 29).

Bilge Göroğlı’nın sözünü dinlemeyen Hasanhan, babasının öngördüğü tüm sıkıntıları yaşamıştır. Göroğlı’nın buyurduğu iş doğrultusunda, onun kahraman olarak nitelendirdiğimiz oğlu, destan boyunca bu isteği yerine getirmek için çaba sarf etmiştir. Bu istek Türk gelenek ve göreneklerinde yaşanan ve yaşatılan *evlenme* olayıdır. Bilge Göroğlı, güzelliğinin methi Çambil’e kadar gelen Erzurum padişahının kızı Dalli’yi küçük oğluyla evlendirmek istemiştir. Fakat Dalli’yi, Erzurum’dan Çambil’e getirmek görevi, Hasanhan’a nasip olmuştur. Çünkü Hasanhan babasının buyurduğu işe talip olduğunda, görevin ne olduğunu bilmemektedir.

Destan kahramanı Hasanhan, Dalli'yi zorluk çekerek, yorularak, yaralanarak Çambil'e getirir. O zaman Göroğlu, Dalli'ye; kendisini küçük evladı Avazhan'a eş olarak düşündüğünü, ama bu konuda Dalli'nin kendi kararının daha önemli ve belirleyici olduğunu bildirmiştir. Göroğlu'nin, Dalli'ye bu seçim hakkını tanıması, onun bilge kişiliğine destanda verilecek son kanıttır.

1.2.8. Göroğlu Destanı'nda Bilge Tipi

“Bilge sözcüğü, ‘Hikmet, bilgelik demektir. Hakîm sözcüsü ‘bilge’ anlamını tam olarak karşılamakla beraber ‘Her şeyi bilen (Tanrı)’ anlamına da gelir.’” (Esirgen, 2007: 15) Göroğlu Destanı'nda, bilge olarak niteleyebileceğimiz iki isim bulunmaktadır. Bilge Tipi'nin Göroğlu Destanı'ndaki ilk temsilcisi Yunus Peri, ikincisi ise Sakibülbül'dür. Yunus Peri aynı zamanda Göroğlu'nun eşidir. O, Göroğlu'na zor zamanlarında yardımcı olmuş veya bir fikir danışıldığında en parlak fikri o sunmuştur.

“İnsanla ve evrenle ilgili bütün bilgileri kapsayan bilgelik; XVII. yüzyıldan sonra özel olarak ahlâkla ilgili bir anlam kazanarak erdemle eşanlamlı duruma gelmiş ve davranışlarını aklın ışığında düzenleyen, hoşgörülü ve uzlaşmalı, dinginliğe kavuşmuş kişi olarak tanımlanmaktadır.” (Afşar, 2004: 65) Yunus Peri'de hissedilen baskın özelliklerden birisi de hoşgörüdür. Onun bu özelliğini eşi Göroğlu, Miskal Peri ve Gülnar Peri'ye âşık olduğunu söylediğinde, Miskal ve Gülnar hizmetkârlarıyla kendisini evlendireceğini söylerken görürüz. Yunus Peri, söylemekle kalmaz. Göroğlu'nun gönlünü razı etmek için çaba gösterir.

Miskal ve Gülnar Peri'ye Göroğlu'nun devletini gösterir. Onlara Göroğlu'yla evlenirlerse, sıkıntı yaşamayacakları mesajı verir. Gülnar Peri, Yunus Peri tarafından verilen mesajı anlayıp Göroğlu'yla evliliğe biraz daha sıcak bakar. Fakat Miskal Peri'yi evliliğe ikna etmek, Gülnar Peri'ye göre zordur. Yunus Peri kendisine; Miskal ve Gülnar Peri tarafından sunulan şartları kabul eder. Peri kızları Göroğlu'yla evliliğe razı eder. Yunus Peri'nin; eşine, âşık olduğu peri kızlarıyla izdivacını organize etmesi, Türk örf ve âdetleri çerçevesinde değerlendirilmemiştir. Çünkü o bir peri kızıdır. Bu nedenle Yunus Peri'nin bu izdivaca aracılığı hoşgörü mahiyetinde değerlendirilmiştir. Erdemle eşanlamlı olarak değerlendirilen bilge kişide bulunması gereken bir özellik de sadakattir.

Yunus Peri, kahraman Göroğlu'nu ölene dek yalnız bırakmaz. Hatta öldüğünde de güvercin olup, Göroğlu'nun gömüldüğü mezarın başında daima nöbet tutar (Kırbaçoğlu, 2000: 1132). Bilge insanda aranacak niteliklerden birisi de olaylara geriden bakmasını bilip, temkinli davranmaktır. Yunus Peri, ilk defa Göroğlu'nu yanında gördüğünde önce ona çok kızmış ve öldürmek istemiştir. Fakat Göroğlu'na zarar geleceğini düşünüp, bu isteğinden vazgeçmiştir.

Göroğlu, Yunus Peri'ye kim olduğunu ve kendisini Hızır'dan isteyip nikahlarının Er Hızır tarafından kıyıldığını söyleyince, Yunus Peri olanlara razı olmuştur. Kaderine boyun eğmiştir. Hatta Göroğlu'ndan af dilemiştir. Bu olaylar Yunus Peri'nin dinginliğe kavuşmuş yapısının bir göstergesidir. Bilge tipinin bünyesinde barındırdığı bir diğer özellik, müşkül durumlara çözüm üretmesi ve sorunları gidermesidir. Yunus Peri'nin olaylar karşısındaki tavsiyeleri halkı ve destan kahramanı Göroğlu'nu refaha kavuşturur. Göroğlu bir gün kırk kapılı binasında; Ahmedbey, Temirhan, Cigalihan, Hıdırali Elbeği'yle önce istişare edip, sonra sarhoşluk ederler. Ortada içki ikram eden bir sakinin olmamasından, dem vururlar.

Kahraman; zengin, bey çocuklarından ya da öğrencilerden birisinin sakilik yapabileceğini, onlardan birisinin getirilmesini söyler (Kırbaçoğlu, 2000: 845-846). Göroğlu, duvardaki sazını ele alıp söze başlar. Hangi yurttaki güzel oğul olduğunu sorar. Güzel bir oğlan bulup, eline kaseverip, ortalarına saki yapacağını bildirir. Göroğlu'nun karşısındaki adamlar farklı memleketler görmedikleri için Göroğlu'nun sorusuna yanıt veremezler. Göroğlu'nun söylediği sözleri duyan Yunus Peri; Vayengen memleketinde, Temirhan'ın oğlu olup, güzellikte dengi olmayan, asilzade Han Hasan adında bir padişah çocuğu olduğunu haber verir.

Güzelliğinin kendisinden ziyade olduğunu bildirir. Onun gibi bir çocuğun, Çembil memleketine gerekli olduğunu söyler. Vayengen memleketinden Hasanhan'ın, Göroğlu'na münasip olacağını beyan eder. Göroğlu'na, ustalıkla Temirhan'ın elinden Hasanhan'ı alıp saki yapabileceğini, sonra da Hasanhan'ın Çembil'e serdar olabileceğini söyler. Yunus Peri'nin sözlerini duyan Göroğlu, adamlarına; Vayengen memleketine gazaya gideceklerini, tatlı canlarından geçmelerini, Allah'ın izni, yüzlerinin akıyla Hasanhan'ı alıp dönmelerini, kuş gözlü tulpar atlara binmelerini söyler.

Yunus Peri'nin tavsiyesiyle Hasanhan'ı Çembil'e getirmek için ilk adım atılmış olur. Destandaki bir diğer bilge tipi, Sakibülbül'dür. Sakibülbül, Hızır tarafından Göroğlu'na tahsis edilen bir yardımcıdır. Hızır, Göroğlu'na, Sakibülbül'ün yapacağı işleri bildirir. Sakibülbül; yanındaki halkla beraber yeni bir yurda gidip orada yerleşecek, o yurdun adını da Sakibülbül koyacaktır. Sakibülbül aynı zamanda, Gırat'ın seysliğini yapacaktır. Yeni yurdun hükümdarı, Göroğlu olacaktır. Sakibülbül, insanların zor durumda yanına koştuğu Hızır'ın desteğini alıp, önemli konumlara gelmiştir. Sakibülbül, aynı zamanda Hasanhan'ın Çembil'e getirilmesinde etkin rol oynamıştır. Kahraman Göroğlu, kırk yiğidiyle birlikte Vayengen şehrine yaklaştığında yanındaki adamlara parlak bir fikirleri olup olmadığına dair danışır. O parlak fikir Sakibülbül'den çıkar.

Sakibülbül, Hasan Çapsan Dev'e zil takıp oynatacağını Vayengen'de padişah Temirhan'ın babasının geldiğini söyleyeceğini bildirir. Bu olayda üzerinde durulması gereken bir bilge tipi daha mevcuttur. O bilge insanın adı vezir Sahman'dır (Kırbaçoğlu, 2000: 861). Sahman vezir, Göroğlu Vayengen'e yaklaştığında kulağını yere vermiş ve memleketlerine çok sayıda atlı asker yaklaştığını Temirhan'a haber vermiştir. Sahman vezir, Vayengen şehrinde Sakibülbül'ün yalanına inanmayan tek kişidir. Padişah Temirhan'a sürekli karşılarındaki iki kişinin kendileri için tehlikeli olduğu bildirir. Fakat Sahman vezirin sözü, dikkate alınmaz. Hatta Sahman ölümden kıl payı kurtulur. Sahman vezirin nasıl birisi olduğunu anlayan Sakibülbül, onunla uzlaşıya varır. Kendilerine yardım etmesini ister. Sahman vezirin Sakibülbül ve Hasan Çapsan'a yardım etmesiyle Hasanhan'ın kardeşi Gülçehre de Çembil'e kaçırılır. Sahman vezir destanın ilerleyen bölümlerinde Göroğlu'nun, yiğitleri içerisine dahil olur.

1.3. Alperen Tipi

Alperen Tipi, Alp Tipi'yle büyük benzerlik gösterir. İkisinin birbirinden ayıran nokta inanç boyutundadır. Alp Tipi için söylenilen; yiğit, güçlü, cesur, cengaver, yardımsever, adaletli vb. gibi kavramlar, Alperen Tipi için de geçerlidir. Alperen Tipi islam inancını yaşatan, onun düsturlarına göre hareket eden bir yaşam tarzını benimsemiştir. Alperen Tipi kurtarıcıdır. İçinde gücü, gaza anlayışını, kahramanlığı barındırır. Alperen Tipi, aynı zamanda içe yönelir. Dinginliği sever.

1.3.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Alperen Tipi

Bayat, alpereni; Türk-İslam tarikatçılığının kahraman tipi olarak görür. Tarikatta yetişen, İslamın koruyucusu ve tebliğ edicisi olarak alperenler, Müslüman ülkelerde hak din için savaşırlar. Bu durum da İslam ülkelerinde gazilik olarak adlandırılır. Dede Korkut Oğuznameleri'nde de alp-erenlik konu edilir (Bayat, 2006b: 229). Erali ve Şirali destanında İslamiyetin etkisi baskın olarak hissedilmektedir. Destanda yer alan; pîrler, dervişler, yaşlı, aksakallı dedelerin Erali ve Şirali'ye yardımları azımsanmayacak derecededir. Destanda mücadele verilen düşmanlar, kâfir guruhundan değildir.

Kara Han bir Müslümandır. Hatta ilerleyen yaşına rağmen çocuğu olmadığı için fakirleri sevindirmiş, Hak katında değerli bir hocanın duasını almak için, Appak hocanın yanına gitmiştir. Buna rağmen üvey annenin iftirası nedeniyle olaylar çocukların idam edilmesine karar verilmesine kadar varmıştır. Aytöre- Mastura'nın babası Kahraman'ın da İslam dininden başka bir dini yaşadığına dair belirti bulunmamaktadır. Alp tipi'nde görülen; cengaverlik, yiğitlik, yardımseverlik, hoşgörülülük, konukseverlik, dürüstlük, saygı, sevgi gibi evrensel doğrulara sahip kişi özelliklerine İslamiyet'in kabulüyle birlikte, bu özelliklere sahip kahraman alpa "İslam" inancına sahip olma özelliği de eklenmiştir.

1.3.2. Melike Ayyar Destanı'nda Alperen Tipi

İslam inancının oluşturduğu destan kahramanı alperen, "*Savaşçı, yiğit, bahadır. Türk-İslâm kültürünü yayan bilge kişi (Parlatır, 2018: 40).*" olarak tanımlanır. Alperen tipi, Melike Ayyar destanında da mevcuttur. Destanın gelişme bölümünde aslında Göroğlu olup, don değiştirerek Şakalender adıyla olaylara dahil olan kişi alperen tipinin özelliklerini yansıtmaktadır. Melike Ayyar'ı alabilmek için devlere karşı savaş veren Şakalender; darağacına asılacaklarında, Avazhan ve yanındakiler zorlu çöl sıcağına dayanamadıklarında, çölden geçtikten sonra çeşmelerden zehirli su aktığı için susuzluğunu gideremediklerinde, üç, beş vb. yıllık yol kat etmek zorunda kaldıklarında, Baymak Dev'den Melike Ayyar'ın yeri öğrenileceğinde tılsımlı bir dua okuyup, düşmanları alt etmiş, zorlukları atlatmış, sıkıntıları gidermiştir. İslamiyet'in Türkler tarafından kabulüyle alperen tipi, Türklerin hayatında ve edebî eserlerinde alperen/gazi olarak yer almıştır. Bu tip; alp tipinin yiğitliğine, doğruluğuna, dürüstlüğüne, çevikliğine, cevvalliğine ek olarak İslam dinini yayma ve yaşatma görevini de üstlenmiş

kişidir. Şakalender ve Şazerger'in destanda "kalender" adını kullanarak Türkmenistan'a gitmeleri onların muhatapları tarafından çok da dikkate alınmamasına, Şakalender'in Kasımşah'a meydan okuması üzerine kendisinin "meczip" olarak görülmesine neden olmuştur. Fakat Şakalender'in darağacında üç yüz kişiyi tılsımlı dua sayesinde taşa çevirmesinden sonra, Şakalender'e karşı yaklaşımlarda bir farklılık meydana gelmiştir. Alperen tipinden, alp tipini ayıran özelliğin İslam dini olduğu belirtilmiştir. Melike Ayyar'ın Göroğlu'na kendisini tanıtırken insanoğlunun zararına yaratıldığını söylemesi onu ve onun güruhundan olan kimseleri Göroğlu'na düşman kılmak için yeterli bir sebeptir. Göroğlu ve oğlu Avazhan'ın, Melike'yi Çambil'e getirip Avazhan'a eş olarak alması da İslamiyet'in insanoğlu arasında yayılımı değil de yeraltı canlıları arasındaki yayılımına örnek olarak gösterilebilir. Destan kahramanının alperen tipi olarak, İslam dinini yaymak görevini başarıyla yerine getirdiği değerlendirilmesi yapılabilir.

1.3.3. Ayçınar Destanı'nda Alperen Tipi

Ayçınar Destanı'nda, Alperen tipi destana ismini veren Ayçınar'a aittir. Çobanoğlu, alp/alperen kelimelerinin aynı tip için kullanıldığını belirtir. Aynı tipin iki farklı sözcük kullanılarak anlatılmasındaki neden İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası destan tasniflerinden kaynaklanmaktadır (Çobanoğlu, 2011: 101). Destanda bu tipe sahip kişi Ayçınar'dır. O iyiliği yücelten, kötülüklerle savaşan bir kahramandır.

"Alp tipinde gördüğümüz dış mekânda ilerleme, eren tipinde ise içte açılma, genişleme ve yükselme inanç ve idealleri, içtimaî hayatımızda "alperen" gibi yeni bir karakterin doğmasını sağlamıştır. Alp tipinde, dini inançlardan beslenen biyolojik ve psikolojik amillerin tesiriyle dıştan; eren/veli tipinde ise yine dinî ve tasavvufî kaynaklardan beslenerek teşekkül eden içe ait amellerin yapı ve fonksiyonlarında hayatiyetini devam ettiren "cihanı fethetme" ideali, "alperen" tipiyle "Kızılalma" ülküsüne, "Nizâm-ı Âlem" mefkûresine; Allah'ın(cc) adını takatin yettiği yere kadar götürebilme ve yayma iştîyâkı olan "Î'lâ-yı Kelimetullah" inancına dönüşür. Zaman zaman "gazi" tipinin taşıdığı hususiyetleri de bünyesinde barındıran "alperen" tipi, Selçuklu Sultanı Alparslan'dan Ertuğrul Gazi'ye, Osman Gazi'den diğer Osmanlı sultanlarına, hattâ Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanan bir zaman diliminde varlığını gösterir." (Araz, 2006: 32-28)

Açıklamalardan farklı olarak destanda Ayçınar'ın cihan fatihi olma gibi bir düşüncesinin olmadığını görürüz. O cihan fatihi olmanın bir aşaması olan, beylik, hükümdarlık gibi teklifleri hiçbir zaman kabul etmemiştir. Şeybani Han'ın askerleri ona tabi olmak istediğinde, ne isterseniz yaparız dediğinde de Ayçınar mal ve tahtta gözü olmadığını söylemiştir. Sadece Şeybani Han'dan peşini bırakmasını istemiştir (Solmaz, 2007: 165-167). Ayçınar destanındaki alp/eren tipi için şunu söyleyebiliriz: o, her daim önce aile içi ilişkilerini yoluna koymayı tercih etmiştir.

Huzura ve sadeliğe önem vermiştir. Bu sadelik; yaşam sadeliği, makam sadeliği olarak genişletilebilir. Haksızlık karşısında her zaman haklının karşısında durmuştur. Düşmanları (Kayserbek ve Nazarbey) bazen dinî değerleri yaptıkları suçları örtmek için kullanmışlardır. (Ayçınar'ın kaçırıldığı gece, Babür Şah'ın Kayserbek ve Nazarbey'a yorgun göründüklerini söylediğinde, Kayserbek sohbet ettiklerini, sabah namazını kılıp Şah'ın yanına geldiklerini söylemiştir. Ayçınar Nazarbey'ın kapısına erkek kıyafetleriyle gidip, Ayçınar'la evlenmek istemedin mi sorusuna Nazarbey, yaşlandığı cevabını vermiştir.) Ayçınar; duygu sömüren, dinî örtülere gizlenmiş suçlara kanmaz. Destandaki alperen tipinin aynı zamanda kahramanın, eğilimi ve davranışları bu doğrultudadır.

1.3.4. Huşkeldi Destanı'nda Alperen Tipi

Göroğlu; etrafındaki insanların sıkıntısını üstlenen, bu sorunlara çözüm bulmaya çalışan, bunlar için mücadele eden bir alperendir. Göroğlu, cesurdur. Avazhan'ı alıp, Gırat'la beraber savaşa başladıklarında Göroğlu'nın evladı Avazhan, yığılmış insanları görüp oradan kaçmak ister. Düşman kanının dökmekle bitmeyeceğini söyler. Babası ise ona; düşmanların gücünün yetmeyeceğini, kılıcıyla hazır bir şekilde beklemesini tembihler. Güçlerine hiç kimsenin denk olamayacağını söyler. Huşkeldi adlı Göroğlu, Gırkök'ün sağırsına vurur. Çambil'in pehlivanını tanıması için Hunharşah'ı meydana davet eder. O andan itibaren herkes, Huşkeldi'nin belasından korkar. Avazhan'ı ellerinden kaçırmamak için; vuruş, bağırış, mücadele başlar (Öztürk, 2011: 279-291). Makam sahipleri artık Gırat'ın üzerindeki adamın, Göroğlu olduğuna kanaat getirirler. Herkes ne buldularsa, tüfek, kılıç, çifte, mızrak, yay, ok, balta alıp ortalarına aldıkları Göroğlu'na karşı mücadele etmeye başlarlar. Bu mücadele içinde Göroğlu, Gırkök'e bir kamçı vurur. Havalanan Gırkök'le, Göroğlu kendisini Hunharşah'ın yanında bulur. Güçlüdür. Onun Hunharşah'la vuruştüğünü gören insanlar, mücadelenin şiddetinden

titremeye başlarlar. İnsanlar Göroğlu'yı gördüklerinde kaçacak yer ararlar. Göroğlu düşmandan öcünü alır. Meydan kan, duman, ceset ile viran olur. Mertçe bir savaş olur. Çambil'in yiğidi Göroğlu, erliğin nasıl olduğunu kılıcından uzak kalıp yaşayabilenlere gösterir. Altında atını oynatan, elinde kılıcını söyleten, düşmanları ağlatan Göroğlu, benim diyen yiğitleri yere serer. Safları bozup, başları koparıp, kırgın edip, bozgun çıkarıp, düşman leşini kilim gibi yere döşer. Tek başına bir memlekete kafa tutan Göroğlu'nın savaşı büyük söz olur. Göroğlu'nın mücadelesine ve savaşına Hunharşah aferin deyip, razı olduğunu bildirir.

1.3.5. Belagerdan Destanı'nda Alperen Tipi

Türk toplumunda Alp tipi, İslamiyetin kabulünden sonra ismen değişiklik göstermiştir. Bu değişikliğin ismen olması, Türklerin zaten yaşattıkları Gök Tanrı inancıyla, İslamiyetin büyük benzerlikler taşıması sebebiyledir. Destanlarda gördüğümüz alp tipi, İslamiyetin Türk toplumu tarafından kabul edilmesinden sonra alperen olarak adlandırılmıştır. Yardımcı, alp tipinin; yiğit, cesur bir kahraman olup, asil ve gayretli bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Garipname'ye göre Alp'da; sağlam yürek, pazu kuvveti, gayret, at, özel bir giysi, iyi bir kılıç, süngü, yay ve bir arkadaş olmalıdır. Oğuz Kağan Destanı'nda tüm bu özelliklere sahip bir alp görebiliriz. İslamiyetin kabulünden sonraki Türk destanlarında alp tipinin adı *Alp-Eren* olarak değişmiştir. Fuad Köprülü ise İslamiyet'in kabulünden sonra oluşan bu tipi *Alp-Gazi* olarak adlandırır (Yardımcı, 2007: 5-69).

Belagerdan Destanı'nda Alperen tipine vücut veren kişi, aynı zamanda destana ismini veren Belagerdan/Avazhan'dır. O Bela dağında, Bela ile karşılaştığında kendisini bir nefeste yiyebileceğini, fakat Allah'ı şefaatçi gösterdiği için onu affettiğini söyler. Bela'nın Allah'ı şefaatçi göstermesi, Avazhan'ın kendisini kurtarmaya yetmiştir. Beladan İhlas suresini okuyasıya kadar kendisini Erem bağına götürmesini ister (Öztürk, 2011: 349). Bunun haricinde destanda Belagerdan'ı sık sık dua ederken görürüz. Alp tipi başlığında belirtilen özellikler alperen tipi için de söz konusu olduğundan, bu özelliklere değinilmeyecektir.

1.3.6. Rüstem Han Destanı'nda Alperen Tipi

Alperen tipi, Rüstem Han Destanı'nda da kahramanla birlikte yaşatılmıştır. Destanda özellikle Rüstem Han'ın annesi Hürayim'in davranışlarıyla, İslamiyetin etkisi

hissedilmiştir. Rüstem Han'ın karşısında yer alan düşmanların kâfir olduklarına dair bir belirti yoktur. Onun babası haricindeki düşmanları, masalsı nitelikte olan ejderhayla, yine gerçek insandan ziyade olağanüstü vasıflara sahip cadı kadındır.

1.3.7. Dalli Destanı'nda Alperen Tipi

Alperen tipinin Dalli Destanı'ndaki yüzü, kahraman Hasanhan'dır. Gök tanrı inancıyla yakınlık gösteren, İslam dinini benimseyen kahramanın davranışlarında büyük bir değişiklik yaşanmamıştır. O nedenle alp tipinde değerlendirilen özelliklerin tümü alperen tipi için de söylenebilir. Destan kahramanı Hasanhan'ın, Dalli'yi Erzurum'dan kaçırdıktan sonra, dinlenmek için mola verdiği ilk yerde ona, eğer iman ederse kendisini Çambil'e götüreceğini yoksa onu öldüreceğini söylemesi Alperen Tipi olarak değerlendirdiğimiz Hasanhan için önemli bir davranıştır (Sezer, 2017: 181). O bin bir zahmetle, her şeyi göze alarak, kırk beş gece ve gündüz yol alır. Dalli'ye ulaşmak için, Köse'ye mücadele etmek zorunda kalır. Bir şehrin toplandığı pazardan Dalli'yi kaçırr. Fakat kahraman onca zahmet etmiş olmasına rağmen, Dalli iman etmemiş olsaydı onu öldüreceğini söyler.

1.3.8. Göroğlu Destanı'nda Alperen Tipi

Göroğlu'nun alperen kimliğini niteleyecek birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bayat, Köroğlu'nun şekillenmesinde önce Şamanlığın sonra da tasavvufun önemli etki ettiğini, onun eski mitolojik fikirden, orta çağ İslamî fikre geçtiğini, böylece yeni bir kahraman tipinin doğduğunu, halk sufizminden etkilendiğini, eskiyle yeniyi, tarihle miti birleştiren bir geçiş kahramanı olduğunu belirtir. O, alp veya veli olarak tanımlanamaz. Köroğlu bir alperendir. Gazilik ve dervişlik Göroğlu'nda yansımasını bulmuştur. Göroğlu alptan alperenliğe, ozanlıktan hak âşıklığına geçişi yaşamıştır (Bayat, 2009: 171-178).

Destan kahramanının karşısına sıklıkla Hızır çıkar. O, Hızır ve Kırk Çiltan'dan; Gırgök atını, iki peri hanımı, Arap Reyhan'dan öcünü almayı, Yavmit memleketine padişah olmayı diler. Göroğlu'nun istekleri kabul edilir. Yine Göroğlu; Avazhan'ı, Hunharşah'ın memleketinden almaya giderken, Hızır ve Kırk Çiltan kahramanının karşısına çıkıp, ona nasıl bir yol izlemesi gerektiğine dair bilgi verirler. Yani kahramanın yol göstericileri din uluları ve insanların yardımına koşan Hazreti Hızır'dır.

Destan kahramanının annesi öldüğünde, Bibi Hilal'in ağabeyi Gecdumbey'in çobanı Rüstembey, Bibi Hilal'i merak edip onun yanına gider (Kırbaçoğlu, 2000: 552). Bibi Hilal'in öldüğünü görür. Rüstembey, parası bittiğinde puthanenin görevlisiyle gidip oradaki paraları toplar. Parası çoğalınca da Müslüman olan değişik bir insandır. Bibi Hilal'i gören Rüstembey ona; gözünü açmasını, garip kardeşim diyerek başını okşayarak söyler. Gözlerinden yaşlar akıtır. İhtiyar bir kimse getirip, Bibi Hilal'i yıkatır. Tabuta koyup, mezara gömer. Başına büyükçe bir taş diker. Başında Kur'an okur. Rüstembey üç yıl sonra Göroğlu'nu kabristanda gördüğünde onu evine götürmeye ikna eder. Kahramanı evine götürür. Kahraman Göroğlu, Rüstembey'in evine gittiklerinde bu durum şöyle tasvir edilir:

“Gâhi ağlayıp, gâhi feryat eyledi,

Bilir bilmez Kur'an okuyup ikisi,

Hilalay'ın ruhunu şad eyledi.” (Kırbaçoğlu, 2000: 561)

Göroğlu'nun mücadelelerinin bazılarında İslam dininin belirtildiği görülür. Örneğin kahraman, Yunus Peri'yi getirmek için gittiği Kafdağı'ndan dönerken, yaşadığı Yavmit memleketinin üzerini ala, boz; toz, duman kapladığını görür. Yavmit yurduna düşman askerinin geldiğini anlayan Göroğlu hemen, Semender (Bela) Dev'in kılından yakıp onu yardıma çağırır (Kırbaçoğlu, 2000: 765). Bela Dev gelir. Bela Dev birkaç darbeyle Arap Reyhan'ın askerlerini öldürür. Daha sonra Bela Dev, Göroğlu'nun yanına gelir. Semender Dev, savaş meydanındaki herkesin Müslüman olduğunu, kimi öldüreceğini bilmediğini söyler. Göroğlu, Semender Dev'e Arap Reyhan'ı ve onun askerlerini tarif eder. Bela Dev, bu şekilde savaşına devam eder. Kahraman bir başka mücadelesinde, vakit namazıyla beraber kılamadığı namazların kazasını kılar. Göroğlu; Avazhan'ı, Çembil'e getirmek için Hunhar Şah'ın memleketine gittiğinde, önüne koyunları alıp pazara çıkar. Onu gören Avazhan'ın babası Bulduruk Kasap'ın kahramana söylediği ilk şey; kendisini Müslümana benzettiği ve koyunlarının satılık olup olmadığı sorusudur. Bu ve benzeri olaylar destanda ele alınır.

“Bayat'ın belirttiği gibi destan kahramanı kendinde eski ile yeni, tarihle miti birleştiren, geçiş dönemi özelliklerini yaşatan, bunların her ikisini birleştiren alp erendir (Bayat, 2009: 171-178).” Destanda İslamî döneme geçişin etkileri, halk

arasında yapılan konuşmalarda da hissettirilir. Sakibülbül ve Hasan Çapsan Vayengen şehrine Hasanhan'ı kaçırmak için geldiklerinde kendilerini evliya ruh olarak tanıtır. Hasan Çapsan'ın üzerinde bin tane zil takılıdır. Sakibülbül, onun sakallarını da renkli iplerle örmüştür. Bundan dolayı Hasan Çapsan garip bir görünüme sahiptir. Vayengen halkı tuhaf görünümlü Hasan Çapsan ve Sakibülbül'ü gördüklerinde *''Kaçmayın, kaçmayın, kıyamet olduğunda deccal çıkacak diye duyardık. Bu zillerden şüphe ederim. Deccal olmasa, korkmayın. Deccal gören olduk.''* (Kırbaşoğlu, 2000: 883) derler. Bayat Göroğlu'nu, adaleti koruyan, hakka âşık, halk sufilerinin yolunu gözlediği bir kurtarıcı olarak tanımlar (Bayat, 2009: 176). O her daim; haklının ve hakkın yanında yer alan bir kahramandır.

2. MERKEZÎ KAHRAMAN TIPİNİN KAHRAMAN KALIBINA GÖRE İNCELENMESİ

2.1.Erali ve Şirali Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi

Destanlarda, kahramanları diğer insanlardan ayıran birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar kahraman doğmadan önce başlar. Doğumunda, doğumdan sonra fiziksel özellikleriyle devam eder. Davranışlarında onu diğer insanlardan farklı kılan, liderlik vasıfları bulunur. Bu vasıfları Kara Düzgün şu şekilde belirtmiştir.

1. Kahramanın doğumu önceden müjdelendir. (Çocuksuzluk motifi)
2. Kahraman olağanüstü şartlarda doğar. (Bu doğum ilahi bir oluşum sonucunda vuku bulur.)
3. Kahraman, Tanrı katından gönderilmiştir ve genellikle soylu bir aileye mensuptur.
4. Kahraman genellikle tek çocuktur. (Bazen en büyük ya da en küçük çocuk olarak da ortaya çıkabilmektedir.)
5. Kahramanın çocukluğu olağan dışıdır ve kısa sürede büyür. (Destanda kahramanın çocukluğu üzerinde uzun uzadıya durulmaz.)
6. Kahraman çocukluk döneminden çıktığını olağanüstü bir kahramanlık göstererek ispat eder.

7. Kahraman, kahramanlığını ispat ettikten sonra ad alır. Kahramana verilen ad kutsallık arz eder ve kutsal biri tarafından verilir.
8. Kahramanın fiziki gücü yaradılıştan itibaren olağanüstüdür ve zaman zaman yırtıcı hayvanlarla mukayese edilerek tasvir edilir.
9. Kahraman karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkabilir.
10. Türk destanlarında avcılık önemli bir meziyettir.
11. Kahraman daima ilahi güçler tarafından korunur. (Yardımcı eren tipi / aksakal tipi)
12. Kahramanın en önemli yardımcısı olağanüstü özellikleri olan atıdır.
13. Kahraman bir ülküyü gerçekleştirmek, yiğitliğini ispatlamak veya intikam almak için maceraya atılır.
14. Maceraya atılan kahraman yurdundan uzaklaşır.
15. Kahraman mücadelesinin büyük bir bölümünde veya en tehlikeli durumlarda genellikle yalnızdır.
16. Kahraman cesurdur. Kendisiyle denk güç ve yaradılıştan olmayanlarla savaşmaz.
17. Kahraman kendisine düşman olan varlıklarla hatta gerektiğinde babası ile de mücadele eder.
18. Macerada birçok zorluklarla karşılaşılır.
 - a. Olağanüstü varlıklar (Devler, canavarlar, cadılar vb...)
 - b. Kötü akrabalar ve yakınlar (Kardeş, eş, arkadaş vb...)
 - c. Ülkeyi yöneten kötü liderler
 - ç. Sihir, entrika, hile. (Kahraman uykuya dalınca entrika ile karşılaşır.)
19. Kahraman mücadelesi esnasında yeraltı ve üstüne seyahatler yapar ve nadir de olsa bazı destanlarda ölüp dirilir.
20. Kahraman yardım eden olağan kişiler vardır.
21. Kahraman macerası esnasında evleneceği kız ile tanışır.
22. Kahraman maceradan döner.
23. Kahraman ölür.
24. Kahramanın ölümünden sonra ülkeleri, soyundan gelenler tarafından devam ettirilir (Kara Düzgün, 2012/1).

1. *Kahramanın doğumu önceden müjdelendir. (Çocuksuzluk motifi)*Özbek destanlarından Erali ve Şirali destanında, kahramanların anne ve babası önce

çocukları olmadıkları için sorun yaşarlar. Bu durum emek verilen her olgunun değerini artırdığı gibi doğacak çocukların da kıymetini artıracaktır. Çocuk sahibi olmak için veziri tarafından önerilen Appak adlı hocanın yanına gitmeden türlü iyilikler yapan, zalimliği bırakarak fakirleri sevindiren Kara Han, günahlarından arınma yoluyla amacına nail olacağını düşünmüştür. Bu durum, Tanrı Tealâ tarafından hoş karşılanmıştır ki, Kara Han'ın Appak Hoca'nın yanından hanımının yanına varmış; dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra Kara Han ve Gülmastura'nın iki çocukları dünyaya gelmiştir. Böylesi bir durumun Türk destanlarında birçok örneği vardır. Örneğin Alpamış destanında iki kardeşin, Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda, Pay Büre'nin, Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda, Dirse Han'ın, Kara Han gibi çocuğu olmayıp türlü meziyetler gösterdikten sonra emellerine nail olmuşlardır.

2. *Kahraman olağanüstü şartlarda doğar. (Bu doğum ilahi bir oluşum sonucunda vuku bulur.)* Destanda çocuklar doğduklarında fizikî özelliklerinden ya da davranışlarından bahsedilmemiştir. Anne Gülmastura da doğum esnasında farklı bir durum yaşamamıştır. Oğuz Kağan destanında olduğu gibi; *‘‘Yine günlerden bir gün Ay Kağan'ın gözü parladı. Doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun gözü gök, ağız ateş (gibi) kıızıl; gözleri ela; kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi.’’* (Bang, Rahmeti, 2012: 11) gibi bir tasvir de destanda görülmemektedir.

Ancak destanda, Kara Han tarafından, Appak Hoca'ya çocuk için dua istemeye gidildiğinde Appak Hoca, Kara Han'a nakışlı iki elma vermiştir. Elmanın yanında doğacak iki çocuğunun üç özelliğini kendisine haber vermiştir. Bu haberlerin ilki çocuklarının Yusuf gibi güzel yüzü olacağı, ikincisi; Rüstem gibi mert ve güçlü olacağı, sonuncu özellikleri ise; akıllı ve devlete münasip kişiler olacaklarıdır. Türk dünyası gelenek göreneklerinde bazı sayılar kutsal değer taşımaktadır. Bu sayılar; iki, üç, beş, yedi, dokuz, kırk... vb. türden sayılardır. Destanda Kara Han'ın doğacak çocukları hakkında onların üç özelliğini haber vermesi Türk inançlarında üç sayısının önemini akla getirmektedir. ‘‘Allah'ın hakkı üçtür.’’ deyiimi, ekseriyetle kabristanda ‘‘üç kulhu bir elham’’ okunması, gelin kuşağının bele üçüncü sarılıştta bağlanması, üç defa tokalaşma günümüzde halâ yaşatılan Türk geleneklerindendir.

3. *Kahraman, Tanrı katından gönderilmiştir ve genellikle soylu bir aileye mensuptur.* Bu özellik, Erali ve Şirali için de geçerlidir. Onlar han soyundan gelirler. Yaşamları boyunca zor durumda kaldıklarında ulu kimselerin onların yardımına koşmaları, onların Tanrı katından gönderildiğine kanıttır. Kahramanların eşleri de soylu, halk içinde muteber makamlarda olan insanların kızlarıdır. Türklerde padişahlık makamının Tanrı tarafından kendilerine verildiğine inanılırdı. Dolayısıyla kendilerine eş olarak seçecekleri insanlar da bu “kut” soyundan gelmeliydi. Erali ve Şirali destanında da diğerlerinde olduğu gibi “soylu aile” düsturu devam etmektedir.
4. *Kahraman genellikle tek çocuktur. (Bazen en büyük ya da en küçük çocuk olarak da ortaya çıkabilmektedir.)* Erali ve Şirali bu genellemeye uymaz. Onlar ikiz iki kardeşlerdir. Yalnız, Erali ve Şirali’den çok az süre farkıyla önce doğmuştur.
5. *Kahramanın çocukluğu olağan dışıdır ve kısa sürede büyür. (Destanda kahramanın çocukluğu üzerinde uzun uzadıya durulmaz.)* Destan kahramanlarının çocuklukları, yaşadıkları olaylar neticesinde olağandışı olarak değerlendirilebilir. Fakat Oğuz Kağan destanında, Oğuz Kağan gibi, “Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi.” (Bang, Rahmeti, 1936: 11) gibi bir tasvir Erali ve Şirali için yapılmamıştır. Bayat, Oğuz Kağan’daki ve diğer Türk Destanları’ndaki bu durumun sebebini fiziksel gücün övülmesiyle ilişkilendirir (Bayat, 2006c: 146-152). Destanlardaki genel akışın aksine, Erali ve Şirali destanında kahramanların çocuklukları üzerinde uzun uzadıya durulur. Çünkü destanın omurgasını oluşturan kilit olaylar, Erali ve Şirali’nin çocukluğunda yaşanmıştır. Diğer destanların bu şekilde bir akışının olması kahramanın kısa sürede büyüyüp yetiştiğini belirterek, alplik, yiğitlik gösterdiğini vurgulamak olduğu düşünülebilir.
6. *Kahraman çocukluk döneminden çıktığını olağanüstü bir kahramanlık göstererek ispat eder.* Erali ve Şirali Destanı’nda bu kahramanlığın adı avcılıktır. Kara Han ve Gülmastura çocuklarını oturup kalkmasını öğrenmeleri için bahçıvanın yanına verir. Hemra adındaki bahçıvan ise onlara iyi iki cins at verir. Bu atlar öyle atlardır ki üzerine binen düşmandan öcünü alır. Atlara binen

kişiyse, kimseler denk olamaz. Atları alan Erali ve Şirali, bunlara bir de münasip koşum yapılmasını isterler.

Hemra bahçıvan kahramanların bu istekleri için onları Adil adlı ustaya yönlendirir. Adil ustanın yanına giden kahramanlar misafirin ata, babadan ulu olduğu belirtilerek hürmetle karşılanır. Ustaya isteklerini belirten Erali ve Şirali'den seksen gün müsaade istenir. Seksen gün sonra koşumlarını alıp atlarına binen kahramanlar, Adil ustadan Erali için; yay ve oku, Şirali için; batman kılıcı teslim alır. Atlarına binip koşumlarını alan kahramanlar üç gün Hemra bahçıvanın bahçesinde gezdikten sonra Şirali ağabeyine, bu iyi atları ve güzel silahları bahçede dolaşmak için mi aldıklarını sorar.

Erali ise kardeşi Şirali'nin sorusuna karşılık yurt elde etmek için atlara atlanmaları gerektiğini söyler ve yola koyulurlar. Atlarının üstüne ipek kumaş sererler. Altın kubbeli zümrüt eğer koyup, iki yıllık haraçtan olan kilime sararlar. Bahçıvan dededen izin isterler. Bahçıvan dededen aldıkları türlü nasihatlerle anne Gülmastura'nın yanına varıp, ondan da izin isterler. Gülmastura'da çocuklarına dua ve nasihat ederek onları yolcu eder. Üç gün yol alan Erali ve Şirali yedi yüksek karlı dağ aşarlar. Elleri boş dönmenin yığıtlara utanç olacağını söyleyerek, bir göle yönelirler. Gölün etrafında yedi kaz gören Erali ve Şirali, bu kazları ilk kimin avlamaya hakkı olduğunu aralarında istişare ettikten sonra Şirali, büyüğe hürmet göstermenin gereğini bu durumda da uygulayarak ağabeyine kazları avlama hakkını verir.

Bir okla iki kaz vuran Erali kazlardan birini avlamış diğerini ise yaralı bırakmıştır. Diğer kazın kan izini takip eden Erali ve Şirali izlerin, babalarının şehrine hatta küçük annelerinin kulübesine doğru gittiğini fark ederler. Küçük annelerinin kapısına gidip vurdukları kaz eğer oradaysa kazı kendilerine verilmesini rica ederler. Vurulan kazlar, Kara Han'ın küçük hanımının çocukları gibi sevdiği kazlardır. Bunun durumun üzerine küçük anne Gülçehre, çocukların kendisiyle beraber olmak için kapısına geldiklerini söyleyip, ortalığı birbirine katar. Burada çocukların kahramanlığını gösterme aracı vurulan kazlardır. Avın daha büyük olmaması çocukların yaşlarının küçük olmasıyla ilişkilendirilebilir. Erali ve Şirali'nin dokuz yaşında olmalarına rağmen destanda güçlü olmanın belirtisi olarak, yedi yüksek karlı dağ aşp, Erali'nin bir okla iki kaz vurduğu belirtilmiştir. Dede Korkut Hikayeleri "Dirse Han oğlu

Buğaç Han destanı’’ nda Dirse Han’ın oğlu boğa ile zorlu bir boğuşmadan sonra boğayı öldürür. Başkurt destanlarından Ural Batır destanında da *Ural ve Şülgen on-on iki yaşlarında iken kuş uçurup aslan binmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, on ile on beş yaş arasındaki erkek çocuğundan artık hünerini göstermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Kuş uçurmanın yani avlanmanın ve aslana binmenin yiğitliğin ilk nişaneleri olduğu tespit edilir.*’’ (Kara Düzgün, 2014: 228) Dirse Han oğlu Buğaç Han Destanı’nda kahramanlık gösterilmesi ad alabilmek içindir. Erali ve Şirali kahramanlık göstermek için avlanmışlardır. Ural Batır destanında ise Ural ve Şülgen on-on iki yaşlarında aslana binmeye çalışırken Erali ve Şirali dokuz yaşındadırlar. Eli boş yurda dönmenin utanılacak bir durum olduğunu düşünürler. Kahramanlar yaşlarına göre fazla bilinçlilerdir.

7. *Kahraman, kahramanlığını ispat ettikten sonra ad alır. Kahramana verilen ad kutsallık arz eder ve kutsal biri tarafından verilir.* Destan kahramanları ad alabilmek için kahramanlık göstermek zorunda kalmamıştır. Padişah Kara Han; Erali ve Şirali doğduğunda halkından çocuklara munasip bir ad konulmasını ister. Toplanan ahali ikiz oldukları için Hasan, Hüseyin isminin konulmasını teklif eder. Âlimler; Şemsi ve Kamer isminin konulmasını teklif ederler. Celil ve Kerim isminin konulması teklif edilir. Fakat padişah Kara Han’ın teklif edilen isimler hoşuna gitmez.

O esnada doksan yamalı elbise giymiş bir kalender, toyun ortasına gelir ve eğer Kara Han uygun görürse çocukların adının Erali ve Şirali olmasını önerir. Bu isimleri teklif ederken de Şirali’nin batman kılıcı olacağını, düşmandan öç alacağını, onlarla savaşacağını Erali’nin ise âlemde er olacağını, çekeceği yayın üç batman olacağı ve ikisinin de Rüstem gibi güçlü olacağını söyler. Bu isimler Kara Han’ın hoşuna gider. Halk, itibarsız bir dilencinin teklifinin kabul edildiğinden çok memnun kalmasa da çocuklara Erali ve Şirali ismi verilir. Burada çocuklara halkın, mollaların, âlimlerin isim teklif edip de Kara Han’ın doksan yamalı elbise giyen bir kalenderin tavsiye ettiği ismin konulması da Kara Han da görülen takdire şayan davranışlardan birisidir. Kara Han burada manevi zenginliği dikkate alarak, kalenderi dinlemiş ve fikrini kabul etmiştir.

8. *Kahramanın fiziki gücü yaradılıştan itibaren olağanüstüdür ve zaman zaman yırtıcı hayvanlarla mukayese edilerek tasvir edilir.* Kahramanın fiziki gücünün yaradılıştan itibaren olağanüstü olduğu belirtilmemiştir. Fakat Erali'nin Şirali'yle beraber avlanmaya çıktıklarında bir okla iki kazı vurması veya Kahraman'ın askeri olan Gevir pehlivanla yaptığı güreşte onu yenmesi aslında onda var olan gücün destanda belirtisidir. Şirali ise avdan gelmeyen ağabeyini aramak için yola koyulmuş yolda bir elçiye padişaha iletmesi için mektup vermiş. Elçi ise padişaha Şirali için; on yiğidin yüreğine bedel yüreği olan, taş vursa, taşı dağıtacak güce sahip, gayreti düşmanın dermanını kesecek, sinirlendiğinde etrafında sağ birisini koymayacak, cengaver diye haber verir.
9. *Destanda kahramanlar karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkmamıştır.*
10. *Türk destanlarında avcılık önemli bir meziyettir.* Nitekim kahramanlar yiğitliklerini ispatlamak için dokuz yaşındayken avlanmaya çıkmışlardır. Aynı zamanda Erali, avlanmak için Bağdat'tan iki, iki buçuk gün uzaklığında, Yıldız dağlarının eteklerinde avlanmak için ava çıkmış, sonrasında kendisini yâri Aytöre Mastura'ya kavuşturacak olan maceranın içinde bulmuştur.
11. *Destanda kahramanlar daima ilahi bir güç tarafından korunmuştur. (Yardımcı eren tipi / aksakal tipi)* Gülçehre, Erali ve Şirali'ye koynuma girmek istediler diye iftira attığında padişah Kara Han'ın cellatları, Erali ve Şirali'yi sokakta sürürken anne Mastura'ya; Erali'nin Appak hocanın yanına gitmesini söyler. O esnada Mastura'nın yanına doksan türlü çapan giymiş bir veli gelir ve olanlardan haberdar olduğunu, onların asılacağı darağacının viran olacağını üzülmemesi gerektiğini söyler. Mastura ise onun bastığı toprağı yüzüne sürerek, çocuklarının başına bir iş gelmeden çabucak onlara yardım etmesini ister. Fakat adam Mastura'nın gözünün önünden birden kaybolur. Bu anne Mastura'ya ferahlık verilmesi için gönderilen ilahi bir habercidir.

Kara Han, Gülçehre'den iddia ettiği konu için ispat ister. Gülçehre de Erali'nin gömleğinin parçasını ispat olarak verir. Padişah çocuklarının kellesinin kesilmesi için emir verir. Çocuklar hayvan pazarındaki darağacına sürülürken, bir kalender cellatların önüne çıkar. Onlara padişahın yanına gideceğini, cellatların karşılaştıkları yerde kendisini beklemelerini söyler. Padişahın yanına varır. Fakat söylediği sözler kâr etmez. Kalenderin ardından anne Gülmastura,

Kara Han'a yalvarır. Olanların sorumlusunun kendisi olduğu iddiasıyla Gülmastura, odadan kovulur.

Gülmastura çocuklarının acısıyla sokakta koşarken, bir pîr çınarlığın yakınındaki pınardan abdest alır. Sağına selam verdikten sonra; eline sopasını alıp sokaklarda yürüyüp Kara Han'ın dilenci olması, devletinden ayrılıp parasız bir yaşlı olması için dua eder. Bu esnada yoldan geçmekte olanlar pîr'in feryadını duyup yanına gelir. Feryadının sebebini öğrendikten sonra pîr çobandan padişaha gidip çocukların affını dilemesini eğer kabul etmezse kerametini göstereceğini söyler. Pîrin dediğini yapan çoban da Kara Han tarafından reddedilerek huzurdan kovulur. Erali ve Şirali'nin başı kesilecektir. Cellatlar ilk olarak, Şirali'den başlar. Fakat bu duruma Erali itiraz eder. Darağacında dahi büyüklük göstererek önce kendi başının kesilmesini ister.

İmmer cellat Erali'nin başını kesmek için yanına geldiğinde o an orada hasıl olan derviş pîr, avuç içini bıçağa doğrultarak bıçağın geriye doğru bükülmesini sağlar. Bu durumu gören mollalar, çocukların suçunun olmadığını söylese de bazıları bıçağın kesmediğini iddia ederler. Durum böyle olunca cellat Şirali'ye yönelir. Pîr ona da avuç içini tutar ve bıçak kesmez. Bu durumda demek çocukların suçu yokmuş, anneleri iftira etmiş diyerek Kara Han'a oradaki insanlar mektup yazar. Fakat Kara Han yine kabul etmez. Kara Han, ilmek yapılmış ince telin çocukların boynundan geçirilip o şekilde altın darağacına asılmasını ister. Haberci emri ulaştırır. Kara Han'ın istediği gibi çocuklar asılacakken, kible yönünden kuvvetli bir rüzgâr eser. Hava öyle kararır ki ahali gün tutuldu zanneder. O esnada Hızır, kurulan darağacını yerle yeksan eder.

Etraf aydınlandıktan sonra çocukların sağ olduğunu gören halk durumu padişah Kara Han'a iletirler. Kara Han bu durumun yaşanmasına sebep olan kişinin Appak Hoca olduğunu söyler. Çocukların beş yüz cellat tarafından Uludağ'a götürülüp öldürülmesini kanlarının da kendisine getirilmesini istediğini belirtir. Emirlerinin yerine getirilirken de durumdan Gülmastura ve Appak Hoca'nın haberdar olmamasını söyler. Öldüremezlerse de ellerini ayaklarını bağlayıp, taşla ezilerek öldürülmelerini, cesetlerini de çöle atmalarını ve onların kanının kendisine getirilmesini emreder. Cellatlarla birlikte gitmek isteyen anne Mastura, zorla şehrin kapısından içeri sokulur.

O sırada Gülmastura'nın yanına doksan yaşında bir ihtiyar çıkar. Bu ihtiyar, Gülmastura'ya büyük oğlunun hükümdar olacağını, kimsenin günü gelmeden ölmeyeceğini ve bu yaşananlara sebep olanın hanın küçük hanımı olmasını söylemesi üzerine anne rahatlar. Cellatlar Uludağ yolundalarken birden iki kalender belirir. Ekmek, para istemeyen kalenderler, çocukların affını dilerler. Cellatlar bu teklifi kabul etmeseler de kalenderlerin; çocukları çöllere salıp babaları ölesiye kadar yurtlarına dönmemelerini teklif etmeleri üzerine çocukları bırakmayı kabul ederler. Çocukların kanı yerine ise bir koçun kanını Erali ve Şirali'nin gömleğine bulayarak padişaha göstermeyi kararlaştırırlar.

Buraya kadar gerek çocukları için çırpınan anne Gülmastura'ya çocuklarının geleceğinden haber verilerek, gerekse Erali ve Şirali'nin öldürüleceği anlarda ilahi güçler (hızır, kalender, pîr vb.) bu durum engellenilerek yardım edilmiştir. Destanda en kritik ve ilahi güçlerin en fazla destanda aktif oldukları bölüm bu bölümdür. İki kardeş elleri bağlı bir şekilde yatarken, Şakalender adlı bir dilenci kahramanların karşısına çıkar. Merhametli dilenci, esasını bırakıp çocukların ellerinin bağıını çözer.

Erali ve Şirali'nin nereye gideceğini soran dilenci, cevap olarak yol iz bilmediklerini ve kendisinin nereyi tarif ederse oraya gideceklerini, dört gündür aç olduklarını söylerler. Koynundan bir ekmek çıkarıp çocuklara veren pîr, durumlarına üzülmemeleri gerektiğini olanlara küçük annelerinin sebebiyet verdiğini ve Erali'nin ölen Bağdat padişahının yerine hükümdar olacağını, Şirali'nin ise kuyumcu bir babasının, gül yüzlü bir dilberinin olacağını söyler. Çocukların nereye gideceklerini sormaya kalmadan pîr ortadan kaybolur. Destanda şimdiye kadar görülen keramet ehillerinin yardımı destanın bundan sonraki safhasında yol üzerinde gidilecek yeri tarif eden insanoğlundan öteye geçmez. Yerdeki insanoğullarını yardıma teşvik eden de gökteki semavî güç olarak değerlendirilebilir.

12. *Kahramanın en önemli yardımcısı olağanüstü özellikleri olan atıdır.* Bu durumun destandaki örneğini ilk kez Erali ve Şirali'ye, Hemra bahçıvan tarafından verilen cins atlarda görürüz. Öyle ki bu atlara binen düşmandan öcünü alır. Düşmanın mekan ve tahtını bozar. Onlara bindikleri vakit kimseye denk olmazlar. Atları görünce şevke gelen Erali ve Şirali hemen bahçıvana atlara uygun koşumları kimin yapabileceğini sorarlar. Bahçıvan'ın

yönlendirmesi üzerine, Adil adlı ustadan istedikleri koşumları seksen gün sonra teslim alırlar. Fakat destanın seyri kahramanlarla atların arasındaki yardım, dostluk ilişkisinin daha fazla ilerlemesine müsaade etmez.

Destanın sonlarına yaklaşıldığında Şirali, avdan altmış dört gündür dönmeyen ağabeyi Erali'yi aramaya atıyla beraber gider. Bu at çok iyi bakılmış, uzun mesafeleri aşmak için tercih edilen "tulpar" attır. Şirali'nin, Erali'ye ulaşmak için bindiği atın toynağı öyle serttir ki dağın taşını ceviz eder. Uzakları yakın eder. Yolda ağabeyini sormak için alınan cevaplarda dahi at'a bir vurgu, övgü yapıldığı görülür. Şirali'nin hırsı ve heybeti atına da yansımış atın koştuğunda akan deryanın dahi donduğu, tozu dumana kattığı, yüksek alçak bilmeden kuşları dahi geçtiği belirtilmiştir.

Özkartal, Dede Korkut Kitabı'nda at simgesi üzerinde durur. Kahramanın yoldaşı, dostu, hemdemi olan at kutsal bir varlık olarak kabul edilmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda da; "At ağızlı Aruz Koca, ... Boz aygırlı Bamsı Beyrek, ... Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdır, ... Koşarken ak boz atın sürçmesin, ... Şahbaz atlarım sana binit olsun, ... Konur atını çekti, sıçrayıp bindi, ... Karakoç atıma binmeden, ... At ayağı külük, ozan dili çevik olur, ... Kazılık atıma eyer vurayım, ... Yüğük atını koşturup Kanturalı güzünü göğe atar, ... Yeleşi kara Kazılık atına çabucak bindin" gibi sözlerle anılmaktadır. Bamsı'nın atı kardeşi yerine koyduğu "at demem sana, kardeş derim" sözü de ata ne kadar ehemmiyet verildiğinin göstergesidir (Özkartal, 2012: 58-71).

13. *Kahraman bir ülküyü gerçekleştirmek, yiğitliğini ispatlamak veya intikam almak için maceraya atılır.* Erali ve Şirali destanında bu macera bir ad almak için değil, kahramanların cengaverliklerini, güçlerini göstermek istedikleri içindir. Erali ve Şirali'nin çıktıkları bu zorlu macera, onların hayatlarının tümüne mal olacak olaylar silsilesini de beraberinde getirir. Avdan eli boş dönmeyen kendileri gibi yiğitlere utanç olacağını düşünen kahramanlar, memleketlerine av ile değil kendilerine atılan iftira ile dönerler. Birden hayatlarını her an sona erdirebilecek bir maceranın içinde bulurlar kendilerini. Destanın başında kahramanların atıldıkları macerada Erali ve Şirali bir bakıma pasif ve korunmasız bir durumdadır.

Destanın sonuna doğru Şirali, ağabeyinden altmış dört gün boyunca haber alamadığı için, Erali'yi kurtarma ülküsü doğrultusunda yolculuğa çıkar. Bu macerada Şirali fiziksel erginliğine ulaşmış ve aktif bir konumdadır. Şirali'nin atı ona bu macerada yoldaş olan önemli bir yardımcıdır. Bir ülküyü gerçekleştirme ideali, Dede Korkut hikayelerinde de yer almaktadır. Boğaç Han kendisinden katbekat güçlü bir boğayı aklı ve gücü sayesinde küçük yaşına rağmen alt edebilmiştir. Böylece gelenek; yalnız fiziksel kuvvetin veya yalnız aklı kullanmanın her zaman işe yaramayacağını, ikisini birden devreye sokması gerektiğini hissettirir. Erali ve Şirali'de küçük annelerinin kazlarını vurduklarında, karşılaştıkları durumun gideceği noktayı tahmin etmişlerdir ki küçük anneleri Gülçehre'ye ölen kazlarının yerine yenilerini hatta her ölen bir kazının yerine on kaz almayı dahi teklif ederler. Fakat bu teklif gidişatı değiştirmez.

14. *Maceraya atılan kahramanlar yurdundan uzaklaşır.* Bu uzak mekan Erali ve Şirali destanında yedi karlı dağın ardıdır. Kahraman mücadelesinin büyük bir bölümünde veya en tehlikeli durumlarda genellikle yalnızdır. Bu durum Erali ve Şirali ikiz oldukları için geçerli değildir.
15. *Kahraman mücadelesinin büyük bir bölümünde veya en tehlikeli durumlarda genellikle yalnızdır.* Kahramanlar, mücadelelerinin büyük kısmında beraber, birbirlerinden ayrı kalmak zorunda oldukları yedi sene boyunca da yalnız mücadele halindedirler.
16. *Kahraman cesurdur. Kendisiyle denk güç ve yaradılıştan olmayanlarla savaşmaz.* Bunu Erali'yi dostları Hemra bahçıvan ve Molla Umar'ı kurtarmak için Kahraman adlı hükümdarın İşkemsal şehrine girdiğinde, ordulara karşı savaş verdiğinde görebiliriz. Burada Kahraman'ın ordusu, Erali'ye karşı savaşmıştır. Durumda sayıca bir denksizlik olsa da güç olarak birbirlerine eşit olmalarını Erali'nin bir okuyla iki çınarı devirmesinden anlayabiliriz. Erali'nin verdiği mücadele kendi canına kast edilmesi dolayısıyla, vatanına toprağına düşman askerlerinin saldırılması dolayısıyla değil, dostlarına vefası onların güvenliğinden kendisini sorumlu hissetmesi dolayısıyladır. Burada destan kahramanlarının, evrensel etik özelliklere sahip hümanist bir anlayışta olduğunu da çıkarabiliriz. Onlar bireysel değil toplumsal faydaya göre fiiliyetlerini düzenleyen kişilerdir. Şirali ise ağabeyi Erali'yi aramak için yola çıktığında

atının ve kendisinin hızı, hırsı, heybeti onu görenleri korkutacak düzeydedir. Burada Şirali'nin verdiği mücadele de büyüğe sevgi, saygı, hürmet duygularının gereği olarak yerine getirilmiş bir fiiliyattır.

17. *Kahraman kendisine düşman olan varlıklarla hatta gerektiğinde babası ile de mücadele eder.* Destanda kahramanlara düşman olan kişi Erali ve Şirali'nin bizzat babalarıdır. Kara Han'ın küçük hanımının dokuz yaşındaki Erali ve Şirali'ye kendisine sahip olmak istediklerini söyleyip iftira atması padişah Kara Han'ı çocuklarına düşman etmiştir. S. Freud'un çalışmaları (rüyalardan yola çıkarak) baba-oğul çatışmasını, kız çocuğunun babayı annesiyle paylaşmak istemediği gibi, erkek çocuğun da annesini babasıyla paylaşmak istememesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan çatışmaya bağlar.

Fakat bu destanda Erali ve Şirali ava gitmek istemiş, avladıkları kazların sahibinin küçük anneleri olması üzerine, Gülçehre'nin çocuklara canına ve namusuna kastettiklerini söylemesi ile olaylar silsilesi başlamıştır. Kara Han iki hanımı olmasına rağmen çocuğun büyük hanımından olmasını arzu etmiş, dileğine de nail olmuştur. Yani burada Gülçehre, Kara Han tarafından tercih edilmeyen konumundadır. Türk kültüründe tek eşliliğin esas olmasına rağmen, bazı destanlarda padişahların iki hanımı olduğu görülür. Burada hanımlar zeka, ahlâk, güzellik, İslamiyetin kabulünden sonra da din anlamında değerlendirilerek birisi diğerlerinden daha üstün tutulur. Kara Han da öyle yapmış ve Gülçehre'de olan kıskançlık duygusunu daha da alevlendirmiştir.

Günümüzdeki destanlarda konu genellikle, bir bey, şah, padişah, ağa, paşa gibi bulunduğu ortamda biricik olan kişilerin başından geçenlerin anlatıldığı sözlü ya da yazılı eserlerdir. Bu destanlarda biricik olan padişahın çocuğunun olması durumunda, çocuğun büyümesiyle birlikte ilgi ve değer de tek olmayıp ikiye veya destanda olduğu gibi üçe bölünmek zorunda kalacaktır. Kara Han'ın çocuklarını dinlemeden bu denli zalim davranması kıskançlık duygusunun getirisi olabilir. Destandaki gidişata bakıldığında ise tahtında uzun yıllar hüküm süren Kara Han'ın böyle bir duyguya kapılması güçtür. Çünkü artık yaşlandığının farkındadır. Tacının, tahtının, mezarının sahihsiz kalmasını istememektedir. Bu konuyu bir gece düşünüp uykusu kaçan Kara Han, vezirinin de tavsiyesiyle, Appak adlı hocanın yanına gidip ondan dua istemiştir. Erali ve Şirali doğduktan sonra altmış dört yaşındaki Kara Han'ın tacını tahtını

devretmesine sayılı günler kalmıştır. Fakat üvey anne olmanın gereğini yerine getiren Gülçehre, Earli ve Şirali'ye namusuna, canına kast ettikleri iddiasıyla iftira atmıştır. Bunun nedeni de kumasının çocuklarını ve kumasını eline geçen ilk fırsatta tahttan ve Kara Han'dan uzaklaştırma isteğidir. Bayat, baba-oğul mücadelesini destanlarımızın değişmeyen motifi olarak tanımlar. Bu durumuysa kahramanı yüceltme isteğiyle ilişkilendirir (Bayat, 2009: 65-70).

Destanda babaya karşı isyan edilmemiştir fakat oğula karşı mücadele edilmiştir. Erali ve Şirali savunmasız denecek yaşta olduklarından bu mücadelelerin getirisiyle ilk önce manevi olarak olgunlaşmışlardır. Sonrasında şartların değişip öncelikle Erali'nin güç kazanması dolayısıyla maddi gücü de elde etmişlerdir. Benzer bir durum da Dede Korkut hikayelerinde mevcuttur. "Dirse Han oğlu Boğaç Han destanında, Dirse Han'ın kırk yiğidi, Boğaç Han'ın ad alması ve kendi yerlerinin Boğaç Han'ın yiğitleri tarafından doldurulması korkusuyla Boğaç Han'a iftira atıp, babası tarafından öldürülmesi istenmiştir.

18. *Macerada birçok zorluklarla karşılaşılır.*

- a. *Olağanüstü varlıklar (Devler, canavarlar, cadılar vb...)*
- b. *Kötü akrabalar ve yakınlar (Kardeş, eş, arkadaş vb...)*
- c. *Ülkeyi yöneten kötü liderler*
- d. *Sihir, entrika, hile. (Kahraman uykuya dalınca entrika ile karşılaşır..)*

Kahramanlar macerada, birçok zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorluğu oluşturan olağanüstü varlıklar (devler, canavarlar, cadılar vb...) değil, ülkeyi yöneten kötü lider aynı zamanda destan kahramanlarının babasıdır. Destanda zalim Kara Han küçük hanımı tarafından çocuklarına atılan iftiraya inanıp her ne pahasına olursa olsun oğullarının kanını görmeyi, hatta onların kanlarını şarap gibi içmeyi istemiştir.

19. *Kahraman mücadelesi esnasında yeraltı ve üstüne seyahatler yapar ve nadir de olsa bazı destanlarda ölüp dirilir.* Erali ve Şirali Destanı'nda böyle bir durum yaşanmamıştır.

20. *Kahramana yardım eden olağan kişiler vardır.* Yukarıda belirtildiği üzere bunlar, manevi mertebesi yüksek kişilerdir. Bunların haricinde Şirali'nin ölen Bağdat padişahının kızına ulaşmasında ve onunla evlenmesinde Akılay'ın önemli yardımları olmuştur.

21. *Kahraman macerası esnasında evleneceği kız ile tanışır.* Bu madde her iki kahraman için de geçerlidir. Şirali aç susuz gezerken bir kuyumcu dükkanına girip ekmek istemesiyle, Erali de dostları Molla Umar ve Hemra bahçıvanı kurtarmak için çıktığı yolculukta evlenecekleri kişilerle tanışmışlardır. Yıldız, Türk destan kahramanlarının genellikle uzak memleketlerdeki kızlarla evlendiklerini, bu kızların bazen düşman bir beyin kızı olabileceğini belirtir. Türk destanlarında akraba evlilikleri de yok değildir. Oğuz Kağan'ın amcasının kızlarıyla evli olması, Dede Korkut kahramanlarından Kara Budak'ın amcası Kazan Han'ın kızıyla evlenmesi bu duruma örnek gösterilebilir (Yıldız, 2015: 609). Destanda Erali'nin kendisine eş olarak seçtiği Aytöre-Mastura da uzak bir diyarda hatta Erali'nin hiç bilmediği yabancı ve güçlü bir düşman liderinin kızıdır.
22. *Kahraman maceradan döner.* Destanda kahramanlar yıllar sonra, çocukken iftira atılarak sürüldüğü toprakların sahipleri olarak yurtlarına dönerler. Kahramanların bulunduğu konum, en başından beri Erali ve Şirali'nin sahip olması gereken yerdir. Erali, doğduğu ve kendisine ait olması gereken toprakları ele geçirir. Destanda son olarak kahramanların ailesiyle buluştukları, hem Erali'nin hem de Şirali'nin devlet sahibi olduğu belirtilir. Bu durum diğer Türk boylarının destanlarında da yaşanır. Başkurt Destanları'ndan Akbozat Destanı'nda destanın kahramanı Hevben sevdiği kız Nerkes'i alıp destanın sonunda köyüne doğru yola çıkar. Yani bir nevi kahraman macerasından tekrar döner (Gökdağ ve Üçüncü, 2007: 114-128).
23. *Kahraman ölür.*
24. Destanda kahramanların öldüklerine dair bir bilgi bulunmaz.
25. *Kahramanın ölümünden sonra ülküleri, soyundan gelenler tarafından devam ettirilir.* Kahramanların ölümünden sonra ülküleri, soyundan gelenler tarafından devam ettirildiğine dair bir bilgiye de yer verilmez. Fakat destanın ortalarında Hemra bahçıvan tarafından Şirali ve Akılay'ın çocuğuna 'Gerdan' isminin verilmesi destanın ve destandaki kahramanların soyunun ve ülkülerinin teminatı olarak gösterilebilir.

2.2.Melike Ayyar Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi

Destan kahramanı 'kahraman' vasfını yerine getirecek niteliklerle donatılmıştır. Bu vasıfların belirtileri bazen kahraman doğmadan, bazen de doğduktan görülür. Kahraman tipini diğer insanlardan ayıran özellik fizikî farklılıklar olabileceği gibi, ruhî anlamdaki farklılıklar da olabilmektedir. Melike Ayyar Destanı'nın kahramanında her iki özellik de gözlenmektedir. O hem saf saf düşmanlarını savaşıarak alt etmiş, hem de tılsımlı dualar okuyarak en kritik zamanda kendisini ve yanındakileri sıkıntıdan selamete çıkarmıştır. Yani kahraman hem yerde hem de gökte sevilen, övülüp yaratılan, örnek olan, yol gösteren, yardım eden bir kişidir. Türk dünyası destanlarında kahramanların gösterdikleri bazı ortak özellikler vardır. Bu özellikleri ve Melike Ayyar Destanı'ndaki yansımalarını maddeler halinde inceleyelim.

1. *Kahramanın doğumu önceden müjdelendir. (Çocuksuzluk motifi)* Türk dünyası destanlarında karşılaştığımız destanların bir kısmında yaşları geç olmasına rağmen hükümdarın çocuğunun olmadığını, yapılan dualar, edilen iyilikler, Allah'a yakarışlar ve tövbeler sonunda çocuk sahibi olunabildiği gözlemlenir. Bunun durumun örneğini; Kırk Kız, Erali ve Şirali, Koblandı Batır, Rüstem Han Destanlarında, Dede Korkut Kitabı'nda Dirse Han oğlu Buğaç Han destanı, Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek destanında görebiliriz. Melike Ayyar Destanı'nda ise kahramanın çocuksuz olma gibi bir durumu bulunmamaktadır.
2. *Kahraman olağanüstü şartlarda doğar. (Bu doğum ilahi bir oluşum sonucunda vuku bulur.)* Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak görülen ve kutsanan kahramanın, doğumu da dikkat çekici bir şekilde gerçekleşir. Çünkü o dünyaya nizam verecek, haklının yanında haksızın daim karşısında olacaktır. Melike Ayyar Destanı'nda kahramanın, çocuksuzluk gibi bir durumu olmadığından, kahramanın doğumunun da olağandışı şartlarda gerçekleştiği söylenemez. Çünkü okuyucu Göroğlu'yla karşılaştığında kahraman Göroğlu, yetişkin konumdadır.
3. *Kahraman, Tanrı katından gönderilmiştir ve genellikle soylu bir aileye mensuptur.* Kahraman Tanrı katından gönderilmiştir. Çünkü hükümdar soyunun tanrı tarafından kutsandığı anlayışı Türk destanlarında ve Türk yönetiminde mevcuttur. Bu düşünce tarihimizde de mevcuttur. O nedenle Göktürk

Yazıtlarında ‘‘*Tengri teg tengride bolmuş Türk Bilge Kağan bu ödke olurtum... (Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda oturdum (Ergin, 2013: 49).*’’ denilmiştir. Bu sözde de kastedilen hükümdarın kut soyundan geldiğidir. Hayatın bir yansıması olan destanlara, Türk devleti yönetimindeki anlayış sirayet etmiştir. Aynı anlayışla destan kahramanlarının da yapısı oluşturulmuştur.

Kahraman; bey, han, şah soyu gibi bir soya mensuptur. Bu durumun pek çok örneğini, destan kahramanının bu dünyada yüceltilmesi amacıyla, Türk dünyası destanlarında görebiliriz. Örneğin; Altay Türkleri’nin Er Samır Destanı’nda Er Samır, Peygamber soyundan gelen Battal Gazi Destanı’nda Battal Gazi han soyundan ya da bulunduğu halk içinde önde gelen kimselerdendirler. Melike Ayyar Destanı’nda kahramanla ilk karşılaştığımızda onun Çambil’in yöneticisi konumunda olduğunu görürüz. Yani o bulunduğu halkın içinde diğerlerinden farklı, biricik olan konumdadır. Kahramanın annesi babasıyla ilgili bir bilgi verilmediğinden bu vasfın kendisine babasından mı geçtiği, kendisinin mi kazandığı hakkında değerlendirme yapamıyoruz.

Göroğlu Destanı’nın birçok kolu vardır. Bu anlatmalarda Göroğlu’nun babasıyla ilgili çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Gumarova, Köroğlu’nun babası hakkında Azerbaycan ve Kazak (üç varyant) versiyonlarında babası hakkında müstakil anlatmaların olduğunu bildirir. Bu anlatmalarda Göroğlu’nun babası R. Mezhojayev’in anlattığı ‘‘Köroğlu’’ varyantının ‘‘Ravşanbek’’ adlı bölümünde, ağa Tolınay şınşının öleceği zaman Tekejevmit ülkesini oğlu Ravşan’a bıraktığını bildirir. Halka koruyucu olan Ravşan’a tebası *bey* unvanını verir.

Ravşan bey avdayken, Kızılbaş Şahı’nın adamları onu yakalayıp, şahlarının huzuruna getirirler. Şağdat Şah, Ravşanbey’in at eğitiminde mahir olduğunu anlayınca ona; atın, devenin ve boğanın en iyi cinsini sorar. Daha sonra da kendi aslının ne olduğu sorusunu Ravşan’a yöneltir. Ravşan’ın Şağdat Şah’a ‘‘senin baban fırıncı’’ demesi, Ravşan’ın gözlerinin oydurulmasına sebep olur. Bununla da kalmaz onu pazarda satar. Gejdembey adlı Türkmen Ravşan’ı satın alır. Ravşan’ı kızı Akanay’la evlendirir. Daha sonra hep beraber bir Türkmen memleketine kaçarlar (Gumarova, Akt: Arıkan, 1997: 49-61). Melike Ayyar Destanında bize verilen bilgiler ise Göroğlu’nun, Çambil’de başlayan serüveniyle ilgilidir.

4. *Kahraman genellikle tek çocuktur. (Bazen en büyük ya da en küçük olarak ortaya çıkabilmektedir.)* Türk dünyası destan kahramanları anne ve babasının uzun hayat yolculuklarından sonra, onların yaşlılık dönemlerinde dünyaya gelmiştir. Bu nedenle genellikle tek çocukturlar. Özbeklerin Erali ve Şirali Destanı gibi örnekler bu kaidenin bir istisnası durumundadırlar. Kırgız Türkleri'nin Manas Destanı'nda Manas, Altay Türkleri'nin Maaday Kara Destanı vb. destanlarda kahramanın kardeş/lerinden bahsedilmez.
5. *Kahramanın çocukluğu olağan dışıdır ve kısa sürede büyür. (Destanda kahramanın çocukluğu üzerinde uzun uzadıya durulmaz.)* Melike Ayyar Destanı'nda kahraman Göroğlu'yla yetişkin konumdayken karşılaşırız. Onun ne doğumu ne de anne ve babasıyla ilgili bir bilgi destanda yer almamaktadır.
6. *Kahraman çocukluk döneminden çıktığını olağanüstü bir kahramanlık göstererek ispat eder.* Melike Ayyar Destanı için böyle bir durum söz konusu değildir. Destanda Göroğlu değil oğlu Avazhan, babasının âşık olduğu Melike Ayyar'ı bulmak için Türkistan yolculuğu yapmak ister. Bu yolculuk içinde türlü tehlikelerin barındığı, Çambil'e dönüşü meçhul bir yolculuktur. Baba ve oğul bu yolculukta birlikte geçirirler. Fakat bu kahramanlık gerektiren yolculukta, kahraman ve Avazhan 'çocuk' sıfatında değillerdir.
7. *Kahraman, kahramanlığını ispat ettikten sonra ad alır. Kahramana verilen ad kutsallık arz eder ve kutsal biri tarafından verilir.* Bu özellik Melike Ayyar Destanı'nda bulunmamaktadır. Destanda doğumu gerçekleşen başka bir çocuğa da bu gelenek uygulanmamıştır.
8. *Kahramanın fiziki gücü yaradılıştan itibaren olağanüstüdür ve zaman zaman yırtıcı hayvanlarla mukayese edilerek tasvir edilir.* Destan kahramanı Göroğlu, olağan dışı güce sahip bir kahraman olarak tasvir edilir. Öyle ki; Göroğlu Sakibülbül'e avlanmaya gideceğini bu nedenle Gırat'ı hazırlaması gerektiğini söylediğinde, Sakibülbül'ün Göroğlu'na gitmemesi yönünde verdiği cevap kahramanın hoşuna gitmemiş, hevesini kırdığı içinyeri teptiği çizmesi, dört parmak dibe batmıştır. Destanın ilerleyen bölümlerinde de savaş sahnelerinde Göroğlu, insanüstü bir kahramanlık sergiler. Saf saf düşmanları, devleri, Şadman ve Esad avcıyı yener. Bazı düşmanlar ise Göroğlu'nun ya adını duyunca, ya da uzaktan görünce Göroğlu'nun oğlu Avazhan'a saldırmaktan vazgeçerler.

9. *Kahraman karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkabilir.* Bu özellik Melike Ayyar Destanı'nda mevcut değildir.
10. *Türk destanlarında avcılık önemli bir meziyettir.* Destanı ayakta tutan olayın sebebi de Göroğlu'nun Şeker Gölü'ne avlanmaya gitmek istemesiyle başlamıştır. Şeker Gölü'nde Melike Ayyar'ı gören Göroğlu, Melike'ye âşık olmuş, sonrasında da Avazhan'ın babasına Melike Ayyar'ı bulmak için yolculuğa çıkması destanın gelişme ve sonuç bölümlerini oluşturmuştur. Destanda, Esad ve Şadman avcı adında, ava giderken avlanan, kısa bir süre kaybolsalar da destanın sonuna kadar varlığını sürdüren düşman karakterler vardır. Avcılar, Şakalender adındaki Göroğlu'nun kimliğini açıklamasıyla Avazhan'ın ricası üzerine Göroğlu tarafından affedilmişlerdir.
11. *Kahraman daima ilahi güçler tarafından korunur. (Yardımcı eren tipi / aksakal tipi)* Destanda Şakalender yani Göroğlu, fizikî üstünlüklere sahip olmanın yanında ruhî yönden de üstünlüklere sahiptir. Bu üstünlükler sayesinde kahraman zor zamanlarda tılsımlı dua okuyup, kılık değiştirerek sıkıntılı durumlardan kurtulabilmiştir. Örneğin, çöl yolculuğuna dayanamayan oğlu Avazhan ve avcıları elma yapıp şapkasının köşesine iliştirivermiştir.
12. *Kahramanın en önemli yardımcısı olağanüstü özellikleri olan atıdır.* Tarihimizde at her daim mukaddes sayılmış, kahraman tarafından kardeş gibi görülmüştür. Yaşar, Türklerin ilk yurtlarında yaşam koşullarına en uygun olan hayvan olarak, atın tercih edildiğini, bu nedenle onun ehlileştirildiğini onun; etinden, sütünden, derisinden, kılıfından, yük taşıma özelliğinden faydalandığını belirtmiştir. At da silah ve kadın gibi namus bilinmiş ve ona karşı sonsuz bir sevgi beslenmiştir (Yaşar, 1989: 21). Destanda kahramanın atı meşhur Gırat'tır. Kahraman nasıl olağanüstü özelliklere sahipse, Gırat da olağanüstü özelliklerle donatılmıştır. O adeta insan gibi hassasiyetlere sahiptir. Kendisine saygı gösterilmesini ister, konuşulanları anlar. Hatta insanların hissetmediği tehlikeleri hissederek, sahibini bu tehlikeler için uyarır. Gırat, Avazhan'ı Türkistan'a giderken, Makatil adlı düşmandan bu şekilde korumuştur. Göroğlu'nu yine aynı şekilde savaşlarda sayısız düşman dev askerine karşı korumuştur.
13. *Kahraman bir ülküyü gerçekleştirmek, yiğitliğini ispatlamak veya intikam almak için maceraya atılır.* Destanda kahramanın ülküsü; Melike Ayyar'ın Türkistan

şehrinden kaçırılıp, Göroğlu'na eş olarak alınmasıdır. Gelişen olaylar neticesinde Avazhan Melike'yi eş olarak almaya hak kazanmıştır. Baba Göroğlu'da bu durumu kabullenmiş, durumdan şikayetçi olanları da ikna etmiştir.

14. *Maceraya atılan kahraman yurdundan uzaklaşır.* Melike Ayyar Destanı'nda bu yurt, nerede olduğu bilinmeyen Türkistan şehridir. Bu şehrin yerini, birçok dev dahi bilemez. Türkistan şehrine, bir dağın yamacında bulunan taşın Şakalener (Göroğlu) tarafından kaldırılmasıyla ulaşılmıştır. Dışarıdan dağın yamacı gibi görünen şehir bu nedenle, civarda bulunan devler tarafından dahi bilinmemektedir. Dolayısıyla Melike Ayyar'ın *yer altında yaşarım* dediği yer burasıdır. Türkistan öyle bir yerdir ki; yerin altında olmasına rağmen, güneşi ayı eksik değildir. Çünkü şehrin içinde yaşayan devler ve periler, değerli mücevher ve taşlarla dünyadaki gibi bir görünüp bir kaybolan güneş ve ay değil istedikleri zaman görebilecekleri, ışıklarından faydalanabilecekleri bir aydınlatma sistemi kurmuşlardır. Şakalender yani Göroğlu, Türkistan'ın yerini daha doğrusu Melike Ayyar'ı, Melike'yi korumakla görevli Baymak Dev'den çok sevdiği hizmetkârına şantaj yaptırtarak öğrenmiştir. Bu esnada da onlara görünmemek için kılık değiştirerek 'fare' kılığına bürünmüştür. Avazhan babası Göroğlu'na, Çambil'e dönüş süresini on altı ay olarak verir. Fakat Şakalender kılığındaki Göroğlu ve Avazhan'ın ne zaman Çambil'e döndükleri tarih olarak belirtilmemiştir.
15. *Kahraman mücadelesinin büyük bir bölümünde veya en tehlikeli durumlarda genellikle yalnızdır.* Şakalender, ilk defa bir mekan görülmüşse orayı teftiş ederken, genellikle savaşlarda yalnız olmayı tercih eder. Göroğlu, Şakalender adıyla oğlu Avazhan'ın yanına gitmeden önce Avazhan, Şadman ve Esad avcıyla gittikleri mekanları ilk olarak kontrol eden kişidir. Fakat Şakalender, Avazhan ile yolculuk yapmaya başladığı andan itibaren, bu görevi kendisi üstlenmiştir. Savaş durumunda da Şakalender'in oğlu Avazhan'dan tek ricası Melike Ayyar ve Tillekız'a sahip olmasıdır. Bu durum bir güç göstergesi olarak değerlendirilebilir. Tehlikeli de olsa kahramanın işine başkasını dahil etmemesi, bir nevi kendisine denk bir gücün olmadığını ispatlama çabasıdır.
16. *Kahraman cesurdur. Kendisiyle denk güç ve yaradılıştan olmayanlarla savaşmaz.* Destanda kahraman zaten tartışılmaz bir güce sahiptir. Bu gücün üstüne 'tılsımlı

dua' okuması ve bu duayla kılık değiştirebilmesi, düşmanlarını taş keserek alt edebilmesi, yanındaki yolcular yorulunca onları küçük bir nesneye çevirerek yanında taşıyabilmesi, ikna kabiliyetinin yüksek olması ve Gırat gibi bir ata sahip olması münasebetiyle kahraman cesur olarak tanımlanabilir.

17. *Kahraman kendisine düşman olan varlıklarla hatta gerektiğinde babası ile de mücadele eder.* Kahraman kendisine düşman olan kişilerle, kıran kırana savaşmıştır. Kahramanın savaştığı kesim genellikle, devlerden oluşmaktadır. Bir savaş sahnesinde Göroğlu'nun mücadelesi tasvir edilirken, onun devleri adeta bir sinek gibi gördüğü belirtilmektedir. Yapılan tasvirler Göroğlu'nun düşmanlarını alt ederken çok da zorlanmadığını okuyuculara hissettirmektedir. Kahraman ve oğlu arasında bir düşmanlık yaşanmamıştır. Hatta o kadar birbirlerine saygılılardır ki; Avazhan babası için *mihribanım*, *Kâbe'm* hitabını kullanır. Baba ve oğul arasında düşmanlık oluşturacak bir sebep vardır.

O sebep; Melike Ayyar'dır. Melike Ayyar'ı Göroğlu Şeker Gölü'nde avlanmaya gittiğinde görür. Kör kütük âşık olarak Çambil'e döner. Çambil yönetimindeki işlerini aksatan Göroğlu'nun yanına halini hatırını ve babasının hayra alâmet olmayan durumunu sormak için oğlu Avazhan gelir. Göroğlu, Avazhan'a olup biteni anlatır. Bunun üzerine Avazhan, babasının âşık olduğu Melike Ayyar'ı Çambil'e babasının yanına getirmek ister. Önce bu isteği reddeden baba Göroğlu, oğlunun bu konu hakkında büyük laf etmesiyle ona izin vermek zorunda kalır.

Avazhan Türkistan'a gitmek için yola çıkar. Fakat tehlikelerle dolu yolculuğunda oğlunu yalnız bırakmak istemeyen baba Göroğlu, Şakalender adıyla oğlunun Çambil'e gelesiye kadar güvenliğini sağlar. Belki de Göroğlu'nun böyle bir yol izlemesindeki amaç, oğlunu korumanın yanında, Melike Ayyar'ı kendisinin Çambil'e getirmek istemesiydi. Fakat Melike Ayyar'ı Türkistan şehrinden Göroğlu değil oğlu Avazhan kaçıtır. Bunun üzerine Göroğlu, durumu kabullenir. Avazhan ile Melike Ayyar'a kırk gün kırk gece düğün yapar. Yaşanan bu olayda, potansiyeli yüksek bir baba-oğul çatışma unsuru vardır. Fakat Göroğlu'nun oğluna büyüklük göstermesi, kaderine razı olması vb. nedenlerle baba-oğul arasında çekişme dahi söz konusu olmamıştır.

18. *Macerada birçok zorluklarla karşılaşılır.*

a. *Olağanüstü varlıklar (Devler, canavarlar, cadılar vb...)*

- b. *Kötü akrabalar ve yakınlar (Kardeş, eş, arkadaş vb...)*
- c. *Ülkeyi yöneten kötü liderler*
- d. *Sihir, entrika, hile. (Kahraman uykuya dalınca entrika ile karşılaşır.)*

Bu zorluklar Göroğlu için önce dayısı Ahmet sonrasında da Melike Ayyar'a ulaşması için aşması gereken dev güruhudur. Bu zorluklar bazen yalnız bazen de Şazerger'in de yardımıyla aşılar. Bu süreçte okuyuculara, canlı savaş sahneleri tanımı yapılır. Göroğlu'nun yiğitliği bir kez daha gözler önüne serilir. Düşmanlarını alt etmek Göroğlu için çok zor olmaz. Zira devler ve insanlar onun adını duyduklarında ya da uzaktan gördüklerinde alacakları zararı verecekleri zarara değişip gitmektedirler. Yani Göroğlu'nun namı ondan korkulup kaçılması için yeterli bir sebep olarak görülmektedir.

19. *Kahraman mücadelesi esnasında yeraltı ve üstüne seyahatler yapar ve nadir de olsa bazı destanlarda ölüp dirilir.* Destanda yeraltına yolculuk yapılır. Yolculuk yapılan mekan, Türkistan şehridir. Melike Ayyar'ı bulmak için yola koyulan baba ve oğul dağ yamacına gizlenmiş olan yer altı şehri Türkistan'a yolculuk yapmak zorunda kalırlar. Ölüp dirilme gibi bir durum Melike Ayyar Destanı için geçerli değildir.
20. *Kahraman yardım eden olağan kişiler vardır.* Bu kişiler Avazhan, Şazerger ve Göroğlu'nun 'tılsımlı dua'larıdır. Özellikle tılsımlı dualar, en sıkıntılı zamanlarda kahramanın yardımcısıdır.
21. *Kahraman macerası esnasında evleneceği kız ile tanışır.* Evlenilecek kız Melike Ayyar'dır. Fakat Melike Ayyar'ın evleneceği kişi Göroğlu değil oğlu Avazhan olacaktır. Bu durumun nedeni yukarıda ayrıntılı olarak izah edilmiştir.
22. *Kahraman maceradan döner.* Göroğlu ve oğlu Avazhan, Melike Ayyar ile birlikte Çambil'e döndüklerinde maceralarını tamamlamış olurlar.
23. *Kahraman ölür.* Kahramanın ölümüne destanda yer verilmez.
24. *Kahramanın ölümünden sonra ülkeleri, soyundan gelenler tarafından devam ettirilir.* Destanda bu durumla alakalı bir bilgi yer almamaktadır.

2.3.Ayçınar Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi

Destanlar bir topluluğun veya bir milletin başından geçen mühim olayların yüzyıllar boyu anlatılabilmesi, sonrasında bu anıların bir ozan tarafından saza koşulmasıyla elde edilen sözlü verimlerdir. Bu sözlü verimler zamanla yazıya da geçirilmiştir. Ayçınar

Destanı'nına, anne ve babasından başka kimsesi olmayan Ayçınar'ın, tek başına hayatta kalıp, haksızlığa, zulme karşı mücadele edişi anlatılır. Destan kahramanı Ayçınar'ı destandaki diğer insanlardan ayıran birtakım farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, destan kahramanının örnek alınarak, nesillerden nesillere aktarımında en önemli rolü oynamaktadırlar. Özbek destanlarının önemli bir örneği olan Ayçınar Destanı da diğer Türk dünyası destanları gibi belirli kalıplar üzerinde varlığını oluşturmuştur. Kara Düzgün'ün yirmi dört maddede açıkladığı bu kalıplar Ayçınar Destanı'nda uygulanacaktır.

1. *Kahramanın doğumu önceden müjdelendir.(Çocuksuzluk motifi)* Kahraman Ayçınar'ın anne ve babası bir süre çocuk sahibi olamamışlardır. Bu süre baba Halyar tarafından 'kırk yaşına kadar' diye belirtilir. Ayçınar'ın doğumu Özbek destanlarından Erali ve Şirali Destanı'ndaki kahramanlar gibi aksakallı birisi tarafından müjdelenmemiştir. Ya da anne Aytoti, Manas Destanı'nda kahraman Manas'ın annesi Çıyırđı gibi elmalı yerde yuvarlanmamıştır. Türk destanlarında çocuksuzluk konusunun örneklerini, birçok destanda görebiliriz.

Altın Cüs destanında Alp Han mallarına bakıp, öldükten sonra onları bırakacak bir evladı olmadığı için üzülür. Dağın zirvesinden ağlayarak koşar. Hanımının yanına varıp, neden çocukları olmadığını sorgular (Arıkoğlu, 2007: 39). Dede Korkut Kitabı'nda, Kam Pure Oğlu Bamsı Beyrek ve Dirse Han Oğlu Boğaç Han boylarında da çocuksuzluk motifi işlenir. Kam Pure Oğlu Bamsı Beyrek boyunda, Pay Püre başkalarının çocuklarını gördükçe kendi çocuğunun olmaması aklına gelir ve ağlar. Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda da Dirse Han, Bayındır Han'ın toyunda çocuğu olmadığı için horlanır. Hanımına neden çocukları olmadığını hesabını sorar (Ergin, 2008: 80-116).

Sayar, çocuksuzlukla ilgili tespitlerini on maddeyle açıklar. Bu maddelerde; çocuksuzluğun Allah'ın bir cezası ve kınamasıyla ilgili olduğu, bu durumun toplum tarafından da hoş görülmediği, çocuksuzluğu engellemek için toplumsal bir refleks geliştiği, psikolojik yıkımlara, kişinin kendisini değersiz hissetmesine, toplum tarafından değersiz görülmesine neden olacağı, hâlâ çocuksuzluğun hoş karşılamadığı, kadın kusuru olarak görüldüğü, neslin devamlılığı için önemli olduğu açıklanır (Sayar, 2015: 68-87). Ayçınar Destanı'nda kahramanın doğumunun öncesine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece baba Halyar, kızı aynı zamanda destan kahramanı Ayçınar'a annesinin

çocuk sahibi olana kadar çınar ağacına bakıp, kızı olursa adını Ayçınar, oğlu olursa Çınarbek koyacağını haber verir.

2. *Kahraman olağanüstü şartlarda doğar. (Bu doğum ilahi bir oluşum sonucunda vuku bulur.)* Destan kahramanı Ayçınar'ın doğumuna dair bir bilgi, ya da doğumdan sonrası için yaşanan olağanüstü bir durum söz konusu değildir. Olağanüstü şartlarda doğan Nart kahramanlarının bir örneği Debet'tir. Karaçay-Malkar Nart destanlarında, Nartlara demirciliği öğreten kahaman Debet'tir. Debet, olağanüstü şartlarda doğmuştur. Bir gün Ateş tanrısı Yer tanrısı evlenir. Gök gürler ve yer gebe kalır. Dokuz yıl, dokuz günün geçmesinin ardından Debet doğar. Su tanrıçası ırmakları onun ağzına çevirir. Ateş tanrısı ateşin dilini öğretir. Yer tanrısı taşların dilini verir. Demir ona hamur gibi olur. Ne tarafa isterse o tarafa bükülür. O da ham demiri çelik yapar. Nart askerlerine oklar yapar (Tavkul, 2001: 166-190).
3. *Kahraman, Tanrı katından gönderilmiştir ve genellikle soylu bir aileye mensuptur.* Ayçınar Destanı'nın kahramanı, soylu bir aileye mensup değildir. Onun, annesi üç yaşında bir hocaya 'adak' olarak verildiği için, anne babasının kim olduğunu bilmez. Babası Halyar'ın ise küçükken anne ve babası ölmüştür. Berdi ve Çariyar adında iki kardeşi vardır. Halyar, on beş yaşında bir tüccarın yanında çalışırken gittikleri bir memlekette, ağacın altında uyuyakalmış, kalktığı da yola çıktığı hiçkimseyi yanında görememiştir. Böylelikle iki kardeşinden de ayrılan Halyar, bir daha onlardan haber alamamıştır.

Bir hocanın hizmetini göremeye başlayan Halyar'a, hoca iyi iş gördüğü için, üç yaşında yanına adak olarak verilen Aytoti'yi vermiştir. Halyar, zamanla kendilerine iyi kötü bir düğün yapmıştır. Bir gün yanında bulundukları hocanın kendilerini Nazarbay adlı zengine çoban olarak verdiklerini öğrenen çift, Nazarbay'ın ardından gitmiş ve kendilerine derme çatma bir kulübede yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Destanın babası bir çobandır. Fakat bu durum da okuyuculara olumsuz bir durum olarak değil, aksine pozitif bir durum olarak tanıtılmıştır. İbrayev bu konu hakkında; eğer kahramanın ailesi han ise adil, bey veya zengin ise çalışkan, eğer fakir ise kimseye zararı olmayan birisi olduğunu söyler. Kahraman her bakımdan ideal kişidir (İbrayev, 1998: 13). İbrayev'in kahramanın ailesi için yaptığı ifadelerden üçüncüsü, Ayçınar'ın ailesi için

geçerlidir. Ayçınar'ın babası Halyar ailesini geçindirebilen, kimseye zararı olmayan iyi bir insandır.

4. *Kahraman genellikle tek çocuktur. (Bazen en büyük ya da en küçük çocuk olarak da ortaya çıkabilmektedir.)* Ayçınar Destanı'nda da kahraman tek çocuktur. Anne ve baba geç yaşta çocuk sahibi olmuşlarsa genellikle bu çiftin erkek çocukları olur. Bu çocuk da her daim bir erkek kardeşi olmadığından yakınıp, bu durumun eksikliğini yaşar. Manas, Semetey, Seytek ve Alman Bet hep bu durumdan şikayet ederler. Kahramanların bu eksikliğini üvey kardeşler de dolduramaz. (Yıldız, 1995: 498-501). Ayçınar Destanı'nın kahramanı kadındır. Ayçınar özellikle destanın başlarında, bir kardeşinin olmamasından ziyade, (kendini savunmak için) erkek olmadığından yakınır. Onun; *'Ne yapayım anneciğim/ Dönüp alayım öcümü, Hudâ erkek yaratıp/ Vermedin de gücümü'* (Solmaz, 2007: 107) sözleri, kahramanın sitemini yansıtır.
5. *Kahramanın çocukluğu olağan dışıdır ve kısa sürede büyür. (Destanda kahramanın çocukluğu üzerinde uzun uzadıya durulmaz.)* Destan kahramanı Ayçınar'ın çocukluk döneminin üzerinde durulmamıştır. Destanın başında kahraman on yedi yaşını bitirmiş olarak okuyucu ve dinleyicilere tanıtılır. Bu durumun örneğini diğer Türk destanlarında da görebiliriz. *'Boğaç'ın doğumu söylendikten sonra bebeklik çağı hakkında bilgi verilmez. Türk destanlarında sıkça gördüğümüz 15 yaşına gelince kahramanlık gösterme sahnesine kadar geçen zaman destancı tarafından At ayağı külük ozan dili çevik olur denilerek anlatılır, (büyümenin tabiiliği Eyegülü ulalur kapurgalu büyür atasözüyle vurgulanır ve Boğaç'ın çocukluğu üzerinde durulmaz.'* (Oğuz, 1998: 2-6)
6. *Kahraman çocukluk döneminden çıktığını olağüstü bir kahramanlık göstererek ispat eder.* Destanda kahraman Ayçınar, çocukluk döneminden çıktığını ispatlamak amacıyla değil, kendi cephesinde gelişen olayların daha kötü bir yöne gitmemesi için kahramanlık gösterir. Ayçınar'ın ilk kahramanlığını göstermesindeki amaç, Kayserbek'in kendisini Şeybani Han'a nikahlamasını istememesidir. Ayçınar eğer Kayserbek'in bu planına göz yumsaydı, Kayserbek'in çadırında gördüğü zulme Şeybani Han'ın çadırında, esir hayatı yaşayarak devam ediyor olacaktı. Türk destanlarında hem cinsiyet hem de mücadele edilen konu anlamında benzer üç kadın kahraman örneği daha vardır. Bunlar Ak Çibek, Altın Arıg ve Ay Huucın'dır.

Ak Çibek Arığ mücadelesini; intikam almak, birilerini korumak ve kendisiyle evlenmek isteyen kişiyle güręřip öldürerek tamamlar. Altın Arığ, Çibetey adlı Han'ı korumak, ona yapılan kötölüklerin intikamını almak için mücadele eder. O da Ak Çibek Arığ gibi kendisine talip olan birisiyle mücadele eder. Altın Arığ, dost yurdunun düşman işgaline uğraması üzerine, alplarla savaşır ve çift tırnaklı canavarı mağlup eder. At soyundan gelen kahraman Ay Huucın da dostu için dostunun dostu için yıllarca savaşır. Kardeşi olarak bildiği Han Mirgen'in ailesini kurtarmak için, yeğenleri için savaşır. O diğer kadın kahramanlar gibi kendisine talip olan kişiyle mücadele etmez (Koçak ve Çolak, 2018:1-12). Kadın destan kahramanlarının ilk mücadeleleri bu şekilde gerçekleşmiştir. Örneği verilen üç kahraman kadının mücadelesindeki ortak nokta Ayçınar gibi kendilerine talip olan kişilerle savaşmalarıdır.

7. *Kahraman, kahramanlığını ispat ettikten sonra ad alır. Kahramana verilen ad kutsallık arz eder ve kutsal biri tarafından verilir.* Ayçınar Destanı'nda kahraman Ayçınar, ad almak için bir çaba sarfetmemiştir. Ona ismi kutsal birisi tarafından verilmiştir. Bu kutsal kişi annesi Aytoti'dir. Aytoti, Ayçınar doğmadan kızı olursa adını Ayçınar, oğlu olursa Çınarbek koymayı kararlaştırmıştır. Destan kahramanı doğduğunda da bu isteğini yerine getirmiştir. *“Türkler doğan çocuklarına adları atalarından öğrendikleri kurallara yani töreye uygun şekilde koyarlar. Verilen her ad mutlaka bir sebebe dayanır. Örneğin Attila'nın adı nehir kenarında dünyaya geldiği için nehir kenarı anlamına gelen “etil” sözcüğünden gelmektedir.”* (Gülensoy, 1994: 5-7)

Gülensoy'un değindiği gibi Ayçınar Destanı'nda da kahramanın ismi, destanda isim sembolizasyonunun varlığını yansıtır. Destan kahramanının ismi “ay” ve “çınar” kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Çınar, Türklerde özellikle yakın dönemde Osmangazi'nin rüyası sebebiyle, Osmanlı Devleti'nin adeta simgesi haline gelmiştir. Günümüzde de aynı anlayış çınar ağacının uzun ömürlü olmasını insana atfetme olarak devam etmektedir. Bu durumun bir örneği Bursa'da anlatılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin uzun ömürlü bir devlet olması devletin çınar ağacına benzetilmesine neden olur. Yıldırım Beyazıt, o sene erkek çocuk doğuracak kadınlar için hediye vereceğini bildirir. Yaşı kemale ermiş bir kadın da, çocuk doğuramadığı için, devletin baki olması, Beyazıt'ın şanının yıllarca anımasını niyetine alıp bir çınar ağacı diker. Bu dileğini ve

diktiği çınarı Beyazıt'a bildirir. Bugün Bursa'daki Alüfeli Çınar'ın da o çınar ağacı olduğu bilinmektedir (Ünal, 2014: 47-56). Anne Aytoti'nin kızına verdiği isimde çınar adını kullanmasındaki amaç da; kızının uzun ömürlü, kuvvetli olmasını istemesindedir. Destan kahramanının ismindeki "ay" da, önce güzellik ve zerafetin, sonra da temizliğin, saflığın göstergesi olarak değerlendirilebilir.

8. *Kahramanın fiziki gücü yaradılıştan itibaren olağanüstüdür ve zaman zaman yırtıcı hayvanlarla mukayese edilerek tasvir edilir.* Ayçınar Destanı'nda kahramanın, doğumundan itibaren olağanüstü bir fizikî güce sahip olduğu söylenemez. Hatta destanın başında kahraman, bir ağaca salıncağını kurmuş sallanıyorken kendisine doğru bir ayının yaklaşmakta olduğunu görüp çılgık atmıştır. Korkudan gözlerini kapayıp ağaca çıkan Ayçınar'ı, Ernazar kurtarmıştır. Yukarıda verilen özellikler Alpamış ve Göroğlu için de geçerlidir. Onlar olağanüstü bir güce sahip olarak tasvir edilir. Destanın ilerleyen bölümlerinde kahraman fizikî gücüne kavuşur. Onun gücü; aslan, kaplan, kartal gibi güçlü ve yırtıcı hayvanlara benzetilerek tasvir edilir.
9. *Kahraman karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkabilir.* Ayçınar Destanı'nda kahramanın böyle bir özelliği bulunmamaktadır.
10. *Türk destanlarında avcılık önemli bir meziyettir.* Destan kahramanı Ayçınar'ın yaşadığı olaylar, onu yetişkin konuma gelesiye kadarki kalıbından çıkarmıştır. Bu kalıptan çıktığında, Ayçınar artık maruz kalan konumunda değildir. Hakkını savunabilen ve haksızlığa göz yummayan konumundadır. Fakat destanda Ayçınar'ın avcılıkla ilgili deneyimlerine değinilmemiştir.
11. *Kahraman daima ilahi güçler tarafından korunur. (Yardımcı eren tipi / aksakal tipi)* Ayçınar Destanı'nda kahramanın, ilahi güçler tarafından korunduğunu dair bilgi bulunmamaktadır. Ona yardımcı olan en önemli kişi Emir Babür Şah'tır. O da Yardımcı eren tipi / aksakal tipi'nden ziyade yardımcı devlet adamı/şah konumundadır.
12. *Kahramanın en önemli yardımcısı olağanüstü özellikleri olan atıdır.* Bu vasfın sahibi Ayçınar Destanı'nda Tarlan Boz adlı attır. Tarlan Boz Ayçınar'a, Emir Babür Şah tarafından hediye edilmiştir. Ayçınar, Tarlan Boz'la önemli savaşlar kazanmıştır. Tarlan Boz aynı zamanda insanî hassasiyetlere de sahiptir. Sahibinin derdiyle hüznolenir. Sevincine neşelenir.

Eski ve Ortaçağ metinlerinde önemli mertebelerde bulunan insanların atlarının onlara dünyada eşlik ettiğini ve diğer dünyada da kendilerine eşlik edeceklerine inandıkları belirtilmiştir. Bu nedenle atın sahibi öldüğünde, at da onunla gömülmüş ya da yakılmıştır (Esin, 2004: 257-265.)

Ayçınar öldüğünde Tarlan Boz'un sonrasında ne olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Karaçay-Malkar Nart destanlarında Debet'in atı da kendisi gibi olağanüstü özelliklere sahiptir. Debet'in atı Kafkas dağlarının üzerinden bir sıçrayışta aşar. Dağlar onun altında küçük tepeler, yükseltiler gibi kalırlar. Debet'in atının bir burnundan çıkan dondurucu rüzgâr ırmağı ya da denizi dondurur. Debet'in geçebileceği bir köprü oluşturur. Diğer burun deliği ise sıcak, yakıcı dumanlar çıkarır. Yağmur yağdırır, yaz mevsimini getirir (Tavkul, 2001: 166-190). Ayçınar'ın atı da olağanüstü özellikler gösterir. Tarlan Boz'un toynağını her vuruşu dağın taşını gümbürdetir. Öyle şiddetli yürür ki, onun geçtiği yerin tozu altı gün boyunca geçmez. Tarlan Boz'un rüzgarından bulutlar kaçar, köknar ağaçları yan taraflarına yatar. Zor gününde Ayçınar'a yoldaş olan Tarlan Boz; dere tepe, taş, kum, vadi demeden bastığı kara taşı paramparça edip gider.

13. *Kahraman bir ülküyü gerçekleştirmek, yiğitliğini ispatlamak veya intikam almak için maceraya atılır.* Destanda kahraman önce, canını kurtarmak için maceraya atılmıştır. Ayçınar'ın sonraki amacı ailesine kavuşmak olmuştur. Ailesine kavuşan Ayçınar bu evreden sonra intikam almak için mücadele etmiştir. İntikamını alan kahraman halkın, güvenliğini sağlamak isterken ölmüştür. "Altay Türkleri arasında derlenmiş Maaday Kara Destanı'nda destan kahramanı Maaday Kara, düşmanı Kara Kula Kağan'ın elinden halkını kurtarıp, onları tekrar yurduna getirebilmek için maceraya atılır. (Gökdağ ve Üçüncü, 2015: 60-77)."
14. *Maceraya atılan kahraman yurdundan uzaklaşır.* Alptekin, bu dönemi kahramanın erginlendiği, ayakları üzerinde durmayı öğrendiği dönem olarak tanımlar (Alptekin, 2016: 100). Bu durum halk hikayelerinde de görülmektedir. "Örneğin, *Güzel Ahmet hikâyesinde kahraman, Hırızmalı Güzeli'ne âşık olduğu için gurbete çıkmıştır.*" (Durbilmez, 2017a) Ayçınar Destanı'nda kahraman, gurbete çıkmak için değil gurbetten yurduna dönmek için bir çaba sarfeder. Çünkü Ayçınar, düşmanları tarafından yurdundan

kaçırılır. Mücadelesine de burada başlar. Ayçınar, maceraya atıldığı dönemde erginlenmiştir. Fakat kendi ayakları üzerinde durup olgunlaşma sürecini tamamladığının farkında değildir. İşlerin çıkmaza girmesiyle kahraman güç kazandığının farkına varır ve harekete geçer.

15. *Kahraman mücadelesinin büyük bir bölümünde veya en tehlikeli durumlarda genellikle yalnızdır.* Bu durum Ayçınar için de geçerlidir. O hiç tanımadığı Kayserbek'le, Şeybani Han'la mücadele ederken, babasını ararken, yiğitçe savaşırken, ilk defa kılıcı eline aldığı anda, ata bindiğinde, annesinin katillerinden intikamını aldığı anda, sevindiğinde, ağladığında yalnızdır.

16. *Kahraman cesurdur. Kendisiyle denk güç ve yaradılıştan olmayanlarla savaşmaz.* Bu yargı Ayçınar için de geçerlidir. O kendisinden beklenmeyecek şekilde cesaret örneği göstermiştir. Hatta yaptığı mücadelelere kendisi dahi inanmamıştır. Onunla mücadele eden Şeybani Han'ın askerleri, karşılaşacakları insanın Ayçınar olduğunu bilmeden onun karşısına çıktıklarında, arkalarına bakmadan kaçmışlar. Korkularından altı gün yemeden içmeden kesilip, yatak döşek yatmışlardır.

17. *Kahraman kendisine düşman olan varlıklarla hatta gerektiğinde babası ile de mücadele eder.* Ayçınar, kendisine düşman varlıklarla mücadele etmiştir. Bunlar; kendisiyle evlenmek isteyen, onu esir alan, haksızlık eden, halka zulm eden insanlardır.

18. Macerada birçok zorluklarla karşılaşılır.

- a. Olağanüstü varlıklar (Devler, canavarlar, cadılar vb...)
- b. Kötü akrabalar ve yakınlar (Kardeş, eş, arkadaş vb...)
- c. Ülkeyi yöneten kötü liderler
- d. Sihir, entrika, hile. (Kahraman uykuya dalınca entrika ile karşılaşır.

Bu zorluklar olağanüstü yaratıklardan kaynaklı değildir. Destanda; sihir, hain akrabalar bu zorlukları oluşturan sebepler arasında gösterilemez. Destan kahramanı Ayçınar'ın mücadele ettiği tipler, düşman vezir tipi, zalim, acımasız vs. vasıflarına sahip patron, zalim hükümdar'dır.

19. *Kahraman mücadelesi esnasında yeraltı ve üstüne seyahatler yapar ve nadir de olsa bazı destanlarda ölüp dirilir.* Ayçınar Destanı'nda böyle bir durum yaşanmamıştır.

20. *Kahraman yardım eden olağan kişiler vardır.* Destanda Ayçınar'ın yardımcıları; Babür Şah, Babür Şah'ın hediye ettiği Tarlan Boz attır. Atsız bir kahraman düşünülemez. Onun yenilmez. Eğer kahraman ölürse atları onları diriltmek için çaba sarfederler. Onlar çember kanatlı olduklarından; dağ üzerlerinden, bulutların aralarından rahatlıkla geçebilirler (Chirli, 2008: 292-305). Ayçınar'ın atı Tarlan Boz'da çevik, insani hislere sahip, kahramana tam anlamıyla bir dosttur. Baba Halyar, kızına her zaman manevi anlamda destek sağlayan isimlerin başında gelmektedir.
21. *Kahraman macerası esnasında evleneceği kız ile tanışır.* Ayçınar Destanının kahramanı bir kadındır. O da macerasında evleneceği erkekle tanışır. Ayçınar'ın kendisine eş olarak seçtiği kişi onun akrabası; amcasının oğludur. Bazı destanlarda evlenmek istenilen kız adına kahraman maceraya atılabilir. Ayçınar Destanı'nda böyle bir durum söz konusu değildir. Ayçınar ilk defa gördüğü Berdi adındaki amcasının oğluyla, belli bir müddet süre geçip birbirlerini tanıdıktan sonra evlenir. İlk görüşte aşk gibi bir durum, Ayçınar ve eşi Amnyar arasında yaşanmamıştır. Dede Korkut Kitabı'nda Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in esir düştüğü destanda da akraba evliliğinin bir örneği bulunmaktadır.
22. *Kahraman maceradan döner.* Ayçınar macerasından evinin olduğu yer olan Kettapay'a döner. Fakat evlerinin harap olduğunu görür. Babasını da göremeyen Ayçınar, önce düşmanı Nazarbay'ı öldürür. Sonra da babasını aramaya koyulur. Onun bulduğunda, ikisi anne Aytori'nin mezarını ziyaret ederler. Daha sonra, Ayçınar'ın tavsiyesi üzerine baba kız, akrabalarını aramaya koyulurlar. Yani Ayçınar, macerasını yurduna dönerek tamamlayamaz. Çünkü yurdu harap, evi viran olmuştur. Akrabalarını bulan Halyar ve Aytoti akrabalarının yanına yerleşirler. Burada yeni bir hayat kurarlar. Ayçınar, amcasının oğlu Amanyar'la evlenir. Ayçınar, yerleştiği bu topraklarda da huzur vermeyen Şeybani Han'ın askerleriyle mücadeleye devam eder.
23. *Kahraman ölür.* Ayçınar'ın yeni yerleştiği yurdunda da Şeybani Han onu rahat bırakmaz. Halktan, güçlerinin yetemeyeceği derecede vergi ister. Ellerinden her şeylerini alır. Buna dayanamayan halk bir gün Ayçınar'ın yönlendirmesiyle Şeybani Han'ın askerlerini dövüp Han'a gönderirler. Bu duruma çok sinirlenen Şeybani Han, beş yüz askerini, Ayçınar'ın bulunduğu mekana orayı yakıp yıkmaları için gönderilir.

Daha önce halkı yönlendirip Şeybani Han'ın askerlerini dövdüren Ayçınar, bu defa köyün ileri gelenleriyle konuşup, Şeybani Han'ın askerlerine karşı tek başına mücadele vereceğini söyler. Halk Babür Şah'ın verdiği bey kıyafetlerini giyip, yola çıkmış Ayçınar'ı dualar eşliğinde uğurlar. Ayçınar tek başına yiğitçe savaşı. Önüne geleni öldürür. Askerlerin bir kısmı kaçar. Fakat yerde yatan bir asker, Ayçınar'ın göğsünü nişan alarak okunu fırlatır. Ayçınar, son sözünü söyleyip hayat yolunda verdiği mücadeleyi bitirir.

24. *Kahramanın ölümünden sonra ülküleri, soyundan gelenler tarafından devam ettirilir.* Ayçınar, son isteği olarak eşi ve babasından ağabeyi Babür Şah'a istediği kitapların teslim edilmesini vasiyet eder. Bir de Babür Şah'a, Çınar oğlunu adam etmesini istediğini bildirmelerini ister. Fakat bu cümlelerin akabinde Çınarbek'in büyüüp yiğit olduğu ya da avare olduğunun anlatıcı şair tarafından görülmediği belirtilir.

2.4. Huşkeldi Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi

Destan kahramanı Huşkeldi/Göroğlı'nın kahraman olma vasfının gereğini yerine getiren bir takım özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler şu şekilde açıklanabilir:

1. *Kahramanın doğumu önceden müjdelendir.* (Çocuksuzluk motifi) Destandakahraman yetişkin bir konumdadır. Doğumun önceden müjdelenmesi gibi bir bilgi destanda yer almaz. Göroğlı'nın çocuğu yoktur. Bu nedenle Göroğlı'nın hocalardan dua istemek veya elmalı yerde yuvarlanmak gibi bir hareketi olmaz. O Vayangan'dan Hasabhan'ı, Hunhar elinden de Avazhan'ı getirir. Onlara evladı olarak bakar.
2. *Kahraman olağanüstü şartlarda doğar.* (Bu doğum ilahi bir oluşum sonucunda vuku bulur.) Huşkeldi Destanı'nda böyle bir olayla karşılaşılmamıştır.
3. *Kahraman, Tanrı katından gönderilmiştir ve genellikle soylu bir aileye mensuptur.* Destanda Huşkeldi/Göroğlı'nın ailesi hakkında sınırlı bilgiler mevcuttur. Göroğlı'nın anne ve babasıyla ilgili bir bilgi hiç bulunmamaktadır. Göroğlı'nın eşlerinin peri olması onu diğer insanlardan farklı bir kategoride değerlendirmemizi gerektirir. Göroğlı'nın ailesinin iki ferdi, eşleri; Yunus ve Misgal periler en başta güzellikleriyle dikkat çekerler. Kahramanın evlatlarının soyluluğu hakkında, bir bilgi bulunmaz.

Fakat Göroğlu'nın ailesinden, evlat edindiği Avazhan'ın abla-kardeşi birbirine düşman edecek derecede güzel olduğu belirtilir.

4. *Kahraman genellikle tek çocuktur. (Bazen en büyük ya da en küçük çocuk olarak da ortaya çıkabilmektedir.)* Destanda Göroğlu'nın anne babası ya da kardeşlerinin varlığı hakkında bir bilgi bulunmaz. Destanda kahramanla karşılaştığımızda onun tek olduğunu görürüz.
5. *Kahramanın çocukluğu olağan dışıdır ve kısa sürede büyür. (Destanda kahramanın çocukluğu üzerinde uzun uzadıya durulmaz.)* Huşkeldi Destanı'nda kahramanın çocukluğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.
6. *Kahraman çocukluk döneminden çıktığını olağanüstü bir kahramanlık göstererek ispat eder.* Destanda Göroğlu için böyle bir bilgi mevcut değildir. Fakat Göroğlu'nın oğlu Avazhan, Ahmet Serdar'ın; kardeşi ve kendisi için yiğitlik göstermediklerini söyleyince, gücünü ispat etme amacıyla gazaya gitmek istemiştir.
7. *Kahraman, kahramanlığını ispat ettikten sonra ad alır. Kahramana verilen ad kutsallık arz eder ve kutsal biri tarafından verilir.* Destanda ad verme ile ilgili bir durum yaşanmamıştır.
8. *Kahramanın fiziki gücü yaradılıştan itibaren olağanüstüdür ve zaman zaman yırtıcı hayvanlarla mukayese edilerek tasvir edilir.* Destanda bu kaide, Göroğlu Haldarhan'la savaşırken, daha baskın bir şekilde görülür. Göroğlu'nın savaşını gören adamların aklı şaşar. Gırat'ı düşmanının halkı üstüne sürer. Böylece halkı kırıp geçirir. Halk onun Huşkeldi değil, bir bela olduğunu söyler. Göroğlu İsfahan kılıcıyla Hunharşah'ın adamlarını ortaya alıp savaşır. Göroğlu aynı zamanda savaşırken korkusuzdur. Bir ordunun kendisini yenmeye gücünün yetmeyeceğini, meydanda hiçbir erin kendisine denk olmayacağını söyler. Hunharşah'a meydanların erinin kendisi olduğunu söyleyip, meydan okur. Ölüye gözü doyana kadar düşmanı öldürür. Hunharşah Göroğlu'nın erliğine razı olur.
9. *Kahraman karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkabilir.* Huşkeldi Destanı'nda kahraman Göroğlu için böyle bir bilgi söz konusu değildir.
10. *Türk destanlarında avcılık önemli bir meziyettir.* Huşkeldi Destanı'nda kahraman Göroğlu veya yiğitlerinin avlandığına dair bir bilgi verilmemiştir.

11. *Kahraman daima ilahi güçler tarafından korunur. (Yardımcı eren tipi / aksakal tipi)* Kahraman Huşkeldi/Göroğlu'nın mücadele halinde değil de destanda yaşanmayan, geçmiş bir zaman diliminde korunduğu belirtilmiştir. Ona erenler; düşmanına baktığında, hasmının yüreğinin yarılp ölmesi için dua ederler. Bu nedenle de Göroğlu düşmanına baktığında onun kalbine korku salar. Göroğlu kahr ile baktığında ise düşmanını öldürebilir. Yine ona erenler tarafından verilen ak vekara tüyü Göroğlu yüzüne sürüp, yaşlı veya genç olabilmektedir. Destan kahramanı bu tüy sayesinde ihtiyar suretine bürünüp, oğlu Avazhan'ı kurtarabilmiştir.

12. *Kahramanın en önemli yardımcısı olağanüstü özellikleri olan atıdır.* Destanda kahramanın yardımcısı, hünerleri dillere destan olan Gırat'tır. Kahramanın amacına ulaşmasındaki en büyük yardımcısı Gırat olmuştur. Göroğlu kılık değiştirip, Gırat'a bakma bahanesiyle düşmanı Hunharşah'ın yanında kalabilmiştir. Yine onun sayesinde, oğlu Avazhan'a ulaşabilmiştir.

Gırat'ın yardımıyla Hunhar'ın sayısız askerinin başını almıştır. Gırat'ın uçma özelliği de vardır. Göroğlu'nın etrafını Hunharşah'ın askerleri çevrelediğinde, Göroğlu Gırat'a kamçısıyla vurur. Havalanan Gırat, Göroğlu'nı Hunharşah'ın önüne çıkarır. Onun koşumları üzerlerine örtülen örtüler erenler, evliyalardan verilmiştir. Gırat'ın başka bir özelliği konuşulanları anlayabilmesidir.

Gırat'ın olağanüstü özelliklere sahip olmasını Göroğlu ona küçükken verdiği farklı hayvanların sütüne bağlar. Göroğlu Gırat'a; yылkы, sığır, buzağı, katır, eşek, koyun, keçi, deve, köpek, yılan, keklik, geyik, aslan, kaplan, pars, camız, maymun, ayı, fil, gavvaz sütü verdiğini söyler. Ayrıca Göroğlu, Gırat'a; kırklar atanın sağ yelesini sıvazladığını, Bektaş Arap'ın kırk bin altın verdiğini, Baba Kamber'in şerbet ile su verdiğini, Muradbahş dağında tüm peygamberlerin ortasına alıp dua ettiğini, terliğini kırklar atanın örttüğünü, uçan kuştan hisse aldığını, Kırkların mağarasına vardığını, erlerden teveccüh aldığını, perilerle yoldaş olduğunu, âleme nam saldıgını söyler.

13. *Kahraman bir ülküyü gerçekleştirmek, yiğitliğini ispatlamak veya intikam almak için maceraya atılır.* Huşkeldi Destanı'nın kahramanı Göroğlu'nın ülküsü, oğlu Avazhan'ı düşmanların elinden kurtarmaktır. Göroğlu bunun

için erenler tarafından kendisine verilen ak tüyü yüzüne sürerek, ihtiyar suretine bürünmüş, düşmanı Hunharşah'ın memleketine bu şekilde girmiştir. Kahraman Göroğlu, amacına yavaş yavaş ulaşmıştır. Önce Hunharşah'la tanışmıştır. Sonra onun çok ihtiyacı olan bir görevi yerine getirmiştir. Daha sonra ise Gırat ve oğlu Avazhan'a kavuşmuştur. Göroğlu, Hunharşah'a kimliğini açıkladığında ise, meydanların merdi benim diyerek onu savaşıma davet etmiştir. Savaşın sonunda da Hunharşah ve halkı Göroğlu'nın erliğini kabul etmişlerdir.

14. *Maceraya atılan kahraman yurdundan uzaklaşır.* Huşkeldi Destanı'nın kahramanı için bu yer Hunhar memleketidir. Göroğlu buraya varmak için Çambil'den çıkıp, yirmi gün boyunca yol yürür.
15. *Kahraman mücadelesinin büyük bir bölümünde veya en tehlikeli durumlarda genellikle yalnızdır.* Göroğlu, Hunhar eline giderken, Hunhar'ın memleketine ilk defa girdiğinde, yaşlı bir adam Göroğlu'nın bakışından anlayıp onun Göroğlu olduğunu iddia ettiğinde, yine cadı Kırlangıç Mestan, onun Göroğlu olduğunu söyleyip Hunharşah'ın huzuruna götürdüğünde, Hunharşah'a Gırat'ın seyisi olduğunu söyleyip, Gırat'a ulaşmaya çalıştığında, Hunhar'ın memleketinde bulunduğu yirmi günlük süre zarfında yalnızdır.
16. *Kahraman cesurdur. Kendisiyle denk güç ve yaradılıştan olmayanlarla savaşmaz.* Göroğlu, Gırat'la gösteri yapabilmek için büyükçe bir mekan hazırlar. Hunhar'ın adamlarına; yurdun çarşısını pazarını birleştirip, insanla dolamayacak büyüklükte bir alan açtırır. Hazırlanan bu yer tıklım tıklım dolar. İnsanlar önce yer kapabilmek için koşturarak oraya giderler. Gırat'ı güzel sözlerle gösteriye hazırlayan Göroğlu, oğlu Avazhan'ı da yanına aldıktan sonra, halkla savaşıma başlar. Babasının ardında olan Avaz, Göroğlu'na düşman askerlerinin savaşmakla, öldürmekle bitmeyeceğini söyler. Kaçmak ister. Fakat Göroğlu, oğluna rahat olmasını düşman askerinin kendisine güç yetiremeyeceğini söyler. Öyle de olur. Halk Gırat'ın etrafını sarmaya başladığında, Gırat havalanıp Hunhar'ın yanına konar. Göroğlu onu meydan merdinin kendisi olduğunu söyleyip savaşıma davet eder. Cesaretiyle, yiğitliğiyle onu da alt eden Göroğlu'nın yiğitliğini Hunharşah ve halkı kabul eder.

17. *Kahraman kendisine düşman olan varlıklarla hatta gerektiğinde babası ile de mücadele eder.* Huşkeldi Destanı'nda böyle bir durum yaşanmamıştır.

18. *Macerada birçok zorluklarla karşılaşılır.*

- a. *Olağanüstü varlıklar (Devler, canavarlar, cadılar vb...)*
- b. *Kötü akrabalar ve yakınlar (Kardeş, eş, arkadaş vb...)*
- c. *Ülkeyi yöneten kötü liderler,*
- d. *Sihir, entrika, hile. (Kahraman uykuya dalınca entrika ile karşılaşır.)*

Göroğlu macerasında devler ve canavarlarla karşılaşmamıştır. Üç cadıyla karşılaşmıştır. Bu cadılardan Kırlangıç Mestan adındaki yüz on yedi yaşındaki küçük cadı, ona zarar vermek istemiştir. Fakat Göroğlu'nın her gördüğünde yardım edip, evine davet ettiği ve dahi canını ejderhadan kurtardığı büyük cadı Göroğlu'nın yaptığı iyilikleri hatırlayıp onu ele vermemiştir. Göroğlu bu şekilde, Kırlangıç Mestan'ın kendisine vereceği zararlardan kurtulmuştur.

Göroğlu'na akrabalarından zorluk çıkaran isim, kahramanın dayısı Ahmet Serdar'dır. Ahmet Serdar ve Göroğlu'nın düşmanlığı birbirleri ile değil Avazhan dolayısıyladır. Ahmet Serdar, Avazhan ve Hasanhan'ın sırtlarında bir şey taşımadan bey olacaklarını düşünüp onları kıskanır. Bu nedenle de fırsatını bulduğunda özellikle sözünü dinlemeyen Avazhan'a zarar vermeye çalışır. Amacına da ulaşır. Ahmet Serdar'ın, Avazhan'a verdiği bu zararı ortadan kaldırma görevi de Göroğlu'na düşer. Göroğlu'nın mücadele ettiği en büyük düşmanı Hunharşah'tır. Mücadelenin sebebi Avazhan'ın, Hunharşah tarafından esir alınmış olmasıdır. Göroğlu ihtiyar donuna girerek bu amacını gerçekleştirir. Avazhan'ı kurtarır.

19. *Kahraman mücadelesi esnasında yeraltı ve üstüne seyahatler yapar ve nadir de olsa bazı destanlarda ölüp dirilir.* Huşkeldi Destanı'nda böyle bir durum yaşanmamıştır.

20. *Kahraman yardım eden olağan kişiler vardır.* Göroğlu'na macerasında ona farkına varmadan yardım eden ilk kişi, Hunharşah'ın veziri Danişmend Kel'dir. Danişmend Kel, Hunharşah Göroğlu için idam kararı verdiğinde, Göroğlu'nın sözlerine kulak veren kişidir. Şahtan adaletin sağlanması için, Göroğlu olarak suçlanan kişinin de sözlerinin dinlenmesini ister. Göroğlu'na

yardım eden ikinci isim; kahramanın önceden yaptığı iyiliklerin karşılığı olarak kendisini ele vermeyen büyük cadıdır.

21. *Kahraman macerası esnasında evleneceği kız ile tanışır.* Destanda böyle bir durumla karşılaşmamaktayız.
22. *Kahraman maceradan döner.* Göroğlu Çambil'e döner. Halkını çağırıp, toplayıp toy yapar. Öldüğünde varisinin Avazhan olduğunu, varlığından ne kalırsa Avaz'ın olduğunu söyler.
23. *Kahraman ölür.* Destan kahramanı Göroğlu'nın öldüğünden bahsedilmez.
24. *Kahramanın ölümünden sonra ülküleri, soyundan gelenler tarafından devam ettirilir (Kara Düzgün, 2012/1).* Destanda böyle bir bilgi de yer almamaktadır.

2.2. Belagerdan Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi

Destan kahramanı Belagerdan'ın, diğer destan kişilerinden farklı olduğunu belirten bazı özellikler vardır. Bu özellikler destan kahramanlarında görülen kalıplardır. Bu kalıplar, şu şekildedir.

1. *Kahramanın doğumu önceden müjdelendir. (Çocuksuzluk motifi)* Belagerdan Destanı'nda kahramanın doğumuyla ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir. Sadece onun Göroğlu tarafından Gürcistan'dan küçük yaşta kaçırıldığı bilinmektedir.
2. *Kahraman olağanüstü şartlarda doğar. (Bu doğum ilahi bir oluşum sonucunda vuku bulur.)* Destanda bu konuyla ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir.
3. *Kahraman, Tanrı katından gönderilmiştir ve genellikle soylu bir aileye mensuptur.* Belagerdan/Avazhan'ın Gürcistan'daki ailesinden bahsedilmemiştir. Fakat Avazhan'ı evlat edinen Göroğlu, Çambil memleketinin beyidir.
4. *Kahraman genellikle tek çocuktur. (Bazen en büyük ya da en küçük çocuk olarak da ortaya çıkabilmektedir.)* Avazhan, Göroğlu'nın evlat edindiği iki çocuktan birisidir. Fakat destanda çocukların ikincisi olan Hasanhan'dan ziyade Avazhan'dan, eşlerin ikincisi olan Miskal Peri'den ziyade de Yunus Peri'den bahsedilmektedir. Bu nedenle Avazhan daha ön plandadır.
5. *Kahramanın çocukluğu olağan dışıdır ve kısa sürede büyür. (Destanda kahramanın çocukluğu üzerinde uzun uzadıya durulmaz.)* Avazhan'ın çocukluğu için de bu kural geçerli olmuş ve kahramanın çocukluğu üzerinde fazla durulmamıştır.

6. *Kahraman çocukluk döneminden çıktığını olağanüstü bir kahramanlık göstererek ispat eder.* Belagerdan Destanı'nda kahramanın bu isteği, Çambil'den kaçan Yunus ve Miskal Peri'yle, Gırat'ı tekrar Çambil'e getirmektir.
7. *Kahraman, kahramanlığını ispat ettikten sonra ad alır. Kahramana verilen ad kutsallık arz eder ve kutsal biri tarafından verilir.* Bu kaide destan kahramanı Avazhan için biraz farklılık göstermektedir. O; Bela dağda karşılaştığı Bela'ya, ondan güçlü olduğunu ispat ettikten sonra kendisine oracıkta Belagerdan ismini alır. Kahramanın yola çıkış amacı Bela'yla mücadele etmek değil, yoluna çıkan engelleri aşır Erem bağından Yunus ve Miskal Peri'yle Gırat'ı getirmektir. Avazhan yoluna çıkan ilk engeli, şansı da yaver giderek aşmıştır.

Bu onun için büyük bir başarıdır. Çünkü Avazhan, ne kadar sürede varacağını bilmediği yola atsız ve silahsız çıkmıştır. Bela'yı karşısında görünce de en fazla öleceğini düşünmüş, aklına gelen Kazak korkutmalarını Bela'ya söyleyerek, onu korkutmuştur. Bela'da karşısında durup, Belagerdan olduğunu iddia eden Avazhan'dan Belagerdan olduğuna dair birkaç kanıt istemiş, şansı yaver giden Avazhan'da Bela'nın bu isteklerini yerine getirmiştir. Avazhan'ın yerine getirdiği bu istekler, onun kahramanlığını ispat ettiğinin kanıtıdır. Kutsal olarak değerlendirilen bu adı; ulu bir kişi, toplumun önde gelen bir kişisi değil kahraman bizzat kendisi vermiştir.

8. *Kahramanın fiziki gücü yaradılıştan itibaren olağanüstüdür ve zaman zaman yırtıcı hayvanlarla mukayese edilerek tasvir edilir.* Destanda kahramanın gücünden daha çok onun güzelliğinden bahsedilmiştir. Kahramanı görenler onu cennet gılmanı zannetmişler, insanoğlu olduğuna inanamamışlardır. Bu durum ona avantaj sağlamıştır. Akkız Peri, onun cemaline âşık olmuştur. Bu nedenle ona yardım etmiştir. Arzıgül'de yine Avazhan'ı görür görmez ona âşık olmuş, ilk defa görüştükleri akşamın sabahında Avazhan'ın atının arkasına binip sorgusuz sualsiz gitmiştir. Kahraman fizikî gücünden ziyade, zihnî gücünü ve fiziksel görünüşünü kullanmıştır. Yani Belagerdan'ın karşılaştığı durumlar, fizikî güç gerektirmemiştir. Karşılaştığı durumlarda da gücünü kullanmaya çalıştığında yenilgi kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle destanda kahramanın fizikî gücünün belirtildiği yerler azdır.

9. *Kahraman karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkabilir.* Destanda böyle bir durum söz konusu olmamıştır.
10. *Türk destanlarında avcılık önemli bir meziyettir.* Oğuzlarda yeni yetişen yiğitlerin kahramanlıklarını sergileyebilmeleri için av merasimleri düzenlenir. Dede Korkut Kitabı'ndaki, Dirse Han Oğlu Boğaç Han adlı hikayede Boğaç babasının kendisi için; ok atmasına, kılıç çalmasına, at binmesine bakıp övünsün ister. Burada gösterilen maharetler, kişiye yiğit sıfatının verilmesine vesile olur (Kara Düzgün, 2012: 9-46). Belagerdan Destanı'nda avcılık bir yerde geçmektedir. Belagerdan'da bu esnada bir nevi yiğitliğini ispat etmektedir. Türklerde önce ekonomi, sonra da eğlence amaçlı avlar düzenlenir. Av esnasında at Türklerin ruhunu yansıtır. O, durağanlığa karşıdır. O, atlardan birisi olan Kırat da ileri doğru hareket ederek, yuvaya dönüşü simgeler (Şenocak, 2009: 627-642). Avazhan Bela Dağ'a vardığında, karşısına Bela çıkınca; kendisinin ava çıktığını, günde on Bela yediğini, adının da Belagerdan olduğunu söyler. Bugünkü yiyeceği ilk Bela'nın kendisi olduğunu söyleyerek ona yaklaşır. Bela ve Avazhan birbirlerine türlü oyunlar yaparlar. Bu oyunların sonunda Avazhan, Bela'ya Belagerdan olduğunu kabul ettirir.
11. *Kahraman daima ilahi güçler tarafından korunur. (Yardımcı eren tipi / aksakal tipi)* Belagerdan Destanı'nda kahramana yardım edilmiştir. Bu kişi sadece Zenger şehrindeki kadındır. Kadının ismi verilmemiştir. Bu kadın, Avazhan'ı Arzığül'le görüştürmüştür.
12. *Kahramanın en önemli yardımcısı olağanüstü özellikleri olan atıdır.* Destan kahramanının atı Gırat'tır. Destanın başında Gırat kaçırıldığı için, kahramana yardımcı olamamıştır. Avazhan annesi Yunus Peri'nin yanına Erem bağına gittiğinde, Yunus Peri Avazhan'a yaptığı eziyetleri unutturabilmek için, Avaz'a Gırat'ı vermiştir. Akabinde de Avazhan'ı yıllar önce Göroğlı'yla kavga edip, Göroğlı'nın kör ettiği, hala o kavganın öcünü almayı bekleyen Tohtamış pehlivanın memleketi Zenger'den, Arzığül Peri'yi; Erem bağına getirmesi için göndermiştir. Avazhan daha önce hiç gitmediği Zenger şehrine doğru yol alır. Gırat ise yıllar önce Göroğlı'yla beraber Zenger şehrine gelmiştir. Tohtamış pehlivan Gırat'ın ayak sesinden tanıyıp, elindeki değneği sesin geldiği yöne doğru kuvvetlice fırlatır.

Avazhan ve Gırat şehre girer girmez, Gırat düşmanın kendilerine saldıracağını anlayıp asumana doğru yükselir. Tohtamış pehlivanın attığı değnek, Avazhan'ın başının üzerinden geçip akarsuyun içine düşer. Değneğin gittiği sese doğru yönelen kör pehlivanda suyun içine düşüp ölür. Bu olayda Gırat'ın önsezileri, çevikliği, ileri görüşlülüğü Avazhan'ın hayatını kurtarmıştır. Gırat bu özelliklerinin yanında sahibine sadıktır. Yanında konuşulanları anlar. Onun sahibi Göroğlu'na davranışları da bu duruma örnek teşkil eder. Kırat kılık değiştirip sarayda yanına gelen Köroğlu'nu görünce sevincinden yeri göğü sesiyle inletir. Sonra da sahibinin omzuna başını koyup gözlerinden yaş akıtması, defalarca Köroğlu'nun öldürülmesine engel olması, Köroğlu'nun Kırat'ı olmadan yaşamaktansa ölmeyi yeğlemesi kahramanla atı arasındaki ilişkiyi anlatmak açısından önemlidir (Fuat, 2004: 20).

13. *Kahraman bir ülküyü gerçekleştirmek, yiğitliğini ispatlamak veya intikam almak için maceraya atılır.* Belagerdan Destanı'nın kahramanı için bu ülkü Çambil'den kaçan Yunus ve Miskal Peri ile Gırat'ı tekrar Çambil'e getirmektir. Destan kahraman için bu amaçla başlar. Amaca ulaşılmasıyla da son bulur.
14. *Maceraya atılan kahraman yurdundan uzaklaşır.* Kahramanın ulaşmak istediği yurt Erem bağıdır. Avazhan, Erem bağına ulaşabilmek için Çambil'den çıkıp yolculuğa başlar.
15. *Kahraman mücadelesinin büyük bir bölümünde veya en tehlikeli durumlarda genellikle yalnızdır.* Avazhan'da bu durumu yaşamıştır. O Çambil'den Erem bağına gitmek için çıktığı yolda yalnızdır. Onun yanında kahramanlığına ortak olacak kimse yoktur.
16. *Kahraman cesurdur. Kendisiyle denk güç ve yaradılıştan olmayanlarla savaşmaz.* Destan kahramanının en belirgin özelliği cesaretidir. O yanına at veya herhangi bir silah almadan, ne zaman ulaşacağını bilmediği, yolunu izini görmediği Erem bağına ulaşmak için yalnız yola çıkar. Kahraman bu yolculukta karşılaştığı ilk düşmanından son düşmanına kadar, onlara karşı zeka silahını kullanır. Savaşta galip gelen kahraman Belagerdan/Avazhan olur.
17. *Kahraman kendisine düşman olan varlıklarla hatta gerektiğinde babası ile de mücadele eder.* Belagerdan kendisine düşman olan varlıklarla mücadele etmiştir. Baba Göroğlu ise her zaman kahramanın destekçisi olmuştur. Kahramanın

mücadele ettiği düşmanlar, genel olarak masalsı niteliktedir. Bela dev, periler, kulede gördüğü yaşlı, cadıya benzeyen düşman kadın bunlardan birkaçıdır.

18. *Macerada birçok zorluklarla karşılaşılır.*

- a. *Olağanüstü varlıklar (Devler, canavarlar, cadılar vb...)*
- b. *Kötü akrabalar ve yakınlar (Kardeş, eş, arkadaş vb...)*
- c. *Ülkeyi yöneten kötü liderler*
- d. *Sihir, entrika, hile. (Kahraman uykuya dalınca entrika ile karşılaşır.)*

Belagerdan macerası boyunca olağanüstü varlıklar olarak değerlendirebileceğimiz dev, periler ve cadıyla karşılaşmıştır. Onun ilk imtihanı, Bela Dev iledir. Kahraman, Bela Dev'e okuduğu Kazak korkutmalarıyla kendisini, Bela'yı yiyebilecek olan Belagerdan olarak tanıtmıştır. Bela, Avazhan'ın bir sözüne kanmayıp, onun Belagerdan olduğu kendisine ispat etmesini; bunun içinde bitini göstermesini ve iki taşı birbirine sürtüp ufalmasını ister. Yolculuk esnasında aç bir kaplumbağa gören Avazhan, onun koynunda saklayıp, yanında taşımıştır.

Böylece Avazhan, Bela'nın ilk isteğine koynundaki kaplumbağaları çıkarıp ona biti olarak göstermekle cevap vermiştir. Avazhan, Bela'nın ikinci isteğini ise bir kuşun yumurtasını iki taşın arasında ezmekle yerine getirmiştir. Belagerdan'ın asıl ve en güçlü düşmanı *Kötü akrabalar ve yakınlar* kategorisinde değerlendirilen annesi Yunus Peri'dir. Belagerdan/Avazhan annesiyle olan mücadelesinde, en güçlü silahı olan zekasını kullanıp onu ve dahi kırk periyi Çambil'e getirmeyi başarmıştır. Yunus Peri aynı zamanda *Ülkeyi yöneten kötü liderler* sınıfındadır. Çünkü o aynı zamanda Erem bağının yöneticisidir.

Destanda sihir görülmemiştir. Fakat entrika ve hile mevcuttur. Kahraman Belagerdan karşılaştığı Bela'ya, kuledeki yaşlı kadına, Zenger şehrinde gördüğü kadına gerçek kimliğini söylemez. Kahraman, Yunus Peri'yle karşılaştığında ise ona Göroğlu'nın öldüğünü ve kendisinin Yunus Peri'yi babasının cenazesine davet etmek için geldiğini söyler. Fakat ortada böyle bir durum yoktur. "d" maddesinde belirtildiği gibi, entrikayla karşılaşan kahraman değil, onun karşısında yer alan kişilerdir.

19. *Kahraman mücadelesi esnasında yeraltı ve üstüne seyahatler yapar ve nadir de olsa bazı destanlarda ölüp dirilir.* Belageradan yer altına tünel kazarak yolculuk yapmıştır. Fakat bu yolculuk, gerçek hayatla olan bağlarını koparacak düzeyde değildir. Destanda ölüp dirilme gibi bir durum yaşanmamıştır.

20. *Kahraman yardım eden olağan kişiler vardır.* Destan kahramanına zararı olmadan yardım eden tek kişi, Zenger şehrindeki Göroğlı'yla önceden tanışıklığı olan kadındır. Bu kadının ismi verilmemiştir. Avazhan'ın Zenger memleketinde evine misafir olduğu bu kadına bir müddet sonra *anne* diye hitap ettiğini görürüz. Bu kadın, Avazhan'la Arzıgül'ün tanışmalarına vesile olmuştur.

İki gün boyunca yaşlı adam kılığına bürünüp Arzıgül'ün kapısında ipekler satan Avazhan, Arzıgül'ün hizmetkâr kızlarına verdiği talimatla dövülüp, kovulmuştur. Bu durumu misafir olarak evinde kaldığı annesine bildiren Avazhan'a bu kadın, yardım etme kararı almıştır. Kadın Arzıgül'ün evine gidip, yıllar önce Zenger şehrine gelen Göroğlı'ndan bir oğlu olduğunu, evlenme çağına geldiğini fakat hiçbir kızı güzel olmadığı için, kendisine layık görüp evlenmediğini söyler. Güzellikte emsali olmayan Arzıgül, bu sözlerle çok sinirlenir. Yeryüzünde ve gökyüzünde kendisine denk güzellikte hiçbir kızın olmadığını söyler. Akşam için evine misafir gelen kadını ve oğlunu ağırlamak istediğini söyler. Avazhan ve annesi Arzıgül'ün davetine icabet ederler. Arzıgül, Avazhan'ı görür görmez ona âşık olur. Akşamın sabahında da Avazhan Arzıgül'ü Gırat'ına bindirip Erem bağına götürür.

21. *Kahraman macerası esnasında evleneceği kız ile tanışır.* Kahraman için bu kız Arzıgül'dür. Avazhan'ı Arzıgül'e yönlendiren kişi de Yunus Peri'dir. Onun amacı Avazhan'ı, Arzıgül'ün olduğu şehre gönderip, yıllar önce Göroğlı'yla husumeti olup, ona karşı hala kin besleyen Tohtamış pehlivanla kahramanı çatıştırmaktır. Kahraman bu engeli, Gırat'ın önsezileri ve çevikliği sayesinde aşar. Zenger şehrinde karşılaştığı, yıllar önce Göroğlı'yla ahbaplık yapan kadının yardımları sayesinde Arzıgül'le tanışır. Tanıştığı akşamın sabahında Arzıgül'ü, Yunus Peri'nin istediği gibi Erem bağına götürür. Orada diğer kırk memleketten toplanmış olan periler birleşip Çambil'e gelirler. Göroğlı'nın ölmediği ortaya çıkınca, toplu bir düğün yapılır. Göroğlı eşleri Yunus ve Miskal Peri'yle, Hasanhan Dallı'yla, kırk peri Göroğlı'nın kırk yiğidiyle, destan kahramanı Belagerdan/Avazhan'da Arzıgül'le evlendirilir.

22. *Kahraman maceradan döner.* Belagerdan'ın maceraya başladığı ve döndüğü yer Çambil'dir.

23. *Kahraman ölür.* Belagerdan Destanı'nda böyle bir durum yaşanmamıştır.

24. *Kahramanın ölümünden sonra ülküleri, soyundan gelenler tarafından devam ettirilir*(Kara Düzgün, 2012/1) Belagerdan Destanı'nda böyle bir bilgiye yer verilmemiştir.

2.3. Rüstem Han Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi

Destan kahramanını destandaki diğer kişilerden farklı kılan bir takım özellikler vardır. Bu özellikleri destan kahramanı için şu şekilde inceleyebiliriz.

1. *Kahramanın doğumu önceden müjdelendir.* (Çocuksuzluk motifi) Rüstem Han Destanı'nda çocuksuzluk motifi mevcuttur. Hükümdar Sultan Han'ın, üç hanımı vardır. İleri yaştadır ve çocuğu yoktur. Destanda, Sultan Han'ın yaşıyla ilgili bir belirti yoktur. Bir gün Sultan Han, çocuğu olmamasına çok üzülür. Yanına adamlarını toplayıp onlarla padişahlığı bırakmak istediğine dair görüşme yapar. Yurdu artık kendisinin yönetmeyeceğini açıklamayı düşünür.

Onlara; çocuğunun olmadığını, artık şan ve şevket istemediğini, şehrini ve tahtını bırakmak istediğini, sınırı olmayan memleketinin kendisine fayda sağlamadığını, öldüğünde devletine sahip çıkacak kimse olmadığından, garip kaldığından, Kâbe'ye gitmek istediğinden bahseder. Sultan Han'ın yanındaki saray görevlileri ona; Cuma günü sofuların toplandığı vakit onlardan dua istemesini, meleklerin de bu duaya *amin* demesiyle bir çocuğunun olabileceğini söylerler. Saray görevlilerinin bu sözleri, Sultan Han'ın aklına yatar. Ertesi gün Cuma namazı için sofular toplanırlar. Namaz kılınır. Sultan Han, başını eğip dervişlerden dua ister. Dervişler de Sultan Han'ın bu isteğini yerine getirirler. Bu olaydan kısa bir zaman sonra Sultan Han'ın ortanca hanımı Hürayım hamile kalır.

2. *Kahraman olağanüstü şartlarda doğar.*(Bu doğum ilahi bir oluşum sonucunda vuku bulur.) Kahraman Rüstem Han'ın doğumuna dair bir bilgi verilmemiştir.
3. *Kahraman, Tanrı katından gönderilmiştir ve genellikle soylu bir aileye mensuptur.* Destan kahramanı Rüstem Han'ın babasının yaşlılık zamanında ve alınan dualar neticesinde hayata gelmiş olması, onun Tanrı katından gönderildiğine delil olarak değerlendirilebilir. Rüstem Han soylu bir aileye mensuptur. Destan kahramanın babası Aktaş ilinin padişahıdır.

4. *Kahraman genellikle tek çocuktur. (Bazen en büyük ya da en küçük çocuk olarak da ortaya çıkabilmektedir.)* Rüstem Han da Aktaş memleketinin hükümdarı Sultan Han'ın tek çocuğudur.
5. *Kahramanın çocukluğu olağan dışıdır ve kısa sürede büyür. (Destanda kahramanın çocukluğu üzerinde uzun uzadıya durulmaz.)* Destan kahramanının çocukluğunda herhangi olağandışı bir durumdan bahsedilmez. Türk Dünyası'nın diğer destanlarında da kahramanın normal olmayan bir çocukluk süreci geçirdiğini ve kısa sürede büyüdüğünü gözlemleriz. Bu destanlardan birisi Boston destanıdır. Bu destanda kahramanın çocukluğu mübalağalı bir şekilde anlatılır. Bu anlatımlarla kahramanın büyüdüğünde sahip olacağı güç okuyuculara hissettirir.

‘‘Eneden cerge tüşköndöl/Anasından doğduğunda
Kaysalaktap ooz açat,/Şaşkın şaşkın ağız açıyor,
Tamak surap köz açat./Yemek isteyip göz açıyor.
Karın maydı alıp barsa,/Bir tulum yağı alıp varsa,
Oozantış üçün balaga/Ağzını açmak için balanı
Bir karın may alıp barsa,/Bir tulum yağ alıp varsa,
Kapşırıp anı cutkanı,/Bütün olarak onu yuttu,
Dagı ber dep tamşandı./Daha ver diye ağzını şapırdattı.’’ (Yıldız,

2009: 25-36)

Rüstem Han'ın çocukluğuna dair böyle bir bilgi yoktur. Destanda Rüstem Han, kısa sürede büyür.

6. *Kahraman çocukluk döneminden çıktığını olağanüstü bir kahramanlık göstererek ispat eder.* Destan kahramanı Rüstem Han için bu kahramanlık annesi Hürayim'i babasının öldürmeleri için emir verdiği cellatların elinden kurtarmaktır.
7. *Kahraman, kahramanlığını ispat ettikten sonra ad alır. Kahramana verilen ad kutsallık arz eder ve kutsal biri tarafından verilir.* Destan kahramanının adı o doğmadan babası tarafından verilir. Kahraman ad almak için kahramanlık göstermek zorunda kalmaz.
8. *Kahramanın fiziki gücü yaradılıştan itibaren olağanüstüdür ve zaman zaman yırtıcı hayvanlarla mukayese edilerek tasvir edilir.* Destan kahramanının görüntüsü yaşı ile uyumsuz. Sultan Han'ın askerleri bu yorumu yapar. Rüstem

Han annesi Hürayim'i cellatların elinden kurtarmaya giderken, daha önce hiç karşılaşmadığı babası Sultan Han'la karşılaşır. Sultan Han da oğlunu daha önce hiç görmemiştir.

Israrla Rüstem Han'ın kim olduğunu ve nereye gittiğini sorar. Rüstem Han, yaşlı adamın kendisini daha fazla oyalamaması için ona annesinin adının Hürayim, babasının adının ise Sultan Han olduğunu söyleyip, oradan hızla uzaklaşır. Sultan Han'ın askerleri Rüstem Han'ın bu sözlerine inanmayıp, onu Hürayim'in âşığı zannederler. Rüstem Han'ın on dört yaşında olmasına imkan vermezler. Rüstem Han düşmanlarıyla mücadele ederken; aslan, kaplan, bota (yavru deve), boz atmacaya benzetilir.

9. *Kahraman karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkabilir.* Rüstem Han Destanı'nda böyle bir durumla karşılaşılmamıştır.
10. *Türk destanlarında avcılık önemli bir meziyettir.* Rüstem Han Destanı'nda kahraman ava çıkmamıştır. Fakat kahramanın, annesi Hürayim'in Rüstem Han'dan tuz ve sabun isteyip kahramanın yolculuğa çıkması ve yolculuk sırasında Aftabay'ı yiyecek olan ejderhayı öldürmesi avcılık olarak değerlendirilebilir.
11. *Kahraman daima ilahi güçler tarafından korunur. (Yardımcı eren tipi / aksakal tipi)* Destanda bir defaya mahsus olarak Rüstem Han'ın koruyuculuğunu Kızıl Dev yapmıştır. Mamagül cadı, Kızıl Dev'i er'i olması koşuluyla zindandan çıkarır. Kızıl Dev'e eğer oğlunu öldürmezse kendilerini oynatıp, güldürmeyeceğini, rahat yüzü göstermeyeceğini söyleyip, Rüstem Han'ı öldürmesini ister. Kızıl Dev'de heybetinden korktuğu Rüstem Han'ın yaşlı cadının oğlu olmasına imkan vermeyip, Rüstem Han için havaya kaldırdığı baltasını, Mamagül cadının başına indirir. Böylece bu mücadelede Rüstem Han'ı koruyan kişi Kızıl Dev olur.
12. *Kahramanın en önemli yardımcısı olağanüstü özellikleri olan atıdır.* Rüstem Han Destanı'nda kahramanın atına, kahramanın annesi Hürayim, darağacına götürüleceği sırada yer verilir. Hürayim'in hizmetkârı Hımça, Rüstem Han'a cellatların peşinden yetişebilmesi için, kahramana onunla aynı gün doğmuş olan atını verir. Hımça hizmetkâr, Rüstem Han'ın atını hazırlarken ona; iyi bakılmış olduğu, düşmanı alt etmesini, düşman kalesini yıkmasını, geç kalmamasını söyler. Rüstem'in atı da kuş gibi uçar, yar gelince yavaşlar, engelsiz yerde

- hızlanır, derede sıçrar. Kendisine tembih edildiği gibi yolundan ayrılmaz. Rüstem Han, bedav atıyla düşmanlarını alt eder. Yollar aşar. Irmaklar geçer. Kahramanın cellatlara karşı galip gelmesinde ona en çok atı yardımcı olmuştur.
13. *Kahraman bir ülküyü gerçekleştirmek, yiğitliğini ispatlamak veya intikam almak için maceraya atılır.* Rüstem Han Destanı'nda kahramanın ülkesi, annesi Hürayim'i cellatların elinden kurtarmaktır.
14. *Maceraya atılan kahraman yurdundan uzaklaşır.* Rüstem Han'da maceraya atıldığında, yaşadığı memleketi Aktaş'tan uzaklaşmıştır.
15. *Kahraman mücadelesinin büyük bir bölümünde veya en tehlikeli durumlarda genellikle yalnızdır.* Rüstem Han; annesi için cellatlara karşı savaştığında, ileride eşi olacak Aftabay için ejderhaya karşı savaştığında ve kendisi için Mamagül'e karşı savaştığında yalnızdır. Bu durum onun kimsesiz olduğunu vurgulamaz, aksine kahramanın ne kadar güçlü olduğuna vurgu yapılır.
16. *Kahraman cesurdur. Kendisiyle denk güç ve yaradılıştaki olmayanlarla savaşmaz.* Destan kahramanı Rüstem Han, Bucul halkının karşısına dahi çıkmaya cesaret edemedikleri ejderhayı öldürmüştür. Onu kırk bir parçaya bölmüştür. Aktaş memleketinde üç yüz altmış cadının başkanı olan Mamagül'ü alt etmiştir. İki yüz doksan beş celladın başını, gövdesinden ayırmıştır. Cellatların ardına yetişmek için koşan Rüstem Han için, Sultan Han'ın askerleri ona, eğer Rüstem Han zamanında yetişirse, Aktaş'a bir tane sağlam celladın gelemeyeceğini söylerler.
17. *Kahraman kendisine düşman olan varlıklarla hatta gerektiğinde babası ile de mücadele eder.* Kahramanın düşmanları arasında babası Sultan Han da vardır. Kahraman babasının annesini cezalandırdığını öğrenir. Annesi Hürayim'i kurtarmak için dağ, taş aşarken daha önce hiç görmediği babasına rast gelir. Babası da destan kahramanını daha önce hiç görmemiştir. Ona kimin oğlu olduğunu sorar. Babasını artık düşmanı olarak gören Rüstem Han ona; babasının bir soysuz, kendisinin de derbeder bir soysuz oğlu olduğunu söyler. Sultan Han yaptıklarından pişman olup oğlunun kapısına geldiğinde ise destan kahramanı ona tekrar kapısına gelirse başını kesip, kendisini öldüreceğini söyler. Destan kahramanının babasıyla olan düşmanlığının sebebi onun annesini öldürecek olmasıdır.
18. *Macerada birçok zorluklarla karşılaşılır.*

- a. *Olağanüstü varlıklar (Devler, canavarlar, cadılar vb...)*
- b. *Kötü akrabalar ve yakınlar (Kardeş, eş, arkadaş vb...)*
- c. *Ülkeyi yöneten kötü liderler*
- d. *Sihir, entrika, hile. (Kahraman uykuya dalınca entrika ile karşılaşır.)*

Rüstem Han destanının kahramanı, maddelerde yer alan tüm zorluklarla karşılaşmıştır. Destan kahramanına ve annesine en çok zarar veren kişi cadı Mamagül'dür. O cadılıkta üç yüz altmış cadıya başkan olacak kadar ustalaşmıştır. Onun olağanüstü güçleri vardır. Mamagül, kağıttan kanatları olan, çelikten dümeni olan tahta bir at yapar. Onu, binit olarak kullanır. Mamagül kimin nerede olduğunu, kırk bir nohutla fal açıp öğrenir.

O, aynı zamanda sihir yapar. Sihirle Rüstem Han'ın gözlerini kaybetmesini sağlayan yine Mamagül'dür. Mamagül mestanın, kılık değiştirerek başkasının suretine bürünebilme yeteneği de mevcuttur. Bu yeteneklerinin hepsini kahraman ve annesine zarar vermek için kullanmıştır. *b* ve *c* maddesinde yer alan kötü akrabalar ve ülkeyi yöneten kötü liderler tanımını kahramanın babası Sultan Han karşılar. O kahramanın hem babası olarak birinci dereceden akrabasıdır. Sultan Han aynı zamanda Aktaş şehrinin yöneticisidir.

19. *Kahraman mücadelesi esnasında yeraltı ve üstüne seyahatler yapar ve nadir de olsa bazı destanlarda ölüp dirilir.* Rüstem Han Destanı'nda böyle bir durum yaşanmamıştır.
20. *Kahraman yardım eden olağan kişiler vardır.* Rüstem Han'a annesi Hürayim, her zaman manevi anlamda destek olarak oğlunun yanındadır.
21. *Kahraman macerası esnasında evleneceği kız ile tanışır.* Rüstem Han Destanı için bu isim Aftabay'dır. Rüstem Han annesinin tuz ve sabun isteğini temin etmek için yola çıkıp, bir otağa rastlamıştır. Otağın içine giren Rüstem Han, elleri bağlı bir şekilde duran güzelliği ayı gölgede bırakan bir kız görür. Kıza neden bu halde olduğunu sorar. Kız Bucul şehrine musallat olan bir ejderhanın, tüm kız arkadaşlarını yediğini şimdi ise sıranın kendisine geldiğini söyler. Rüstem Han'ın yanından gitmesini, yoksa ejderhanın kendisini de öldüreceğini bildirir. Fakat Rüstem Han'ın gönlü, kızını yalnız bırakmaya razı olmaz. Ejderhanın ne taraftan geleceğini kızdan öğrenip o tarafa doğru gider. Ederhayı kırk bir parçaya bölüp, otağda bekleyen kıza getirir. Aftabay o zaman Rüstem

Han'a adını, nereli olduğunu, kimin kızı olduğunu bildirir. Kendisine yaptığı bu iyiliğe karşı, memleketine gittikten sonra Rüstem Han'ı bulup onunla evleneceğini söyler. Bu sözün Bucul şehrindeki erkekleri meydana toplayı hepsine tek tek bakıp, Rüstem Han'ı bularak yerine getirir. Rüstem Han ve Aftabay'a günlerce toy yapılır.

22. *Kahraman maceradan döner.* Rüstem Han Destanı'nın kahramanı destanın sonunda doğduğu yer olan Aktaş'a döner.
23. *Kahraman ölür.* Rüstem Han Destanı'nda kahramanın ölümüne yer verilmez.
24. *Kahramanın ölümünden sonra ülküleri, soyundan gelenler tarafından devam ettirilir*(Kara Düzgün, 2012/1). Rüstem Han Destanı'nda kahraman hakkında böyle bir bilgi de yer almamaktadır.

2.7. Dalli Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi

Destan kahramanlarını diğer destan kişilerinden farklı kılan bazı özellikler bulunur. Dalli Destanı'nın kahramanı Hasanhan'ı destandaki diğer kişilerden ayıran özelliklerde vardır. Bu özellikler o hayata gelemeyen başlayıp, ömrünün son demlerine, hatta kahraman öldükten sonra bile devam eder. Bu özellikler şöyledir:

1. *Kahramanın doğumu önceden müjdelendir.* (*Çocuksuzluk motifi*) Bu durum destan kahramanı Hasanhan için, tam olarak geçerli değildir. O, Göroğlı tarafından küçükken kaçırılarak evlat edinilmiştir. Kahramanın aslında Temir Şah'ın oğlu olduğunu Dalli'den öğreniriz. Destan kahramanının babası olarak tanıdığımız Göroğlı'ye erenler *at mı yoksa evlat mı* dilediğini sorduklarında o, at dilemiştir. Bu nedenle Göroğlı, çocuğu olmayacağını bildiğinden Temir Şah'ın evladı olan Hasanhan'ı, Hunhar memleketinin Bulduruk kasabasından Avazhan'ı kaçırıp evlat edinmiştir. Bu durum sebebiyle Göroğlı'nın kısa bir süre *çocuksuzluk* motifini yaşadığını söyleyebiliriz.
2. *Kahraman olağanüstü şartlarda doğar.* (*Bu doğum ilahi bir oluşum sonucunda vuku bulur.*) İlk maddede ele alınan konu sebebiyle, kahraman Hasanhan'ın doğumuyla ilgili bir bilgi yoktur.
3. *Kahraman, Tanrı katından gönderilmiştir ve genellikle soylu bir aileye mensuptur.* Dalli Destanı'nın kahramanı Hasanhan, Göroğlı tarafından kaçırılmadan önce de soylu bir aileye mensuptur. Göroğlı tarafından evlat edinildiğinde de bey oğlu olarak hayatını sürdürmüştür. Kahramanın önceki

ailesiyle ilgili kısıtlı bilgi verilmiştir. Destanda sadece kahramanın, Temir Şah'ın oğlu olduğu bilgisi verilmiştir. Bunun haricinde bir bilgi yer almamaktadır.

4. *Kahraman genellikle tek çocuktur. (Bazen en büyük ya da en küçük çocuk olarak da ortaya çıkabilmektedir.)* Dalli Destanı'nın kahramanı Hasanhan'ın kardeşi Avazhan'la aralarında dört beş yaş olduğu belirtilir. Hasanhan, büyük çocuktur. Bu durum ve Hasanhan'ın kardeşi Avazhan için gösterdiği fedakârlık (Avazhan'a eş olarak düşünülen Dalli'nin Erzurum'dan Çambil'e getirilmesi işine talip olması) onun, yaşça büyük olmasının yanında yüce bir gönle sahip olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.
5. *Kahramanın çocukluğu olağan dışıdır ve kısa sürede büyür. (Destanda kahramanın çocukluğu üzerinde uzun uzadıya durulmaz.)* Dalli Destanı'nı kahramanının çocukluğu üzerinde de durulmaz. Onunla destanda, Göroğlı'nın vereceği göreve talip olmak istemesiyle karşılaşırız.
6. *Kahraman çocukluk döneminden çıktığını olağanüstü bir kahramanlık göstererek ispat eder.* Destan kahramanında bu durumu; Göroğlı'nın teklif ettiği işe kırk yiğidinin kabul etmemesine üzülmeleriyle, babasının verdiği göreve talip olmasını örnek gösterebiliriz. Çünkü onun gerçekleştirdiği bir başarı, o zamana kadar yoktur. Talip olduğu görev olağanüstü bir kahramanlık gerektirmektedir. Çünkü Göroğlı'nın Erzurum'dan getirilmesini istediği Dalli, Erzurum Han'ı Kubadşah'ın kızıdır. Onu kaçırabilmek için Kubadşah'ın askerleriyle mücadele etmek ve bir Han'la yanında kendisine yardımcı olacak kimse olmadan karşı karşıya gelmek olağanüstü bir güç ve cesaret gerektirmektedir.

Onun kahramanlık göstermesi kısa bir süre içinde gerçekleşmez. Kahraman, tüm destan boyunca üstlendiği bu görevi yerine getirmeye çalışır. Çünkü Hasanhan'ın talip olduğu iş Dirse Han'ın oğlu Buğaç Han'ın karşısına çıkan boğayı öldürmesine benzemez. Ya da Bamsı Beyrek gibi yoldan geçen bezirgânları kâfirlerden koruması gibi bir kahramanlık örneği değildir (Gökyay: 2004: 6-7, 32-33). Onun kahramanlığını destan sonuna kadar göstermek zorunda kalır. Çünkü kahramanın talip olduğu iş zorlu bir mücadeleyi gerektirmektedir.

7. *Kahraman, kahramanlığını ispat ettikten sonra ad alır. Kahramana verilen ad kutsallık arz eder ve kutsal biri tarafından verilir.* Dalli Destanı'nda bu durumun örneği görülmemektedir.

8. *Kahramanın fiziki gücü yaradılıştan itibaren olağanüstüdür ve zaman zaman yırtıcı hayvanlarla mukayese edilerek tasvir edilir.* Hasanhan da olağanüstü bir güce sahiptir. Destanda sık sık onun aslan, ejderha gibi olduğu, durumlara karşı serinkanlı hareket ettiği, bir orduya yalnız başına güç yetireceği belirtilir. Onun gücü destanın farklı kısımlarında şöyle tasvir edilir:

“Çok düşmanın içinde mert Hasan,
Kırım yaptı ejderha gibi coşup...
Seyredin Hasanhan gibi şahini,
Zatı şahin düşmana kırım yapar.

Her kime takarsa Gırkök ulaşır,
Yakaladığını yer ile yeksan eder,
Aslan gibi iş yapar Hasanhan,
Aslı aslan, düşmanı silkeleyip atar.

Pehlivan Hasan deve yavrusu gibi bağırır,
Nice askere şahin gibi dalar,
Tek başına çok düşman içinde
Zatı aslan ya her zaman yön arar.

Kaplan gibi pençeleyip Hasan fırlatır...
Pehlivan Hasan aslan gibi düşündü,

İşte şimdi Hasanhan pehlivan rahatladı, gönülleri bir olup aslan gibi oldu, yüreğine endişe getirmeden yattı. Sabahleyin tan atınca yerinden kalkıp dua etti, ellerini yüzüne sürdü, Gırat'ı getirdi, eyerleyip hazırladı, kolanlarını sıkıca çekti, beline taktı keskin İsfihan kılıcı, gül gibi açılıp bülbül gibi şakıyıp ördek gibi süzüldü.” (Eşankul-Sezer, 2017: 243-251) Destandaki örneklerde görüldüğü üzere destan kahramanı genelde güçlü olmalarıyla ön plana çıkan aslan, şahin vb. hayvanlara benzetilmiştir.

9. *Kahraman karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkabilir.* Dalli Destanı'nın kahramanı hakkında böyle bir bilgi mevcut değildir.
10. *Türk destanlarında avcılık önemli bir meziyettir.* Destanda; avcılık sadece destanın başında yer alır. Göroğlı yiğitleriyle avlanmak istemiştir. Kırk yiğidi ve

Gırkök atıyla avlanmak isteyen Göroğlı, kısa bir müddet av avladıktan sonra gölün çevresini tüccarların sardığını görür. Tüccarlardan önce baş alma amacıyla kervanbaşının yanına giden Göroğlı, çok memleketler gezmiş olan tüccarlardan duydukları bir şeyi anlatmalarını ister. Göroğlı'nın isteğiyle, kervanbaşı Erzurum'daki han kızı Dalli'nin güzelliğini, maharetini överek anlatır. Böylece, Dalli'ye ulaşmak için verilen mücadele başlamış olur.

11. *Kahraman daima ilahi güçler tarafından korunur. (Yardımcı eren tipi / aksakal tipi)* Destanda kahramanın en önemli yardımcısı, aynı zamanda destana adını veren Dalli'dir. Onun haricinde tam olarak *Yardımcı eren tipi / aksakal tipi* olmasalar da kahramanın babası Göroğlı, kardeşi Avazhan ve Göroğlı'nın kırk yiğidi kahramana yardımcı olan kişiler arasındadır. Tüm bu kişiler Hasanhan'a Dalli için verdiği mücadele konusunda yardımcı olmuşlardır. Bu kişiler de olağanüstü kimseler değil, kahramanın yanında varlıklarından haberdar olduğu kimselerdir.

12. *Kahramanın en önemli yardımcısı olağanüstü özellikleri olan atıdır.* Destan kahramanı Hasanhan için de öyledir. Onun ordulara karşı tek başına mücadele etmesinde, başarılı olmasındaki yegane sebep atı Gırat'tır. Kahraman Hasanhan'ın Dalli'yi kaçırmada ona en çok yardım sağlayan, yine Gırat'tır. Çünkü kahraman Gırat'ın hünerlerini sergilemesiyle Erzurum halkını ve Dalli'yi büyülemiştir. Bu gösterinin etkisi bitmeden de Dalli'den bir kase su isteyen Hasnahan, Dalli suyunu getirdiğinde onu Gırat'a bindirip kaçırmıştır. Gırat'ın bu aşamaya gelmesi için, Hasanhan da büyük çaba sarf etmiştir. Gırat'ın hünerini sergilemesi için ona türlü methiyeler dizmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

‘‘Atım Gırat, canım Gırat,
Yemin kişmiş, torban kadife,
Sana binen bulur murat,
Koltuğunda şimşek kanat,
Hayran kıl hanın kızını,
Herkesi kendine baktır.

Oyna, Özbek'in atı,
Aslı Türkmen hanezatı.

*Altı ay tavlada bakılan,
Yemine kişmiş katılan,
Yemini görüp yesin diye,
Meşaleden lamba yakılan.*

*Ayağını ip kesmesin diye,
İpekten bağ takılan.
Ayağına taş vurmasın diye,
Abcoştan nal çıkılan.*

*Ayağına değen taşlar,
Tıpkı ceviz gibi kırılan.*

*Oyna, Özbek'in atı,
Aslı Türkmen hanezatı.*

*Toynakları koca koca olan,
Ünü Dağıstan'a giden,
Darbesi düşmanı ağlatan,
Su yerine şerbet yutan,
'Deh' denildiğinde kuşu geçen,
Al, Gırkök at geldi, denildiğinde,
Siyahpoşlar tarafından kuşatılan.*

*Koşuda bastığı yerler,
Bir saat tozup kalan.*

*Yeryüzünde herkesin bildiği,
Namu âleme dağılan.' (Eşankul – Sezer: 2017,163)*

Destanın başında Göroğlı'na erenlerin at mı yoksa evlat mı istediğini sorduklarını, Göroğlı'nın de at istediğini söylemesi üzerine ona;

*'Bey olup bindiğinde, atın yorulmasın,
Bu zahirde kötü günün olmasın,*

Öyle ise atın kalsın, evladın kalmasın,

Dünyadan zürriyetsiz göç, Göroğlı.’’

(Eşankul – Sezer: 2017,21) deyip dua etmişlerdir. Erenlerin bu duası üzerine Gırat’a, hiçbir atta olmayan meziyetler bahşedilmiştir. Gırat’ın doğumu hakkında, Dalli Destanı’nda bir bilgi yoktur. ‘‘Seyidoğlu, Kırat’indeniz aygırının aştığısu kökenli bir at olarak bilindiğini, deniz aygırının da zeki ve güçlü bir hayvan olduğunu, otlara basmadığını, canlı bir bitki yemediğini, Panku adlı ilk insana hizmet eden hayvanlardan birisi olup suyu temsil ettiğini bildirir (Seyidoğlu, 2005: 96-97).

13. *Kahraman bir ülküyü gerçekleştirmek, yiğitliğini ispatlamak veya intikam almak için maceraya atılır.* Dalli Destanı kahramanının ülküsü; güzelliği dillere destan olmuş Kubadşah’ın kızını Erzurum’dan Çambil’e getirmektir. Kahraman Hasanhan’ın bu görevi başarıyla tamamlama isteği, yiğitliğini ispatlama düşüncesine dayandırılabilir. Fakat Dalli’nin, Erzurum’dan Çambil’e getirilme isteği, destan kahramanı Hasanhan veya babası Göroğlı’nin içinde yaşattığı intikam duygusundan kaynaklı değildir. Hasanhan’ın maceraya atılma isteğinin bir başka sebebi de Göroğlı’nin kırk yiğidinin onun verdiği göreve talip olmamaları, kahramanın da bu duruma üzülmesidir. Babasının söylediği sözün havada kalmaması için kahraman Hasanhan, görevin ne olduğunu bilmeden bu işe talip olmuştur. Görevin ne olduğunu bilmeyen Hasanhan, daha sonra görevin zorluğunu anlayıp, vazgeçmeyi düşünse de isteğine nail olamamıştır. Hasanhan gücü, iradesi ve kahramanlığı sayesinde atıldığı macerayı başarıyla tamamlamıştır.

14. *Maceraya atılan kahraman yurdundan uzaklaşır.* Dalli Destanı kahramanı da yurdu Çambil’den uzaklaşır. Kahramanın ulaşmayı amaçladığı yurt Erzurum’dur. Erzurum’a ulaşmak için kahraman, kırk beş gece ve gündüz yol alır.

15. *Kahraman mücadelesinin büyük bir bölümünde veya en tehlikeli durumlarda genellikle yalnızdır.* Dalli Destanı’nın kahramanı Erzurum’a gidiş yolunda katettiği kırk beş gece ve gündüz boyunca yalnızdır. Kahramanın yaşadığı en tehlikeli durum, Çambil’e dönüş yolundaysa, Dalli’nin babası Kubadşah’ın askerleri dağ başında etrafını sardığında, gündüzleri verdiği mücadelede de yalnızdır. Fakat kahraman geceleri dağ başında, Dalli için yaptığı korunaklı yere gidip, onunla konuşabilme imkanına sahiptir.

16. Kahraman cesurdur. Kendisiyle denk güç ve yaradılıştan olmayanlarla savaşmaz.

Kahraman Hasanhan'ın göze çarpan en önemli özelliklerinden birisi cesur oluşudur. Yaşanan olaylara bakıldığında, bu cesaretin zoraki gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Çünkü kahraman önce talip olduğu işin ne olduğunu bilmiyordu. Göroğlı'ı oğlu Hasanhan'a ne kadar bu işin kendisine göre olmadığını söylese de kahraman bir defa ağzından çıkan söz için babasına kendisine görev vermesi için ısrar eder. Göroğlı tarafından görev açıklandığında da Hasanhan bu görevin kendisine göre olmadığını anlamıştır. Fakat iş işten geçmiş, bir kere söz ağızdan çıkmıştır. Destan kahramanı karşılaştığı bu görevden kendin isteğiyle değil debabasının sayesinde kurtulmayı düşünür. Bu nedenle ondan gözünden bile sakındığı Gırat'ı ister. Göroğlı ise ısrarlarına rağmen isteğinden vazgeçiremediği oğlunun gönlünü kırmak istemediğinden Hasanhan'ın bu isteğine razı olur.

Böylece kahraman kendisini, destan yazdıracağı bir maceranın içinde bulur. O, Erzurum'a gittiğinde önce Dalli'ye ulaşmanın yolunu bulur. Daha sonra Dalli'nin evinin önünde kurulan pazarda Gırat'ı sergilemeye gider. Orada Dalli'yi atına hayran bırakan Hasanhan, Dalli'den su ister. Dalli kase içinde suyu getirdiğinde onu kaçıtır. Kalabalık meydanda tüm halk Hasanhan'ın üzerine yürür. Dalli'yi kurtarmaya çalışırlar. Fakat kahraman Hasanhan Gırat'la tüm hünerini sergileyerek o kalabalığın arasından kurtulmayı başarır.

Kahramanın bundan sonraki cesur atılımı, dinlenmek için oturduğu dağın eteğinde Dalli'nin babası Kubadşah'ın askerlerinin etrafını sarmasıyla gerçekleşir. Kubadşah'ın askerlerinin bitmek bilmemesinin sebebi, kalelerden, sahralardan top top, katar katar askerin gelip, her an asker sayısının artmasıdır. Padişah'tan korkan halk dağın ağzını dolurup, dağın aşılmasını zorlaştırmışlardır. Bu nedenle Hasanhan'ın işi biraz daha zorlaşmıştır. Kubadşah'ın askerleri ve Hasanhan arasındaki mücadele günlerce sürecektir. Hasanhan burada bir başına kaldığı için çok üzülse de ardı arkası kesilmeyen düşmanlarıyla başarıyla mücadele etmiştir.

17. Kahraman kendisine düşman olan varlıklarla hatta gerektiğinde babası ile de mücadele eder. Kahraman Hasanhan, babasıyla hiçbir zaman düşman olmamıştır. O destan boyunca, bir kişinin askerleriyle mücadele etmiştir. Mücadelenin sebebi ise Dalli'dir. Kubadşah'ın tek evladı olan Dalli, Hasanhan

tarafından Göroğlı'nın isteğiyle kaçırılınca destandaki tüm mücadeleler Dalli'yi kurtarma ve ona sahip olma adına verilir.

18. *Macerada birçok zorluklarla karşılaşılır.*

- a. *Olağanüstü varlıklar (Devler, canavarlar, cadılar vb...)*
- b. *Kötü akrabalar ve yakınlar (Kardeş, eş, arkadaş vb...)*
- c. *Ülkeyi yöneten kötü liderler*
- d. *Sihir, entrika, hile. (Kahraman uykuya dalınca entrika ile karşılaşır.)*

Destan kahramanı Hasanhan'ın karşılaştığı zorluklarda olağanüstü güç kullanan varlıklar (*Devler, canavarlar, cadılar vb...*) yer almaz. O uykuya daldığında *sihir, entrika, hile* ile de karşılaşmaz. Hasanhan mücadelesini, gerçek bir kişi ve onun emrindeki askerlere karşı verir.

19. *Kahraman mücadelesi esnasında yeraltı ve üstüne seyahatler yapar ve nadir de olsa bazı destanlarda ölüp dirilir.* Dalli Destanı'nın kahramanı Hasanhan'ın yeraltı ve yerüstüne seyahati yahut ölüp dirilme gibi bir durumu olmamıştır.

20. *Kahraman yardım eden olağan kişiler vardır.* Bu kişilerin önde gelen ismi Dalli'dir. O; önce varlığıyla manevi olarak, daha sonra Hasanhan yaralanınca fizikî olarak, kahramanın mücadelesine yardım etmiştir. Dalli'den sonra sırayı Gırat, Göroğlı ve kırk yiğidiyle Avazhan almaktadır. Onlar da Hasanhan yaralandığında mücadeleyi devralan Dalli'ye dolayısıyla kahraman Hasanhan'a yaptıkları fizikî mücadeleyle destek olmuşlardır.

21. *Kahraman macerası esnasında evleneceği kız ile tanışır.* Dalli Destanı'nda kahraman mücadelesi esnasında evleneceği kızla tanışmıştır. Fakat burada eksik olan bir durum vardır. Kahramanın maceraya atılma amacı destan sonunda evleneceği kızı, kardeşine eş olması için Çambil'e getirmektir. Kahraman babasının verdiği bu görevi Çambil'e gelesiye kadar, yerine getirmeye çalışmıştır. Dalli ise Hasanhan'ın kendisini eşi olması için kaçırdığını düşünüp, ona gönül verir. Bu duygularını Hasanhan'la paylaşır. Hasanhan, Dalli'ye kendisini babasının isteği üzerine kardeşi Avazhan'a eş olması için Çambil'e götürdüğünü açıklar. Dalli bu açıklamayı kabul etmez. Hasanhan'a Özbekler'in büyük oğul dururken, küçük oğlu evlendirmeyeceklerini söyler. Hasanhan'ın da yâri olmadığını bilen Dalli, bu durumu mantıksız bulur. Evlenme sırasının Hasanhan'da olduğunu, fakat bu durumdan Hasanhan'ın haberi olmadığını bildirir.

Avazhan'ın çok kibirli, yakışıklı, kimseyi kendine layık görmeyen birisi olduğunu, o istese de kendisinin Avazhan'la evlenmeyeceğini söyler. Dalli, kaderindeki kişinin Hasanhan olduğunu, onu eri olarak kabul ettiğini bildirir. Dalli'nin fikirlerini kabul ettirmedeki ısrarlarıyla karşı karşıya kalmak istemeyen Hasanhan, bu konuyu Çambil'e varıncaya dek kapattığını bildirir. Çambil'e gelindiğindeyse Göroğlu; Dalli'nin Avazhan'a eş olmasına niyetlendiğini fakat bu konuda Dalli'nin fikrinin daha önemli olduğunu belirtir. Dalli seçimini Hasanhan'dan yana yapar. Böylece Hasanhan, bilhassa Dalli muradına nail olur.

22. *Kahraman maceradan döner.* Dalli Destanı kahramanının, macerasından döndüğü yer Çambil'dir.
23. *Kahraman ölür.* Dalli Destanı'nın kahramanı Hasanhan için, böyle bir bilgi yer almaz.
24. *Kahramanın ölümünden sonra ülküleri, soyundan gelenler tarafından devam ettirilir (Kara Düzgün, 2012/1).* Destan kahramanı hakkında böyle bir bilgiye yer verilmez.

2.8. Göroğlu Destanı'nın Merkezî Kahraman Tipinin İncelenmesi

Göroğlu Destanı'nın kahramanı, aynı zamanda destana ismini veren Göroğlu'dur. Onu döneminde yaşayan insanlardan farklı değerlendirmeye sebep olacak bazı özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler şöyle incelenebilir:

1. *Kahramanın doğumu önceden müjdelendir.* (Çocuksuzluk motifi) Destanda Göroğlu'nun doğum haberi, sevinçli bir şekilde karşılanmamıştır. Kahramanın doğacağı, Hilalay'ın eşi Ravşanbey ve Gecdumbey ata yurtlarına gidecekken destan anlatıcısı tarafından belirtilir. Bibi Hilal, eşi Ravşanbey'e:

“Kulak verin benim feryadıma,
Yarıp götür, içimdeki kuzunu!
Babalılar, “Baba!” deyip çağırırsa,
Burada kalıp, yavrum olsa derbeder!
Al hançerini, yarıp alıp git yavrunu!

diye, evlatları olacağını söylediğinde, Ravşanbey'in Bibi Hilal'e cevabı:

Kimin derdi olsa gözden yaş döker,
Üzgün adam ağlayıp boyunu büker,
Talep ettim ben Yavmit elini.

Kavuşmak kıyamete kaldı, alleyar.

Dertli gönül kaynayıp kaynayıp coş şimdi,

Vay yazık, belaya kalmış baş şimdi.

Bu dünyada görmek yoktur, büsbütün,

Kavuşmak kıyamete kaldı, hoş şimdi.

Kulak ver söziün yalan doğrusuna,

At koşar evden kırın üstüne.

Bu dünyada görmek yoktur razı ol!

Efendini görürsün tuğun üstünde.

Efendinin oyuldu nideyim gözü

Kakırdayıp uçar göllerin kazı,

İyi kötü bu dünyada konuştuk,

Büsbütün, olasin bizlerden razı!’’ (Kırbaşoğlu, 2000: 540-541)

der. Bibi Hilal eşi Ravşanbey’e çocuklarının olacağını ilk defa söylemiştir. Ravşanın bu habere tepkisi, ahirette buluşacaklarını söylemek olur. Kahraman Göroğlu’nun doğumu Bibi Hilal, Ravşanbey ve Gecdumbey’in kaldığı Zerger şehrinin padişahı Şahdarhan’a rüya yoluyla bildirilir. O rüya şöyledir: Yavmit memleketinden gelen iki kurt, dağdaki aslan yavrularını kovalar. Aslan yavruları Şahdarhan’ın koyun sürüsünün içine girerek, koyunları öldürüp dağıtır. Daha sonra başından aşağı bir kova altın saçılır. Yeri yurdu talan olur. Yurdunda bir ay çıkar. Onun ışığı her yeri aydınlatır. Akabinde bir çınar yetişir. Çınar’ın dalları göğe doğru uzanır (Kırbaşoğlu, 2000: 515).

Şahdarhan yorumculardan bu rüyayı tabir etmelerini ister. Yorumcular iki kurdun Yavmit memleketinden gelen iki çocuk olduğunu, bu çocukların Şahdarhan’ın koyunlarını öldüreceğini, başına kötü işler getireceğini söyler. Bu sözleri duyan Şahdarhan derhal huzuruna, Ravşanbey ve Gecdumbey’in getirilmesini emreder. Şahdarhan’ın askerleri Ravşanbey ve Gecdumbey’i getirirler. Fakat padişah Şahdarhan’ın gönlü onları öldürmeye razı olmaz. Ravşanbey ve Gecdumbey’i salıverir. Zaman geçer, devran döner. Ravşanbey ve Gecdumbey yurtlarına gideceklerini Şahdarhan’a haber vermek için saraya gelirler.

Şahdarhan bu gidişe izin vermez. Fakat Ravşanbey ve Gecdumbey şahı dinlemez. O zaman padişah rüya yorumlayıcıları tekrar çağırıp, önceden gördüğü rüyayı tekrar yorumlatır. Bu defa oklar Bibi Hilal'i gösterir. Onun doğuracağı çocuğun yurdu talan edeceği bildirilir. Şahdarhan, Bibi Hilal'in öldürülmesi için emir verir (Kırbaşoğlu, 2000: 550). Öldürüleceği haberini alan Bibi Hilal, kederinden ölür. Ölen Bibi Hilal'in karnındaki çocuğu büyümeye devam eder. Üç yaşına kadar Bibi Hilal Göroğlu'na süt verir. Üç yaşından sonra Göroğlu'nu, Rüstembey evlat edinir. Birkaç sene sonra da kahraman Şahdarhan'ın şehrine zarar vermeye başlar. Şahdarhan'ın gördüğü rüya kahraman Göroğlu'nun doğacağını habercisidir.

2. *Kahraman olağanüstü şartlarda doğar. (Bu doğum ilahi bir oluşum sonucunda vuku bulur.)* Kahraman Göroğlu ölen annesi Bibi Hilal'in karnında yaşamaya devam etmiş, annesi öldükten üç ay üç gün sonra mezarda dünyaya gelmiştir. Bayat, Köroğlu'nun bu durumu hakkında, mezarda doğan insanın halkı için eşsiz kahramanlıklar göstereceği yorumunu yapar (Bayat, 2009: 54). Göroğlu'nun mezarda doğması farklı durumlarla ilişkilendirilir. Bu durumlardan birisi onun kabirden çıkmasının mevsimlerle ilişkilendirilmesidir. "Köroğlu Destanı'nın Behçet Mahir nüshasında, kahraman Köroğlu için; onun hakkın yanında yer alması, narası, hep galip gelen taraf olması vb. özellikler Tanrıoğlu-kurtarıcı tipinin tasavvuf katmanında görünmesiyle ilişkilendirilir. Orta Asya destanlarında, Köroğlu'nun mezardan çıkması da Türk mitolojisindeki mevsim mitlerini hatırlatır (Kaplan vd., 1973: 224-277)."
3. *Kahraman, Tanrı katından gönderilmiştir ve genellikle soylu bir aileye mensuptur.* "Göroğlu'nun bu durumuyla alakalı Bayat, onun halk sufizmi düşüncesiyle adalet savaşçısı gibi mücadele ettiğini, bu durumun da hiçbir zaman yenilmeyen, Tanrıoğlu, hak, adalet gibi simge haline geldiğini belirtir. Onun Türk mitolojisinde doğanın simgesi olan Tanrıoğlu, kurtarıcı kahraman, fakirlerin dostu olduğu, onun ismindeki ışıqla ilgili anlamların da diğer dünyayla olan ilişkisinin olduğunu belirtir (Bayat, 2009: 171-178)." Kahraman soylu bir aileye mensuptur. Onun hem anne hem de baba tarafından ataları han soyundandır. Kahramanın anne ve baba tarafından ataları, Meri yurdunun beyi Kaviştihan ile Yavmit yurdunun padişahı Adilhan'dır. Göroğlu'nun annesi Bibi Hilal de Teke Türkmen yurdunun padişahı olan Cigali beyin kızıdır.

Göroğlu'nun babası Ravşanbey'de Padişah Adilhan'ın torunudur. Ravşanbey'in babası Tolıbay Sinçi de asil soydan gelmektedir.

4. *Kahraman genellikle tek çocuktur. (Bazen en büyük ya da en küçük çocuk olarak da ortaya çıkabilmektedir.)* Kahraman Göroğlu, tek çocuktur. Onun tek çocuk olması gücünün ve asaletinin biricik olması, kahramanı nadide kılması şeklinde değerlendirilebilir. Göroğlu'nun bir kardeşinin daha olmaması ihtimali, onun gücünü, eşsiz oluşunu perçinler. O yaşlı bir anne babadan, umutların tükendiği anda dünyaya gelen, Manas, Semetey, Seytek gibi bir kahraman değildir. Onun anne ve babası gençtirler. Çocuklarının olmasında da bir mani yoktur. Tek sıkıntı Bibi Hilal'in ölmüş olmasıdır. Buna rağmen Bibi Hilal, kendisine verilen hikmetle Göroğlu'nu mezarda doğurur. Üç yıl da emzirir.
5. *Kahramanın çocukluğu olağan dışıdır ve kısa sürede büyür. (Destanda kahramanın çocukluğu üzerinde uzun uzadıya durulmaz.)* Destan kahramanı Göroğlu'nun çocukluğunu, onun yaşı itibariyle bir yere kadar yaramaz olarak değerlendiririz. Ta ki kahraman Göroğlu, Şahdarhan'ın meşhur yenilmez pehlivanı Bedkir Pehlivanı öldürene kadar. Kahramanın doğumu mezarlıkta olduğundan ve üç yıllık bir zaman dilimini orada geçirdiğinden dolayı, onun karnını nasıl doyurduğundan vs. bahsedilir. Bu belirtilerin haricinde Göroğlu'nun çocukluğu üzerinde durulmaz.
6. *Kahraman çocukluk döneminden çıktığını olağanüstü bir kahramanlık göstererek ispat eder.* Göroğlu için bu kahramanlık Şahdarhan'ın pehlivanı, kahramanın akranı Gösfend Töre'nin babası Bedkir Pehlivan'ı oyunda yenemeyince önce dövmek sonra da öldürmek şeklinde gerçekleşmiştir. Kahraman, öldürdüğü Bedkir Pehlivan'ın elindeki aşıkları alır. Annesinin mezarına dualar edip, elindeki aşıkları mezarların üzerine onlara hediye getirmişçesine indirir. Kahraman annesinin mezarına gelip elinden bu kadarının geldiğini bildirir. Bu durumu kahramanın fiziksel bir erginliğe ulaştığı ve çevresindekilere yardım sağlayabilecek konuma geldiği şeklinde yorumlayabiliriz.
7. *Kahraman, kahramanlığını ispat ettikten sonra ad alır. Kahramana verilen ad kutsallık arz eder ve kutsal biri tarafından verilir.* Kahramana ad verilirken birçok etken göz önünde bulundurulur. Destan kahramanının baş kesip kan dökmesine gerek kalmamıştır. Çünkü o yer altında doğup, ölen annesini üç yıl

boyunca emip, hayatta kalmak için mücadele etmiştir. Kahramanlığını bu şekilde göstermiştir. Göroğlu birkaç defa adının Hızır tarafından verildiğinden bahseder. Fakat destanda onun doğumu anlatıldığı sırada, adının kim tarafından verildiğine değinilmez. Daha sonra kahramana ad veren kişinin Hızır, Kırk Çiltan olduğu, Göroğlu'nun ağzından şöyle öğrenilir:

*‘‘Yavmit derler benim baba yurduma,
Şimdi söyleyeyim yüreğimde derdimi
Ahali size ağır gelmese,
Er Hızır, Göroğlubey koymuş adımı.*

*Düşmanlardan alsam daima öcümü,
Günden güne abad etsem kentimi.
Karındaş size ağır gelmese,
Kırk Çiltan Göroğlu koymuş adımı.
Türkmen derler benim vilayetime,
Kime söyleyeyim yüreğimde derdimi?
Ben sana doğrusunu söylersem Gülkızcan
Er Hızır, Göroğlu koymuş, adımı.’’ (Kırbaşoğlu, 2000: 675-676-718)*

Destan kahramanı ad almak için bir kahramanlık göstermemiştir. Fakat onun mezarda doğması, dışarı çıkması ve hayatta kalabilmesi yeterli bir kahramanlık göstergesidir.

8. *Kahramanın fiziki gücü yaradılıştan itibaren olağanüstüdür ve zaman zaman yırtıcı hayvanlarla mukayese edilerek tasvir edilir.* Göroğlu da çocukken yaşına uymayan bir fiziki güce sahiptir. O yaşıtı olan çocuklarla sürekli kavga eder. Çocukların aşıklarını alır. Onların kulaklarını keser. Hatta yurdun büyükleri Göroğlu'nu şikayet etmek için Rüstembey'in evine gelirler. Ekseriyetle Göroğlu, mücadele halindeyken yırtıcı hayvanlarla mukayese edilerek tasvir edilmiştir:

*‘‘At üstünde Göroğlubey arslan gibi olup,
Gözü oynayıp her tarafa baktı.*

Göroğlubey Gırat'a binip ejderha gibi hohlayıp Semender Dev'in kılından yaktı.

‘‘Göroğlu pehlivan at koşturup,

Gitti kaplan gibi kalkıp...

Arslan olup Göroğlu,

Yıldırım akmış gibi olup...

At koşturuyor arslan gibi olup.

Kaplan gibi parlayarak...

Arslan gibi olup Göroğlu,

Ölüm saçmış gibi oldu (Kırbaşoğlu, 2000: 1083, 1084, 1085).’’

9. *Kahraman karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkabilir.*

Göroğlu mezarda doğmuştur. ‘‘Karriyev’de bu durumda Göroğlu’nu; ölümle yaşamın birliğinden var olan, ölüp dirilen bir Tanrıoğlu olarak değerlendirmiştir. Bozulan adaleti sağlamak, düzeni sağlamak, sosyal adaleti sağlamak onun görevleri arasındadır. Göroğlu, on üç yaşında sıradan bir çocukken Hz. Hızır, on iki imam, kırk çiltan’n duasıyla adaleti tesis eden, güçlü bir kahraman olmaları için dua ederler. Bu da onu yenilmez bir kahraman yapar (Karriyev, 1968: 209).’’

10. *Türk destanlarında avcılık önemli bir meziyettir. Göroğlu Destanı’nda dağları, tarlaları, çölleri temaşa etmek gibi durumlar mevcuttur. Fakat avcılık üzerine bir bahis geçmemiştir.*

11. *Kahraman daima ilahi güçler tarafından korunur. (Yardımcı eren tipi / aksakal tipi) Kahramanın doğumundan itibaren ilahi güçler tarafından korunduğu gözlemlenmiştir. Rüstembey, Bibi Hilal’in mezarına gittiğinde Göroğlu’yla konuşmak istemiştir. Fakat kendisinden önce mezarlığa yaklaşan aslanın Hızır tarafından bir kenara savrulup, paramparça oluşunu gören Rüstembey, kahraman Göroğlu’na yaklaşmaya cesaret edememiştir (Kırbaşoğlu, 2000: 557). Hızır kahramana hayatı boyunca yardımcı olmuştur. Kahraman on üç yaşlarındayken Hızır’la karşılaşır. Hızır Göroğlu’na o zamana kadar yaptığı yardımları şöyle sıralar:*

‘‘Mezarda tuttu Hilalay’in doğumu,

Ben sebep oldum, yandı onun ışığı.

Şu mezara düş diyen dedenim!

Yuva için kuşlar izler yamacı,

Şimdi gelmişsin Gecdumbey’in yeğeni,

Senin sırrın bu dedene açık,

Kovup gelip, yilkıdan tulpar atını.

Getirip anne yapan dedenim.

Kulak ver bu dedenin diline,

Üç yaşında geldin Rüstem eline,

Yedi yaşında Bedkir kulunu öldürüp,

Kaçıp geldin yavrum Yavmit eline.

Şu çöllerde birlikte yürüdüğün dedenim!...

Sen yetime murat veren dedenim!’’ (Kırbaşoğlu, 2000:

632)

Göroğlu, Hızır ve Kırk Çiltan’dan; Gırat’ı, Yunus ve Miskal Peri’yi, Arap Reyhan’dan öcünü alabilmeyi, Türkmen ellerine padişah olmayı diler. Er Hızır ve Kırk Çiltan, Göroğlu’nun dileklerine âmin derler. Onun güçlü, saltanatlı, devletli olması için dua ederler. Hızır, Göroğlu’na Avazhan’ı evlat edinmek için çıktığı yolda yol gösteren, yaşlılığında ne yapması gerektiğini söyleyen ulu kişidir.

12. *Kahramanın en önemli yardımcısı olağanüstü özellikleri olan atıdır.* Göroğlu ve Gırat aynı kaderi paylaşırlar. İkisi de üçüncü kuşaktırlar. Beraber savaşırlar. Zaman geçirirler. Ölümleri de bir olur. Göroğlu, Gırat’ı Hızır ve Kırk Çiltan’dan dilemiştir. Göroğlu’nun dileğini kabul eden Hızır ve Kırk Çiltan, Gırat’ın ayağına dört yüz tane gül çivilerle nal çakar. Çiçekten süpürgeyle Gırgök’ün bedenini süpürüp, altın kaşağıyla kaşağılar. Beline; ipek terlik, bağ, altından yapılmış eğer, on sekiz kubbeden oluşan deri kayış, gümüş tokalı ipekten yapılmış kayış konulur. Eğere polat davul, boynuna uzunca bir kolye takılır. Gırat’ın başına kırk kubbeli yular vurulur. Yılan dilli zehirli hançer, Gırat’ın beline bağlanır. Ok geçirmeyen gergedan derisinden kalkan, Gırgök’ün boynuna bağlanır. Tüm bu hazırlıklar bittikten sonra Gırat, devrilmez, yenilmez, sahibine daima başarı kazandıran bir yoldaş olur. Göroğlu, Gırat’ına kavuştuktan sonra onun çevik, uysal, güçlü vb. özelliklere sahip olması için çeşitli hayvanların sütlerinden verir. Onunla konuşur, dilini öğretir. Böylece hayatı boyunca kahraman kendisine bir arkadaş kazanmış olur.

13. *Kahraman bir ülküyü gerçekleştirmek, yiğitliğini ispatlamak veya intikam almak için maceraya atılır.* Kahramanın destan içinde var olan başlıklara istinaden birçok ülküsü olmuştur. Bu ülkü ilk olarak, ata yurduna varmaktır. Daha sonra

Yunus Peri'ye kavuşmak, sonrasında Hasanhan'ı evlat edinmektir. Kahramanın son ülküsü ise Avazhan'ı Çembil'e getirip onu evlat edinmek olmuştur. Kahraman intikam almak için de maceraya atılır.

Bu intikam duygusu kahramanı evlat edinen Ahmedbey'in hanımı Halcuvan'ı kaçıran Arap Reyhan'a karşıdır. Kahraman ülküsünü gerçekleştirmek veya intikam almak için çıktığı yolda olağan ve olağanüstü varlıklarla mücadele etmek zorunda kalır. Kahraman olağanüstü varlıklarla (dev, peri) mücadelesinde, önce savaşp sonrasında uzlaşp yoluna gitmiştir. Kahramanın insanlarla olan mücadelesinde anlaşma mümkün olmamıştır. Onun, özellikle yaşamının son dönemlerinde ülküsü gücünü ve zekasını kullanarak insanlara fayda sağlamak, onların müşkülünü çözmektir.

14. *Maceraya atılan kahraman yurdundan uzaklaşır.* Kahraman Göroğlu için bu uzaklaşılan yer, bazen Kafdağı bazen Vayengen, bazen de Zerger şehri olmuştur. Bu yolculuklarda kahramanın yardımcısı Gırat, Hızır ve Kırk Çiltan olmuştur. Kahraman Kafdağı'na Yunus Peri'yi almak için, Vayengen şehrine Hasanhan'ı, Zerger şehrine ise Avazhan'ı evlat edinebilmek için gitmiştir.
15. *Kahraman mücadelesinin büyük bir bölümünde veya en tehlikeli durumlarda genellikle yalnızdır.* Yalnızlık kahramanın gücünün ve yenilmezliğinin simgesi olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle kahraman Yunus Peri için, dört bin doksan dağı bir başına aşar. Avazhan için bilmediği Zerger yurduna gider. Bela Dev'le, Kafdağı'ndaki Hasan Çapsan, Yekdeste, Hasan Kölber başta olmak üzere Köyikaf'ın perileriyle mücadele eder. Göroğlu, ölümü yaklaştığında da Er Hızır'ın tavsiyesiyle yalnız kalmayı tercih eder. O yüz yirmi yaşında da düşmanlarıyla yalnız mücadele eder. Yalnız mücadele ederken de ölür (Kırbaşoğlu, 2000: 1131).
16. *Kahraman cesurdur. Kendisiyle denk güç ve yaradılıştan olmayanlarla savaşmaz.* Kahramanın cesur olduğunu güçlü düşmanlarla karşı karşıya kaldığında veya alt edemeyeceğini düşündüğü mücadelelere giriştiğinde daha iyi anlarız. Kahraman her ne durumda olursa olsun mücadeleye girişmiş, gücünün yettiği yerde kuvvetini, aksi durumdaysa zekasını kullanarak galip gelmiştir. Kahraman çoğu zaman bir başına bir orduya karşı koyar. Bu ordular dev ordusu, Hunharşah'ın askerleri veya Arap Reyhan'ın ordusu olmuştur. O Kafdağı'na gitmek için dört

bin doksan dağı aşmayı, perilerle mücadele etmeyi göze alır. Avazhan için savaştığı zaman onun mücadelesi şöyle tasvir edilir:

*‘‘Göroğlubey can sattı,
Her yeri toz tuttu.
Arslan olup Göroğlu,
Yıldırım akmış gibi olup,
Mızrak ile hançerini,
Göroğlu parlattı.
Yüreği coştı.
Savaşa girip gitti...
Ecel gökten indi...
Düşman ile vuruştı...
Askerlerle savaştı.
Hançerini çıkardı,
Çok usulca kullandı,
Keskin hançer kime değse,
Yere düşüp uzandı.*

*Kafa kaldı yuvarlanıp,
Allah’tan itibar isteyip,
Göroğlubey meydanda,
At koşturuyor arslan gibi olup.
Kaplan gibi parlayarak,
Göroğlu nereye gitse,
Düşman kaçtı dağılarak.
Kaçın dedi, düşmanlar,
Gürültü kopup bağırarak.
Mızrak vurdular dağa,
Toz çıkmıştır göğe.
Göroğlubey süründü,
Çaylar dolu ölüyle.
Kafaları yuvarlattı,
Göroğlu pehlivan tek.*

*Atlar koşturuldu,
Ölüler karıştı.
Aferin Göroğlu'na,
Çok usulca savaştı.*

Yüksek dağın başında.'' (Kırbaşoğlu, 2000: 1083-1084)

17. Kahraman kendisine düşman olan varlıklarla hatta gerektiğinde babası ile de mücadele eder. Destan kahramanı Göroğlu'nun, babasıyla mücadelesi olmamıştır. O, daima kendisiyle düşman olan varlıklarla, halka zulmedenlere karşı mücadele içinde olmuştur. Göroğlu halkın kurtarıcısıdır. Öyle ki iki kuş dahi kavga etse, durumlarına bir çözüm bulması amacıyla Göroğlu'nun kapısını çalarlar (Kırbaşoğlu, 2000: 1092). Kahraman sadece kendisine düşman olanlarla değil, halka zulmedenlere, haksızlık yapan zalimlere karşı da mücadele etmiştir.

Sever, Göroğlu'nun asiliğinin halk üzerinde zulmedenlere karşı yapıldığı için meşruluk kazandığını belirtir. Göroğlu asiliğe bir haksızlığa maruz kalıp başladığı için, bu başkaldırış onu haksız değil aksine haklı kılmıştır. O halkı kötü bir şekilde yöneten, sömüren, yöneticilere karşı çıkmış, bu durum da onun halk tarafından kahraman olarak görülmesine sebep olmuştur (Sever, 2010: 195-202). Bayat, Göroğlu'nu konar-göçer halkın hak savunucusu, bozulmuş Türk töresinin yeniden tesis edicisi, insanca yaşam, adalet gibi sosyal konular için mücadele eden bir kahraman olarak görür (Bayat, 2009: 171-17). O mücadelesinde önce galip gelmiştir. Sonra da olaylara hüküm veren konumuna yükselmiştir.

18. Macerada birçok zorluklarla karşılaşılır.

a. Olağanüstü varlıklar (Devler, canavarlar, cadılar vb...)

b. Kötü akrabalar ve yakınlar (Kardeş, eş, arkadaş vb...)

c. Ülkeyi yöneten kötü liderler

d. Sihir, entrika, hile. (Kahraman uykuya dalınca entrika ile karşılaşır.)

Kahraman Göroğlu; ç maddesinde yer alan sihir, entrika, hileyle karşılaşmamıştır.

Göroğlu'nun iki peri eşi olması dolayısıyla o, devlerle (Hasan Çapsan, Hasan Kölber, Semender Dev vs.) mücadele etmiştir. Göroğlu doğmadan anne Bibi Hilal'in terkedilmesi üzerine kahramanın babasıyla da bir mücadelesi olduğunu

söyleyebiliriz. Bu mücadele hiçbir zaman, fiiliyata dönüşmemiştir. Fakat Göroğlu, Yavmit'e geleceği sıralarda babasına karşı bir nefret hissetmiştir. Hatta kahraman Yavmit'e ilk gittiğinde babasıyla karşılaşmış, Ravşanbey karşısındaki kişinin kim olduğunu bilmeden ona, kimliğini sorduğunda, kahraman babasından, *namert babam* diye bahsetmiştir (Kırbaçoğlu, 2000: 581). Göroğlu'nun kardeşi olmadığından bir kardeş mücadelesi söz konusu olmamıştır. Kahraman ekseriyetle c maddesinde belirtilen, ülkeyi yöneten kötü liderlerle mücadele halindedir. Göroğlu doğmadan evvel Zerger şehrinin padişahı Şahdarhan, Göroğlu'nu tahtını tacını elinden alacağı korkusuyla öldürmek istemiştir. Şahdarhan, kahramanın dünyaya gelmeden karşılaştığı ilk kötü liderdir. Kahraman yetişkinlik çağına geldiğinde onun karşısına çıkan ikinci kişi Reyhan Arap'tır. Reyhan Arap da Arabistan'ın yöneticisidir.

Kahraman onunla, kendisini evlat edinen Ahmedbey'in hanımı Halcuvan'ı kaçırdığı için mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kahraman; Arap Reyhan'dan öcünü, Hızır ve Kırk Çiltan'ın kendisine dua etmesi sayesinde, üç yıl aradan sonra alır. Kahraman, Avazhan'ın sakilik yaptığı Hunharşah'la da mücadele eder. Yalnız savaşan kahramanla, Hunharşah'ın ordusunun mücadelesinde kazanan taraf Göroğlu olur. Kahraman hayatının son mücadelesini de Hunharşah'a karşı vermiş ve onun askerleri tarafından mağlup edilmiştir.

19. *Kahraman mücadelesi esnasında yeraltı ve üstüne seyahatler yapar ve nadir de olsa bazı destanlarda ölüp dirilir.* Kahraman yaşamı boyunca, yerüstünde seyahatlerde bulunmuştur. Yeryüzündeki mekanların haricinde o Kafdağı, İrembağı gibi olağanüstü varlıkların yaşadığı masalsi olarak tanımlanan yerlere de seyahat etmiştir. Kahramanın ölüp-dirilme durumuysa; ölmüş insanların mekanı olan mezarda, onun doğumunun gerçekleşmesiyle yaşamıştır. O doğumu ve ölümü bir arada yaşamıştır.

20. *Kahraman yardım eden olağan kişiler vardır.* Göroğlu'na yardım eden bu kişilerin başında; Gırat, Göroğlu'nun kırk yiğidi, Yunus Peri, Hasanhan gelmektedir. Sever, bu kişilerin iri, güçlü, iyi ata binen, paylaşımı seven, silah kullanan, saz çalabilen; vefâlı, mert, Köroğlu yiğitleri olduğunu ifade eder (Sever, 2011: 195-202). Bu nedenle Göroğlu, sürekli yiğitlerine bir ihtiyaçları olup olmadığını sorar. Onların gönlünü hoşnut etmek ister. Kahramanın daha sonra gelen olağan yardımcıları, aile üyeleridir. Göroğlu'nun ailesinin

üyelerinden en çok Yunus Peri kahramana yardımcı olmuştur. O; Avazhan'ın Göroğlu'nun evladı olmasında, Miskal Peri'nin Göroğlu'nun eşi olmasında kahraman Göroğlu'na yardım eden, fikir veren kişidir. Ayrıca Yunus Peri, Göroğlu'nun yanından, kahraman ölene dek ayrılmayarak ona destek olmuştur. Hasanhan da elinden geldiğince babası Göroğlu'na yardım etmiş, en başta onu evlatsız olma vasfından kurtarmıştır. Ayrıca Hasanhan, kardeşi olacak Avazhan'ı Zenger şehrinden Çembil yurduna getirmeye niyetlenmiş fakat kırk yiğidin kendisine uymaması üzerine bu görevi yerine getirememiştir.

21. *Kahraman macerası esnasında evleneceği kız ile tanışır.* Kahraman için bu durum, kaybolan Gırat'ını ararken gerçekleşir. Göroğlu yana yakıla Gırat'ını ararken, Şam'dan, Hindistan'dan, Gürcistan'dan, Türkistan'dan, Mısır'dan geçer. Efserdağ'a çıkar. Ufukta çeşitli renklere bürünen bir şey görür. Aceleyle oraya doğru gider. Duvarları inci ve sarı camlardan olan, sütunları firuze cennete benzer bir kale görür. Kalenin kapısına doğru yönelir. İçeride kumruların, bülbüllerin gazelhanlık yapıp öttüklerini, bin bir çeşit meyvenin yanında, içi billur bal havuzun olduğunu görür. Havuzun yanında sofra, sofranın yanında da güzel döşeklerin atıldığını görür. Sofrada kırk kız, kırkı da birbirinden güzel kız vardır. Fakat onların içinde iki kız vardır ki güzellikte diğerlerinden daha üstündürler. Göroğlu onlara bakarken atını burada, eşkıya hanımları zannettiği kızların yanında bulabileceğini umut eder. Kızlar birden etraflarında insan kokusu olduğunu söyleyip telaşa kapılırlar.

Etrafa bakınmaya başlarlar. İkisi ansızın Göroğlu'nu görür. Göroğlu kızlara yaman gözle bakar. Kızlar korksa da kendilerine söylendiği üzere kaçmazlar. Göroğlu kızlara; köpeğin ısırdığı tayını istediğini, tayı neredeyse ortaya çıkarmalarını söyler. Perilerin başı Miskal Peri, yanındakilere, karşılarındaki kişinin mertebeli bir adam olduğunu, ona gülmemeleri gerektiğini söyler. Göroğlu'nu tanıyan Miskal Peri ona, "hoş geldin" dedikten sonra atının bulunacağını, telaşeye kapılmamasını, atının kendisine döneceğini söyler. Göroğlu, Miskal Peri'ye tayını öldürüp, sabun yapmayı düşündüklerini söyleyince Miskal Peri'yi ve onun yanında duran kızlar kahkahayla gülerler. Göroğlu, evlerinin yerini artık öğrendiğini, kadı getirip Gırgök atını alacağını söyler. Dışarı çıkar. Gırgök atının sedef çiviye bağlı bir şekilde görür. Bu olaydan sonra Göroğlu; Hızır'a Gırat'ın kendisine ait olduğunu ispat etmeye

çalışır. Hızır kendisini Göroğlu'na tanıttınca, kahraman ondan; kendisiyle alay eden iki güzel perinin eşi olmasını ister. Hızır, Göroğlu'nun dileği için dua eder. Orada bulunan Kırk Çiltan edilen duaya *âmin* derler. Göroğlu'yla, Yunus ve Miskal Peri'nin nikahları Er Hızır tarafından kıyılır. Kahramanın yolculuğa/maceraya çıkmasındaki amacı kaçırılan Gırat'ını bulabilmektir. Bu yolculuk esnasında evleneceği perilerle karşılaşmıştır.

22. *Kahraman maceradan döner.* Kahraman hayatı boyunca, birçok maceraya atılmıştır. Göroğlu, gittiği; Şam'dan, Hindistan'dan, Gürcistan'dan, Türkistan'dan, Mısır'dan, Efserdağ'dan, Vayengen'den, Zerger'den, Kafadağı'ndan, Beladağ'dan galip bir şekilde yurduna döner. Kahraman sadece, Hunharşah'la yaptığı mücadelede yenik düşer.
23. *Kahraman ölür.* Göroğlu'nun dağ başında yalnız yaşadığını duyan Hunharşah, askerlerine Göroğlu'nu sağ bir şekilde yanına getirmelerini emreder. Göroğlu'ndan savaş tekniklerini öğrenip, sonrasında Göroğlu'nu öldürmeyi planlar. Fakat askerleri yalnız olan Göroğlu'nu önce attıkları ok ve taşlarla yaralarlar. Sonrasında da öldürürler. Göroğlu; üzerine gelen askerleri öldürmüştür. Fakat uzaktan atılan taş ve oklara karşı savunmasız kalmış, dayanamamıştır. Bu olay neticesinde hem Göroğlu hem de onu padişahın huzuruna sağ bir şekilde götüremeyen Hunharşah'ın askerleri ölür.
24. *Kahramanın ölümünden sonra ülküleri, soyundan gelenler tarafından devam ettirilir.*'' (Kara Düzgün, 2012/1) Kahraman Göroğlu'nun ülküleri çocuğu olmadığı için devam ettirilmez.

3. ALT TİPLER

1.1. Kadın Tipi

Türk dünyasında ve Türk kültüründe kadın önemli bir yerdedir. Özbek destanları'nda Kadın Tipi kimi zaman anne, çoğu zamana eş veya kardeş vb. vasıflarda karşımıza çıkabilir. Onlarda görülen ilk vasıf, iffetli olmalarıdır. Kadın Tipi'nde *anne* vasfında incelenen kişiler; merhametli, iyi niyetli, çocukları için her zorluğa göğüs germeye hazır, eşlerine sadık, vefalı insanlardır. Özbek destanlarında eş anlamında incelenen Kadın Tipi'nde görülen diğer vasıflar onların; soylu, güçlü, aynı zamanda nazik ve üstün bir güzelliğe sahip olmalarıdır. Kahraman, bir sefere çıktığında, hanımını

yerine bırakabilir. Kadın hükümdar olup, ülkeyi yönetebilecek donanıma sahiptir. İncelenen destanlardaki kadın tipleri insan soyundan olabildiği gibi peri soylu da olabilmektedir.

3.1.1. Erali ve Şirali Destanında Görülen Kadın Tipi

Kadın, en başta toplumun temeli olan aileyi oluşturan iki önemli kişiden birisidir. O merhametin, sabrın, metanetin, iffetin sembolüdür. O, karşımıza farklı şekillerde çıkabilir. Kimi zaman kahramanın eşi, kimi zaman kahramanın kendisi, kardeşi, yengesi vb. şekillerde karşımıza çıkabilir. Kadının destandaki rolü kötü olmadığı müddetçe o; iffetli, uyumlu, hoşgörülü, sadık bir karaktere sahiptir. Kahramanın eşi olarak destanda yer alan kişilerde aranan özellikler de soyluluk, güzellik ve yiğitlik başta olmak üzere, vefalı olma, zeki olma, iffetli olma gibi meziyetlerdir. Destanlarda kadınların bulunduğu konum, zaman ve o dönemin yaşayış şartlarına göre farklılık göstermiştir. Erali ve Şirali Destanı'ndaki hanımlar savaşçı, dışa dönük insanlar değillerdir. Onlar evlerinde, saraylarında yaşayan insanlardır. Erali ve Şirali destanında kadın tipi, aklı sayesinde her şeyin üstesinden gelen Akılay'dır.

Akılay destana belli bir süreden sonra dahil olmuştur ve destanın sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Akılay; ailesine bağlı, zeki, ileri görüşlü, fal açabilen, yıllar öncesinde Şirali'ye dervişlerin eşi olacağının haberinin verildiği kuyumcunun kızıdır. Aynı zamanda, Gerdan isminde bir çocuğa sahip anne vafındadır. Destanda anne vafında "Gülmastura" vardır. Gülmastura'nın en belirgin özelliği ise fedakar bir anne oluşudur. Erali ve Şirali'nin de annelerine saygı ve sevgileri hat safhadadır. Onlar darağacına götürüldüklerinde, annelerinin olduğu sokaktan geçiyorlarken bağırarak annelerinden; verdiği sütü, emeğini, hakkını helal etmelerini isterler (Fedakar, 2009: 155). Anneleri de oğulları için canını vermeye hazırdır. Ural Batır ve Oçı-Bala Destanı gibi destanlarının başkahramanı kadındır. Dede Korkut Kitabı'nda kadınlar kahraman değildir. Fakat Burla Hatun, Selcen Hatun, gibi kadınlar da zor duruma düşen eşlerini kurtarmış, canlarını fedaetmekten geri durmamışlardır. Bu örnekler kadın alperen tipine örnek olarak verilebilir (Cemşidov, 1990: 81).

Güç destanlarda daha çok erkeklerde aransa da kadının güçlü olması, çevik olması aranan meziyetler arasındadır. Örneğin Dede Korkut Destanı Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek boyu'nda kadında aranan özellikler dikkat çekicidir. Bamsı Beyrek evlenmek istediği kızda şu özellikleri aramaktadır; '*Baba mana bir kız alı vir kim men*

yirümden turmadın ol turmah gerek, men kara koç atuma binmedin ol binmeh gerek, ben karımuma varmadın ol mana baş getürmek gerek...'' (Ergin, 1994: 124)

Dede Korkut Kitabı'nda sadece erkekler güçlü kuvvetli kız istemezler, nasıl erkekler güçlü kuvvetli, yiğit kızları eş olarak tercih ediyorlarsa kızlar da evlenecekleri kişiyle onun gücünü sınımadan evlenmemişlerdir. Örneğin Banı Çiçek kendisine talip olan Bamsı Beyrek ile güreş tutmuş ve Bamsı'yı yenmiştir. Selcen Hatun da evleneceği Kan Turalı'nın gücünü deneyip o şekilde izdivacı kabul etmişlerdir. Oğuz'un kızlarının gücü de hafife alınmayacak derecededir ki Divân-u Lügat-it Türk'te kızlarla güreşilmemesini, kısarak ile de yarışılmaması gerektiğini bildiren atasözünü yazıya aktarılmıştır. Erali ve Şirali destanında kadının çevikliğini ve yiğit oluşunu bildiren tasvirlerle çok rastlanmamıştır.

Daha çok, zeka yönünden üstün olmanın faydaları üzerinde durulmuştur. Destandaki kadınlarda görülen en belirgin özellikler; merhamet, sevgi, zeka ve yol gösterici olmalarıdır. Destanda kötü kadı tipine özelliğine sahip tek kişi "Gülçehre" dir. Türk destanında geçmişte de günümüzde de kadınlarda "iffetli olma" özelliği aranmaktadır. Toplumun bu hassasiyeti Gülçehre tarafından da biliniyordur ki Erali ve Şirali'ye 'namus' noktasından iftira atmıştır. Gülçehre'nin bu davranışı da ahlâkî yönünün ne kadar eksik kaldığını kanıtlar niteliktedir. Destanda bir de Sürhayıl adında yaşlı, kurnaz kadın vardır. Sürhayıl destanda çıkarı için hareket eden kişidir.

Zerger Han namıyla Bağdat'ta güzelliğiyle ün salan Şirali'nin namı eski Bağdat padişahının kızı Afıtabay'ın da kulağına gitmiştir. Afıtabay kendisini Zerger Han ile tanıştıran kişiye bir kase altın ve baştan ayağa giysi vereceğini vaat etmiştir. Ödül cazip gelmiş olacaktır ki yaşlı, kurnaz kadın Sürhayıl, bu işe talip olmuştur. Zerger Han'ın dükkanına gidip en çok fiyat verdiği taşın içinde kurt olduğunu söylemiş, bu iddiayı kabul etmeyen Zerger Han'a taşını kırmasını, kırılan taşına karşılık evinde olan taşlardan kendisine vereceğini söylemiştir. Sürhayıl'ın haklı çıkması üzerine, Sürhayıl'ın evine gitmiş Afıtabay'ı gören Zerger Han olduğu yere yığılıvermiştir. Afıtabay'ın isteğini elde etmesi üzerine Sürhayıl de emeline nail olmuştur (Fedakar, 2009: 309-319).

3.1.2. Melike Ayyar Destanı'nda Görülen Kadın Tipi

Türk toplumunda kutsal bir öneme sahip, cennetin ayakları altında olduğu, kadınlara Türk töresinde gereken değer verilmiştir. Türk devletlerinde kadın, yeri geldiğinde idare eden konumunda olmuştur. Yine toplumun en küçük birimi olan ailelerde; derleyen toplayan, birleştiren konumundadır. Farklı vasıflarda karşımıza çıkar. Ama aynı değere sahiptir. O; hayatın içinde yaşanan olaylarda, kendi iradesiyle karar verebilen, eşine yardımcı, iffetli ve sadıktır. İsimden de anlaşılacağı üzere, Melike Ayyar Destanı'nda kadın tipi bağlamında ilk değerlendirilecek kişi Melike Ayyar'dır. Melike Ayyar bir peri kızıdır. Kendisini görenlerin aklını alacak kadar güzeldir. Melike'nin bu güzelliği, Göroğlu'nu ve diğer padişahları, şehzadeleri de etkilemiştir ki nicesi onun yolunda hayatını feda etmiştir. Destanda Melike Ayyar'la ikinci defa karşılaştığımızda onun aslanıyla oynarken görürüz. Bunu Melike Ayyar'ın bir güç gösterisi olarak değerlendirebiliriz. Türk destan kadınlarında görülen bir özellik de onların güçlü olması ve kendilerine eş olarak seçecekleri kimselerin de kendilerine eş hatta kendilerinden güçlü olmalarını istemeleridir.

Melike Ayyar'da kendisine eş olacak kimsenin, bin bir zorluğa göğüs gerecek dirayette olmasını istemiştir. Çünkü destanda Melike'ye giden yol çok çetrefillidir. Nice âşığı ona ulaşmak için canını feda etmiştir. Öyle ki onun koruyucusu Baymak Dev'in yurdunun meydanında, insan kemiklerinden oluşan bir dağ vardır. Türklerde kadın tipinde aranması gereken başka bir husus "iffet"tir. Dede Korkut Kitabı'nda kadının kocasına sadakatini Bamsı Beyrek'in eşi Banı Çiçek'in Bamsı'yı yıllarca sadakatle bekleyişinde görebiliriz. Bu konuya Melike Ayyar'da özen gösterir. Kendisine âşık Zebit şehrinin şehzadesi Mahmudcan, Melike Ayyar'ı gördüğünde ona olan sevgisini belli edecek sözler söyler. Bu durumdan haberdar olan Melike, Mahmudcan'ın yüzüne dahi bakmaz. Avazhan da iffet konusuna Melike Ayyar gibi hassasiyet gösterir. Türkistan'a giderken, Melike Ayyar'ı bulmak amacıyla yol sormak için girdiği Gülkız'ın köşkündeki hizmetkârın kendisiyle birlikte olma teklifini duymaz bile...

"Koroğlu ve onun yiğitleri için aşk oldukça sade ve dosdoğrudur. Onlar kendileriyle evlenmek isteyen bir bey veya paşakızının haberini aldıklarında veya bir kızın güzelliğini ve yiğitliğini duyduklarında o kızın bulunduğu yere gider, kendi akıl ve fizik kabiliyetlerini kullanır, gerektiğinde ellerinde bir sazla bir âşık veya bir parça kumaşla bir tüccar gibi giyinir, fakat neticede kendi kimliklerini ortaya koyup,

muhakkak surette dövüş veya savaş yaparak istedikleri kızı alır ve onu Çamlıbel'e getirirler.' (Ekici, 1999: 15-16)

Köroğlu destanının bir kolu olan Melike Ayyar Destanı'nda da olaylar benzer şekilde ilerlemiştir. Şakalender kılığındaki Göroğlu'nun, Melike Ayyar'ın güzelliğine âşık olması sebebiyle oğul Avazhan babası için Melike Ayyar'ı bulmak için yola koyulurlar. Kendi akıl ve fizik kabiliyetlerini kullanırlar. Göroğlu'nun kalender kılığında Avazhan'a yardım etmek için olaylara dahil olması ve bunu destanın sonuna kadar Avazhan'dan saklayabilmesi taktiği sağlam bir başarıdır. Aynı zamanda Melike'nin babası Kasımşah'a, kızının ölen aslanının yerine kırk gün sonra altından bir aslan yapacağını söylemesi de değerlendirilmesi gereken başka bir husustur (Yücel, 2007: 175).

Avazhan ve Göroğlu, Melike Ayyar'a ulaşılması için fizikî müdahalelere sıkça başvurmuşlardır. Türk kültüründe kadında aranan başka bir özellik, onun çevresiyle uyum halinde olmasıdır. Çünkü Türk toplumunun çoğunda var olan egzogami, kişinin yedi göbek boyunca akrabası olmayan birisiyle evlenmesi, dolayısıyla kendi boyunun, ailesinin alışlagelmiş yaşantısının dışında bir yaşantıya dahil olmasını beraberinde getirmektedir. Bu durumda kadın yani gelin, dahil olduğu ailenin bir mensubu sayılmış, onun davranışlarındaki uyumsuzluk da hoş karşılanmamıştır. Melike Ayyar'ın davranışlarında, herhangi bir uyumsuzluk görülmemektedir. Hatta Şakalender'in Mahmudcan'a eş olması için Gülekız'ı düşündüğünü söylediğinde, Melike Ayyar, Tillekız ile beraber Gülekız'ın ikna olması için çaba sarf etmişlerdir.

3.1.3. Ayçınar Destanı'nda Görülen Kadın Tipi

Kadın yaratılıştan itibaren erkeğin her zaman yanında olan tek ve asli yoldaşıdır. Yaşamdaki bu birliktelik ister istemez edebî eserlerde de kendisini gösterir. Türk epik destanlarında kadın tipler, soyun devamında önemli konumdurlar. Bu tipler bazen kahramanın annesi, bazen kız kardeşi, bazen de sevgilisi veya eşi olabilir. Türk epik anlatılarında Tanrı tarafından görevlendirildiğine inanılan kahramanların eşleri de Tanrı tarafından gönderilmiştir. Oğuz Kağan'ın evlendiği iki eşi göz önünde bulundurulursa, ilk eşi bir ışık huzmesiyle gökten indirilmiştir; Oğuz, ikinci eşini ise av esnasında ağaç kovuğunda bulmuştur. Her iki eşte bulunma yönüyle değerlendirildiğine kutsal olarak kabul edilir. Çünkü Türklerde bir motif olarak değerlendirildiğinde gökten gelen ışık

(nur) ve ağaç kutsal olarak kabul edilir (Özdemir, 2013: 62-63). Ayçınar Destanı'nın kahramanı bir kadındır. Bu nedenle kadın merkezli bir destandır. Ayçınar'ı ilk olarak Aytoti ve Halyar çiftinin kızları olarak tanırız.

Destanın sonuna doğru da Ayçınar'ı, Amanyar'ın eşi ve çocuğu Çınarbek'in annesi sıfatında görürüz. Ayçınar, destanda kadın olarak, hayatındaki birçok pürüzü gidermiştir. Bu pürüzlerin en başında, tabularını yıkarak yapamam dediği şeyleri yapması gelir. O kendisi kaçırıldığında, erkek olmadığını düşünüp, düşmanlarına karşı çıkacak gücü kendisinde bulamamıştır (Solmaz, 2007: 107).

Daha sonra bu düşünceden vazgeçmiş ve harekete geçmiştir. Ayçınar, sonrasında yaptıklarına, inanamamıştır. Çünkü kendinde olan cevherlerin farkında olmayan Ayçınar'da da yanında birisi –ki bu kişi erkek olacak- olmadığı müddetçe sorunların üstesinden yalnız geleceğine dair kendine inancı yoktur. Ayçınar bu aşamayı kendi içinde tamamladıktan sonra, başarılı olabilmıştır. Hatta baba Halyar, Ayçınar'ı kaçırıldıktan sonraki ilk görüşünde onun bey kıyafetine bakıp sevinir. Halyar *“evladını kız deme, kılı kırk yardın, evladını oğlan deme, sonucu belirsiz iş yaptın”* (Solmaz, 2007: 191) derler. Benim kızım kılı kırk yardı dile düşünür. Ayçınar'la gurur duyar. Tarihimize baktığımızda kadınların sosyal ve siyasal alanda aktif olup, devlette bizzat söz sahibi olduklarını görürüz. Bu konunun en önemli örneklerini Orhun Kitabeleri'nde bulabiliriz. Göktürklerin Orhun Kitabeleri'nden anlaşıldığı üzere kağanlar, “hatun” adını verdikleri eşleriyle beraber tahta çıkmaktadırlar. Kağan öldüğünde çocukların velayet hakları da annelerine aittir (Yakut, 2002: 401-426).

Kültür mirasımızın en önemli değerlerinden Dede Korkut Kitabı'nda da ‘kadın’ konusu enine boyuna incelenmiştir. Hikayelerin ön söz bölümünde, ulu Dede Korkut, erkeklerin evlenmeleri ve evlenmemeleri gereken kadınlar hakkında bilgi vermiştir. O bu konuyu şu şekilde değerlendirmiştir; *“Dede Korkut dilinden ozan aydur: Karılar dört dürlüdür. Birisi solduran sopdur. Birisi tolduran topdur. Birisi iviün tayağıdır. Birisi niçe söyler-iseñ bayağıdır. Ozan iviün tayağı oldur ki yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam ivde olmasa, ol anı yidirür içürür ağırlar, azizler gönderür. Ol ‘Âyişe Fâtıma soyudur hanum. Anuñ bebekleri yetsün. Ocağuña bunçılaysın ‘avrat gelsün. Geldük ol-kim solduran sopdur: Sabadança yirinden örü turur, elin yüzün yumadın tokuz bazlamaç ilen bir külek yoğurd gözler, toynça tıka basa yir, elin*

böğrüne urur aydur: Bu ivi harab olası ere varaldan berü dahi karnum toymadı, yüziüm gülmedi, ayağum paşmak yüziüm yaşmak görmedi dir, ah nola-y-idi, bu öle-y-idi dir. Anuñ kibinüñ hanum bebekleri yetmesün. Ocağuña bunçılayın 'avrat gelmesün. Geldük ol kim tolduran topdur: Depidinçe yirinden ürü turudı, elin yüzün yumadın obanın ol uçından bu uçına bu uçından ol uçına çarpışdurdı, kov kovladı din dinledi, öyledençe gezdi; öyleden soñra ivine geldi, gördi-kim oğrı köpek yike tana ivini bir birine katmış, tavuk kümesine sığır tamına dönmiş; konşularına çağırur ki kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Çan Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmege yitmege gitmemiş-idüm, yatacak yirüm gene bu harab olası-y-idi, nola-y-idi benüm ivüme bir lahza baka-y-idiñüz, koñşu hakkı Tañrı hakkı diyü söyler. Bunuñ kibinüñ hanum bebekleri yetmesün. Ocağuña bunun kibi 'avrat gelmesün. Geldük ol-kim niçe söyler-iseñ bayağıdur: Öte yazıdan yabandan bir odlu konuk gelse, er adam ivde olsa, aña dise ki: Tur ekmek getir yiyelim, bu da yisün dise, pişmiş etmegün bakâsı olmaz yimek gerekdür; 'avrat aydur: Neyleyeyim, bu yıkılaçak ivde un yok elek yok, deve degirmeninden gelmedi dir; ne gelür-ise benüm sağırma gelsün diyü elin götine urur, yönin añarı sağrısın erine döndürür; biñ söyler-iseñ birisini koymaz, erün sözini kulağına koymaz. Ol Nuh Peygamberün eşegi aslıdur. Andan dahi sizi hanum Allah saklasun, ocağuña bunçılayın 'avrat gelmesün.' (Ergin, 2004: 76-77)

Destanda yer alan diğer kadın Ayçınar'ın annesi Aytoti'dir. Aytoti, anne-babasının dahi kim olduğunu bilmeyen, üç yaşındayken adak olarak bir hocanın yanına verilmiş, yetiştiğinde de Halyar'a 'eş' olarak verilmiştir. Kırk yaşına kadar çiftin çocukları olmamıştır. O zamana kadar Aytoti çınar ağacına bakıp, kızı olursa adını Ayçınar, oğlu olursa da adını Çınarbek koymanın hayalini kurmuştur. Kızı doğduğunda bu hayalini gerçekleştirmiş, Ayçınar oğlu olduğunda da annesinin diğer muradını gerçekleştirmiştir. Anne Aytoti "Yuwayı dişi kuş yapar." atasözünü hanesinde uygulamış bir kadındır. Durum böyle olduğundandır ki o kızı Ayçınar'ı korumak için öldürüldüğünde yuvası harap olup yıkılmıştır.

3.1.4. Huşkeldi Destanı'nda Görülen Kadın Tipi

Huşkeldi Destanı'nda kadın vasfının taşıyıcısı Yunus ve Misgal Peri'lerdir. Fakat destanda Misgal Peri'den sadece, Hasanhan'la ilgilendiği ve Erem'den alındığına dair söz edilmiştir. Avazhan ise Yunus Peri'nin sorumluluğundadır. Işık'a göre kadın; nazik aynı zamanda güçlü, erkeğinen kutsal varlığı, korunması, kollanması gereken

kıymetli hazinesi, neslin devamını sağlayan, eşsiz bir vasıf olan “anne” sıfatının sahibi, erkeğinin yanında, her daim arkasında, cesur, tarihte adından “kadın sultanlar” olarak bahsettiren kişidir (Işık, 2012: 2).

Göroğlu’nın eşlerinin peri olması da dikkat çekici bir husustur. Nasıl ki destan kahramanları Tanrı tarafından kutsanmış, diğer insanlardan farklı özelliklerle donatılmışsa onların eşlerinin de diğer kadınlardan farklı özellikleri vardır. Huşkeldi Destanı için Yunus ve Misgal’in peri olması onları farklı kılan yeterli bir özelliktir. Oğuz Kağan Destanı’nda da Oğuz Kağan’ın eşleri, olağanüstü özellikleriyle dikkat çeker. Onlar, Oğuz gibi Tanrı katından yeryüzüne inmişler ve Oğuz’un kutlu olma sürecinde onun yanında olmuş ve bu sürecin tamamlanmasına katkı sağlamışlardır (Aça, 2007: 77).

Necati, Dede Korkut hikâyelerini esas alarak kadını, erkeğin girebildiği her ortama girebilen, ata binen, silah kullanan, hayatın her alanında erkekle aynı haklara sahip olduğunu belirtir (Gültepe, 2008: 126-132). Göroğlu, Avazhan’ı kurtarmaya giderken onun güvenilir gözdesi olarak bahsedilen Yunus Peri’den; dostunu ağlatıp düşmanını güldürmemesini, düşmanın sırrından haberdar olmamasını, açılmış taze gülünü soldurmamasını, eline obasına iyi bakmasını ister. Geleni iyi ağırlamasını, ihsanı bol vermesini, sus pus oturmamasını, yerini aratmamasını, yeme içmenin Göroğlu varken nasılsa daha üstün olmasını, ahaliyi horlayıp, kovmamasını, tüm varını kendisine emanet ettiğini söyler. Yani Göroğlu, yerine getirdiği tüm sorumlulukların kendisi yokken eşi tarafından uygulanmasını istemiştir.

Kadının doğurganlığı toprağın –verimi- doğurganlığıyla ilişkilendirilmiştir. Bu bağ kadın ve doğanınmistik bir dayanışması olarak algılanmıştır (Eliade, 1991, Akt. Ölçer, 2003: 53). Yani denilebilir ki Türkler için toprak nasıl kutsalsa, kadın da aynı şekilde kutsaldır. Destandaki kadınlar doğum yaparak bir evlat sahibi olmamışlardır. Fakat Göroğlu’nın farklı yerlerden getirip evlat edindiği çocuklara Yunus ve Miskal’in bakması bahsedilen prestijin varlığına delildir. Destanda yer alan kadınlar sadece Göroğlu’nın eşleri değildir.

Hunharşah’ın sarayında bulunan küçük cadı Kırlangıç Mestan, ortanca cadı ve büyük cadı da kadın tiplerinden, cadı kadın tipine örnek gösterilebilir. Bu cadıların en zararlısı, Göroğlu’nı tanıyıp Hunharşah’ın huzuruna götüren ve onun asılmasını isteyen

Kırlangıç Mestan'dır. Fakat Göroğlu'nın, adının Huşkeldi olduğunu, Türkistanlı mollalardan olduğunu vs. bilgileri söylemesi üzerine ortanca cadı çağırılmıştır. Ortanca cadının da Göroğlu'nı tanıyamaması üzerine, işinde ehil büyük cadı çağırılmıştır.

Büyük cadı da Göroğlu'nın kendisine yaptığı iyilikleri hatırlamıştır. Bu nedenle onu ele vermemiştir. Bu durumun örnekleri halk hikayelerinde de görülür. Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde, Keşiş ve karısı Kerem ile Aslı'nın evlenmesine engel olamamışlardır. Duruma da razı olmamışlardır ki kızın babası Keşiş, gelin kıza hiçbir zaman açılmayacak sihili bir gömlek giydirmiştir (Duymaz, 2001: 292).

3.1.5. Belagerdan Destanı'nda Görülen Kadın Tipi

Belagerdan Destanı'nda görülen kadınlar, tür olarak farklılıklar göstermektedir. Kahramanın anneleri Yunus ve Miskal, Avazhan'ın evlendiği Arzıgül, peridir. Belagerdan'ın Erem bağında gördüğü yaşlı kadının tasviri, cadı kadın özellikleri göstermektedir. Yine Belagerdan'ın görüp Zenger şehrinde karşılaştığı, Göroğlu'nı önceden tanıyan kadın ise insan soyundandır. Destanda görülen bu kadın tiplerini, iyi ve kötü kadın tipleri olarak değerlendirebiliriz. Avazhan'ın anneleri Yunus ve Miskal Peri'ler ve Erem bağında Avazhan'ın karşılaştığı yaşlı kadın, kötü özellikleri baskın olsa da kahramana iyi yönlerini de göstermişlerdir. Kahraman Belagerdan'ı yetiştiren Yunus Peri, merhametlidir. Belagerdan/Avazhan'a zarar gelmesini istemez. Hatta bu nedenle Çambil'den Erem bağına giderken;

‘‘Anam diye ağlama, kederlenme,

Sakın sen bizi aramaya gitme,

Eğer gidersen, bil, mahvolursun,

Beyhude sen gariplikte ölürsün.

Takdir etse kıyamette görürsün,

Yavrum Avaz varma, Erem şehrine,

Evladım alay sanma söylediğim sözümü,

Anan olarak sana acıyamam,

İzleyip gelme öldürürüm seni.’’ (Öztürk, 2011: 317)

diyerek onu peşlerinden gelmemesi için uyarır. Destanının ilerleyen kısımlarında da Zenger şehrindeki kadının, Avazhan’a perilerin insan soyuna dost olmayacağını söylemesi, Yunus Peri’nin Avazhan’a ettiği tembihleri haklı çıkarmaktadır. Destanda kadın tipi aynı zamanda, kahramanın karşısındaki düşman vasfını da yüklenmiştir. Bu nedenle onların kahramana karşı olan kötü davranışları daha baskındır. Kötülük edenlerin, kötülüğe yönlendirenlerin başında da Yunus Peri gelmektedir.

Türk Dünyası’nın destanlarında kadınlarda olması gereken özellikler belirtilir. Bu destan kaynaklarından bir tanesi de Dede Korkut Kitabı’dır. Dede Korkut Kitabı’ndaki boylarda kadınlar; sadık, sağduyulu, yol gösterici, iffetli ve yardımsever özellikleriyle ön plana çıkarlar (Arı ve Karateke, 2010: 275-284). Belagerdan Destanı’nda, Göroğlu’nın eşleri Yunus ve Miskal Peri’nin, Göroğlu’na karşı sadık olduğunu söyleyemeyiz.

Onların bu sadakatsizliğinin temelinde ise Göroğlu’na çocuk veremediklerini düşünüp, Göroğlu’nın oğlu Hasanhan’ın kaçırdığı Dallı’yı alma ve ondan çocuğu olma ihtimalini kabul etmemeleri yatmaktadır. Kendilerinin ikinci plana atılacağını düşünen Yunus ve Miskal Peri, Göroğlu’ndan zarar görmeden ona zarar vermeyi istemişlerdir. Yani anne kadın tipi olamayan Yunus ve Miskal, bu durumun psikolojilerinde oluşturduğu varsayımlar yüzünden ideal eş de olamamışlardır. Bu olumsuz durum, Göroğlu’nın oğlu Avazhan/Belagerdan’a destan boyunca sorun oluşturmuştur. Avazhan, anneleri Yunus ve Miskal Peri ile Gırat’ı tekrar Çambil’e getirebilmek için mücadele vermiştir. Belagerdan Destanı’ndaki baş kadınların sonraki hamlesi, yaptıklarından pişmanlık duyup, yanlarında götürdükleri seyis Gacdumbek’in gözlerini oymak olmuştur.

Bu davranışlarının sebebi ise Gacdumbek’in yıllarca Göroğlu’nın yanında durup, Yunus ve Miskal’in teklifini duyduğunda, kendilerini vazgeçirmeye çalışmamış olmasıdır. Yaptıklarından pişmanlık duyan Yunus ve Miskal birbirlerine zarar vermeyip, vicdanlarını rahatlatmak için böyle bir yol izlemişlerdir. Destan kahramanı Belagerdan, annelerinin bağına ulaştığında, Yunus Peri’nin ağzından sıkça Göroğlu’nın

sağlığında kıymetini bilemediklerini, ölüsünü sahipsiz bırakmamaları gerektiğini duyarız.

Dede Korkut Kitabı'ndaki hikayelerde gördüğümüz kadınların diğer bir özelliği de onların eşlerine alplıkta da eş olmalarıdır. Belagerdan Destanı'ndaki kadınlar için, alplık anlamında bir belirti bulunmamaktadır. Bu özelliğe değinilmemiştir. Peri gürûhundan başka bir isim Arzıgül'dür. Destanın sonlarına doğru, aynı zamanda Belagerdan'ın eşi olacak Arzıgül; zeki, önsezileri kuvvetli birisidir. Arzıgül; yaşlı kılığına girip, kapısının önünde paralı/parasız ipek satan Belagerdan'ı kızlarına kovalatır. Onun güzelliği de dillere destandır. Zenger şehrindeki kadın oğlunun kendisini beğenmediğini söyleyince, Arzıgül bu duruma çok sinirlenir. Yeryüzünde ve gökyüzünde kendisine denk güzellikte kimsenin olmadığını iddia eder.

Belagerdan'ı oğlu olarak tanıtan kadına akşam oğluyla birlikte kendisini evinde ağırlamak istediğini söyler. Avazhan'ı görür görmez ona âşık olan Arzıgül, gün aymadan Avazhan'la beraber Erem bağına gitmek için yola çıkar. Destanda yer alan diğer bir kadın, Avazhan'ın Erem bağına girdiğinde gördüğü ikinci kişi olan yaşlı kadındır. Bu yaşlı kadın, Avazhan'ın Yunus Peri'ye ulaşması yolundaki engelleri kaldırır. Avaz'a kule evinin atından tünel kazarak gidebileceğini, orada Akkız Peri'yle karşılaşabileceğini söyler. Fakat daha sonra evinin ortasında kaynayan kazana Avazhan'ı atmayı düşünen yaşlı kadın, destan kahramanı tarafından kazana atılır. Kule evin sahibi olan yaşlı kadının tasviri de onun destandaki konumunu açıklar niteliktedir. O; gözleri ateş, alnı balta, çenesinde et olmayan, kafası kel, nursuz, huysuz bir ihtiyar olarak tasvir edilir (Öztürk, 2011: 373-379).

Avazhan'ın Zenger şehrinde gördüğü, insan soyundan olan kadının adı belirtilmemiştir. Destanda kadın olup da kahramana yardımcı olan tek kişi Avazhan'ın Zenger şehrinde gördüğü bu hanımdır. Destanda bu kadından; orta yaşlarda, gençliğinde güzel olduğu belli, kuğu boyunlu, hâlâ sureti güzel bir afet-i can olarak bahsedilmiştir. Bu kadın Avazhan'ı Arzıgül'le buluşturup, onların kavuşmasına vesile olan kadındır. Avazhan, Yunus Peri'nin kendisini Arzıgül'ü Erem bağına getirmek için görevlendirdiğini söyleyince, bu kadın Yunus'un asıl amacının kendisine zarar vermek olduğunu haber verir. Avazhan iki gün boyunca Arzıgül'ün köşkünün önünde ipekler satıp, onun dikkatini çekmek ister. Fakat isteğine ulaşamaz. Bu durumu anne diye hitap

ettiği kadına bildiren Avazhan'ın işini, Zenger şehrindeki kadın ele alır. Arzıgül'ün yanına giderek, yıllar önce Zenger şehrine gelen Göroğlu'ndan oğlu olduğunu, şimdi onu evlendirmek istediğini fakat oğlunun Arzıgül de dahil olmak üzere kimseyi evlenmek için kendisine munasip görmediğini söyler. Bu sözü gururuna yediremeyen Arzıgül, kadın ve oğlunu akşam misafir olarak ağırlamak istediğini söyler (Öztürk, 2011: 443). Davete icabet eden Avazhan ve Zengerli kadının işleri, istedikleri gibi yolunda gider. Arzıgül Avazhan'ı görür görmez ona âşık olur. O gecenin sabahında da Avazhan ve Arzıgül, Erem bağına gitmek için yola çıkarlar. Destanda bu bölümden sonra Arzıgül'den söz edilmez. Arzıgül'de Çambil'e gelen periler arasındadır. Destanın sonunda Erem bağından gelen kırk peri, Göroğlu'nın kırk yiğidiyle, Arzıgül Avazhan'la, Yunus ve Miskal Göroğlu'yla, Hasanhan ise Dalli'yla evlendirilir. Destanda Yunus'un çeşitli diyarlardan çağırdığı kırk periyle ilgili bilgi verilmemiştir.

3.1.6. Rüstem Han Destanı'nda Görülen Kadın Tipi

Rüstem Han Destanı'nda olumlu davranışlarıyla değerlendirilebilecek iki kadın vardır. Bunlardan birisi kahramanın annesi Hürayim, diğeri ise kahramanın eşi Aftabay'dır. Düşman safında değerlendirilecek kadınlar da Hürayim'in büyük ve küçük kumasıyla cadı kadın Mamagül'dür. Dede Korkut hikâyelerinde sıkça gördüğümüz kadın tipi; ideal eş ve anne kadın tipidir. Bu kadın tiplerinin özellikleri; sadık, sağduyulu, eşlerine yol gösterici olmaları, iffet sahibi olmalarıdır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Dirse Han'ın Bayındır Han'ın verdiği yemekten, çocuklar olmadığı için dışlanıp, sinirli dönmesi üzerine hanımı ona; develer, koçlar kestirmelerini, yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım etmesini, iyilik yapmasını tavsiye etmiştir. Dirse Han, hanımının sözünü dinlemiş, böylece muradına nail olmuştur. Ayrıca hikâyelerde kadınların eşlerine sadık olmaları, iffetlerini korumaları üzerinde durulmuştur.

“Salur Kazanun İvünün Yağmalandığı Boy” adlı anlatmada, Kazan Bey, yiğitleriyle beraber ava çıktığında evi ve yurdu düşman Şökli Melik tarafından yağmalanır. Kazan Bey'in hanımı Burla Hatun'da esir alınır. Şökli Melik, Burla Hatun'a sahip olmak ister. Burla Hatun evladının öldürülmesini göze alır. Fakat eşine olan sadakatinden taviz vermez (Arı ve Karateke, 2010: 275-284). Rüstem Han Destanı'nın annesi Hürayim de eşine sadakat konusunda Burla Hatun'dan geri kalmamıştır. Fakat Hürayim'in suçlandığı konu iffet olmuştur. Hürayim eşi Sultan Han

on dört yıl yanında olmayacağını söylediğinde, bu durumu kabul etmiştir. Bu süreçte katlanmaya razı olmuştur.

Sultan Han yine Aktaş memleketinin yönetimini Hürayim'e vereceğini bildirdiğinde, yine Hürayim'in bu konuyla alakalı bir itirazı olmamıştır. Hürayim'in çocuk sahibi olmasını ve ülkeyi yönetmesini kıskanan kumaları ona iftira atmışlardır. Hürayim'in bu suçlanma karşısında kendisini savunma imkanı da olmamıştır. Bu esnada anne Hürayim'i, bol bol dua ederken görürüz. O; bu zorlukları, sabırla ve duayla aşmıştır denilebilir. Kahramanlık destanlarında kahramanın gönül sahibi ve dostu; akıllı, sadık, güzel olmalıdır.

Kahraman da sevdiği kızı alabilmek için, karşısına çıkan insanlarla veya rakipleriyle mücadele etmelidir (Söylemez ve Aliyeva, 2000: 35-46). Destan kahramanına yardımcı bir diğer karakter Aftabay'dır. Aftabay devlerin dahi sahip olmak istediği Bucul memleketinin padişahı Hısrav Şah'ın kızıdır. Rüstem Han'ın, Bahre Dağı'nda annesiyle birlikte uzaktan baktıkları görkemli, eşikleri mücevher ve yakuttan yapılmış, göz alıcı ışıltıya sahip saray devler tarafından Aftabay için yaptırılmıştır. Rüstem Han, Aftabay gördüğünde ise bu durum güneşi solduracak güzellikte bir kız, kim görse aklı başından gider, atından düşer diye tasvir edilir.

Kahramanın eşi Aftabay akıllıdır. O, Rüstem Han'ın sayesinde ejderhanın pençesinden kurtulup memleketi Bucul'a geldikten sonra kendisini kurtaran Rüstem Han'ı bulmak için, memleketindeki tüm erkekleri meydana toplatır. Bu şekilde isteğine ulaşır. Destan kahramanının hanımı Aftabay aynı zamanda eşine sadıktır. Rüstem Han, üç ay önce annesinden ve tazılarından tuz ve sabun almak için ayrıldığını ve onları görmesi gerektiğini Aftabay'a söyler. Aftabay da Rüstem Han'a hemen annesini ve tazılarını alıp Bucul'a gelmesini söyler.

İşler Aftabay'ın istediği gibi hemen gerçekleşmez. Rüstem Han, Mamagül'ün kurduğu tuzağa düşüp uzun bir süre Aftabay'ın yanına gelemmez. Gözleri görmediği için gelmek de istemez. Fakat Aftabay, Rüstem Han'ı sabırla bekler. Destan kahramanının eşi, devleri bile kendisine hayran edecek kadar güzel, sadık, sabırlıdır. Destanda Sultan Han'ın büyük ve küçük hanımının adı belirtilmemiştir. Bunlar kendi çocukları olmayıp, Hürayim'in çocuğu olduğu için ve Hürayim ülkeyi yönettiği için onu kıskanıp bir tuzak

kurarlar. Kumalar bu amaçları için, Aktaş'taki üç yüz altmış cadının başkanı Mamagül'den dört çuval altın verip yardım isterler.

Böylece Hürayim'e açmış oldukları savaşı tek koldan yürütürler. Destadaki Mamagül'ü cadı kadın tipi olarak değerlendirebiliriz. O kağıttan yaptığı atına binip, gökyüzüne yükselir. Nohutlarla fal bakar. Devleri kendine dost edinir. Destanda Mamagül'ün tasviri de zaten bu tipe uygun bir şekilde (alnı tokmak, gözü ateş gibi, yüzü çökmüş, yaralar içinde kalmış bir kadın) verilmiştir. Cadı kadın Mamagül'ün, dua okuyup suret değiştirme gibi bir özelliği de vardır. O bu özelliğini, Hürayim'in suretine bürünmek için kullanır. Bu davranışının amacı da Rüstem Han'ı annesi olduğuna inandırmaktır. Amacına ulaşan Mamagül, Rüstem Han'ı öldürtmek için zindandan çıkardığı Kızıl Dev tarafından öldürülür (Fedakar, 2016: 205). Mamagül; çıkarıcı, kötülüğü düstur edinmiş, yaşlı bir cadıdır. O tüm bunları Sultan Han'ın büyük ve küçük karısından aldığı dört çuval altın için yapmıştır. Yani bu suçun esas sorumluları kıskanç kumalardır. Tüm yaptıkları ortaya çıkan kumalar da destanın sonunda öldürülürler.

3.1.7. Dalli Destanı'nda Görülen Kadın Tipi

Dalli Destanı'nda kadın tipi bağlamında değerlendirilecek ilk isim, destana adını veren Dalli'dir. Dalli haricinde sadece, Göroğlı'nın oğlu Hasanhan'ın yaralandığını eşleri Yunus ve Miskal Peri'ye söylemesi üzerine, orada Miskal Peri'nin Göroğlı'ni suçlayıcı sözlerinden bahsedilmiştir. Destanda bundan başka bir kadına yer verilmemiştir. *“Ocağın yakışığı odun, evin yakışığı kadın”*dır. *“Yuvayı dışı kuş yapar” atasözünde olduğu gibi, kadının sağlam bir aile yapısı oluşturmada çok önemli bir görevi üstlendiği belirtilmektedir.*” (Kurt, 1997: 106) Kahraman Hasanhan'ın kurduğu ailede, yuvanın asıl kurucusu Dalli olmuştur. Dalli'de görülen en baskın özellik, onun sözüne sadık olmasıdır. Dalli, gönlünün Hasanhan'da olduğunu söylemesi üzerine, kahraman Hasanhan ona, kendisini babası Göroğlı'nın Avazhan'a eş olarak düşündüğünü bildirmiştir.

Bu duruma Dalli'nin itirazı üzerine, kahraman bu mevzuyu Çambil'e gidene kadar konuşmak istemeyip konuyu kapatmıştır. Çambil'e varıldığında Göroğlı, Han Dalli'ye kendisini Avazhan oğluna eş olarak düşündüğünü söyler. Daha sonra, Han Dalli'nin fikrinin daha önemli olduğunu belirterek, hangi evladının eşi olmasını istediğini sorar. Han Dalli, Göroğlı için iki oğlunun da bir olduğunu fakat kendisinin

Hasanhan'ı istediğini söyler. Göroğlu, Han Dalli'nin bu sözünü memnuniyetle karşılar. Han Dalli'nin bu sözü üzerine Çambil'de kırk gün Hasanhan ile Han Dalli'nin düğününü yapar (Sezer, 2017: 523-535).

Dalli aynı zamanda zeki bir kadındır. Hasanhan, Gırat'ı satma bahanesiyle Dalli'nin köşkünün yakınlarında kurulan pazara gider. Gırat'ın güzelliğini halk fark ettiği gibi Dalli de fark edip, Gırat'ı köşkünün yakınına getirtmek istemiştir. Bu olaydan sonra Gırat'ın satın alınması için Dalli ve Hasanhan arasında bir muhabbet olur. Hasanhan Gırat'ı Dalli'ye satmayı kabul eder. Fakat onun Dalli'ye söylediği sözlerde ısrarla Gırat'ın parasını kendi eliyle vermesini istemesi Dalli'yi şüphelendirir.

Hasanhan'ın kendisini kaçırabileceğini düşünüp, onun bu teklifini kabul etmez. Fakat Gırat öyle güzel bir gösteri yapar ki Dalli bu düşüncesini unutup gösteriyi daha yakından izleyebilmek için köşkünden Pazar yerine iner. Dalli'nin yanına yaklaşmasını fırsat bilen Hasanhan ondan bir kâse su ister. Dalli suyu Hasanhan'a getirir. Hasanhan Dalli'nin kolundan tutup Gırat'a bindirir. Orada bulunan halk Hasanhan'la mücadele edemez. Dalli; vefalı, cesur, erinin her daim arkasında duran, kendisi de sözünün eri olan, bu ve bunun gibi özelliklere sahip bir Türk kadınıdır. Hasanhan yaralandığında, babasının askerlerinin kendisini tekrar Erzurum'a götürebilecekleri ve Hasanhan'ı öldürebileceklerini düşünmüştür. Bu düşüncelerle, Hasanhan'ın kıyafetlerini giyip düşman önüne çıkmıştır. Bununla da yetinmeyen Dalli onlarla, tıpkı Hasanhan'ın savaştığı gibi cesurca savaşmıştır.

3.1.8. Göroğlu Destanı'nda Görülen Kadın Tipi

Köroğlu Destanı'nda dört kadın incelenebilir. Bu isimlerden ikisi peri gürûhundan Yunus ve Miskal Perilerdir. Kadınların bir tanesi kahraman Göroğlu'nun annesi Bibi Hilal, bir diğeri de Arap Reyhan'ın kızı, Ahmedbey'in hanımı Zeydinay'dır. Destanda bahsi geçen dörtten fazla kadın vardır. Fakat olayların merkezinde bulunan veya olaylara yön veren isimler bunlardır. Destanda yer alan kadınlarda olumsuz özellik barındıran birisi yoktur. Destanda karşılaştığımız ilk kadın, Bibi Hilal'dir. O üç aylık hamileyken kocası ve ağabeyi tarafından yüzüstü bırakılan bir kadındır.

Bibi Hilal, ağabeyi ve yârinin kendisini terk edeceğini görüp onlara; yol açıklığı diler. Kardeşinin bu sözlerine içi ezilen Gecdumbey, Bibi Hilal'e üzülmemesini akşam vaktine tekrar döneceğini, gölde kuş avlayıp derhal geleceğini söyler. Bibi Hilal, bu

sözün yalan olduğunu anlayıp Gecdumbey'e halinin geri geleceğe hiç benzemediğini belirtir. Yâri Ravşan'a ise giderken çocuğunu da almasını, çocuğu doğunca derbeder olacağını söyler. Ravşanbey, hanımı Bibi Hilal'e diğer dünyada kavuşacaklarını, bu durumu kabullenmesini, memleketi Yavmit'e gitmek istediğini bildirir (Kırbaçoğlu, 2000: 540-541). Bibi Hilal'in kendilerinden razı olmasını istediğini söyler. Hilalay kendisini kime bıraktıklarını, vefalarının bu kadar mı olduğunu sorar. Hançerle açıp karnını çocuğunu da beraberinde götürmesini söyler. Fakat Bibi Hilal'in söylediği sözler, ne ağabeyine ne de yârine tesir eder. Onlar arkalarına bakmadan giderler. Zerger şehrinin padişahı Şahdarhan bir rüya görmüştür.

Padişah rüya bilicileri toplayıp, gördüğü kötü rüyayı tekrar yormalarını ister. Müneccimler, Şahdarhan'a başına iş getirecek olan çocuğu Bibi Hilal'in doğuracağını söyleyip onu öldürmek isterler. Gecdumbey'in at sürüsüne bakan Rüstembey adlı hizmetkâr şehre indiğinde, beyi Gecdumhan'la Ravşan'ın kaçtıklarını geride Bibi Hilal'in kaldığını onun ise öldürüleceğini öğrenir. Üzülüp Bibi Hilal'in yanına koşar. Ona kendisini Yavmit'e götürmeyi teklif eder. Bibi Hilal ise kendisiyle Yavmit'e giderse kocası Ravşan ve ağabeyi Gecdumbey'in yüzünü yere eğdireceğini söyler (Kırbaçoğlu, 2000: 551). Böyle bir durum yaşanmasındansa ölmeyi tercih ettiğini bildirir. Rüstembey, ertesi gün Şahdarhan'ın askerlerinin sabahın erken vakti gelip, kendisini öldüreceklerini haber verir. Eğer kardeşi olsaydı sözünü dinlemeyeceğini, fakat Bibi Hilal'in sözüne bir şey diyemediğini söyler.

Bibi Hilal, başına geleceklere üzüлüp ağlar. Saatler böyle geçer. Bibi Hilal o kadar üzüлür ki Şahdarhan'ın askerlerine kalmadan kahrından ölür. Ertesi sabah Şahdarhan'ın adamları geldiğinde onu ölmüş olarak bulurlar. Bu duruma memnun olup, şaha haber verirler. Şahdarhan bu duruma çok sevinip, davullar çaldırıp ziyafetler verir (Kırbaçoğlu, 2000: 552). Rüstembey, Bibi Hilal'i merak edip onun yanına gider. Bibi Hilal'i ölmüş görür. Bibi Hilal'i gören Rüstembey ona; gözünü açmasını, garip kardeşim diyerek, başını okşayarak söyler. Gözlerinden yaşlar akıtır.

İhtiyar bir kimse getirip Bibi Hilal'i yıkatır. Tabuta koyup, mezara gömer. Başına büyükçe bir taş diker. Başında Kur'an okur. Bibi Hilal öldükten üç; ay, gün ve dakika geçtikten sonra Göroğlu'nu doğurur. Doğurmakla da kalmaz, ona üç yıl boyunca süt verir. Ölümünden üç yıl geçtikten, üç gün sonra birden mezar kararır ve Hilalay'ın

sütü kesilir. Bibi Hilal destanda cefakâr, haksızlığa uğramış, vefayla sınanmış bir kişilik olarak yer alır. Destanda onun ölümü bir lütuf gibi verilmiştir. Arkalarına bakmadan kaçan ağabey ve eşinin ardından üzülen Bibi Hilal, ölmeseydi, Şahdarhan tarafından kötü bir muamele görecektir. Adeta, Bibi Hilal Tanrı tarafından kendisine bahşedilen bir korunakla gamdan, kederden, düşmanlardan gizlenmiştir. O aynı zamanda bebeğini karnında korumuştur. Bu ilahi bir gücün takdridir. Doğan çocuk da dünyaya gelmeden evvel kendisine bahşedilen ikramların kıymetini bilecek bir kahraman olacaktır. Aynı zamanda Bibi Hilal, kendisini Yavmit memleketine götürmeyi teklif eden, yardım etmek isteyen Rüstembey'in yardım teklifini yanlış anlayacağı, ağabeyi ve eşinin başını yere egeceği gerekçesiyle geri çevirir. Bibi Hilal'in ahlâk ve namus anlayışı da ince bir çizgidedir. O hayatını sonlandırmayı göze alır. Fakat ağabeyi ve beyinin yüzünü yere eğdirmeyi göze almaz.

Sever, Köroğlu Destanı'ndaki kadın kahramanların aynı fizikî ve ruhî özellikleri, benzer davranışları sergileyen kalıp bir tip olduğunu belirtir. Bu kızlar bey yahut paşa kızıdır. Akıllılık, güzellik, cesur olma gibi özellikleri taşırlar. Dürüst insanlardır. Dede Korkut Oğuznâmeleri'nde kadınlar; Köroğlu Destanı'ndaki kadın tipler gibi yanlarında kırk ince belli kızla dolaşırlar. Bu kadınlar da Köroğlu Destanı'ndaki gibi tip özelliği kazanmışlardır (Sever, 2011: 195-202). Destanda değerlendirilmeye alınacak diğer kadın tipleri Yunus ve Miskal Peri'lerdir. Yunus'un güzelliği dillere destandır. Ayrıca Yunus Peri Kafdağı'ndaki perilerin başıdır. Ağa Yunus'un emrinde, binlerce peri bulunmaktadır. Miskal Peri'nin güzelliği ise Yunus Peri'den ziyadedir. Miskal Peri, Yunus Peri'nin hizmetkârıdır. Bu periler Göroğlu'nun Er Hızır'dan dileyip nikahlarını kıydırdığı perilerdir.

Yunus Peri, her zaman kahramanın yanında yol gösterici olarak yer almıştır. Kahraman, Hasanhan gibi bir evladı, Miskal Peri gibi bir eşinin olmasını Yunus Peri'ye borçludur. O çoğu zaman zor durumda bulunan kahramana fikir verir. Ona yardım eder. Miskal Peri'yle, Göroğlu'nu evlendireceğinde Miskal Peri ona; Göroğlu'nu elinden alacağını söyler. Kendisiyle kavga etmeyeceğine dair Yunus Peri'den yazılı bir belge ister. Yunus Peri tüm bu istekleri kabul edip, bir de servetini Miskal Peri'ye vereceğini bildirir. Onun tek amacı, Göroğlu'nun gönlünü hoş etmektir. Yunus Peri, istemeden içinde bulunduğu duruma rıza gösterir. Göroğlu, Yunus Peri'nin haberi yokken Kafdağı'na gidip onun yanına yatmıştır. Kırk günün sonunda uykusundan uyanan

Yunus Peri, önce içinde bulunduğu durumu şaşkınlıkla karşılayıp ne yapacağını bilememiştir. Daha sonra Göroğlu'nun sözlerini dinleyen Yunus Peri, yazılmış olan takdire rıza gösterdiğini belirtir. Miskal Peri de Yunus Peri gibi Göroğlu'nun hanımıdır.

Göroğlu, Miskal Peri'yi görür görmez ona âşık olmuş, gözü Miskal'den başkasını görmez olmuştur. Kahraman Göroğlu, Miskal Peri'nin Yunus Peri'den katbekat daha güzel olduğunu belirtir. O, Yunus Peri gibi içinde bulunduğu duruma hemen razı olmaz. Bazı şartların yerine getirilmesini ister. Göroğlu'nun hanımları Yunus ve Miskal Peri vefalı olmalarıyla ön plana çıkarlar. Yunus Peri, Dede Korkut Oğuznâmeleri'nde, olduğu gibi, yanında kırk ince belli kızla dolaşmaz. Onun emrinde binlerce peri kız vardır. Türk Dünyası'nın farklı destanlarında kadın konusu ele alınmıştır. Bu destanlardan bazıları Dede Korkut Kitabı'ndaki boylar ve Manas Destanı gibi destanlardır.

Türk dünyasının diğer destanlarında olduğu gibi Dede Korkut Destanı'nda da kadınlar çeşitli vasıflarda karşımıza çıkar. Fakat onlara verilen kıymet sabittir. Toplumda kadın, "ana" olarak sarsılmaz bir değere sahiptir. Bu nedenledir ki ana hakkı, Tanrı hakkı sayılmıştır. Güzel duyguları belli eden "dizin basıp oturan helal" ve "ak sütün doya emziren ana" gibi tabirler yer almaktadır. Dede Korkut Destanı'nda kadınlar erkeklere göre ikinci planda kalmışlardır. Fakat daima; iffetli, doğru ve sadık olmalarıyla dikkat çekmişlerdir. Onlar; yapıcı, eşini idare eden, yol gösteren, zeki, savaşçı özellikleri olan, gerektiğinde eşi için düşman karşısına çıkan, olgun insanlardır (Kavuncu, 1999: 153-154).

Destanda yer alan diğer bir isim, Arap Reyhan'ın kızı Ahmedbey'in hanımı Zeydinay'dır. Ayzeydin fizikî açıdan iriliğiyle dikkat çeker. Göroğlu'nun güçlü bir yapısı olmasına rağmen Zeydinay'ı kaçırmak zorluk çekmiştir. Göroğlu, Zeydinay'ı kaçıracak o, günün sabahında yaşayacağı olayları rüyasında görmüştür. Kahraman Göroğlu'na Yunus Peri'yle evlenmesinde yardım edenlerden birisi de Zeydinay'dır. Zeydinay Kafdağı'nda Göroğlu'yla Yunus Peri'yi buluşturup kavuşturan kişi olan Gülekız'a verilecek hediyeleri karşılar. Kafdağı'ndan gelen misafirleri ağırlar. Onlara da hediyeler verir. Göroğlu Destanı'ndaki kadınların tamamı olumlu tiplerdir.

3.2. At Tipi

Türk toplumunda at; kadın ve silahla aynı ehemmiyete sahiptir. Özbek destanlarında yer alan at tipi de bu ehemmiyetle ele alınmıştır. İncelenen destanlarda kahramanın mutlaka kendisi gibi seçkin bir atı vardır. Söz konusu atlar genellikle kahramanla aynı kaderi paylaşırlar. Onların sezgileri kuvvetlidir.

Hızlı ve çeviktirler. Destanlarda görülen, özellikle kahramanın sahip olduğu at tipi bastığı yeri, dağın taşını unufak eder. O kadar güçlüdür. Genellikle kahraman ve atının ismi beraber anılır. Atlar zekidirler, konuşulan sözleri anlarlar. Gururlu ve asildirler. Sezgileri çok kuvvetlidir. Yakınlarda düşman bir kimsenin olduğunu sezdiklerinde sahiplerini ısırarak uyutmazlar. Devletin bekasının bir sebebi de kahramanın atı ve onunla kazandığı zaferlerdir.

İncelenen destanlarda kahramanların genellikle en az bir sefere çıktığı gözlemlenmektedir. Bu sefer sırasında kahramanın yanında askeri vs. olabilir. Fakat savaş esnasında yahut kahraman yaralandığında onun yanında yalnız atı vardır. Kahraman mücadele esnasında yaralandığı takdirde, kahramanın atı onu hiçbir zaman yalnız bırakmaz. Onu düşmanların göremeyeceği, erişemeyeceği bir mekana götürür. Onlar, sefere çıkacakları zaman kıymetli eşyalarla, simli, işlemeli örtülerle süslenirler. Destanlarda bu durum uzun uzadıya anlatılır. İncelenen destanlarda, özellikle kahramanların sahip olduğu at tipi, onları muratlarına kavuşturur.

3.2.1. Erali ve Şirali Destanı'nda At Tipi

At Türklerin yaşamında her daim önemli bir yerdedir. Bu maddî ve manevî değer, yaşam koşulları ve ihtiyaçları değişmesine rağmen güncelliğini korumaktadır. Çünkü kadim Türk milletiyle, ‘‘asil’’ olarak nitelenen atlar arasında gönül bağı bulunmaktadır. Tarihin en uzak devirlerinden beri at Türkler’in en büyük yardımcısı, ayrılmaz bir parçası olarak yaşamlarında yer almıştır. Ondan hem günlük hayatta, hem de etinden, sütünden, derisinden, kılından faydalanılmıştır. Atlar aynı zamanda Çinlilere ihraç edilmiş ve maddî bir kazanç sağlanılmıştır. O aynı zamanda, Tanrı’ya kurban edilecek kadar kutlu bir varlık olarak görülmüştür. Atlar kendisine söylenen sözü anlarlar. Bu nedenle onlar adeta bir çocuk gibi özenle yetiştirilip önemsenir. Hayatın neredeyse her alanında -barışta, savaşta, tarımda, ticarete, taşımada eğlencede-

kullanılır. Arabaya koşulur. Kımızı içilir. Derisi kopuz ve ıklığ yapımında kullanılır. Bazen de eti besin olarak tüketilir (Albayrak, 2010: 43).

Türklerin yaşamında böylesi önem arz eden ‘‘at’’ Erali ve Şirali destanında da önemli bir konumdadır. Bu tezin sebebi ise destanda at’a birden çok sıfatın verilmesidir. Kaşka at, Torık at, Cins at, Bedav at bu sıfatlardan birkaçıdır. Destanın başında Erali ve Şirali’ye bahçıvan bir çift at hediye eder. Bu atlar öyle atlardır ki ona binen kişi kimseye denk olmaz, yurduna yurt katar. Cins atlara sahip olan Erali ve Şirali hemen onlara layık ok ve yay yapılmasını isterler. Bu ok ve yay için ise bir fazla seksen gün mühlet istenir. Padişah çocuklarına ve kıymetli atlara layık araç-gereçler uzun ve zahmetli bir süreç sonunda tamamlanır. Kendilerine atılan iftira nedeniyle uzun bir süre atlarıyla birlikte sahnede görmediğimiz destan kahramanlarını atıyla ilk olarak Erali’nin iki, iki buçuk gün yol aldıktan sonra avlanmak için gittiği, Yıldız dağlarında görürüz. Dostları, Molla Umar ve Hemra bahçıvanın tehlikede olduğunu Gevir pehlivandan haber alan Erali, uzakları yakın eden atıyla kısa sürede İşkemsel şehrine varıp dostlarını kurtarır.

Şirali’yi ise atıyla beraber ağabeyi Erali’yi aramaya giderken kuştan farksız olan, ona yükseği alçağı bildirmeyen, koştığında dağların taşını ceviz gibi parçalayan atıyla birlikte görüyoruz. Burada Şirali’nin bir şehrin padişahına ağabeyini sormak için ulakla mektup göndermesi ve ulağın Şirali ve atının heybetinden korkup ikisini yiğit, cengaver ve düşmana korku salan sözlerle tasvir etmesi önemlidir. Ayrılmayan ikili için Kâşgarlı; kuşta kanat ne ise er için de atının aynı şey olduğunu belirtilmiştir. Destanda ata verilen önemin çok olmasına rağmen –bunu at tasvirlerinden, atların sıfatlarından anlayabiliyoruz- destan kahramanlarının at ile geçirdiği süre azdır. Destanın başında Erali ve Şirali’nin ava çıktığında ve sonunda birkaç savaş sahnesinde kahramanlar atlarıyla birlikte hareket etmektedirler.

3.2.2. Melike Ayyar Destanı’nda At Tipi

At hem dünyada hem de ahiret yaşamında kişinin yanında var olacağına inanılan, yoldaş, sırdaş, kahramanın sırt sırta vererek savaştığı arkadaş olarak görülür. Ona sadece bir binit gibi değil, kıymetli bir misafir gibi davranılır. Üzerine örtülen her örtüye, ona karşı sarfedilen her söze dikkat edilir. Melike Ayyar Destanı’nda inceleyeceğimiz at tipi, ilk olarak Göroğlu’nun atı Grat’tır. Daha sonra Melike Ayyar’ın Karatulpar; Tillekız’ın Boztulpar’ı incelenecektir.

Köroğlu'nun Gırat'ı insanî hissiyata sahip olması, tehlikeleri önceden sezmesi, kendisine ihtimam gösterilmesini istemesi, savaş durumunda olağanüstü performans göstermesi dolayısıyla diğer at türlerinden ayrılmaktadır. Açıklamaların ilk izahlı örneğini; Göroğlu hizmetkârı Sakibülbül'e Şeker Gölü'ne avlanmaya gideceğini, kendisinin de Gırat'ı hazırlamasını istediğinde görüyoruz. Göroğlu'nun bu isteğini yerine getirmek için Sakibülbül, Gırat'ın yanına gider.

Her zaman Gırat'ın gideceği yerin önceden haber verilip, şimdi emrivaki yapılması üzerine, Gırat; tepkisini Sakibülbül'ü tavlanın diğer ucuna fırlatarak göstermiştir. Yani Gırat, bu durumu bir nevi kendisine saygısızlık olarak görmüştür (Yücel, 2007: 23). Gırat olağanüstü bir çevikliğe sahiptir. Esad ve Şadman avcı Avazhan'ı öldürmek için ona tuzak kurduğunda Gırat, atılan ok karşısında yerden kırk arşın yukarıya zıplamıştır. Okla ölmeyen Avazhan'a avcılar tarafından tüfekte ateş edildiğinde ise Gırat yere yatmış sahibi Avazhan'ı korumuştur.

Gırat'ın başka bir özelliği de yanında yöresinde sahibine düşman birisi varsa onu ısırarak uyutmamasıdır. Avazhan, Esad ve Şadman avcıyla beraber bir süre yol aldıktan sonra bir yerde dinlenmeye karar verirler. Esad ve Şadman avcılar hemen uyur. Fakat Gırat, Avazhan'ı ısırarak uyutmaz, Avaz'ın aklına, babasının Gırat'ın bu durumu hakkında söylediği sözler aklına gelir. Ya Esad ve Şadman avcıların düşman olduğunu ya da yakınlarda kendisine düşman birisinin gezdiğini düşünür. Dinlendikleri dağın arka yüzünde bir müddet yol aldıktan sonra çölde filin üzerinde bir adamla karşılaşır. Adama ısrarla ismini ve ne için yolculuk yaptığını sormasına rağmen fil üzerindeki adam Avazhan'ın sorusuna karşılık vermez.

Avazhan'ın cevap almadan yakasından düşmeyeceğini anlayan adam; adının Makatil olduğunu, Arbatın şahının emriyle Çambil yurdunu viran etmek için, Göroğlu'nun kellesini gövdesinden ayırmak için Çambil'e memleketine gittiğini, bu görevi başarıyla tamamlaması halinde şahın yüz beş yaşındaki kızını alacağını Avazhan'a bildirir. Gırat'ın huysuzlanmasının sebebinin anlayan Avazhan düşmanın hakkında gelir. Makatil'i Çambil'e gitmeden öldürür (Yücel, 2007: 57). Gırat, yapı itibarıyla de göze hitap edecek düzeydedir. Gırat'la hiçbir zaman pis, bakımsız bir vaziyetteyken karşılaşmayız. Destanda Gırat'tan; tavşan toynaklı, maral belli, binenlerin murada erdiği, devleri İslam dinine katan sözleriyle bahsedilir. Destanlarda

kahramanların kardeşleri, yoldaşları gibi gördükleri atları zor zamanlarında sahiplerini yalnız bırakmazlar. Gırat'da bu atlardandır. Avazhan; Arbatın şahının emriyle Göroğlu'nu öldürmeye gelen Makatil'in askerleri tarafından yara aldığı Gırat; onu ön taraftan yelesiyle, arka taraftan kuyruğuyla koruyup her atın çıkamayacağı Hulkar Dağı'nın tepesine, sahibini çıkarır.

Dağın yolu o kadar çetindir ki; dağa çıkamayacaklarını anlayan askerler dağın eteklerine barutlar yerleştirip dağı patlatmayı denerler. Destanlarda kahraman ve atının bu denli birbirlerine yakın olması, kahramanın maceralarla dolu yaşamına atın; kahramanı yormaması adına hız anlamında, arkadaş, yoldaş olması anlamında, kendine yardımcı olarak görmesi anlamında rahatlık adına, kahramana konfor sağlaması dolayısıyladır. Gırat'ta yardımcı atların başında gelir. Destanda Gurat'ı savaş sahnelerinde en az kahraman kadar ön planda görüyoruz. Çünkü Avazhan, Makatil'in Çambil'e gideceğini öğrendiğinde Gırat'ın kendisinde olduğunu hatırlayarak, -*“Eğer düşman Çambil'e giderse, halkın tırnağını değirmenden geçirir (Yücel, 2007: 51)”*. diye düşünür. Bu düşünceler de akla Dede Korkut Kitabı'nda, Begil oğlu Emren'in Destanı'nı akla getirmektedir.

“Bayındır Han, Beğil oğlu Emren'i huzuruna davet eder ve av düzenler. Bu av sırasında bahadırlardan kimi atını, kimi kılıcını kimi de ok atmasını över. Salur Kazan ise Emren'in avdaki hünerini över. Daha sonra Kazan Bey, “Hüner atın mıdır, erin midir?” diye sorar. Orada bulunanlar, hünerin ere ait olduğunu dile getirirler. Fakat Kazan Bey, “yok, at işlemese er öğünmez, hüner atındır” diye karşılık verir.” (Ergin, 2009: 216-217) Melike Ayyar Destanı'nda hüner hem erin hem de atındır. Çünkü Göroğlu'nun namı o kadar yayılmıştır ki; Avazhan, Melike'yi ararken yol sormak için Gülkız'ın köşküne gittiğinde, köşke sonradan gelen devler, önce köşkte insan kokusu var diye ortalığı birbirine katarlar. Daha sonra köşke gelen kişinin Göroğlu'nun oğlu Avazhan olduğunu öğrenen devler korkularından, Avazhan'ın, anne-babasının halini hatırlayıp, Çambil yurdunun nasıl olduğunu, hatta korkularından Çambil'deki pehlivanların nasıl olduğuna kadar sorarlar. Melike Ayyar Destanı'ndaki Gırat, kahramana her daim yardımcı, yoldaş, sırdaş olmuş, onu türlü tehlikelerden koruyarak amacına ulaşmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

3.2.3. Ayçınar Destanı'nda At Tipi

Atı; üç büyük değerden birisi olarak gören Türk milleti, onu vefalı bir arkadaş gibi görmüştür. Ona karşı sarsılmaz, güçlü bir sevgi duymuştur. Ayçınar Destanı'nda kahramanın vefalı ve sevgili arkadaşı Tarlan Boz'dur. Destan metninin iki yerinde de Tarlan Kök diye geçmektedir. Tarlan Boz, Ayçınar'a Emir Babür Şah'ın hediyesidir. Emir Babür Şah, Ayçınar'a kendisine vezir ve kardeş olmasını teklif etmiştir.

Ayçınar, Emir Babür Şah'a kardeş olacağını fakat yanında kalamayacağını söyleyerek karşılık verir. Nedeni ise, Ayçınar'ın babası Halyar'ı bulma isteğidir. Bu durumu kabul eden Emir Babür, kardeşi Ayçınar'a yolda bir zarar gelmemesi için ona bey kıyafetleri giydirir. Bir de asil Tarlan Boz atı hediye olarak verir. O Ayçınar'a hediye edilmek için hazırlanırken çiçek desenli, işlenmiş, saçağında zümrüt, nakışlı örtüsü örtülmüştür. İpekten, yularının üstünde elmas taşlar olan, Tarlan Kök atın, koştuğunda başı bulutlara değer (Solmaz, 2007: 139-141). O hızlıdır, çeviktir. Sağrısında sekiz ihtiyar yatıyor gibi, göğsüne vurulduğunda dağ yarılıyor gibi, iki burnunun nefesi köknar ağaçlarını devirecek gibi, uçan kuşu geçecek gibi, Ayçınar'ın Tarlan Kök'ü, Türkmen'in Ala Boz'u gibi, tazı gibi, al yıldız gibi, keskin şahin gözü gibi, keskin alev gibi yolları bir bir aşar. Tarlan Boz, insani hislere sahiptir.

O; sahibinin derdiyle üzüldür, sevinciyle neşelenir. Ayçınar, Kettepay'dan çıktığında babası Halyar'ı yana yakıla ararken öyle ah eder ki Ayçınar, her âhından altı batman alev çıkar. Tarlan Boz'da Ayçınar'ın derdine, öfkeyle kişner, gözyaşı döker. Ayçınar'ın savaşlarda kendisini dahi şaşırtan başarılar görmesinin en büyük nedenlerinden biri de atı Tarlan Boz'dur. Yapılan savaşlarda kahraman gibi emek sarfeden, yiğitlik gösteren atlar, insan gibi kendilerine yakışan bir isimle anılmışlardır (Mor, 2008: 515-544). Türk destan geleneğinde kahraman nasıl diğer insanlardan ayrılan vasıflara sahipse, kahramanın atı da diğer atlardan ayrılan birtakım farklılıklar gösterir. Bu nedenle atın; adı, bakımı başta olmak üzere onunla ilgili olan diğer tüm ayrıntılar özen gerektirir.

3.2.4. Huşkeldi Destanı'nda At Tipi

Türk kültüründe at, önemli bir mevkidedir. O dört ayaklı bir hayvan gibi görülmemiştir. O; konuşması, düşünmesi, sezgilerinin kuvvetli olması, sadık olması, insanlara karşı sevgi duymasıyla, vefasıyla beşeri vasıflar kazanmıştır (Elçin, 1982:

107). Huşkeldi Destanı'nda konu edilen at, namı coğrafyaları aşmış, şanlı Gırat'tır. Destan'da onunla ilk olarak; Avazhan'ın gazaya Gırat'la birlikte gitmek istemesi vesilesiyle karşılaşırız. Göroğlu, Avaz'ın bu isteğine; hem Avazhan'ın kendilerine tam anlamıyla gönül vermediğini düşündüğü için hem de Gırkök ata kendisinden başka kimsenin binmesine razı olmadığı için olumlu bakmaz. Fakat oğlu Avazhan'ın gönlünün kırılmaması için Gırat'la gazaya çıkmasına razı olur. Gırat o kadar önemlidir ki onun koşumları, üzerine örtülen örtüler en ince ayrıntısına kadar şöyle ifade edilir:

'Eyer kayışını çözdü Arap atın,

Süpürüp üstünden aldı tozunu...

Altın kaşağı gülden bez elinde,

Sürtüverdi Gırkök'ün bedenine...

Eyer ile kayışını çözüp Gırkök'ün,

Kulağından aldı altın yelesiğini...

Atın beline önce getirip örttü,

Saf ipek gibi yumuşak olan terliği.

Atın beline önce getirip örttü,

Saf ipek gibi yumuşak olan terliği...

At beline koyuverdi ihtiyar Saki,

Oyalı kenarlı kızıl terliği.

Terliğin üstünden koydu belliği,

Dayayıverdi kunduz kaltağı,

Atın beline atıverdi ihtiyar Saki,

Arkası gümüş, önü altın eyeri.

İki üzengi ikisi de altından,

Parıldatıp iki yana sallandırdı.

Hayvanı süsledi baştan ayağa,

Atın beline çekiverdi keşkeşleyip,

Sıkıştırmış Çağatay eyer kayışını.

Atın beline yazıp gerdi,

Kıymetli altın saçaklı örtüyü...

Atın kuyruğuna salıverdi ihtiyar Saki,

On iki bölmeli gergedan derisi kayışı.

Zümriit davul bağladı eyerin kaşına,

Bezeğini, takısını takıp döşüne,

Boyun süsü taktı boynu uzun Arap atına

Kırk bölmeli yular vurdu başına.’’ (Öztürk: 2011, 39-41)

Göroğlu’nın atı Gırat’ın doğumuyla ilgili, birçok farklı anlatma vardır. O birçok rivayette, sudan çıkan bir aygırın, kırsırağa aşmasından dünyaya gelmiştir. Doğu rivayetlerinde, Hünkâr, Göroğlu’nun dedesinin, Derya-yı Şor boyundaki yıldıktan atası su kulunu olan arık bir tay getirmesi sebebiyle gözlerine mil çeker. Su kulunu erginlenince yine bir su aygırıyla çiftleşir. Gırat böylelikle dünyaya gelir (Özkan 1997:

15). Tobol rivayetinde de Kırat'ın sudan çıkan bir atın tayı olduğu bildirilir. Böylesi atlara da Tobol ve çevresinde tulbar denilir. Bu isim Türk destanlarında necip atlara verilen isimdir (Boratav,1984: 66). Fakat Huşkeldi Destanı'nda, Göroğlu'nın atı Gırat'ın doğumuyla ilgili bir bilgi verilmemektedir. Azerbaycan ve Anadolu rivayetlerinde Kırat'ın olağanüstü özellikler kazanması için karanlık ahırda seksen gün beslendiği ve terbiye edildiği belirtir (Özkan, 1997: 223). HuşkeldiDestanı'nda Gırat için böyle bir bilgiye yer verilmez.

Fakat Göroğlu, Gırat'ı Hunharşah'ın elinden kurtaracağı zaman onu, Gırat'ın yiyebileceği güzel yiyeceklerle yirmi gün boyunca beslemiştir. Hatta Hunharşah'a onun her zamanki haline gelemediğini, Gırat'ın daha kuvvetli ve gösterişli olduğunu söylemiştir. *“Destanlarda atı olmayan yiğit düşünülemez. İdealize edilmiş her tip mutlaka, “Bar- çookır atka mingen Baybarak”, “ Ak-bora atka mingen Alıp-Manaş” “Ak-buurıl atka mingen Ak-Kaan”, “ Ak-çabdar atka mingen Ak-Köbön” “Bay- çookır atka mingen Altay-Buuçay” vb. ifadeler kullanılarak atıyla birlikte anılır. Yiğitler tanıtılırken atıyla birlikte tanıtılır. Kahramanlar, atların sırtındayken ne düşmanlardan ne canavarlardan ne de “eeler”den korkarlar. Bazı destanlarda atlar“ erjine” (gelecekte haber veren, kutsal) olarak gösterilir. Alıp Manaş'ın atı “ak-boro” da böyle “erjine” atlardandır.” (Ergun, 1997: 53)*

Destanda bu özelliği sıklıkla görürüz. Özellikle Göroğlu, Huşkeldi kılığındayken sıklıkla, Göroğlu ve Gırkök beraber anılır. Göroğlu da Gırat'ın sırtındayken adeta korkusuz bir alpa dönüşür. Hunhar elinde Avazhan ve Göroğlu'nın kimlikleri tanındığı zaman Avaz, babasına düşmanla baş edemeyeceklerini söyler. Fakat Göroğlu kendinden emin bir şekilde, Avaz'a sakinlik verir. Kendilerine bir zarar gelmeyeceğini temin eder. Destan kahramanlarının atları genellikle çevik olur. Bu tasvir, kahramanı dış düşmanlardan koruma fikrine hizmet eder. "At, erin kanadı" atasözünde de atın; kişiyi her zorlu durumdan kurtardığı mesajı verilmektedir. Bir yurdun alınması veya bir canın korunması ata, bilhassa atlı askere bağlı olduğu düşünüldüğünde, yerinde bir değer verildiği anlaşılır. Çevik bir ata sahip olmak kişinin derecesini yükselttiği gibi aksi bir durum itibarı düşürür (Söylemez ve Aliyeva, 2000: 44-45).

Destanlarda atın çevikliğinin tasvir edilmesi durumu Huşkeldi Destanı'nda Gırat için yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca onun, uçabilme yetisi de Gırkök'ü diğer

atlardan ayıran bir özelliktir. Huşkeldi Destanı'nda Gırat'ın tartışılmaz bir değeri olduğu muhakkaktır. Türk kültüründe at yiğitle aynı kıymettedir. Eğer yiğidin atı kaçırılırsa onun yiğitliğinin yarısı gitmiş olarak kabul edilir (Celilova, 2016: 173). Göroğlu'nın Gırat'a karşı duyduğu muhabbet de çok farklıdır. Fakat Göroğlu'nın Avazhan'ı Hunhar'a esir olarak vermesi onda daha baskın bir üzüntünün hüküm sürmesine yol açmıştır. Öyle ki; Göroğlu Avazhan'ı kurtarmak için giderken Haldarhan Mahrem'e Gırat'ı ganimet olarak gözden çıkardığını, Avazhan'ı kurtarmak istediğini söylemiştir. Destanda özellikle de Avazhan ve Göroğlu'nın Gırat'la olan mücadelelerinde onun çevikliğinden sıkça bahsedilmiştir. Göroğlu, Gırat'la konuşurken de ona insan sütü de dahil olmak üzere çeşit çeşit hayvanın sütünden verdiğini böylelikle; canı katı, yola anlayışlı, zeki, uysal, dayanıklı, sadık, güçlü, öfkeli vs. olduğunu söyler. Böylece Gırat'ın, Göroğlu'na yardımcı, yoldaş vs. olmasının nedenleri bir sebebe bağlanmış olur.

3.2.5. Belagerdan Destanı'nda At Tipi

Türk destan geleneğinde kahraman gibi, at da çok önemsenir. Kahraman nasıl birtakım özelliklerle diğer insanlardan ayrılıyorsa, atlar da diğer atlardan farklı özelliklere sahip olmaları dolayısıyla ayrılırlar. Kahramanın zaferlerinde ya da mağlubiyetlerinde başarının veya başarısızlığın yarısı kahramanın atına aittir. Onlar sezgilerinin kuvvetli olması sebebiyle, kahramana yol gösterirler. Kahramanların atları; çevik, kuvvetli, zeki olmalarıyla dikkatleri üzerlerine çekerler. Her biri insan değerine sahiptir. Belagerdan Destanı'ndaki at maharetleri dillere destan Gırat'tır.

Onun; uçma, konuşulanları anlayabilme, olacakları sezinleme, çevik olma özellikleri onun diğer atlardan farklı bir şekilde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Destanın konusu; kahramanın önce Erem bağına ulaşması, burada bulunan Gırat, Yunus ve Miskal Peri'yi tekrar Çambil'e getirme amacına dayanmaktadır. Yani kahramanın amaçladığı iki durumdan birisi Gırat'ı tekrar elde etmektir. Çünkü Gırat Göroğlu'nın devletini, hakimiyetini ayakta tutan önemli dayanaklardan birisidir. Bu nedenle, Yunus ve Miskal Peri'yle beraber Gırat'ın da Erem bağına götürüldüğünü duyan Çambil'deki ahalinin bazıları, artık Göroğlu'nın eski devleti olmayacağını düşünüp kaçıp gitmişlerdir. Destanın başında Gırat kaçırıldığından, onunla kahraman Erem bağına vardıktan sonra karşılaşırız.

Belagerdan'ı gören Yunus Peri, onu derhal zindana attırmıştır. Akkız Peri'nin Yunus Peri'ye yaptığıının yanlış olduğunu söylemesi üzerine, Yunus Peri, Belagerdan'ı zindandan çıkarıp, gönlünü almak için ona Gırat'ı vermiştir (Özürk, 2011: 409). Yunus Peri'nin, Avazhan'ın, Gırat'la beraber gidip; Zenger şehrinden Arzıgül'ü Erem bağına getirme görevi, Gırat'ın maharetini gösterdiği ilk yer olacaktır. Yunus Peri'nin Avazhan'a bu görevi verme sebebi de yıllar öncesinden Göroğlı'yla düşman olan bir pehlivanın hâlâ onu Zenger şehrinde bekliyor oluşudur. Yıllar önce Göroğlı'nın kör ettiği düşman, Gırat'ın ayak sesinden tanıyıp sesin geldiği yöne doğru bir değnek fırlatır. Avazhan olanlardan habersizdir.

Fakat düşmanı sezen Gırat, değnek kendilerine isabet etmeden evvel gökyüzüne sıçrar. Gırat'ın göğe yükseleceğini düşünüp ona göre değneğini fırlatan kör pehlivanın değneği, Avazhan'ın başından geçip dereye düşer. Değneğin gittiği yöne doğru ilerleyen kör pehlivan dereye düşer ve ölür (Özürk, 2011: 421). Gırat'ın kahramana bundan sonraki yardımları onu kısa sürede istediği yere ulaştırmak olmuştur. *“Destanda geçen at/Kırat, bozkır'ın sert tabiat şartlarında savaş sembolü olarak yerleşmiş mitolojik kökenli bir hayvandır.”* (Kırbaşoğlu, 2000: 144)

Belagerdan Destanı'nda, Gırat'ın oluşumu ve beslenmesiyle ilgili bilgi verilme de onun davranışları Kırbaşoğlu'nun tezini destekler niteliktedir. Şenocak, atın; güç, güven, sadakat ve masumiyet sembolü olduğunu, Kırat'ın da mitolojik kökenli bir at olup; asalet, hile, zekâ vb. özelliklerle kahramanın eksik kaldığı noktalarda onu tamamlayan bir yapıya sahip olduğunu belirtir (Şenocak, 2009: 1-18). Kırat'ın zeki olduğunu, söylenilenleri anlamasıyla, güçlü ve çevik olduğunu da uzun yolları kısaltmasıyla anlayabiliriz. Hz. Hamza'nın Aşkar adlı atı nasıl olağanüstü özelliklere sahipse Kırat'da öyle olağanüstü özelliklere sahiptir. Evlat yerine tercih edilmiş, dünya varından kıymetli görülmüştür.

3.2.6. Rüstem Han Destanı'nda At Tipi

Rüstem Han Destanı'nda kahramanın atı, onunla aynı gün doğmuştur. Kahramanın annesi Hürayim, bu doğan atın Rüstem Han'ın olduğunu söyler. Rüstem Han'ın atına dair ilk belirtiyi kahraman annesini kurtarmaya gideceğinde görürüz. Rüstem Han, Hımça hizmetkârdan annesinin durumunun vahametini öğrenince, annesine yaya olarak yetişmeye çalışır. Hımça ise Rüstem Han'a; Arap atına, bedav

atına binmesini, onun kendisini istediği yere yetiştireceğini, hasmından öcünü alacağını, atıyla ve silahıyla gücünün artacağını söyler.

Destanda Rüstem Han'ın atı; yelesi kulağını aşmış, gözü gökyüzünde, sürekli oynayan bir at olarak tasvir edilir. Hımça hizmetkâr Rüstem Han'ın atını hazırlarken ona; iyi bakılmış olduğu, düşmanı alt etmesini, düşman kalesini yıkmasını, geç kalmamasını söyler. Rüstem'in atı da kuş gibi uçar, yar gelince yavaşlar, engelsiz yerde hızlanır, dereye sıçrar. Kendisine tembih edildiği gibi yolundan ayrılmaz. Rüstem Han bedav atıyla düşmanlarını alt eder. Yollar aşar. Irmaklar geçer. Kahramanın cellatlara karşı galip gelmesinde ona en çok, atı yardımcı olmuştur.

“Kahramanlık destanında kahramanın atı, muhtelif durumlarda değişik özelliklerini gösteren çevik at tipinde hayal edilir. Bu özellikler şunlardır:

1. Uçan kuşa yetişecek ve geçecek çevikliği,
2. Uzak yerlere ulaşıncaya dek normal nefes alması, gayreti ve dayanıklılığı,
3. Kahramanın istediğini, ruh halini derhal anlayıp ona göre davranması, düşmanın kötü niyetini derhal sezmesi,
4. Zor durumlarda dile gelip konuşması, kahramana akıl vermesi ve tavsiyelerde bulunması,
5. Kriz anlarında rengini değiştirebilmesi,
6. Düşmanın yaklaştığını bir gün evvel hissedip, sahibini uyarması,
7. Kahraman öldüyse vücudunu bozkırda bırakmayıp, yurduna götürmesi ve sadakati.” (Söylemez ve Aliyeva, 2000: 35-45)

Rüstem Han'ın atının çevikliği, birinci maddeyi geçerli kılmaktadır. Kısa sürede çok yol alması, yolundan sapmaması, bu güç yolculuğa dayanması, Rüstem Han'la birlikte düşmana karşı savaşması kahramanın işini kolay kılmıştır. Rüstem Han'ın atında; dile gelip konuşma, renk değiştirme, düşmanın varlığını hissedip sahibini uyarma, kahramanın ölüsüne sahip çıkma gibi durumlar görülmemektedir.

3.2.7. Dalli Destanı'nda At Tipi

Türk milleti atları kutsal varlıklar olarak kabul eder. Ona göre de ehemmiyet gösterirler. Onlar; konuşulanları anlayıp, sahibine dost olan, gerektiğinde yol gösteren, binit olmaktan öte kılavuz ve kurtarıcı vasıfları baskın gelen hayvanlardır. Türklerin atlara karşı böyle bir tutuma sahip oldukları görüşü, arkeolojik kazılardaki kalıntılarla desteklenmektedir (Aktaş, 2006: 112-113). Dalli Destanı'nın atı Gırat da tüm bu özelliklere sahip bir attır. O sahibinin söylediği sözleri anlar. Hasanhan yolda bir başına sıkılmasın diye, sahibine türlü oyunlar yapar. O destanda; mertebeli sultana, heybetli aslana benzetilir. Muhabbeti sıcak ekmek gibi sevilir. Yapısı da olağanüstüdür ki; iki karış kulağı olduğu, her kulağında seksen kâse arak olduğu belirtilir.

Ona binen kişilerin muratlarını aldığı, canı sıkkın kimse sırtına binse dağ gibi gönlüyle onun gönlünü yatıştıracağı belirtilir. Hasanhan Gırat'la konuşurken;

“Evlatsız evlat olan bedavsın.

Kızlar yetip periler binmiş bedavsın.

Kökbülak'tan alıp kaçan bedavsın.

Dayrabad'da nice düşman öldürüp

Nice malını ganimet eden bedavsın.

Durmaksızın gidip alan Kırım'ı,

Haldar şahı dine getiren bedavsın.

Bu dağda üç yüz altmış peygamber,

Ortaya alıp dua eden bedavsın.

Ulaşıp kırkların mağarasına,

Şarabı antla içen bedavsın.

Rüzgârına akan ırmak donmuş,

Gökten şimşek gibi inen bedavsın.

Baba Kamber, şerbet ile su vermiş,

Su yerine şerbet yutmuş bedavsın.

Kim binse bahtını açan bedavsın.

Yiğidin muradı olan bedavsın.

Dev periyi hor gören bedavsın.

Tohtamış'ın dersini veren bedavsın.

Düşmanları zari ağlatan bedavsın.

Darbesi taştan geçen bedavsın.

İnsandan izzetli yaşayan bedavsın.

At da olsan sohbet eden bedavsın...'' (Eşankul ve Sezer,2017: 91-93)

diyerek onun özelliklerini dile getirmiştir. Gırat, kahraman Hasanhan'ın söylediği sözleri anladığı için önce Dalli'yi, Erzurum'dan kaçırırken, sonrasında ise Dalli'nin babası Kubadşah'ın askerleriyle savaşırken kahramanın en büyük yardımcısı olmuştur. Onun dostunu dost düşmanını düşman bilmiştir.

3.2.8. Göroğlu Destanı'nda At Tipi

Göroğlu'nun atı Gırat'tır. Kahramanın Gırat'a ulaşması, epey zaman almıştır. Hızır ve Kırk Çiltan'ın Göroğlu'na verdiği Gırat kahraman tarafından özenle yetiştirilir. Ögel, Türk milletinde atın önemli olmasının sebebini, göçebe kültürünün etkisine bağlar. Bu nedendir ki deve Arap için, at da Türk için önem arz eder. At, alpin kader ortağıdır. Olağan üstü özelliklere sahiptir. Su ruhuundan türemiştir. Türkler atların;

denizden çıkan, dağdan inen ya da gökten, rüzgârdan, mağaradan gelen kutsal aygırlardan türediklerine inanmışlardır. Bu atara isimler vermişlerdir. Öyle ki atların isimleri kahramanın adını nitelemek için kullanılmıştır. Boz aygırlı Bamsı Beyrek, Konur atlı Kazan Bey vb. gibi... Onların en dikkat çekici özellikleri süratli olmalarıdır (Ögel, 1971: 103). Göroğlu'nun atı Gırat'ın da olağanüstü özellikleri vardır. Atın bu özelliklere sahip olması için ona çeşitli yiyecekler yedirilmiştir. Kahramanın Gırat'a yedirdiği yiyecekler ve bunların sebebi şöyle açıklanır:

‘‘Koyunun sütünü verir, koyun gibi sakın olsun diye,

Keçi sütünü verir, çukurda oynayıp yürüsün diye,

Deve sütünü verir, boynu uzun olsun diye.

Arslan sütünü verir, göğsü geniş olsun diye,

Kaplan sütünü verir, kaplan gibi güçlü olsun diye.

Alkar sütünü verir, dağda oynayıp yürüsün diye.

Geyik sütünü verir, geyik gibi sekip yürüsün diye,

Tavşan sütünü verir, tavşan gibi çevik olsun diye.

Katır sütünü verir, çölde sağlam olsun diye.

Filin sütünü verir, yerde haykırsın diye.

Gergedan sütünü verir, bütün canlılar korksın diye,

Kunduz sütünü verir, suda yüzüp yürüsün diye

Balık yağını verir, suya dalıp gitsin diye.

Kuş kalbini verir, kuş gibi uçup gitsin diye.

Pars sütünü verir, pars gibi cesur olsun diye,

Tilki sütünü verir, tilki gibi süzülüp gitsin diye,

Tazı sütünü verir, kuşu kovup ulaşsın diye.

Kartal bağırını verir, kartal gibi yırtıcı olsun diye.

Tuygun bağırını verir, mertebeli olsun diye.

Akdoğan bağırını verir, tepip geçip gitsin diye.

Atmaca bağırını verir, ısırpı ufatıp geçsin diye.

Dinar bağırını verir, kabuğu kıyıp geçsin diye,

Kuzgun kalbini verir, ömrü uzun olsun diye.

Maymun sütünü verir, çok oyuncu olsun diye.” (Kırbaşoğlu, 2000: 616-617)

Gırat da Göroğlu’nun kendisine gösterdiği ehemmiyete karşılık, onun istediği gibi bir tulpar olur. Görünüş, kuvvet, zekâ itibarıyla insandan dahi üstün duruma gelir. Gırat, kahramanın hayatı boyunca onun yanından ayrılmaz. Savaşlarda çevik davranır. Bazen de önüne gelen düşman askerlerini ısırpı teperek öldürür. Göroğlu’nun savaşlarında, gençliğinde, ihtiyarlığında yanında evlattan da üstün tuttuğu Gırat’ı yer almaktadır.

3.3. Düşman Tipi

Bir destanda kahraman kadar, düşman tipinin varlığı da gereklidir. Çünkü her oluşum içinde birbirine zıt kavramların birliğini taşır. İncelenen destanlardaki düşman tipi, insan soyundan olabildiği gibi; Kafdağı’nda bir peri, dev, ejderha gibi gerçek olmayan varlıklar olarak da karşımıza çıkabilirler. Bu durum destana masalsı özellikler katar. Düşman tipinin görevi; bir nevi kahramanın şanını yüceltmek, onun gücünün sınırsız olduğunu belirtmek, bu durumu okuyuculara ve dinleyicilere hissettirmektir.

Düşman tipi kahramanın; ailesinden, çevresinden veya başka bir ilin padişahı vs. olabilir. Düşmanlığın sebepleri; en başta kıskançlık, farklı bir dîne mensup olma, adaleti sağlamak için, kuma olma, kahraman dünyaya gelmeden, ülke padişahının kahramana düşman olması... vb. durumlarda olabilir. Destanlar; okuyucu ve dinleyicilerine düşmanlığın adabını da öğretir. Birbirine düşman olan iki kişinin birisi genç diğeri yaşlıysa, genç kişi öncelik sırasını yaşlı kimseye verir. Bir kadınla bir erkeğin mücadelesinde de sıra kadına verilir. Düşman tipinin tasvirinde onun ruhî ve fizikî

özellikleriyle onun kötü olduğu vurgulanır. Düşman tipi genellikle; çirkin, cimri, açgözlü, kıskanç, zalim, hain olarak tasvir edilir.

3.3.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Düşman Tipi

“Düşman” kelimesi; karşıt görüşlü, uyumsuz, kişiye zarar vermeye çalışan kötü niyetli kimse olarak açıklanabilir. Türk milletinin edebî eserlerinde de düşman kavramı farklı kelimelerle yer almıştır. Özdemir, bu kelimeleri Divanü Lügâti-t Türk'te iki ciltte incelemiştir. “İlk ciltte düşman kelimesi: Kır yağı: gizli düşman, (s.324), Tıl: düşmandan yakalanan tutsak, casus, (s.336), Tüstük: kinci, (s.476), Tüstük kişi: kinci adam, yaman düşman, (s.476), Pusuqluq: pusu kuran, (s.496), Pusuglug yağı: pusu kuran düşman, (s.496); İkinci ciltte düşman kelimesi: Yaguşmak: düşmanlık etmek, (s.90), Basıkmak: düşman tarafından basılmak, (s.116); III. Cilt: Yagıtmak: düşmanlık etmek, (s.53), Yagıkmak: düşmanlaşmak (s.76), Tıl: düşmandan yakalanan tutsak, casus, (s.134), Yagılamak: düşmanlık etmek, düşmanla savaşmak, çarpışmak, (s. 325-328) olarak belirtilmiştir.” (Özdemir, 2013: 78)

Bir kelimedede çok çeşitliliğin olması, onun insanlar arasındaki görülme sıklığıyla ilişkilendirilebilir. “Düşman” kelimesi hayatta her alanda karşımıza çıkmaktadır. Her varlığın zıddıyla beraber anlam kazandığını düşünürsek hayatımızdaki birliğin anlamı ortaya çıkmış olacaktır. Bu birliğin bir parçasının eksilmesi durumunda ortaya çıkan düzensizlikten “düşman” olgusunun varlığını göstermesi kaçınılmaz olacaktır. Destanımızda düşman tipi Gülçehre ve Kara Han ismiyle vücut bulmuştur. Gülçehre, Kara Han'ın Gülmastura'dan olan çocukları Erali ve Şirali'ye kazlarını öldürdükleri için çocukların kendisine sahip olmak istediklerini söyleyip iftira atmıştır.

Önce Gülçehre'den çocukları affetmesini, sonra da Gülçehre'den bu olayın yaşandığına dair kanıt isteyen baba Kara Han, Gülçehre'nin elindeki kumaş parçasıyla Erali'nin gömlek kumaşının eşleşmesi üzerine, olayın yaşandığına kanaat getirir (Fedakar, 2009: 181). Bu durumdan sonra Kara Han ‘düşman’ tanımının tüm gereklerini yerine getirerek, çocuklarına hayatı zindan eder. İlk olarak Kara Han tarafından hayvan pazarındaki altın darağacına asılmaları emri verilir. Kalender dede yolda hayvan pazarına giden cellatları ısrar kıyamet bir saat bekletir. Kara Han ile konuşmak için yanına varır. Fakat padişah Kara Han kalenderin sözüne itibar etmez.

Kalender'in ardından Kara Han'ın odasına Gülçehre girer. Çocuklarının yerine kendisini öldürmesini ister, Kara Han yaşananların sebebinin Gülçehre'nin kendisi olduğunu söyleyip onu da odasından kovar. Eski çınar ağaçlarının olduğu bir çınarlığın yanına giden pîr, orada akan pınardan abdest alır. İki rekat namaz kılar. Sağına selam verir. Şu duayı eder;

‘‘Kadrini bilmez çocuğunu(n),

Öldürmek ister iki kuzuyu,

Söndürdü, kendi ışığını,

Dinlemeyip işânın sözünü,

Eli ile ayağını,

Oyarak iki gözünü,

Bir edip bağlayın.

Parasız, bir yaşlı kılın.

Kötü yapın suratını,

Vazgeçtiyse oğullarından,

Eline alsın sopasını,

İçmek istiyorsa kanından,

Sokaklarda yürüsün kendisi,

Ayırırver onu erkanından,

Bir dilenci yapın onu.

Onu ayırın devletinden.

Bağışla çocukları anasına,

Dağ titriyor ağlayışına,

Rahmet bulutunu başına,

Yol gösterici örtü yapın.’’ (Fedakar, 2009: 197-199)

Yoldan geçen Kulmalayık adlı çoban, pîr'in feryadını duyması üzerine onun yanına gelir. Feryadının nedenini sorar. Durumu izah eden derviş, çobanın gidip padişah'tan oğullarını affetmesini istemesini söyler. Kara Han'ın çobanın isteğini kabul etmemesi halinde ise; onun tacını, tahtını devirip, kerametini göstereceğini söyler (Fedakar, 2009: 199-203). Kara Han'ın yanına giden yaşlı çoban, çocuklarının suçunu bağışlamasını diler. Ama nafiye, Kara Han asla çocuklarının suçlarını bağışlamayacağını söyler. Cellatlar Erali'nin başını kesmek için hazırlandığında Erali, önce kendi başının kesilmesini ister.

Bıçağını çıkarıp Erali'nin çenesini geriye doğru iten Ernazar cellatın elindeki bıçak, birden orada beliren dervişin avuç içini bıçağa tutmasıyla arka tarafa doğru eğilir. Durumu bıçağın keskin olmamasına yoran beyler, bu defa cellatların Şirali'ye yönelip aynı durumun onda da yaşanması sebebiyle, yaşanan bu olayı çocukların suçlarının olmadığına yorarlar (Fedakar, 2009: 209). Olanlar düşman Kara Han'a bildirildiğinde yaşanan olayları pîre bağlayan padişah, kendisi için daha kuvvetli bir pîr buldurmak ister. Çocukların her defasında ölmekten kurtulmaları üzerine; ince telden ilmek yapıp bu ilmeğin çocukların boyunlarına asılması, çocukların Uludağ'da öldürülmesi, ölmezlerse de üzerlerine taş atılarak öldürülmeleri Kara Han'ın emri üzerine düşünülmüş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Destandaki düşman, yaşı ve gücü anlamında dokuz yaşındaki kahramanlardan üstündür.

Bu üstünlüğünü de sonuna kadar kullanmıştır. Destanda, Kara Han'ın çocuklarına verdiği hüküm ve bu hükümden dönmeyişi üzerine; destan, pîr, kalender, derviş vb, ulu kişiler tarafından yapılan kargışlar da destanda dikkat çekici bir konumdadır. Yukarıda bir örneği verilen kargış, adeta Kara Han'ın ileriki yaşamının tasviri niteliğindedir. Önce; çocukları ölürse kendisinin tacının, tahtının sahipsiz kalacağını düşünen Kara Han'ın sonra Gülçehre'ye olan aşkı baskın gelmiştir ki çocuklarının açıklamasına inanmamıştır. Gözü dönen Kara Han açıklama, itiraz kabul etmeden çocuklarının kalemini kırmıştır. Destanda kısa bir süre Kahraman adlı İşkemsal şehrinin padişahını “düşman” konumunda görüyoruz. Erali'nin dostlarını tutsaklıktan kurtarması, sevdiği kız Aytöre Mastura'yı kendisine eş olarak alıp, Aytöre Mastura'nın babası Kahraman'ın topraklarına hakim olmasıyla, Kahraman için bu vasıf ortadan kalkmıştır.

3.3.2. Melike Ayyar Destanı'nda Düşman Tipi

Hayatta her şeyin zıddıyla kaim olduğunu düşündüğümüzde; iyi ile kötü, zor ile kolay, güzel ile çirkin, uyumlu ile uyumsuz gibi olguların yanında dost ile düşman kavramı da bir anlam kazanmaktadır. İyilerin veya doğruların bir anlam kazanabilmesi, hayatta o kimselerin altının çizilebilmesi için; onların karşısında yapılan hareketlerin zıddı yöne giden birilerinin varlığı şarttır. Dost ve düşman olarak nitelenen bu varlıkların Melike Ayyar Destanı'ndaki isimleri Göroğlu ve devlerdir. Kınacı, düşman anlamını veren kelimelerin “*karım, hasım, yağı, adâvet, hain, kâfir, dost karşıtı*” gibi

kelimeler olduğunu belirtir. Onun, *taş kalpli ve merhametsiz* olarak tanımlar (Kınacı, 2011: 1674).

Göroğlu'nun yanında her daim yer alan oğlu Avazhan, Şakalender, Mahmudcan gibi isimler de 'dost' safında değerlendirilmesi gereken isimler arasında yer almaktadırlar. İnsan gürûhundan olmayan; Baymak Dev, Kasımşah, Akdevşah, Yaprak Dev gibi isimler de düşman safını oluşturmaktadırlar. Destanda Göroğlu'nun ilk düşmanı, dayısı Ahmet'tir. Fakat çok zaman geçmeden Ahmet sahneden çekilmiş, gönüllü olarak Esad ve Şadman avcı destanın sonuna kadar düşman safında yer almışlardır. Kahraman ve düşman arasında hasımlığın varlığına sebep ise ilk olarak; Melike Ayyar, sonra ise Çambil yurduna sahip olma fikridir. Çambil yurduna sahip olmak için Göroğlu'nun dayısı Ahmet; Esad ve Şadman avcıları görevlendirmiştir.

Esad ve Şadman avcıların destanın sonuna kadar yer almasının sebebi: Avazhan, Melike Ayyar'ı Türkistan'dan kaçırdıktan sonra, Melike'yi Göroğlu'na kendileri getirmiş gibi göstermek, Göroğlu, Melike'yle ilgilenirken de Çambil yönetimini ele geçirmektir. Esad ve Şadman avcılar emellerine ulaşabilmek için savaşta yaralanan Avazhan'ı macunlarla tedavi dahi etmişlerdir. Çünkü kendileri, Melike Ayyar'ı Türkistan'dan çıkaramayacaklarının bilincindedirler. Destadaki diğer düşmanlar, Melike Ayyar'ın koruyucuları ve yakınlarıdır.

Onların bu sıfatta değerlendirilmesinin tek sebebi Melike Ayyar'ın, Göroğlu ve oğlu tarafından Türkistan'dan kaçırılmasıdır. Bunun için savaş meydanında yiğitçe mücadele edilir. Destanda savaş meydanı çetin mücadelelerin sahnelendiği bir kıyamet sahnesi gibi tasvir edilir. Çoğunlukla Şakalender'in tek savaşmayı tercih ettiği çetin savaşların sonunda, düşman kanı at dizini geçer. Nasıl ki; Melike Ayyar'ın aşkı için onca insanın kemiği bir yığın halinde Baymak Dev'in mekanında dağ oluşturduysa, intikam günü dev leşleri de meydanda öyle bir dağ oluşturur.

Şakalender'in naralar atıp; önüne, ötesine, berisine, gerisine hangi dev geldiyse başını gövdesinden ayırması devler arasında da bir düşmanlık oluşturmuştur. Onlar bu halde olmalarının yegane sebebi Melike Ayyar'a, lanet okumuşlardır. Yani düşmanlar da canları söz konusu olduğunda, kendi aralarında düşmanlık yaşamışlardır. Hatta bu durumun farkına varan Melike Ayyar'ın babası Kasımşah, savaş meydanını terk

etmiştir. Bu kaçış Şakalender tarafından görülmesine rağmen Melike Ayyar'ın hatırına, babası Kasımşah'ın kaçmasına göz yumulmuştur (Yücel, 2007: 279).

Şakalender'in bu ince davranışı da Mecnun'un, içinde Leyla olan bir kalbi kıramayışını akla getirmektedir. Destanda bunun gibi örnekler çok sayıdadır. Savaşta dahi olsa büyüğe, kadın tarafından erkeğe, erkek tarafından da kadına saygı gösterilmekte, öncelik verilmektedir. Çambil'i yakıp yıkmaya gelen Makatil'e, Avazhan büyük olduğu için, Makatil ise Avazhan'a küçük olduğu için ilk hamle sırasını vermiştir. Şazerger, Tillekız ile kumar oynayacağında birbirlerine aynı şekilde öncelik vermişlerdir. Destanda, düşmanlığın da usulü erkani olduğunu bu örneklerle görmüş oluyoruz. Esad ve Şadman avcı destanın sonuna kadar düşman sıfatının gereğini yerine getirmişler, Avazhan'ı öldürebilmek için hep fırsat kollamışlardır. Çambil'e dönerken Avazhan'ın yolunu kesen avcılar Avazhan'ı öldüreceklerini söylerler.

Fakat Avazhan o kadar yorgundur ki yorgunluktan avcılara tek bir kelam dahi edemez. Bu durumu gören Şakalender avcılara; Avazhan'ın memleketine gitmesi, anne babasını görmesi, muradını alması için onu serbest bırakmalarını söyler. Şakalender'in bu sözlerine karşı Şadman avcı işlerine karışmamasını söyler. Şakalender yine avcılara Avazhan'a zarar vermemeleri gerektiğini söyleyerek onları uyarır. Şakalender'in bu sözü üzerine Esad ve Şadman avcılar Göroğlu tarafından kendilerine verilen görevi yerine getirdiklerini, işlerine karışmaması gerektiğini söylerler. Bu sözlerin üzerine kimliğini daha fazla gizleyemeyen Şakalender, kendisinin aslında Göroğlu olduğunu açıklar.

Sonlarının geldiğini düşünen avcılar, Avazhan'ın babası Göroğlu'na ricası üzerine, çocukları için affedilir (Yücel, 2007: 371). Destanda yaşanan hadiseler göz önüne alındığında, düşmanlığın dahi bir adabının olduğu ve okuyanlara öğretildiği görülür. Esad ve Şadman avcılarının çocuklarına, babalarının yaptığı hatanın bedeli, onlara babasızlığı yaşatarak ödetilmez. Ya da destandaki düşmana büyüklüğü, küçüklüğü, hanım yahut erkek olması göz önünde bulundurularak muamele edilir. Bu durum da Türklerde olan saygının, hürmetin ve İslamiyet'te olan ince düşüncenin, hassaslığın destandaki somut örneği olarak değerlendirilebilir.

3.3.3. Ayçınar Destanı'nda Düşman Tipi

Türk destan geleneğinde topluma model olarak sunulan tipler bulunmaktadır. Alp tipi, Bilge devlet adamı tipi, kadın tipi, veli tipi, gazi tipi bu tiplerden bir kaçıdır. Çobanoğlu'na göre; kahramanlık kavramı ve ona ait olgular toplumun temel değerleri olarak kabul edilir. O topluma ait olan insanların; korkusuz, yiğit, kahraman birer savaşçı olmaları istenir (2007: 100). Alp tipi, Bilge devlet adamı tipi, kadın tipi, veli tipi, gazi tipi vb. tiplerin yanında onların olumlu yönlerinin daha belirgin hale getirmek için destanda bir de karşıt güç yer alır.

Ayçınar Destanı'ndaki karşıt güç, üç şahıs etrafında değerlendirilecektir. Bu şahıslar Nazarbay, Kayserbek ve Şeybani Han'dır. Nazarbay destan konularının çoğunda gördüğümüz gibi, bir yurt, kale almak için değil ilerlemiş yaşına rağmen, on yedi yaşını yeni doldurmuş destan kahramanı Ayçınar'la evlenmek istediği için "düşman" konumunda yer alır. Nazarbay çok cimri ve zengin olup, parasıyla her müşkülü çözebileceğini zanneden bir tiptir.

Bu nedenle, Ayçınar Nazarbay'ın kendisine talip olma durumunda, seçim yapma hakkına sahip görülmemiştir. Bu durumda ailesi fakir olan Ayçınar, maddî ve fiziksel güç olarak bir mücadeleye girişemediğinden, Nazarbay'la zihnî bir mücadeleye girişmiştir. Bu alanda zayıf olan Nazarbay, Ayçınar'la olan mücadelesini kaybetmiştir. Ayçınar'ı elde etmek için Kayserbek'ten yardım alan Nazarbay onu kaçırmıştır. Fakat evine dönerken Ayçınar, Kayserbek'in yanında kalmıştır. Yani Nazarbay'ın verdiği bu mücadelede bir kazancı olmamıştır.

Kayserbek ise Nazarbay'ın yardım istemek için geldiği Emir Babür Şah'ın, Hanlığın sırlarını ifşa eden hain, aynı zamanda Emir Babür Şah'ın veziridir. Onun böyle bir vasfa sahip olmasının nedeni bulunduğu makam, mevki ve paranın her zaman daha çok ve iyisini istemesindendir. Emir Babür Şah da vezirinin bu amacını bildiği için ona göre hareket etmektedir. Vezir Kayserbek'de aradığı zenginliği Babür Şah'tan bulamayınca, Babür'ün düşmanı Şeybani Han'a Babür'ün devlet sırlarını ifşa etmektedir. Emir Babür Şah, Nazarbay'la evlenmek istemeyen Ayçınar'ın isteklerini duyunca onun zekasına hayran kaldığını belirtmesi üzerine vezir Kayserbek, Ayçınar'ı makamı için tehlikeli görmüştür.

Bu nedenle Nazarbay'dan, Ayçınar'ın evini bulması için faydalanmış, daha sonra Nazarbay'ı evine göndermiştir. Ayçınar'ı çadırın içine saklayan Kayserbek, onun bir başına kalıp kaçmaması için birisi annesi olmak üzere iki ihtiyar kadını Ayçınar'a göz kulak olmaları için yanına koymuştur. Ayçınar önce oradan kurtulmak için çok dil döktüyse de kadınlar, kendilerinin öldürüleceği için buna müsaade etmemişlerdir. Bir gün Kayserbek, Ayçınar'ın çadırının önünde konuşurken Ayçınar; onun kaçacağını, kendisinin de Şeybani Han'a verileceğini duyunca o ana kadar kendinde göremediği gücü hissetmiş ve harekete geçmiştir (Solmaz, 2007: 113).

Ayçınar'ın mücadelesi zihnî olarak başlasa da destanın geri kalanında fiziksel olarak devam etmiştir. Onun bu mücadelesinde en büyük yardımcısı atı Tarlan Boz'dur. Ayçınar'ın bu mücadelesi, destanın sonuna kadar devam etmiştir. Ayçınar Destanı'nda gördüğümüz vezir düşman tipinin, halk edebiyatının hikâye alanında da örnekleri mevcuttur. Bali, Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi'nde, Şeyhoğlu Şah Abbas, Emrah ve Selvi Han'ı kavuşturmak isterken, şahın vezirleri bu durumun gerçekleşmesine engel olmaya çalıştıklarını belirtir. Bu vezirler, Emrah'ın zehir içip hak âşığı olduğunu ispatlamasını isterler (1973: 140). Axel Olrik, 1909 yılında *Halk Anlatılarının Epik Yasaları* adlı eserini yayımlamıştır. Bu eser, halk anlatılarının belli birtakım özellikler etrafında oluştuklarını belirtir. Olrik'in epik kurallarının beş madde olarak açıklanır. *"Bir sahnede iki kuralının tamamlayıcısı olan "Zıtlık Kuralı" anlatılarda her zaman var olan kutuplaşmanın göstergesidir. Kuvvetlinin karşısında akıllı ya da kurnaz; hüznünlünün karşısında neşeli; gencin karşısında ihtiyar; iyinin karşısında kötü; cömerdin karşısında cimri ve büyüğün karşısında küçük mutlaka bulunur. Zıtlık kuralı, halk anlatısının başkahramanına zıt özellikte ve eylemlerdeki diğer bireylere kadar etkili olur."* (Olrik, 1994a: 2-5) Ayçınar Destanı'nda da "iyi, güçlü, dürüst" sıfatında olan kahramanın karşısında, "kötü, zayıf, yalancı, hain" vasıflarında bulunan bir diğer tip de Şeybani Han'dır. Şeybani Han, Emir Babür Şah'ın düşmanı, vezir Kayserbek'in de dostudur.

Ayçınar, Kayserbek tarafından Şeybani Han'a "hediye" olarak verilmek istenmiştir. Başına geleceklerden haberdar olan Ayçınar, bu sözle birlikte harekete geçmiş, Kayserbek'in adamlarını öldürmüş, Kayserbek'i de Emir Babür Şah'ın öldürmesine izin vermiştir. Babür Şah'ın vezirlik teklif etmesine rağmen Ayçınar, babası Halyar'ı bulması gerektiğini söyleyip, Emir'in bu teklifini reddetmiştir. Bunun

üzerine Emir Babür, Ayçınar'ı türlü tehlikelerden korumak amaçlı; ona bey kıyafetleri giydirip, Tarlan Boz'u da hediye vermiştir (Solmaz, 2007: 139).

Ayçınar babası Halyar'ı bulmak için yola çıktığında Şeybani Han'ın askerleri onu Babür Şah'ın askeri olduğu gerekçesiyle öldürmek istemiştir. Bu olaydan sonra Ayçınar'ın, Şeybani Han'la mücadelesi başlamış ve ölene kadar devam etmiştir. Ayçınar Destanı'nın düşman tiplerinde, Özbek destanlarında Melike Ayyar Destanı'nda olduğu gibi gerçek dünyadan uzak tiplerin düşmanlığı görülmez. Kahramanlık destanlarında kahramanın yâri için savaşmasının eski ehemmiyeti kalmamıştır. Kahramanlık destanları; yurt kurup, orayı muhafaza etmek, toprağı düşmalardan korumak gibi konuları ele almıştır. Bu destanlarda düşmanlar; cadı, dev, peri, cin gibi varlıklar değil gerçek ve tarihî kişilerdir (İbrayev, 1998: 81). Destan kahramanı Ayçınar'ın amacı, kendi güvenliğini sağladıktan sonra, yaşadığı yurttaki halkın güvenliğini ve refahını sağlamaktır.

3.3.4. Huşkeldi Destanı'nda Düşman Tipi

Destanda işlenen düşman tipler, karakterlerinde tüm kötü özellikleri üzerinde barındıran, sözleriyle ve güçlerinin yettiği kadarıyla fiziken insanlara zarar vermeye çalışan, gaddar, kötü, yalancı vb. kimselerdir. Özdemir, düşman tipleri kurnaz, kâfir, dinsiz, dev, şeytan olarak tasvir eder. Düşman tipler *vurdu-kırdı, savaş, ihanet, her türlü zarar ve zorbalık, nefret etmek, kin gütmek, öfke duymak yanında; aldatmak, hainlik, zalimlik, kıskançlık, dedikoduculuk, iftira atmak, taş yürekli ve belâ olmak, menfaat gütmek* vb. gibi eylemleri planlı programlı bir şekilde gerçekleştirirler (Özdemir, 2003: 119). Huşkeldi Destanı'nda düşmanlar üç kısımda incelenebilir.

İlki, kahramanın ailesinin içinde olan akraba düşman tipi, Ahmet Serdar'dır. İkincisi, Göroğlu'nın oğlu Avazhan'ı esir alan Hunharşah adındaki padişaktır. Üçüncüsü ise Hunharşah'ın sarayında yer alan Kırlangıç Mestan adındaki cadı kadındır. Destanda kahramanın karşısında gördüğümüz ilk düşman Göroğlu'nın dayısı, Ahmet Serdar'dır. Ahmet Serdar'ın Göroğlu'yla düşmanlığı, dolaylıdır. Ahmet Serdar, kırk yiğitle otururken Göroğlu'nın Hunhar ile Vayangan'dan getirdiği Avazhan ve Hasanhan'ın sırtlarında odun dahi taşımadıklarını ve bunların bey olacaklarını söyler. Göroğlu'nın kırk yiğidini de Avazhan ve Hasanhan'a karşı soğutur.

Ahmet Serdar bu sözleri söylerken oradan geçen Avazhan, bu sözleri duyar ve yiğitliğini ispatlamak için gazaya çıkmak ister (Öztürk, 2011: 23). Göroğlu, Avazhan'ın bu fikrine önce karşı çıkar. Sonra da Avaz'ın gönlünü kırmak istemediğinden izin verir. Avazhan'la gazaya çıkanlar arasında, Ahmet Serdar'da vardır. Göroğlu oğlunu uğurlarken dayısı ve Haldarhan Mahrem'e yolculuk boyunca ne yapmaları gerektiği, hangi yerlerin tehlikeli olabileceği konusunda bilgi verir.

Haldarhan Mahrem ve Ahmet Serdar'a daha sonra bu bilgileri Avazhan'a söylemelerini ister. Sözünü dinlemediği için, Avazhan'ı hiç sevmeyen Ahmet Serdar da Göroğlu'nın konaklamayın dediği bir yerde Avazhan'ı orada konaklamak için durdurur. Bu durumu gören Haldarhan Mahrem o zamana kadar Avazhan'a söylemeyi unuttuğu nasihatleri Avaz'a bildirir. Ahmet Serdar ise Göroğlu'nın bu sözlerini Gırat'a daha çabuk kavuşabilmek için söylediğini belirtip, çok yorulduklarını o nedenle de kendilerine bir zarar gelmeyeceğini söyler.

Bu sözleriyle oradan gitmek için yerinden kalkan Avazhan'ı oturtur. Haldarhan Mahrem görevini yerine getirdikten sonra, Ahmet Serdar'ın bulunduğu yerden bir kır ötede konaklar. Avazhan'ı tehlikeli yerde tutmayı başaran, Ahmet Serdar ona birkaç cümleyle övdükten sonra, babası Göroğlu'ndan daha iyi savaştığını fakat tek eksiğinin içki içmemesi olduğunu söyler. Avaz da bu söze, olsa içeceği yönünde karşılık verir. Bunun üzerine Ahmet Serdar, içkileri getirir. Dört şişesini Avazhan'a on altı şişesini de Gırat'ın suyuna katıp içirir. Ahmet Serdar bu içkileri, yola çıkmadan yanına almıştır. Nedeni de Göroğlu'nın Avaz'ın içki içmemesi yönündeki tembihidir. Ahmet Serdar'ın içinde olan düşmanlıktan habersiz olan Göroğlu, Avazhan'ı büyüklerine emanet etmek istemiştir. Göroğlu'nın nasihatleri nedeniyle Ahmet Serdar bir yandan da karşı tepeleri kontrol eder.

Ahmet Serdar bu tepelere baktığında, ucu bucağı görünmeyen düşman askerlerinin kendilerine doğru geldiğini görür. Askerlere haber verir. Atına atlanır. Haldarhan Mahrem onun bu halini görüp, Göroğlu'nın karşısına ne yüzle çıkacağını, Çambil'e nasıl gideceğini sorsa da Ahmet Serdar bu sözlere kulak vermez. Haldarhan ve yanında kalan on Kazak asker, gelen düşman askerleriyle savaşır. Fakat o esnada sarhoş olan Avazhan ve Gırat esir alınır (Öztürk, 2011: 173). Göroğlu da oğlunu kurtarmak için mücadeleye girişir. Ahmet Serdar'ın fiziki özelliklerinden bahsedilmez.

Fakat onun olumsuz karakteri; *pek bozguncu, çekemez, gönül kırıcı, kötü bir adam* (Öztürk: 2011, 23) sözleriyle tasvir edilir.

Göroğlu'nın ikinci düşmanı, Ahmet Serdar yüzünden mücadele etmek zorunda kaldığı Hunharşah'tır. Hunharşah, Göroğlu'nın oğlu Avazhan'ı esir alan hükümdardır. Göroğlu, Hunharşah'la mücadelesini farklı yöntemlerle gerçekleştirmiştir. Bu nedenle de Göroğlu ve Hunharşah, destanın sonunda bir defa fizikî olarak mücadele etmişlerdir. Bu yöntemlerin en başında onun ihtiyar kılığında farklı bir adla kendisini tanıtmaya gelmektedir. Huşkeldi, Hunharşah'a kendisinin Göroğlu'nın yanından geldiğini söylemiştir. Kıyaslamalarla sürekli Hunharşah'ı Göroğlu'ndan üstün tuttuğunu belirterek onun sevgisini kazanmıştır. Hunharşah'ın amacı da Göroğlu'nın güç kaynağı Gırat'a sahip olup, oğlu Avazhan'ı kendi adamları arasına katmaktır. Hunharşah da Gırat huysuz olup, kimseyi yanına yaklaştırmadığından kendisini Gırat'ın seyisi olarak tanıtan Huşkeldi'den bu aşamada faydalanmak istemektedir. Hunharşah'ın Huşkeldi'ye iyi davranmasının temel nedeni budur.

Önce Gırat'ı daha sonra da Avazhan'ı alan Göroğlu amacına ulaşır. O zaman Hunharşah'a kimliğini açıklayıp kıran kırana bir savaş ederler. Bu zorlu mücadelenin sonunda Hunharşah, Göroğlu'nın üstünlüğünü kabul eder. Göroğlu ve Hunharşah'ın arasındaki bu mücadele de burada biter. Destanda yer alan üçüncü düşman, yüz on yedi yaşındaki cadı kadın Kırlangıç Mestan'dır. Kırlangıç Mestan, Hunharşah'ın üç cadısının en küçük olanıdır. Destanlarda düşman tipi, hareketlerle olduğu kadar, onun fizikî görüntüsüyle de okuyucuya hissettirilmeye çalışılır.

Kırlangıç Mestan destanda; titrek, boncuktan takkesi olan, ala alını olan, buruşuk ağzılı, kuru, saçları kokmuş, başı havuç yıkama sepeti gibi bir ihtiyar olarak tasvir edilir (Öztürk, 2011: 219). Haldarhan'ın memleketinde cadı bulundurma sebebi, iline düşman girdiğinde cadıların onları tanıyıp kendisine haber vermesidir. Göroğlu, oğlu Avazhan'ı kurtarmak için Hunharşah'ın memleketine gittiğinde onu Kırlangıç Mestan tanır. Hunharşah'ın huzuruna götürür. Önce Hunharşah, Göroğlu'na söz hakkı vermeden onu astırmaya götüreceksen vezir Danişmend Kel'in isteğiyle Göroğlu'na söz hakkı verilir. Kendisini Huşkeldi olarak tanıtan Göroğlu asılmaktan kurtulur.

3.3.5. Belagerdan Destanı'nda Düşman Tipi

Belagerdan Destanı'nda düşman tipi olarak gösterebileceğimiz ilk isim Yunus ve Miskal Peri'dir. Destan boyunca Miskal Peri, Yunus Peri'ye göre daha geri plandadır. Çatışmayı başlatan Yunus ve Miskal'dir. Edebi eserlerde çatışma genellikle intikam motifinin ardından ortaya çıkar. Bu duygu çatışmayı dizginleyeceği gibi, çok daha fazla şiddetlendirebilir (Özdemir, 2013: 75). Destan kahramanı Avazhan'ın bu durum karşısında tepkisi ise öç almak değil, durumu eski haline döndürmek olmuştur. Fakat Yunus Peri, Avazhan gibi düşünmez. Her fırsatta, ona zarar vermeye çalışır. Destanda yeri geldikçe peri soyunun insan soyuna dost olmayacağı belirtilir. Yunus Peri, Çambil'den ayrılacakken güvercin donunda Avazhan'a ardından gelmemesi gerektiğini, kendisine merhamet etmeyeceğini sıkı sıkı tembihler (Öztürk, 2011: 317).

Avazhan Yunus Peri'nin ardından Erem bağına gelince de Yunus söylediklerini uygular. Avazhan'a zarar vermek için elinden geleni yapar. Yunus Peri'nin Çambil'den gitmeden önce Avazhan'a bu tembihi etme nedeni de, Yunus Peri'nin elinde olmayarak, fitratının gereğini yerine getireceğini bildirmek amacıyla. Destan kahramanı Belagerdan'ın karşılaştığı diğer düşman, kör Tohtamış pehlivandır.

Göroğlı yıllar önce Zenger şehrine gelip bir müddet kalmıştır. Buradan ayrılmadan önce de Zenger şehrinin pehlivanıyla dövüş yapmış ve onu kör etmiştir. Tohtamış pehlivan ise o günden bu zamana dek intikamını alacağı günü beklemektedir. Gırat ve Avazhan, Zenger şehrine yaklaştıklarında, Gırat'ın ayak sesinden onu tanıyan Tohtamış, Gırat'ın geldiği yöne doğru elindeki değneği fırlatır. Bu esnada tehlikenin varlığını sezen Gırat asumana doğru yükselir. Yükselen değnek, Avazhan'ın başını teğet geçerek göle düşer. Değneğin gittiği yere yönelen Tohtamış dereye düşer ve ölür.

Avazhan'ın bir düşmanı da Erem bağına girdiğinde kule evde karşılaştığı yaşlı kadındır. Bu kadın; ihtiyar, gözleri ateş, alnı balta gibi, çenesinin eti kalmamış, kel başı yağır, yüzünde nur olmayan, aksi bir ihtiyar olarak tasvir edilmiş, destandaki kötü rolü okuyuculara sezdirilmiştir (Öztürk, 2011: 365). Bu ihtiyar kadın Avazhan'ı doğduğu yer olan Gürcistan'dan beri tanıdığını söyleyip, onu evine davet eder. Avaz kırk kapıdan geçtikten sonra, kadının evine girer. Evin ortasında kırk kulpu olan bir kazanın kaynadığını görür. Kadın kazanın kulpunu burduktan sonra, havada uçan kartal, akbaba, yerde gezen tilki, çakal gelip kazana düşerler. Bu şekilde ölüp pişerler. Avazhan

kazanın başına gidince yaşlı kadının gönlünden Avazhan'ı kazanda pişirip yemek geçer. Yaşlı kadının niyetini anlayan Avazhan, yaşlı kadının kendisi için düşündüğü şeyi ona uygular. Kadını kazana düşürüp öldürür. Kahraman önce sezgileriyle hareket etmiş, sonrasında da fiziksel gücünü kullanarak düşmanını alt etmiştir.

3.3.6. Rüstem Han Destanı'nda Düşman Tipi

Kahramanın düşüncelerinin, davranışlarının karşısında olup onu engellemeye çalışan, zarar veren kişi "düşman" sıfatındadır. Rüstem Han Destanı'ndaki tüm düşmanlıkların sebebi Hürayim'in büyük ve küçük kumalarıdır. Sultan Han'ın büyük ve küçük eşleri, Hürayim'in bir oğlu olmasını ve Sultan Han'ın Kurudım adlı memlekete gitmesiyle ülkenin Hürayim tarafından yönetilmesini kışkırtmışlardır. Bu nedenle ne yapıp edip ona zarar vermeye çalışmışlardır. Fakat bu zararı doğrudan doğruya kendileri veremeyeceği için, Aktaş yurdunda yaşayan üç yüz altmış cadının başkanı olan Mamagül'den yardım istemişlerdir (Fedakar, 2016: 41). Böylece destanın düşman kadrosuna bir kişi daha dahil olmuştur. Bu kişi destanda, cellatlarla beraber en aktif olan düşmandır. Bu gelişmeyle kumaların Hürayim'e vermek istedikleri zarar tek elde, Mamagül'de toplanmış olur.

Mamagül bu düşmanlığa Hürayim'in eşi Sultan Han'ı da dahil ederek güç kazanır. Çünkü Hürayim'i öldürebilecek tek kişi, Aktaş ülkesinin hükümdarı Sultan Han'dır. Sultan Han, Mamagül'ün Hürayim'e attığı iftirayı duyara duymaz cellatlarına Hürayim'i asmalarını emreder. Fakat bu emir suçsuz Hürayim'in duaları sayesinde yerine getirilemez. Annesinin imdadına yetişen Rüstem Han, babasının cellatlarını öldürür. Böylece ana-oğul güvenli bir yerde yaşamak için yola düşerler. Uzunca bir müddet yol aldıktan sonra, Rüstem Han'ın ısrarları üzerine, devlerin güzeller güzeli Aftabay için yaptırdıkları köşkte konaklarlar (Fedakar, 2016: 125).

Bu köşke kimsenin gelip gitmediğini gören Rüstem Han, buranın artık kendilerinin olduğunu söyleyip sahiplenir. Hürayim'in oğlunu tuz ve sabun almaya göndermesiyle, destan kahramanı ikinci düşmanı olan ejderhayla karşılaşacaktır. Rüstem Han bir otağ görür. Meraklanıp otağın içine doğru bakar. İçeride elleri bağlı bir şekilde, güzelliği aydan ziyade bir kız olduğunu görür. Kahraman kızın neden bu halde olduğunu, ısrarcı sorularıyla öğrenir. Ejderhanın karşısına çıkar. Onu kırk bir parçaya bölüp gelir (Fedakar, 2016: 143). Bu kız devlerin âşık olup, kendisi için köşk

yaptırdıkları Aftabay'dır. Aftabay, memleketine döndükten sonra Bucul şehrinin padişahı olan babasıyla Rüstem Han'ı bulur. Onunla evlenir.

Rüstem Han, annesi ve tazılarını merak eder. Aftabay'a annesini görmesi gerektiğini söyler. Rüstem Han onları Bucul şehrine getirmek amacıyla yola çıkar. Mamagül cadı, destan kahramanının annesi Hürayim'in kılığına girip Rüstem Han'ı beklemektedir. Mamagül, hileyle Rüstem Han'ın ellerini ipek ip alıp bağlar. Kızıl Dev'i zindandan eri olması koşuluyla çıkaran Mamagül, Dev'e; eğer oğlu Rüstem Han'ı öldürmezse devran sürmelerine engel olacağını bildirir. Bu nedenle Kızıl Dev'den oğlunu öldürmesini ister.

Dev heybetinden korktuğu Rüstem Han'ın yaşlı kadının oğlu olamayacağını düşünüp, Rüstem Han'ı öldürmek için kaldırdığı demirden baltasını, Mamagül cadının başına indirerek onu paramparça eder. Böylece, Hürayim ve Rüstem Han bir düşmanlarından daha kurtulmuş olurlar. Destanın sonunda Sultan Han, yıllar önce Hürayim'e haksızlık yaptığını anlar. Karısı ve oğlunun gönlünü alır. Onları memleketleri Aktaş'a götürür. Yıllar sonra Aktaş'a gelen Hürayim ve Rüstem Han, halk tarafından coşkuyla karşılanır.

Fakat bu coşkulu insanların arasında Hürayim'in kumaları yoktur. Kumalar bu davranışlarıyla dikkat çekerler. Saray görevlilerine, kumaların ne yaptığını araştırmaları emredilir. Hazineye bulunan askerler, onların dört çuval altın aldıklarını söyleyince, kumaların sırrı biraz daha aydınlanır (Fedakar, 2016: 245). Onların, cadı kadın Mamagül'ün evine gittiklerini söylemeleri, onların düşmanlıklarını aydınlatan son delil olur. Aktaş padişahı Sultan Han, cellatları bu defa iki hanımı için çağırır. Onların kollarının bağlanıp, Aktaş'tan sürülmeleri, öldürülmeleri emri verilir. Padişahın dediği yapılır. Hürayim'in iki düşmanı dikenli yerlerde, atların arkasına bağlanarak sürülüp öldürülürler.

Özdemir, edebî eserde düşmanın farklı şekillerde karımıza çıkabileceğini belirtmiş ve farklılıkları sekiz maddede açıklamıştır. Özdemir'e göre düşman;

“a. Düşman, kahramanın birinci dereceden yakını yani akrabası olabilir.

b. Düşman, bey ve hanımların hizmetkârları olabilir.

c. *Düşman, bey ya da hanım tarafından görevlendirilen özel kişiler olabilir. (sihirbaz, cellât, zindancı, nöbetçi asker)*

d. *Düşman, kahramanın arkadaş çevresinden olabilir.*

e. *Düşman sevgilinin arkadaş çevresinden olabilir.*

f. *Düşman, sevgilinin âşığı olabilir.*

g. *Düşman, kahramanın ülkesinden ya da tamamen yabancı olabilir.*

h. *Düşman, farklı dinden veya milletten olabilir.” (Özdemir, 2013: 120)*

Rüstem Han Destanı’nda düşmanların konumlarını şöyle değerlendirebiliriz. Destan kahramanı Rüstem Han için, annesinin öldürülmesi için emir veren babası, onun birinci dereceden akrabasıdır. Yine Hürayim ve Sultan Han eş oldukları için birinci dereceden akrabalarıdır. Rüstem Han’ın mollası, Hımça hizmetkâr, Rüstem Han’ı almaya geldiğinde ona izin vermemiştir. Bu durum da Hürayim’e hizmet eden mollayla, Hürayim arasında bir düşmanlığın olduğunun göstergesidir. “c” maddesinde yer alan “Düşman, bey ya da hanım tarafından görevlendirilen özel kişiler olabilir. (sihirbaz, cellât, zindancı, nöbetçi asker)” tanımlaması, destanda Mamagül’ün bulunduğu konum için geçerlidir. Sultan Han’ın karısı Hürayim’i öldürmeleri için görevlendirdiği cellatlar da yine bu madde içinde değerlendirilebilir. “g” maddesinde yer alan, *düşman, kahramanın ülkesinden ya da tamamen yabancı olabilir* maddesi kahramanın Aftabay için, mücadele ettiği ‘ejderha’ için geçerlidir.

3.3.7. Dalli Destanı’nda Düşman Tipi

Dalli Destanı’nda düşman tipi, destana isim veren Dalli’nin babası Kubadşah’tır. O’nun düşman olmasının sebebi Dalli dolayısıyla’dır. Göroğlı’nın isteğiyle Çambil’den Erzurum’a, kahramanın kardeşi Avazhan’a eş olması için getirilmek istenilen Dalli, Hasanhan ve Kubadşah düşmanlığının sebebidir. Pazar yerinde insan kalabalığının içinde kızı kaçırılan Kubadşah, bu durum üzerine eşine dostuna haber göndermiş, komşu beyliklerden yardım istemiş kızını gündüz vakti kaçırın Hasanhan’ın yakalanmasını emretmiştir. Eli sopa tutan, atı olan civar memleketlerdeki tüm insanları kızının o civarda olduğunu düşünüp Dağıstan Dağı’na doğru gönderir.

Padişahın emrinden, yapacağı zulümden korkan fakir fukara, dağı taşı doldurup Hasanhan'ın üzerine gelmiştir. Padişahın askerleri de Hasanhan ne kadar güçlü olursa olsun bir gün yorulacağını, onca askerin mutlaka onu yaralayacağını, öldüreceğini tasarlayıp hareket etmektedirler. Fakat durumlar, Kubadşah'ın askerlerinin düşündükleri gibi olmaz. Hasanhan'ın düşmana karşı attığı her adımı onlara büyük bir hezimet yaşatır. Onlar yalnız olduğunu anladıkları Hasanhan'ın yardımcısı olmadığını bildikleri için savaşımaya devam ederlerken, onun gibi, bir düşmanları daha olmadığını düşünüp hallerine şükrederler. Bu savaş günlerce sürer.

Hasanhan'ın her gün hadsiz kırıgın yapmasına rağmen Kubadşah'ın emriyle ölen düşman askerlerinin yerine daima yenileri gelir. Böylece Hasanhan'ın düşmanı eksileceğine daima artar. Hasanhan saf saf askeri kovalayıp, eline geleni ikiye ayırıp, ardına geleni ayağının altına alıp savaşı. Düşmanın içinden Toklubay adlı bir savaşçı, bir taşın ardına saklanarak Hasanhan'ı nişan alır. İşte o zaman orduya karşı tek başına günlerdir savaşan Hasanhan, bir ok ile yaralanır (Sezer, 2017: 279). Bu olaydan sonra devreye Dalli girer. Babasının askerlerinin bu durumu fark etmemesi için Hasanhan'ın kıyafetlerini kuşanan Dalli düşman askerlerine önce görünür. Daha sonra sadece görünmenin onları korkutmaya yetmeyeceğini düşünüp savaşı. Dalli'nin babasının askerlerine karşı ne kadar savaş verdiğinden bahsedilmez.

O gündüzleri savaşı. Akşam vakti olduğunda Hasanhan'ın yanına gider. Bir gün Hasanhan'ın uyanmış olduğunu görür. Bu duruma çok sevinir. Uyuduğu süre zarfında ne yaptığını Hasanhan'a anlatan Dalli, savaş meydanından sesler yükseldiğini duyar. Ne olup bittiğini anlamak için savaş meydanına doğru yönelen Dalli, savaş meydanında babasının askerlerini önüne katıp giden bir yiğidin varlığını haber verir. Hasanhan, kardeşi Avaz'ın yardımına geldiğini anlayıp sevinir.

Kısa bir süre sonra babası ve kırk yiğidinin geldiği haberini de alır. Hasanhan'ın babası Göroğlı, kırk yiğidiyle birlikte Kubadşah'ın askerlerini yener. Bu düşmanlık da böylece son bulur. Düşmanların fiziksel özellikleriyle, destandaki konumlarını örtüştüren bir tasvir söz konusu olmamıştır. Destanda olağanüstü peri, dev vb. bir düşmanla karşılaşmamıştır. Kahramanın düşmanları Dalli'nin babası ve onun askerleridir. Dalli Destanı'nda olduğu gibi Türk dünyasının diğer destanlarında da yönetici düşman tipine rastlanılmaktadır.

Nozuğum, Nozuğum Kıssası, Seyit Noçi, Seyit Noçi (2) ve Abdurrahman Han gibi destanlarda düşman olarak değerlendirilen kimseler kötü yöneticilerdir. Bu yöneticiler; halka zulmeden, rüşvet alan, güvenliği sağlayamayan tiplerdir. Bu yöneticiler genellikle kahramanı vatanından uzaklaştırırlar. Kızıl Gülüm destanında, Çin Tömür Batur destanında, Tahir ile Zühre hikâyesinde kahramana zarar veren ve onu yolundan döndürmeye çalışan yöneticiler vardır (Özcan ve Varol, 2018: 18-30). Dalli Destanı'ndaki kötü tiplerin öncüsü, kızı Dalli'yi kurtarmak isteyen Kubadşah'tır. Kahramanın mücadele etmekle bitiremediği askerler ve yaralanmasına sebep olan asker de Kubadşah'ın emriyle savaşan insanlardır. Kahraman Hasanhan, Dalli'nin babasıyla olan mücadelesinde; kardeşi, babası ve babasının kırk yiğidi yardımıyla galip gelen taraf olur.

3.3.8. Göroğlu Destanı'nda Düşman Tipi

Edebî metinlerde düşman tipi, birbirine benzer tasvirlerle okuyucuya aktarılır. Sever, kahramanın ne kadar olumlu vasfı varsa, düşman tipinin de o kadar kötü, toplum tarafından hor görülen davranışlar sergileyen birisi olarak tanıtıldığını, cimri, yalancı, açgözlü, görevlerini yerine getirmekten kaçan, ahlakî değerlerden yoksun, küfre ve riyaya bulaşmış kimse vs. özelliklerle tasvir edilir. Yani düşman tipi, aslında okuyucuya olumsuzluğu gösterip, olumlu vasıfları hatırlatmakta, olması gerekeni göstermektedir (Sever, 2011: 195-202). Göroğlu destanındaki düşman tipleri gerçek ve gerçeküstü varlıklar olarak incelenebilir. O hem insanlarla –Göroğlu'nun düşmanları genellikle padişahlardır.- hem de dev ve perilerle mücadele eder. Kahraman olağanüstü varlıklarla mücadele ettiğinde genellikle ilk etapta onlarla savaşır, sonrasında uzlaşıya varır veya dost olur. Fakat kahramanın insanlar arasındaki hasımlarıyla bu durum söz konusu olmaz. Kahraman ölene dek, onlarla mücadele eder. Kahraman doğmadan evvel bir düşmana sahiptir. Bu düşman, Zerger şehrinin padişahı Şahdarhan'dır. Şahdarhan bir gün rüya görür. Şah gördüğü bu rüya üzerine, rüya yorucuları toplayıp; Yavmit memleketinden gelen iki kurdun dağda iki aslan kovduğunu, aslanların da koyunların içine girip onları öldürdüğünü söyler. Tepesinden bir leğen altın saçılıp, ağzından bir kuşun uçtuğunu, mülkünün talan olduğunu, ortaya çıkan bir ayın her yeri aydınlattığını gördüğünü bildirir. Yurdunda, dalları asumana ulaşan bir çınarın yetiştiğini söyler.

Rüya tabircilerinden ve dahi müneccimlerden rüyasını yormalarını ister. Müneccimler Şahdarhan'a sözlerini ağır karşılamamasını söyleyerek söze başlarlar.

Ona; iki kurdun Yavmit'ten gelen iki kişi olduğunu, onların şahın başına kötü işler getireceğini, altın yerine başına kan saılacağını, ağzından kuş yerine emanet canının çıkacağını, yıkılan şeyin mülk değil bedeni olacağını söylerler (Kırbaşoğlu, 2000: 517). şahdarhan derhal, Göroğlu'nun babası Ravşanhan ve kahramanın dayısı Gecdumbey'in huzuruna getirilmesini ister. İki huzuruna getirildiğinde şahdarhan onları öldürtmeye kıyamaz. Zaman geçer. Kahramanın annesi Bibi Hilal, altı aylık hamileyken onu ağabeyi ve kocası terk edip ata yurtlarına giderler.

Ülkenin padişahı şahdarhan, bu gidişe izin vermemiştir. Bibi Hilal yalnız kalır. şahdarhan'ın gördüğü rüya üzerinden de bir süre geçmiştir. şah tekrar rüyasını bilicilere yordurur. Müneccimler, şahdarhan'a başına iş getirecek olan çocuğu Bibi Hilal'in doğuracağını söyleyip, onu öldürmek isterler. Gecdumbey'in at sürüsüne bakan Rüstembey adlı hizmetkâr şehre indiğinde, beyi Gecdumhan'la Ravşan'ın kaçtıklarını geride Bibi Hilal'in kaldığını onun ise öldürüleceğini öğrenir. zlp Bibi Hilal'in yanına koşar. Ona kendisini Yavmit'e götürmeyi teklif eder. Teklif kabul edilmez. Bibi Hilal, altı aylık hamileyken kederinden ölür. Gün aydınlandığında şahdarhan'ın askerleri Bibi Hilal'in öldüğünü görüp sevinirler. Rüstembey Bibi Hilal'i mezara gömer. Bibi Hilal lmştir. Fakat karnındaki Göroğlu üç ay  gün sonra dünyaya gelir. Üç yıl boyunca annesinin mezarında kalır.

Yine üç yıl boyunca, annesinin göğsünden gelen sütle beslenir (Kırbaşoğlu, 2000: 555). Göroğlu, şahdarhan'a karşı ilahi güçler tarafından korunmuştur. O bu düşmanlıkta fizikî ve zihnî bir güce sahip değildir. Göroğlu, dayısı Gecdumbey'in hizmetkrlığını yapmış Rüstembey tarafından evlat edinilir. Fakat Göroğlu sokağa çıktığında tüm çocukları dver. Onların ellerinden oyuncaklarını alır. Hatta Göroğlu günün birinde kağıda; beyaz giyenlerin önüne ak pilavlar koyacağını, onlara zarar vermeyeceğini fakat kara giyenlere küfredip, kavgalar edeceğini söyler. Yazdığı yazıyı doğrular.

Kara giyen kimi görse gücünün yettiği yere kadar kovalar, kaçan kişiye yetişirse onu dver. Yetişemezse evine gidip taş atıp kaçar. Kahraman üç yaşına kadar kaldığı mezarın rengi olan karayı insanların üzerinde görünce saldırgan bir tavır sergilemektedir. Yani kahraman geçmişinde kalan karanlıkla, düşmandır. Kahramanın mücadelesinde karşısına çıkan bir diğer düşman Reyhan Arap'tır. Reyhan Arap,

Göroğlu'nu evlat edinen Ahmetbey'in hanımı Halcuvan'a, küçüklüğünden beri sevdalıdır. Fakat Halcuvan'la evlenmek Ahmedbey'e nasip olmuştur. Ahmedbey'in yolculuğa çıktığını haber alan Arap Reyhan, Yavmit'e doğru gelmektedir. Göroğlu, Reyhan Arap'ın altındaki asil atı görür. Baytalıyla atı çiftleştirmek ister. İsteğini Reyhan Arap'a iletir. Reyhan Arap, Göroğlu'nun Halcuvan yengesinin elinden bir kase su içmek şartıyla isteğini yerine getireceğini bildirir.

Olayların sonunda Arap Reyhan, Halcuvan'ı kaçıır. Göroğlu'nun atı, Arap atının ardına yetişemez. Kahraman, Arap Reyhan'a üç yıl sonra öcünü alacağını, kızını Ahmedbey'e eş yapacağını bildirir. Kahraman, Arap Reyhan'a söylediği sözü yerine getirir. Arap Reyhan'a eş olan Halcuvan yengesinin yardımıyla, Arap Reyhan'ın kızı Zeydinay'ı kaçıırıp Ahmedbey'e hanım yapar. Kahramanın etrafında bulunan kişiler renk özellikleriyle iyi ya da kötü olarak karşımıza çıkar. Ak lakaplı kişiler kahramana veya çevesine yardım ederken, kara lakaplı tipler farklı durumlarda kahramana veya çevresine kötülük yapan tipler olarak karşımıza çıkar (Köse, 1993: 98).

Destanlarda yer alan kişilerin, kötü özelliklere sahip olduğu onların uğraştıkları işlerle de okuyucu ve dinleyicilere hissettirilir. Yani bir cadı, bir sihirbazla sıradan bir insanın kişilik özellikleri aynı değildir. Arap Reyhan da isim sembolizasyonu ile kötülüğü vurgulanan bir düşman tipidir. Onun esmerliği, yaptığı kötülüklerle özdeşleştirilmiştir. Göroğlu Destanı'nda kahraman olağanüstü varlıklarla da mücadele etmiştir. Bunlardan birisi Bela Dev (Semender Dev) 'dir. Göroğlu, Semender Dev'le Beladağ'da karşılaşır. Bela Dev'i, Yunus Peri kendisine bekçi olması için dağa kondurmuştur. Bela Dev, Göroğlu'nu görünce; şükredip avının geldiğini, Göroğlu'nun başını ezip, kemiğini kıracağını, kellesini kemireceğini söyler. Bela Dev'in bu sözlerine Göroğlu; yiyeceğinin dev eti olduğunu, avının ayağına geldiğini, gözünü oyacağını, gözünden yaşını akıtacağını, işini bitireceğini, Huda'nın kendisini yiyeceğini alması için buraya gönderdiğini söyler. Göroğlu, Huda'nın çocuğu olduğunu söyler.

Göroğlu'nun bu sözleriyle Bela Dev'in yüreği ağzına gelir. Bu durumu anlayan Göroğlu, hemen devin yanına yaklaşır. Ona yaman gözle bakar. Göroğlu ve Dev'in arasındaki çekişme bir süre daha devam eder. Dev korkutan Göroğlu, kendisini Kafdağı'na kadar devin sırtında götürür (Kırbaşoğlu, 2000: 698). Giderken de Göroğlu'na kılından verip, ne zaman başı sıkışırsa kendisini çağırmasını söyler.

Göroğlu'nun Kafdağı'nda varlığı anlaşıldığında, oradaki devlerle (Hasan Çapsan, Yekdeste, Hasan Kölber vd.) mücadele eder. Bu mücadelede Göroğlu, Beladağ'da karşılaştığı Semender Dev'i yardıma çağırır. İşlerin kötüye gittiğini anlayan periler, Göroğlu'yla uzlaşmaya varmak isteyip, düşmanlığı bitirirler. Kahraman Göroğlu, mücadele ettiği olağanüstü düşmanların hepsiyle daha sonra uzlaşmaya varmıştır.

Destanda yer alan bir başka düşman, Hunharşah adlı padişaktır. Kahramanın Hunharşah'la savaşmasının sebebi Avazhan'dır. Avazhan Hunharşah'ın sakiliğini yapmaktadır. Şah Avazhan'ı çok sever. Göroğlu, kendisini Kongırvay diye tanıtip Hunharşah'ın yurduna gider. Avazhan'ın babası Bulduruk Kasap, oğlunu dayısıyla görüştürmek için götürmek istediğinde Hunharşah, kısa bir süre dahi Bal Avaz'ın hasretine dayanamamış, çabuk gelmesini istemiştir. Göroğlu Avazhan'ı kaçırdığında da ona düşman olan kişi Hunharşah olmuştur. Hunharşah askerleriyle, Göroğlu'nun karşısına çıkar.

Kahraman Göroğlu, aslan gibi düşman askerlerinin üzerine atılır. Yiğitçe savaşır. Gönü coşar. Ustaca hançerini kullanır. Atını koşturur. Göroğlu'nun koştığı yerden, düşman askerleri kaçarlara. Göroğlu, çay hendeklerini düşmanların kafasıyla doldurur. Kaplan gibi olan Göroğlu, Hunhar padişahın askerlerine ölüm saçar. Sahibine eşlik eden Gırat, önüne gelen askerleri ısıtır. Göroğlu, Gırat'ıyla iki gün boyunca çarpışır. Hasımlarını ağılatır. Elinin yettiğini, kılıcının değdiğini öldürür.

Padişah savaş meydanından kaçar. Düşmanını alt eden Göroğlu, Avazhan'la beraber atlarına atlanırlar. Beş yüz ata da savaşta kazanılan ganimetler yüklenir. Bedabahtdağı'ndan öteye, Çembil'e doğru ilerlerler. Hunharşah, putlara tapan bir padişah olarak tanıtılır. Hunharşah için verilen bu bilgi, İslamiyetin etkisi hissedilen destanda onu olumsuz yönde değerlendirmek için yeterlidir. Yıllar sonra kahramanın ölümüne sebep olan kişi de Hunharşah olacaktır. Hunharşah, Göroğlu'nun yalnız dağ başında bir viranede kaldığını duyar. Onun yakalanıp getirilmesi emrini verir. Hunharşah'ın amacı, önce Göroğlu'ndan savaş yöntemlerini öğrenmek, sonra da her milletten adamları toplayıp Göroğlu'nu öldürmektir. Hunharşah böyle yapıp itibarını yüceltmeyi düşünür. Bu düşünceyle yetmiş bin askerine emir verir. Göroğlu ilerlemiş yaşında yetmiş bin askere karşı teke tek savaşır. Fakat askerler ok ve taş atıp Göroğlu'nu önce yaralayıp sonra da öldürürler.

3.4. Diğer Tipler

İncelenen Özbek destanlarında; Bilge, Alp, Alperen, Kadın, At, Düşman tiplerin haricinde birçok tip vardır. Bunlar iyi veya kötü olarak sınıflandırılabilir. Bu tipler destanlarda çokça karşılaştığımız, evladiyla iyi geçinemeyen; düşman baba tipi, evrensel bir sorun haline gelen; üvey anne tipi, kadim Türk milletinin bir zamanlar geçim kaynağı olan avcılıkla alakalı; avcı tipi, ülkesini iyi yöneten; adil padişah tipi, bilgiçliğiyle her zaman padişahın sağ kolu olan; vezir tipi, tılsımlarıyla istediğini elde eden; cadı kadın tipi vs. olabilir.

3.4.1. Erali ve Şirali Destanı'nda Diğer Tipler

Düşman Baba Tipi: Destanlarda zaman zaman baba ile oğul arasında mücadele yaşanır. Kahramanın esas alındığı destanda, baba düşman konumundadır. Baba ile oğul arasındaki mücadelede, çatışmanın nedeni iktidar savaşıdır. Psikanalist kuramcılar bu mücadeleyi bilinçaltı ile ilişkilendirirler. Dean A. Miller, baba-oğul anlaşmazlığının sebebini otorite sahibi babanın, otoriteyi kabul etmeyen kahraman oğluyla çatışması olarak görür (Miller, 2000: 107). Bulgar şehrinin hükümdarı Kara Han altmış dört yaşında dualarla, hayırlar yaparak kavuşmuş olduğu çocuklarına, küçük hanımının attığı iftira atmasından sonra onları defalarca öldürmek istemiştir. Erali ve Şirali kendilerine ilahî yardımların ulaşması dolayısıyla ölmemiştir. Bu konu *Düşman Tipi* konusunda etraflıca incelenmiştir.

Üvey Anne Tipi: Padişah Kara Han'ın küçük hanımı Gülçehre'dir. Gülçehre, Gülmastura'nın çocuklarının olup kendi çocuğunun olmamasını kıskanır. O, kendini Gülmastura karşısında yenik görür. Bu nedenle avlanmaya çıkıp bilmeden kazlarını vuran Erali ve Şirali'ye iftira atar. Onları, babaları Kara Han'a öldürtmek ister. Emeline ulaşır. Fakat ilahî yardımlar neticesinde Erali ve Şirali ölmekten kurtulurlar. Destan kahramanları büyüyüp güç kazanıp baba yurtlarına tekrar döndüklerinde, kendilerine iftira atan Gülçehre'yi hayvan pazarında astırırlar.

3.4.2. Melike Ayyar Destanı'nda Diğer Tipler

Avcı Tipi: Bu tipin destandaki örnekleri Esad ve Şadman Avcı'dır. Avcılık, Türk destanlarında önemli bir yere sahiptir. Destan kahramanının da ava çıktığını sıklıkla görürüz. Fakat Melike Ayyar Destanı'nda, av ve avcı kavramı Esad ve Şadman avcı için biraz farklılık gösterir. Onlar uzun bir süre Avazhan'ı öldürmeyi düşünürler.

Aynı zamanda karşıt güç olarak karşımıza çıkan avcılar hakkındaki diğer değerlendirmeler *Düşman Tipi* bölümünde yapılmıştır.

3.4.3. Ayçınar Destanı'nda Diğer Tipler

Adil Padişah Tipi: Destanda bu vasfa sahip kişi Babür Şah'tır. Babür Şah; Nazarbay'ın Ayçınar'ın isteklerini yerine getirebilmek için, yardım istediği beydir. Nazarbay, Babür Şah'ın çadırına geldikten sonra, halini arzeder. Babür Şah, Nazarbay'a önce evleneceği hanımın kim olduğunu sorar. Daha sonra da Nazarbay'ın kendisine denk olmayan birisiyle evlenmek istediğini anlayıp, bu isteğinden vazgeçmesini diler.

Nazarbay'ı bir gün çadırlarında misafir edip, yurduna göndermeyi planlar. Fakat o gece Babür Şah'ın veziri Kayserbek'in yardımıyla Ayçınar kaçırılır. Ayçınar bir müddet saklandıktan sonra gücünü toplayıp, Kayserbek'in askerlerini öldürür. Kayserbek'i de sürüyerek Babür Şah'ın önüne götürüp, kendisine ve Babür Şah'a nasıl zarar verdiğini anlatır (Solmaz, 2007: 129). Babür Şah, sağ kolu olduğunu zannettiği veziri oracıkta öldürür. Ayçınar'a kardeşi olmasını ve yanında kalmasını teklif eder. Fakat kahraman Ayçınar annesi ve babasının yanına gitmesi gerektiğini bildirip, ağabeyi kabul ettiği Babür Şah'tan ayrılır. O akıllı ve adil bir hükümdardır. Eşlerin dahi birbirine denk olmasını düşünür. Zoraki bir evliliğin olmaması için yasaklar koyar. İzni dışında gelişen olaylara da gerekli müdahaleyi yapar.

3.4.4. Huşkeldi Destanı'nda Diğer Tipler

Destanda yer alan diğer tipler, askerlerden oluşan gruptur. Bunlardan ayrı ele alabileceğimiz tek isim *Vezir Tipi* kategorisinde olan Danişmend Kel'dir. Danişmend Kel' in Hunharşah yanında değerinin artmasındaki en etkili olay, onun Avazhan ve Gırat'ı esir olarak elde etmesi olmuştur. Bu sayede Danişmend Kel, Hunharşah'ın has adamı olmuştur. Danişmend Kel, Hunharşah'a, Avazhan'ın zaten kendilerinden olduğunu, zamanla siyasetle, nasihatle kendi içlerine dahil edileceğini söyler. Danişmend Kel'in isteği üzerine Avazhan, zindana atılır. Yine Hunharşah'ın emriyle, Göroğlı darağacına götürülecekken Danişmend Kel'in isteğiyle Göroğlı da dinlenmiş ve bu sayede Göroğlı'nın hayatı kurtulmuştur.

3.4.5. Belagerdan Destanı'nda Diğer Tipler

Cadı Kadın Düşman Tipi: Destanda bu tipe örnek gösterilecek kişi Avazhan/Belagerdan'ın Erem bağına girdiğinde kızıl büyükçe bir kulede gördüğü yaşlı kadındır. Destanda bu kadın; gözleri ateş gibi, çenesinde et kalmamış, başı kel, alnı balta gibi olmuş, nursuz, aksi bir ihtiyar olarak tasvir edilir (Öztürk, 2011: 365). Bu ihtiyar Avazhan'ı gördüğünde, onun kaç yaşında olduğunu sorar. Destan kahramanı on sekiz yaşını yeni bitirmiştir. Cadı kadın ise gökteki tan yıldızından dört yaş büyüktür.

Onun boynuna taktığı eşek yükü kadar boncukla gönlünün henüz on dört yaşında olduğu belirtilmiştir. Bu kadın Avazhan'a nereli olduğunu sorar. Avazhan önce kimliğini açıklamak istemez. Daha sonra bu kadın, Avaz'ın Gürcistan'dan itibaren hayattaki yolculuğunu ona anlatır. Kendisinin Avazhan'ın ebesi olduğunu söyler. Avazhan cadı kadının bu sözleri üzerine kendisini tanımadığını, babası Göroğlı'nın onun evini tarif ettiğini, aslında kendisini aradığını söyler. Avazhan'ın bu sözlerinin üzerine kadın onu kule evine davet eder. Avazhan yedi damdan geçer. Vardığı yerde kırk kulplu kazanın kaynadığını görür.¹

Doğan çocuğun kırkının çıkması, ölümden sonra kırkıncı günde yemek yedirilmesi vb. ritüeller Türk kültüründe kırk sayısının önemini ispat etmektedir. Destanda yer alan kırk kulplu kazanda çeşitli hayvanların kaynaması, cadı tipi olarak değerlendirdiğimiz kadının önemini artırmaktadır. Onun bu başlıkta değerlendirilmesinin başka bir sebebi de destan kahramanına, Yunus Peri'yi bulma yolunda karşılaşacağı aşamaları bir bir saymasıdır. O Avazhan'ın kulesinin altından tünel kazıp, Yunus Peri'nin yaşadığı yere ulaşacağını, orada camdan bir havuzla karşılaşacağını, bu havuza vurduğunda kapak gibi bir yer açılacağını ve buradan Akkız Peri'nin havuzun suyuyla beraber Avaz'ın önüne geleceğini haber verir.

¹“Türk kültüründe yedi ve kırk sayıları gibi bazı sayılar “kutlu” olarak görülür. Onlara bazı özellikler atfedilir. Nuh Tufanı, gemi yolculuğu başladıktan yedi gün sonra başlar. Gemide yedi değişik hayvan vardır. Destan ve mitolojilerde; canavar, şeytanlar yedi başlıdır. Altay Türkleri'nde ay yedi başlı dev dolayısıyla tutulur (Ersoy, 2000: 31-35; Durbilmez, 2008: 347).” “Dört sayısının ifade ettiği anlamların on kat çoğalması kırk sayısını doğurur. Kırk; güç, kuvvet, olgunluk anlamları taşır. Oğuz Kağan Destanı'nda kahraman kırk günde yürür, konuşur. Kaf Dağı'nın etrafını kırk günde dolaşır (Ögel 1993: 155-539).”

Bir nevi *kahinlik* görevi görür. Daha sonra Avazhan'ın kazana yaklaşmasıyla birlikte, gönlünden onu kazana atıp kaynatmayı düşünür. Avazhan bu durumu sezer. Kadın, Avazhan'a bir oyun oynamayı teklif eder. Oyun, kazanın üzerine çıkılıp oynanmasıyla gerçekleşecektir. Kadının amacı, Avazhan kazanın kenarındayken, onu elindeki sopayla kazanın içine itmektir. Fakat cadı kadının bu düşüncesini sezen Avazhan kadına, oyunun pirinin kendisi olduğunu söyler. Önce kadının oynamasını ister. Sonra da kendisinin oynayacağını söyler.

Kadın kazanın üzerine çıktığına, Avazhan, bir değnek darbesiyle kadını kazanın içine iterek onu öldürür. Kadının; tasviri, davranışları, ona gelecekte haber vermesi, kazanının kulpunu burduğunda çeşitli hayvanların gelip o kazana girmesi, önce destan kahramanının ebesi olduğunu söyleyip, Avazhan'a yardım edeceğini bildirmesi sonra da onu kaynar kazanda kaynatıp yemeyi düşünmesi ''cadı kadın'' tipinin özelliklerini yansıtmaktadır.

3.4.6. Rüstem Han Destanı'nda Diğer Tipler

Destanda yer alan Hısrav Şah, adil bir hükümdar tipi olarak değerlendirilebilir. O kızını ejderhadan kurtaracak olan kişiye türlü hediyeler vereceğini ve kızını da o kişiye eş yapacağını açıklar. Bu göreve ilk önce kimse talip olmaz. Daha sonra, fakir insanların başkanı olan Tağay'a bu teklif götürülür. Tağay, teklifi kabul eder. Fakat Tağay, Aftabay'ın yanına varmadan ejderhanın öldürülmüş olduğunu görür. Dönüp bu durumu padişaha haber verir. Padişah da Tağay'a bu görevi yerine getirdiği için bir kale hediye eder (Fedakar, 2016: 191).

Hısrav Şah, kızını Bucul şehrine getirir. Bu sefer baba-kız Rüstem Han'ı aramaya koyulurlar. Bunun için Bucul memleketindeki tüm erkekler meydana çağırılır. Fakat Rüstem Han bulunmaz. Bu durumda padişah askerlerine tüm erkeklere bakıldığından emin olup olmadıklarını sorar. Askerleri Hısrav Şah'a; Aksaray'da yaşayıp at ticareti yaptığını söyleyen bir kişinin daha olduğunu haber verirler. Bu kişi getirilir. Aftabay, aradığı kişiyi bulduğunu belli etmek için Rüstem Han'a elmayla dokunur. Hükümdar Hısrav Şah, Rüstem Han'a kim olduğunu, hangi şahın çocuğu olduğunu sorduktan sonra, kabul ederse kızını kendisiyle evlendirmek istediğini söyler. Bu teklifi Rüstem Han'ın kabul etmesiyle günlerce toy yapılır. Böylece Hısrav Şah sözünde durmuş olur.

3.4.7. Dalli Destanı'nda Diğer Tipler

Aşçı Tipi: Dalli Destanı'ndaki aşçı tipi Köse'dir. O; avurtları çökük, çenesi tüysüz, zayıf, boynu buruşuk, elleri kırışık, çene derisi şalvar gibi olmuş belirtileriyle tasvir edilir. Dalli'nin aşçısı Köse, ona bazı işlerinde yardım eder. Bu işlerden birisi de Dalli'nin babasına hediye etmek için aldığı hayvanlara baş olacak bir at satın almaktır. Köse bu görev için pazarı dolaşırken, Gırat'ı görür. Bu defa aradığını bulduğunu düşünen Köse, Dalli'nin bu atı çok begeneceğini düşünür. Hasanhan'ın yanına gidip atını hangi fiyata satacağını sorar.

Hasanhan'a atı için bin altın, olmazsa iki bin altın, daha da olmazsa üç bin altın vereceğini söyler. Fakat Hasanhan o fiyatlara Gırat'ının izini dahi satın alamayacağını söyler. Hasanhan'ın sözleri üzerine bu fiyat dört bin altına, beş bin altına kadar artar. Pazarlığın sonlarına gelindiğinde Hasanhan, atının hiçbir şeye denk olmayacağını onun ancak Dalli'ye denk olduğunu söylemesiyle pazarlık son bulur. Köse bu söze sinirlenir. Hem de Dalli'nin babası Kubadşah'ın bu sözleri duyunca çok sinirleneceğini düşünür. Kendisine zarar geleceğinden, korkar (Sezer, 2017: 125). Köse destana dahil olduğu zamandan bu duruma kadar Dalli'nin isteğini en ucuz fiyata yerine getirip, onun gözüne girmeyi isteyen birisi olarak görülür. Dalli babasına aldığı hediyelere baş olacak bir at istediğini, bu isteğine uygun bir at görürse fiyatının sorun olmadığını bildirmesine rağmen Köse'nin çabaları onun çıkarıcı ve yalaka bir tip olduğunu gösterir. Aşçı Köse; Hasanhan'ın atıyla Han kızı Dalli'yi bir tuttuğu sözünü kimse Kubadşah'a söylemeden kendisi söylemek ister. Bunun için sarayın yolunu tutar. Kubadşah'ın kızacağından korkup, bin bir zorlukla olanları anlatır. Kubadşah bu durumu Köse'nin beklediği gibi karşılamaz. Ona; evinde bir davet vermesini, şehrin gençleriyle beraber at sahibi Özbek'i de çağırıp sarhoş etmesini ister. Özbek sarhoş olduktan sonra da atını seksen gümüşe almasını söyler (Sezer, 2017: 127). Kubadşah'ın dediğini yapmak için yola çıkan Köse, hayvan pazarında Hasanhan'ı bulur. Onu evinde ağırlamak istediğini, kendisiyle dost olmak istediğini söyler. Hasanhan, Köse'nin bu sözleriyle bir hile yapacağını sezer. Kahraman, Dalli'ye Köse vesilesiyle ulaşabileceği ihtimalini düşünüp aşçı Köse'nin teklifini kabul eder. İşler, Kubadşah ve Köse'nin planladığı gibi gitmez. Ziyafetin verildiği gece Hasanhan değil, davete katılan gençler sarhoş olur. Hasanhan kendisine verilen içkileri bir müddet içtikten sonra, kendisinden başka kimsenin

içmediğini görüp; misafir kâsesi, ziyafet kâsesi, nöbet kâsesini içtiğini artık içme nöbetini kendilerine devrettiğini söyler. İçmezlerse onları öldüreceğini de ekler.

Hasanhan'ın bu sözü üzerine ondan korkan gençlerin hepsi, sarhoş olana kadar içerler. Sabaha karşı Hasanhan bulunduğu yeri terk eder. Dalli'nin yanındaki hizmetkâr kızlar, Hasanhan'a atını; Dalli'nin köşkünün yakınlarında kurulan pazara getirmesini söylerler. Kızların dediğini yapan Hasanhan, pazar yerine gider. Bir yolunu bulup Dalli'yi kaçıır. Bu durumdan haberdar olan Kubadşah, olup biteni anladıktan sonra, bu durumun sorumlusu olan Köse'yi zindana attırır. Daha sonra Köse'nin durumuyla ilgili bir bilgiye yer verilmez. O düşündüklerini hayata geçiremeyen, kendi çıkarları doğrultusunda çabaladığı hayallerine ulaşamayan bir tip olarak cezalandırılır.

3.4.8. Göroğlu Destanı'nda Diğer Tipler

Vezir Tipi: Padişahın yerie getireceği işlerinde ilk sırada danıştığı, zihnî yetkinliğe sahip kişi olan vezir, “*Padişahın vekili olarak devlet işlerine bakan kimse, Vezaret rütbesini almış kimse*” (Parlatır, 2018: 853)'dir. Göroğlu Destanı'nda Sakibülbül'ün haricinde vezir tipine örnek gösterilecek bir kişi daha mevcuttur. Bu kişi, Sahman vezirdir. Kahraman, kırk yiğidinin tavsiyesiyle Hasanhan'ı evlat almak için Vayengen şehrine doğru gider. Hasanhan'ın babası Temirhan'ın Sahman ve Tohman adlı vezirleri vardır.

Onun vezirlerinden birine Sahman denmesinin sebebi; gecenin kırkta birinde uyuyor olmasıdır. Sahman aynı zamanda her gün yere kulağını verip herhangi bir hareketlilik olup olmadığına bakar (Kırbaçoğlu, 2000: 861). Temirhan'ın yurduna doğru gelmekte olan on bin askerin atının haricinde, Gırat'ın ayak sesi on bin atın ayak sesinin çıkardığı sesi çıkarır. Sahman uzun süre yerden gelen sesi dinleyince; Temirhan, veziri, hizmetkârları toplanır. Sakman vezir padişaha bakıp; seslerin sahibinin kim olduğunu bilmediğini, atların gürültülü seslerini duyduğunu, sekiz günde yurtlarına ulaşacak olan askerlerin geldiğini, bu askerlerin nice insanı ağlatıp, birçok gülü solduracaklarını söyler. Sahman, padişahın gözünü oymamaları, ordusuyla yurdu talan etmemeleri için bu bilgileri verir. Kıyamet gibi bir kalabalığın geldiğini haber verip, hazırlıklı olmalarını belirtir. Bir dine mensup olmayıp kime inanacağını bilemeyen bahadır Temirhan önce halkına ziyafet verir. Sonra toplanıp düşmanları alt etmelerini, atlarıyla mücadele etmelerini, kanlarını akıtmalarını, gözlerinden yaşları su misali akıtmalarını, bir tane

düşmanı dahi sağ bırakmamalarını, günlerini göstermelerini, gözlerini oymalarını söyler.

Vezir Sahman bu bilgileri verir. Fakat kahraman Göroğlu Vayengen'e yaklaşınca yanındakilerden fikir alması üzerine Vayengen'e sadece Sakibülbül ve Hasan Çapsan'ı gönderir. Sakibülbül, Hasan Çapsan'ı padişah Temirhan'ın babasının evliya olan ruhu diye tanıtip Vayengen'e gider. Halk ve padişah tarafından hürmetle, sevgiyle karşılaşır. Sakibülbül'ün söylediği yalana inanmayan tek bir kişi vardır. Bu kişi Sahman vezirdir. Sahman vezir bu düşüncesini padişaha bildirir. Fakat bu görüşü onu, darağacına dek götürür. Hasan Çapsan, Sahman vezirin kendisini suçlaması dolayısıyla asılmasını ister. Padişah Temirhan babası zannettiği Hasan Çapsan'dan Sahman vezirini affetmesini ister (Kırbaşoğlu, 2000: 913).

Onun çok akıllı birisi olduğunu o nedenle öldürmemesi gerektiğini bildirir. Sahman o esnada halkı ve padişahı uyarmaya devam eder. Vayengen çölünün kanla kaplanacağını, Rüstem'in savaşı gibi savaş olacağını, karşılarındaki adamların arkasında bir ordunun olduğunu söyler. Padişahı Temirhan'ın; gözlerinin nuru yavrusundan, mihribanından, kanadından ayrılacağını söyler. Sahman vezirin zeki olduğunu anlayan Sakibülbül ona; sözlerine hayran olduğunu, eğer konuşmazsa kendisine para vereceğini, itibarını düşürmemesini, ne isterse yapıp kendisini itibar sahibi edeceğini söyler.

Yaptığı işi bozmamasını ister. Zekasına hayran olduğunu belirtir. Temirşah'ın babasının evliya ruh olarak geldiğini duyan herkes gün aşırı akın akın Hasan Çapsan'ı görmeye gelirler. Hasan Çapsan her gün kendisine gelen çeşit çeşit yemeği yer. Bir de oynayınca Hasan Çapsan'a olan ilgi ve sevgi daha çok artar. Sahman vezir halkın bu tepkisini görünce, Hasan Çapsan ve Sakibülbül'le tanışmaya karar verir. Çünkü onların hilekar olduklarını söyledikçe karşısında iki kişi değil tüm Vayengen halkını bulmaktadır. Onlara; sözlerinden dönmemelerini, yaptığı iyilik karşısında ne vereceklerini söylemelerini, ancak o şekilde kendilerine inanabileceğini söyler.

Kendisine para vermesini ister. İstediklerini yapmazsa da onları öldüreceğini bildirir. Sakibülbül'ün talimatıyla Hasan Çapsan, Sahman'a yüz zil ve altın verir (Kırbaşoğlu, 2000: 920). Hasan Çapsan, Sekmen vezire; bu hediyeleri vermesini Allah'ın emrettiğini söyler. Yanına gelip, yüz zil daha almasını söyler. İşinin selamet olması, muradına kavuşması için dua eder. Hasan Çapsan Sahman vezirin yanına

gelmesini söyler. Sahman gelip, Hasan Çapsan'ın ayağına kapanır. Hasan Çapsan ona; bir kalpak altınla, para verir. Sahman, evliya ruh olarak bilinen Hasan Çapsan'a teşekkür eder. Sahman, Sakibülbül'ün yanına gider. Sakibülbül de ona yüz zil takar. Halk bu durumu takdirle karşılar.

Sahman dürüst olduğu için bu makama ulaştığını düşünürler. Sahman, Vayengen padişahı Temirhan'a; kıymetli misafirleri için endişelenmemesini, onu iyi ağırlamaları gerektiğini, Gülçehre'yi de dedesinin yanına vermesini, onun da veli olmasını istediğini söyler. Sahman'ın sözüyle, Hasanhan'ın kardeşi Gülçehre de Hasan Çapsan'ın sırtına bindirilir. Sakibülbül ve Hasan Çapsan bir yolunu bulup çocukları kaçıırırlar. Sahman vezirin, Sakibülbül ve Hasan Çapsan'a itaat etmesinin, onlara uyum sağlamasının nedeni, daha sonra Göroğlu'nun yurduna gitmeyi planmış olmasıdır. Onun her hareketi bir nedene dayanır. Önce Vayengen padişahı Temirhan'ın iyiliğini isteyen, onu ve halkı sürekli uyaran Sahman vezir, sözlerinin dikkate alınmadığını görüp taraf değiştirmiştir (Kırbaçoğlu, 2000: 943). Bu değişikliği yaparken dahi Sakibülbül ve Hasan Çapsan'dan altın, para vs. almıştır. Daha sonra da Göroğlu'nun yiğitleri arasına karışmıştır.

SONUÇ

Günümüzde Özbek destanları hakkında varlığı bilinen çalışmalar 20. yy.'da elde edilmiştir. Bu çalışmaların günümüzdeki yakın örneği de Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi'nin Özbek Destanları adlı, altı kitaptan oluşan seridir. Çalışmada bu serinin destan metinlerinden yararlanılmıştır. Bu destanların yanında Göroğlu Destanı da incelenmiştir.

Çalışmada Özbek destan geleneğin, Özbek Türkçesi, Özbek adı incelenmiştir. "Destan" ve "Destancı" için kullanılan kavramlar ve Özbek Türklerinin destancılık geleneği çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde incelenen konuların daha sağlam temeller üzerine oturmasına yardımcı olmuştur. Türk destan kahramanının geçmişten yakın zamana kadar gösterdiği belli özellikler ve bazı davranış kalıpları vardır. Bu kalıplar; kahramanın doğumunun olağanüstü şartlarda gerçekleşmesi, adının ulu bir kimse tarafından verilmesi, ailesinin soylu olması, mücadelesinin olağanüstü olması, evliliğinin kendisi gibi soylu bir aileden gelen güzel, ahlâklı bir kızla gerçekleşmesi gibi durumları kapsar. Tez çalışmasında bu özellikler Özbek destanları adı altında yayımlanan destan metinleri ve Göroğlu Destanı'nda da incelenip tahlil edilmiştir. Bu destan örnekleri de diğerlerinde olduğu gibi Türk Destan kalıbının gerçekleştirdiği özellikleri yansıtır.

Çalışmada bu durum yer yer diğer Türk Dünyası Destanları'yla karşılaştırılıp belirtilmiştir. Kahramanın doğumundan ölümüne dek geçen sürede, onu diğer insanlardan farklı kılp farklı değerlendirmeyi gerektirdiği görülmüştür. Çünkü o, asırlardır olağanüstü bir şekilde doğar. Bazen doğa, onun doğumuna hazırlık yapar. Anne ve baba doğacak kahramanı uzun bir süre bekler. Bu süre anne ve babanın yaşlılığına tekabül edebilir. Ulu kişiler kahramanın anne ve babasını müjdelir. Kahraman doğduğunda da olağanüstü özellikler gösterir.

Güçlüdür, kısa sürede büyür. Baş kesip kan döktükten sonra da ad alır. Karşısına olağan ve olağanüstü kimseler çıkar. O kut soyundan geldiği için toplum tarafından benimsenmiş ve yüceltilmiştir. Her ortamda sayılıp sevilmiştir. Kahraman, kendini halkına adamıştır. Korkusuzdur. İncelenen destanlarda kahramanın, ölüp dirildiği görülmez. Çalışmanın üçüncü bölümünde tiplere yer verilmiştir. Tipler belli kalıplar çerçevesinde, küçük farklılıklar gösterebilirler. İncelenen destanlarda destan kahramanlarının, içinde yaşadıkları topuma aykırı olmayacak bir biçimde davranış

sergiledikleri, bu davranışların da diğer insanlardan gözle görülür şekilde ayırt edildiği tespit edilmiştir.

Kahramanların böyle bir farklılığa sahip olmalarındaki sebep, destanın olduğu zamanda ve sonrasında, onların asırlarca insanlara yol gösterici olmaları gerektiğiyle ilgilidir. Çünkü o içinde bulunduğu toplumdan etkilenir, davranışları bu etkiye bağlı olarak şekillenir. Bu nedenle destan kahramanları mücadelelerinde yenilse bile okuyucu ve dinleyiciler bu durumdan ders çıkaracak bir parça bulabilirler. İncelenen destan sayısı kaç tane olursa olsun elde edilen sonuç değişmeyecektir. Çünkü diğer tipler gibi kahraman tipi de belli kalıplar çerçevesine oturtulmuştur.

Erali ve Şirali, Avazhan, Ayçınar, Huşkeldi ve Belagerdan, Rüstem Han, Hasanhan, Göroğlu ve diğer Türk dünyası destan kahramanları farklı şartlar altında benzer davranışlar sergilerler. Tez çalışmasında bu davranışlar incelenmiştir. Türk dünyasında var olan diğer destanlardan örnekler verilerek ayrılıklar veya aynılıklar tespit edilmiştir. Tespit edilen benzerlikler Türk devletlerinde yaşatılan kültürün hâlâ, bir kaynaktan geldiğini gösterir. Merkezî kahraman tipinin özellikleri yirmi dört maddede incelenmiştir.

Bu maddelerin çoğu destan kahramanlarında bulunan özelliklerdir. Fakat yedinci maddede yer alan, “Kahraman, kahramanlığını ispat ettikten sonra ad alır.”, dokuzuncu maddede yer alan “Kahraman karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkabilir.”, on dokuzuncu maddede yer alan “Kahraman mücadelesi esnasında ölüp dirilir.” açıklamaları incelenen destanlarda görülmemiştir. Türk destan kahraman kalıbına göre incelenmiş olan destanlarda diğer yirmi bir madde (kahramanın annesinin çocuksuzluk sorunu, Tanrı katından gönderilmesi vd.) çoğunlukla görülmektedir. İncelenen destan metinlerinde Özbek destan kahramanlarının, Türk destan dairesinde yer alan diğer kahramanlardan ayrı bir konumda olmadıkları tespit edilmiştir. Türk destan kahraman kalıbının var olan yirmi dört özelliği Özbek destan kahramanlarında da görülmektedir.

Kalıp davranışlar “tip” olgusunu meydana getirir. Tipin oluşumunda toplumun tercih ve eğilimleri önemlidir. Tip toplumun değerlerini, görüşlerini, içinde bulunduğu durumu ortaya koyan verileri oluşturmaya yardım eder. İncelenen destanlarda tespit edilen tipler de Özbek toplumunun değer ve geleneklerini anlama ve yorumlama noktasında yol gösterici olmuştur. Tez çalışmasında incelenen destanlarda; kadın, at, düşman, bilge, alp, alperen tipleri ele alınmıştır.

Özbek destanlarında kadın konusuna ehemmiyet verilmiştir. Çünkü destanlar içerisinde, annesini görmeyen Göroğlu dahi, anne hakkının Tanrı hakkı olduğunu düşünür. Annesinin mezarına girip ona danışmak ister. Destanlarda karşılaştığımız *kadın* bazen kahramanın eşidir. Türk destan dairesinde yer alan Özbek destanlarında kadından; iffetli olması, eşine sadık olması, yol gösterici, kuvvetli sezgilere sahip olan, yiğit, güzel ve soylu olması, iyi huy ve karaktere sahip olması, çocuklarına iyi bir anne olması, her konumda ve her koşulda eşine yardımcı olması, bazen de iyi bir savaşçı olması beklenir.

Kahramanın eşlerinde görülen bir başka özellik de onların son derece zeki olmalarıdır. İncelenen destanlardaki kadınlar bazen insan bazen de peri soyundan olabilmektedir. Göroğlu'nun eşleri (Yunus ve Miskal Peri'ler), Avazhan'ın eşi Melike Ayyar peri soylu olup, gönül verdikleri kahraman için yeryüzüne inerler. Bu duruma bağlı olarak da kadınlarda don değiştirme (ekseriyetle kuş donuna girme) motifi sıkça karşımıza çıkar. İncelenen destanlardaki kahraman eşlerinin çoğu, evleneceği destan kahramanını çeşitli sınavlardan geçirme hakkına sahiptir. Destanlarda yer alan olumsuz karaktere sahip kadınlar da vardır. Bunlar da daha çok "cadı kadın", "kuma", "büyücü kadın", "peri" tipinde karşımıza çıkar.

Çalışmada "At Tipi" önemli bir yer teşkil etmektedir. Kahramanın yanında bulunan at, çoğu zaman Gırat veya Kırat, Karatulpar, Boztulpar, Tarlanboz adıyla yer alabilir. İncelenen destanlardan Melike Ayyar, Huşkeldi ve Belagerdan, Dalli, Göroğlu Destanları'nda yer alan at Gırat'tır. At Tipi'nin belli başlı bazı özellikleri vardır. Bu özellikler şu şekilde açıklanabilir: Kahramanın atı ona yardımcı, yoldaştır. Atlar kendisine söylenilen sözü anlar. Tehlikeyi önceden sezer. Savaşlarda ve kahraman yalnızken ona yoldaş olur. At tipi kahramanı yönlendirir. Kahraman Tipi gibi At Tipi de alplık özelliği taşır.

Atlar gerektiğinde uçabilme yeteneğine sahiptirler. Destan kahramanı gibi o da kutsanmış, diğer atlardan ayrılmıştır. İncelenen destanda Gırat, sahibiyle aynı kaderi paylaşır. Göroğlu'yla birlikte ölür. Özbek destanlarında görülen "At Tipi"ne kutsiyet atfedilmiştir. O bazen evlattan evla görülmüş, bazen de kardeştan yeğ tutulmuştur. Özbek destanlarında At Tipi, kahramanın arkasını kollayan, ona maddî ve manevî destek veren, devleti ayakta tutan, kahramanla ortak özellikler gösteren özel varlık olarak destanlarda yer alır.

Çalışmada yer verilen başka bir tip de Düşman Tipi'dir. Hayatın zıtlıklardan oluşan bir birlik olduğu düşünülürken geçmişimizi, değerlerimizi, geleneklerimizi yansıtan destanlarda, Düşman Tipi'nin yer alması kaçınılmazdır. Zira kahraman tipinin varlığı kadar, düşman tipinin varlığı da gereklidir. Düşman Tipi Özbek destanlarında farklı şekillerde karşımıza çıkar. O, insanoğlu olabildiği gibi; dev, cadı gibi olağanüstü özelliklere sahip bir güruhtan da olabilir. Bu ayrıma bağlı olarak düşman tipinde farklılıklar görülmüştür. Örneğin, düşman cadı kadın Rüstem Han'ın annesinin kılığına bürünmüş ve uzun bir müddet bu kılıkta kalabilmiş, Rüstem Han'ı dahi annesi olduğuna ikna etmiştir. Belagerdan Destanı'nda da Avazhan'ın karşılaştığı Bela Dev onun yıllarca alması gereken yolu kısa bir sürede katetmesine vesile olmuştur. Onlar insanların sahip olduğu özelliklerden farklı meziyetlere sahip olarak destanlarda yer almışlardır.

İnsan güruhundan olan düşmanlarsa; kahramanın davranışlarının zıddını sergileyen, çıkarıcı, yalan söyleyen, iftira atan, ahlakî değerlerini yitirmiş kimse olarak karşımıza çıkar. O nefsinin isteklerini, aklının isteklerinden daha önde tutmayı tercih eden kişidir. Kahraman güçlüdür. Düşman tipinin de ondan kalır yanı yoktur. Çünkü kahraman kendi gücünün denginde olan kişiyle mücadele eder. Bu nedenle Düşman Tipi de kahraman gibi halkın içinden fakat onlardan mertebe itibarıyla farklı konumdadır. Kahraman ve Düşman Tipi'nin mücadelesi çetin geçer. Destanlarda çoğunlukla galip gelen taraf Alp Tipi olur. Destanlarda yer alan bu tip de dinleyici ve okuyuculara, yanlış göstererek doğruyu anlatma amacı güder. Çalışmada ele alınan Alp Tipi; cesur, fedakar, güçlü, fizikî ve ruhî olarak üstün özelliklerle donatılmış, Tanrı soyundan geldiğine inanılan, dosta güven düşmana korku salan bir tiptir.

İncelenen destan metinlerinde Alp Tipi'nin varlığı baskın bir şekilde hissedilmektedir. Destanların çoğunda kahramanın, Alp Tipi'nin tüm özelliklerini hayatına mal ettiği görülür. O, yaşadığı coğrafyanın şartlarına uygun olarak ayakları üzerinde durduğu zamandan, ölümüne kadar geçen sürede mücadele halindedir. Bu mücadelede de kahramanın galip gelen taraf olması için Alp Tipi'nin gerektirdiği vasıflara sahip olması gerekmektedir. Bu vasıflar: yiğitlik, mertlik, yardımsever olma, şahsi çıkarı yerine halk menfaatini düşünme, yüce gönüllü, liderlik vasfına sahip olma, fiziksel güç olarak diğer insanlardan üstün olma vb. özelliklerdir. İncelenen yedi Özbek destanında kahramanlar Alp Tipi'nin gereklerini yerine getirmişlerdir. Kahramanların bu özellikleri baskın olarak savaş tasvirlerinde görülmüştür. Alp ve Alperen Tipi birbirine çok benzer özellikler gösterir.

Aralarındaki tek fark Alp'ın Gök Tanrı inancına sahipken, Alperen'in Gök Tanrı inancına yakın özellikler gösteren İslam inancına sahip olmasıdır. Tez çalışmasında incelenen tüm Özbek destanlarında İslamiyetin etkisi hissedilmiştir. Fakat bu etki destanların mitolojik etkiler de taşımasından dolayı baskın değildir. Destanlarda ele alınan başka bir tip "Bilge Tipi"dir. Bu tip insanlık var olduğu günden bu güne hatta yarına dek varlığını sürdürecektir bir tiptir. İncelenen destanlarda bu tipi üstlenmiş kişiler; bazen destan kahramanının hanımı, bazen bir padişah, bazen de bir vezir olmuştur. İsimler farklılık gösterse de yerine getirilen görev aynıdır. Bilge Tipi; ileri görüşlü, yol gösterici, toplum içinde de sarsılmaz bir saygı ve sevgiye sahiptir. Onun bilge kişiliği sadece destan kahramanı tarafından değil, bilge kişinin yaşadığı toplumun tüm üyeleri tarafından kabul görmüştür. İncelenen Özbek destanlarında; Özbek milletin sözleri ve yazılı kültür verimlerinin belli kalıplar çerçevesinde oluşturulduğu, Özbek geleneklerine göre birtakım çeşitlilikler gösterdiği, bu çeşitliliklerin Türk Dünyası Destanları'nın genel seyrinin dışında olmadığı gözlemlenmiştir.

KAYNAKLAR

- *Alison, Jones, 1995, ‘‘Dictionary Of World Folklore’’, Larousse, New York.
- *Davletov, Timur, 2006, *Huban Arığ – Hakas Türklerinin Kadın Yiğitlik Destanı*, Türksoy yay.: Ankara.
- *Hacıyeva, T.M., Aliyeva, A.İ.,Ortabayeva, R.A.K., vd., 1994, *Malqar-Qaraçay Nart Epos*, Moskova.
- *Hainsworth, J. B.,1991, *The Idea of Epic*, University of California Press, U.S.A.
- *Karriyev, B. A., 1968, *Epiçeskiye Skazaniya o Ker-oglu Tyurkoyazıçnıh Narodov*, Moskva.
- *Kazak Ağız Edebiyetinin Bibliyografyalık Krsetkişi,1998, Kazakistan Respublikasının Gılım Akademiası, M. O. Avezov Adındaki Edebiyet jene ner İnstiytutı, Gılım Baspası, Almatı.
- *Miller, Dean A, 2000, *The Epic Hero*, The Johns Hopkins University Press.
- *Mirzyev, Töre, 1980, ‘‘ Folklorşunaslık, zbek Halk AĞzaki Poetik İcadı’’, yay. hzl.: H. Razzakov, T. Mirzayev, A. Sabirov, K. İmamov, Okıtuvçi Neşiıyatı, Taşkent.
- Abdurrezzak, Ali Osman, 2014, ‘‘Türk Dünyası Mitolojik Destanları İle Kalevala Destanlarının Tipolojik Açıdan Mukayesesi’’ *Gazi Türkiyat*, S. 14, (Bahar),189-223.
- Aça, Mehmet, 2000, ‘‘ ‘Kne Epos’ (Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki ‘Âşıklara Mahsus Evlilik’ ‘‘ Konusunun Kaynaklarından ‘Alplara Mahsus Evlilik’ ‘‘, *Millî Folklor*, Yıl:12, S.47(Gz), 18.
- Aça, Mehmet, 2007, ‘‘Reşideddin OĞuznâmesi’nde Kadın’’, *Millî Folklor*, Yıl: 19, S.76 (Kış), 77.
- Açık, Fatma, 2010, ‘‘zbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Zaman Bildiren Kelimelerin Eş Değerliği Bakımından Karşılaştırılması’’, *II. Türk Dünyası Uluslararası Kültür Kongresi*, E, TDAE ve TDK, İzmır.
- Afşar, Timuçin, 2004, *Felsefe Sözlüğü Felsefe Dizisi*, Bulut yay.: İstanbul.

- Akbay, Dilara, 2010, *Özbekçe 'Küntugmiş' Destanı*, TDE ABD, SBE, YLT, AÜ, Eskişehir.
- Aktaş, Erhan, 2016, *Hakas Destan Geleneği ve Kahramanları*, Kömen yay.: Konya.
- Akyüz, Çiğdem, 2010, 'Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi'', *Mukaddime*, 172.
- Albayrak, Nurettin, 2010, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*, Kapı yay.: İstanbul.
- Alptekin, Ali Berat ve Hatice İçel, 2011, 'Batı Versiyonlarında Köroğlu'' *Millî Folklor*, Yıl:23, S.91 (Güz), 37-50.
- Alptekin, Ali Berat, 1997, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ yay.: Ankara.
- Alptekin, Mehmet, 2016, *Bamsı Beyrek Destanı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*, Türk Halk Edebiyatı ABD, SBE, DKT, GÜ, Ankara.
- Araz, Rıfat, 2006, 'Eski Türk Destanlarında ve Türk Şiirinde Öne Çıkan Tipler'', *Bizim Külliye, Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi*, S.27, 32-38, Mart-Nisan-Mayıs.
- Arı, Bülent ve Ercan Karateke, 2010, 'Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın ve Çocuk Eğitimi'', MKÜ, *SBE Dergisi*, c.7, S. 14, 275-284.
- Arıkoğlu, Ekrem, 2007, *Hakas Destanları I*, TDK yay.: Ankara.
- Asan, Ünal, 2014, 'Mitolojik Destanlardaki Yönü ile Anıt Ağaçlar'', İhlas Gazetecilik A.Ş., İstanbul.
- Ata Yıldız, Naciye, 2015, *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar*, Akçağ yay.: Ankara.
- Bahaeddin Ögel, 2003, *Türk Mitolojisi*, c. I, TTK yay.: Ankara.
- Bakırcı, Nedim, 2010, 'Köroğlu Destanlarında Köroğlu ve Binitinin Kıyafet (Şekil) Değiştirmesi'', *Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, c.5/4, 860-878.
- Bali, Muhan, 1973, *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi*, Baylan Matbaası, AÜ yay.: Ankara.

- Banarlı, Nihat Sami, 1997, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Bang, William ve Reşit Rahmeti Arat, 1936, *Oğuz Kağan Destanı*, Burhaneddin Basımevi, İstanbul.
- Bars, Mehmet Emin, 2014, ‘‘Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipleri’’, *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, S.3,16-17.
- Bars, Mehmet Emin, 2014, ‘‘Alp Tipi Kavramı Çerçevesinde Manas’’, *TOD*, Yıl: 7, S. XVII, 345-357, Mart.
- Başar, Lütfü Kerem, ‘‘Dede Korkut Hikayelerinde Savaşçı Eğitimi’’, *Turkish Studies*, c.7/4 (Güz), 1009-1017.
- Bayat, Fuzuli, 2006c, *Oğuz Destan Dünyası, Oğuznamelerin Tarihî, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*, Ötüken yay.: İstanbul.
- Bayat, Fuzuli, 2009, ‘‘Mitolojik Zıtlık Paradigmasında Baba-Oğul Mücadelesi’’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2/6, (Kış), 65-70.
- Bayat, Fuzuli, 2009, ‘‘Köroğlu’nun Kurtarıcı Kahraman Tipinden Adaleti Koruyan Kahramana Dönüşümü’’, 21. Yüzyılda Köroğlu ve Bolu Araştırmaları, *Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 171-178, Bolu.
- Bayat, Fuzuli, 2013, *Oğuz Destan Dünyası Oğuznamelerin Tarihî Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*, Ötüken yay.: İstanbul.
- Baydemir, Hüseyin, 1998, *Rüstem Han Destanı (Metin-İnceleme)*, TDE ABD, AÜ, SBE, YLT, Erzurum.
- Baydemir, Hüseyin, 2004, ‘‘Rüstem Han Destanı ve Destandaki Olağanüstü Motifler’’, *A.Ü. TAED*, Yıl: 9, S.20, 169-177, Erzurum.
- Bekki, Selahattin, 2015, ‘‘Köroğlu Keleşlerinden Köse Kenan’ın Evlenme Yolculuğu’’, *Turkish Studies*, c.1/8 (Bahar), 623-632.

- Bibliyografyalık Körsetkişi*, 1998, Kazakistan Respublikasının Gılım Akademiası, M. O. Avezov Adındaki Edebiyet Jene Öner İnstitütü, Gılım Baspası, Almatı.
- Boratav, Pertev Naili, 1984, *Köroğlu Destanı*, Adam yay.: İstanbul.
- Bulgarova, Mariya, 1995, “Nogay Kahramanlık Destanları ve ‘Manas’ Destanı’ndaki Ortak Motifler Hakkında”, *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*, S. 97, 50-55, AKM yay.: Ankara.
- Camgırçıyeva, Gulina, 1995, “Manas Destandaki Gelenekler ve Motifler”, *Türk Lehçeleri ve Edebiyat Dergisi*, S. 3, Ekim.
- Celilova, Aynur, 2016, “ ‘Köroğlu’ Destanının Diğer Kahramanlık Destanlarıyla Karşılaştırılması ”, *VI. Uluslararası Köroğlu Sempozyumu Köroğlu ve Türk Dünyası Destan Kahramanları*, 173.
- Cemşidov, Şamil, 1990, *Kitâb-ı Dede Korkud*, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.
- Cengiz, Ayşe, 2017, “Dîvân Şiirinde Destan Kahramanı Olarak Zâloğlu Rüstem”, *MİKAD*, c.1, S.1, Haziran.
- Chirli, Najedja, 2008, “Şor Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipi” *Turkish Studies*, c.3, S.7 (Güz), 292-305.
- Çay, Abdulhaluk Mehmet, 2009, “Türkiye Dışı Türk Tarihi Orta Asya’da Türkler”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara.
- Çelik Şavk, Ülkü, 2002, *Kırgız Atasözleri*, TDK yay.: Ankara.
- Çelikbay, Ayhan, 2000, Göroğlinin Tugilişi Destanı – Özbek Varyantı (İnceleme- Metin- Çeviri- Dizin- Ek), SBE, YLT, AÜ, Ankara.
- Çetin, Nagihan, 2016, “Bir Destan Kahramanı Olarak Alpamış’ın Sosyal Statüsü”, *PAÜ SBE Dergisi*, S. 25/1, 328-339.
- Çetindağ, Gülda, 2007, “Kazak Türklerinde Evlenme Geleneğine Bağlı Olarak Gerçekleştirilen Hediye Alışverişi Üzerine Bir İnceleme”, *Millî Folklor*, Yıl 19, S. 76 (Kış), 218-231.

- Çığır, Erman, 2010, “Özbekistan’da Demografik Yapı”, Türk Dünyası Coğrafyası ABD, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, YLT, MÜ, İstanbul.
- Çınar, Ali Abbas, 1994, “Özbekistan’da Folklor Faaliyetleri”, *Millî Folklor*, Yıl:6, S.24 (Kış), 10-19. Çınar,
- Çınar, Ali Abbas, 2002, “Türk Destanlarında Alp Tipi At”, *Millî Folklor*, Yıl: 14, S.56 (Yaz), 153-157.
- Çobanoğlu, Özkul, 2003, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ yay.: Ankara.
- Çolak, Halil, 2001, *Özbek Kahramanlık Destanı Zülfizar*, Türk Dünyası Araştırmaları ABD, EÜ, SBE, YLT, İzmir.
- Demir, Necati ve Mehmet Dursun Erdem, 2006, “Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı”, *Turkish Studies*, S. 1, 98.
- Demirel, Hamide, 1995, *Türk Destanlarında Güzellik, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, Ötüken yay.: İstanbul.
- Dilçin, Cem, 2009, *Tarama Sözlüğü*, TDK yay.: Ankara.
- Dilek, İbrahim, 2002, *Altay Destanları I*, TDK yay.: Ankara.
- Dorson, Richard M., 1984, *Günümüz Folklor Kuramları*, çev.: Nermin Ulutaş, E.Ü. Basımevi, İzmir.
- Durbilmez, Bayram, 2003, “Efsaneden Destana Korkut Ata ve Korkut Küyü”, *Millî Folklor*, Yıl:15, S.60 (Kış), 219-232.
- Durbilmez, Bayram, 2005, “Türk Kültüründe ve Fütüvvet-Nâmelerde Üç Sayısı”, *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, S.2 (Kış), 1-22.
- Durbilmez, Bayram, 2017a, *Gelenekli Türk Anlatıları*, Ötüken yay.: İstanbul.
- Durbilmez, Bayram, 2010, “Âşıklık Geleneklerinde Saz”, *Millî Folklor*, Yıl:22, S.85 (Bahar), 150.
- Durbilmez, Bayram, 2017b, *Türk Dünyası Kültürü*, Ötüken yay.: İstanbul.

- Duymaz, Ali ve Saim Sakaoğlu, 2003, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, “Dede Korkut Kitabı’nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Ötüken yay.: İstanbul.
- Duymaz, Ali, 2000, “Dede Korkut Kitabı’nda Alpların Eğitimi ve Geçiş Törenleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni* (19-21 Ekim 1999), AKM Başkanlığı yay.: Ankara.
- Duymaz, Ali, 2001, “*Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*”, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.
- Ekici, Metin, 1999, “Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler”, *Millî Folklor*, Yıl: 11, S. 44 (Kış), 10-17.
- Ekici, Metin, 2000, *Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipler*, Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri, AKM yay.: Ankara.
- Ekici, Metin, 2002, “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-I”, *Millî Folklor*, Yıl:14, S.53, (Bahar), 29.
- Elçin, Şükrü, 1982, “Türk Destan, Masal ve Hikâyelerinde Atla İlgili İnanışlar”, *Türk Kültürü*, Yıl: 16, S.182, 107, Aralık.
- Ercilasun, Ahmet Bican, 1998, *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ yay.: Ankara.
- Ergin, Muharrem, 1988, *Oğuz Kağan Destanı (Tercüme, Metin, Sözlük)*, Hülbe Basım ve Yayın Tic. A.Ş., Ankara.
- Ergin, Muharrem, 1989, *Dede Korkut Kitabı*, TTK Basım Evi, Ankara.
- Ergin, Muharrem, 2013, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi yay.: İstanbul.
- Ergun, Metin, 1997, *Altay Türkleri’nin Kahramanlık Destanı Alp Manaş*, Cemre yay.: Konya.
- Ergun, Metin, 2000, “Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları”. *Millî Folklor*, Yıl: 12, S. 47(Güz), 22-30.

- Ergün, Metin, 1990, “Özbek Türklerinin İntizar Destanı”, *Millî Folklor*, Yıl:2, S.7 (Güz), 45-47.
- Erkul, Ali, 2002, “Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri”, *Türkler*, c.3, 58-59, Yeni Türkiye yay.: Ankara.
- Esin, Emel, 2004, *Orta Asya’dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalcı yay.: İstanbul.
- Esirgen, Bilge, 2007, *Türk Destanlarında Bilge Adam Tipi Üzerine Bir İnceleme*, TDE ABD, KOÜ, SBE, YLT, Kocaeli.
- Eşankul, Cabbar ve Dilek Sezer, 2017, *Özbek Destanları 6, Dalli*, TDK yay.:Ankara.
- Fedakar, Selami, 2004, “Özbekistan’da Destan Çalışmalarının Tarihçesi”, *Millî Folklor*, Yıl: 16, S. 62 (Yaz), 67-79.
- Fedakar, Selami, 2004, “Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabı’nda Kahramanların Ortaya Çıkışı”, *Millî Folklor*, Y. 16, S. 61,(Güz), 134-141.
- Fedakar, Selami, 2005, “Özbek Sözlü Destan Geleneğinde Değişim ve Tür Sorunu”, *Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 216- 228, İstanbul.
- Fedakar, Selami, *Özbek Destanları 1, Erali ve Şirali*, TDK yay.: Ankara, 2009.
- Fuat, Memet, 2004, *Köroğlu*,Yapı Kredi yay.: İstanbul.
- Genç, Reşat, 1997a, “Evlilik Geleneğinin D. L. Türk’te ve Manas Destanında Yer Alan Ortak Unsurları”, *Manas 1000 Bişkek Bildirileri*, AKM yay.: Ankara.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız ve Kemal Üçüncü, 2007, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, Akçağ yay.: Ankara.
- Göksel, Burhan, 1993, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.
- Gökyay, Orhan Şaik, 1974, “At Üzerine”, *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri (8-14 Ekim 1973)*, Başbakanlık Basımevi, 74-78, Ankara.

- Gökyay, Orhan Şaik, 2004, *Dedem Korkudun Kitabı*, MEB yay.: İstanbul.
- Gönen, Sinan, 2006, “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Evlilik Âdetleri”, *Millî Folklor*, Yıl:18, S.69 (Bahar),62-71.
- Görkem, İsmail, 2000, *Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Akçağ yay.: Ankara.
- Gumarova, Melike, 1997,“Koroğlu Destanı”, Akt. Metin Arıkan, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.3 (Bahar), 49-6, Ankara.
- Gülensoy, Tuncer, 1994, “Türklerde ’Ad Verme Geleneği’ ve ‘Hektor’ ”, *Millî Folklor*, Yıl:6, S.22 (Kış), 5-7.
- Gültepe, Necati, 2008, “*Türk Kadın Tarihine Giriş, Amazonlardan Bâciyân- ı Rûm’a*”, 126-132, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Günay, Umay, 1998, “Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili”, *Millî Folklor*, Yıl: 10, S. 38 (Yaz),3-4.
- Güngör Ergan, Nevin, 2002, “Türk Atasözleri ve Deyimlerinde ‘Kadın’ ”, I. *Türk Dünyası Kadınlar Kurultayı*, yay. hzl.: İlhan Gülsün, Türk Yurdu yay.: Ankara.
- Günindi Ersöz, Aysel, 2010, “Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Roller” *Gazi Türkiyat*, S. 6 (Bahar), 167-181.
- Işık, Neşe, 2012, “Türk Masal Kahramanlarının ‘Yolculuk’tan Olgunluğa Değişim Süreci’”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 200, 2.
- İbrayev, Şakir, 1998, *Destanın Yapısı (Kazak Destanlarında İnsan, Zaman ve Mekân)*, Akt. Ali Abbas Çınar, AKM yay.: Ankara.
- İnan, Abdülkadir, 1991, “Göçebe Türklerin Destanlarında Kahramanların Doğumları Ad Almaları ve Başka Hususiyetleri”, *Makaleler ve İncelemeler II*, Ankara.
- İnan, Abdülkadir, 1998, “Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri”, *Makaleler ve İncelemeler*, I. Cilt, TTK yay.: Ankara.

- İnan, Abdülkadir, 1998, Makaleler ve İncelemeler – I, TTK yay.: Ankara.
- Kafalı, Mustafa, 2002, ‘‘Türk Kùltüründe Renkler’’, *Yörtürk Dergisi*, S.42 (Mart-Nisan), 39-41, Ankara.
- Kafesoğlu, İbrahim, 1998, *Türk Millî Kùltürü*, Ötüken, Neşriyat, İstanbul.
- Kahhar, Tahir, 2000, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Özbek Edebiyat I*, c. 14, 39-40-147, Kùltür Bakanlığı yay.: Ankara.
- Kalenderoğlu, İhsan, 2016, ‘‘Nogay Destanlarında At Motifi’’, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi*, S.21, 97-117.
- Kalkan, Asiye Figen, 2016, ‘‘Türk Destanlarında Kahramanın Olağanüstü Doğumu’’, *Türk Dünyası Dergisi*, S.42 (Güz), 27-47.
- Kaplan, Mehmed, 1952, ‘‘İki Destan ve İki İnsan Tipi’’, *İÜ Ed. Fak TDE Dergisi*, c. IV, S.4, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet, 2005, *Tip Tahlilleri; Türk Edebiyatında Tipler; Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar III*, Dergah yay.: İstanbul.
- Kaplan, Mehmet, 2010, ‘‘Dede Korkut Kitabında Kadın’’, *Türkiyat Mecmuası*, c.9, 99-112.
- Kaplan, Mehmet, Mehmet Akalın ve Muhan Bali, 1973, *Köroğlu Destanı*, Behçet Mahir Nüshası, 224-277, Ankara.
- Kara Düzgün, Ülkü, 2012, ‘‘Türk Destanlarında Merkezî Kahraman Tipinin Tipolojisi’’ *Folklor/edebiyat*, c. 18, S. 69 (İlkbahar), 9-46.
- Kara Düzgün, Ülkü, 2014, *Türk Destan Kahramanı ve Başkurt Destanlarının Tipolojisi*, Kömen yay.: Konya.
- Kara Düzgün, Ülkü, 2016, ‘‘Türk Destanlarında Düşman Olgusu’’, *21. Uluslararası Türk Kùltürü Sempozyumu*, Makedonya.
- Karaman, Ahmet, 2016, ‘‘Uygur Atasözlerinde Kadın’’, *Türk Dünyası Dergisi*, S.41 (Bahar), 97-98.

- Karçığa, Servet, 2016, “Dede Korkut Kitabı’nda Alplık Kavramı ve Alp Tipi İnsanların Özellikleri” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.51 (Güz), 259-272.
- Kavuncu, Muallâ, 1999, “Osmanlılarda Aile ve Kadın”, *Dinî Araştırmalar*, c.2, S.4, 153-154.
- Kaya, Doğan, 1997, “Köroğlu Kollarının Yeni Varyantları” *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 5, 311-334.
- Kaya, Doğan, 2016, “Türk Kültürü Dairesinde Köroğlu”, *Alatoo Academic Studies*, No 4, 89-96, Bişkek.
- Kınacı, Cemile, 2011, “Kazak Şairi Mağcan Cumabayoğlu’nun Şiirlerinde ‘Kendi’ ve ‘Öteki’ İmaji”, *Turkish Studies*, 6/3 (Yaz), 1663-1678.
- Kırbaçoğlu, Filiz, 2000, “Köroğlu Destanı’nın Özbek Varyantları Üzerine Bir Araştırma –Göroğlu’nun Doğuşu, Yunus Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Avazhan, Göroğlu’nun Ölümü- (İnceleme-Metinler)”, 555, AÜ, SBE, DKT, Erzurum.
- Kırbaçoğlu, Filiz, 2017, “Köroğlu’nun Doğuşu Varyantlarında Köroğlu ve Kırat’ın Ortaya Çıkışıyla İlgili Farklı ve Benzer Unsurlar”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.58, 231-238, Haziran.
- Koca, Salim, 2000, *Türk Kültürünün Temelleri II*, Berikan yay.: Trabzon.
- Koç, Yasemin, 2017, “Banu Çiçek’ten Gülcemal’e Alp Kadın Tipinin İzleri”, *Journal of Turkish Language and Literature*, c.3, S.2 (Bahar), 147-154.
- Koçak, Aynur ve Çiğdem Mollaibrahimoğlu, 2011, “Yunus Emre’de Arketipsel İmgeler: “Risaletü’n Nushiyye” Örneği”, *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri*, 644.
- Koçak, Aynur ve Selma Çolak, 2018, “ ‘Varoluş, Mücadele, Son’ Eksenlerinde Üç Kadın Kahraman: Ak Çibek Arığ, Altın Arığ, Ay Huucın ‘, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, c. 11, S.22, 1-12.
- Koçak, Kürşat, 2012, “Bozkır Kültüründe Alp Karakterinin Ortaya Çıkışında Türk Geleneklerinin Etkisi” *NEÜ SBE Dergisi*, c. 1, S. 2, 125-135.

- Köksal, Hasan, 1999, “Anadolu’da İslâmî Dönemde Teşekkül Eden Türk Destanlarındaki Kadın Tipler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi III*, E.Ü. TDAE yay.: İzmir.
- Köprülü, Fuat, 1997, *Alp*, “İslam Ansiklopedisi”, c. 1, 382, MEB Devlet Kitapları, Eskişehir.
- Köse, Nerin, 1993, “Türk Halk Hikâyelerinde Ak, Kara ve Arap Vasıflı Tipler”, *Eğitim Bilimleri Dergisi*, Buca Eğitim Fakültesi Yayın Organı, Yıl:2, S.3, 88-99 İzmir.
- Kuçkartay, İristay, 1999, “Latin Esaslı Yeni Özbek Alfabeti (Kabul Edilmesi ve Uygulanması)”, *Atatürk’ün Harf Devrimi ve Türk Dünyasına Yansımaları Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, KTÜ yay.: 121-125, Trabzon.
- Kurt, İhsan, 1997, *Türk Atasözlerinde Psikolojik Bir Yaklaşım*, Mikro yay.:Konya.
- Mandaloğlu, Mehmet, 2013, “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.33, 133-159.
- Mirzayev, Töre, 1968, *Alpamiş Dastanining Özbek Variantlari*, Fen Neşriyatı, Taşkent.
- Mirzayev, Töre, 1972, “Özbek Folkloristikasının Tarakkiyat Tarihidan”, *Özbek Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S.6, 24-32.
- Mor, Gökmen, 2008, “Türk Destanlarında, Hikâyelerinde ve Kırgız, Uygur, Makedonya-Kosova Türkçesinde, At ile İlgili Atasözleri Üzerine Bir Araştırma” *Turkish Studies*, c. 3, S.2 (Bahar), 515-544.
- Ocak, Ahmet Yaşar, 1999, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, TKAE yay.: Ankara.
- Oğuz, Öcal, 1995, Destanlarımızdaki Olağanüstü Doğum Motifi Etrafında Manas, *Millî Folklor*, Yıl: 7, S.27 (Güz), 12-13.
- Oğuz, Öcal, 1998, “Lord Raglan’ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Boğaç Han” *Millî Folklor*, Yıl:10, S.40 (Kış) 2-6.
- Oğuz, Öcal, 2008, *Halk Hikâyeleri*, Kültür Turizm Bakanlığı yay.: Ankara.

- Oh, Eunkyung, 2012, “Kore Cumong ve Özbek Alpamış Kahramanlık Destanlarında Olay Örgüsü”, *Millî Folklor*, Yıl:24, S.93 (Bahar), 88-100.
- Olrik, Axel, (1994a), Halk Anlatılarının Epik Kuralları I, *Millî Folklor*, S.23 (Güz), 2-5.
- Ögel, Bahaeddin, 1979, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 2. Baskı, Kömen Yayın ve Dağıtım, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin, 2000, *Türk Kültür Tarihine Giriş 6*, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.
- Ögel, Bahaeddin, 2006, *Türk Mitolojisi II*, T.T.K yay.: Ankara.
- Ölçer, Evrim, 2003, “Türkiye Masallarında Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi”, TEB, BÜ, Ekonomi ve SBE, YLT, Ankara.
- Öncül, Kürşat, 2010, “Türk Dünyası Destanlarındaki Olumsuz Kahramanın Temel Nitelikleri”, *Türk Epik Ananesinde Destan, Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine 6. Uluslararası Folklor Konferansı*, Bakü.
- Öncül, Kürşat, 2010, Türk Dünyası Destanlarındaki Olumsuz Kahramanın Temel Nitelikleri, 6. Uluslararası Folklor Konferansı, Bakü.
- Örnek, Sedat Veyis, 1977, *Türk Halkbilimi*, Türkiye İş Bankası Kültür yay.: Ankara.
- Özcan, Derya ve Çiçek Varol, 2018, “Kötülük ve Uygur Destan Tipolojisinde Kötü Tipler”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S.11, 18-30.
- Özcan, Tarık, 2003, “Oğuz Kağan Destanının Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi” *Millî Folklor*, Yıl:15, S.57 (Bahar), 80.
- Özdemir, Cafer, 2011, “Âşıkların Dilinden Âşıklık Geleneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.4, S.17 (Bahar), 130-146.
- Özdemir, Mehmet, 2013, “Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi Üzerine Bir Araştırma”, TDE ABD, GÜ, SBE, YLT.
- Özkan, Fatma, 1997, *Altın Arığ Destanı*, Bilig yay.: Ankara.
- Özkan, İsa, 1997, “Köroğlu Destanında Kahraman ve Atının Doğuşu ile İlgili Motiflerin Tahlili”, *Türk Dili Dergisi*, S.549, 223-233, Eylül.

- Özkartal, Mehmet, 2012, “Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış (Dede Korkut Kitabı’ndan Örnekler)”, *Millî Folklor*, Yıl:24, S. 94 (Yaz).
- Parlatır, İsmail, 2018, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı yay.: Ankara.
- Recepov, Muhammedcan, 1994, “Özbek Destan Terennüm Düzeni”, *Millî Folklor*, Yıl: S.23 (Güz), 50-52.
- Reich, Karl, 2011, *Türk Boylarının Destanları*, çev.: Metin Ekici, TDK yay.: Ankara.
- Roux, Jean Paul, 1999, *Altay Türklerinde Ölüm*, İstanbul.
- Saçkesen, Ahmet, 2007, “Er Tabıldı Destanında Kadın Tipler”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, c.2/3 (Yaz) 489-495.
- Sağol Yüksekaya, Gülden, 2004, “Destan Kahramanlarının Evlenmek İçin Göstermek Zorunda Oldukları Hünerler”, *Kaf Dağının Ötesine Varmak, Günay Kut Armağanı III, Turkish Studies*, 304.
- Sayar, Sait, 2015, “Destanlardan Günümüze Çocuksuzluğun Dini, Toplumsal ve Bireysel Boyutları”, *Studies of Ottoman Domain*, c.5, S.9, Ağustos, 68-87.
- Schimmel, Annemarie, 2000, “*Sayıların Gizemi*”, Kabalcı yay.: İstanbul.
- Sever, Mustafa, 2011, “Köroğlu Destanı’nda (Azerbaycan Kolu) Kahraman ve Karşı Kahraman Tipleri”, *Akademik Bakış*, c.4, S. 8 (Yaz), 195-202.
- Seyidoğlu, Bilge, 2005, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*, Dergah yay.: İstanbul.
- Solmaz, Ayşe, 2007, *Özbek Destanları 3, Ayçınar Destanı*, TDK yay.: Ankara.
- Söylemez, Orhan ve Lezzet Aliyeva, 2000, “Alpamış Batır ve Er Targın Destanlarında Kahraman, Kadın ve At Motifleri Üzerine Bir Deneme, *A.Ü. TAED*, S.14, 35-46, Erzurum.
- Şahin, Halil İbrahim, 2002, “Türkmenistan Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler”, *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, 563-572, Adana.

- Şahin, Halil İbrahim, 2012, ‘‘Türk Destanlarındaki Aile Algısı Üzerine Bir Değerlendirme’’, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 33 (Bahar), 117-138, Ankara.
- Şenocak, Ebru, 2009, ‘‘Köroğlu Destanı’nda Simgesel Değerler’’, *Köroğlu Çalıştayı*, 1-17, Bolu.
- Tavkul, Ufuk, 2001, ‘‘Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Olağanüstü Doğum Motifi’’, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.11, (Bahar), 166-190.
- Tekin, Feridun, 2008, ‘‘Özbek Türkçesinin Latin Alfabesi Esasındaki İmlası Üzerine’’, *Turkish Studies*, c.3/6, (Sonbahar), 604-616.
- Timuçin, Afşar, 2004, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut yay.: İstanbul.
- Tokatlı, Suzan, 1997, ‘‘Özbek Alfabesi Üzerine’’, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.3 (Bahar), 100-106.
- Turdimov, Şamirza, 2011, ‘‘Özbek Köroğlu Dairesindeki Sakibülbül Sembolü Üzerine Düşünceler’’, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies XI/1* (Yaz), 79-84.
- Türker, Ferah, 2005, ‘‘Kırgız Destanı ‘Kız Darıyka’ Üzerinde Bir Araştırma’’, TDE ABD, EÜ, SBE, YLT, İzmir.
- Türkmen, Fikret, 1989, ‘‘Köroğlu’nun Özbek Varyantları’’, *Millî Folklor*, Yıl:1, S.4 (Kış), 8-9.
- Türkmeneli, Dilek, 2006, ‘‘Özbek ‘‘Dalli’’Destanında Dil ve Üslup’’, SBE, YLT, GÜ, Ankara.
- Uğurlu, Serdar, 2012, ‘‘Türklerin Eski Dini’’, *AİBÜ SBE Dergisi*, c:12, Yıl: 20, Özel Sayı 12, 323-335.
- Üçüncü, Kemal, 2006, *Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamış*, Töre Yayın Grubu, İstanbul.
- Üşenmez, Emek, 2013, *Yeni Özbek Edebiyatı*, Akçağ yay.: Ankara.

- Vambéry, Arminius, 1993, *Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi*, (hızl.: N. Ahmet Özalp), İstanbul .
- Yakut, Esra, 2002, “Eski Türklerde Hukuk”, *AÜ Ed. Fak Dergisi*, c.1, S.3, 401-426, Eskişehir.
- Yardımcı, Mehmet, *Destanlar*, Ürün yay.: Ankara, 2007.
- Yaşar, Sebahattin, 1989, “Dadaloğlu ve Tarihimizde At”, *Millî Folklor*, Yıl: 1, S. 2 (Yaz), 21.
- Yaşaroğlu, Kâmil, 2008, “*İslam Ansiklopedisi*”, c.35, 451, Türk Diyanet Vakfı.
- Yıldız, Naciye, 1995, “Oğuz Destanı’na, Manas Destanı’na ve Dede Korkud Hikâyeleri’ne Yansıyan Kahraman Kültür Tipindeki Ortaklıklar” *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*, S. 97, 285, AKM yay.: Ankara.
- Yıldız, Naciye, 2009, “Türk Destanlarında Çocuksuzluk”, *Millî Folklor*, Yıl: 21, S. 82 (Yaz), 76-88.
- Yoldaşoğlu, Fazıl ve Dilek Yücel, 2007, *Özbek Destanları 2, Melike Ayyar Destanı*, TDK yay.: Ankara.

10.04.2019

Turnitin

Turnitin Orjinallik Raporu

İşleme kondu: 25-Mar-2019 13:26 +33
 NUMARA: 1099354714
 Kelime Sayısı: 145952
 Gönderildi: 1

Benzerlik Endeksi

%5

Kaynağa göre Benzerlik

İncelenen Kaynak:	%4
Yayıncı:	%3
Öğrenci Ödevler:	N/A

ÖZBEK DESTANLARINDA KAHRAMANLAR VE TİP
 ÖZELLİKLERİ Büşra Baysal tarafından

2% match (yayıncılar)

[DÜZGÜN, Ülkü Kara. "Türk destanlarında merkezi kahraman tipinin tipolojisi". Kıbrıs Üniversitesi, 2012.](#)

< 1% match (28-May-2014 tarihli internet)

<http://birseyler.de/dunya-kultur-ve-medeniyetleri/4596-ozbekistan-2.html>

< 1% match (13-Ağu-2011 tarihli internet)

[http://ref.ektas.edu.tr/sosybtde/halk_bilimi/makaleler/turder/Destanlar/ek/destan_%20\(R\).pdf](http://ref.ektas.edu.tr/sosybtde/halk_bilimi/makaleler/turder/Destanlar/ek/destan_%20(R).pdf)

< 1% match (14-Ara-2018 tarihli internet)

https://archive.org/stream/KokTengri/Bahadeddin+Ogel+-+Türk+Mitolojisi+I_djvu.txt

< 1% match (12-Oca-2017 tarihli internet)

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tck/article/viewFile/5000184892/5000163040>

< 1% match (15-Haz-2015 tarihli internet)

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/usakjhs/article/viewFile/5000039545/5000038431>

< 1% match (17-May-2014 tarihli internet)

<http://www.kamatutur.org/makaleler/edebiyat/77-karay-malkar-narf-destanlarinin-kadin-kahtamani-satanay-b>

< 1% match (20-May-2015 tarihli internet)

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/rifat_araz_destanlar_tip_cozunlemesi.pdf

< 1% match (25-Kas-2018 tarihli internet)

<https://www.cokbilgi.com/yazi/destan-motif-ve-tipleri/>

< 1% match (29-May-2015 tarihli internet)

http://www.ilet.com/Makaleler/1726217179_8%20-%20122-140%20Mehmet%20Emin%20BARS.pdf

< 1% match (11-Eyl-2010 tarihli internet)

<http://www.milliyetkoc.com.tr/sayfalar/76/177-190.pdf>

< 1% match (24-Kas-2018 tarihli internet)

<https://edoc.ske.turkiye-selcuklu-toplumunda-kadin-xi-xiv-vy-pdf-pdf-free.html>

< 1% match (20-Şub-2019 tarihli internet)

<https://yenidenengenekon.com/36-turk-destanlarindaki-alle-algisi/>

< 1% match (17-May-2014 tarihli internet)

<http://tdl.ege.edu.tr/files/dergi62.pdf>

< 1% match (22-Tem-2018 tarihli internet)

http://dosyayukleme.ahievran.edu.tr/dosyalar/1-AI%4%B0_KARA_TDE.pdf

< 1% match (16-Şub-2016 tarihli internet)

<http://www.turkmitolojisi.com/pdf/4-uluslararasi-turkiyat-arastirmalari-sermoyuzumu-bildirleri.pdf>

< 1% match (31-Ağu-2018 tarihli internet)

<http://www.corukarsitesi.com/kislatiyet-onesi-turk-edebiyat/page/2/>

< 1% match (06-Eki-2015 tarihli internet)

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt4/say19_pdf/1_dil_edebiyat/usenmez_emek.pdf

< 1% match (21-Tem-2015 tarihli internet)

<http://www.akademikbakis.org/ekisite/22/01.pdf>

< 1% match (24-Eyl-2013 tarihli internet)

http://www.tekederjisi.com/Makaleler/1768697300_11mit.pdf

< 1% match (27-Oca-2018 tarihli internet)

<http://trkdlvdyt.blogspot.de/2013/08/cagdas-turk-yazi-dilleri-i.html>

< 1% match (18-Şub-2016 tarihli internet)

<http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunitad/article/download/1020001339/1020001333>

< 1% match (yayıncılar)

[ÖZDEMİR, Mehmet. "TÜRK DESTAN KAHRAMANI VE BAŞKURT DESTANLARININ TİPOLOJİSİ". Gazi Üniversitesi, 2015.](#)

< 1% match (03-Oca-2019 tarihli internet)

http://www.tdk.gov.tr/images/css/TAE/2/07_24/200724turgunbayer.pdf

< 1% match (17-Ara-2018 tarihli internet)

<https://www.tarih tarih.com/?%2EKara%C3%83%C2%A7av-Malkar-Narf-Destanlar%C3%84%C2%B1-%2F-Dr.-Ufuk-Taykui-==85yf=2685yz=358734>

< 1% match (17-Ara-2018 tarihli internet)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Büşra BAYSAL
Doğum Yeri ve Tarihi	ANKARA 1993
Eğitim Durumu	
Lisans Eğitimi	Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Çalıştığı Kurumlar	-
İletişim	busra.baysal.brb@gmail.com
Tarih	Haziran-2019